Lagrådsremiss

Ett nytt straffrättsligt påföljdssystem

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 9 april 2026

Gunnar Strömmer

Walo von Greyerz
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

I lagrådsremissen lämnar regeringen flera förslag som ett led i att åstadkomma ett mer rättvist straffsystem där straffen på ett bättre sätt återspeglar brottslighetens allvar, påföljderna som döms ut i större utsträckning framstår som rimliga och rättvisa, brottsofferperspektivet ges ett ökat inflytande och samhällsskyddet förbättras. Regeringen föreslår bl.a. följande.

- Ett system med villkorligt fängelse införs. Presumtionen mot fängelse tas bort och påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras.
- Straffmätningen ska ske på ett mer nyanserat sätt.
- Vid flerfaldig brottslighet ska tillkommande brott ges ett större genomslag i straffmätningen. Straffmätningen ska utgå från det sammanlagda straffvärdet för de brott som den tilltalade döms för.
- Vissa strafflindringsgrunder, s.k. billighetsskäl, tas bort.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Innehållsförteckning

1 Beslut 11

2 Lagtext 12

2.1 Förslag till lag om verkställighet av villkorligt fängelse 12

2.2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken 18

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:1415) om ändring i brottsbalken 41

2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:1416) om ändring i brottsbalken 42

2.5 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken 43

2.6 Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken 55

2.7 Förslag till lag om ändring i lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid 58

2.8 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken 59

2.9 Förslag till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott 61

2.10 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 62

2.11 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302) 63

2.12 Förslag till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet 64

2.13 Förslag till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189) 66

2.14 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud 67

2.15 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall 68

2.16 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning 69

2.17 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. 70

2.18 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister 72

2.19 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder 75

2.20 Förslag till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716) 76

2.21 Förslag till lag om ändring i fängelselagen (2010:610) 77

2.22 Förslag till lag om ändring i häkteslagen (2010:611) 78

2.23 Förslag till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen 79

2.24 Förslag till lag om ändring i lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen ... 81
2.25 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ... 83
2.26 Förslag till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251) ... 85
2.27 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område ... 87
2.28 Förslag till lag om ändring i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning ... 89
2.29 Förslag till lag om ändring i lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation ... 90
2.30 Förslag till lag om ändring i lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder ... 92
2.31 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål ... 94
2.32 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning ... 97
2.33 Förslag till lag om ändring i lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål ... 98

3 Ärendet och dess beredning ... 100

4 Det nuvarande påföljdssystemet ... 100
4.1 En översikt över påföljdsbestämningen ... 100
4.2 De olika påföljderna ... 101
4.2.1 Böter ... 101
4.2.2 Fängelse ... 102
4.2.3 Villkorlig dom ... 103
4.2.4 Skyddstillsyn ... 104
4.2.5 Särskilt om samhällstjänst ... 106
4.2.6 Överlämnande till särskild vård av missbrukare ... 107
4.2.7 Säkerhetsförvaring ... 107
4.3 Valet av påföljd ... 109
4.3.1 En eller flera påföljder för samma brott ... 109
4.3.2 Presumtionen mot fängelse ... 109
4.3.3 Valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn ... 111
4.3.4 Överlämnande till särskild vård för vissa grupper ... 111
4.4 Ny påföljdsbestämning efter en tidigare dom ... 113

5 Allmänna utgångspunkter för ett nytt påföljdssystem ... 116
5.1 Kortfattat om straffets syfte och straffrättens principer ... 116
5.2 Behovet av en högre allmän repressionsnivå ... 117
5.3 Ett tydligare fokus på brottsoffer och samhällsskydd ... 122

6 Ett påföljdssystem med villkorligt fängelse 129
6.1 Utgångspunkter för en reform av påföljdssystemet 129
6.2 Ett system med villkorligt fängelse ska införas 130
6.3 Systemets uppbyggnad 138
6.3.1 Den grundläggande strukturen 138
6.3.2 Verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning bör fortfarande vara en verkställighetsform 144
6.3.3 Överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall utgår ur påföljdssystemet 147
6.3.4 Kontraktsvård utgår ur påföljdssystemet 151
6.3.5 Prövotidens längd 157
6.4 Den lagtekniska lösningen 162
6.5 Förutsättningarna för villkorligt fängelse 164
6.5.1 Straffets längd, brottslighetens art och tidigare brottslighet ska beaktas 164
6.5.2 Synnerliga skäl för villkorligt fängelse 177
6.5.3 Delvis villkorligt fängelse 186
6.6 Tilläggssanktionerna till villkorligt fängelse 194
6.6.1 Tilläggssanktionerna och deras rangordning 194
6.6.2 Dagsböter som tilläggssanktion 196
6.6.3 Samhällstjänst som tilläggssanktion 199
6.6.4 Övervakning som tilläggssanktion 204
6.7 Valet av tilläggssanktion 212
6.7.1 Valet mellan böter, samhällstjänst och övervakning 212
6.7.2 Mer än en tilläggssanktion i vissa fall 217
6.7.3 Ett avstående från eller en mindre ingripande tilläggssanktion i vissa fall 220
6.8 Verkställighet av villkorligt fängelse samt möjligheten att lämna nöjdförklaring 223
6.8.1 Inledande av verkställighet 223
6.8.2 Nöjdförklaring 224
6.8.3 Verkställighetens mål och utformning 227
6.8.4 Den dömdes allmänna skyldigheter 230
6.8.5 Fotografi för ansiktsigenkänning 231
6.8.6 Verkställighet av en samhällstjänstsanktion 234
6.8.7 Krav på nykterhet vid fullgörandet av samhällstjänst 236
6.8.8 Biträdande kontrollör 237
6.8.9 En samhällstjänstsanktion ska kunna ändras eller ersättas med övervakning 238
6.8.10 Verkställighet av en övervakningssanktion 241
6.8.11 Övervakare och biträdande övervakare 243
6.8.12 Helghemarrest 245
6.8.13 Annan hemarrest 250

6.8.14 Elektronisk kontroll av inskränkningarna i rörelsefriheten vid helghemarrest och annan hemarrest ... 252
6.8.15 Undantag från helghemarrest och annan hemarrest ... 253
6.8.16 Särskilda föreskrifter vid övervakning ... 254
6.8.17 Elektronisk kontroll av särskilda föreskrifter ... 261
6.8.18 Ändring av tidigare beslut och nya åtgärder vid övervakning ... 262
6.8.19 Anmälningsskyldighet för externa vårdgivare ... 263
6.8.20 Bemyndigande ... 264
6.8.21 Beslutsordning ... 265
6.9 Åtgärder vid brister i fullgörandet av tilläggssanktioner ... 268
6.9.1 Åtgärder när den dömde inte betalar dagsböter som tilläggssanktion ... 268
6.9.2 Åtgärder när den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning ... 271
6.9.3 Åtgärder när den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning ... 278
6.9.4 Upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt ... 280
6.9.5 Åtgärder när en samhällstjänst- eller övervakningssanktion inte går att verkställa av annat skäl ... 283
6.9.6 Avräkning med anledning av delvis fullgjord tilläggssanktion ... 285
6.9.7 Omhändertagande ... 289
6.10 Ny påföljdsbestämning efter tidigare dom ... 292
6.10.1 Huvuddragen i den nuvarande ordningen behålls ... 292
6.10.2 Ny påföljd som huvudregel ... 295
6.10.3 Förutsättningarna för konsumtionsdom ... 297
6.10.4 Förutsättningarna för undanröjande ... 300
6.10.5 Upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt ... 308
6.10.6 Avräkning med anledning av helt eller delvis fullgjord tilläggssanktion ... 316
6.10.7 Möjlighet att avstå från att upphäva ett beslut om villkorlighet ... 318
6.10.8 Ändrade förhållanden m.m. ... 320
6.10.9 Tillämpningen i högre rätt ... 322

6.11 Tillgodoräknande av tid för frihetsberövande respektive fullgjord del av tilläggssanktion 324
6.11.1 Tillgodoräknande av tidigare frihetsberövande 324
6.11.2 Förhållandet mellan avräkning för fullgjord del av tilläggssanktion och villkorlig frigivning efter upphävande av beslutet om villkorlighet 325
6.12 Anpassningar av andra regler i brottsbalken till ett system med villkorligt fängelse 327
6.12.1 Påföljdsvalet för unga lagöverträdare 327
6.12.2 Påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning 333
6.12.3 Beaktande av återfall vid straffmätningen 340
6.13 Underlaget för bestämmande av straff 343

7 En mer nyanserad straffmätning 346
7.1 Straffvärde som grund för påföljdsbestämningen enligt gällande rätt 346
7.1.1 Den grundläggande bestämmelsen om straffvärde 346
7.1.2 Försvårande och synnerligen försvårande omständigheter 348
7.1.3 Förmildrande omständigheter 349
7.1.4 Förhållandet till straffmätningen 349
7.1.5 Förhållandet till gradindelningen 350
7.1.6 Något om processuella aspekter på straffvärdet 351
7.1.7 Tidigare lagändringar i syfte att uppnå en förhöjd straffnivå 352
7.2 Hela straffskalan ska användas 353
7.2.1 Behovet av att hela straffskalan kommer till användning 353
7.2.2 Brottsofferintresset och andra skyddsvärda intressen ska beaktas vid straffvärdebedömningen 358
7.2.3 Omständigheterna vid brottet ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen 361

8 Straffmätning vid flerfaldig brottslighet 372
8.1 Flerfaldig brottslighet och antalet brott 372
8.1.1 Brottsantalet har betydelse för påföljdsbestämningen 372
8.1.2 Brottslighetskonkurrens 373
8.1.3 Medbestraffade gärningar 374
8.1.4 Systematisk brottslighet 374
8.1.5 Kollektivdelikt och andra brottskonstruktioner som sammanför flera brott till ett 375

8.2 Påföljdsbestämningen vid flerfaldig brottslighet enligt gällande rätt ... 376
8.2.1 Gemensam påföljd som huvudregel ... 376
8.2.2 En gemensam straffskala ... 376
8.2.3 Bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde ... 378
8.3 Behovet av en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ... 381
8.4 Straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ska utgå från det sammanlagda straffvärdet för de brott som den tilltalade döms för ... 385

9 Färre och mer begränsade strafflindringsgrunder ... 401
9.1 Strafflindringsgrunderna enligt gällande rätt ... 401
9.2 Strafflindringsgrundernas inverkan på påföljdsbestämningen ... 402
9.3 Vissa billighetsskäl tas bort ... 406
9.3.1 Allvarlig kroppsskada ... 406
9.3.2 Hög ålder och dålig hälsa ... 408
9.3.3 Sen lagföring ... 410
9.3.4 Förebyggande av skadliga verkningar av brottet och frivillig angivelse ... 412
9.3.5 Arbetsrättsliga följder m.m. ... 414
9.3.6 Vissa typer av sanktionskumulation ... 416
9.3.7 Andra omständigheter av samma tyngd ... 419
9.3.8 Utredningsmedverkan ... 422
9.4 Oförändrade förutsättningar för att gå under straffminimum och för påföljdseftergift ... 423
9.4.1 Kravet på särskilda skäl ... 423
9.4.2 Påföljdseftergift ... 424

10 Följdändringar i den straffprocessuella lagstiftningen och viss annan lagstiftning ... 425
10.1 Behovet av följdändringar ... 425
10.2 Rättegångsbalken ... 426
10.2.1 Reglerna om förutsättningar för frihetsberövande åtgärder behöver inte ändras ... 426
10.2.2 Reglerna om åtalsunderlåtelse ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse ... 427
10.2.3 Reglerna om strafföreläggande anpassas till systemet med villkorligt fängelse ... 431
10.2.4 Reglerna om förordnande av offentlig försvarare anpassas till systemet med villkorligt fängelse ... 434
10.2.5 Villkorligt fängelse ska få dömas ut efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro ... 436
10.2.6 Villkorligt fängelse ska få dömas ut när rätten avgör målet utan huvudförhandling ... 437
10.2.7 Dom i förenklad form ska kunna omfatta villkorliga fängelsestraff ... 440

10.2.8 Rätten ska rösta särskilt om val av påföljd samt frågan om vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med.....441
10.2.9 Rättegångsbalkens regler om förbud mot reformatio in pejus anpassas till införandet av villkorligt fängelse.....442
10.2.10 Förenklad delgivning och tillgänglighetsdelgivning ska kunna användas i mål om upphävande av villkorligt fängelse.....444
10.3 Internationell straffverkställighet m.m. 445
10.3.1 Lagen om utlämning för brott.....445
10.3.2 Lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.....445
10.3.3 Lagstiftning om överlämnande från Sverige enligt en arresteringsorder 447
10.3.4 Lagen om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen.....448
10.3.5 Lagen om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen 449
10.3.6 Lagen om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen 450
10.3.7 Lagen om internationell verkställighet i brottmål 452
10.3.8 Lagen om nordisk verkställighet i brottmål 453
10.4 Övriga följdändringar.....456
10.4.1 Socialförsäkringsbalken 456
10.4.2 Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 457
10.4.3 Passlagen 458
10.4.4 Lagen om kontaktförbud 458
10.4.5 Personutredning i brottmål 459
10.4.6 Lagen om belastningsregister 460
10.4.7 Lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder 461
10.4.8 Utlänningslagen.....461
10.4.9 Häkteslagen 462
10.4.10 Strafftidslagen 463
10.4.11 Lagen om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område.....464
10.4.12 Lagen om elektronisk kommunikation 464
10.4.13 Lagen om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder 465

11 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser 466
11.1 Ikraftträdande 466
11.2 Övergångsbestämmelser 468

12 Konsekvenser av förslagen 475

13 Författningskommentar 497
13.1 Förslaget till lag om verkställighet av villkorligt fängelse 497
13.2 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken 518
13.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:1415) om ändring i brottsbalken 584
13.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:1416) om ändring i brottsbalken 584
13.5 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken 585
13.6 Förslaget till lag om ändring i socialförsäkringsbalken 595
13.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid 597
13.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken 598
13.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott 599
13.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 599
13.11 Förslaget till lag om ändring i passlagen (1978:302) 600
13.12 Förslaget till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet 600
13.13 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189) 602
13.14 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud 602
13.15 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning 603
13.16 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. 603
13.17 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister 605
13.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder 607
13.19 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716) 607
13.20 Förslaget till lag om ändring i fängelselagen (2010:610) 608
13.21 Förslaget till lag om ändring i häkteslagen (2010:611) 609
13.22 Förslaget till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen 609

13.23 Förslaget till lag om ändring i lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen 611
13.24 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande 613
13.25 Förslaget till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251) 614
13.26 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område 615
13.27 Förslaget till lag om ändring i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning 616
13.28 Förslaget till lag om ändring i lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation 617
13.29 Förslaget till lag om ändring i lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder 618
13.30 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål 619
13.31 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning 621
13.32 Förslaget till lag om ändring i lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål 622

Bilaga 1 Sammanfattning av betänkandet En straffreform (SOU 2025:66) i relevanta delar 624

Bilaga 2 Betänkandets lagförslag i relevanta delar 637

Bilaga 3 Förteckning över remissinstanserna 716

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om verkställighet av villkorligt fängelse,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i lagen (2025:1415) om ändring i brottsbalken,
4. lag om ändring i lagen (2025:1416) om ändring i brottsbalken,
5. lag om ändring i rättegångsbalken,
6. lag om ändring i socialförsäkringsbalken,
7. lag om ändring i lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid,
8. lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken,
9. lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott,
10. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
11. lag om ändring i passlagen (1978:302),
12. lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet,
13. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189),
14. lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud,
15. lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall,
16. lag om ändring i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning,
17. lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.,
18. lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister,
19. lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder,
20. lag om ändring i utlänningslagen (2005:716),
21. lag om ändring i fängelselagen (2010:610),
22. lag om ändring i häkteslagen (2010:611),
23. lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen,
24. lag om ändring i lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen,
25. lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande,
26. lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251),
27. lag om ändring i lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område,
28. lag om ändring i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning,
29. lag om ändring i lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation,
30. lag om ändring i lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder,
31. lag om ändring i lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål,
32. lag om ändring i lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning,
33. lag om ändring i lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om verkställighet av villkorligt fängelse

Härigenom föreskrivs följande.

1 kap. Inledande bestämmelser

Lagens innehåll

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse.

Bestämmelser om verkställighet av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse finns i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Inledande av verkställighet och nöjdförklaring

2 § Ett villkorligt fängelsestraff får verkställas när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse har fått laga kraft mot den dömde.

Om rätten enligt 27 kap. 3 § andra stycket brottsbalken har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen eller beslutet får det villkorliga fängelsestraffet i den del som avser övervakningen verkställas utan att domen eller beslutet har fått laga kraft.

Verkställigheten ska påbörjas så snart som möjligt efter det att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse är verkställbar mot den dömde.

3 § En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse (nöjdförklaring). En sådan förklaring ska vid en dom på delvis villkorligt fängelse enligt 28 kap. 17 § brottsbalken avse även den del av straffet som inte är villkorlig.

En nöjdförklaring lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.

När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. Något vittne behövs dock inte om nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet. En nöjdförklaring ska dokumenteras.

En nöjdförklaring får inte tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser påföljden får laga kraft mot den dömde.

Verkställighetens mål och utformning

4 § Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av samhällstjänst och övervakning.

5 § Verkställigheten ska utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och så att den dömdes anpassning i samhället även i övrigt underlättas.

6 § En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

7 § Kriminalvården ska upprätta en individuellt utformad verkställighetsplan för den som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning.

Vid en samhällstjänstsanktion ska verkställighetsplanen innefatta en arbetsplan och vid en övervakningssanktion ska den innefatta anvisningar för vad som ska gälla under övervakningen.

Den dömdes allmänna skyldigheter

8 § Den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning är skyldig att

1. inställa sig hos Kriminalvården för planering och löpande uppföljning av verkställigheten,
2. medverka till att tilläggssanktionen fullgörs i enlighet med Kriminalvårdens anvisningar, och
3. hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten.

Fotografier

9 § Vid verkställighet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion får Kriminalvården ta fotografi av den dömde för biometrisk autentisering eller annan identifiering av honom eller henne.

2 kap. Samhällstjänst

1 § En samhällstjänstsanktion verkställs genom att den dömde inom prövotiden, under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete eller deltar i programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet, på tid och sätt som anvisas honom eller henne.

Endast en mindre del av samhällstjänsten får utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete.

2 § Den dömde får vid fullgörandet av samhällstjänsten inte vara påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Den dömde är, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, skyldig att under verkställigheten på begäran lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av sådana medel eller varor som avses i första stycket. Elektroniska hjälpmedel får användas vid kontrollen. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

3 § Kriminalvården får förordna en eller flera personer utanför myndigheten att biträda vid kontroll av den som ska fullgöra samhällstjänst (biträdande kontrollör).

4 § Om det finns särskilda skäl får Kriminalvården
1. sätta ner antalet timmar samhällstjänst, eller
2. ersätta hela eller delar av en samhällstjänst med övervakning.

3 kap. Övervakning

1 § En övervakningssanktion verkställs genom att den dömde under övervakningstiden följer den verkställighetsplan som har upprättats enligt 1 kap. 7 §.

2 § Övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter.

3 § Kriminalvården förordnar övervakare och får förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen (biträdande övervakare).

Till övervakare ska en tjänsteman vid Kriminalvården förordnas.

4 § Om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer ska den dömde vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan arton på kvällen till klockan sju på morgonen (helghemarrest).

Helghemarresten ska gälla under lika många veckor som det antal månader fängelsestraffet uppgår till.

Om endast en del av fängelsestraffet är villkorlig ska helghemarrest gälla om den villkorliga delen av straffet uppgår till sex månader eller mer. Helghemarresten ska då gälla under lika många veckor som det antal månader straffet i den delen uppgår till.

Om den dömde med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på ett sådant sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, avser det som i denna paragraf anges om straffets längd strafftiden efter avräkning av tid för frihetsberövandet.

5 § Om det bedöms lämpligt får helghemarrest enligt 4 § ersättas med ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag (annan hemarrest).

6 § Kontrollen av att ett beslut om helghemarrest enligt 4 § eller annan hemarrest enligt 5 § följs ska göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det.

7 § Kriminalvården får besluta om undantag från vad som gäller för helghemarrest enligt 4 § eller annan hemarrest enligt 5 § om det finns särskilda skäl för det. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska Kriminalvården särskilt beakta om innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som meddelas enligt 8 § och, i fall som avses i 2 kap. 4 § 2, vad den dömde har fullgjort i form av samhällstjänst.

8 § Om det behövs för att minska risken att den som står under övervakning begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, får Kriminalvården besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av honom eller henne. En särskild föreskrift ska beslutas för en viss tid, högst ett år åt gången.

En särskild föreskrift får avse

1. på vilket sätt och i vilken omfattning den dömde ska hålla kontakt med Kriminalvården eller en biträdande övervakare,
2. deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet,
3. missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling,
4. arbete, utbildning eller annan sysselsättning,
5. anvisningar om boendet,
6. vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas, eller
7. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att den dömde inte är påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Elektroniska hjälpmedel får användas vid kontrollen enligt andra stycket 7. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

En särskild föreskrift enligt andra stycket 6 får även beslutas om det kan antas behövas för att tillgodose målsägandens behov av trygghet.

9 § Om det behövs för att kontrollera att en särskild föreskrift enligt 8 § följs får Kriminalvården besluta om elektronisk övervakning.

Elektronisk övervakning får beslutas för högst sex månader åt gången.

10 § Om det finns skäl för det får Kriminalvården under prövotiden ändra beslut enligt 3–9 §§ och enligt 27 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken, eller besluta om nya åtgärder enligt dessa bestämmelser.

4 kap. Åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion

Anmälan till Kriminalvården

1 § En biträdande kontrollör eller en biträdande övervakare ska, om han eller hon bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst respektive övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

2 § Den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder ska, om den dömde på ett allvarligt sätt bryter mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Varning

3 § En fråga om varning enligt 27 kap. 5 § brottsbalken ska avgöras skyndsamt.

Innan Kriminalvården meddelar en varning ska den dömde ges tillfälle att yttra sig.

En varning ska utan dröjsmål meddelas den dömde personligen. Den dömde ska också få ett skriftligt besked om varningen.

Omhändertagande

4 § Om Kriminalvården bedömer att övervakningsnämnd eller domstol bör fatta beslut om omhändertagande enligt 27 kap. 9 § första stycket brottsbalken, ska Kriminalvården utan dröjsmål anmäla frågan till nämnden eller, om talan har väckts vid domstol efter begäran enligt 27 kap. 6 § brottsbalken, till åklagare.

5 § Kriminalvårdens beslut om omhändertagande enligt 27 kap. 9 § andra stycket brottsbalken ska omedelbart underställas övervakningsnämnd.

5 kap. Övriga bestämmelser

Bemyndigande

1 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter om verkställighet av villkorligt fängelse och nöjdförklaring.

Beslut och överklagande

2 § Beslut enligt denna lag fattas av Kriminalvården. Kriminalvårdens beslut gäller omedelbart, om inte något annat beslutas.

3 § Kriminalvårdens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol om beslutet gäller

1. skyldighet att lämna prov för kontroll enligt 2 kap. 2 § andra stycket,

2. att hela eller delar av en samhällstjänst ska ersättas med övervakning enligt 2 kap. 4 § 2,
3. helghemarrest enligt 3 kap. 4 §,
4. annan hemarrest enligt 3 kap. 5 §,
5. elektroniska hjälpmedel vid kontrollen av helghemarrest och annan hemarrest enligt 3 kap. 6 §,
6. undantag från helghemarrest och annan hemarrest enligt 3 kap. 7 §,
7. särskilda föreskrifter enligt 3 kap. 8 §, eller
8. elektronisk övervakning enligt 3 kap. 9 §.

Andra beslut enligt denna lag får inte överklagas.

Ett beslut enligt första stycket överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken[1]

dels att 27–30 kap., 31 kap. 2 §, 34 kap. 7 § och 38 kap. 1–2 a §§ ska upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3 och 5 §§, 25 kap. 8 §, 26 kap. 1, 2 a, 4–6, 8 och 25 §§, 31 kap. 3 §, 34 kap. 1, 3, 4 och 6 §§, 35 kap. 7 §, 37 kap. 7 och 11 §§ och 38 kap. 3, 5, 6, 8, 9, 12, 19 och 20 §§ och rubriken till 31 kap. ska ha följande lydelse,

dels att rubriken till 32 kap. ska lyda ”Om påföljdsvalet för unga lagöverträdare”,

dels att det ska införas två nya kapitel, 27 och 28 kap., elva nya paragrafer, 26 kap. 5 a–5 d §§, 31 kap. 4–6 §§, 32 kap. 5 § och 34 kap. 4 a–4 c §§, och närmast före 26 kap. 1, 4, 5 a och 6 §§ och 34 kap. 1, 4 a och 6 §§ nya rubriker av följande lydelse,

dels att det närmast före 26 kap. 10 § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Prövotid, övervakning och särskilda föreskrifter efter villkorlig frigivning”,

dels att det närmast före 26 kap. 21 § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Övriga bestämmelser”,

dels att det närmast före 34 kap. 5 § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Förverkande av villkorligt medgiven frihet”,

dels att det närmast före 34 kap. 9 § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Särskilda bestämmelser för den som har dömts till säkerhetsförvaring”.

Lydelse enligt SFS 2026:253	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
3 §	
Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt *villkorlig dom, skyddstillsyn,* överlämnande till	Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt överlämnande till *rättspsykiatrisk* vård*, de särskilda*

[1] Senaste lydelse av
27 kap. 1 § 1988:942
27 kap. 2 § 1991:240
27 kap. 2 a § 1998:604
27 kap. 4 § 2005:967
27 kap. 5 § 1987:761
27 kap. 6 § 2016:491
28 kap. 1 § 1988:942
28 kap. 2 § 1991:240
28 kap. 2 a § 2021:249
28 kap. 3 § 2025:1414
28 kap. 4 § 1983:240
28 kap. 5 § 2021:249
28 kap. 5 a § 2021:249
28 kap. 6 § 2021:249
28 kap. 6 b § 2019:464
28 kap. 6 c § 2019:464
28 kap. 7 § 2021:249
28 kap. 8 § 2021:249
28 kap. 9 § 2020:373
28 kap. 11 § 2022:930
29 kap. 1 § 2010:370
29 kap. 2 § 2025:586
29 kap. 2 a § 2023:257
29 kap. 3 § 2010:370
29 kap. 4 § 2010:370
29 kap. 5 § 2022:1016
29 kap. 5 a § 2022:792
29 kap. 6 § 2022:792
29 kap. 7 § 2021:1103
30 kap. 1 § 2006:891
30 kap. 2 § 1988:942
30 kap. 3 § 2016:491
30 kap. 4 § 2022:792
30 kap. 5 § 2021:1103
30 kap. 6 § 2008:320
30 kap. 7 § 1998:604
30 kap. 8 § 2017:442
30 kap. 9 § 1998:604
30 kap. 10 § 1988:942
30 kap. 11 § 1988:942
31 kap. 2 § 2001:457
34 kap. 7 § 2016:491
38 kap. 1 § 2020:617
38 kap. 2 § 2006:891
38 kap. 2 a § 2018:1253
rubriken till 32 kap 1975:667.

särskild vård och säkerhetsförvaring.	*ungdomspåföljder som anges i 32 kap.* och säkerhetsförvaring.

5 §[2]

Fängelse är att anse som ett svårare straff än böter.	*I fråga om förhållandet mellan påföljderna är* *– fängelse* att anse som ett svårare straff än böter, *– säkerhetsförvaring att anse som en svårare påföljd än fängelse på viss tid, och* *– fängelse på livstid att anse som en svårare påföljd än säkerhetsförvaring.*
Om förhållandet mellan fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och säkerhetsförvaring föreskrivs i 30 kap. 1 §.	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

25 kap.

8 §[3]

Bestämmelser om uppbörd och indrivning av böter finns i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Böter som inte betalas får, om inte annat är föreskrivet, förvandlas till fängelse i lägst en och högst tre månader enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen.

	Om undanröjande av dagsböter som dömts ut som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff finns särskilda bestämmelser i 27 kap. 4 §.

Lydelse enligt prop. 2025/26:218	*Föreslagen lydelse*

26 kap.

Om den tillämpliga straffskalan

1 §[4]

Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid enligt vad som framgår av straffskalan för brottet eller annars är särskilt föreskrivet. Fängelse på viss tid får inte understiga en månad.

När fängelse enligt 28 kap. 3 § döms ut i förening med skydds-

[2] Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.
[3] Senaste lydelse 2025:1414.
[4] Ändringen innebär att andra och tredje styckena tas bort.

tillsyn gäller i fråga om tiden för fängelsestraffet vad som föreskrivs i den paragrafen.

I fråga om fängelse som förvandlingsstraff för böter finns särskilda föreskrifter.

2 a §

Om någon omständighet som avses i *29 kap. 2 a §* beaktas vid bedömningen av straffvärdet, får för brottet dömas till fängelse på viss tid som överstiger maximistraffet enligt straffskalan för brottet. Straffet får dock inte vara mer än dubbelt så högt som detta, om inte annat följer av 3 §. Det får inte heller överstiga arton år.

Om någon omständighet som avses i *28 kap. 8 §* beaktas vid bedömningen av straffvärdet, får för brottet dömas till fängelse på viss tid som överstiger maximistraffet enligt straffskalan för brottet. Straffet får dock inte vara mer än dubbelt så högt som detta, om inte annat följer av 3 §. Det får inte heller överstiga arton år.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Verkställighet av fängelsestraff

4 §[5]

Den som dömts till fängelse *skall för verkställighet av straffet* tas in i kriminalvårdsanstalt om inte annat är särskilt föreskrivet.

Den som dömts till fängelse *ska* tas in i kriminalvårdsanstalt *för verkställighet av straffet* om inte annat är särskilt föreskrivet *eller rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt (villkorligt fängelse)*.

5 §[6]

Om ett fängelsestraff har börjat verkställas och hovrätten skärper fängelsestraffet, ska hovrättens dom eller beslut gälla omedelbart, om inte rätten beslutar något annat.

Första stycket ska dock inte gälla i fråga om ett fängelsestraff som har börjat verkställas enligt lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.

Första stycket ska dock inte gälla i fråga om ett fängelsestraff som *är villkorligt eller* har börjat verkställas enligt lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.

[5] Senaste lydelse 2018:1253.
[6] Senaste lydelse 2025:1054.

Villkorligt fängelse

5 a §

Om rätten har beslutat att ett fängelsestraff ska vara villkorligt löper en prövotid under två år eller den längre tid som motsvarar straffets längd. Prövotiden räknas från den dag rättens avgörande i den del som avser påföljd får laga kraft mot den dömde.

Om rätten enligt 27 kap. 3 § andra stycket har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen, eller att ett fängelsestraff i den del straffet inte är villkorligt får verkställas omedelbart, räknas prövotiden från dagen för domen. Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, ska inte räknas in i prövotiden.

5 b §

Förutsättningarna för villkorligt fängelse framgår av 28 kap. 15–17 §§, 31 kap. 5 § och 32 kap. 5 §.

Bestämmelser om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse finns i 27 kap. och bestämmelser om valet av tilläggssanktion finns i 28 kap. 18–21 §§.

Bestämmelser om upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt finns i 27 kap. 7 § och 34 kap. 4 a §.

5 c §

Bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse finns i lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse.

5 d §

Ett villkorligt fängelsestraff är helt verkställt vid prövotidens utgång om beslutet att fängelsestraffet ska vara villkorligt inte längre kan upphävas. För verkställighet av dagsböter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse gäller

	dock regleringen i bötesverkställighetslagen (1979:189).
	Villkorlig frigivning från fängelse som inte är villkorligt
	6 §[7]
När tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff som uppgår till sex år eller mer *har avtjänats ska den dömde* friges villkorligt. Den som avtjänar ett fängelsestraff som är kortare än sex år ska friges villkorligt när två tredjedelar av *fängelsestraffet* har avtjänats.	*Den som avtjänar* ett tidsbestämt fängelsestraff som *inte är villkorligt ska, om straffet* uppgår till sex år eller mer*,* friges villkorligt *när tre fjärdedelar av straffet har avtjänats*. Den som avtjänar ett *sådant* fängelsestraff som är kortare än sex år ska friges villkorligt när två tredjedelar av *straffet* har avtjänats.
Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.	
Villkorlig frigivning får inte ske från	
1. fängelse som har dömts ut enligt 28 kap. 3 §,	
2. ett förvandlingsstraff för böter, eller	*1.* ett förvandlingsstraff för böter, eller
3. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.	*2*. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.
	Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser det som sägs i första stycket om fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.
	8 §[8]
Om flera fängelsestraff verkställs samtidigt, ska vid tillämpning av 6 § första stycket hänsyn tas till den sammanlagda fängelsetiden. Detta gäller dock inte tid för fängelse som verkställs	
1. med tillämpning av 6 § andra stycket,	

[7] Senaste lydelse 2025:1414.
[8] Senaste lydelse 2025:1414.

2. *med anledning av* en dom enligt 28 kap. *3* §,	2. *efter* en dom *där rätten har beslutat att en del av straffet ska vara villkorlig* enligt 28 kap. *17* §,

3. på grund av ett beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §, eller

4. som förvandlingsstraff för böter.

Såsom avtjänad tid räknas även tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande.	*Som* avtjänad tid räknas även tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*

25 §

Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, *villkorlig dom, skyddstillsyn*, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller säkerhetsförvaring, ska livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.	Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller säkerhetsförvaring, ska livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.
Förekommer till verkställighet på en gång dom på säkerhetsförvaring och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, *villkorlig dom, skyddstillsyn,* ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning, ska säkerhetsförvaringen träda i stället för den andra påföljden.	Förekommer till verkställighet på en gång dom på säkerhetsförvaring och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning, ska säkerhetsförvaringen träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång en dom på fängelse på viss tid i minst två år och en dom på böter eller förvandlingsstraff för böter som har meddelats innan den förstnämnda påföljden har börjat verkställas, ska fängelsestraffet träda i stället för den andra påföljden.

27 kap. Om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse

Tilläggssanktionerna

1 § Villkorligt fängelse får förenas med en skyldighet att betala dagsböter. Antalet dagsböter ska bestämmas till lägst 30 och högst 200.

2 § Villkorligt fängelse får förenas med en skyldighet att fullgöra samhällstjänst. Antalet timmar samhällstjänst ska bestämmas till lägst 40 och högst 300.

3 § Villkorligt fängelse får förenas med övervakning.

Om det finns särskilda skäl får rätten besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen och, om straffet endast är delvis villkorligt, att straffet i den del som inte är villkorlig ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft. Om domen överklagas, får högre rätt besluta att verkställigheten ska avbrytas.

Övervakningen upphör vid prövotidens utgång, eller vid den tidigare tidpunkt som Kriminalvården beslutar. Övervakningstiden får dock inte understiga ett år.

Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, räknas inte in i övervakningstiden.

Åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion

4 § Om ett villkorligt fängelsestraff har förenats med en skyldighet att betala dagsböter och förutsättningarna för bötesförvandling enligt 15 § bötesverkställighetslagen (1979:189) är uppfyllda, får rätten, på talan av åklagare, undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan tilläggssanktion. I ett sådant fall får rätten också förlänga prövotiden med högst två år från den dag beslutet får laga kraft mot den dömde.

Talan ska väckas före prövotidens utgång.

5 § Om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst får Kriminalvården meddela honom eller henne en varning.

Om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakning får Kriminalvården besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter enligt 3 kap. 8 § lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse. Om sådana åtgärder anses otillräckliga får Kriminalvården meddela den dömde en varning.

En åtgärd enligt denna paragraf får inte beslutas efter prövotidens utgång.

6 § Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Talan ska väckas före prövotidens utgång.

Första och andra styckena gäller också om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid.

7 § Rätten får på talan av åklagare upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, eller om förhållandena är sådana som avses i 6 § tredje stycket. Ett sådant beslut om upphävande får meddelas endast om domen har fått laga kraft.

Vid bedömningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter ska det särskilt beaktas om den dömde

1. har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att en varning har meddelats,

2. på annat sätt har gett uttryck för att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen, eller

3. vid upprepade tillfällen har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen.

Särskilda bestämmelser om brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning finns i 31 kap.

8 § Om rätten med stöd av 7 § upphäver ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt och den dömde delvis har fullgjort en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, ska rätten fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas med anledning av fullgörandet. Detsamma gäller om det villkorliga fängelsestraffet även är förenat med eller tidigare har varit förenat med en skyldighet att betala dagsböter och den dömde helt eller delvis har betalat böterna.

9 § Om det uppkommer fråga om att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller om att åtgärder som avses i 5 § ska beslutas, får övervakningsnämnden eller den domstol där talan enligt 6 § förs besluta att den dömde på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare, om omständigheterna föranleder det. Ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Under de förutsättningar som anges i första stycket får Kriminalvården besluta att tillfälligt omhänderta den dömde. Kriminalvårdens beslut gäller omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla.

Ett omhändertagande får inte pågå längre tid än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får ett nytt beslut fattas om att den dömde ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka.

Är den dömde omhändertagen när rätten med stöd av 7 § upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, får rätten besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft.

Ett omhändertagande får inte pågå efter prövotidens utgång.

28 kap. Om bestämmande av straff

Kapitlets innehåll

1 § I detta kapitel finns bestämmelser om hur straff bestäms och vissa allmänna bestämmelser om bestämmande av påföljd. De allmänna bestämmelserna finns i 2–4 §§. Bestämmelser om straffmätningen finns i 5–14 §§. I 15–17 §§ finns bestämmelser om under vilka förutsättningar rätten får besluta att ett fängelsestraff helt eller delvis ska vara villkorligt och i 18–21 §§ finns bestämmelser om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Det finns en bestämmelse om påföljdseftergift i 22 §.

Allmänna bestämmelser

2 § Straff ska bestämmas till böter eller fängelse enligt vad som följer av detta kapitel. Förutsättningarna för att välja en annan påföljd framgår av 31–33 kap.

3 § Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

4 § När någon döms för flera brott, ska rätten döma till en gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl, får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt.

När högre rätt dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt, ska brottsligheten i varje sådan dom leda till en särskild påföljd.

Straffmätningen

Utgångspunkter för straffmätningen

5 § Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan med utgångspunkt i brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Bedömningen av straffvärdet

6 § Vid bedömningen av straffvärdet för ett brott ska det beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda. Det ska också beaktas vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta och vilka avsikter eller motiv som han eller hon har haft.

De omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen.

7 § Vid straffvärdebedömningen ska det, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, som försvårande särskilt beaktas om

1. den tilltalade har avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått,
2. den tilltalade har visat stor hänsynslöshet,
3. den tilltalade har utnyttjat ett numerärt överläge eller annars har utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,
4. den tilltalade har utnyttjat sin ställning eller i övrigt har missbrukat ett särskilt förtroende,
5. den tilltalade har förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. brottet har utgjort ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller om brottet har föregåtts av särskild planering,
7. ett motiv för brottet har varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, kön, könsidentitet eller könsuttryck eller annan liknande omständighet,

8. brottet har varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person,

9. brottet har begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående har innehaft ett uppdrag som förtroendevald i stat, kommun, region, Sametinget eller Europaparlamentet,

10. ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, eller

11. brottet har begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående yrkesmässigt har bedrivit nyhetsförmedling eller annan journalistik.

8 § Vid straffvärdebedömningen ska det, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, som synnerligen försvårande beaktas om brottet har utgjort ett led i

1. en brottslighet som har utövats i organiserad form, eller

2. verksamheten inom en grupp av personer som har utövat allvarlig brottslighet.

Detsamma gäller om brottet har inneburit eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt har omfattat ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person eller en uppsåtligen framkallad fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom och brottet

1. har innefattat användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne och har begåtts på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt har omfattat att det fullbordade brottet skulle begås på ett sådant sätt, eller

2. har haft bakgrund i eller varit ägnat att framkalla en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne används.

I fall som avses i första eller andra stycket ska straffvärdet bedömas som dubbelt så högt som det annars hade varit, om inte den tilltalades roll i verksamheten eller övriga omständigheter motiverar en annan bedömning.

9 § Vid straffvärdebedömningen ska det, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp eller är föreskrivet för vissa fall, som förmildrande särskilt beaktas om

1. brottet har föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,

2. den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning har haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. den tilltalades handlande har stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,

4. brottet har föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller

5. gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får det dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

10 § När ett gemensamt straff för flera brott bestäms ska rätten vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde som utgångspunkt lägga samman straffvärdena för vart och ett av brotten. Vid bedömningen ska också brottslighetens sammantagna allvar och det samband som kan finnas mellan brotten beaktas.

Straffmätningen i övrigt

11 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. Detta gäller dock inte om det finns förutsättningar att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Det gäller inte heller om den tidigare brottsligheten i tillräcklig utsträckning kan beaktas genom att

1. det döms till ett fängelsestraff som inte är villkorligt,
2. villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad, eller
3. ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs.

Vid bedömningen av den tidigare brottslighetens betydelse för straffmätningen ska det särskilt beaktas

1. vilken omfattning den tidigare brottsligheten har haft,
2. vilken tid som förflutit mellan brotten eller mellan tidpunkten för villkorlig frigivning och den nya brottsligheten,
3. om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade, och
4. om brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig eller om den nya brottsligheten är mer allvarlig än den tidigare brottsligheten.

12 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om

1. den tilltalade efter förmåga har försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
2. den tilltalade frivilligt har angett sig,
3. ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
4. någon annan omständighet av samma tyngd särskilt påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

13 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

Detsamma gäller om den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader eller av någon annans försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första eller andra stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

14 § Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt arton år, ska hans eller hennes ungdom beaktas i skälig omfattning vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i arton år.

Förutsättningarna för villkorligt fängelse

15 § Rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt om straffet ändå kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till dess längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

16 § Om det finns synnerliga skäl får rätten besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om förutsättningarna enligt 15 § inte är uppfyllda. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten särskilt beakta om

1. den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt,
2. en påtaglig förbättring har skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet, eller
3. den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet.

17 § Rätten får besluta att en del av ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorlig (delvis villkorligt fängelse) om

1. sådana omständigheter som avses i 16 § eller andra särskilda förhållanden talar för ett villkorligt fängelsestraff, men det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet krävs att en del av straffet inte är villkorlig, eller
2. det är fråga om ett gemensamt straff för flera brott och det endast för något eller några av brotten krävs ett straff som inte är villkorligt.

Den del av straffet som inte är villkorlig ska vara lägst en månad och får inte överstiga vare sig sex månader eller en tredjedel av straffets längd.

Valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse

18 § Ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med någon av de tilläggssanktioner som anges i 27 kap. 1–3 §§ om inte annat följer av 21 §.

19 § Dagsböter ska väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Om dagsböter inte kan anses tillräckligt ingripande, ska straffet förenas med samhällstjänst eller övervakning.

Om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet eller när rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt med stöd av 16 §, får straffet förenas med mer än en tilläggssanktion.

20 § I valet mellan samhällstjänst och övervakning, eller vid val av mer än en tilläggssanktion, ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Samhällstjänst får inte väljas om en sådan sanktion är olämplig för den tilltalade.

21 § Rätten får avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion än vad som följer av 19 § första stycket, om

1. den tilltalade med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, eller
2. det annars finns särskilda skäl mot att förena straffet med en tilläggssanktion eller för att välja en mindre ingripande sanktion.

Påföljdseftergift

22 § Om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 12 eller 13 § är uppenbart oskäligt att döma till påföljd, ska rätten meddela påföljdseftergift.

31 kap. Om *överlämnande till särskild vård i vissa fall*

Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarlig psykisk störning, får rätten överlämna honom till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till hans psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång.

Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten besluta att särskild utskrivningsprövning enligt lagen (199*0*:1129) om rättspsykiatrisk vård *skall* äga rum vid vården, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för *att han återfaller* i brottslighet, som är av allvarligt slag.

31 kap. Om *påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning*[9]

3 §[10]

Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarlig psykisk störning, får rätten överlämna honom *eller henne* till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till hans *eller hennes* psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han *eller hon* är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång.

Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten besluta att särskild utskrivningsprövning enligt lagen (199*1*:1129) om rättspsykiatrisk vård *ska* äga rum vid vården, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för *återfall* i brottslighet, som är av allvarligt slag.

[9] Senaste lydelse 2006:891.
[10] Senaste lydelse 1991:1138.

Om det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av andra särskilda skäl är påkallat, får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård döma till annan påföljd, dock inte fängelse *eller överlämnande till annan särskild vård*.	Om det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av andra särskilda skäl är påkallat, får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård döma till annan påföljd, dock inte fängelse *som inte är villkorligt, en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. eller säkerhetsförvaring.*
	4 §[11]
	Den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning får dömas till fängelse som inte är villkorligt eller säkerhetsförvaring endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta
	1. om brottet har ett högt straffvärde,
	2. om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård,
	3. om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, och
	4. omständigheterna i övrigt.
	Rätten får inte döma till fängelse som inte är villkorligt eller säkerhetsförvaring, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Detta gäller dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga på det sätt som anges i första stycket 3.
	Det som sägs i första och andra styckena om att döma till fängelse som inte är villkorligt gäller också i fråga om att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § eller 34 kap. 4 a §.

[11] Tidigare 31 kap. 4 § upphävd genom 1991:1138.

5 §

Om rätten i sådana fall som avses i 4 § finner att det saknas förutsättningar att döma till fängelse som inte är villkorligt får den tilltalade dömas till villkorligt fängelse oberoende av vad som anges i 28 kap. 15 §.

6 §

Om rätten i sådana fall som avses i 4 § finner att någon påföljd inte bör dömas ut, ska den tilltalade vara fri från påföljd.

32 kap.

5 §[12]

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till fängelse endast om inte en särskild ungdomspåföljd enligt 1, 2 eller 3 § bör väljas eller påföljden kan stanna vid böter.

Om påföljden bestäms till fängelse, ska rätten besluta att straffet ska vara villkorligt om det inte framstår som uppenbart otillräckligt med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den unges tidigare brottslighet. Rätten får också besluta att straffet ska vara villkorligt eller delvis villkorligt i fall som avses i 28 kap. 16 och 17 §§. Bestämmelser om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse finns i 28 kap. 18–21 §§.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
34 kap.	
Grundläggande bestämmelser	
1 §	
Om den som har dömts till fängelse*, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst* eller *ungdomsövervakning*	Om den som har dömts till fängelse eller *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* har begått ett annat brott före domen (nyupptäckt

[12] Tidigare 5 § upphävd genom 2026:000.

har begått ett annat brott före domen (nyupptäckt brott) eller om den dömde begår ett nytt brott efter domen men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (nytt brott), ska rätten bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten.

I stället för att bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten får rätten, i de fall som avses i 3 och 4 §§, besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den brottsligheten, eller undanröja den utdömda påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Undergår den dömde fängelse på livstid får rätten endast besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

För den som har dömts till säkerhetsförvaring finns särskilda bestämmelser i 9–11 §§.

3 §

Rätten får besluta att en tidigare utdömd påföljd ska avse också tillkommande brottslighet. Ett sådant beslut får meddelas endast om det är fråga om nyupptäckt brottslighet som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse.

Är den tidigare påföljden *ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning,* får rätten, om det finns särskilda skäl för det, även i andra fall besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

Är den tidigare påföljden en *särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* får rätten, om det finns särskilda skäl för det, även i andra fall besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §[13]

Rätten får undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Ett sådant beslut får meddelas endast om det finns särskilda skäl för det samt den tidigare domen har fått laga kraft och dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts.

Rätten får undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Ett sådant beslut får meddelas endast om det finns särskilda skäl för det samt den tidigare domen har fått laga kraft och dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts. *Är den tidigare påföljden fängelse som helt eller delvis är villkorligt får ett sådant beslut inte*

[13] Senaste lydelse 2019:464. Ändringen innebär bl.a. att tredje stycket tas bort.

meddelas om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet med stöd av 4 a §.

När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms, ska rätten ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen. Rätten får då döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet.

Om fängelse döms ut och en uppgift som avses i 27 kap. 2 a § andra stycket, 28 kap. 2 a § andra stycket eller 28 kap. 6 b § första stycket har lämnats, ska detta beaktas när straffets längd bestäms.

Upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt

4 a §

Om rätten med tillämpning av 1 § första stycket bestämmer påföljden till fängelse som inte, vare sig helt eller delvis, är villkorligt med anledning av brott som har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse, ska den upphäva beslutet om att straffet ska vara villkorligt om

1. den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett fängelsestraff som inte är villkorligt för den nya brottsligheten, eller

2. det med hänsyn till verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas att en tilläggssanktion enligt 27 kap. 2 eller 3 § som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med inte kommer att fullgöras inom prövotiden.

Ett sådant beslut om upphävande får dock endast meddelas om den tidigare domen fått laga kraft och frågan tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Första och andra styckena gäller också om endast en del av ett tidigare utdömt fängelsestraff är villkorlig.

Rätten får avstå från att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff helt eller delvis ska vara villkorligt om det finns särskilda skäl.

4 b §

Om rätten med stöd av 4 a § upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och den dömde helt eller delvis har fullgjort en tilläggssanktion, ska rätten fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas med anledning av fullgörandet.

4 c §

Särskilda bestämmelser om brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning finns i 31 kap.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132

Föreslagen lydelse

Ändrade förhållanden m.m.

6 §

Om rätten med tillämpning av 3 § eller 9 § första stycket genom dom som fått laga kraft har beslutat att fängelse, *villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning* eller säkerhetsförvaring som har dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och om den tidigare påföljden ändras av högre rätt genom dom som får laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare prövas på nytt. Detsamma ska gälla, när *påföljd avseende fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn* bestämts med tillämpning av 2 § och den tidigare påföljden ändras.

Om rätten med tillämpning av 3 § eller 9 § första stycket genom dom som fått laga kraft har beslutat att fängelse, *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* eller säkerhetsförvaring som har dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och om den tidigare påföljden ändras av högre rätt genom dom som får laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare prövas på nytt. Detsamma ska gälla när *ett fängelsestraff* bestämts med tillämpning av 2 § och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid eller säkerhetsförvaring ska verkställas, att den dömde har begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för något annat brott har dömts

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid *som inte är villkorligt* eller säkerhetsförvaring ska verkställas, att den dömde har begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för

ut, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, ska, sedan domarna fått laga kraft, rätten efter anmälan av åklagare med tillämpning av 2 § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas. En sådan prövning hindrar inte att domen får verkställas, om inte rätten beslutar något annat.

något annat brott har dömts ut, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, ska, sedan domarna fått laga kraft, rätten efter anmälan av åklagare med tillämpning av 2 § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas. En sådan prövning hindrar inte att domen får verkställas, om inte rätten beslutar något annat.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

35 kap.

7 §[14]

Ett bötesstraff preskriberas fem år efter det att domen har fått laga kraft. Detta gäller dock inte om den dömde inom denna tid har delgetts en ansökan om att böterna ska förvandlas till fängelse och ansökan inte har prövats slutligt. Om ansökan inte leder till att böterna förvandlas, preskriberas de när beslutet har fått laga kraft.

Ett bötesstraff preskriberas om den dömde avlider. Om domen har fått laga kraft och lös egendom har utmätts eller tagits i förvar för betalning av böterna under den dömdes livstid, ska böterna dock betalas ur egendomen.

Första och andra styckena gäller även vite som har dömts ut.

Första och andra styckena gäller även *sådana böter som avses i 27 kap. 1 § och* vite som har dömts ut.

37 kap.

7 §[15]

Kriminalvårdens beslut i frågor som avses i 26 kap. 12 §, 13 § andra stycket, 15 § andra stycket, 16 och 17 §§ och 19 § första stycket samt *28 kap. 7 §* får överklagas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den övervakade är inskriven.

Kriminalvårdens beslut i frågor som avses i 26 kap. 12 §, 13 § andra stycket, 15 § andra stycket, 16 och 17 §§ och 19 § första stycket samt *27 kap. 3 § tredje stycket och 5 §* får överklagas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den övervakade är inskriven.

11 §[16]

Beslut av en övervakningsnämnd i frågor som avses i 26 kap. 12, 16, 17, 19 och 22 §§ samt *28 kap. 7* och *11 §§* får överklagas till tingsrätten

Beslut av en övervakningsnämnd i frågor som avses i 26 kap. 12, 16, 17, 19 och 22 §§ samt *27 kap. 3 § tredje stycket, 5* och *9 §§* får

[14] Senaste lydelse 2025:151.
[15] Senaste lydelse 2025:1414.
[16] Senaste lydelse 2025:1414.

i den ort där övervakningsnämnden ligger. Om beslutet rör frågor som avses i 26 kap. 12, 16, 17 eller 19 § eller *28 kap. 7 §*, får det överklagas av Kriminalvården. Överklagandet ska ges in till övervakningsnämnden. Klagotiden räknas från den dag då den klagande fick del av beslutet. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden. Övervakningsnämnden ska dock inte vara part i domstolen.	överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden ligger. Om beslutet rör frågor som avses i 26 kap. 12, 16, 17 eller 19 § eller *27 kap. 3 § tredje stycket eller 5 §*, får det överklagas *även* av Kriminalvården. Överklagandet ska ges in till övervakningsnämnden. Klagotiden räknas från den dag då den klagande fick del av beslutet. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden. Övervakningsnämnden ska dock inte vara part i domstolen.

Beslut enligt denna balk av en övervakningsnämnd i andra frågor än som avses i första stycket får inte överklagas.

38 kap.

3 §[17]

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där villkorlig dom meddelats. Fråga om åtgärd enligt 32 kap. 4 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning dömts ut.	Fråga om åtgärd enligt 32 kap. 4 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning dömts ut.
Talan enligt *28 kap. 8 §* väcks vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den *skyddstillsynsdömde* är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där *skyddstillsyn dömts ut*.	Talan enligt *27 kap. 4 eller 6 §* väcks vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den *dömde* är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där *dom på villkorligt fängelse meddelats*.

Mål som avses i denna paragraf får också tas upp av den rätt, där brottmål mot den dömde är väckt eller där mål om åtgärd mot den dömde enligt 32 kap. 4 § redan tagits upp, eller av rätten i den ort där den dömde mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

5 §[18]

Talan som avses i 27 kap. *6 §* eller *28 kap. 8 § skall* anses *anhängiggjord*, *då* ansökan *om målets upptagande* delgavs den dömde.	Talan som avses i 27 kap. *4* eller *6 § ska* anses *väckt när åklagarens* ansökan delgavs den dömde.

[17] Senaste lydelse 2021:249.
[18] Senaste lydelse 1981:211.

Lydelse enligt SFS 2026:253	*Föreslagen lydelse*
6 §	
Nämndemän ska delta när en tingsrätt avgör en fråga som avses *i 2 eller 2 a § eller* i 27 kap. *6 §, 28 kap. 9 §,* 32 kap. 4 §, 33 kap. 6, 8 eller 9 § eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 §. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 4 §, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 5 §.	Nämndemän ska delta när en tingsrätt avgör en fråga som avses i 27 kap. *4 eller 7 §*, 32 kap. 4 §, 33 kap. 6, 8 eller 9 § eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 §. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 4 §, *upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § eller* förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 5 §.
Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. *2 a § tredje stycket eller 5 § tredje stycket eller 28 kap. 11 § första och tredje styckena,* är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.	Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. *9 § första och tredje styckena* är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8 §[19]	
I mål om åtgärd enligt *2 eller 2 a § eller* 27 kap. *2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 §,* 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär denne att bli hörd muntligen, ska han eller hon ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 8 § ska den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.	I mål om åtgärd enligt 27 kap. *4 eller 7 §*, 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär denne att bli hörd muntligen, ska han eller hon ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 8 § ska den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.
En åtgärd enligt *28 kap. 11 §* första och tredje styckena får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.	En åtgärd enligt *27 kap. 9 §* första och tredje styckena får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.

[19] Senaste lydelse 2022:930.

9 §[20]

Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. *2 a § tredje stycket eller 5 § tredje stycket, 28 kap. 11 § första och tredje styckena* eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 § gäller omedelbart, om inte något annat beslutas. Detsamma gäller avgöranden enligt *27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller* 34 kap. 5 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.	Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. *9 § första och tredje styckena* eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 § gäller omedelbart, om inte något annat beslutas. Detsamma gäller avgöranden enligt 34 kap. 5 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.

12 §[21]

Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för den dömdes inställelse i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans eller hennes omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 6 c § eller 11 §*.	Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för den dömdes inställelse i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans eller hennes omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §*.

19 §[22]

Mål om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 a och 7 §§ ska handläggas skyndsamt av domstolen.	Mål om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 a och 7 §§ ska handläggas skyndsamt av domstolen. *Detsamma gäller mål om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse enligt 27 kap. 4 § samt mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 §.*

20 §[23]

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som har orsakats av den dömde vid sådant oavlönat arbete som avses i 27 kap. *2 a § första stycket, 28 kap. 2 a § första stycket* samt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1.	Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som har orsakats av den dömde vid sådant oavlönat arbete som avses i 27 kap. *2 §* samt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1.

[20] Senaste lydelse 2022:930.
[21] Senaste lydelse 2019:464.
[22] Senaste lydelse 2021:249.
[23] Senaste lydelse 2006:892.

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. I fråga om verkställigheten av dom på fängelse som har dömts ut enligt den upphävda 28 kap. 3 § gäller 26 kap. 6 och 8 §§ i den äldre lydelsen.

3. Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom avseende villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 26 kap. 25 § i den äldre lydelsen.

4. I fråga om verkställighet av villkorlig dom gäller de upphävda 27 kap. 2 a–6 §§.

5. I fråga om verkställighet av dom på skyddstillsyn gäller de upphävda 28 kap. 2 a, 4–6, 6 c–9 och 11 §§.

6. I fråga om den som har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 34 kap. 1, 4 och 6 §§ i den äldre lydelsen.

7. Den upphävda 34 kap. 7 § gäller i fråga om den som har dömts till skyddstillsyn som förenats med fängelse enligt den upphävda 28 kap. 3 §.

8. I fråga om villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 37 kap. 7 och 11 §§ och 38 kap. 3, 5, 6, 8, 9, 12 och 20 §§ i den äldre lydelsen.

9. Den upphävda 38 kap. 1 § gäller i fråga om den som har dömts till villkorlig dom.

10. Den upphävda 38 kap. 2 § gäller i fråga om den som har överlämnats till vård med stöd av den upphävda 31 kap. 2 §.

11. Den upphävda 38 kap. 2 a § gäller i fråga om påföljd som bestämts med tillämpning av den upphävda bestämmelsen i 29 kap. 5 § första stycket 6.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:1415) om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 6 § brottsbalken i stället för lydelsen enligt lagen (2025:1415) om ändring i den balken ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt SFS 2025:1415	*Föreslagen lydelse*
26 kap.	
6 §	
När tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff som uppgår till tre år eller mer *har avtjänats ska den dömde friges villkorligt.* Den som avtjänar ett fängelsestraff som är kortare än tre år ska friges villkorligt när två tredjedelar av *fängelsestraffet* har avtjänats.	*Den som avtjänar* ett tidsbestämt fängelsestraff som *inte är villkorligt ska, om straffet* uppgår till tre år eller mer*, friges villkorligt när tre fjärdedelar av straffet har avtjänats.* Den som avtjänar ett *sådant* fängelsestraff som är kortare än tre år ska friges villkorligt när två tredjedelar av *straffet* har avtjänats.
Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.	
Villkorlig frigivning får inte ske från	
1. fängelse som har dömts ut enligt 28 kap. 3 §,	
2. ett förvandlingsstraff för böter, eller	*1.* ett förvandlingsstraff för böter, eller
3. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.	*2.* fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.
	Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser vad som anges i första stycket om ett tidsbestämt fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.

2.4 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:1416) om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 26 kap. 6 § brottsbalken i stället för lydelsen enligt lagen (2025:1416) om ändring i den balken ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt SFS 2025:1416	*Föreslagen lydelse*
26 kap.	
6 §	
När tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff har avtjänats ska den dömde friges villkorligt.	När tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff *som inte är villkorligt* har avtjänats ska den dömde friges villkorligt.
Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.	
Villkorlig frigivning får inte ske från	
1. fängelse som har dömts ut enligt 28 kap. 3 §,	
2. ett förvandlingsstraff för böter, eller	*1.* ett förvandlingsstraff för böter, eller
3. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.	*2.* fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.
	Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser vad som anges i första stycket om ett tidsbestämt fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.

2.5 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 7 §, 21 kap. 3 a §, 23 kap. 10 §, 29 kap. 2 §, 30 kap. 6 §, 33 kap. 6 a och 6 b §§, 45 kap. 4 och 10 a §§, 46 kap. 15 a §, 48 kap. 2, 4 och 10 §§, 49 kap. 5 §, 51 kap. 8, 13 och 25 §§ och 59 kap. 7 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

20 kap.

7 §[1]

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse *ej* åsidosätts:	Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse *inte* åsidosätts:
1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,	
2. om det kan antas att påföljden skulle bli *villkorlig dom* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,	2. om det kan antas att påföljden skulle bli *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,
3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller	
4. om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.	
Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.	

21 kap.

3 a §[2]

Är den misstänkte anhållen eller häktad ska offentlig försvarare förordnas för honom eller henne, om han eller hon begär det. Offentlig försvarare ska också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.	
Offentlig försvarare ska därutöver förordnas	
1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,	
2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns	2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns

[1] Senaste lydelse 1997:726.
[2] Senaste lydelse 2019:263.

anledning att döma till en annan påföljd än böter eller *villkorlig dom eller sådana påföljder i förening*, eller	anledning att döma till en annan påföljd än böter eller *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion*, eller

3. om det i övrigt finns särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av en försvarare som han eller hon själv har utsett, ska det inte förordnas någon offentlig försvarare vid sidan av denne. Offentlig försvarare ska dock förordnas om det finns synnerliga skäl.

23 kap.

10 §[3]

Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra–sjunde styckena, vem som får närvara vid ett förhör.

Vid ett förhör ska om möjligt ett trovärdigt vittne utsett av undersökningsledaren närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen och om biträdet uppfyller de krav som ställs på en försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte har rätt att själv närvara och ha sin försvarare närvarande vid ett förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 b § första stycket. Vid andra förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En försvarare som inte uppfyller de krav som ställs i 21 kap. 5 § första stycket får dock förhindras att närvara om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras eller för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Vid förhör med någon annan än den misstänkte får den misstänktes försvarare närvara om det kan ske utan men för utredningen.

Om en person förhörs i en annan förundersökning än den i vilken han eller hon är misstänkt, har personen rätt att ha sin försvarare närvarande om han eller hon medverkar i den utredningen på ett sådant sätt att *29 kap. 5 a §* brottsbalken kan komma att tillämpas. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.	Om en person förhörs i en annan förundersökning än den i vilken han eller hon är misstänkt, har personen rätt att ha sin försvarare närvarande om han eller hon medverkar i den utredningen på ett sådant sätt att *28 kap. 13 §* brottsbalken kan komma att tillämpas. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.

Ett målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid ett förhör inte får uppenbaras.

[3] Senaste lydelse 2022:791.

29 kap.

2 §

Över en fråga, som hör till rättegången, ska det röstas särskilt.

Över frågor som avser ansvar ska det röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, ska det dock röstas särskilt angående

1. frågan om den tilltalade har begått gärningen och hur denna i sådant fall ska bedömas,

2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,

3. *frågan om* påföljd*, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prövotid eller verkställighet av påföljd*,

4. återstående frågor som avser ansvar.

Om någon ledamot anser att den tilltalade ska överlämnas till s*ärskild* vård, ska det före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

3. *val av* påföljd, *innefattande frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt*,

4. frågan om ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med tilläggssanktion och vilken tilläggssanktion som i sådant fall ska väljas,

5. återstående frågor som avser ansvar.

Om någon ledamot anser att den tilltalade ska överlämnas till *rättspsykiatrisk* vård *eller dömas till en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. brottsbalken*, ska det före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

30 kap.

6 §

Om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till *annat än fängelse eller till* fängelse i högst sex månader, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

Om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till fängelse *som inte är villkorligt* i högst sex månader*, villkorligt fängelse eller annat än fängelse*, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket första meningen endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
33 kap.	
6 a §[4]	
Bestämmelserna i 6 § andra stycket gäller även handlingar i ett mål enligt 27 kap. *6 § eller 28 kap. 9 §* brottsbalken, om informationen har delgetts den dömde personligen eller genom ljud- och bildöverföring av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att *anmäla till åklagare, eller* begära att åklagare för talan om*,* att *den villkorliga domen eller skyddstillsynen ska undanröjas*.	Bestämmelserna i 6 § andra stycket gäller även handlingar i ett mål enligt 27 kap. *7 §* brottsbalken, om informationen har delgetts den dömde personligen eller genom ljud- och bildöverföring av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att *upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*.

Lydelse enligt prop. 2025/26:222	*Föreslagen lydelse*
6 b §	
Tillgänglighetsdelgivning enligt 52–54 §§ delgivningslagen (2010:1932) får användas för att delge	
1. den misstänkte en underrättelse om slutförd förundersökning enligt 23 kap. 18 a § första stycket,	
2. den tilltalade stämning och andra handlingar i ett brottmål,	
3. den tilltalades vårdnadshavare stämning och andra handlingar i ett brottmål där ett enskilt anspråk har framställts med stöd av 3 kap. 5 § skadeståndslagen (1972:207), och	
4. den dömde handlingar i ett mål om *undanröjande av villkorlig dom* enligt 27 kap. *6 §* brottsbalken *eller av skyddstillsyn enligt 28 kap. 9 § samma balk*.	4. den dömde handlingar i ett mål om *upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* enligt 27 kap. *7 §* brottsbalken.
Informationen om tillgänglighetsdelgivning får delges av någon av de tjänstemän som anges i 6 § tredje stycket eller, i fall som avses i första stycket 4, av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att *anmäla till åklagare, eller* begära att åklagare för talan om*,* att *påföljden ska undanröjas*.	Informationen om tillgänglighetsdelgivning får delges av någon av de tjänstemän som anges i 6 § tredje stycket eller, i fall som avses i första stycket 4, av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att *upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*.

[4] Senaste lydelse 2022:1532.

45 kap.

4 §[5]

I stämningsansökan ska åklagaren uppge

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid, plats och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,
4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, och
5. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i *29 kap. 5 a §* brottsbalken ska han eller hon i stämningsansökan lämna ett förslag till påföljd.

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i *28 kap. 13 §* brottsbalken ska han eller hon i stämningsansökan lämna ett förslag till påföljd.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska han eller hon i stämningsansökan lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. Åklagaren ska även lämna uppgift om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

10 a §[6]

Ett mål ska avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,
2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket, och

3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller *villkorlig dom eller sådana påföljder i förening*, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion*, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3, ska

1. den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling, och

[5] Senaste lydelse 2022:791.
[6] Senaste lydelse 2021:1095.

2. parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.

Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken likställs med de påföljder som anges i första stycket 3, om det inte samtidigt finns anledning att förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff. *Det som sägs i första stycket 3 om villkorlig dom gäller inte villkorlig dom som förenas med föreskrift om samhällstjänst.*

Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken likställs med de påföljder som anges i första stycket 3, om det inte samtidigt finns anledning att förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff.

46 kap.

15 a §[7]

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst sex månader, *villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening*,

2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Första stycket 1 gäller också vid förverkande av villkorligt medgiven frihet *från fängelse* om *det inte finns anledning* att *förverka en strafftid som, sammantagen med* ett fängelsestraff *som döms ut,* överstiger sex månader. Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska likställas med de påföljder som anges i första stycket 1.

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse *som inte är villkorligt* i högst sex månader *eller villkorligt fängelse*,

2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen, eller

Första stycket 1 gäller också vid förverkande av villkorligt medgiven frihet *enligt 34 kap. 5 § brottsbalken och vid upphävande av ett beslut* om att ett *tidigare utdömt* fängelsestraff *ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § samma balk, om den sammanlagda strafftiden inte* överstiger sex månader. Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska likställas med de påföljder som anges i första stycket 1.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

[7] Senaste lydelse 2018:120.

48 kap.

2 §[8]

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid. Under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorlig dom eller en sådan påföljd i förening med böter*. Under de förutsättningar som anges i 4 § fjärde stycket får strafföreläggande avse ungdomstjänst. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid. Under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorligt fängelse*. Under de förutsättningar som anges i 4 § fjärde stycket får strafföreläggande avse ungdomstjänst. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad som bestämts enligt 14 §, som han eller hon får godkänna omedelbart eller inom en viss tid.

Om ett brott är förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också en sådan särskild rättsverkan omfattas av ett strafföreläggande eller ett föreläggande av ordningsbot. Detsamma gäller kostnad för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet. I fråga om sådan kostnad ska 31 kap. 1 § och bestämmelserna om särskild rättsverkan tillämpas.

Om ett brott är förenat med företagsbot ska boten också föreläggas genom strafföreläggande som den misstänkte får godkänna.

4 §[9]

Bötesstraff får föreläggas genom strafföreläggande för brott där böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. Det finns särskilda bestämmelser om föreläggande av bötesstraff för brott som har begåtts av någon som är under arton år. Bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket brottsbalken är tillämplig vid föreläggande av bötesstraff.

Villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter får föreläggas *genom strafföreläggande* i fall då det är sannolikt att rätten skulle döma till sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år *eller om det finns anledning*

Villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion får föreläggas i fall då det är sannolikt att rätten skulle döma till en sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år.

[8] Senaste lydelse 2023:311.
[9] Senaste lydelse 2023:311.

att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst.

Företagsbot får föreläggas genom strafföreläggande i fall då boten inte överstiger tre miljoner kronor.

Ungdomstjänst får föreläggas genom strafföreläggande för brott som har begåtts av någon innan han eller hon har fyllt arton år under de förutsättningar som anges i 32 kap. 2 § brottsbalken. Innan ungdomstjänst föreläggs ska ett sådant yttrande som avses i 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inhämtas.

10 §[10]

Ett strafföreläggande kan godkännas på förhand av den misstänkte, om föreläggandet inte kommer att avse *villkorlig dom* eller ungdomstjänst. Ett förhandsgodkännande ska vara skriftligt, skrivas under av den misstänkte och innehålla	Ett strafföreläggande kan godkännas på förhand av den misstänkte, om föreläggandet inte kommer att avse *villkorligt fängelse* eller ungdomstjänst. Ett förhandsgodkännande ska vara skriftligt, skrivas under av den misstänkte och innehålla

1. uppgift om det brott som godkännandet avser, varvid brottets art samt tiden och platsen för brottet ska anges, och

2. uppgift om den bötespåföljd, den särskilda rättsverkan och det enskilda anspråk som den misstänkte godtar.

Om ett förhandsgodkännande lämnas elektroniskt gäller 9 § andra stycket.

Ett förhandsgodkännande av ett strafföreläggande får återkallas av den misstänkte.

Strafföreläggandet anses godkänt enligt 3 § andra stycket när det har utfärdats.

49 kap.

5 §[11]

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,

2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat en fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,

3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,

4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,

[10] Senaste lydelse 2023:311.
[11] Senaste lydelse 2018:1909.

5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt *28 kap.* brottsbalken,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt *27 kap.* brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare eller utsett någon annan än den parten föreslagit till ett sådant uppdrag,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7, eller

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket.

51 kap.

8 §[12]

Beviljas prövningstillstånd eller krävs inte sådant tillstånd, *skall* överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid, om detta inte redan har skett eller inte behövs enligt andra stycket. I mål om allmänt åtal får överklagandet dock översändas till åklagaren utan delgivning. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet *skall* inte framgå av de handlingar som delges den tilltalade i mål om allmänt åtal.

Beviljas prövningstillstånd eller krävs inte sådant tillstånd, *ska* överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid, om detta inte redan har skett eller inte behövs enligt andra stycket. I mål om allmänt åtal får överklagandet dock översändas till åklagaren utan delgivning. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet *ska* inte framgå av de handlingar som delges den tilltalade i mål om allmänt åtal.

Om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat, får hovrätten genast meddela dom i målet.

Har tingsrätten avslagit ett yrkande om en åtgärd som avses i 26–28 kap. eller upphävt ett beslut om en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills vidare. Har tingsrätten beviljat en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart besluta att tingsrättens beslut tills vidare inte får verkställas. I frågor om häktning,

Har tingsrätten avslagit ett yrkande om en åtgärd som avses i 26–28 kap. eller upphävt ett beslut om en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills vidare. Har tingsrätten beviljat en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart besluta att tingsrättens beslut tills vidare inte får verkställas. I frågor om häktning,

[12] Senaste lydelse 2005:683.

reseförbud eller omhändertagande enligt *28 kap.* brottsbalken får hovrätten ändra tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

Om hovrätten beslutat häkta någon som inte är personligen närvarande vid rätten, *skall* 24 kap. 17 § tredje och fjärde styckena tillämpas.

reseförbud eller omhändertagande enligt *27 kap.* brottsbalken får hovrätten ändra tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

Om hovrätten beslutat häkta någon som inte är personligen närvarande vid rätten, *ska* 24 kap. 17 § tredje och fjärde styckena tillämpas.

13 §[13]

Hovrätten får avgöra målet utan huvudförhandling, om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat.

Om saken kan utredas tillfredsställande får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling,

1. om åklagaren har överklagat endast till den tilltalades förmån,

2. om endast den tilltalade har överklagat och hans eller hennes ändringsyrkande godtas av motparten,

3. om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma ut påföljd eller döma till annan påföljd än böter eller *villkorlig dom eller sådana påföljder i förening*,

3. om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma ut påföljd eller döma till annan påföljd än böter*, fängelse som inte är villkorligt i högst sex månader eller villkorligt fängelse*,

4. om parterna har begärt att målet ska avgöras utan huvudförhandling, eller

5. om ingen av parterna, sedan fråga väckts om avgörande utan huvudförhandling, haft någon invändning mot detta.

Om en part har begärt huvudförhandling i fall som avses i andra stycket 1–3, ska sådan hållas, om det inte är obehövligt.

Med de påföljder som anges i andra stycket 3 *likställs vite och, om det inte samtidigt är fråga om* förverkande av villkorligt medgiven frihet *från fängelsestraff, beslut* enligt 34 kap. *3 §* brottsbalken. *Det som sägs i andra stycket 3 om villkorlig dom gäller inte villkorlig dom som förenas med föreskrift om samhällstjänst*.

Andra stycket 3 *gäller också vid* förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 34 kap. *5 §* brottsbalken *och vid upphävande av beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § samma balk, om den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader. Vite och ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska jämställas med de påföljder som anges i andra stycket 3*.

Om överklagandet avser även annat än ansvar, får målet avgöras utan huvudförhandling endast om denna talan enligt 50 kap. 13 § får prövas utan huvudförhandling.

För prövning som inte avser själva saken behöver huvudförhandling inte hållas.

[13] Senaste lydelse 2016:492.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
25 §	
Om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel får hovrätten inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna den tilltalade till *särskild* vård enligt *31 eller* 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten *beslutat om sådan vård*, döma till annan påföljd.	Om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel får hovrätten inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna den tilltalade till *rättspsykiatrisk* vård *eller döma till en särskild ungdomspåföljd* enligt 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten *bestämt en sådan påföljd*, döma till annan påföljd.
Första stycket gäller inte om *1. tingsrätten har förenat en villkorlig dom eller en skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den tilltalade inte längre samtycker till föreskriften,* *2. tingsrätten har bestämt påföljden till skyddstillsyn och den tilltalade har misskött skyddstillsynen på ett sådant sätt att det finns förutsättningar enligt 28 kap. 8 § brottsbalken att undanröja den, eller* *3.* det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.	Första stycket gäller inte om det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
59 kap.	
7 §[14]	
Den som vill klaga på strafföreläggande *skall* göra detta skriftligen. Skrivelsen *skall* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.	Den som vill klaga på strafföreläggande *ska* göra detta skriftligen. Skrivelsen *ska* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.
Skrivelsen *skall* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet *inte* avser *någon annan brottspåföljd än*	Skrivelsen *ska* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet avser *villkorligt fängelse* räknas tiden från

[14] Senaste lydelse 1996:1462.

villkorlig dom räknas tiden från prövotidens början. I fråga om handläggningen *skall* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Bestämmelse som avser hovrätt gäller *därvid* i stället tingsrätten.

prövotidens början. I fråga om handläggningen *ska* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Bestämmelse som avser hovrätt gäller *då* i stället tingsrätten.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller för den som får dömas, döms eller har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

2.6 Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 2 §, 102 kap. 20 § och 106 kap. 19, 27 och 31 §§ socialförsäkringsbalken ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt lagrådsremissen En begränsad rätt till socialförsäkringsförmåner för den som avtjänar säkerhetsförvaring eller fängelsestraff i kontrollerat boende	*Föreslagen lydelse*

7 kap.

2 §

Försäkrad för statligt personskadeskydd enligt 43 kap. är

1. den som tjänstgör enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, eller inställer sig till mönstring eller annan uttagning enligt den lagen eller genomgår militär utbildning inom Försvarsmakten som rekryt,

2. den som medverkar i räddningstjänst eller i övning med en kommunal organisation för räddningstjänst enligt lagen (2003:778) om skydd mot olyckor, eller i räddningstjänst enligt 10 kap. 1 § andra stycket luftfartslagen (2010:500),

3. den som är intagen i kriminalvårdsanstalt, i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller i ett hem som avses i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall samt den som avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende, är häktad, anhållen eller i annat fall intagen eller tagen i förvar i kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest,

4. den som utför samhällstjänst *på grund* av *en föreskrift som har meddelats med stöd av 27 kap. 2 a § eller 28 kap. 2 a § brottsbalken*,	4. den som utför samhällstjänst *som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff*,

5. den som utför ungdomstjänst enligt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1 brottsbalken, och

6. den som utför oavlönat arbete enligt en föreskrift som har meddelats med stöd av 2 kap. 5 § första stycket 2 lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.

102 kap.

20 §

När den bidragsgrundande inkomsten och reduceringsinkomsten beräknas ska den handläggande myndigheten bortse från sådan förändring i utbetalning av aktivitetsersättning, sjukersättning, pensionsförmåner, äldreförsörjningsstöd och livränta som följer av att den försäkrade

– är häktad eller likställs med att vara det enligt 106 kap. 3 a §,

– är intagen i kriminalvårdsanstalt eller likställs med att vara det enligt 106 kap. 3 b §,	– är intagen i kriminalvårdsanstalt eller likställs med att vara det enligt 106 kap. 3 b §, *eller*

– avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende eller likställs med den som gör det enligt 106 kap. 3 b §, *eller*	– avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende eller likställs med den som gör det enligt 106 kap. 3 b §.
– på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan vistas i ett sådant familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende som avses i socialtjänstlagen (2025:400).	

106 kap.

19 §

Om en försäkrad som får sjukersättning eller aktivitetsersättning *vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan,* ska *han eller hon* för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen. *Detsamma gäller för tid*	*En* försäkrad som får sjukersättning eller aktivitetsersättning ska för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen *om*
1. *när* den försäkrade enligt 11 kap. 1 § fängelselagen (2010:610) avtjänar en del av fängelsestraffet i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400), eller	1. den försäkrade enligt 11 kap. 1 § fängelselagen (2010:610) avtjänar en del av fängelsestraffet i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400), eller
2. *när* påföljden verkställs utanför anstalt enligt 4 kap. 3 eller 4 § lagen (2026:*000*) om verkställighet av säkerhetsförvaring, om verkställigheten utanför anstalt innebär att den dömde är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen.	2. påföljden verkställs utanför anstalt enligt 4 kap. 3 eller 4 § lagen (2026:*252*) om verkställighet av säkerhetsförvaring, om verkställigheten utanför anstalt innebär att den dömde är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen.

27 §[1]

Den försäkrade ska betala för sitt uppehälle för varje dag som han eller hon	Den försäkrade ska betala för sitt uppehälle för varje dag som han eller hon är häktad, intagen i kriminalvårdsanstalt eller avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende.
1. är häktad, intagen i kriminalvårdsanstalt eller avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende*, eller*	
2. vistas i familjehem eller hem för vård eller boende inom socia-	

[1] Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.

ltjänsten på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan.	
Vid vistelse i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende gäller detta endast när staten bekostar vistelsen.	
31 §	
Om den som får omställningspension, garantipension till omställningspension eller änkepension *vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan* ska *han eller hon* för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen. *Detsamma gäller för tid*	*Den* som får omställningspension, garantipension till omställningspension eller änkepension ska för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen *om*
1. *när en* pensionsberättigad enligt 11 kap. 1 § fängelselagen (2010:610) avtjänar en del av fängelsestraffet i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400), eller	1. *han eller hon är* pensionsberättigad enligt 11 kap. 1 § fängelselagen (2010:610) *och* avtjänar en del av fängelsestraffet i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400), eller
2. *när* påföljden verkställs utanför anstalt enligt 4 kap. 3 eller 4 § lagen (2026:*000*) om verkställighet av säkerhetsförvaring, om verkställigheten utanför anstalt innebär att den dömde är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen.	2. påföljden verkställs utanför anstalt enligt 4 kap. 3 eller 4 § lagen (2026:*252*) om verkställighet av säkerhetsförvaring, om verkställigheten utanför anstalt innebär att den dömde är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller för den som har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

2.7 Förslag till lag om ändring i lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §[1]	
Infaller den tid, då enligt lag eller särskild författning en åtgärd senast ska vidtas, på en söndag, annan allmän helgdag, lördag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton, får åtgärden vidtas nästa vardag.	
Första stycket gäller inte i fråga om	
1. de frister för häktningsframställning och häktningsförhandling som anges i 24 kap. 12 och 13 §§, 17 § fjärde stycket och 19 § rättegångsbalken,	
2. den frist för sammanträde som anges i 19 § andra stycket lagen (1988:688) om kontaktförbud och som gäller	
a) i ärende om kontaktförbud avseende gemensam bostad, och	
b) i ärende om förbud enligt 3 kap. 5 § första stycket 2 lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder, och	
3. den frist för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande som anges i 26 kap. 22 § och *28 kap. 11 §* brottsbalken.	3. den frist för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande som anges i 26 kap. 22 § och *27 kap. 9 §* brottsbalken.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller för frist för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande i fråga om undanröjande av skyddstillsyn.

[1] Senaste lydelse 2022:931.

2.8 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
19 §	
En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av påföljden, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt *28 kap. 11 §* brottsbalken.	En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av påföljden, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt *27 kap. 9 §* brottsbalken.
Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömande av annan påföljd för brott eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömde är intagen i anstalt för verkställighet av påföljd, ska han eller hon anses som häktad för brottet.	Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömande av annan påföljd för brott *samt om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse eller upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömde är intagen i anstalt för verkställighet av påföljd, ska han eller hon anses som häktad för brottet.
Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömde i mål om undanröjande av *påföljd* enligt 27 kap. *6 § eller 28 kap. 8 §* brottsbalken, ska 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade tillämpas. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.	Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömde i mål om undanröjande av *dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse* enligt 27 kap. *4 §* brottsbalken *eller mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § samma balk*, ska 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade tillämpas. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. Äldre bestämmelser gäller för den som har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

2.9 Förslag till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott

Härigenom föreskrivs att 11 § lagen (1957:668) om utlämning för brott ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
11 §[1]	
Den som *här* i *riket* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *skall undergå* fängelse eller *eljest omhändertagas* på anstalt, *må ej* utlämnas så länge hindret består. *Samma lag vare,* om förundersökning inletts för brott *som nyss nämnts*.	Den som i *Sverige* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *eller henne ska avtjäna* fängelse *som inte är villkorligt* eller *annars omhändertas* på anstalt, *får inte* utlämnas så länge hindret består. *Detsamma gäller* om förundersökning *har* inletts för *ett sådant* brott.
Utan hinder av vad i första stycket *sägs må* utlämning *äga rum* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.	Första stycket *hindrar inte att* utlämning *får ske* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

[1] Senaste lydelse 1975:292.

2.10 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 27 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt lagförslag 2.3 i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare	*Föreslagen lydelse*
27 §	
Mål mot den som inte har fyllt arton år ska, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, om möjligt sättas ut till handläggning på ett sådant sätt att målet inte drar till sig uppmärksamhet.	
Rätten får i mål mot den som inte har fyllt arton år besluta att målet ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för. Om rätten anser att ett sådant beslut bör meddelas och om någon som har fyllt arton år också är tilltalad i målet, ska rätten handlägga åtalet mot den som är under arton år som ett särskilt mål, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras.	
Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rättens ordförande tillåta att den tilltalades anhöriga och andra vars närvaro kan väntas bli till nytta får närvara vid handläggningen.	
I mål mot den som inte har fyllt arton år ska tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter *eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening*.	I mål mot den som inte har fyllt arton år ska tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter*, villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion*.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.11 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302)

Härigenom föreskrivs att 19 § passlagen (1978:302) ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
19 §	
Passtillstånd krävs för den som	
1. avtjänar fängelsestraff och inte är villkorligt frigiven, utom när straffet är en månad eller kortare tid,	1. avtjänar fängelsestraff *som inte är villkorligt* och inte är villkorligt frigiven, utom när straffet är en månad eller kortare tid,
2. avtjänar säkerhetsförvaring, eller	
3. står under övervakning efter dom på *skyddstillsyn* eller efter villkorlig frigivning från fängelse.	3. står under övervakning efter dom på *villkorligt fängelse* eller efter villkorlig frigivning från fängelse.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller i frågor om passtillstånd för den som står under övervakning efter dom på skyddstillsyn.

2.12 Förslag till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Härigenom föreskrivs att 2, 13 och 20 §§ lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §[1]	
Samarbete enligt denna lag avser	
1. verkställighet i Sverige av	
a) utländsk *brottsmålsdom*, varigenom den dömde har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en prövotid undergå kriminalvård i frihet,	a) utländsk *brottmålsdom*, varigenom den dömde har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en prövotid undergå kriminalvård i frihet,
b) utländsk *brottsmålsdom* avseende frihetsberövande påföljd, sedan den dömde enligt beslut i den främmande staten har frigivits villkorligt eller annars överförts till kriminalvård utom anstalt,	b) utländsk *brottmålsdom* avseende frihetsberövande påföljd, sedan den dömde enligt beslut i den främmande staten har frigivits villkorligt eller annars överförts till kriminalvård utom anstalt,
2. verkställighet i främmande stat av	
a) svensk dom på *skyddstillsyn*,	a) svensk dom på *villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion*,
b) svensk dom på fängelse, sedan den dömde enligt beslut här i landet har frigivits villkorligt.	
Vad som föreskrivs i denna lag om utländsk brottmålsdom gäller även i fråga om annat avgörande i främmande stat som har meddelats efter rättegång i brottmål.	
13 §[2]	
I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas 26 kap. 11, 13–18 §§ och 19 § första stycket brottsbalken.	I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas 26 kap. 11, 13–18 §§ och 19 § första stycket brottsbalken och *lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse*.
En föreskrift eller ett beslut enligt 26 kap. 16 eller 17 § brottsbalken får inte innebära en skärpning i	En föreskrift, *en skyldighet* eller ett beslut enligt 26 kap. 16 eller 17 § brottsbalken *eller 3 kap. 4, 5, 6, 7, 8 eller 9 § lagen om*

[1] Senaste lydelse 1981:222.
[2] Senaste lydelse 2021:445.

förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.

verkställighet av villkorligt fängelse får inte innebära en skärpning i förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.

20 §

Undanröjs villkorlig dom eller skyddstillsyn, som *har ådömts* enligt 18 §*, och döms i stället till fängelse på viss tid, skall* den dömde, i den mån det *med hänsyn till omständigheterna prövas* skäligt, *räknas till godo* dels *vad han kan ha utstått* av frihetsberövande påföljd som *ådömts* genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid *varunder* han med anledning av sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. *Därvid* får bestämmas lindrigare straff än vad som är föreskrivet för *gärningen*.

Om det beslutas att villkorligt fängelse som *dömts ut* enligt 18 § *inte längre ska vara villkorligt ska* den dömde, i den mån det *är* skäligt, *tillgodoräknas* dels *tid som han eller hon har avtjänat* av *en* frihetsberövande påföljd som *dömts ut* genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid *under vilken* han *eller hon* med anledning av *ett* sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. *I sådana fall* får *det* bestämmas *ett* lindrigare straff än vad som är föreskrivet för *brottet*.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. För domar som avser villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 2 och 20 §§ i den äldre lydelsen.

3. För utländska påföljder som verkställs i Sverige i ärenden om överförande av verkställighet som har inletts före ikraftträdandet gäller 13 § i den äldre lydelsen.

2.13 Förslag till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs att 15 och 22 §§ bötesverkställighetslagen (1979:189) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
15 §[1]	
Om böter inte har kunnat drivas in och det beror på trots från den bötfällde, ska böterna på talan av åklagare förvandlas till fängelse. Bötesförvandling ska också ske om det av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt.	Om böter inte har kunnat drivas in och det beror på trots från den bötfällde, ska böterna på talan av åklagare förvandlas till fängelse *som inte är villkorligt*. Bötesförvandling ska också ske om det av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt.
Om den bötfällde, när förvandlingsstraffet ska beslutas, är skyldig att betala även andra böter än sådana som avses i första stycket, ska också dessa böter förvandlas.	
Förvandlingsstraffet ska bestämmas till fängelse i lägst en och högst tre månader.	
22 §[2]	
Förvandling av böter får *ej* ske av	Förvandling av böter får *inte* ske av
1. böter, som har *ådömts* för brott som enligt domen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning,	1. böter, som har *dömts ut* för brott som enligt domen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning,
	2. böter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse, eller
2. vite som har *utdömts* för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.	*3.* vite som har *dömts ut* för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.
Om hinder i andra fall mot förvandling av böter eller viten finns särskilda bestämmelser.	

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

[1] Senaste lydelse 2025:1417.
[2] Senaste lydelse 1991:1140.

2.14 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud

Härigenom föreskrivs att 1 a § lagen (1988:688) om kontaktförbud[1] ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
1 a §	
Förutsättningarna i 1 § för att meddela ett kontaktförbud enligt den paragrafen ska alltid anses uppfyllda om	
1. den som förbudet avses gälla mot har dömts för brott mot den som förbudet avses skydda,	
2. brottsligheten har innefattat angrepp mot liv, hälsa, frihet eller frid,	
3. brottsligheten har begåtts mot en närstående eller tidigare närstående,	
4. brottslighetens straffvärde uppgår till fängelse i sex månader eller mer, och	
5. det inte finns särskilda skäl mot att meddela ett kontaktförbud.	
Om domen avser olaga förföljelse eller hedersförtryck enligt 4 kap. 4 b eller 4 e § brottsbalken, gäller första stycket även om de krav som följer av första stycket 3 eller 4 inte är uppfyllda.	
Ett kontaktförbud får meddelas med stöd av första och andra styckena inom följande tider när den som förbudet avses gälla mot har dömts till	
1. fängelse, fram till dess att påföljden helt har verkställts, dock under minst ett år från frigivningen,	1. fängelse *som inte är villkorligt*, fram till dess att påföljden helt har verkställts, dock under minst ett år från frigivningen,
2. rättspsykiatrisk vård, senast ett år från det att vården har upphört,	
3. annan påföljd, senast ett år från det att domen i den del som avser påföljd har fått laga kraft mot den dömde.	3. *villkorligt fängelse eller* annan påföljd, senast ett år från det att domen i den del som avser påföljd har fått laga kraft mot den dömde.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

[1] Senaste lydelse av lagens rubrik 2011:487.

2.15 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall[1]

dels att 46 § ska upphöra att gälla,

dels att rubriken närmast före 46 § ska utgå.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

[1] Senaste lydelse av 46 § 2005:467.

2.16 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

1 §[1]

I brottmål får rätten besluta om rättspsykiatrisk undersökning i syfte att kunna bedöma

1. om det finns medicinska förutsättningar att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken, eller

2. om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i så fall tillståndets betydelse för *frågan om påföljdsvalet enligt 30 kap. 6 §* brottsbalken.	2. om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i så fall tillståndets betydelse för *frågor som avses i 31 kap. 4–6 §§* brottsbalken.

Ändamålet med undersökningen ska anges i rättens beslut. Avser beslutet en undersökning enligt första stycket 1, ska det av beslutet framgå om undersökningen ska omfatta förutsättningarna för vård med särskild utskrivningsprövning. Avser beslutet en undersökning enligt första stycket 2, får rätten besluta att undersökningen ska omfatta även frågan om huruvida den misstänkte

1. till följd av störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, eller
2. i anslutning till brottet själv genom rus eller på något annat liknande sätt har vållat det tillstånd som avses i 1 eller som utgör störningen.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

[1] Senaste lydelse 2008:321.

2.17 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.

Härigenom föreskrivs att 1 och 4 §§ lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 §[1]	
När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller *annars* behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om *åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall* ett yttrande *inhämtas* från Kriminalvården.	När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller *någon annan fråga som prövas i målet* behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om *verkställigheten av en påföljd som den misstänkte kan komma att dömas till eller tidigare har dömts till*, *ska* ett yttrande *hämtas in* från Kriminalvården.
Ett sådant yttrande behöver dock inte *inhämtas*, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den *inhämtas* på annat sätt.	Ett sådant yttrande behöver dock inte *hämtas in*, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den *hämtas in* på annat sätt.
4 §[2]	
Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får Kriminalvården förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, *skall* förtroendemannen entledigas.	Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får Kriminalvården förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, *ska* förtroendemannen entledigas.
Ett uppdrag som förtroendeman upphör när	
1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,	
2. åtalet läggs ned,	
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,	
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter *eller villkorlig dom*, eller	4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter, eller
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.	

[1] Senaste lydelse 2005:980.
[2] Senaste lydelse 2005:980.

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. I fråga om den som döms till villkorlig dom gäller 4 § i den äldre lydelsen.

2.18 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister

Härigenom föreskrivs att 3 och 17 §§ lagen (1998:620) om belastningsregister ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare	*Föreslagen lydelse*
3 §	
Registret ska innehålla uppgifter om den som	
1. genom dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har ålagts påföljd för brott,	
2. har ålagts förvandlingsstraff för böter,	
3. med tillämpning av *30 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd,	3. med tillämpning av *31 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd,
4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare *eller 46 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall* inte har åtalats för brott,	4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inte har åtalats för brott,
5. har meddelats	
a) kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud,	
b) tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang, dock inte tillträdesförbud enligt 9 a § i den lagen,	
c) förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder,	
d) tillträdesförbud enligt lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek,	d) tillträdesförbud enligt lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek, *eller*
e) vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud, eller	
6. genom dom i mål om bevistalan enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare har förklarats ha begått brott.	
17 §	
Utöver vad som följer av 16 § ska uppgifter om	
1. *fängelse-* eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,	1. *fängelsestraff som inte är villkorligt* eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,
2. fängelsestraff som ska anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,	
3. förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,	

4. säkerhetsförvaring gallras tio år efter det att påföljden är helt verkställd,

5. *skyddstillsyn eller villkorlig dom* gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

5. *villkorligt fängelse* gallras

6. ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

7. överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

8. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

7. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

9. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

10. att någon enligt *30 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

9. att någon enligt *31 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

11. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

a) tio år efter beslutet, eller

b) tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet,

12. beslut om kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet,

11. beslut om kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet,

13. beslut om tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang och lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek gallras fem år efter beslutet,

12. beslut om tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang och lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek gallras fem år efter beslutet,

14. beslut om vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud gallras	*13*. beslut om vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud gallras
a) tio år efter beslutet, eller	
b) fem år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för beslutet, och	
15. att någon genom dom i mål om bevistalan har förklarats ha begått brott gallras fem år efter domen.	*14*. att någon genom dom i mål om bevistalan har förklarats ha begått brott gallras fem år efter domen.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. För uppgift som avser beslut enligt lagen om vård av missbrukare gäller 3 § i den äldre lydelsen.

3. För uppgift om domar och beslut som avser villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare gäller 17 § i den äldre lydelsen.

2.19 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
4 §	
Den som har avtjänat fängelsestraff, säkerhetsförvaring eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.	Den som har avtjänat fängelsestraff *som inte är villkorligt*, säkerhetsförvaring eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.20 Förslag till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716)

Härigenom föreskrivs att 8 a kap. 1 § och 12 kap. 9 § utlänningslagen (2005:716) ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:235	*Föreslagen lydelse*
8 a kap.	
1 §	
En utlänning ska utvisas ur Sverige om	
1. utlänningen döms för brott till en strängare påföljd än böter eller om en domstol undanröjer en påföljd som utlänningen har dömts till och dömer till en strängare påföljd än böter,	1. utlänningen döms för brott till en strängare påföljd än böter eller om en domstol undanröjer en påföljd som utlänningen har dömts till och dömer till en strängare påföljd än böter *eller upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*,
2. de särskilda förutsättningarna enligt 3–6 §§ för utvisning av utlänningar som tillhör vissa personkategorier är uppfyllda, och	
3. skälen som talar för utvisning väger tyngre än skälen som talar emot.	

Lydelse enligt lagrådsremissen Stärkt återvändandeverksamhet	*Föreslagen lydelse*
12 kap.	
9 §	
Ett beslut om att avvisa eller utvisa en utlänning får inte verkställas förrän utlänningen har avtjänat ett fängelsestraff som han eller hon har dömts till eller verkställigheten av fängelsestraffet har flyttats över till ett annat land.	Ett beslut om att avvisa eller utvisa en utlänning får inte verkställas förrän utlänningen har avtjänat ett fängelsestraff *som inte är villkorligt* som han eller hon har dömts till eller verkställigheten av fängelsestraffet har flyttats över till ett annat land.
Har allmänt åtal väckts mot utlänningen, får ett beslut om avvisning eller utvisning inte verkställas förrän åtalet har prövats slutligt eller åtalet har lagts ned.	
Om en förundersökning har inletts mot en utlänning om brott för vilket fängelse är föreskrivet, får ett beslut om att avvisa eller utvisa utlänningen inte verkställas förrän förundersökningen har lagts ned eller avslutats utan att allmänt åtal har väckts.	

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.21 Förslag till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 3 § fängelselagen (2010:610) ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:181	*Föreslagen lydelse*
11 kap.	
3 §	
En frigivningsföreberedande åtgärd får inte beviljas innan minst halva strafftiden, dock minst tre månader, har avtjänats.	
Om det finns särskilda skäl får en sådan åtgärd beviljas trots att den tid som avses i första stycket inte har förflutit.	Om *missbruk av beroende-framkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts eller* det *annars* finns särskilda skäl får en sådan åtgärd beviljas trots att den tid som avses i första stycket inte har förflutit.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.22 Förslag till lag om ändring i häkteslagen (2010:611)

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 2 § häkteslagen (2010:611) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
2 §[1]	
Denna lag gäller den som är	
1. häktad, anhållen eller gripen på grund av misstanke om brott,	
2. häktad av annan anledning än misstanke om brott,	
3. intagen i ett häkte eller en polisarrest i avvaktan på att han eller hon ska förpassas till en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem,	
4. tillfälligt placerad i ett häkte med stöd av fängelselagen (2010:610), eller	
5. omhändertagen enligt *28 kap. 11 §* fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om *undanröjande* av *skyddstillsyn* får laga kraft.	5. omhändertagen enligt *27 kap. 9 §* fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om *upphävande* av *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* får laga kraft.

Första stycket 1 gäller inte den som är gripen enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller för den som är omhändertagen i samband med beslut om undanröjande av skyddstillsyn.

[1] Senaste lydelse 2022:932.

2.23 Förslag till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 och 5 §§ och 3 kap. 12 och 21 §§ lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
4 §	
Med en svensk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag en dom eller ett slutligt beslut	
1. som har meddelats av en svensk domstol,	
2. som avser fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring, och	2. som avser fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring, och
3. som har fått laga kraft.	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
5 §	
Med en utländsk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag ett avgörande	
1. som har meddelats efter ett straffrättsligt förfarande av en domstol i en medlemsstat inom Europeiska unionen,	
2. som avser fängelse eller annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den medlemsstaten, och	2. som avser fängelse *som inte är villkorligt* eller annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den medlemsstaten, och
3. som har fått laga kraft.	

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
3 kap.	
12 §	
Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården	
1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller	
2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att göra en ansökan hos tingsrätten om att en ny påföljd ska bestämmas.	
Beslut enligt första stycket 1 får meddelas endast om anpassningen av påföljden är av enklare slag.	
En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till	En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn

dess art, endast anpassas till fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.	till dess art, endast anpassas till fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats enligt första stycket får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

21 §

Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring, om inte annat följer av denna lag.	Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring, om inte annat följer av denna lag.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.24 Förslag till lag om ändring i lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 §, 2 kap. 5 § och 3 kap. 12 och 13 §§ lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
4 §	
Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i denna lag en dom	
1. som har meddelats av en svensk domstol,	
2. som avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, *villkorlig dom* eller *skyddstillsyn*, och	2. som avser *a)* fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, eller *b) villkorligt fängelse,* och
3. som har fått laga kraft.	
Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i denna lag även ett	
1. beslut om villkorlig frigivning, eller	
2. beslut som har meddelats med stöd av brottsbalken i samband med verkställigheten av en påföljd som avses i första stycket 2 och som inte innebär att *en villkorlig dom eller skyddstillsyn undanröjts* eller att villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad.	2. beslut som har meddelats med stöd av brottsbalken *eller lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse* i samband med verkställigheten av en påföljd som avses i första stycket 2 och som inte innebär att *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt upphävts* eller att villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad.
2 kap.	
5 §[1]	
Sedan domen på frivårdspåföljd har erkänts i den andra medlemsstaten, får följdbeslut meddelas i Sverige endast om den behöriga myndigheten i den andra medlemsstaten har återfört behörigheten att meddela sådana beslut hit.	
Kriminalvården ska överlämna ett ärende om följdbeslut som myndigheten inte själv är behörig att besluta om, till	
1. den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde övervakningen bedrevs eller kunde ha bedrivits vid tiden för beslutet om översändande enligt 2 §, om domen avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, eller	
2. åklagare, om domen avser *villkorlig dom eller skyddstillsyn*.	2. åklagare, om domen avser *villkorligt fängelse*.

[1] Senaste lydelse 2021:447.

3 kap.

12 §[2]

Om en skyldighet som den dömde har enligt domen på frivårdspåföljd är oförenlig med de skyldigheter som följer av eller de möjligheter att meddela föreskrifter som finns i 26 kap. 11 och 14–17 §§ *eller i 28 kap. 2 a §* brottsbalken, ska Kriminalvården anpassa skyldigheten.	Om en skyldighet som den dömde har enligt domen på frivårdspåföljd är oförenlig med de skyldigheter som följer av eller de möjligheter att meddela föreskrifter som finns i 26 kap. 11 och 14–17 §§ *och 27 kap. 2 §* brottsbalken *och 1 kap. 5–8 §§, 2 kap. 4 § och 3 kap. 1 och 4–9 §§ lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse*, ska Kriminalvården anpassa skyldigheten.

Den anpassade skyldigheten ska så nära som möjligt motsvara det som bestämts i domen på frivårdspåföljd. Anpassningen får inte innebära att skyldigheten blir strängare än den ursprungliga skyldigheten.

13 §[3]

Verkställigheten av domen på frivårdspåföljd, i enlighet med verkställbarhetsförklaringen, ska påbörjas när beslutet enligt 9 § fått laga kraft.

Vid verkställigheten tillämpas 26 kap. 11–18 §§ *och* 19 § första stycket och *28 kap. 2 a § tredje stycket, 5 a och 7 §§* brottsbalken. För verkställigheten gäller även 37 och 38 kap. brottsbalken.	Vid verkställigheten tillämpas 26 kap. 11–18 §§*,* 19 § första stycket och *27 kap. 5 §* brottsbalken *samt lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse*. För verkställigheten gäller även 37 och 38 kap. brottsbalken.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. För domar som avser villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 1 kap. 4 § och 2 kap. 5 § i den äldre lydelsen.

3. För utländska påföljder som verkställs i Sverige i ärenden om överförande av verkställighet som har inletts före ikraftträdandet gäller 3 kap. 12 och 13 §§ i den äldre lydelsen.

[2] Senaste lydelse 2021:447.
[3] Senaste lydelse 2021:447.

2.25 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande

Härigenom föreskrivs att 2 och 3 §§ lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
2 §	
Om någon har dömts till fängelse på viss tid eller till säkerhetsförvaring och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.	Om någon har dömts till fängelse på viss tid *som inte är villkorligt* eller till säkerhetsförvaring*, eller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt,* och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.
Tillgodoräknande ska dock inte ske om 1. tiden för frihetsberövandet redan tillgodoräknats den dömde, eller 2. den dömde samtidigt avtjänat sådan frihetsberövande påföljd i annat mål.	
Villkor som uppställts vid överförande av verkställighet från en annan stat till Sverige ska gälla vid tillämpning av denna paragraf.	
3 §	
Om någon döms till fängelse på viss tid och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.	Om någon döms till fängelse på viss tid *som inte är villkorligt, eller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt,* och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.
Om någon döms till böter, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas	

som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.26 Förslag till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251)

Härigenom föreskrivs att 1, 8, 17 och 18 §§ strafftidslagen (2018:1251) ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt SFS 2026:261	*Föreslagen lydelse*
1 §	
Denna lag innehåller bestämmelser om när fängelsestraff får verkställas och hur strafftid ska beräknas.	
Det som föreskrivs om fängelsestraff och strafftid i denna lag ska gälla även för säkerhetsförvaring och för tid för verkställighet av säkerhetsförvaring, om inte något annat är föreskrivet.	
	Det som föreskrivs om fängelsestraff i denna lag gäller endast fängelsestraff som inte är villkorliga.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8 §[1]	
Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 11 §* brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.	Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.
Om den dömde inte förvaras i kriminalvårdsanstalt när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 11 §* brottsbalken i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet.	Om den dömde inte förvaras i kriminalvårdsanstalt när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet.
17 §[2]	
Om inte annat framgår av särskilda bestämmelser ska strafftiden beräknas från och med den dag fängelsestraffet är verkställbart och	
1. den dömde av den anledningen berövas friheten, eller	
2. den dömde berövas friheten eller redan är berövad friheten som häktad eller omhändertagen enligt	2. den dömde berövas friheten eller redan är berövad friheten som häktad eller omhändertagen enligt

[1] Senaste lydelse 2022:933.
[2] Senaste lydelse 2022:933.

26 kap. 22 § eller *28 kap. 11 §* brottsbalken.	26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken.

Strafftiden ska beräknas till och med den dag den dömde blir frigiven.

Om ett fängelsestraff redan har avtjänats före den dag som avses i första stycket, ska tidpunkten för strafftidens början i stället anses vara den dag domen eller beslutet i den del som avser fängelsestraff fått laga kraft.

Lydelse enligt SFS 2026:261	*Föreslagen lydelse*
18 §	
När ett fängelsestraff på viss tid verkställs ska strafftiden beräknas i dagar. Ett fängelsestraff i månader eller år ska omräknas till dagar. Med en månad ska avses trettio dagar och med ett år trehundrasextiofem dagar. Vid säkerhetsförvaring gäller motsvarande i fråga om beräkning av minimitiden och ramtiden.	
	Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, ska strafftiden enligt första stycket beräknas utifrån den tid som återstår efter sådan avräkning.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. Äldre bestämmelser gäller i fråga om den som berövas friheten som omhändertagen i mål om undanröjande av skyddstillsyn.

2.27 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 2 och 3 §§ lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4 kap.	
2 §[1]	
I säkerhetsregistret får personuppgifter behandlas om en person som är häktad eller dömd till fängelse och som är eller har varit placerad på eller uppfyller kraven för att placeras på en säkerhetsavdelning.	I säkerhetsregistret får personuppgifter behandlas om en person som är häktad eller dömd till fängelse *som inte är villkorligt* och som är eller har varit placerad på eller uppfyller kraven för att placeras på en säkerhetsavdelning.
I registret får även personuppgifter behandlas om en person som är häktad eller avtjänar ett fängelsestraff, om det finns risk för att han eller hon	I registret får även personuppgifter behandlas om en person som är häktad eller avtjänar ett fängelsestraff *som inte är villkorligt*, om det finns risk för att han eller hon

1. under häktning eller verkställighet av fängelsestraff begår brott som inte är ringa eller utövar brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer,
2. förbereder rymning eller försöker rymma,
3. blir föremål för fritagning,
4. bidrar till att allvarligt störa ordningen eller säkerheten på ett häkte, i en kriminalvårdsanstalt eller i en annan lokal där Kriminalvården bedriver verksamhet,
5. under häktning eller verkställighet av ett fängelsestraff utsätts för våld eller hot, eller
6. utövar våld eller hot mot eller otillbörlig påverkan på personal eller andra personer som uppehåller sig i Kriminalvårdens lokaler.

3 §[2]	
I säkerhetsregistret får även personuppgifter behandlas om en person som avtjänar en annan påföljd än fängelse inom Kriminalvården, om det finns risk för att han eller hon	I säkerhetsregistret får även personuppgifter behandlas om en person som avtjänar en annan påföljd än fängelse *som inte är villkorligt* inom Kriminalvården, om det finns risk för att han eller hon

[1] Senaste lydelse 2026:102.
[2] Senaste lydelse 2026:102.

1. bidrar till att allvarligt störa ordningen eller säkerheten i Kriminalvårdens lokaler,

2. under verkställighet utsätts för våld eller hot, eller

3. utövar våld eller hot mot eller otillbörlig påverkan på personal eller andra personer som uppehåller sig i Kriminalvårdens lokaler.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.28 Förslag till lag om ändring i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4 §	
En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser ungdomsövervakning (nöjdförklaring).	
En nöjdförklaring får lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.	
När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. En nöjdförklaring ska dokumenteras.	När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. *Något vittne behövs dock inte om nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet.* En nöjdförklaring ska dokumenteras.
En nöjdförklaring får inte tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser ungdomsövervakning får laga kraft mot den dömde.	

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.29 Förslag till lag om ändring i lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 33 § lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132 *Föreslagen lydelse*

9 kap.

33 §

Den som tillhandahåller ett elektroniskt kommunikationsnät eller en elektronisk kommunikationstjänst som inte är en nummeroberoende interpersonell kommunikationstjänst och som har fått del av eller tillgång till en uppgift som avses i 31 § första stycket ska på begäran lämna

1. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 till

a) en myndighet som i ett särskilt fall behöver en sådan uppgift för delgivning enligt delgivningslagen (2010:1932), om myndigheten bedömer att det kan antas att den som söks för delgivning håller sig undan eller att det annars finns synnerliga skäl,

b) Finansinspektionen, om inspektionen bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för utredningen av en misstänkt överträdelse av Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 596/2014 av den 16 april 2014 om marknadsmissbruk (marknadsmissbruksförordning) och om upphävande av Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/6/EG och kommissionens direktiv 2003/124/EG, 2003/125/EG och 2004/72/EG,

c) Finansinspektionen, om inspektionen bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn när det gäller någon av bestämmelserna i 4 a kap. 1–8 §§ lagen (2010:751) om betaltjänster eller 1 kap. 5 § eller 4 kap. 7, 8, 9, 10, 11 eller 14 § lagen (2016:1024) om verksamhet med bostadskrediter,

d) Konsumentombudsmannen, om ombudsmannen bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn enligt lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden eller marknadsföringslagen (2008:486), när det är fråga om en misstänkt överträdelse av unionslagstiftning som skyddar konsumenternas intressen enligt bilagan till Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/2394 av den 12 december 2017 om samarbete mellan de nationella myndigheter som har tillsynsansvar för konsumentskyddslagstiftningen och om upphävande av förordning (EG) nr 2006/2004,

e) Konsumentverket, om verket bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn enligt lagen (2019:59) med kompletterande bestämmelser till EU:s geoblockeringsförordning,

f) Kronofogdemyndigheten, om myndigheten behöver uppgiften i exekutiv verksamhet och myndigheten bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende,

g) Läkemedelsverket, om verket bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn när det gäller bestämmelserna om marknadsföring i 12 kap. läkemedelslagen (2015:315),

h) Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i samband med underrättelse, efterforskning eller identifiering vid olyckor

eller dödsfall eller för att myndigheten ska kunna fullgöra en uppgift som avses i 12 § polislagen (1984:387),

i) Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse eller rättspsykiatrisk vård i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden,	i) Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse *som inte är villkorligt* eller rättspsykiatrisk vård i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden,

j) Polismyndigheten eller en åklagarmyndighet, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna fullgöra en underrättelseskyldighet enligt 33 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,

k) Skatteverket, om verket bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende som avser kontroll av skatt eller avgift eller rätt folkbokföringsort enligt folkbokföringslagen (1991:481), och

l) Säkerhetspolisen, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna lokalisera en utlänning som inte har fullgjort sin anmälningsskyldighet enligt lagen (2022:700) om särskild kontroll av vissa utlänningar,

2. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 och som gäller brottslig verksamhet eller misstanke om brott till Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Tullverket, Åklagarmyndigheten eller någon annan myndighet som ska ingripa mot brottet eller den brottsliga verksamheten,

3. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 eller 3 till en regional alarmeringscentral som avses i lagen (1981:1104) om verksamheten hos vissa regionala alarmeringscentraler,

4. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 eller 3 samt uppgift om i vilket geografiskt område en viss elektronisk kommunikationsutrustning finns eller har funnits till Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i samband med efterforskning av personer som har försvunnit under sådana omständigheter att det kan antas att det då fanns eller fortfarande finns fara för deras liv eller allvarlig risk för deras hälsa, och

5. en uppgift som avses i 31 § första stycket 3 om vilka övriga tillhandahållare av elektroniska kommunikationsnät eller elektroniska kommunikationstjänster som har deltagit vid överföringen av ett meddelande som omfattas av ett föreläggande enligt 27 kap. 16 § rättegångsbalken att bevara en viss lagrad uppgift till den myndighet som meddelat föreläggandet.

Ersättning för att lämna ut andra uppgifter enligt första stycket 3 än lokaliseringsuppgifter ska vara skälig med hänsyn till kostnaderna för utlämnandet.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.30 Förslag till lag om ändring i lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder

Härigenom föreskrivs att 3 och 4 §§ lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2025/26:132	*Föreslagen lydelse*
3 §	
Ett tillstånd till hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt 27 kap. 19 § första stycket rättegångsbalken får meddelas om åtgärden är av synnerlig vikt för att kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse eller rättspsykiatrisk vård i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden. Ett tillstånd får meddelas endast om den dom som ska verkställas omfattar brott som avses i 27 kap. 19 a § andra stycket rättegångsbalken eller avser rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.	Ett tillstånd till hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt 27 kap. 19 § första stycket rättegångsbalken får meddelas om åtgärden är av synnerlig vikt för att kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse *som inte är villkorligt* eller rättspsykiatrisk vård i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden. Ett tillstånd får meddelas endast om den dom som ska verkställas omfattar brott som avses i 27 kap. 19 a § andra stycket rättegångsbalken eller avser rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.
Ett tillstånd enligt första stycket får endast avse ett telefonnummer eller en annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som	
1. under den tid som tillståndet avser innehas eller har innehafts av den eftersökte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den eftersökte, eller	
2. det finns synnerlig anledning att anta att den eftersökte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta.	
Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt första stycket får inte avse meddelanden som endast överförs eller har överförts i ett elektroniskt kommunikationsnät som med hänsyn till sin begränsade omfattning och omständigheterna i övrigt får anses vara av mindre betydelse från allmän kommunikationssynpunkt.	
4 §	
Ett tillstånd till hemlig dataavläsning som gäller kommunikationsövervaknings- eller platsuppgifter enligt 2 § första stycket 2 eller 3 lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning får meddelas om det är av synnerlig vikt för att kunna lokalisera en person som är dömd till	Ett tillstånd till hemlig dataavläsning som gäller kommunikationsövervaknings- eller platsuppgifter enligt 2 § första stycket 2 eller 3 lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning får meddelas om det är av synnerlig vikt för att kunna lokalisera en person som är dömd till

fängelse eller rättspsykiatrisk vård, i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden. Ett tillstånd får meddelas endast om den dom som ska verkställas omfattar brott som avses i 4 § lagen om hemlig dataavläsning eller avser rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.	fängelse *som inte är villkorligt* eller rättspsykiatrisk vård, i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden. Ett tillstånd får meddelas endast om den dom som ska verkställas omfattar brott som avses i 4 § lagen om hemlig dataavläsning eller avser rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

Ett tillstånd enligt första stycket får endast avse ett avläsningsbart informationssystem som

1. används, eller det finns särskild anledning att anta har använts eller kommer att användas, av den eftersökte, eller
2. det finns synnerlig anledning att anta att den eftersökte har kontaktat eller kommer att kontakta.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.31 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 § och 3 kap. 11 och 20 §§ lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt SFS 2026:264	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
4 §	
I denna lag avses med	
1. *svensk dom på frihetsberövande påföljd*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, som avser fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring,	1. *svensk dom på frihetsberövande påföljd*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, som avser fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring,
2. *svenskt bötesstraff*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk myndighet utfärdat och godkänt strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, som avser böter enligt 25 kap. brottsbalken,	
3. *svenskt beslut om förverkande*: ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, eller ett av svensk myndighet utfärdat och godkänt strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, om förverkande	
a) som avser	
– vinster från ett brott, eller	
– egendom som någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott eller värdet av den mottagna ersättningen,	
b) som avser egendom	
– som har använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott,	
– som har framställts genom brott,	
– vars användande utgör brott,	
– som någon har tagit befattning med på ett sätt som utgör brott, eller	
– som på annat liknande sätt har varit föremål för brott, eller	
c) som meddelats med stöd av 36 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,	
4. *utländsk dom på frihetsberövande påföljd*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser fängelse eller någon annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den staten,	4. *utländsk dom på frihetsberövande påföljd*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser fängelse *som inte är villkorligt* eller någon annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den staten,

5. *utländskt bötesstraff*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser en skyldighet för en fysisk person att betala ett penningbelopp på grund av en gärning som är straffbar i den staten,

6. *utländskt beslut om förverkande*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser ett slutligt berövande av egendom när domstolen

a) förklarat att egendomen har utgjort

– vinster från ett brott, eller

– ersättning för kostnader i samband med ett brott eller värdet av den mottagna ersättningen,

b) förklarat att förverkandet avser egendom

– som har använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott,

– som har framställts genom brott,

– vars användande utgör brott,

– som någon har tagit befattning med på ett sätt som utgör brott, eller

– som på annat liknande sätt har varit föremål för brott, eller

c) förklarat att egendomen härrör från brottslig verksamhet enligt regler som motsvarar bestämmelserna i 36 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,

7. *utländsk utevarodom*: ett avgörande enligt 4, 5 eller 6 som inte behöver ha fått laga kraft, när avgörandet har meddelats efter talan av annan än den dömde eller den som beslutet om förverkande gäller och utan att han eller hon varit personligen närvarande vid förhandling i saken inför domstol.

Avgöranden som har meddelats av en domstol i en annan stat enligt första stycket 5 och 6 a och b ska likställas med avgöranden som i den staten meddelats av en myndighet efter ett straffrättsligt förfarande, i den utsträckning det har avtalats i en internationell överenskommelse som är bindande för Sverige. Detsamma gäller sådana avgöranden som har meddelats efter ett förfarande som i den internationella överenskommelsen likställs med ett straffrättsligt förfarande.

3 kap.

11 §

Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården

1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller

2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att ansöka hos rätten om att en ny påföljd ska bestämmas.

En frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.	En frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse *som inte är villkorligt,* överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

20 §

Verkställighet i Sverige ska ske i enlighet med vad som gäller enligt svenska regler vid verkställighet av fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.	Verkställighet i Sverige ska ske i enlighet med vad som gäller enligt svenska regler vid verkställighet av fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2.32 Förslag till lag om ändring i lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 1 § lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
1 §	
Denna lag är tillämplig vid verkställighet av dom på fängelse med elektronisk övervakning, dock inte fängelse som *dömts ut enligt 28 kap. 3 § brottsbalken*.	Denna lag är tillämplig vid verkställighet av dom på fängelse med elektronisk övervakning, dock inte fängelse som *är villkorligt eller den villkorliga delen av ett fängelsestraff som är delvis villkorligt*.

Kriminalvården ansvarar för verkställighet av fängelsestraff med stöd av denna lag.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller för fängelse som har dömts ut enligt den upphävda 28 kap. 3 § brottsbalken.

2.33 Förslag till lag om ändring i lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål

dels att 1 kap. 1 och 3 §§, 6 kap. 1 § och 10 kap. 16 § ska ha följande lydelse,

dels att rubriken till 6 kap. ska lyda ”Verkställighet i en annan nordisk stat av en svensk frivårdspåföljd”,

dels att rubriken till 7 kap. ska lyda ”Verkställighet i Sverige av en nordisk frivårdspåföljd”.

Lydelse enligt prop. 2025/26:144	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
1 §	
Denna lag innehåller bestämmelser om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge om verkställighet av	
– bötesstraff,	
– beslut om förverkande, rättegångskostnad i brottmål, kvarstad eller vite,	
– fängelsestraff, och	
– frivårdspåföljder som innefattar övervakning eller samhällstjänst.	
Bestämmelserna avser följande:	
– verkställighet i en annan nordisk stat av ett svenskt bötesstraff eller av ett svenskt beslut om förverkande, rättegångskostnad i brottmål, kvarstad eller vite (2 kap.),	
– verkställighet i Sverige av ett nordiskt bötesstraff eller av ett nordiskt beslut om förverkande, rättegångskostnad i brottmål, kvarstad eller vite (3 kap.),	
– verkställighet i en annan nordisk stat av ett svenskt fängelsestraff (4 kap.),	
– verkställighet i Sverige av ett nordiskt fängelsestraff (5 kap.),	
– verkställighet i en annan nordisk stat av en svensk frivårdspåföljd *som innefattar övervakning eller samhällstjänst* (6 kap.)	– verkställighet i en annan nordisk stat av en svensk frivårdspåföljd (6 kap.),
– verkställighet i Sverige av en nordisk frivårdspåföljd *som innefattar övervakning eller samhällstjänst* (7 kap.),	– verkställighet i Sverige av en nordisk frivårdspåföljd (7 kap.),
– verkställighet i en annan nordisk stat av övervakning av den som villkorligt frigetts i Sverige (8 kap.),	
– verkställighet i Sverige av övervakning av den som villkorligt frigetts i en annan nordisk stat (9 kap.), och	
– övriga frågor (10 kap.).	

3 §

Med fängelse avses i denna lag fängelse i Sverige, faengsel i Danmark, fängelse i Finland, fangelsi i Island och fengsel i Norge.	Med fängelse avses i denna lag fängelse *som inte är villkorligt* i Sverige, faengsel i Danmark, fängelse i Finland, fangelsi i Island och fengsel i Norge.

6 kap.

1 §

En i Sverige utdömd frivårdspåföljd *som innefattar* övervakning eller samhällstjänst får verkställas i en annan nordisk stat om den dömde när verkställigheten ska ske	En i Sverige utdömd frivårdspåföljd *med* övervakning eller samhällstjänst *som tilläggssanktion* får verkställas i en annan nordisk stat om den dömde när verkställigheten ska ske

1. är bosatt i den staten,
2. avser att bosätta sig i den staten, eller
3. uppehåller sig i den staten och det är lämpligast att domen verkställs där.

Kriminalvården prövar om verkställighet ska begäras i en annan nordisk stat enligt första stycket. En begäran om verkställighet ska lämnas till en behörig myndighet i den andra nordiska staten.

10 kap.

16 §

Om någon som dömts till en frivårdspåföljd i en annan nordisk stat ska dömas för annan brottslighet i Sverige, och verkställigheten av frivårdspåföljden inte har förts över till Sverige, får rätten undanröja den tidigare påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Vid rättens prövning ska 34 kap. 4 § brottsbalken tillämpas.

Vid tillämpning av första stycket ska den nordiska domen*, beroende på innehållet i påföljden,* anses vara en dom på *skyddstillsyn eller villkorlig dom*.	Vid tillämpning av första stycket ska den nordiska domen anses vara en dom på *villkorligt fängelse*.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. För frivårdspåföljder som innefattar övervakning eller samhällstjänst gäller 6 kap. 1 § i den äldre lydelsen.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade den 20 juli 2023 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffskalorna samt föreslå ett reformerat och mer rättvist påföljdssystem (dir. 2023:115). Genom tilläggsdirektiv som beslutades den 21 december 2023 förkortades utredningstiden med två månader (dir. 2023:181). Utredningen, som tog namnet Straffreform-utredningen (Ju 2023:14), överlämnade den 5 juni 2025 betänkandet *En straffreform* (SOU 2025:66). En sammanfattning av betänkandet i relevanta delar finns i *bilaga 1* och betänkandets lagförslag i dessa delar finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. Remissyttrandena finns tillgängliga på regeringens webbplats (www.regeringen.se) och i Justitiedepartementet (Ju2025/01317).

I denna lagrådsremiss behandlas utredningens förslag om ett påföljds-system med villkorligt fängelse, om att hela straffskalan ska komma till användning, om skärpta straff för flerfaldig brottslighet och om billighets-skäl. Övriga lagförslag har behandlats i prop. 2025/26:218 Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor.

4 Det nuvarande påföljdssystemet

4.1 En översikt över påföljdsbestämningen

Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. (29 kap. 1 § andra stycket.) I lagen finns angivet vissa omständigheter som ska beaktas som försvårande respektive förmildrande vid bedömningen av straffvärdet (29 kap. 2–3 §§).

Vid påföljdsbestämningen ska rätten också beakta vissa strafflindrings-grunder, bl.a. de s.k. billighetsskälen (29 kap. 5 §). Det är fråga om omständigheter som saknar betydelse vid straffvärdebedömningen, men som vid påföljdsbestämningen verkar i lindrande riktning och som främst anknyter till gärningspersonens personliga förhållanden eller något som har inträffat i tiden efter brottet. Rätten ska också beakta om den tilltalade har lämnat uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen av vissa brott (29 kap. 5 a §). Om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 eller 5 a § är uppenbart oskäligt att döma till påföljd, ska rätten meddela påföljdseftergift (29 kap. 6 §). I 29 kap. 7 § finns regler om beaktande av den tilltalades ungdom vid straffmätningen.

Rättens inledande uppgift vid påföljdsbestämningen är således att inom ramen för den tillämpliga straffskalan ta ställning till brottslighetens straffvärde. När rätten har kommit fram till att någon ska dömas för brott ska den också bestämma påföljd för brottsligheten. Till påföljderna räknas straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård och, från och med den 15 april 2026, säkerhetsförvaring (1 kap. 3 §). I de enskilda brottsbestämmelserna anges endast vilket straff som kan följa på brottet. Rätten kan dock döma till en annan påföljd än fängelse eller böter. Det följer av särskilda regler i brottsbalken (1 kap. 4 §).

Fängelse är att anse som ett svårare straff än böter (1 kap. 5 §). Vid val av påföljd är fängelse och säkerhetsförvaring att anse som svårare påföljder än villkorlig dom och skyddstillsyn, säkerhetsförvaring att anse som en svårare påföljd än fängelse på viss tid och fängelse på livstid att anse som en svårare påföljd än säkerhetsförvaring (30 kap. 1 §).

Villkorlig dom och skyddstillsyn kan ersätta fängelse (27 kap. 1 § och 28 kap. 1 §). Påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn är formellt sett lika ingripande (se prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.] s. 45). Högsta domstolen har dock slagit fast att skyddstillsyn är en för den dömde generellt sett mer ingripande påföljd än villkorlig dom och att det därmed finns ett större utrymme för att döma till skyddstillsyn än till villkorlig dom som alternativ till fängelse (se bl.a. NJA 2000 s. 314 och NJA 2017 s. 45 p. 7).

För unga lagöverträdare finns särskilda regler om påföljdsvalet i 30 kap. 5 § och 32 kap. brottsbalken. För lagöverträdare som är under 18 år när domen meddelas bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljder som regleras i 32 kap. eller till böter.

Överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (31 kap. 2 § brottsbalken) och rättspsykiatrisk vård (31 kap. 3 §) har inte rangordnats i ingripandegrad. Överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall förutsätter dock att det finns särskilda skäl om det för brottet är föreskrivet strängare straff än fängelse i ett år. För att döma till rättspsykiatrisk vård krävs att påföljden inte kan stanna vid böter.

4.2 De olika påföljderna

4.2.1 Böter

Bestämmelser om böter finns i 25 kap. brottsbalken. Böter döms ut i dagsböter, penningböter eller normerade böter (1 §).

Dagsböter kan användas som självständig påföljd eller i kombination med någon annan påföljd. Antalet dagsböter bestäms till minst 30 och högst 150 (2 §). Hur många dagsböter som döms ut beror på vad rätten kommer fram till vid straffmätningen. Varje dagsbot fastställs till ett visst belopp, lägst 50 och högst 1 000 kronor. Vid bedömningen av dagsbotens belopp ska hänsyn tas till den tilltalades inkomst, förmögenhet, försörjningsskyldighet och ekonomiska förhållanden i övrigt. Om det finns särskilda skäl, får dagsbotens belopp jämkas. Minsta bötesbelopp är 750 kronor.

Penningböter bestäms till lägst 200 kronor och högst 4 000 kronor (3 §). Om ett lägre maximibelopp skulle vara föreskrivet i den enskilda straffbestämmelsen, gäller dock detta. Normerade böter är böter som bestäms efter en särskild beräkningsgrund som anges i den enskilda straffbestämmelsen (4 §). Minsta bötesbelopp är 100 kronor.

Om det inte är föreskrivet någon särskild bötesform för brottet, ska bötesstraff dömas ut i dagsböter eller, om brottet bedöms föranleda ett lägre straff än 30 dagsböter, i penningböter (1 § andra meningen).

Böter får användas som gemensamt straff för flera brott, om vart och ett av brotten kan föranleda ett bötesstraff (5 §). Om något av brotten bör föranleda dagsböter, ska det gemensamma straffet dömas ut i dagsböter (6 § första stycket). Antalet dagsböter får då bestämmas till högst 200 (6 § andra stycket). Böter som inte betalas får, om inte annat är föreskrivet, förvandlas till fängelse i lägst en månad och högst tre månader enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen (1979:189). Det framgår av 8 §.

4.2.2 Fängelse

I 26 kap. brottsbalken finns bestämmelser om fängelse. Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid enligt vad som är föreskrivet för brottet (1 § första stycket). Fängelse på viss tid får inte understiga en månad och inte överstiga 10 år eller, i vissa situationer, 18 år (andra stycket).

Fängelse på livstid kan på ansökan av den dömde omvandlas till fängelse i minst 18 år enligt lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid.

Om fängelse används som gemensamt straff för flera brott, får inte det högsta av minimistraffen för de olika brotten underskridas (26 kap. 2 § brottsbalken). Det gemensamma fängelsestraffet får sättas över det högsta av maximistraffen. Det får dock inte överstiga maximistraffen sammanlagda med varandra och inte heller vara längre än 18 år. Dessutom får det inte överskrida maximistraffet för något av brotten med mer än
ett år, om det svåraste straffet är kortare än fängelse i fyra år,
två år, om det svåraste straffet är fängelse i fyra år eller längre men inte uppgår till fängelse i åtta år,
fyra år, om det svåraste straffet är fängelse i åtta år eller längre.

Enligt 26 kap. 3 § är det möjligt att överskrida föreskrivet straffmaximum vid återfall i särskilt allvarlig brottslighet. Ett maximum på fängelse i mer än sex år får höjas med fyra år, om den tilltalade tidigare dömts till fängelse i lägst två år. Straffet får dock inte överstiga 18 år.

I 26 kap. 3 a § finns bestämmelser om förhöjt straffmaximum för brott som omfattas av den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 a § med omständigheter som ska anses som synnerligen försvårande vid bedömningen av straffvärdet.

I prop. 2025/26:218 Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor föreslås flera ändringar i de angivna bestämmelserna i 26 kap. Det föreslås bl.a. att 26 kap. 2 § ska vara utformad på det sättet att fängelse på viss tid ska få sättas över det högsta maximistraffet enligt straffskalorna för brotten och att straffet inte ska få vara mer än dubbelt så högt som detta eller högre än maximistraffen sammanlagda med varandra. Det ska gälla om inte annat följer av 3 eller 3 a § (som i stället föreslås betecknas 2 a §).

Straffet föreslås fortsatt inte få överstiga 18 år. Om flera av brotten har ett maximistraff som uppgår till fängelse i tolv år, ska det få dömas till fängelse på livstid.

Den som har dömts till fängelse ska som huvudregel avtjäna straffet i kriminalvårdsanstalt (26 kap. 4 §). Ett alternativ är att straffet verkställs med elektronisk övervakning. I lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning finns bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff utanför anstalt i vissa fall. Verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning sker antingen i den dömdes bostad eller i ett kontrollerat boende. Bestämmelser om när fängelsestraff får verkställas och hur strafftiden ska beräknas finns i strafftidslagen (2018:1251). Själva verkställigheten regleras i fängelselagen (2010:610) och fängelseförordningen (2010:2010).

4.2.3 Villkorlig dom

I 27 kap. brottsbalken finns bestämmelser om villkorlig dom. En sådan dom innebär att den dömde under en prövotid om två år ska visa skötsamhet samt efter förmåga försöka försörja sig, betala eventuellt skadestånd med anledning av brottet och, om domen har förenats med en föreskrift om samhällstjänst, fullgöra samhällstjänsten (3–5 §§).

En första förutsättning för att villkorlig dom ska kunna dömas ut är att påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter (1 §). Samtidigt påverkas möjligheten att välja villkorlig dom som påföljd av brottslighetens straffvärde och art samt av den tilltalades tidigare brottslighet (30 kap. 4 §). Vidare gäller att rätten som skäl för villkorlig dom ska beakta om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet (30 kap. 7 § första stycket). Den bedömningen ska göras med ledning av uppgifter om den tilltalades personliga förhållanden och det bör särskilt beaktas om det aktuella brottet utgör ett återfall eller ett förstagångsbrott (se prop. 1987/88:120 s. 103 och 104). Högsta domstolen har uttalat att bestämmelsens innebörd får antas vara att villkorlig dom som påföljd är utesluten endast i de fall när det finns särskild anledning att befara att den dömde kan komma att återfalla (se NJA 2000 s. 314 och NJA 2008 s. 359).

Att domen förenas med samhällstjänst kan utgöra särskilda skäl för villkorlig dom i stället för fängelse (30 kap. 7 § andra stycket).

Prövotiden för den villkorliga domen räknas från den dag när rättens avgörande såvitt avser påföljd för brottet får laga kraft mot den dömde, antingen genom att tiden för överklagande löper ut utan att domen överklagas eller genom att den dömde lämnar nöjdförklaring, dvs. en förklaring om att han eller hon är nöjd med domen såvitt avser påföljden (27 kap. 3 § andra stycket).

Villkorlig dom kan förenas med dagsböter, högst 200, oavsett om böter ingår i straffskalan för brottet eller inte (27 kap. 2 §). Det finns en presumtion för att en villkorlig dom ska kombineras med ett bötesstraff (30 kap. 8 §). Så ska ske om inte ett bötesstraff med hänsyn till skyldighet att fullgöra samhällstjänst eller andra följder av brottet skulle drabba den tilltalade alltför hårt eller det finns andra särskilda skäl mot att döma till böter.

Som har framgått kan innehållet i en villkorlig dom skärpas genom att den förenas med samhällstjänst (30 kap. 7 § andra stycket). Avsikten har varit att en föreskrift om samhällstjänst ska meddelas endast när alternativet är att döma till ett fängelsestraff. Detta uttrycks så att rätten får beakta samhällstjänsten som ett särskilt skäl att välja villkorlig dom i stället för fängelse. Om det redan vid en första prövning enligt 30 kap. 4 § står klart att det inte finns tillräckliga skäl för att välja fängelse som påföljd för brottsligheten, aktualiseras inte möjligheten att meddela en föreskrift om samhällstjänst. I ett sådant fall kan rätten döma till villkorlig dom redan med stöd av 30 kap. 7 § första stycket. (Se prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet s. 85–87 och 191.)

Om den dömde inte iakttar vad som åligger honom eller henne enligt den villkorliga domen får rätten, enligt 27 kap. 6 §, på talan av åklagare

1. besluta att varning ska meddelas den dömde,
2. meddela föreskrift enligt 5 § eller ändra tidigare meddelad föreskrift,
3. undanröja den villkorliga domen och bestämma annan påföljd för brottet.

Åklagarens talan måste väckas före prövotidens utgång. Dessutom gäller att åtgärd enligt punkterna 1 eller 2 inte får beslutas efter prövotidens utgång. Om den villkorliga domen undanröjs ska rätten, när den nya påföljden bestäms, ta skälig hänsyn till böter som har dömts ut och till vad den dömde undergått till följd av föreskrift om samhällstjänst.

4.2.4 Skyddstillsyn

Skyddstillsyn är kriminalvård i frihet där övervakning i form av stöd och kontroll är det grundläggande innehållet. Bestämmelser om skyddstillsyn finns i 28 kap. brottsbalken.

I likhet med vad som gäller för villkorlig dom är en första förutsättning för att skyddstillsyn ska kunna dömas ut att påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter (28 kap. 1 §). Som skäl för skyddstillsyn ska rätten beakta om det finns anledning att anta att en sådan påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet (30 kap. 9 §). Bestämmelsen ska förstås så att skyddstillsyn är utesluten som påföljd bara om det helt saknas anledning att anta att en skyddstillsyn kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. En skyddstillsyn förutsätter inte något övervakningsbehov. (Se NJA 2023 s. 1118 p. 14 med vidare hänvisningar.)

Om rätten kommer fram till att det finns skäl för att döma ut ett fängelsestraff, ska den pröva om det finns särskilda skäl för att ändå välja en icke frihetsberövande påföljd. De viktigaste skälen för att välja skyddstillsyn som rätten kan beakta i en sådan situation anges i fyra punkter i 30 kap. 9 § andra stycket.

En skyddstillsyn får förenas med en föreskrift om samhällstjänst om den tilltalade samtycker till det (28 kap. 2 a § första stycket). Enligt 28 kap. 3 § får en skyddstillsyn förenas med fängelse i lägst en månad och högst tre månader (s.k. 28:3-fängelse). Om rätten förenar skyddstillsyn med fängelse, får den inte samtidigt döma till böter eller meddela föreskrift om samhällstjänst (andra stycket). Om förhållandena kräver det, får rätten för-

ordna att domen på fängelse ska gå i verkställighet trots att den inte har vunnit laga kraft (tredje stycket). Skyddstillsyn får förenas med fängelse endast om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet (30 kap. 11 §). I prop. 2025/26:181 Ett förstärkt samhällsskydd och tydligare reaktioner vid återfall i brott föreslås att den övre tidsgränsen för frihetsberövandet vid 28:3-fängelse ska höjas från tre till sex månader.

Den övervakning som en skyddstillsyn är förenad med påbörjas direkt från dagen för domen eller, om rätten beslutar det, först när domen har fått laga kraft mot den dömde (28 kap. 5 § första stycket). Påföljden pågår under en prövotid av tre år räknat från dagen då den börjar verkställas (28 kap. 4 §). Övervakningen löper, om inte Kriminalvården beslutar annat, över hela prövotiden om tre år. Övervakningstiden ska dock vara minst ett år. (28 kap. 5 § andra stycket.) En skyddstillsyn får förenas med föreskrifter (28 kap. 6 § med vidare hänvisningar).

Skyddstillsyn får förenas med dagsböter, högst 200, vare sig böter är föreskrivet för brottet eller inte (28 kap. 2 §). Till skillnad från vad som gäller för villkorlig dom finns det inte någon presumtion för att en skyddstillsyn ska förenas med böter. Sådana fall där det kan vara motiverat att döma till böter samtidigt som en skyddstillsyn döms ut är när det, med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art och den tilltalades tidigare brottslighet, inte skulle vara tillräckligt med en skyddstillsyn utan andra föreskrifter än sådana som kan komma i fråga enligt 28 kap. 6 § jämförd med 26 kap. 16 §. Bötesstraffet kan alltså användas för att skärpa skyddstillsynspåföljden.

Om den som dömts till skyddstillsyn bryter mot vad som gäller för honom eller henne till följd av domen på skyddstillsyn, får Kriminalvården – i likhet med vad som gäller vid misskötsamhet under villkorlig frigivning – besluta om att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta om nya föreskrifter eller, om en sådan åtgärd anses otillräcklig, meddela en varning (28 kap. 7 § första stycket). Beslutet får inte fattas efter prövotidens utgång (andra stycket).

Har den skyddstillsynsdömde på ett allvarligt sätt brutit mot vad som gäller för honom eller henne och kan det antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta ska myndigheten begära att åklagare vid domstol för talan om att skyddstillsynen ska undanröjas. Talan ska anhängiggöras före prövotidens utgång. (28 kap. 8 §.) Vid undanröjande ska rätten bestämma en annan påföljd för brottet och då ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som dömts ut enligt 2 eller 3 § (28 kap. 9 §).

Som ett särskilt skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse kan rätten beakta om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att gå igenom lämplig behandling som enligt en för honom eller henne uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten (30 kap. 9 § andra stycket 3 brottsbalken). En sådan påföljd brukar kallas för kontraktsvård. Påföljden kan användas som ett alternativ till relativt långa fängelsestraff (se t.ex. NJA 2024 s. 293). Om den planerade behandlingen är av avgörande betydelse för att döma till skyddstillsyn, ska rätten ange i

domslutet hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut, om fängelse i stället hade valts som påföljd (28 kap. 6 b § första stycket). I ett sådant fall ska det vidare i domen alltid beslutas en föreskrift om den behandlingsplan som den dömde har åtagit sig att följa (andra stycket). Av 6 § förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m. framgår att om det finns behov av en föreskrift om kontraktsvård ska frivården förbereda denna i samverkan med den misstänkte och andra som berörs samt upprätta ett förslag till behandlingsplan. Förslaget ska alltid utformas i samverkan med socialtjänsten och den som ska svara för behandlingen. Det ska innehålla en utredning om den misstänktes missbruk och andra förhållanden av betydelse för behovet av vård eller annan behandling. Förslaget ska fogas till yttrandet som bilaga och det ska framgå om den misstänkte har godkänt planen.

4.2.5 Särskilt om samhällstjänst

Som framgått i avsnitt 4.2.3 och 4.2.4 kan innehållet i en villkorlig dom eller en skyddstillsyn skärpas genom att påföljden förenas med en föreskrift om samhällstjänst. En sådan föreskrift innebär skyldighet för den dömde att utföra oavlönat arbete under viss tid, lägst 40 och högst 240 timmar, och förutsätter att den tilltalade samtycker till att påföljden förenas med en sådan föreskrift (27 kap. 2 a § första stycket och 28 kap. 2 a § första stycket brottsbalken). Därutöver krävs att samhällstjänst är lämpligt med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter (30 kap. 7 § andra stycket och 9 § andra stycket 4).

När rätten meddelar en föreskrift om samhällstjänst ska den ange i domslutet hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse i stället hade valts som påföljd (27 kap. 2 a § andra stycket och 28 kap. 2 a § andra stycket). Samhällstjänst tillämpas normalt vid straffvärden som motsvarar fängelse i upp mot ett år. Det innebär att tillämpningsområdet för samhällstjänst i första hand omfattar fall där brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett fängelsestraff. Eftersom skyddstillsyn i praktiken är en mer ingripande påföljd än villkorlig dom kan skyddstillsyn med samhällstjänst tillämpas i en del fall där villkorlig dom med samhällstjänst inte är en tillräckligt ingripande påföljd. Av samma anledning bör också antalet timmar samhällstjänst i allmänhet vara högre vid villkorlig dom med samhällstjänst än vid skyddstillsyn med samhällstjänst. (Se prop. 1997/98:96 s. 93–97 samt NJA 2023 s. 1118 p. 29 och 30 och NJA 2000 s. 256.) Om den dömde allvarligt missköter samhällstjänsten, är utgångspunkten att det är fråga om sådan grov misskötsamhet som kan ligga till grund för ett undanröjande av den villkorliga domen eller skyddstillsynen enligt 27 kap. 6 § första stycket 3 respektive 28 kap. 8 § första stycket (se prop. 1997/98:96 s. 104 och NJA 2015 s. 155 p. 21). För att rätten ska kunna undanröja en skyddstillsyn krävs det dock även att det kan antas att den dömde inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta. Högsta domstolen har slagit fast att det normalt bör krävas att det har vidtagits åtminstone någon åtgärd, t.ex. att den dömde har meddelats en varning, som har visat sig verkningslös, för att det ska vara berättigat att undanröja en skyddstillsyn med samhällstjänst (se NJA 2015 s. 155).

4.2.6 Överlämnande till särskild vård av missbrukare

Om den som har begått en brottslig gärning kan bli föremål för vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, får rätten överlämna åt socialnämnden eller, i fråga om den som redan är intagen i ett hem där sådan vård meddelas, åt den som förestår hemmet att föranstalta om behövlig vård. Innan rätten beslutar om överlämnande ska socialnämnden eller den som förestår hemmet höras. (Se 31 kap. 2 § första stycket brottsbalken.) Om det i straffskalan för brottet ingår strängare straff än fängelse i ett år, får överlämnande ske endast om det föreligger särskilda skäl (andra stycket).

Av bestämmelserna i lagen om vård av missbrukare i vissa fall framgår att vård inom socialtjänsten ges en missbrukare i samförstånd med honom eller henne enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2025:400), men att en missbrukare, oberoende av eget samtycke, ska beredas vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (tvångsvård) under de förutsättningar som anges i den lagen (2 §). Enligt 4 § ska tvångsvård beslutas om

1. någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk,
2. vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen eller på något annat sätt, och
3. han eller hon till följd av missbruket utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Beslut om tvångsvård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall beslutas av förvaltningsrätt efter ansökan av socialnämnden (5–11 §§). Om det visar sig att vården inte kan genomföras får rätten, efter ansökan av åklagaren, undanröja förordnandet om överlämnande till vård och döma till annan påföljd (38 kap. 2 § brottsbalken).

4.2.7 Säkerhetsförvaring

I 33 kap. brottsbalken finns det bestämmelser om påföljden säkerhetsförvaring. Bestämmelserna träder i kraft den 15 april 2026 (prop. 2025/26:95, Säkerhetsförvaring – en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd, bet. 2025/26:JuU27 och rskr. 2025/26:191). Säkerhetsförvaring har stora likheter med fängelse. Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av påföljden (1 kap. 2 § lagen [2026:252] om verkställighet av säkerhetsförvaring) och den som döms till säkerhetsförvaring ska tas in i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av påföljden (33 kap. 5 § brottsbalken). Samtidigt finns det ett antal skillnader, bl.a. vad gäller förutsättningarna för när påföljden får dömas ut, och påföljden är tidsobestämd. Verkställigheten av påföljden regleras vidare i en separat verkställighetslag, lagen om verkställighet av säkerhetsförvaring.

Förutsättningarna för när påföljden får dömas ut regleras i 33 kap. 1 §. Påföljden får dömas ut i två situationer: återfallssituationen och flerbrottsfallet. Om den tilltalade har begått brott som innefattar angrepp mot annans

liv, hälsa, frihet eller frid får påföljden bestämmas till säkerhetsförvaring, om

1. brottsligheten är av sådant allvar att den tilltalade skulle ha dömts till fängelse i fyra år eller mer om påföljden hade bestämts till fängelse,
2. brottsligheten utgör återfall efter tidigare brottslighet som är av sådant allvar som anges i 1, och
3. den tilltalade har dömts för den tidigare brottsligheten till en frihetsberövande påföljd genom en dom som har fått laga kraft.

Flerbrottsfallet omfattar den som vid ett och samma tillfälle döms för upprepad brottslighet som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid, om brottsligheten är av sådant allvar att han eller hon skulle ha dömts till fängelse i sex år eller mer om påföljden hade bestämts till fängelse.

I både återfallssituationen och flerbrottsfallet krävs därutöver att det finns en påtaglig risk för återfall i allvarlig brottslighet som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid och att det inte är tillräckligt med fängelse på viss tid eller andra åtgärder för att motverka risken för återfall i allvarlig brottslighet. Påföljden är subsidiär till fängelse på livstid och rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

Påföljden får inte bestämmas till säkerhetsförvaring för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år, men påföljden får dömas ut som gemensam påföljd även för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år om de brott som har begåtts efter artonårsdagen i sig uppfyller förutsättningarna i 33 kap. 1 § (33 kap. 2 §).

När påföljden bestäms till säkerhetsförvaring ska rätten ska bestämma två tidsramar – en minimitid och en ramtid (33 kap. 4 §). Minimitiden är den kortaste tiden för frihetsberövande och ska motsvara längden av det fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse hade valts som påföljd. Den får uppgå till som högst arton år. Ramtiden ska bestämmas till en tid som överstiger minimitiden med lägst fyra och högst sex år. Ramtiden får alltså bestämmas till lägst åtta år i återfallssituationen, lägst tio år i flerbrottsfallet och högst 24 år i båda fallen.

Det sker ingen villkorlig frigivning från säkerhetsförvaring. I stället får den dömde eller Kriminalvården tidigast ett år före minimitidens utgång ansöka om tillstånd till villkorad utslussning (33 kap. 6 §). Ett sådant tillstånd innebär att Kriminalvården får besluta att påföljden får verkställas utanför anstalt med särskilt stöd och under kontroll. Verkställighet utanför anstalt får inledas först efter utgången av den minimitid som gäller för den dömde.

Säkerhetsförvaringens ramtid får förlängas med högst tre år vid varje tillfälle om det är absolut nödvändigt för att avhålla den dömde från att återfalla i allvarlig brottslighet som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid. Ramtiden får också förlängas med högst ett år vid varje tillfälle om det behövs för att villkorad utslussning ska kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt. Frågan om förlängning prövas av allmän domstol efter ansökan av åklagare. (33 kap. 9 §.)

4.3 Valet av påföljd

4.3.1 En eller flera påföljder för samma brott

Som huvudregel gäller att ett brott ska föranleda endast en påföljd (30 kap. 2 § brottsbalken). Från den regeln finns ett antal undantag. Ett sådant är att villkorlig dom i normalfallet ska förenas med böter (27 kap. 2 §).

När någon vid samma tillfälle ska dömas för flera brott är utgångspunkten att en gemensam påföljd ska dömas ut för brotten (30 kap. 3 § första stycket). Även från regeln om en gemensam påföljd finns ett antal undantag. Om det finns särskilda skäl, får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt. Vidare får rätten döma till fängelse för ett eller flera brott samtidigt som den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt. (30 kap. 3 § andra stycket.)

Ett annat undantag från regeln om en gemensam påföljd gäller påföljdsbestämningen i högre rätt. När högre rätt dömer för brott som har prövats i flera domar i lägre rätt, ska brottsligheten i varje sådan dom leda till en särskild påföljd (30 kap. 3 § tredje stycket).

Det är straffvärdet som bildar utgångspunkten för påföljdsvalet. Straffvärdet uttrycks normalt som ett visst antal dagsböter eller dagar, månader eller år i fängelse. Att brottslighetens straffvärde når upp till fängelsenivån innebär inte att fängelse med nödvändighet ska väljas som påföljd. Ett fängelsestraff kan ersättas av andra påföljder, exempelvis en villkorlig dom eller en skyddstillsyn.

Om straffvärdet motsvarar ett bötesstraff, dvs. om det understiger allmänt fängelseminimum, ska böter som regel dömas ut. Böter kan inte ersättas av en villkorlig dom eller en skyddstillsyn (27 kap. 1 § och 28 kap. 1 §). Däremot kan vissa av vårdpåföljderna aktualiseras även vid brott på bötesnivå. I huvuddelen av fallen är påföljdsbestämningen emellertid i princip färdig om brottsligheten konstateras ligga på en viss bötesnivå.

4.3.2 Presumtionen mot fängelse

De grundläggande bestämmelserna om valet mellan fängelse å ena sidan och villkorlig dom eller skyddstillsyn å den andra finns i 30 kap. 4 § brottsbalken. Av den paragrafens första stycke framgår att rätten vid val av påföljd ska fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därmed markeras att fängelse ska användas i sista hand. Innan fängelse väljs som påföljd ska rätten därför alltid pröva om inte villkorlig dom eller skyddstillsyn är en tillräcklig påföljd. Detta brukar uttryckas så att det finns en presumtion mot att bestämma påföljden till fängelse (se prop. 1987/88:120 s. 99).

Av 30 kap. 4 § första stycket framgår också att rätten ska beakta de s.k. billighetsskälen i 29 kap. 5 §, och om den tilltalade har medverkat till utredningen av brott enligt vad som anges i 29 kap. 5 a §. Dessa omständigheter ska alltså inte bara beaktas vid straffmätningen, utan även vid påföljdsvalet. De förhållanden som anges i 29 kap. 5 och 5 a §§ kan således motivera att en mindre ingripande påföljd än fängelse döms ut.

De skäl som får åberopas för att välja fängelse som påföljd anges i 30 kap. 4 § andra stycket. Dessa skäl är brottslighetens straffvärde och art samt att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

Den första omständigheten som kan ge skäl för att döma till fängelse är alltså att brottsligheten har ett högt straffvärde. Som ett riktvärde gäller att en presumtion för att döma till fängelse föreligger för brott som vid straffvärdebedömningen anses medföra fängelse i ett år eller mer (se prop. 1987/88:120 s. 100). Presumtionen anses i allmänhet gälla i förhållande till det s.k. straffmätningsvärdet, dvs. till det lägre värde som blir resultatet av att den tilltalades ungdom och eventuella billighetsskäl har beaktats (se t.ex. NJA 2023 s. 1118 p. 9 med vidare hänvisningar).

Även brottslighetens art kan utgöra skäl för att välja fängelse som påföljd. Brottslighetens art som ett skäl för fängelse infördes i samband med 1989 års påföljdsreform (prop. 1987/88:120). Den knyter dock an till tidigare praxis enligt vilken vissa brott, främst av allmänpreventiva skäl, har ansetts motivera fängelse trots att de inte har ett särskilt högt straffvärde (se samma prop. s. 100). Enligt vad som framgår av förarbeten och praxis finns en mer eller mindre stark presumtion för fängelse med hänvisning till brottets art vid bl.a. grovt rattfylleri, grov vårdslöshet i trafik och narkotikabrott. Detsamma gäller bl.a. i fråga om misshandel, våld mot tjänsteman, mened, övergrepp i rättssak och skattebrott. Förmögenhetsbrott, såsom stöld och bedrägeri, särbehandlas däremot mer sällan med hänvisning till brottslighetens art.

Som skäl för fängelse kan slutligen den tilltalades tidigare brottslighet beaktas. Med tidigare brottslighet avses sådana brott som den tilltalade tidigare har lagförts för. Liksom när det gäller inverkan av brottslighetens art kan skälen för fängelse med hänvisning till att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott vara olika starka. En omständighet av betydelse är tidsfaktorn. Ju snabbare någon återfaller, desto större anledning finns det att skärpa påföljden. En annan omständighet som brukar vägas in i bedömningen är förhållandet mellan brotten. Är det fråga om likartad brottslighet talar det i större utsträckning för en skärpning av straffet än om brotten är helt olikartade. Även brottslighetens allvar har betydelse. (Se samma prop. s. 101.)

Skälen för fängelse – brottslighetens straffvärde och art samt den tilltalades tidigare brottslighet – kan alltså föreligga i olika kombinationer och i större eller mindre utsträckning påverka påföljdsvalet. Vid bedömningen av om presumtionen mot fängelse är bruten måste således de olika skälen vägas samman. Om straffvärdet är lågt, krävs det mer av brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet för att presumtionen mot fängelse ska brytas. Närmar sig däremot straffvärdet ett år krävs visserligen fortfarande att brottslighetens art eller den tidigare brottsligheten ska kunna tillmätas betydelse, dock inte med samma styrka. (Se samma prop. s. 100.)

Om rätten kommer fram till att det finns skäl för att välja fängelse som påföljd, ska den göra en ny prövning av om det finns särskilda skäl för att ändå bestämma påföljden till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Några absoluta riktlinjer för hur den bedömningen ska göras finns inte utan resultatet beror på en avvägning mellan skälen för olika påföljder. En utgångspunkt är att ju starkare presumtionen för fängelse är, desto starkare

skäl krävs för att bryta den presumtionen. (Se NJA 2023 s. 1118 p. 15 och 18 samt jfr prop. 1987/88:120 s. 105 och 106.)

De särskilda skälen för att välja en icke frihetsberövande påföljd i stället för ett fängelsestraff finns i 30 kap. 7 § andra stycket och 9 § andra stycket brottsbalken. Där framgår att ett sådant skäl kan vara att det finns förutsättningar att förena den villkorliga domen eller skyddstillsynen med en föreskrift om samhällstjänst (punkten 4). När det gäller skyddstillsyn kan ett annat sådant skäl vara att påföljden kan kombineras med en föreskrift om s.k. kontraktsvård (punkten 3). Angående skyddstillsyn anges i 30 kap. 9 § andra stycket två ytterligare skäl som kan medföra att en presumtion för fängelse bryts. Det ena är när en påtaglig förbättring har skett av den tilltalades personliga eller sociala förhållanden i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet (punkten 1) och det andra är när den tilltalade undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet (punkten 2). Dessa båda skäl avser att omfatta de fall där en framgångsrikt genomförd eller påbörjad rehabilitering skulle spolieras eller allvarligt försvåras av ett fängelsestraff. Syftet med regleringen är framför allt att inte behöva avbryta en utveckling eller en pågående behandling som är önskvärd, också från samhällssynpunkt. (Se NJA 2023 s. 1118 p. 19.)

4.3.3 Valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn

Om det inte finns skäl att välja fängelse som påföljd utifrån straffvärde, art eller återfall, står påföljdsvalet (såvida inte någon av vårdpåföljderna är aktuell) mellan villkorlig dom och skyddstillsyn. Förutsättningarna för att döma till någon av dessa påföljder framgår av 30 kap. 7 § första stycket respektive 9 § första stycket brottsbalken. När det gäller valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn har Högsta domstolen uttalat att innebörden av dessa bestämmelser får antas vara att villkorlig dom är utesluten endast i de fall då det finns särskild anledning att befara att den dömde kan komma att återfalla, medan skyddstillsyn är utesluten endast om det helt saknas anledning att anta att påföljden kan bidra till att den dömde avhåller sig från fortsatt brottslighet. Detta innebär att det i många fall finns möjlighet att bestämma påföljden till såväl villkorlig dom som skyddstillsyn. Det avgörande för påföljdsvalet blir då lämplighetsöverväganden av olika slag. (Se NJA 2000 s. 314, NJA 2008 s. 359 och NJA 2014 s. 559.)

4.3.4 Överlämnande till särskild vård för vissa grupper

För vissa grupper av lagöverträdare finns både särskilda regler för påföljdsvalet och påföljder som är speciellt anpassade för den aktuella gruppen. Dessa påföljder betecknas som överlämnande till särskild vård och tar sikte på lagöverträdare som är unga, lider av en allvarlig psykisk störning eller är missbrukare. Den sistnämnda gruppen har redan beskrivits (se avsnitt 4.2.6). Här beskrivs påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare och för lagöverträdare som lider, eller vid gärningstillfället led, av en allvarlig psykisk störning.

De särskilda reglerna om påföljdsvalet och påföljderna för unga lagöverträdare finns i 30 kap. 5 § och 32 kap. brottsbalken. Delvis gäller olika

regler för åldersgrupperna 15–17 år och 18–20 år. För lagöverträdare som är under 18 år vid tidpunkten för lagföringen bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljderna i 32 kap. – ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning – eller till böter. För den som har begått brott före 18 års ålder får fängelse väljas som påföljd endast om det finns synnerliga skäl (30 kap. 5 §). Om rätten anser att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt, ska påföljden dock i första hand bestämmas till sluten ungdomsvård (32 kap. 5 §). I prop. 2025/26:132 Frihetsberövande påföljder för barn och unga föreslår regeringen emellertid att sluten ungdomsvård ska utmönstras ur påföljdssystemet och att påföljden i de fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas i stället ska bestämmas till fängelse, men straffet verkställas på en särskild barn- och ungdomsavdelning, som ska vara särskilt anpassad utifrån barns behov och rättigheter. För lagöverträdare som var under 18 år vid brottet, men fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för lagföringen aktualiseras i många fall de påföljder som gäller för vuxna lagöverträdare. Endast i undantagsfall kan det bli aktuellt att döma till ungdomstjänst eller ungdomsövervakning (se 32 kap. 2 § andra stycket och 3 a § andra stycket). Den som har fyllt 21 år får inte dömas till ungdomsvård (se 32 kap. 1 § första stycket).

Regeringen föreslår i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare, som beslutades den 26 januari 2026, bl.a. att

straffbarhetsåldern ska sänkas till 13 år för allvarliga brott under en period om fem år,

ungdomsreduktionen ska avskaffas helt för unga myndiga,

ungdomsreduktionen ska minskas och straffmaximum höjas till fängelse i 18 år för lagöverträdare under 18 år,

påföljden ungdomsövervakning och regleringen vid misskötsamhet av ungdomsvård och ungdomstjänst ska skärpas,

det inte längre ska vara möjligt att döma ut ungdomsvård i förening med ungdomstjänst eller böter, och

det inte längre ska vara möjligt att döma till ungdomsvård för brott som begåtts efter det att den tilltalade fyllt 18 år och att det ska krävas särskilda skäl att döma den som begått brott före 18 års ålder men som fyllt 18 år när domen meddelas till ungdomsvård.

De särskilda bestämmelserna om påföljdsvalet för lagöverträdare som lider, eller vid gärningstillfället led, av en allvarlig psykisk störning finns i 30 kap. 6 § och 31 kap. 3 §. Bestämmelsen i 30 kap. 6 § ställer upp en presumtion mot att påföljden bestäms till fängelse för den som har begått brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning. I det fallet ska rätten i första hand välja en annan påföljd. Endast om det finns synnerliga skäl får fängelse dömas ut. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska beaktas om brottet har ett högt straffvärde, om den tilltalade vid tidpunkten för domen saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård, om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, samt omständigheterna i övrigt. Om den tilltalade till följd av den psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, får rätten döma till fängelse endast om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd.

I 31 kap. 3 § regleras möjligheten att döma till rättspsykiatrisk vård. En första förutsättning är att den tilltalade vid tillfället för domen lider av en allvarlig psykisk störning. Dessutom krävs att påföljden inte kan stanna vid böter och att det med hänsyn till gärningspersonens psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han eller hon är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång. Under vissa förutsättningar får rätten i anslutning till en sådan påföljd besluta om särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Om det med hänsyn till gärningspersonens tidigare brottslighet eller av andra särskilda skäl är påkallat, får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård också döma till annan påföljd, dock inte till fängelse eller överlämnande till annan särskild vård.

4.4 Ny påföljdsbestämning efter en tidigare dom

I 34 kap. brottsbalken finns regler om hur påföljden ska bestämmas när den tilltalade döms för ytterligare brott som begåtts före en tidigare dom, eller efter en tidigare dom men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört.

Kapitlet reformerades 2016 (se prop. 2015/16:151 Ny påföljd efter tidigare dom). Det gjordes då en tydlig åtskillnad mellan s.k. nyupptäckt och ny brottslighet. Med ett nyupptäckt brott avses ett brott som är begånget före en redan meddelad fällande dom. Påföljden ska då i princip bestämmas som om den tidigare och den tillkommande brottsligheten hade bedömts i ett sammanhang, enligt de regler om gemensam straffmätning som gäller vid flerfaldig brottslighet. Med ett nytt brott avses ett brott som är begånget efter en tidigare dom men innan den utdömda påföljden helt har verkställts eller annars upphört. Det nya brottet är därmed att betrakta som ett återfall i brott och ska behandlas enligt de principer som gäller i sådana fall.

Brytpunkten för bedömningen av om ett tillkommande brott är att betrakta som nytt eller nyupptäckt är den först meddelade (tidigare) domen som är fällande. Om tingsrättens dom i det tidigare målet är fällande, är alltså tidpunkten för den domen styrande. Det gäller även om domen överprövas i en högre instans efter ett överklagande. Om emellertid tingsrätten först har ogillat åtalet men hovrätten meddelar en fällande dom, utgör tidpunkten för hovrättens dom brytpunkten. (Se NJA 2018 s. 574 p. 36 samt jfr samma prop. s. 35 och 87.)

Tillämpningsområdet för bestämmelserna i 34 kap. brottsbalken framgår av kapitlets 1 §. Där kan för det första utläsas att reglerna gäller när påföljden i den tidigare domen har bestämts till fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård. Sluten ungdomsvård föreslås dock utmönstras ur påföljdssystemet i prop. 2025/26:132. Tidigare domar där påföljden har bestämts till böter eller överlämnande till annan särskild vård faller utanför tillämpningsområdet. Det krävs inte att den tidigare domen har fått laga kraft. Även överklagade domar kan alltså medföra att reglerna i 34 kap. ska tillämpas.

För det andra förutsätts, som redan har framgått, att den tillkommande brottsligheten har begåtts antingen före den tidigare domen eller efter den domen, men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört. När den sistnämnda tidpunkten infaller är beroende av vilken påföljd det rör sig om.

När reglerna i 34 kap. är tillämpliga ges tre möjliga sätt för rätten att hantera den tillkommande brottsligheten på. Rätten kan bestämma en ny påföljd, meddela en s.k. konsumtionsdom, eller undanröja den tidigare påföljden och bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Oavsett om det rör sig om ny eller nyupptäckt brottslighet är huvudregeln att rätten ska bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten (34 kap. 1 § första stycket). När den nya påföljden avser nyupptäckt brottslighet ska rätten iaktta att påföljderna tillsammans inte överstiger vad som skulle ha dömts ut för den samlade brottsligheten (2 §). Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Om ett fängelsestraff ska dömas ut, ska rätten alltså ta hänsyn till vad straffets längd skulle ha blivit om rätten haft att på en gång bestämma straffet både för de brott som prövas i det aktuella målet och de brott som det har dömts för i den eller de tidigare domar som ska beaktas. I allmänhet innebär det att ett fängelsestraff som döms ut med tillämpning av 34 kap. 2 § blir lägre än vad det skulle ha blivit om den bestämmelsen inte hade varit tillämplig. (Se NJA 2020 s. 703 p. 27.)

Förutsättningarna för att meddela en konsumtionsdom regleras i 34 kap. 3 §. Av första stycket i bestämmelsen framgår att en sådan dom får meddelas endast om det är fråga om nyupptäckt brottslighet som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse. Avgörande är om den utdömda påföljden hade ansetts tillräckligt ingripande även om det tillkommande brottet hade ingått i bedömningen (se samma prop. s. 89). Av paragrafens andra stycke framgår att utrymmet för att meddela en konsumtionsdom är större beträffande ungdomspåföljderna. Konsumtionsdom är vidare det enda möjliga alternativet när den dömde undergår fängelse på livstid (34 kap. 1 § tredje stycket).

Möjligheten att undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten regleras i 34 kap. 4 §. Förutsättningarna är att det finns särskilda skäl för ett sådant beslut, att den tidigare domen har fått laga kraft och att domen meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts (första stycket). Särskilda skäl avser i första hand situationer när den senare domen innebär att påföljden i den första domen inte kan verkställas. Om ett undanröjande av den tidigare påföljden inte sker i en sådan situation kommer den dömde i praktiken att undgå påföljd för den brottslighet som omfattas av den tidigare domen. I mer sällsynta fall kan även praktiska eller humanitära skäl hänförliga till den dömde motivera ett undanröjande av den tidigare domen. (Se samma prop. s. 90 och 91.) När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms ska rätten, enligt andra stycket i bestämmelsen, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen. Rätten får då döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Dessutom ska rätten i vissa fall beakta en eventuell uppgift i den tidigare domen om

vilken strafflängd som skulle ha dömts ut om påföljden då hade bestämts till fängelse (tredje stycket).

När reglerna i 34 kap. brottsbalken reformerades 2016 infördes samtidigt en ny bestämmelse i 30 kap. 3 § tredje stycket som utgör ett avsteg från regeln om gemensam påföljd i vissa fall vid prövningen i högre rätt. Bestämmelsen tillkom för att ordningen med skärpt ingripande vid återfall ska upprätthållas även efter överklagande. Enligt bestämmelsen ska högre rätt vid samtidig överprövning av flera underrättsdomar döma ut en påföljd för brottsligheten i varje dom. Om en person av tingsrätten först döms till villkorlig dom och dagsböter för viss brottslighet och därefter för ny brottslighet till exempelvis villkorlig dom och samhällstjänst, ska alltså hovrätten – även om båda tingsrättsdomarna överklagas – inte döma ut en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. I stället ska rätten döma ut en påföljd för brotten i den första tingsrättsdomen och en påföljd för brotten i den andra tingsrättsdomen. Rätten har då möjlighet att tillämpa 34 kap. 3 och 4 §§ på motsvarande sätt som underrätten i den dom som prövats i respektive fall. (Se samma prop. s. 85.)

Enligt vad Högsta domstolen har slagit fast i NJA 2018 s. 574 ska 34 kap. inte tillämpas vid hovrättens påföljdsbestämning när det vid hovrättens prövning har tillkommit lagförda brott som har begåtts före eller efter tingsrättens dom.

I 34 kap. 5 § finns bestämmelser om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Förverkandemöjligheten aktualiseras när rätten bestämmer en ny påföljd enligt 1 § första stycket eller meddelar en konsumtionsdom enligt 3 §. Vidare förutsätts att den tilltalade har frigetts villkorligt från fängelse och att den tillkommande brottsligheten har begåtts under den prövotid som därefter gäller.

När de nyss nämnda förutsättningarna är uppfyllda ska den villkorligt medgivna friheten förverkas om inte särskilda skäl talar mot det. Som särskilda skäl för att inte förverka eller för att förverka endast en del av en villkorligt medgiven frihet får rätten beakta

1. om den nya brottsligheten i förhållande till den tidigare är av lindrig beskaffenhet,
2. om lång tid har förflutit mellan brotten samt om lång tid har förflutit mellan tidpunkten för den villkorliga frigivningen och den nya brottsligheten, eller
3. om ett förverkande annars skulle framstå som oskäligt.

Om rätten inte beslutar om förverkande, får den i stället under vissa förutsättningar förordna om vissa andra åtgärder, bl.a. övervakning eller förlängning av prövotiden. Den kan också meddela en varning. (Se 34 kap. 5 § tredje stycket.)

Om påföljden bestäms till säkerhetsförvaring får villkorligt medgiven frihet inte förverkas, se 34 kap. 5 § tredje stycket brottsbalken. Vidare finns i 34 kap. 9–11 §§ särskilda bestämmelser för den som har dömts till säkerhetsförvaring. Bestämmelserna om säkerhetsförvaring träder i kraft den 15 april 2026 (prop. 2025/26:95, bet. 2025/26:JuU27 och rskr. 2025/26:19).

5 Allmänna utgångspunkter för ett nytt påföljdssystem

5.1 Kortfattat om straffets syfte och straffrättens principer

Kriminalpolitikens övergripande mål är att förebygga och skydda samhället mot brott samt att öka människors trygghet. Straffsystemet, inbegripet påföljdssystemet, har en central roll i det sammanhanget. Straffsystemet och straffet har dock flera syften och funktioner. En funktion är att ge brottsoffer upprättelse.

Straffet kan inverka brottsförebyggande på människor i allmänhet (allmänprevention), företrädesvis genom dess avskräckande eller moralbildande effekter. Allmänpreventionen verkar huvudsakligen genom lagens straffhot och en i anslutning till det upprätthållen fast och konsekvent praxis som visar att straffhotet inte är tomt. Straffet kan även syfta till att avhålla den enskilde brottslingen från att begå nya brott (individualprevention), exempelvis genom att det straffrättsliga ingripandet är utformat på sådant sätt att den dömde förhindras från att begå ytterligare brott eller genom att påföljden är inriktad mot individuell vård eller behandling för att den dömde ska återanpassas i samhället.

I linje med kriminalpolitikens övergripande mål handlar såväl allmänprevention som individualprevention om att förebygga brott. En annan viktig aspekt är straffets kommunikativa eller symboliska funktion. Genom straffet kommuniceras klander och samhällets avståndstagande från beteenden som inte är önskvärda. Straffet utgör en reaktion på brottet som ska uppfattas som rimlig och rättvis, vilket bl.a. kan ge en känsla av upprättelse för brottsoffer som utsatts för våld eller andra kränkningar. I detta ligger också att straffsystemet har en samhällsbevarande funktion. I den moderna rättsstaten har staten såväl ett vålds- som ett straffrättskipningsmonopol. Skulle staten inte bemöta våld, kränkningar och andra oönskade beteenden på ett sätt som tillfredsställer människors rättvisekrav, kan det finnas en risk för en minskad tilltro till straffsystemet, hämndaktioner och upptrappade våldsamma konflikter som i förlängningen skulle hota samhällsordningen.

Vid sidan av ovan beskrivna syften och intressen har också andra intressen och principer betydelse för straffsystemets utformning. Principerna om proportionalitet och ekvivalens är centrala i det svenska påföljdssystemet. Proportionalitetsprincipen innebär att den som gjort sig skyldig till brott ska få en påföljd som står i proportion till brottets allvar. Ekvivalensprincipen innebär ett krav på likabehandling. Av principerna följer att påföljden ska spegla brottets allvar så att svårare brott bestraffas strängare än lindrigare (proportionalitet) och att lika allvarliga brott bestraffas likvärdigt (ekvivalens).

Påföljdssystemet och verkställighetslagstiftningen bygger också på en humanitetsprincip som i korthet innebär att samhällets ingripande med straff mot den enskilde ska ske med måttlighet och försiktighet. Till grund för principen ligger bl.a. en respekt för varje människas värdighet, en tolerans för det mänskliga i att fela, en idé om att människor förr eller senare

ska kunna sona sina brott och en medvetenhet om den nedbrytande effekt och andra negativa konsekvenser som straffet, i vart fall om det innefattar ett frihetsberövande, kan få för den enskilde.

En grundläggande ram för hur kriminalisering bör ske och hur straff får användas sätts av legalitetsprincipen. Principen innebär att ingen ska straffas för en gärning som inte var straffbelagd när den begicks. Man ska inte heller bestraffas hårdare än enligt vad som gällde vid denna tidpunkt. På påföljdsområdet innebär principen vidare att det för den enskilde ska vara möjligt att med ledning av lagstiftningen i förväg med rimlig säkerhet bedöma vilken påföljd som han eller hon riskerar. I detta ligger också att reglerna för påföljdsbestämning måste vara så tydligt utformade att de leder till att lika fall behandlas lika.

Av det anförda följer att det vore alltför förenklat att beskriva straffrätten och förklara straffets syfte enbart med utgångspunkt i preventiva aspekter. I stället blir det fråga om en balans i förhållandet mellan de ovan nämnda intressena och perspektiven. En del i denna balans är att de olika tankegångarna kan vägas på olika sätt mot varandra och tillmätas varierande betydelse på olika nivåer i straffsystemet. Ett viktigt syfte med kriminalisering är att uppnå allmänpreventiva effekter. Beteenden som inte är önskvärda kriminaliseras i syfte att detta ska leda till att beteendet upphör eller åtminstone minskar. För att den allmänpreventiva effekten ska kunna uppstå krävs att det straffhot som kriminaliseringen är förknippad med kan realiseras om någon bryter mot kriminaliseringen. När rätten i det enskilda fallet ska döma ut en påföljd är allmänpreventiva överväganden inte längre lika betydelsefulla, även om sådana resonemang i huvudsak är grunden till att vissa brott särbehandlas med hänsyn till sin art enligt 30 kap. 4 § brottsbalken (prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.] s. 100). På domsnivån är i stället det centrala att gärningspersonen får ett straff eller en påföljd som han eller hon utifrån sitt beteende kan sägas ha gjort sig förtjänt av. Med andra ord är det i huvudsak principerna om proportionalitet och ekvivalens som här är styrande. Allmänpreventiva överväganden ska därför inte ges betydelse vid bedömningen av brottets straffvärde (jfr prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m. s. 13). I fråga om hur straffet därefter ska verkställas ges individualpreventiva överväganden större inflytande än på de övriga nivåerna. Detta kan innebära att innehållet i verkställigheten delvis utformas och anpassas efter den dömdes behov och inriktas på åtgärder, exempelvis i form av behandling, som man erfarenhetsmässigt vet kan minska risken för återfall i brott.

5.2 Behovet av en högre allmän repressionsnivå

Regeringens bedömning

Det finns ett behov av en höjd allmän repressionsnivå. Repressionsnivån bör höjas genom förändringar av straffsystemet som innebär att fler och längre fängelsestraff döms ut.

Utredningens bedömning

Utredningen gör inte någon uttrycklig bedömning av om den allmänna repressionsnivån bör höjas.

Remissinstanserna

Flera av remissinstanserna som avstyrker utredningens förslag i sin helhet, bl.a. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)*, *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Uppsala universitet (juridiska institutionen)*, *Brottsförebyggande rådet (Brå)*, *Institutet för mänskliga rättigheter*, *Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare*, *Civil Rights Defenders*, men även andra remissinstanser, såsom *Sveriges advokatsamfund* och *Svea hovrätt*, är kritiska eller mycket kritiska och anser i huvudsak att utredningen inte redovisar varför förslagen behövs eller djupare analyserar de konsekvenser som kan förväntas uppstå till följd av den stora repressionshöjning som förslagen innebär. Enligt Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) finns det inte någon sammanhållen idé om vad som är målet med, eller den teoretiska grunden för, förslagen. Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) anser att det inte går att utläsa vilka brister i det nuvarande påföljdssystemet som förslagen är tänkta att åtgärda, vilket medför att reformen inte går att förklara rationellt. Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) ger vidare uttryck för att betänkandet inte är genomarbetat eller övertygande i teoretiskt och systematiskt hänseende. Detta hade enligt universitetet kunnat förväntas bl.a. med hänsyn till de kostnader för det allmänna som reformen för med sig, liksom det betydande mänskliga lidande som den kommer att ge upphov till för de dömda och deras anhöriga. Liknande synpunkter framförs av Uppsala universitet (juridiska institutionen). Enligt universitetet är det anmärkningsvärt att utredningen inte i något sammanhang förklarar varför de ändringar som föreslås är nödvändiga eller önskvärda. Inte någonstans nämns eller kommenteras, enligt universitetet, de kunskaps- eller evidensbaserade fakta som klart och tydligt ger en helt annan verklighetsbeskrivning än den som framgår i betänkandet. Det handlar då om att all brottslighet, förutom den s.k. gängbrottsligheten, statistiskt sett minskar, att all erfarenhet visar att inga positiva effekter kan påvisas eller förväntas av fler eller längre fängelsestraff eller i övrigt av en mer repressiv straffrättspolitik och att återfallsfrekvenserna är lägre för de som verkställer icke frihetsberövande påföljder.

Advokatsamfundet framhåller att det vid en så djupgående reform av straffrätten som den föreslagna är centralt att reflektera över vilken nivå av repression som är ändamålsenlig i ett modernt samhälle. Straffets syfte bör enligt Advokatsamfundet inte enbart vara att markera samhällets reaktion, att straffa gärningspersonen hårdare eller att betona brottsoffret utan också att förebygga brott och främja återanpassning. Advokatsamfundet anser att en obalanserad höjning av den allmänna repressionsnivån riskerar att urholka de sistnämnda målen. Svea hovrätt ger uttryck för att förslagen i betänkandet, tillsammans med förslag i andra lagstiftningsärenden, riskerar att ge upphov till en så stor repressionsökning och så långa fängelsestraff att man helt frångår humanitetsaspekterna i systemet. Göteborgs universitet (juridiska institutionen) anser att förslagen

inte kan betraktas som proportionerliga i förhållande till de betydande ekonomiska och samhälleliga konsekvenser som sannolikt kommer att följa vid ett genomförande. Enligt Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) finns det inte något instrumentellt syfte med de föreslagna straffskärpningarna, utan höjningen av straffen är ett mål i sig. Liknande resonemang förs fram även av Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen).

Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) framhåller att Sverige nu i snabb takt lämnar de nordiska ländernas fängelsenivå och det låga antalet intagna som internationellt benämnts och berömts som *Scandinavian exceptionalism*. Landet hamnar i stället på samma nivåer som Turkiet, Belarus och Ryssland – länder som Sverige i andra sammanhang inte vill sammanföras med vad gäller rättsväsende och mänskliga rättigheter. Institutet för mänskliga rättigheter, som resonerar på liknande sätt, anför att utredningens förslag, tillsammans med andra förslag, kommer att innebära en förändring av den svenska fängelsepopulationen som är så genomgripande att Sverige kommer att inta en särställning i EU. Institutet framhåller i det sammanhanget att FN:s gemensamma ståndpunkt är att fängelsestraff ska användas endast som en sista utväg. Detsamma gäller enligt de Europeiska Fängelsereglerna. Vidare framgår av t.ex. Tokyo Rules att stater ska utveckla alternativa åtgärder för att minska användningen av fängelse.

Flera remissinstanser, bl.a. Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen), *Fackförbundet ST* och Stockholms universitet (kriminologiska institutionen), lyfter fram att det saknas evidens för att strängare straff har en brottsförebyggande effekt. I det sammanhanget påpekar sistnämnda universitet att den brottsreducerande effekten av inkapacitering är känslig för nyrekrytering. På individnivå kan fängelsevistelse stävja fortsatt brottslighet, men på samhällsnivå kan brottslighet med höga nivåer av nyrekrytering reducera eventuella inkapaciteringseffekter. Grov och organiserad brottslighet kännetecknas ofta av hög nyrekrytering, vilket enligt universitetet talar för att brottsligheten kanske inte förhindras genom att en mindre grupp gärningspersoner inkapaciteras. Enligt Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare riskerar kostnaden för den ständiga expansionen av straffsystemet, som i sig inte förväntas leda till minskad kriminalitet, att tränga undan satsningar på välfärd och insatser som bygger samhället. *Barnombudsmannen* anser att ett genomförande av förslagen till och med riskerar att bli kontraproduktivt och öka återfallen i brott, särskilt när det handlar om unga lagöverträdare. Även *Föreningen Sveriges socialchefer* påtalar denna risk. *Åklagarmyndigheten* är tveksam till att förslagen, som i flera fall har en mycket generell räckvidd, primärt kommer att träffa det som varit avsett, dvs. de mest brottsaktiva personerna och de allvarligaste brotten. Liknande synpunkter förs fram även av Svea hovrätt och *Malmö tingsrätt*. Enligt Åklagarmyndigheten är en ökad upptäcktsrisk och en effektiv utredningsverksamhet än mer angelägna åtgärder än skärpta straff. Remissinstanser som t.ex. Göteborgs universitet (juridiska institutionen) och Föreningen Sveriges socialchefer förordar i stället brottsförebyggande åtgärder i form av satsningar på exempelvis skola och socialtjänst. Att enbart satsa på straffskärpningar reducerar frågan till symbolpolitik enligt Fackförbundet ST, vilket blir både kostsamt och riskerar att undergräva förtroendet för kriminalpolitiken.

Göteborgs universitet (juridiska institutionen) resonerar på liknande sätt. *Helsingborgs kommun* ger däremot uttryck för att förslagen kan få positiva effekter. Enligt kommunen skapas genom förslagen en intervention i ett brottsligt beteende och i de negativa effekter beteendet har på brottsoffer eller en geografisk yta, samtidigt som förslagen kan ha avskräckande effekter för vissa brottskategorier.

Brå konstaterar att höjda straffnivåer under de tio senaste åren har lett till ett fördubblat antal utdömda fängelseår och närmare fördubblat antalet intagna i anstalt, med överbeläggningar och en besvärlig situation för Kriminalvården och de intagna som följd. Brå förordar att redan beslutade förändringar följs upp innan ytterligare skärpningar genomförs och anser att de omfattande skärpningar som föreslås är svagt underbyggda. Enligt Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) motiveras förslagen med påståenden om att det allmänna rättsmedvetandet kräver hårdare straff, att brottsoffrets lidande inte beaktas tillräckligt i det nuvarande systemet och att skärpta straff måste demonstreras för nya systemhotande brott. Universitetet anför att om det allmänna rättsmedvetandet skulle ha krävt skärpta straff för olika typer av brott, har detta redan tillgodosetts av lagstiftaren under senare decennier och då i en historiskt unik utsträckning. Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) anser att utredningen inte har gjort någon förutsättningslös utvärdering av hur väl påföljdssystemet fungerar i dag. Enligt universitetet är utredningens förslag ett led i en kriminalpolitisk förändring som har pågått under en längre tid och som kännetecknas av ständiga straffhöjningar, en stark ökning av antalet utdömda fängelsestraff och en ökad användning av hemliga tvångsmedel, med eller utan misstanke om brott. Universitetet anser att denna förändring innebär en betydande ökning av repressionsnivån som förskjuter styrkeförhållandet mellan statens maktsfär och den enskildes frihet i riktning mot ökad statlig maktutövning och inskränkt personlig frihet och integritet. Målet med förskjutningen anges vara ökad trygghet, minskad brottslighet och upprättelse för brottsoffer. Det finns dock enligt universitetet ingen evidens för att ökad repression leder till att dessa mål uppfylls.

Skälen för regeringens bedömning

Som utvecklas i avsnitt 5.1 har straffet och straffsystemet flera syften och funktioner. Övergripande handlar det om att staten har en skyldighet att vidta åtgärder för att minska brottsligheten och skydda sina medborgare mot brott. Redan en liten sådan minskning kan ha stor betydelse när det gäller att minska de effekter i form av mänskligt lidande och andra olägenheter som brott leder till. Flera remissinstanser, bl.a. *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, *Stockholms universitet (kriminologiska institutionen)* och *Fackförbundet ST*, framhåller att det saknas evidens för att längre straff leder till minskad brottslighet. Regeringen konstaterar att det kan vara svårt att påvisa vilka effekter på brottsligheten, och i förlängningen för enskilda och för samhället, som straffrättsliga åtgärder kan ha. Straffet är repressivt, men möjliggör också kontroll och påverkan för att förebygga återfall i brott. Straffet innebär även att den dömde under en period kan förhindras att begå nya brott ute i samhället. Det går enligt regeringen inte att bortse från detta, låt vara att brotts-

ligheten på samhällsnivå påverkas även av andra faktorer såsom nyrekrytering, som Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) tar upp.

Regeringen bedömer därmed att en höjd allmän repressionsnivå i form av längre straff kan ha en viss brottsreducerande effekt. Effekterna på brottsligheten är dock endast en delförklaring till regeringens slutsats att den allmänna repressionsnivån bör höjas. Även moraliska aspekter och rättviseskäl motiverar en allmän höjning enligt regeringen.

Samhället har genomgått stora förändringar under de senaste två årtiondena. Det har bl.a. skett en markant ökning av grova våldsbrott i form av skjutningar och sprängningar och den systematiska och organiserade brottsligheten har kommit att påverka allt fler delar av samhället. Brottsligheten drabbar också i allt större utsträckning tredje man. Den oroväckande utvecklingen gäller inte minst i förhållande till unga lagöverträdare, där allvarlig brottslighet tränger allt längre ner i åldrarna. Vissa aspekter av den bredare samhällsutvecklingen, exempelvis i form av ökad globalisering och digitalisering, har vidare inneburit nya möjligheter att begå brott. Därtill har det visat sig att förändringar i samhället kan ge upphov till nya sårbarheter som snabbt kan komma att utnyttjas av kriminella.

För regeringen är det en grundläggande utgångspunkt att brottslighet måste mötas med ett tydligt avståndstagande från samhällets sida. I annat fall riskerar det att gro en allmän uppfattning att staten inte tar brottslighet på allvar, vilket i förlängningen kan leda till bristande förtroende för rättsstaten och minskad tilltro till samhällets förmåga att skipa rättvisa. Regeringens uppfattning är att det nuvarande påföljdssystemet i vissa fall kan leda till resultat som inte kan beskrivas som rättvisa. Med det menas enligt regeringen att brottsligheten, särskilt grova brott, inte sällan möts av en reaktion som inte fullt ut kan anses återspegla brottslighetens allvar. Att så är fallet är enligt regeringen delvis en följd av att det nuvarande påföljdssystemet i allt för stor utsträckning utformats med utgångspunkt i gärningspersonens behov och intressen. Humanitetsaspekter, som t.ex. *Svea hovrätt* lyfter fram, har naturligtvis sin roll vid utformningen av straffsystemet. Enligt regeringen kan samtidigt sådana aspekter inte tillåtas få så stort inflytande att de resulterar i vad som kan uppfattas som orättvist lindrig bestraffning.

Ett flertal remissinstanser, exempelvis *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* och *Tullverket*, saknar en redogörelse av vilka behov som repressionsökningen ska tillgodose. Som följer av det föregående handlar detta behov i grunden om att se till att den straffrättsliga reaktionen mot brott framstår som rimlig och rättvis. Att sådana förändringar i någon mån innebär en förskjutning av styrkeförhållandet mellan statens maktsfär och den enskildes frihet, som påpekas av Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen), är oundvikligt. Som också framhålls i det föregående är det enligt regeringen fundamentalt att den som döms för brott, såväl när det rör sig om en vuxen som en ung lagöverträdare, får en bestraffning som han eller hon utifrån sitt beteende kan sägas ha gjort sig förtjänt av. Så är det enligt regeringen i många fall inte i dag. Regeringens sammantagna bedömning är därmed att det behöver ske förändringar i den straffrättsliga lagstiftningen med inrikt-

ningen att åstadkomma en höjd allmän repressionsnivå. Bedömningen gäller såväl vuxna som unga lagöverträdare och även efter beaktande av att regeringens förslag i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare innebär en repressionshöjning för bl.a. lagöverträdare under 18 år. Bedömningen att den allmänna repressionsnivån bör höjas görs även i propositionen Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor (prop. 2025/26:218), där andra förslag från nu aktuell utredning behandlas.

Enligt regeringen råder det inte något motsatsförhållande mellan en höjd allmän repressionsnivå och andra satsningar för att motverka brott eller förbättra situationen för brottsoffer. I linje med vad som framförs av flera remissinstanser, exempelvis *Åklagarmyndigheten*, prioriteras även andra åtgärder. Brottsligheten behöver bekämpas med hela samhällets samlade förmåga. Mycket har också redan genomförts i det syftet. Exempelvis har bl.a. Polismyndigheten tilldelats stora tillskott. Regeringen har också tagit initiativ till lagstiftning som har gett myndigheterna helt nya verktyg för att utreda och förhindra brott (se t.ex. prop. 2023/24:57 Preventiva vistelseförbud, prop. 2023/24:84 Säkerhetszoner, prop. 2023/24:117 Preventiva tvångsmedel för att förebygga och förhindra allvarliga brott och prop. 2024/25:175 Hemliga och preventiva tvångsmedel när barn under 15 år begår brott). En annan relevant åtgärd är införandet av en ny socialtjänstlag (prop. 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter). Regeringen har vidare formulerat vägledande mål och prioriterade områden för att bekämpa organiserad brottslighet i en nationell strategi (skr. 2023/24:67 Motståndskraft och handlingskraft – en nationell strategi mot organiserad brottslighet). Strategin syftar till att ge en tydligare inriktning för arbetet mot organiserad brottslighet och reducera de sårbarheter som brottsligheten utnyttjar. Strategin formulerar bl.a. problembilder och anger inriktningar för åtgärder. Regeringen har därutöver i en skrivelse presenterat inriktningen för arbetet med att motverka utnyttjandet och rekryteringen av barn och unga till kriminella nätverk (skr. 2023/24:68 Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet).

Vilka konkreta förändringar som bör genomföras som ett led i att åstadkomma en höjd allmän repressionsnivå återkommer regeringen till när olika förslag behandlas i denna lagrådsremiss.

5.3 Ett tydligare fokus på brottsoffer och samhällsskydd

Regeringens bedömning

När straffsystemet förändras bör brottsofferperspektivet och samhällsskyddsaspekter tillmätas större betydelse.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Flera remissinstanser är positiva till utredningens bedömning. *Helsingborgs kommun* framhåller att rättssystemet är en grundpelare i ett demokratiskt samhälle, men att systemets legitimitet och funktion i hög grad bygger på att medborgarna har förtroende för det. Utan detta förtroende riskerar rättsväsendet enligt kommunen att förlora sin auktoritet, vilket kan leda till minskad respekt för lagar, ökad rättsosäkerhet och i förlängningen ett försvagat samhällskontrakt. Från det perspektivet ser kommunen reformförslagen, och i synnerhet det stärkta brottsofferperspektivet, som positiva. Även *Nacka kommun* framhåller att ett mer proportionerligt och rättvist påföljdssystem, med ett stärkt brottsofferperspektiv och ökat fokus på samhällsskydd, är angeläget för att stärka förtroendet för rättsväsendet. *ECPAT Sverige* och *Linköpings universitet (Barnafrid - Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* välkomnar ett ökat fokus på brottsoffer och en förstärkning av samhällets respons på brott mot barn. *Jämställdhetsmyndigheten* och *Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks)* är positiva till ett ökat brottsofferperspektiv i frågor om straffens längd.

Flera remissinstanser, exempelvis *Brottsoffermyndigheten* och *Rädda Barnen*, ser det som positivt att brottsoffers upprättelse stått i fokus i utredningens arbete och förslag. Vissa remissinstanser, bl.a. *Fackförbundet ST*, befarar dock att längre fängelsestraff kan öka risken för återfall i brott och därmed skapa fler brottsoffer i stället för färre. Rädda Barnen anför att det krävs fler åtgärder än hårdare tag för att brottsoffer ska få en riktig känsla av upprättelse. Andra viktiga aspekter som utredningen inte belyser är enligt Rädda Barnen bemötandet hos polis och andra myndighetspersoner, känslan av att bli trodd och hur snabbt ett ärende behandlas. Liknande synpunkter förs fram också av bl.a. *Högskolan i Gävle, Civil Rights Defenders*, *Sveriges kristna råd* och *Föreningen Sveriges Socialchefer*.

Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) ifrågasätter varför ett ökat brottsofferperspektiv i påföljdssystemet måste innebära längre straff. Enligt universitetet visar empiriska studier genomgående att många brottsoffer föredrar andra reaktioner än enbart straff för gärningspersonen. Detta påtalas också av Högskolan i Gävle och Civil Rights Defenders som, i likhet med *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* och *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, framhåller att det saknas evidens för att hårdare bestraffning av gärningspersonen leder till ökad upprättelse för brottsoffret.

Brottsförebyggande rådet (Brå) anser att utredningen inte kan förklara varför en höjning av dagens repressionsnivå skulle vara positiv för brottsoffer. Enligt Brå tar utredningen inte heller upp att en mer avgörande sak borde vara om brott klaras upp eller inte, där den stora utmaningen i dag kanske inte är att dömda får för lindriga straff utan snarare att ingen döms för de flesta brott som begås. Brå anser också att brottsofferintresset som argument används så brett av utredningen att det får tjäna som motiv till att skärpa straff även för brott som inte har något brottsoffer i vanlig mening. Göteborgs universitet (juridiska institutionen) menar att det finns en risk för att brottsoffret, i abstrakt mening, utnyttjas för politiska ändamål. Liknande synpunkter framförs av *Brottsofferjouren Sverige*. Att

värna brottsoffer handlar enligt Brottsofferjouren inte i första hand om längre straff utan om erkännande, trygghet, stöd och delaktighet i rättsprocessen. Det finns en risk att brottsofferperspektivet reduceras till ett retoriskt stöd för repressionshöjning utan att detta leder till faktiska förbättringar för de som utsatts. Att utredningen använder brottsofferperspektivet som argument för repressionshöjningar ger enligt *Institutet för mänskliga rättigheter* en ensidig och felaktig bild över hur brottsoffrens perspektiv bäst ska tas tillvara. *Sveriges advokatsamfund* förespråkar andra åtgärder än skärpta straff för att stärka brottsoffrens ställning.

Flera remissinstanser, och då särskilt *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) och *Uppsala universitet (juridiska institutionen)*, är mycket kritiska till utredningens förslag och ger uttryck för att förslagen i stort är oförenliga med eller saknar stöd i grundläggande straffrättsliga principer och grunderna för påföljdssystemet. Enligt Stockholms universitet finns det inte några sammanhängande resonemang av teoretisk karaktär i betänkandet, varför det inte är möjligt att dra några slutsatser om vilka tankar som legat till grund för förslagen. Ytterst och uttryckligen handlar förslagen enligt Lunds universitet om att tillgodose lagstiftarens intresse av att fler personer ska sitta i fängelse längre, oavsett vilka konsekvenser det har. Uppsala universitet är kritisk till hur brottsoffrets behov av upprättelse används som argument för att höja straffen. Universitetet menar att utredningen, i sin ambition att motivera en repressionsökning, blandar ihop frågan om huruvida brottsoffret får någon upprättelse med frågan om straffen är tillräckligt stränga.

Umeå tingsrätt välkomnar att principerna om proportionalitet och ekvivalens fortsatt ska vara vägledande vid straffvärdebedömningar, straffmätning och påföljdsval. Tingsrätten framhåller att det är av stor vikt att dessa principer bibehålls i ett reformerat system. Enligt *Uppsala tingsrätt* kan den pluralistiska synen på straff som utredningen förespråkar förväntas medföra ett stort genomslag på många olika delområden till förmån för andra och konkurrerande principer, med följd att proportionalitets- och förtjänsttanken urholkas. Om exempelvis intresset av inkapacitering eller brottsoffrets tänkta intresse av upprättelse tillåts orsaka flera och långtgående avsteg från idén om proportionalitet är det enligt tingsrätten tveksamt om det längre går att tala om ett sammanhängande system över huvud taget.

Jämfört med tidigare breda översyner av straffsystemet anser Brå att utredningens förslag inte förankras i principiella ståndpunkter och därmed skapas det inte heller vägledning för hur systemet i sin helhet ska fungera. Enligt *Helsingborgs tingsrätt* saknas en mer allmän principiell diskussion om förslagen. *Göteborgs tingsrätt* anser att det hade behövts en djupare beskrivning av den för reformen underliggande straffrättspolitiska och kriminalpolitiska grundsynen. Liknande synpunkter förs fram också av *Malmö tingsrätt*.

Flera remissinstanser, t.ex. Advokatsamfundet, Fackförbundet ST, Göteborgs tingsrätt, Göteborgs universitet (juridiska institutionen), *Jönköpings tingsrätt*, *Solna tingsrätt*, Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) *Tullverket* och *Svea hovrätt*, ansluter sig till det som anförs i det särskilda yttrandet i betänkandet, där tre av utredningens experter framför kritik mot förutsättningarna för utredningens

arbete. Kritiken går bl.a. ut på att det saknats utrymme för principiella överväganden och att det inte funnits möjlighet att överblicka eller ta ställning till om de sammantagna konsekvenserna av förslagen är rimliga.

Skälen för regeringens bedömning

Det svenska straffsystemet har utformats med beaktande av en rad olika intressen och principer (se avsnitt 5.1). Principerna om proportionalitet och likabehandling, kravet på legalitet och flera av de bakomliggande ändamålen med straffet, bör enligt regeringen även fortsättningsvis ligga till grund för straffsystemets utformning. Samtidigt måste det också råda en rimlig balans mellan de olika principerna och intressena. Därtill kan även andra intressen behöva vägas in. För att påföljderna ska framstå som rimliga och rättvisa och för att systemet som helhet ska uppfattas som trovärdigt är det också viktigt att reglerna är anpassade till den rådande samhällsutvecklingen. Enligt regeringen behöver särskilt brottsofferperspektivet och behovet av att skydda samhället mot den fara eller skada som allvarlig brottslighet innebär vara närvarande i större utsträckning än i dag vid utformningen av de regler som ska vara styrande för påföljdsbestämningen.

Ett av de övergripande målen med straffsystemet är att på olika sätt motverka brottslighet. Ett annat är att skapa ordnade former för ansvarsutkrävande och klander när någon bryter mot samhällets lagar. När det gäller reglerna för påföljdsbestämning måste en generell utgångspunkt enligt regeringen vara att reglerna ska leda till straff och påföljder som framstår som rimliga och rättvisa i förhållande till det brott som har begåtts. Vad som utgör en rättvis bestraffning är enligt regeringens mening främst en värderingsfråga. Vad som uppfattas som en rättvis bestraffning är beroende av hur olika, ibland motstående, principer och intressen vägs mot varandra.

Dagens påföljdssystem fick sin huvudsakliga utformning genom 1989 års påföljdsreform (prop. 1987/88:120). Genom reformen introducerades straffvärde som rättslig konstruktion, och straffvärdet har därefter bildat utgångspunkten för straffmätning och påföljdsval. Med straffvärde avses brottets svårhet, eller allvar, i förhållande till andra brott och det görs skillnad mellan det abstrakta och det konkreta straffvärdet. Straffskalorna brukar sägas ge uttryck för brottets abstrakta straffvärde. Med begreppet konkret straffvärde avses det straffvärde som rätten, inom ramen för den tillämpliga straffskalan, fastställer för ett brott i det enskilda fallet. Straffvärdet, såväl det abstrakta som det konkreta, är alltså ett mått på brottets allvar, och det som ska värderas är den skada, kränkning eller fara som brottet inneburit (se vidare avsnitt 7.1). När det handlar om brott som riktar sig mot ett brottsoffer är det följaktligen allvaret i den skada eller kränkning som gärningen inneburit för brottsoffret som står i fokus för bedömningen. På det sättet är brottsofferperspektivet redan i dag en integrerad del av påföljdsbestämningen. Den övergång till ett mer proportionalitetsbaserat påföljdssystem som skedde genom 1989 års reform syftade dock primärt till att främja en förutsebar och enhetlig rättstillämpning. Även om det i lagstiftningsärendet fastslogs som en viktig uppgift för straffsystemet att också tillgodose målsägandens intressen, gavs detta perspektiv inte något större utrymme vid regelverkets utformning

(SOU 1986:14 Påföljd för brott – Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig dom m.m. – Del 2 s. 81 och 82). En grundsats i 1989 års påföljdsreform kan sägas ha varit att straff, i vart fall om det innefattar ett frihetsberövande, i grunden är något negativt. En uttalad ambition var att slå vakt om de humanitära värden som dittills präglat påföljdssystemet och att begränsa användningen av fängelsestraff (prop. 1987/88:120 s. 31). Detta kom till uttryck exempelvis genom den s.k. presumtionen mot fängelse, som innebär att rätten ska fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än ett fängelsestraff (30 kap. 4 § brottsbalken). Även de relativt långtgående möjligheterna att beakta den tilltalades personliga förhållanden i lindrande riktning vid straffmätningen (29 kap. 5 § brottsbalken) kan ses som ett uttryck för dessa humanitetssträvanden. På samma sätt kan de uttalanden som gjordes i lagstiftningsärendet om att den övre delen av straffskalan ska vara avsedd för exceptionella fall, som i praktiken inträffar sällan, sägas återspegla det beskrivna synsättet (samma prop. s. 78 och 79).

I likhet med utredningen och flera av remissinstanserna, bl.a. *Helsingborgs kommun*, *Nacka kommun* och *ECPAT Sverige*, anser regeringen att det finns goda skäl för att ge brottsofferperspektivet större inflytande i straffsystemet än vad det har i dag. Det är för systemets trovärdighet angeläget att straffen som döms ut framstår som rimliga och rättvisa. Om den straffrättsliga reaktionen på ett brott framstår som alltför lindrig eller som i alltför stor utsträckning anpassad efter gärningspersonens intressen och behov kan det upplevas som att staten inte prioriterar brottsoffret eller tar brottsoffrets lidande på allvar. Till skillnad från vad *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* ger uttryck för anser regeringen att 1989 års reform i en nutida kontext innebär att för stor hänsyn tas till gärningspersonens intresse av att undvika ett fängelsestraff jämfört med de berättigade förväntningar på upprättelse som ett brottsoffer kan ha. Mot denna bakgrund anser regeringen, på motsvarande sätt som i propositionen Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor (prop. 2025/26:218), att brottsofferperspektivet behöver ges en mer framskjuten plats när förändringar i straffsystemet övervägs.

Några remissinstanser, exempelvis *Stockholms universitet (kriminologiska institutionen)* och *Högskolan i Gävle*, ifrågasätter att höjda straff skulle leda till ökad upprättelse för brottsoffer. Universitetet framhåller att brottsoffer i allmänhet prioriterar straffets effektivitet, i bemärkelsen att det resulterar i att förövaren inte begår nya brott, framför straffets längd. *Civil Rights Defenders* påtalar vidare att brottsoffer inte är någon homogen grupp och att upprättelse kan ta sig uttryck på många olika sätt för olika brottsoffer, där hårdare straff inte nödvändigtvis är en del i ekvationen. Även med hänsyn till dessa synpunkter går det enligt regeringen inte att komma ifrån att strängare straff inskärper samhällets avståndstagande från brottet och innebär också, i förekommande fall, en allvarligare syn på den kränkning som brottsoffret utsatts för. Som redan berörts är detta centralt för straffsystemets trovärdighet och är inte, som *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* antyder, fråga om att utnyttja brottsoffer för politiska ändamål. Regeringen vill samtidigt understryka att ett ökat brottsofferperspektiv i påföljdssystemet på intet sätt är den enda eller ens den mest centrala komponenten för att förbättra brottsoffrens ställning. Brottsoffers intressen och behov är av skiftande slag och spänner över en

rad olika områden, såväl inom som utanför straffrätten och straffprocessen. Som lyfts av flera remissinstanser, t.ex. *Brottsofferjouren Sverige* och *Brottsförebyggande rådet (Brå)*, innefattas här bl.a. att brottet blir utrett och lagfört, bemötandet från rättsväsendet samt möjligheterna att delta i och påverka rättsprocessen, liksom tillgången till information om densamma. Det kan också handla om rätten och möjligheten att få skadestånd eller annan ersättning med anledning av brottet och om tillgången till sociala stöd- och hjälpinsatser för att bearbeta det inträffade. För att fullt ut tillgodose brottsoffers intressen och behov bör därmed fokus inte enbart vara förändringar i straffrättslig lagstiftning. Likväl är en reform av påföljdssystemet som syftar till att åstadkomma en viss fokusförskjutning från gärningspersonen till brottsoffret enligt regeringen en viktig del i arbetet med att stärka brottsoffers ställning.

Utöver brottsofferperspektivet anser regeringen att även samhällsskyddsaspekter måste ges större inflytande när förändringar i straffsystemet övervägs. Samhällsskydd handlar om att staten i vissa fall har ett ansvar för att skydda sina medborgare från en persons (fortsatta) brottslighet. Det handlar med andra ord om ett skydd för samhället i kollektiv bemärkelse. Statens skyldighet att vidta lämpliga åtgärder för att skydda individer från brott gäller såväl för dem som är direkt drabbade som för dem som är potentiella brottsoffer. Ju allvarligare och farligare brottslighet det är fråga om, desto större ansvar är det befogat att samhället tar för att förhindra återfall i brott.

Att staten har en skyldighet att vidta åtgärder för att skydda enskilda från våld- och sexualbrott följer av ett flertal internationella konventioner, bl.a. FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som gäller som lag i Sverige, Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet (Istanbulkonventionen) och Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Lanzarotekonventionen). Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), som gäller som lag i Sverige, är också av betydelse i det här sammanhanget. Det finns en växande praxis från Europadomstolen som handlar dels om en rätt att i vissa fall skyddas mot brott, dels om det skydd som brottsoffer har genom de grundläggande mänskliga rättigheterna i Europakonventionen.

De senaste decennierna har viss mycket allvarlig brottslighet som exempelvis skjutningar och sprängningar ökat. Våldsamma konflikter i den kriminella miljön sker numera allt oftare i det offentliga rummet, vilket innebär att brottsligheten även drabbar tredje man. Otillbörlig påverkan på centrala samhällsinstitutioner, en omfattande tystnadskultur och ovilja att vittna eller tala med polisen gör vidare den grova organiserade brottsligheten särskilt samhällsfarlig. Den bredare samhällsutvecklingen, exempelvis i form av en ökad globalisering och digitalisering, innebär därtill nya möjligheter att begå brott. Numera är det t.ex. enklare att begå bedrägerier riktade mot ett mycket stort antal brottsoffer. De digitala möjligheterna kan också utnyttjas för att begå olika former av sexualbrott. Vidare har vissa förmögenhetsbrott och välfärdsbrottsligheten under senare tid fått en allt tydligare koppling till den organiserade brottsligheten, där brottsvinster bidrar till kriminella nätverks ekonomiska förutsättningar och kan återinvesteras i annan brottslighet. Det finns enligt

regeringen ett behov av att skydda samhället och dess medlemmar mot den fara eller skada som sådan allvarlig brottslighet innebär.

När förändringar i straffsystemet övervägs kan det inte, som nämns i avsnitt 5.2, bortses från att längre frihetsberövanden i sig kan ha en brottsförebyggande effekt på så sätt att den som avtjänar ett fängelsestraff under frihetsberövandet förhindras från att begå brott ute i samhället. Under den tid som gärningspersonen avtjänar ett fängelsestraff kan han eller hon också få vård eller andra återfallsförebyggande stödinsatser. Den här typen av effekter eller andra preventiva ändamål bör inte vara styrande för exempelvis reglerna för den konkreta straffmätningen. Däremot kan en ökad repressionsnivå i allmänhet och framför allt i förhållande till brott som typiskt sett begås av brottsaktiva personer indirekt innebära att samhällsskyddsaspekterna får en mer framträdande plats i straffsystemet. Att sådana aspekter bör få ett större genomslag i systemet ligger i linje med förslag som regeringen lämnat även i andra sammanhang. Det handlar då främst om förslagen i propositionen Skärpta regler för villkorlig frigivning (prop. 2025/26:34), som trädde i kraft den 1 januari 2026, samt förslagen i propositionerna Säkerhetsförvaring – en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd (prop. 2025/26:95), som träder i kraft den 15 april 2026, Ett förstärkt samhällsskydd och tydligare reaktioner vid återfall i brott (prop. 2025/26:181) och Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor (prop. 2025/26:218).

Flera remissinstanser, framför allt *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)* och Uppsala universitet (juridiska institutionen), anser att utredningens förslag är oförenliga med eller saknar stöd i grundläggande straffrättsliga principer. Som redan konstaterats bedömer regeringen att de nuvarande principerna i påföljdssystemet, bl.a. principerna om proportionalitet och ekvivalens, även fortsatt bör vara vägledande. Det förändringsbehov som regeringen har identifierat handlar snarare om att balansen mellan de olika principerna och intressena bör ändras, bl.a. genom att brottsofferperspektivet och samhällsskyddsaspekter får en mer framskjuten plats än i dag. När det gäller humanitetsprincipen bedömer regeringen att den på ett bättre sätt än i dag behöver viktas mot andra intressen för att systemet ska uppfattas som balanserat. Det övergripande syftet med förändringarna bör enligt regeringen vara att åstadkomma ett påföljdssystem som leder till resultat som framstår som rättvisa och i högre grad ägnade att bidra till brottsoffers upprättelse. Motsvarande bedömning gör regeringen i propositionen Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor (prop. 2025/26:218), där andra förslag från utredningen behandlas.

Hur regeringen ser på de enskilda förslagens förenlighet med och förankring i de allmänna principerna berörs i anslutning till behandlingen av dessa förslag.

6 Ett påföljdssystem med villkorligt fängelse

6.1 Utgångspunkter för en reform av påföljdssystemet

Straffet bör förmedla klander

För en reform av påföljdssystemet finns det vid sidan av de mer övergripande principer för ett nytt straffrättsligt påföljdssystem som regeringen redogör för i avsnitt 5 ett antal utgångspunkter som har särskild bäring på de påföljder som bör ingå i systemet och hur regelverket för att bestämma påföljden i det enskilda fallet bör vara utformat. En sådan utgångspunkt är att genom straffet tilldelas och kommuniceras klander. Det finns således ett moraliskt budskap som uttrycks i form av bestraffningen. På det sättet blir straffet också ett erkännande av att ett brottsoffer – i de fall det finns ett sådant – har utsatts för en kränkning och ett uttryck för samhällets avståndstagande från denna kränkning.

Straffets förmåga att förmedla klander är beroende av hur det utformas. När det gäller fängelse framgår graden av klander av straffets repressiva karaktär och genom längden på det straff som döms ut. Med de icke frihetsberövande påföljderna förhåller det sig delvis annorlunda. Förutom att de är mindre ingripande till sitt verkställighetsinnehåll, kan möjligheten att uttrycka skillnader i klandervärdhet vara mer begränsade. Det framgår inte nödvändigtvis lika tydligt som vid ett fängelsestraff hur allvarligt rätten har sett på brottsligheten.

En utdömd påföljd bör förmedla att, och i vilken utsträckning, gärningspersonen klandras för brottet. Det gäller oavsett om påföljden är frihetsberövande eller inte. Eftersom den faktiska ingripandegraden i påföljden ger uttryck för vilket klander som riktas mot den dömde är det centralt att de icke frihetsberövande påföljderna har ett sådant verkställighetsinnehåll att de framstår som tillräckligt ingripande. Att de icke frihetsberövande påföljderna är trovärdiga alternativ till fängelse är avgörande för påföljdssystemets legitimitet.

Konsekvenser vid återfall eller annan misskötsamhet

För den som återfaller i brott eller på annat sätt missköter skyldigheter som följer av en utdömd påföljd behöver det finnas kännbara och tydliga konsekvenser. De icke frihetsberövande alternativen till fängelse kan sägas utgöra en förmån eller privilegiering i förhållande till det fängelsestraff i enlighet med brottets straffvärde som annars skulle ha dömts ut. En sådan privilegiering kan inte utsträckas till den som gör sig skyldig till nya brott eller missköter en utdömd påföljd. Det skulle undergräva påföljdssystemets trovärdighet. Mot den bakgrunden behöver det finnas en kännbar och tydlig upptrappning av ingripandegraden vid återfall i brott.

En enkel och överskådlig utformning av påföljdssystemet

En ytterligare utgångspunkt för en reform av påföljdssystemet hänger samman med utformningen av systemet som sådant. Systemet bör vara

överskådligt och enkelt att tillämpa. Ett sätt att uppnå det är att undvika en alltför hög grad av komplexitet. Några exempel i den riktningen är att regleringen av när omständigheterna är sådana att fängelse ska väljas som påföljd bör ha en så tydlig utformning som möjligt samt att det även i övrigt bör undvikas att rätten i olika led behöver hoppa fram och tillbaka mellan olika bestämmelser. Det finns ett behov av tydlig vägledning för tillämpningen, samtidigt som det behöver finnas en tillräcklig flexibilitet. Därigenom finns bäst förutsättningar att uppnå ändamålsenliga resultat. En utgångspunkt för reformen av påföljdssystemet är alltså att systemet bör ha en enkel och överskådlig utformning, med en lättillgänglig och logiskt uppbyggd beslutsstruktur, där det klart framgår i vilket led av bedömningen en viss omständighet ska beaktas. Dessutom finns det anledning att inte ha ett större antal påföljdsalternativ än vad som är nödvändigt.

6.2 Ett system med villkorligt fängelse ska införas

Regeringens förslag

Presumtionen mot fängelse ska avskaffas och ett system med villkorligt fängelse införas. Samtliga icke frihetsberövande alternativ till fängelse för vuxna lagöverträdare ska inordnas under det villkorliga fängelsestraffet, vilket innebär att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

En klar majoritet av de remissinstanser som yttrar sig i frågan tillstyrker eller är över lag positivt inställda till utredningens förslag. Bland dessa finns *Attunda tingsrätt*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Helsingborgs kommun*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Högskolan i Gävle*, *Jönköpings tingsrätt*, *Kriminalvården*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Polismyndigheten*, *Skatteverket*, *Solna tingsrätt*, *Svea hovrätt*, *Sveriges advokatsamfund*, *Södertörns tingsrätt*, *Umeå tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*. Några av dessa remissinstanser, såsom Högskolan i Gävle och Uppsala tingsrätt, motsätter sig dock att presumtionen mot fängelse avskaffas. Uppsala tingsrätt understryker att villkorligt fängelse kan införas även med en bibehållen presumtion mot fängelse. Tingsrätten ifrågasätter om förslaget om att slopa presumtionen är förenligt med utredningens påstående om att humanitet ska vara centralt i påföljdssystemet.

Ett antal remissinstanser, däribland *Brottsförebyggande rådet* (*Brå*), *Göteborgs universitet* (*juridiska institutionen*) och *Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare* (*RFS*), avstyrker utredningens förslag i sin helhet, men ser i och för sig fördelar med införandet av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse.

Solna tingsrätt befarar att rättstillämpningen kan bli ojämn, i vart fall inledningsvis. Ett införande av ett nytt system, med villkorligt fängelse, kräver enligt tingsrätten en grundligare analys och konsekvensutredning än som har kunnat ske under den relativt korta tid som utredningen har haft till sitt förfogande. Enligt tingsrätten krävs det bl.a. en omfattande utbildningsinsats på domstolarna och en utveckling av domstolarnas verksamhetsstöd. Det krävs därför att införandet sker med lång framförhållning. Även *Malmö tingsrätt* framhåller att det nya systemet kommer att leda till en helt ny praxisbildning och att det kommer att ta lång tid innan en stabil praxis präglad av förutsebarhet och enhetlighet har uppnåtts. Liknande synpunkter förs fram av *Göteborgs tingsrätt*, som understryker behovet av att konsekvenserna av förslagen övervägs och belyses ytterligare. Samma tingsrätt pekar också på att förslaget harmoniserar det svenska påföljdssystemet i förhållande till våra grannländer. Den ställer sig vidare positiv till att det ska anges ett alternativstraff även vid utdömande av icke frihetsberövande påföljder. Samtidigt konstaterar tingsrätten att det föreslagna systemet i praktiken kommer att ha stora likheter med dagens system, varför det kan ifrågasättas om en så stor reform är nödvändig. Både Malmö tingsrätt och Göteborgs tingsrätt är inne på att straffmätning och angivande av ett alternativt fängelsestraffs längd kan ske även med bibehållande av påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. Även *Sveriges Domareförbund* uppmärksammar att många av de förändringar som utredningen föreslår i stället kan genomföras inom det befintliga påföljdssystemet.

Lunds universitet (*juridiska fakultetsstyrelsen*), som i likhet med flera andra remissinstanser såsom *Domstolsverket* och *Hovrätten över Skåne och Blekinge* har synpunkter på direktivens utformning samt på utrednings- och remisstiden i ärendet, anser att betänkandet överlag uppvisar stora brister när det gäller att utreda och utvärdera principiella, teoretiska, empiriska och värderingsmässiga grundfrågor. När det gäller villkorligt fängelse ifrågasätter universitetet att förslaget skulle vara mer logiskt och koherent än de nuvarande reglerna för påföljdsvalet och avstyrker därför förslaget. *Stockholms universitet* (*juridiska fakultetsnämnden*) – som också avstyrker förslaget – påtalar bl.a. att ett slopande av presumtionen mot fängelse kan åstadkommas utan att påföljdssystemet görs om i grunden. Universitetet invänder att det inte finns tillräckligt starka skäl för att göra så omfattande ingrepp i ett system som i stora drag har sett likadant ut i snart fyra decennier. Trots att reformen är genomgripande kommer den enligt universitetet att ha en begränsad, om ens någon, faktisk betydelse för utfallet av påföljdsbestämningen. Även Hovrätten över Skåne och Blekinge, som påpekar att den korta remisstiden försvårat hovrättens granskning av förslagen i betänkandet, avstyrker förslaget om villkorligt fängelse. Hovrätten anser att det framstår som tveksamt om det är motiverat med de genomgripande förändringar av dagens system som förslaget innebär och att bestämmelsen med en presumtion mot fängelse kan formuleras om så att dess uppfattade gärningsmannafokus utmönstras, utan att påföljdssystemet görs om i grunden. I vissa avseenden framstår förslaget enligt hovrätten som väl så komplicerat som det nuvarande. Enligt hovrätten skulle syftet att förmedla klander kunna uppnås inom ramen för det nuvarande påföljdssystemet, genom införandet av ett generellt krav på att det anges ett alternativstraff i

domen. Hovrätten framhåller att förslaget inte innebär att den som efter att ha dömts till villkorligt fängelse återfaller i brott i allmänhet kommer att behöva avtjäna det villkorliga straffet i anstalt. Den för fram att även det nuvarande systemet har likheter med systemen i de övriga nordiska länderna. Domstolen påpekar att de svårigheter som själva övergången från ett system till ett annat innebär måste beaktas, bl.a. en tillämpning av två parallella system och övergångsbestämmelser.

Uppsala universitet (*juridiska institutionen*) anser att förslaget endast kan övervägas om det bearbetas. Universitetet anser att utredningen inte presenterar tillräckliga skäl för att genomföra en så genomgripande reform. Skillnaderna mellan det nuvarande systemet och förslaget förefaller enligt universitetet främst vara semantiska. Vidare pekar universitetet på att stora delar lämnas öppna eller oförklarade, vilket främst gäller hur valet mellan om fängelsestraffet ska vara villkorligt eller ovillkorligt ska göras. Universitetet framhåller att otydlighet kommer att leda till tillämpningsproblem. Det är vidare kritiskt till att det saknas noggranna konsekvensanalyser och exemplifiering av hur domstolarna bör gå till väga i konkreta fall.

Skälen för regeringens förslag

En nyanserad bedömning av om fängelse ska väljas som påföljd

Brottsbalkens regler om påföljdsval är uppbyggda kring en presumtion mot fängelse. Presumtionen finns i 30 kap. 4 § första stycket och anger att rätten, vid val av påföljd, ska fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därmed markeras att fängelse ska användas i sista hand, dvs. endast om villkorlig dom eller skyddstillsyn inte kan anses som en tillräckligt ingripande påföljd. Presumtionen kan även ses som ett uttryck för en mer allmän humanitetsprincip om att det är den lindrigast tänkbara påföljden som ska väljas. Även vid valet mellan de icke frihetsberövande påföljderna ska alltså det minst ingripande alternativet ges företräde. Några begränsningar av vilka omständigheter som får läggas till grund för ett lindrigare påföljdsval anges inte i bestämmelsen. Däremot pekar den ut vissa omständigheter som ska beaktas, nämligen de som anges i 29 kap. 5 § (de s.k. billighetsskälen) och 5 a § (strafflindring vid medverkan till utredningen av brott). De skäl som får åberopas för att välja fängelse som påföljd anges uttömmande i 30 kap. 4 § andra stycket. Vad som får beaktas är brottslighetens straffvärde och art samt att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott.

Presumtionen mot fängelse tillkom genom 1989 års påföljdsreform (prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.]) och återspeglar den syn på straff som då hade kommit att bli alltmer dominerande. Förutom att proportionalitet mellan brott och straff betonades, präglades synen av en låg tilltro till straffets preventiva förmåga samt ett framhållande av den ogynnsamma inverkan ett straff kan ha på den dömdes återanpassning i samhället och det lidande straffet innebär för den dömde. Brottsoffrets intressen fick däremot inte samma uppmärksamhet. Att ge brottsoffret upprättelse betraktades i princip inte som en uppgift för straffet. I avsnitt 5 redogör regeringen för vilka intressen som bör ligga till grund för utformningen av reglerna om hur påföljdsbestämningen ska gå till.

En förändrad syn på vad som bör påverka straffvärdebedömningen och påföljdsbestämningen påverkar även synen på den presumtion mot fängelse som dagens system har som utgångspunkt. De skäl som motiverar den nuvarande ordningen är visserligen fortfarande relevanta men behöver vägas tydligare mot andra relevanta intressen. Det saknas enligt regeringen skäl att ge den typ av särställning som den nuvarande regleringen gör till omständigheter – ofta hänförliga till gärningspersonens förhållanden – som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. När sådana omständigheter beaktas utgör det dessutom ett avsteg från principen om att straffets strånghet ska bestämmas så att det står i proportion till brottets svårhet. Dessa förhållanden talar för att presumtionen mot fängelse bör tas bort och ersättas av regler som bättre speglar att de visserligen vilar på en avvägning mellan flera legitima intressen, men att proportionalitet mellan brott och straff står i centrum.

Genom den riktning för prövningen som presumtionen mot fängelse etablerar har den ett alltför stort inflytande över påföljdsvalet. Att rätten uppmanas att fästa särskilt avseende vid omständigheter – typiskt sett hänförliga till gärningspersonens förhållanden – som talar för en lindrigare påföljd än fängelse kan ge intryck av att rättsordningen inte tillräckligt värnar andra ibland motstående intressen, t.ex. brottsoffrets intressen. Presumtionen mot fängelse bidrar vidare till att göra systemet mer komplext. Valet av påföljd bygger på mer eller mindre starka presumtioner som kan brytas och återställas. Som framgår av avsnitt 6.1 bör påföljdssystemet vara överskådligt och enkelt att tillämpa. Regeringen anser, till skillnad från *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, att det nuvarande påföljdssystemet får betecknas som alltför komplext. En utmönstring av presumtionen mot fängelse öppnar för en möjlighet att skapa en enklare och mer logiskt uppbyggd struktur. Presumtionen mot fängelse och därmed sammanhängande regler bör således utmönstras och ersättas av nya regler. Regeringen delar alltså inte den uppfattning som *Högskolan i Gävle* och *Uppsala tingsrätt* ger uttryck för om att presumtionen mot fängelse bör behållas.

Uppsala tingsrätt ifrågasätter om det är möjligt att förena ett avskaffande av presumtionen mot fängelse med att humanitet ska vara centralt för påföljdssystemet. I det sammanhanget finns det anledning att framhålla att ett avskaffande av presumtionen mot fängelse kan göras på olika sätt. Ett avskaffande som medför att användningen av fängelsestraff ökar på ett kategoriskt sätt utan ett tillräckligt beaktande av vilka gärningar som faktiskt förtjänar ett fängelsestraff skulle kunna diskuteras ur humanitetssynpunkt. Att de bestämmelser som reglerar påföljdsvalet ändras för att ge större genomslag för andra intressen innebär dock inte att intresset av humanitet saknar betydelse för påföljdsvalet. Regeringen återkommer till den närmare utformningen av det föreslagna påföljdssystemet i de följande avsnitten i det här kapitlet.

Det finns goda skäl för att införa ett system med villkorligt fängelse

För den allvarligaste brottsligheten är fängelse den enda tänkbara påföljden. Även i ett reformerat påföljdssystem kommer det dock för mindre allvarlig brottslighet att vara lämpligt och tillräckligt med en icke frihetsberövande påföljd som reaktion på brottsligheten. Därmed inställer

sig frågan vilka påföljdsalternativ som bör finnas och hur de regler som styr valet mellan fängelse och en icke frihetsberövande påföljd bör utformas.

Ett alternativ vore att bygga vidare på det nuvarande regelverket och befintliga påföljdsalternativ. Fråga skulle alltså vara om att göra mer begränsade förändringar av det befintliga regelverket och inte göra om påföljdssystemet i grunden. Flera remissinstanser, bl.a. *Malmö tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt* och *Sveriges Domareförbund*, är inne på att en sådan lösning är tillräcklig. Som *Stockholms universitet* (*juridiska fakultetsnämnden*) och *Hovrätten över Skåne och Blekinge* konstaterar kan också bl.a. ett slopande av presumtionen mot fängelse i och för sig åstadkommas utan att påföljdssystemet görs om i grunden. Ett sätt skulle kunna vara att genom ändringar i den befintliga regleringen (30 kap. 4 § brottsbalken) uttrycka att rätten som skäl för en annan påföljd än fängelse får beakta vissa förhållanden. Därigenom skulle presumtionen inte längre vara mot fängelse. En annan fördel med att vidareutveckla det nuvarande systemet skulle vara att det i bästa fall kan bidra till att göra systemet mer överskådligt och stringent, samtidigt som det skulle vara jämförelsevis enkelt att genomföra.

Det går alltså att se fördelar med att endast göra mer begränsade förändringar i det nuvarande påföljdssystemet. Sådana förändringar skulle dock inte fullt ut avhjälpa bristerna i det nuvarande systemet. Som har beskrivits i avsnitt 6.1 är en utgångspunkt för reformen att påföljdssystemet ska ha en så enkel och överskådlig utformning som möjligt. Om grundstrukturen med två eller flera icke frihetsberövande påföljder som under vissa förutsättningar kan ersätta ett fängelsestraff består, riskerar vinsterna i systematiskt hänseende att bli relativt små. Dessutom skulle påföljderna inte i en större utsträckning än i dag förmedla det klander och avståndstagande som domen – oavsett vilken påföljd som väljs – bör ge uttryck för. Mer ingripande ändringar i regelverket är därför angelägna.

Några remissinstanser, däribland Hovrätten över Skåne och Blekinge, tar visserligen upp att syftet att förmedla klander kan uppnås inom ramen för det nuvarande påföljdssystemet om det införs ett generellt krav på att det anges ett alternativstraff i domen. Att införa sådana bestämmelser är dock inte tillräckligt. För att uppnå en ändamålsenlig reglering av systemet sett som en helhet behöver det också finnas regler om exempelvis hur situationen när någon begår nya brott efter att ha dömts till en påföljd där ett alternativstraff finns angivet ska hanteras. Det illustrerar behovet av att ta ett helhetsgrepp på påföljdsbestämningen. Att inte alla som återfaller i brott efter att ha dömts till villkorligt fängelse enligt utredningens förslag kommer att behöva avtjäna det villkorliga straffet i anstalt är enligt regeringen inte ett bärande skäl mot att gå vidare med utredningens förslag. Tvärtom är det ett uttryck för det behov som finns av ett ändamålsenligt utformat system med träffsäkra regler för de olika situationer som kan uppstå. Hur regleringen av återfall bör utformas återkommer regeringen till i avsnitt 6.5.1.

Solna tingsrätt, Malmö tingsrätt och Göteborgs tingsrätt framhåller riskerna för en ojämn rättstillämpning med ett behov av ny praxisbildning samt nödvändigheten av att konsekvenserna av förslagen övervägs och belyses. Även *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) pekar på nödvändigheten av noggranna konsekvensanalyser och exemplifiering av hur

domstolarna bör gå till väga i konkreta fall. Universitetet betonar att otydlighet kommer att leda till tillämpningsproblem.

Regeringen konstaterar att en konsekvens av att genomföra större reformer är att befintliga rättskällor – såsom förarbetsuttalanden, rättspraxis och uttalanden i den juridiska litteraturen – riskerar att bli överspelade i en större utsträckning än om mer begränsade förändringar genomförs. Som remissinstanserna framhåller skulle införandet av ett system med villkorligt fängelse ge upphov till nya frågor som behöver lösas i rättstillämpningen. Behovet av ny praxisbildning är emellertid inte i sig ett vägande skäl för att avstå från att genomföra en i övrigt angelägen förändring. I linje med vad remissinstanserna framhåller ställer intresset av en enhetlig rättstillämpning krav på tydlig lagstiftning som är enkel att tillämpa och utformad så att oklarheter och gränsdragningsproblem undviks i så stor utsträckning som möjligt. Enligt regeringen kan det intresset väl tillgodoses inom ramen för de föreslagna lagändringarna.

Som de nyss angivna remissinstanserna framhåller är det vidare väsentligt att de valda lösningarna för hur påföljdssystemet bör vara utformat är resultatet av en grundlig analys, där även konsekvenserna av förslagen analyseras tillräckligt. Till skillnad från vad bl.a. *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)* och Hovrätten över Skåne och Blekinge ger uttryck för anser regeringen att beredningen av lagstiftningsärendet möjliggjort detta i tillräcklig utsträckning. När det gäller villkorligt fängelse beskrivs den närmare utformningen av regleringen i de olika avsnitten i det här kapitlet. För de delfrågor som aktualiseras redogör regeringen för skälen för dessa och de vägval som görs. I avsnitt 12 beskrivs konsekvenserna av förslagen. När bestämmelserna kan träda i kraft behandlar regeringen i avsnitt 11.1. Att gå från ett system till ett annat aktualiserar frågan om en tillämpning av två parallella system under en övergångstid, vilket Hovrätten över Skåne och Blekinge varnar för. Inte heller sådana frågor medför dock avgörande hinder mot att genomföra reformen. Frågan om övergångsbestämmelser till förslagen behandlas i avsnitt 11.2.

Ett sätt att åstadkomma en sådan förändring av påföljdssystemet som beskrivs ovan är genom ett system med villkorligt fängelse. Villkorligt fängelse har övervägts i tidigare lagstiftningsärenden, senast av Påföljdsutredningen (SOU 2012:34). Det förekommer i olika former i en rad andra rättsordningar, bl.a. i våra nordiska grannländer. Begreppet villkorligt fängelse har samtidigt inte en given innebörd, utan det har använts på delvis olika sätt i olika sammanhang. Det som avses här är emellertid att det döms ut ett fängelsestraff på viss tid, men att verkställigheten av straffet – i bemärkelsen att den dömde avtjänar straffet i kriminalvårdsanstalt – efterges om den dömde under en prövotid uppfyller vissa villkor. Förutom en skyldighet att avhålla sig från fortsatt brottslighet, kan villkoren bestå i att den dömde ska fullgöra en tilläggssanktion som straffet har förenats med, t.ex. att fullgöra samhällstjänst eller att i samband med övervakning genomgå behandling för ett skadligt bruk eller beroende. Om han eller hon uppfyller villkoren, anses straffet helt verkställt vid prövotidens utgång. Bristande uppfyllelse kan däremot leda till att straffet måste avtjänas i kriminalvårdsanstalt.

Ett skäl för att införa den beskrivna formen av villkorligt fängelse är att en sådan påföljd på ett tydligt sätt förmedlar det klander som gärnings-

personen har gjort sig förtjänt av på grund av brottet. Genom att rätten mäter ut ett fängelsestraff av en viss längd även i fall där straffet inte behöver avtjänas i anstalt, görs det klart hur allvarligt samhället ser på den begångna gärningen, något som Göteborgs tingsrätt framhåller som en positiv aspekt. Det kommunikativa värdet av att det faktiskt döms ut ett fängelsestraff framstår också som starkare än det som kan uppnås enbart genom att ett alternativstraff anges. En tydlig fördel i jämförelse med de nuvarande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn är att det för dessa påföljder många gånger inte ens anges ett alternativstraff. Dessutom inskärps vad den dömde ytterst riskerar om han eller hon gör sig skyldig till nya brott eller på annat sätt bryter mot de villkor som har ställts upp. Den straffrättsliga reaktionen ökar på det sättet både i tydlighet och skärpa i förhållande till de frivårdspåföljder som finns i dag.

Att ett fängelsestraff av en viss längd alltid mäts ut har också den fördelen att det förbättrar möjligheterna att anpassa innehållet i påföljden till den begångna brottslighetens allvar genom att ingripandegraden – på det sätt som i dag görs när det gäller bl.a. samhällstjänst – kan bestämmas med utgångspunkt i straffets längd. Med ett sådant system kan proportionalitetsprincipens genomslag sägas öka inom frivårdspåföljdernas område.

Något annat som talar för villkorligt fängelse är fördelarna i systematiskt hänseende med ett sådant system, i synnerhet om samtliga icke frihetsberövande inslag inordnas under det villkorliga fängelsestraffet. För vuxna lagöverträdare kommer valet av påföljd i normalfallet att stå mellan böter och fängelse i någon form. En ökad samstämmighet kommer därför att uppstå mellan de typer av straff som anges i straffskalorna och de som i realiteten står till buds. Sedan rätten har konstaterat att brottsligheten föranleder ett fängelsestraff av en viss längd, kommer den fortsatta påföljdsbestämningen således främst att bestå i att besluta om straffet ska vara villkorligt och, i så fall, vilken tilläggssanktion det ska förenas med. Det innebär betydande förenklingar av beslutsstrukturen samt ett mer logiskt och renodlat system. Den typen av uppbyggnad medger även att det förs in nya inslag i påföljdssystemet, antingen som egna tilläggssanktioner eller som ytterligare moment i befintliga sanktioner, utan att systemets grundläggande struktur behöver förändras. En klar majoritet av remissinstanserna ser också positivt på att ett system med villkorligt fängelse av den angivna typen införs. Även remissinstanser som avstyrker utredningens förslag i sin helhet ser i och för sig fördelar med införandet av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse.

Som en ytterligare fördel kan framhållas att införandet av ett system med villkorligt fängelse innebär en större harmonisering med de påföljdssystem som finns i övriga nordiska länder och i flera andra EU-länder, vilket kan underlätta det internationella samarbetet på det straffrättsliga området.

Ett införande av villkorligt fängelse skulle alltså ge goda möjligheter att skapa ett påföljdssystem som är tydligare, enklare och ger ett större genomslag för proportionalitetsprincipen än det nuvarande. Starka skäl talar således för att villkorligt fängelse ska införas i påföljdssystemet.

Det finns inga hinder mot att villkorligt fängelse införs

Frågan om villkorligt fängelse i någon form bör införas har som redan framgått diskuterats i flera tidigare lagstiftningsärenden. Ett förslag till ett

system med villkorligt fängelse lämnades redan av Frivårdskommittén i mitten av 1980-talet, i delbetänkandet Frivårdspåföljder (SOU 1981:90). Mer i närtid har Påföljdsutredningen i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34) lämnat förslag på ett sådant system. Inget av förslagen ledde emellertid till lagstiftning. Frågan har i tiden däremellan också övervägts av Straffsystemkommittén (SOU 1995:91), som dock avfärdade en sådan lösning.

Den främsta invändningen mot villkorligt fängelse har varit att ett sådant system kan leda till otillfredsställande resultat. Kritik har framförts bestående i att användningen av fängelse kan komma att öka avsevärt om systemet utformas på det sätt som Påföljdsutredningen föreslog, alltså genom att samtliga icke frihetsberövande alternativ till fängelse inordnas under det villkorliga fängelsestraffet. Ett sådant antagande bygger på att det av trovärdighetsskäl skulle krävas att fängelsestraffet verkställs i anstalt om den dömde återfaller i brott, eller annars missköter de föreskrifter eller tilläggssanktioner som påföljden har förenats med. Av samma skäl har det ansetts att rätten normalt sett inte bör kunna döma någon till villkorligt fängelse mer än en gång. På det sättet skulle vägen till fängelse kunna riskera att i vissa fall bli för kort. Om villkorligt fängelse i stället – som Frivårdskommittén förordade – skulle införas som en särskild påföljd vid sidan av villkorlig dom och skyddstillsyn, förlängs förvisso vägen till fängelse, men påföljdssystemet blir mer svåröverskådligt och komplext.

Invändningen mot den senare typen av konstruktion har starkt fog för sig. Att införa ytterligare en icke frihetsberövande påföljd – som rimligtvis behöver få ett snarlikt verkställighetsinnehåll som villkorlig dom och skyddstillsyn – skulle inte avhjälpa bristerna i det nuvarande påföljdssystemet. Snarare skulle det riskera att förstärka bristerna. Därtill skulle de övriga fördelar som står att vinna med villkorligt fängelse, inte minst att straffets längd alltid framgår av domen, i mångt och mycket gå förlorade. Liknande invändningar kan för övrigt anföras mot sådana lösningar som går ut på att villkorligt fängelse ska ersätta endast endera av påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn, eller att bara vissa av de föreskrifter som en sådan påföljd i dag kan förenas med ska omvandlas till en tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

När det gäller den andra modellen, där det villkorliga fängelsestraffet utgör vad som kan beskrivas som ett paraply, under vilket alla icke frihetsberövande inslag och sanktioner placeras, kan bärkraftigheten i kritiken mot villkorligt fängelse däremot ifrågasättas. Ett villkorligt fängelsestraff behöver inte utesluta att rätten vid återfall i brott på nytt dömer till ett sådant straff eller avstår från att besluta om verkställighet i anstalt av det tidigare straffet. Trovärdigheten i påföljdssystemet kan alltså bibehållas genom att det finns ett utrymme för att skärpa reaktionen inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff, dvs. utan att fängelse i anstalt tillgrips. En sådan ordning gäller i Norge, Danmark och Finland. Samtidigt måste det vara möjligt att bestämma påföljden till ett fängelsestraff som ska avtjänas i anstalt när det är fråga om så pass allvarlig brottslighet att det är den enda rimliga påföljden och vägen till fängelse får inte heller vara alltför lång för den som gör sig skyldig till ny brottslighet, i synnerhet om brottsligheten har begåtts under prövotiden för en tidigare dom. Ett system som uppfyller dessa krav på att kunna bestämma påföljden till ett fängelsestraff när ett sådant är befogat skulle alltså ge goda förutsättningar att

åstadkomma en rimlig återfallsreglering och även i övrigt uppnå de eftersträvansvärda ambitionerna och syftena med ett reformerat påföljdssystem.

Några avgörande invändningar mot ett system med villkorligt fängelse som är konstruerat på det nu angivna sättet är alltså svåra att se. Tvärtom finns det goda skäl att införa ett system med villkorligt fängelse. Till skillnad från *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) anser regeringen att ett system med villkorligt fängelse av den nu beskrivna modellen utgör ett mer logiskt sammanhållet och rimligt alternativ till de nuvarande reglerna för påföljdsvalet.

De icke frihetsberövande alternativen till fängelse inordnas under villkorligt fängelse

Villkorligt fängelse bör alltså införas i påföljdssystemet. Som konstateras ovan bör samtliga icke frihetsberövande alternativ till fängelse för vuxna lagöverträdare – för att tillgodose intresset av ett tydligt och förutsebart system som är enkelt att tillämpa – inordnas under det villkorliga fängelsestraffet. Det innebär att villkorlig dom och skyddstillsyn bör utmönstras ur påföljdssystemet. De inslag som i dag ryms inom dessa påföljder ska – i den mån de ska finnas kvar i systemet – omvandlas till tilläggssanktioner till villkorligt fängelse (se avsnitt 6.6). Regeringen delar alltså inte den uppfattning *Stockholms universitet* (*juridiska fakultetsnämnden*), *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) ger uttryck för om att det inte finns tillräckligt starka skäl för att göra så omfattande ingrepp i systemet som utredningen föreslår. Till skillnad från Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) och Uppsala universitet (juridiska institutionen) är regeringens uppfattning att en genomgripande reform av den typ som nu har beskrivits kommer att ha en faktisk betydelse för utfallet av påföljdsbestämningen. Reformen kan inte beskrivas som endast semantisk, utan den är reell och har förutsättningar att förverkliga de ändamål som ligger till grund för reformen av påföljdssystemet.

6.3 Systemets uppbyggnad

6.3.1 Den grundläggande strukturen

Regeringens förslag

Påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare ska i huvudsak bestå av två påföljder, böter och fängelse. Rätten ska få besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt. Att straffet ska vara villkorligt innebär att det inte ska avtjänas i kriminalvårdsanstalt eller enligt någon av de övriga verkställighetsformer som annars gäller för fängelse.

Ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med en prövotid. Om den dömde under prövotiden återfaller i brott, eller brister i fullgörandet av en tilläggssanktion som straffet har förenats med, ska beslutet om villkorlighet kunna upphävas.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens i sak med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Flera remissinstanser, bl.a. *Attunda tingsrätt*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Helsingborgs kommun*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Högskolan i Gävle*, *Jönköpings tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*, framhåller att förslaget bidrar till en ökad tydlighet, effektivitet, enhetlighet och förutsebarhet. Vissa remissinstanser som visserligen är positiva till att ett system med villkorligt fängelse införs, däribland *Malmö tingsrätt*, påtalar samtidigt att det föreslagna påföljdssystemet i många delar förefaller vara lika komplext och svåröverskådligt som dagens system.

Kriminalvården tar upp att förslaget i vissa delar kan komma att mildra den ansträngda beläggningssituationen i anstalter samt bidra till att underlätta det återfallsförebyggande arbetet och därmed verka brottsförebyggande. Myndigheten ser särskilt positivt på att tilläggssanktionerna möjliggör en större flexibilitet i utformningen av verkställigheten. *Svea hovrätt* har liknande synpunkter och för fram att det framstår som motiverat att utforma systemet så att det minskar mängden korta (ovillkorliga) fängelsestraff. Enligt hovrätten är det också rimligt att Kriminalvården får större utrymme att utforma verkställigheten av påföljden efter behovet i det enskilda fallet.

Södertörns tingsrätt noterar att det föreslagna systemet liknar det nuvarande. En fördel med det är enligt tingsrätten att de principer som gäller i dag till viss del också kan tillämpas i det nya systemet, samtidigt som utrymme ges för en större flexibilitet när det gäller tilläggssanktionerna.

Några remissinstanser uttalar sig om lagtextens utformning och termen villkorligt fängelse. *Södertörns tingsrätt* framhåller att det kan antas att begreppen villkorligt fängelse respektive ovillkorligt fängelse är lättare att ta till sig och förstå av enskilda jämfört med dagens begrepp. *Stockholms universitet* (*juridiska fakultetsnämnden*) anför att det för en person som inte är insatt lätt kan missförstås vad ”villkorligt fängelse” innebär och tar sikte på – och att det i förlängningen kan påverka förtroendet för systemet. Enligt universitetet kan termen nog tolkas som raka motsatsen till vad som avses, dvs. att domen innebär ett faktiskt frihetsberövande som är försett med vissa oklara villkor. Universitetet pekar på att det i så fall är olyckligt, eftersom ett av syftena med reformen är att göra systemet tydligare. Samtidigt framhåller universitetet svårigheterna med att finna en bättre term som fungerar med den ordning som utredningen föreslår i övrigt. Universitetet noterar att benämningen ligger nära (eller överensstämmer med) de som används i de nordiska grannländerna. Även *Sveriges Domareförbund* för fram att det bör övervägas om ”villkorligt fängelse” verkligen är den mest lämpliga benämningen för den nya påföljden. Enligt förbundet kan uttrycket, som dessutom ska utmätas i år och månader i domslutet, bidra till att öka allmänhetens förväntan på att den dömde ska få avtjäna ett fängelsestraff, trots att så inte är tanken med systemet.

Attunda tingsrätt pekar på att uttryckssättet ”fängelse som inte är villkorligt” är onödigt tungt och försvårar förståelsen, varför ”ovillkorligt fängelse” i stället bör användas i lagtexten.

Bufff Sverige betonar att reformen måste kompletteras med tydliga mekanismer för att skydda barns rättigheter och att barnets bästa alltid måste vägas in vid beslut om villkorligt fängelse, övervakning och samhällstjänst, särskilt när det gäller föräldrar med omsorgsansvar.

Skälen för regeringens förslag

Villkorligt fängelse bör vara ett alternativ till att den dömde ska tas in i anstalt och inte en självständig påföljd

Att villkorligt fängelse införs i påföljdssystemet för att ersätta villkorlig dom och skyddstillsyn innebär att det villkorliga fängelsestraffet får, som utredningen uttrycker det, karaktären av ett paraply som de icke frihetsberövande alternativen till fängelse för vuxna lagöverträdare placeras under. I vart fall två olika alternativ är tänkbara för utformningen av ett sådant påföljdssystem. Systemet kan innehålla
de tre påföljderna böter, villkorligt fängelse och ovillkorligt fängelse, eller de två påföljderna böter och fängelse, men där det under vissa förutsättningar kan beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Beskrivningen bortser alltså från de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare och andra påföljder som innebär överlämnande till särskild vård samt säkerhetsförvaring (som införs den 15 april 2026, se prop. 2025/26:95 Säkerhetsförvaring – en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd, bet. 2025/26:JuU27 och rskr. 2025/26:191). Utredningen konstaterar att det senare alternativet – med endast böter och fängelse – harmonierar bäst med de grundläggande tankarna bakom ett system med villkorligt fängelse. Regeringen instämmer i den bedömningen. Genom att ett fängelsestraff av en viss längd döms ut förmedlas det på ett tydligt sätt att brottsligheten i och för sig är så allvarlig att den motsvarar ett fängelsestraff med den angivna längden, men att omständigheterna är sådana att de medger att den dömde på vissa villkor ges chansen att verkställa straffet i frihet. Systemet bör därför utformas enligt alternativet med endast de två påföljderna böter och fängelse. Med den lösningen kommer det villkorliga fängelsestraffet alltså inte att vara en självständig påföljd, utan närmast ett förordnande om verkställigheten av ett fängelsestraff. Om påföljden inte kan stanna vid böter, ska rätten således döma ut det utmätta fängelsestraffet och, om den bedömer att det finns skäl för det, besluta att straffet ska vara villkorligt. Som utvecklas i avsnitt 6.3.5 och 6.6 bör förordnandet förenas med en prövotid och som huvudregel också med en tilläggssanktion.

I Norge, Danmark och Finland är det villkorliga fängelsestraffet utformat som ett uppskov med verkställigheten av ett utdömt fängelsestraff. Även Påföljdsutredningen (SOU 2012:34) föreslog en sådan ordning där rätten beslutar att skjuta upp verkställigheten av straffet under en prövotid. En sådan utformning ger dock intrycket att straffet förr eller senare måste avtjänas i anstalt, trots att det inte kommer att bli aktuellt om den dömde uppfyller vissa villkor. Det är inte heller oproblematiskt att tala om att det är verkställigheten av straffet som skjuts upp. Även ett

villkorligt fängelsestraff ska verkställas, om än inte i anstalt eller annars enligt vad som gäller för ordinära fängelsestraff. Därför bör villkorligt fängelse i stället lagtekniskt utformas som ett alternativ till att den som har dömts till fängelse ska tas in i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av straffet.

Den angivna utformningen återspeglar det villkorliga fängelsestraffets faktiska innebörd. Utformningen ligger också i linje med senare års alltmer differentierade syn på hur ett fängelsestraff kan verkställas. I dag kan ett fängelsestraff således inte bara verkställas i kriminalvårdsanstalt utan delvis också utanför anstalt samt i vissa fall – när det finns förutsättningar för s.k. fotboja – utan att straffet till någon del avtjänas i anstalt. Även efter villkorlig frigivning sker verkställigheten av det resterande straffet utanför anstalt, varvid den frigivne som huvudregel ställs under övervakning och får meddelas särskilda föreskrifter. Sådana särskilda föreskrifter kan avse bl.a. deltagande i återfallsförebyggande programverksamhet eller programverksamhet med insatser till personer som har ett skadligt bruk eller beroende, provtagning avseende alkohol- och drogpåverkan eller anvisningar om boende, vistelseort eller på vilka platser eller inom vilka områden den dömde annars ska vistas eller inte får vistas. Som framgår av det följande kan ett villkorligt fängelsestraff till sitt verkställighetsinnehåll således komma att få likheter med verkställigheten av ett fängelsestraff under villkorlig frigivning. Även konsekvenserna vid fortsatt brottslighet är i hög grad jämförbara. På liknande sätt som att villkorligt medgiven frihet kan förverkas om den dömde under prövotiden gör sig skyldig till nya brott eller på annat sätt missköter sig, kommer rätten vid återfall under prövotiden för villkorligt fängelse kunna upphäva beslutet om villkorlighet, med följden att straffet får avtjänas i anstalt.

Som flera remissinstanser, bl.a. *Attunda tingsrätt*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Helsingborgs kommun*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Högskolan i Gävle*, *Jönköpings tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*, betonar kan den nu beskrivna konstruktionen av systemet med villkorligt fängelse bidra till en ökad tydlighet, effektivitet, enhetlighet och förutsebarhet. Utformningen av systemet med villkorligt fängelse kan enligt *Kriminalvården* dessutom mildra beläggningssituationen i anstalter, bidra till att underlätta det återfallsförebyggande arbetet och verka brottsförebyggande. Rimligheten av att Kriminalvården får större utrymme att utforma påföljden efter behovet i det enskilda fallet och att det framstår som motiverat att utforma systemet så att det minskar mängden korta (ovillkorliga) fängelsestraff framhålls även av *Svea hovrätt*.

Samtidigt som konstruktionen med villkorligt fängelse har förutsättningar att bidra till ett tydligare och mer lättillämpat system är det ofrånkomligt att systemet kommer att ha en viss komplexitet. Det beror på att det behöver finnas flera olika påföljdskombinationer för att det ska vara möjligt att ge utrymme för att vid påföljdsbestämningen ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet i de vitt skilda situationer där villkorligt fängelse kan aktualiseras. Systemet blir dock enligt regeringen, till skillnad från vad *Malmö tingsrätt* anser, inte lika komplext och svåröverskådligt som dagens system.

En konsekvens av att villkorligt fängelse inte utformas som en självständig påföljd utan i stället som en föreskrift om hur ett fängelsestraff ska verkställas blir att det inte blir formellt möjligt att vid påföljdsvalet

föreskriva hur villkorligt fängelse vid påföljdsvalet i svårhetsgrad förhåller sig till ett ovillkorligt fängelsestraff (jfr 1 kap. 5 § och 30 kap. 1 § brottsbalken). Det innebär emellertid inte att alternativen bör anses likvärdiga i ingripandegrad. Eftersom ett ovillkorligt fängelsestraff innefattar ett frihetsberövande, eller i vart fall en elektronisk övervakning, måste ett ovillkorligt fängelsestraff anses som mer ingripande än villkorligt fängelse. Om denna rangordning angavs uttryckligen i lagtexten, skulle det dock felaktigt kunna leda tanken till att det är fråga om två från varandra fristående påföljder. Därför bör relationen mellan de olika varianterna av fängelsestraff komma till uttryck genom kriterierna för att göra straffet villkorligt. Utformningen av dessa kriterier behandlas i avsnitt 6.5.1.

Systemet bör benämnas villkorligt fängelse

En särskild fråga är hur det nya systemet bör benämnas. Utredningen föreslår begreppet villkorligt fängelse men framhåller samtidigt att det egentligen inte är fängelsestraffet som är villkorligt, utan verkställigheten utanför anstalt. Så kan visserligen i och för sig sägas vara fallet. Riskerna för missförstånd ska dock inte överdrivas. I likhet med vad *Stockholms universitet* (*juridiska fakultetsnämnden*) noterar är det svårt att hitta en bättre term och begreppet ligger nära, eller överensstämmer med, de som används i de nordiska grannländerna. Så länge det tydligt framgår av lag vilka villkoren är, dvs. i vilka fall ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt kan upphävas, kan det inte förväntas uppstå några större tveksamheter i fråga om vad villkorligheten tar sikte på. Regeringen håller därför inte med Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) om att det för en person som inte är insatt lätt kan missförstås vad villkorligt fängelse är och att det i förlängningen skulle kunna påverka förtroendet för systemet. Inte heller det *Sveriges Domareförbund* anger om att uttrycket kan bidra till att öka allmänhetens förväntan på att den dömde ska få avtjäna ett fängelsestraff föranleder att ett annat begrepp bör användas. Terminologin understryker att det är fråga om ett fängelsestraff, men som har förklarats villkorligt och därför inte ska verkställas som ett ovillkorligt sådant straff. Regeringen instämmer i vad *Södertörns tingsrätt* anför om att begreppen villkorligt respektive ovillkorligt fängelse för enskilda är lättare att ta till sig och förstå jämfört med dagens begrepp villkorlig dom och skyddstillsyn.

Regeringen anser därför vid en sammantagen bedömning att det nya systemet bör benämnas villkorligt fängelse. Att villkorligt fängelse inte ska vara en självständig påföljd hindrar inte att begreppet används i lagtexten. Tvärtom riskerar något annat att göra lagtexten alltför tungläst. Användningen av begreppet i lagtexten bidrar även i övrigt till en fungerande begreppsapparat. För att inte ge intrycket att villkorligt och ovillkorligt fängelse är två från varandra fristående påföljder är det dock inte lämpligt att använda begreppet ovillkorligt fängelse i lagtexten. I stället bör uttryckssättet fängelse som inte är villkorligt användas i lagtexten. Skälen för att undvika termen ovillkorligt fängelse i lagtexten väger enligt regeringen tyngre än vad *Attunda tingsrätt* anför om att det försvårar förståelsen och är onödigt tungt.

Ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med en prövotid

En grundläggande tanke med villkorligt fängelse är alltså att den dömde inte behöver avtjäna det utmätta fängelsestraffet i anstalt om han eller hon uppfyller vissa villkor. Beroende på omständigheterna bör villkoren kunna variera, men ett av dem bör alltid vara att den dömde ska avhålla sig från fortsatt brottslighet. Vid återfall i brott riskerar personen i fråga således inte bara att dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten, utan också att det tidigare straffet måste avtjänas i anstalt. Även som en konsekvens av bristande uppfyllelse av villkoren i övrigt kan den dömde bli tvungen att avtjäna straffet i anstalt.

I dagens påföljdssystem är möjligheten att göra förändringar av en tidigare utdömd påföljd begränsad i tid. Således är både villkorlig dom och skyddstillsyn förenad med en prövotid, efter vilken nya brott inte kan medföra att påföljden undanröjs. Prövotiden sätter också ramarna för när sådana föreskrifter som påföljden har förenats med ska fullgöras och hur länge de får fortgå. Även för den som har villkorligt frigetts från fängelse gäller en prövotid, efter vilken återfall i brott inte kan föranleda att den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad. När prövotiden har löpt ut anses den dömde följaktligen ha verkställt påföljden och sonat sina brott. Motsvarande bör gälla i fråga om villkorligt fängelse. Även ett sådant straff bör således vara förenat med en prövotid. Frågan om prövotidens längd behandlas i avsnitt 6.3.5.

Ett villkorligt fängelsestraff ska som huvudregel förenas med en tilläggssanktion

Villkorligt fängelse kan komma i fråga först när påföljden inte kan stanna vid böter. För att det villkorliga fängelsestraffet inte bara i formellt utan också i reellt hänseende ska vara mer ingripande än böter krävs det att straffet förses med någon form av verkställighetsinnehåll på liknande sätt som dagens villkorliga dom och skyddstillsyn. Det kan visserligen hävdas att enbart det förhållandet att det mäts ut ett fängelsestraff av en viss längd och att den dömde vid återfall i brott riskerar att få avtjäna straffet i anstalt gör påföljden mer ingripande än ett rent bötesstraff. Utifrån ett sådant resonemang skulle ett villkorligt fängelsestraff därför i sig kunna betraktas som en tillräcklig påföljd, i vart fall när brottsligheten är mindre allvarlig. För den enskilde riskerar dock det krav på att betala in en summa pengar till staten som ett bötesstraff innebär att i många fall uppfattas som en strängare påföljd än ett krav på att under en viss period avhålla sig från fortsatt brottslighet. En sådan form av straffvarning utan verkställighetsinnehåll är därför inte ett trovärdigt och tillräckligt ingripande alternativ till ett ovillkorligt fängelsestraff. Villkorligt fängelse bör av det skälet som huvudregel förenas med en tilläggssanktion. Vidare bör ett villkor för verkställighetsformen – utöver ett krav på laglydnad under prövotiden – vara att den dömde fullgör den sanktion som har beslutats.

Tilläggssanktionerna bör till stora delar utgöras av inslag som finns redan i dagens påföljdssystem. Dessa frågor behandlas i avsnitt 6.6. Som *Kriminalvården* framhåller som något särskilt positivt med systemet med villkorligt fängelse möjliggör tilläggssanktionerna en större flexibilitet i utformningen av verkställigheten. Systemet blir genom sin utformning också, i dessa delar, relativt likt det nuvarande samtidigt som det ger

utrymme för flexibilitet när det gäller tilläggssanktionerna, vilket *Södertörns tingsrätt* konstaterar. Det innebär, som tingsrätten noterar, att principer som gäller i dag till viss del också kan tillämpas i det nya systemet.

Bufff Sverige betonar vikten av barns rättigheter och att barnets bästa alltid måste vägas in vid beslut om villkorligt fängelse, övervakning och samhällstjänst. Artiklarna 1–42 i barnkonventionen gäller som svensk lag enligt 1 § lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Barnkonventionen ska ses som en helhet och rättigheterna i konventionen tolkas i relation till varandra (jfr prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter s. 77). Som Bufff Sverige är inne på ska vid alla åtgärder som rör barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3). Det är således viktigt att de olika förslag som lämnas är förenliga med barnkonventionens bestämmelser Regeringen återkommer till frågan om hur barn och unga påverkas av förslagen i avsnitt 12 i samband med att konsekvenserna av förslagen beskrivs.

6.3.2 Verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning bör fortfarande vara en verkställighetsform

Regeringens bedömning

Verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning bör även fortsättningsvis vara en verkställighetsform av fängelsestraff.

Utredningens bedömning

Bedömningen från utredningen stämmer i sak överens med regeringens. Utredningen förhåller sig till den numera upphävda lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Remissinstanserna

Endast ett fåtal remissinstanser yttrar sig särskilt över bedömningen. *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) instämmer i att fotboja även i fortsättningen bör vara en verkställighetsform som beslutas av Kriminalvården. Även *Åklagarmyndigheten* ser fördelar med att intensivövervakning med elektronisk kontroll fortsatt utgör en verkställighetsform av fängelsestraff och inte inordnas under ett system med villkorligt fängelse eller utgör en självständig påföljd. Det är enligt myndigheten en fördel att nödvändiga utredningar relaterade till sådan övervakning sköts av Kriminalvården och därmed inte behöver tynga domstolsprocessen. *Kriminalvården* ser positivt på möjligheten till verkställighet genom elektronisk övervakning både av den ovillkorliga delen av ett delvis villkorligt fängelsestraff och av ovillkorligt fängelse till följd av att ett beslut om villkorligt fängelse upphävs.

Skälen för regeringens bedömning

En fråga som uppkommer i samband med införandet av ett system med villkorligt fängelse är om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning även fortsättningsvis bör vara en verkställighetsform för fängelsestraff, eller i stället bör ingå i påföljdssystemet som en självständig påföljd, alternativt som någon form av tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff. Utredningen föreslår att intensivövervakning med elektronisk kontroll bör behållas som en särskild verkställighetsform. Sedan utredningen redovisade sitt uppdrag har lagstiftningsåtgärder vidtagits avseende möjligheterna att verkställa fängelsestraff med elektronisk övervakning (se prop. 2024/25:202 Utökade möjligheter att verkställa fängelsestraff med elektronisk övervakning). Lagändringarna, som trädde i kraft den 1 januari 2026, finns i den nya lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning och innebär bl.a. att

tillämpningsområdet för verkställighet med elektronisk övervakning i den dömdes bostad har utvidgats till att omfatta fängelse i högst ett år och sex månader,

det vid strafftider som överstiger fängelse i sex månader ska göras en fördjupad lämplighetsprövning innan ett beslut om verkställighet i den dömdes bostad fattas,

det har införts en ny verkställighetsform för fängelsestraff, elektronisk övervakning i kontrollerat boende, som ska kunna tillämpas på fängelsestraff på högst ett år och sex månader, och

Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten av fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende och för driften av de kontrollerade boendena.

Med en utformning av påföljdssystemet där samtliga icke frihetsberövande påföljder för vuxna, förutom böter som självständigt straff och rättspsykiatrisk vård, inordnas under det villkorliga fängelset skulle en elektroniskt övervakad hemarrest, om den skulle beslutas på domsnivå, få utgöra en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Den tilläggssanktionen skulle kunna användas när villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning inte är tillräckligt ingripande. På så sätt skulle hemarrest kunna användas som ytterligare ett steg på vägen mot fängelse som inte är villkorligt. En fördel med en sådan ordning skulle vara att ingripandegraden på ett tydligare sätt kunde differentieras utifrån vad den begångna brottsligheten påkallar. Det ytterligare trappsteget skulle dessutom innebära att tillämpningsområdet för villkorligt fängelse kunde göras vidare än annars och att tröskeleffekter vid övergången från villkorligt till ovillkorligt fängelse minskade. Sådana effekter kan dock i viss mån åstadkommas även på andra sätt. I avsnitt 6.8.12 återkommer regeringen till frågan om att förena tilläggssanktionen övervakning med inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet, vilka kontrolleras med elektronisk övervakning.

Vidare finns det, som utredningen konstaterar, fördelar med att låta verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning ligga kvar på verkställighetsnivån. Den nuvarande ordningen fungerar väl (se samma prop. s. 20–22). Trovärdigheten kan också upprätthållas eftersom det går

att snabbt vidta åtgärder vid misskötsamhet eller om förutsättningarna för verkställighet utanför anstalt av annat skäl brister.

En annan fördel med den nuvarande ordningen är att det krävs en relativt omfattande utredning för att avgöra om det finns förutsättningar för verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning i det enskilda fallet. Utredningsåtgärderna kan exempelvis bestå i inhämtande av samtycke från sammanboende, kontroll av bostad och sysselsättningsplats, utredning av personliga förhållanden samt eventuellt samråd med socialtjänsten och andra myndigheter. Särskilda frågor att bedöma är om verkställighet utanför anstalt kan antas inverka menligt på barn som den dömde delar bostad med samt om det finns en hög risk för att den dömde återfaller i brott mot målsäganden. Med dagens reglering gör Kriminalvården denna utredning och bedömning först efter att någon har dömts till ett fängelsestraff. Om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning skulle flyttas till domsnivån, skulle bedömningen i stället behöva vara tillgänglig redan vid domstolsförhandlingen. Det skulle få till följd att stora resurser behövde läggas på utredningar i fall där verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning senare visar sig inte kunna bli aktuellt, exempelvis på grund av att den tilltalade frikänns eller att rätten kommer fram till att straffet, oavsett den tilltalades lämplighet för verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning, ska bestämmas till fängelse som inte är villkorligt. Även med beaktande av möjligheten att i vissa fall skjuta upp domstolsförhandlingen i avvaktan på Kriminalvårdens utredning talar det förhållandet starkt för att verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning bör ligga kvar på verkställighetsnivån.

Ytterligare ett argument för att verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning bör ligga kvar på verkställighetsnivån är att den misstänkte vid en förnekad gärning kan vara mindre motiverad att innan skuldfrågan är avgjord medverka i utredningen om sina personliga förhållanden. Den nuvarande ordningen ger också möjlighet att snabbt vidta åtgärder vid misskötsamhet eller bristande förutsättningar i övrigt, vilket utgör ytterligare en effektivitetsvinst i förhållande till om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning läggs på domsnivå. De remissinstanser som uttalar sig särskilt i frågan – *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*), *Åklagarmyndigheten* och *Kriminalvården* – är dessutom positivt inställda till utredningens bedömning i den här delen.

Mot denna bakgrund bör verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning inte vara en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Sådan övervakning bör i stället även fortsättningsvis vara en verkställighetsform av (ovillkorliga) fängelsestraff.

6.3.3 Överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall utgår ur påföljdssystemet

Regeringens förslag

Överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall ska inte längre vara en särskild påföljd för brott. Sådant överlämnande ska inte heller utgöra en tilläggssanktion till villkorligt fängelse eller på annat sätt kunna beslutas vid påföljdsbestämningen.

Den särskilda åtalsprövningsregeln i samma lag ska upphävas.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Sveriges Kommuner och Regioner (*SKR*) tillstyrker förslaget. *Åklagarmyndigheten* instämmer i förslaget och ser fördelar med att frågor om hur vårdbehov hos en dömd person kan tillgodoses hanteras av Kriminalvården på verkställighetsstadiet.

Lunds universitet (*juridiska fakultetsstyrelsen*) framhåller att förslaget innebär att individualpreventiva åtgärder, såsom vård mot missbruk, åsidosätts.

Statens institutionsstyrelse (*SiS*) anser att ett ställningstagande i frågan bör avvakta andra pågående lagstiftningsarbeten avseende vuxna med skadligt bruk och beroende. Enligt myndigheten bör frågan lämpligen tas om hand i ett sammanhang där målgruppens behov kan analyseras i ett helhetsperspektiv. SiS pekar på att målgruppen har ett komplext vårdbehov och att det finns en stor risk för att den dömde, särskilt under de inledande månaderna av vården, kan ha svårt att uppfylla särskilda föreskrifter och att det därför inte sällan kan uppstå situationer som kan leda till att en domstol upphäver beslutet om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Skälen för regeringens förslag

Överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall utgår som påföljd

Om den som har begått en brottslig gärning kan bli föremål för vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, får rätten överlämna åt socialnämnden eller, i fråga om den som redan är intagen i ett hem där sådan vård meddelas, åt den som förestår hemmet att föranstalta om behövlig vård. Innan rätten beslutar om överlämnande ska socialnämnden eller den som förestår hemmet höras. Ingår strängare straff än fängelse i ett år i straffskalan för brottet, får överlämnande ske endast om det föreligger särskilda skäl. (Se 31 kap. 2 § brottsbalken.) Innebörden i och förutsättningarna för ett sådant överlämnande har beskrivits närmare i avsnitt 4.2.6.

Såväl Påföljdsutredningen (SOU 2012:34) som Samsjuklighetsutredningen (SOU 2023:5) har tidigare föreslagit att påföljden ska avskaffas.

De argument som kan anföras för att avskaffa överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall som en särskild påföljd kan sammanfattas som att

möjligheten används i en begränsad utsträckning,

rätten inte alltid vet om vård kommer att komma till stånd eftersom beslutet om tvångsvård fattas av förvaltningsrätten,

rätten inte vet vad vården kommer att innehålla eller hur länge den kommer att pågå, vilket gör att ingripandegraden inte står klar vid tiden för domen i brottmålet, och

förutsättningarna baseras på annat än brottslighetens straffvärde och den tilltalades tidigare brottslighet.

Av avsnitt 6.5.2 framgår att det förhållandet att den tilltalade genomgår en behandling för skadligt bruk eller beroende som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet kan utgöra synnerliga skäl för att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, även om villkorligt fängelse inte kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Det kommer alltså även fortsättningsvis finnas ett visst utrymme att vid påföljdsbestämningen beakta om den tilltalade är föremål för vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall även om överlämnande till sådan vård inte längre ska utgöra en särskild påföljd.

Pågående vård, liksom ett vårdbehov som sådant, kan också få betydelse för valet av tilläggssanktion vid villkorligt fängelse (se avsnitt 6.7.1). Om en strängare tilläggssanktion än dagsböter är påkallad, bör utgångspunkten vara att övervakning ska väljas när det gäller en person med ett sådant skadligt bruk eller beroende att han eller hon kan bli föremål för vård. Pågående eller planerad vård för ett skadligt bruk eller beroende får då beaktas av Kriminalvården vid upprättandet av verkställighetsplanen för den dömde. Vid behov kan den dömde också åläggas en särskild föreskrift som avser vård för ett skadligt bruk eller beroende. Det nu anförda innebär alltså att ett vårdbehov hos en tilltalad kan hanteras av Kriminalvården på verkställighetsstadiet, något som *Åklagarmyndigheten* ser fördelar med. Är det inte möjligt att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt när det gäller en person som i dag faller inom tillämpningsområdet för överlämnande till vård får personens behov av vård för skadligt bruk eller beroende tillgodoses av Kriminalvården inom ramen för verkställigheten av det ovillkorliga fängelsestraffet.

Lunds universitet (*juridiska fakultetsstyrelsen*) framhåller att individualpreventiva åtgärder, såsom vård vid skadligt bruk eller beroende, åsidosätts om vårdpåföljden utmönstras ur påföljdssystemet. Även om det stämmer att en sådan förändring skulle innebära ett mer begränsat utrymme för individualpreventiva överväganden vid påföljdsbestämningen anser regeringen att en sådan förändring ligger väl i linje med det övergripande intresset av ett påföljdssystem som vilar på principer om proportionalitet och likabehandling. Ett minskat antal påföljder skulle också bidra till ett enklare och mer överskådligt påföljdssystem. Regeringen bedömer dessutom att en reglering utformad på det nu angivna sättet givet att motsvarande individualpreventiva överväganden i stället kan göras av Kriminalvården på verkställighetsstadiet inte innebär en mer beaktansvärd begränsning när det gäller att få ett vårdbehov tillgodosett,

jämfört med vad som blir fallet med vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall som en särskild påföljd för brott. Som har beskrivits tidigare används påföljden i dag också bara i en begränsad utsträckning, varför det inte är något större antal fall som berörs.

När det gäller vad *Statens institutionsstyrelse* (*SiS*) tar upp om att ett ställningstagande i frågan bör avvakta andra pågående lagstiftningsarbeten avseende vuxna med skadligt bruk och beroende konstaterar regeringen följande.

Samsjuklighetsutredningen föreslog i sitt slutbetänkande (Från delar till helhet – Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja, SOU 2023:5) i januari 2023 hur en ny tvångsvårdslagstiftning ska utformas när det gäller personer som har skadligt bruk eller beroende. Dessförinnan hade utredningen i ett delbetänkande (Från delar till helhet – En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet, SOU 2021:93) föreslagit en genomgripande reform av samhällets insatser till personer med samsjuklighet. Den reformen förutsätter ett förändrat huvudmannaskap för vård och stöd till alla personer med skadligt bruk eller beroende.

Den 26 februari 2026 beslutade regeringen lagrådsremissen En mer sammanhållen vård för personer med skadligt bruk och beroende och andra psykiatriska tillstånd. I lagrådsremissen behandlas lagförslagen i SOU 2021:93 och de lagförslag i SOU 2023:5 som avser regionens vårdansvar för dem som är placerade utanför sitt hem samt kommunernas och regionernas skyldighet att ingå överenskommelser om samverkan i fråga om sådana personer. Övriga lagförslag i slutbetänkandet bereds vidare i Regeringskansliet. Lagrådsremissen innehåller förslag som syftar till att möjliggöra en mer enhetlig och sammanhållen vård för personer med skadligt bruk och beroende och andra psykiatriska tillstånd. Förslagen innebär att regionerna ska organisera vården till personer med skadligt bruk och beroende så att den ges samordnat med annan psykiatrisk vård. Ytterligare krav ska också ställas på den individuella plan som ska upprättas för personer som har tagits emot i hem för vård eller boende. Det föreslås också att en skyldighet ska införas för regionen att ersätta kommunen i de fall regionen inte fullgör sina skyldigheter avseende den individuella planen. Därutöver föreslås bl.a. att socialnämnden ska underrätta regionen när en enskild tas emot i hem för vård eller boende så att regionen blir uppmärksammad på behovet av att en individuell plan tas fram. I lagrådsremissen föreslås vidare en ny lag om en samordnad vård- och stödverksamhet. Verksamheten ska rikta sig till personer som har särskilda behov av samordnade hälso- och sjukvårdsinsatser och socialtjänstinsatser under en längre tid på grund av en psykisk funktionsnedsättning. Den nya lagen innebär ett utökat krav på samarbete mellan kommunen och regionen. Syftet är att främja den enskildes hälsa, trygghet och levnadsvillkor. Därutöver föreslås det att uttrycket missbruk ska ersättas av uttrycken bruk alternativt skadligt bruk och beroende i flera författningar på hälso- och sjukvårdens och socialtjänstens område. Lagändringarna och den nya lagen föreslås träda i kraft den 1 juli 2027.

I januari 2025 inrättades vidare en delegation för att genomföra en reform för mer samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet (S2025/00072). Denna samsjuklighetsdelegations uppdrag upphör när slutredovisning har skett senast den

15 december 2027. Reformen ska innebära att regionernas ansvar för beroendevården stärks och att ansvarsfördelningen mellan hälso- och sjukvården samt socialtjänsten tydliggörs. Regionerna ska ha ansvar för att personer med missbruksproblematik och beroendesjukdom ges en sammanhållen vård och behandling. Socialtjänstens ansvar för stöd i vardagen, t.ex. i form av boende, sysselsättning och hjälp att utveckla egna resurser, ska kvarstå. Utgångspunkten för arbetet ska vara de förslag som Samsjuklighetsutredningen har lämnat i sina två betänkanden. I delegationens uppdrag ingår att ta fram en plan för reformens genomförande, analysera Samsjuklighetsutredningens förslag och lämna förslag på vilka eventuella ändringar eller kompletteringar av dessa som krävs, ta fram nya och kompletterande konsekvensanalyser samt föra dialog med berörda aktörer i reformarbetet.

Som SiS framhåller pågår det alltså lagstiftningsarbete på området vård och stöd till personer med skadligt bruk eller beroende. Arbetet har pågått under en längre tid. Förslaget i det nu aktuella lagstiftningsärendet att överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall ska utgå ur påföljdssystemet baseras emellertid på straffrättsliga överväganden om hur väl påföljden passar in i det framtida påföljdssystemet. De brister som är förknippade med att använda den aktuella typen av vård som en straffrättslig påföljd är inte av en sådan karaktär att de kan förväntas bli avhjälpta av det pågående lagstiftningsarbetet avseende vuxna med skadligt bruk och beroende. Att nu gå vidare med förslaget att överlämnande till vård ska utgå som en straffrättslig påföljd kan inte heller anses hindra det parallellt bedrivna lagstiftningsarbetet.

I likhet med vad utredningen och *SKR* anför, leder dessa skäl till slutsatsen att överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall inte längre bör vara en särskild påföljd för brott och inte heller utgöra en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Påföljden utgår alltså ur påföljdssystemet. Det innebär att de personer som med dagens system hade varit aktuella för överlämnande i stället får dömas till böter eller fängelse, varvid fängelsestraffet i vissa fall kan förklaras villkorligt.

Åtalsprövningsregeln upphävs

I 46 § lagen om vård av missbrukare i vissa fall finns en särskild åtalsprövningsregel. Av den framgår att om någon som har beretts vård med stöd av lagen är misstänkt för brott, för vilket inte föreskrivs strängare straff än fängelse i ett år och som hör under allmänt åtal, och brottet har begåtts innan vården påbörjades eller under vårdtiden, ska åklagaren pröva om åtal lämpligen bör ske.

Åtalsprövningsregeln har motiverats främst av att det kan vara olämpligt att avbryta ett väl fungerande vårdprogram för att personen med ett skadligt bruk eller beroende ska undergå straff. Det har också anförts att det kan uppfattas som orättvist mot den som just har avslutat en längre tids vård och som anstränger sig för att därefter medverka i frivillig vård att det inte tas hänsyn till det. (Se prop. 1981/82:8 om lag om vård av missbrukare i vissa fall, m.m. s. 105.)

Pågående vård för ett skadligt bruk eller beroende kommer enligt de förslag som lämnas i detta lagstiftningsärende att kunna medföra att ett fängelsestraff förklaras villkorligt, även om straffets längd, brottslighetens

art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar mot det. Så kan förväntas ske i de flesta fall som omfattas av åtalsprövningsregelns tillämpningsområde. I de fallen kommer den pågående vården också att kunna beaktas i valet mellan samhällstjänst och övervakning som tilläggssanktion och vid den närmare planeringen av en övervakning. Det straff som döms ut kommer därför normalt inte att leda till att vården behöver avbrytas, vilket också gäller om det i stället skulle dömas till böter. Med beaktande av dessa förhållanden bör åklagaren inte kunna avstå från att väcka åtal med hänvisning till pågående vård. Att vården någon gång kan komma att avbrytas till följd av avtjänandet av ett fängelsestraff är inte ett tillräckligt skäl för att behålla åtalsprövningsregeln. Den särskilda åtalsprövningsregeln i lagen om vård av missbrukare i vissa fall bör därför upphävas.

6.3.4 Kontraktsvård utgår ur påföljdssystemet

Regeringens förslag

Om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, ska Kriminalvården få bevilja en frigivningsförberedande åtgärd enligt fängelselagen trots att halva strafftiden, dock minst tre månader, inte har avtjänats.

Regeringens bedömning

En påföljd motsvarande skyddstillsyn med föreskrift om särskild behandlingsplan (s.k. kontraktsvård) enligt det hittillsvarande regelverket bör inte utgöra en tilläggssanktion till villkorligt fängelse och inte heller på annat sätt kunna beslutas vid påföljdsbestämningen.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget och bedömningen från utredningen stämmer delvis överens med regeringens. Utredningen föreslår att regleringen i fängelselagen kompletteras genom att det särskilt ska tala för att vårdvistelse ska beviljas om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts. Samtidigt resonerar utredningen kring ett alternativt förslag om regeringen väljer att gå vidare med förslagen i betänkandet Ett ändamålsenligt samhällsskydd – Vissa reformer av straff- och straffverkställighetslagstiftningen (SOU 2024:48) om frigivningsförberedande åtgärder, som ersätter bl.a. regleringen om vårdvistelse, och en gemensam kvalifikationstid för dessa (se numera prop. 2025/26:181 Ett förstärkt samhällsskydd och tydligare reaktioner vid återfall i brott). Detta alternativa förslag stämmer överens med regeringens förslag.

Remissinstanserna

Av de remissinstanser som yttrar sig särskilt över förslaget och bedömningen är flera positiva eller har inga invändningar. *Helsingborgs tingsrätt* och *Sveriges Kommuner och Regioner* (*SKR*) tillstyrker förslaget och

bedömningen. *Hovrätten för Nedre Norrland* ser positivt på att frågor om kontraktsvård beslutas av Kriminalvården utifrån den dömdes behov och utan att försena domstolsprocessen. *Åklagarmyndigheten* instämmer i förslaget och bedömningen och ser fördelar med att frågor om hur eventuella vårdbehov hos en dömd person på bästa sätt kan tillgodoses hanteras av Kriminalvården på verkställighetsstadiet. Myndigheten välkomnar förslaget om ett tydliggörande i fängelselagen avseende vårdvistelse.

Södertörns tingsrätt instämmer i förslaget och bedömningen eftersom möjligheterna att döma till kontraktsvård påverkas av den tilltalades bosättningskommuns inställning till att finansiera en vårdvistelse och därmed blir beroende av andra faktorer än de som brukar avgöra ett påföljdsval i rättskipningen. Samtidigt framhåller tingsrätten att påföljden har fördelen att planeringen av den tilltalades vård förläggs tidigt i processen. Domstolen pekar på att en farhåga med att helt upphäva kontraktsvård i dess nuvarande form är att fokuset på angelägen vård förskjuts till ett senare stadie i processen och därmed fördröjs. Det kan enligt tingsrätten också tänkas att den nya möjligheten till vårdvistelse i Kriminalvårdens regi inte tillämpas i en lika stor utsträckning som det finns skäl till. Därutöver för Södertörns tingsrätt fram att det inte kan bortses ifrån att bedömningen att kontraktsvård ska utgå kan innebära längre häktningstider och därmed ökade kostnader för rättsväsendet.

Uppsala tingsrätt anser att det visserligen är positivt att systemet renodlas genom att kontraktsvård utgår. Tingsrätten ställer sig dock tveksam till att vård i anstalt ur ett återfallsförebyggande perspektiv kommer att kunna ersätta den vård som dömda kan få genom kontraktsvård. Domstolen påpekar att en vårdvistelse normalt inte heller enligt den nuvarande regleringen kan inledas direkt efter domen, såsom med kontraktsvård.

Bufff Sverige pekar som en övergripande synpunkt på reformen på risker med att vårdrelaterade påföljder minskar. *Svea hovrätt* framhåller att en förutsättning för utmönstring av kontraktsvård bör vara att de personer som kunnat komma i fråga för påföljden i stället kan få behandling genom vårdvistelse, eftersom kontraktsvård synes ha fungerat väl och tycks ha en större brottspreventiv effekt än andra frivårdspåföljder. Om en utmönstring genomförs, förordar hovrätten att det, när ordningen har varit i kraft en tid, utvärderas om vårdvistelse har kommit till stånd i önskvärd utsträckning.

Hovrätten över Skåne och Blekinge och *Sveriges advokatsamfund* delar inte bedömningen. Hovrätten för fram att övervakning med en särskild behandlingsplan bör utgöra en tilläggssanktion som rätten kan bestämma även i ett system med villkorligt fängelse. Sveriges advokatsamfund ifrågasätter att Kriminalvården kommer att ha möjlighet att inom ramen för en anstaltsplacering tillgodose ett sådant omfattande vårdbehov som det är fråga om. *Jönköpings tingsrätt* framhåller att en särskild behandlingspåföljd – motsvarande dagens kontraktsvård – bör finnas kvar i systemet och inte helt ersättas av en administrativ process inom Kriminalvården.

Även andra remissinstanser är kritiska till förslaget och bedömningen och befarar att möjligheterna till vård i praktiken kommer att minska. *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) ser en risk för att allt fler

personer med vårdbehov, i stället för att genomgå behandling inom ramen för frivården, kommer att avtjäna fängelsestraff samtidigt som det inte är självklart att Kriminalvården kan se till att motsvarande vård för missbruk kan genomföras inom ramen för en vistelse på anstalt. *Kriminalvården* har liknande synpunkter och befarar att behandlingsmöjligheterna och möjligheterna till kvalitativt återfallsförebyggande behandling i praktiken kommer att försämras, särskilt för personer som i stället för kontraktsvård kommer att dömas till fängelse med kort verkställighet. Sådana individer riskerar enligt myndigheten att inte få nödvändiga stödinsatser genom vårdvistelse, bl.a. eftersom processen för att anskaffa en lämplig plats ofta är tidskrävande. Kriminalvården invänder också att de förändringar som föreslås i fängelselagen inte läker denna brist. Myndigheten efterlyser en vidare analys i syfte att säkerställa att behandling kan komma till stånd även i de beskrivna situationerna. Det bör enligt myndigheten även tydliggöras vilket ansvar som ligger på de mottagande och ansvariga regionerna och kommunerna. Myndigheten pekar särskilt på frågan om kostnadsansvaret för att säkerställa det återfallsförebyggande arbetet i dessa delar.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Kontraktsvård ska inte vara en del av det nya påföljdssystemet

I det nuvarande påföljdssystemet kan rätten som särskilda skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse beakta om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts och den tilltalade förklarar sig villig att gå igenom lämplig behandling som enligt en för honom uppgjord plan kan anordnas i samband med verkställigheten (30 kap. 9 § andra stycket 3 brottsbalken). Innebörden i och förutsättningarna för att bestämma påföljden till sådan skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (s.k. kontraktsvård) har beskrivits närmare i avsnitt 4.2.4.

Södertörns tingsrätt framhåller några av de fördelar som finns med kontraktsvård i förhållande till det tillgodoseende av ett vårdbehov som Kriminalvården kan bidra med i samband med verkställigheten av ett fängelsestraff. Kontraktsvård har den fördelen att planeringen av den tilltalades vård förläggs tidigt i processen. Om påföljden utgår ur påföljdssystemet kan, som tingsrätten påpekar, fokuset på vård förskjutas till ett senare stadie i processen. Även *Uppsala tingsrätt* framhåller att en vårdvistelse normalt inte kan inledas direkt efter domen, såsom med kontraktsvård. Som framgår av det föregående avsnittet om överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall lämpar sig dock frågor om hur ett eventuellt vårdbehov hos en dömd person kan tillgodoses enligt regeringen bättre för att avgöras av Kriminalvården på verkställighetsstadiet än av rätten i brottmålsprocessen. Det gäller även med beaktande av de fördelar med kontraktsvård som Södertörns tingsrätt och Uppsala tingsrätt pekar på. Att den tilltalades personliga förhållanden ges minskad betydelse på domsnivån bidrar dessutom till upprätthållandet av principerna om proportionalitet och ekvivalens vid påföljdsbestämningen.

Fördelarna med kontraktsvård motverkas också i praktiken av att rättens möjligheter att döma till kontraktsvård är beroende av flera faktorer som den inte kan styra över. Rätten kan endast göra ett sådant påföljdsval om

Kriminalvården har lämnat ett förslag till en behandlingsplan. Det förekommer därför att en dom överklagas från tingsrätten till hovrätten eftersom en kontraktsvårdsutredning, med förslag till en behandlingsplan, inte har funnits inför tingsrättens avgörande. Ett sådant förslag till en plan förutsätter vidare att den som ansvarar för vården har åtagit sig att ta emot den dömde (jfr NJA 2024 s. 293). Dessutom krävs det att kommunens socialtjänst har åtagit sig kostnadsansvaret för vården fram till det datum när villkorlig frigivning skulle ha skett om fängelse hade valts som påföljd. Som Södertörns tingsrätt gör kan det utifrån ett likabehandlingsperspektiv ifrågasättas att möjligheterna att döma till kontraktsvård är beroende av den tilltalades bosättningskommuns inställning till att finansiera en vårdvistelse. Det är enligt regeringens mening inte lämpligt att sådana omständigheter tillåts inverka på påföljdsvalet.

Kontraktsvård kan vidare bara dömas ut om den planerade behandlingen bedöms vara tillräckligt ingripande i förhållande till brottsligheten. Det kan alltså förekomma att kontraktsvård i och för sig är motiverad, men fängelse ändå döms ut, på grund av att behandlingsplanens innehåll inte svarar mot brottslighetens allvar.

Ur rättssäkerhetssynpunkt och med tanke på att lika fall ska behandlas lika framstår det inte som tillfredsställande att rätten har möjlighet att döma till kontraktsvård samtidigt som möjligheten i praktiken styrs av faktorer utanför såväl rättens som den tilltalades kontroll, t.ex. om det finns en tillgänglig plats på ett behandlingshem eller inte. Så är fallet trots de möjligheter som finns för Kriminalvården att vid verkställigheten av ett fängelsestraff bevilja den intagne frigivningsförberedande åtgärder (11 kap. fängelselagen). Dessa möjligheter beskrivs mer i detalj under den nästkommande rubriken.

Redan av förslaget att samtliga icke frihetsberövande påföljder för vuxna i princip ska inordnas under det villkorliga fängelset kan sägas följa att rätten inte bör kunna besluta om kontraktsvård som en egen påföljd. Ett skäl för att kontraktsvård inte heller bör vara en tilläggssanktion till villkorligt fängelse är att sådan vård bygger på att den tilltalade förklarar sig villig att genomgå behandlingen genom att skriva under ett kontrakt. Det innebär att den tilltalades samtycke till vården är en förutsättning för att den ska komma till stånd. Som framgår av avsnitt 6.6 föreslår regeringen att tilläggssanktionerna till villkorligt fängelse inte ska kräva något formellt samtycke från den tilltalades sida.

En kontraktsvård förutsätter därutöver att rätten vid huvudförhandlingen har tillgång till en kvalificerad utredning om den enskildes personliga förhållanden och om förutsättningarna för verkställigheten. Det innebär att Kriminalvården kan behöva vidta omfattande utredningsåtgärder innan det står klart att den tilltalade ska dömas för brottslighet där kontraktsvård kan vara aktuell som påföljd. Om den tilltalade har förnekat gärningen, kan utredningsåtgärderna dessutom vara särskilt svåra att genomföra innan skuldfrågan är avgjord. Dessa förhållanden talar emot kontraktsvård både som egen påföljd och som tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

De nu redovisade skälen medför att kontraktsvård, till skillnad från vad *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Jönköpings tingsrätt* anser om att en påföljd motsvarande dagens kontraktsvård bör finnas kvar, inte bör vara en del av det nya påföljdssystemet. Regeringen delar alltså den uppfattning som *Helsingborgs tingsrätt* och *SKR* ger uttryck för. Som *Hovrätten för*

Nedre Norrland och *Åklagarmyndigheten* framhåller är det lämpligt att Kriminalvården får ta ställning till vårdbehovet på verkställighetsstadiet, utan att försena domstolsprocessen. Det innebär, som *Uppsala tingsrätt* noterar, en renodling av systemet.

Vård och behandling för den som avtjänar ett straff

De personer som enligt dagens reglering faller inom tillämpningsområdet för kontraktsvård bör i det nya systemet i de flesta fall i stället dömas till fängelse som inte är villkorligt. Vård- och behandlingsbehovet kan då tillgodoses av Kriminalvården inom ramen för verkställigheten av fängelsestraffet. Det kan ske genom att den dömde genomgår behandlingsprogram i Kriminalvårdens regi eller att han eller hon beviljas en frigivningsförberedande åtgärd. Den sistnämnda möjligheten regleras i 11 kap. fängelselagen. Enligt prop. 2025/26:181 föreslås 11 kap. fängelselagen innebära följande.

För att minska risken för att en intagen återfaller i brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället ska Kriminalvården få bevilja den intagne frigivningsförberedande åtgärder. En sådan åtgärd innebär att den intagne får tillstånd att avtjäna en del av fängelsestraffet utanför anstalt under kontrollerade former. (11 kap. 1 §.) En frigivningsföreberedande åtgärd får beviljas när minst halva strafftiden, dock minst tre månader, har avtjänats. Om det finns särskilda skäl får en sådan åtgärd beviljas trots att den tiden inte har förflutit. (11 kap. 3 §.) Vid bedömningen av vilken eller vilka frigivningsförberedande åtgärder som kan beviljas ska det, enligt 11 kap. 4 §, särskilt beaktas om den intagne

1. har behov av introduktion i arbetslivet eller i annan verksamhet som kan främja en stabil tillvaro efter frigivningen,
2. har behov av vård eller behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel eller mot något annat särskilt förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet,
3. har behov av särskilt stöd eller tillsyn,
4. har tillgång till bostad, eller
5. arbetar, får behandling eller deltar i utbildning eller särskilt anordnad verksamhet.

Förslaget att kontraktsvård bör utgå ur påföljdssystemet kommer att innebära att personer som i dag hade varit aktuella för en sådan påföljd i stället i de flesta fall kommer att dömas till fängelse som inte är villkorligt. Möjligheten till vård eller behandling utanför anstalt enligt fängelselagen bör anpassas efter den förändringen, för att underlätta vård- eller behandlingsmöjligheten för den aktuella målgruppen. Några frågor är om de fall där kontraktsvård i nuläget kan bli aktuellt fångas upp av fängelselagens bestämmelser om frigivningsförberedande åtgärder och om utrymmet att påbörja vården eller behandlingen i direkt anslutning till domen är tillräckligt stort när det gäller de fallen.

Grundförutsättningarna för en frigivningsförberedande åtgärd är att den ska ske för att minska risken för återfall i brott eller på annat sätt underlätta anpassningen i samhället (11 kap. 1 §). Möjligheten att döma till kontraktsvård beror – utöver den tilltalades behov av behandling – främst på behandlingsplanens innehåll och brottslighetens allvar. Förutsättningarna

för frigivningsförberedande åtgärder är i stället till stor del beroende av utfallet av den riskbedömning som Kriminalvården har att göra. Även med den skillnaden fångar fängelselagens bestämmelser upp många av de fall där rätten i dag hade kunnat bestämma påföljden till kontraktsvård. I fängelselagen bör dock tydliggöras att det kan finnas särskilda skäl att bevilja en frigivningsförberedande åtgärd innan den s.k. kvalifikationstiden har förflutit i situationer där rätten i dag hade kunnat besluta om kontraktsvård. Ett tydliggörande i lagen är något som *Åklagarmyndigheten* välkomnar. Som det lämpligaste framstår att regleringen i fängelselagen om frigivningsförberedande åtgärder kompletteras så att det framgår att en sådan åtgärd får beviljas trots att den minsta strafftiden som annars gäller inte har förflutit, om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts.

Ett flertal remissinstanser uttalar sig om betydelsen av möjligheterna till vård och behandling om kontraktsvård tas bort som påföljd. *Svea hovrätt* ser det som en förutsättning för utmönstring av kontraktsvård att de personer som aktualiserats för påföljden i stället kan få behandling genom vårdvistelse. Om en utmönstring genomförs, förordar Svea hovrätt att det, när ordningen har varit i kraft en tid, utvärderas om vårdvistelse har kommit till stånd i önskvärd utsträckning. *Södertörns tingsrätt*, *Bufff Sverige*, *Uppsala tingsrätt* och *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) befarar att möjligheterna till vård och behandling kommer att minska och att Kriminalvården inte kommer att ha möjlighet att tillgodose omfattande vårdbehov. *Kriminalvården* efterlyser en vidare analys och befarar att möjligheterna till behandling kommer att försämras, särskilt för personer med kort verkställighet. En aspekt som framhålls av myndigheten är tiden för att anskaffa en lämplig plats.

Regeringen konstaterar att regleringen om frigivningsförberedande åtgärder, med den föreslagna anpassningen, ger goda förutsättningar för att i förekommande fall tillgodose behovet av vård och behandling inom ramen för verkställigheten av ett fängelsestraff. Med anledning särskilt av vad Kriminalvården anför finns det också anledning att framhålla att regeringens förslag när det gäller hur brottslighetens art som skäl för fängelse ska hanteras kan förväntas medföra att andelen korta ovillkorliga fängelsestraff kommer att bli färre (se avsnitt 6.5.1). Det kan visserligen inte uteslutas att skillnaderna mellan det nuvarande och det föreslagna påföljdssystemet kommer att medföra att behovet av vård och behandling i några fall inte kommer att tillgodoses. Regeringen bedömer dock att skälen för att kontraktsvård inte ska vara en del av påföljdssystemet överväger riskerna för att så inte blir fallet i vissa fall. Enligt regeringens mening tillhandahåller regleringen av frigivningsförberedande åtgärder tillräckligt goda förutsättningar för att behovet av vård och behandling ska kunna tillgodoses. Det gäller särskilt med beaktande av att den som friges villkorligt omfattas av en prövotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst två år (26 kap. 10 § första stycket). Den villkorliga frigivningen är också förenad med övervakning från dagen för frigivningen (26 kap. 12 §). Under övervakningstiden kan Kriminalvården bl.a. besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den övervakade (26 kap. 16 §). Även därigenom kan ett vårdbehov tillgodoses.

En följd som *Södertörns tingsrätt* ser risker för är längre häktningstider och därmed ökade kostnader för rättsväsendet. Regeringen anser dock att dessa risker inte bör överdrivas och att det saknas anledning att förvänta sig någon större ökning av häktningstiderna till följd av förslaget. I avsnitt 12 återkommer regeringen till konsekvenserna av förslagen, bl.a. för rättsväsendet. Det finns inte anledning att nu reglera att utfallet ska utvärderas på det sätt som Svea hovrätt efterfrågar. Förutsättningar finns inte heller att i detta sammanhang närmare reglera frågan om ansvarsfördelningen mellan olika aktörer på det sätt som Kriminalvården efterfrågar.

6.3.5 Prövotidens längd

Regeringens förslag

Prövotiden för villkorligt fängelse ska löpa under två år eller den längre tid som motsvarar straffets längd. Prövotiden ska räknas från den dag rättens avgörande i den del som avser påföljd får laga kraft mot den dömde.

Om rätten har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen, eller att den ovillkorliga delen vid delvis villkorligt fängelse får verkställas omedelbart, ska prövotiden räknas från dagen för domen.

Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, ska inte räknas in i prövotiden.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Göteborgs universitet (*juridiska institutionen*) delar utredningens bedömning att prövotiden som huvudregel bör löpa från den dag när domen får laga kraft.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser att det bör klargöras hur prövotiden ska beräknas och förordar att slutdagen för prövotiden bestäms enligt vad som är reglerat i lagen om beräkning av lagstadgad tid. *Södertörns tingsrätt* ifrågasätter att prövotiden i vissa fall ska räknas från när avgörandet får laga kraft.

Sveriges Domareförbund förespråkar att ett villkorligt fängelsestraff förenas med en enhetlig starttid för prövotiden oberoende av vilken tilläggspåföljd som dömts ut. Enligt förbundet bör denna prövotid utgå från dagen för domen, vilket skulle medföra en större enhetlighet vid tillämpningen av bestämmelser om återfall och utgöra en mer begriplig ordning för den dömde. Förbundet pekar särskilt på att systemet med att viss prövotid räknad från den dag när avgörandet får laga kraft medför att det finns ett behov av att ändra reglerna kring innehållet i belastnings-

registret, eftersom det inte framgår av belastningsregistret när en dom får laga kraft.

Skälen för regeringens förslag

Prövotidens längd

Av avsnitt 6.3.1 framgår att en prövotid ska gälla för den som har dömts till ett villkorligt fängelsestraff. När prövotiden har löpt ut ska det villkorliga fängelsestraffet i princip anses vara verkställt. Därmed inställer sig frågorna hur lång prövotiden bör vara och om prövotiden ska stå i relation till det villkorliga fängelsestraffets längd eller vara densamma oavsett strafflängd.

Enligt den nuvarande regleringen gäller att en villkorlig dom är förenad med en prövotid på två år (27 kap. 3 § första stycket brottsbalken) och att en skyddstillsyn är förenad med en prövotid på tre år (28 kap. 4 §). Någon egentlig parallell kan dock inte dras mellan den nuvarande regleringen och den prövotid som bör gälla för systemet med villkorligt fängelse, eftersom systemen skiljer sig åt. Det kan särskilt noteras att ett fängelsestraff alltid ska mätas ut även om straffet förklaras villkorligt. Vidare ska såväl återfall i brott under prövotiden som misskötsamhet av den utdömda tilläggssanktionen kunna leda till att det utmätta fängelsestraffet behöver avtjänas ovillkorligt (se avsnitt 6.9 och 6.10). För ovillkorliga fängelsestraff kommer gälla att det efter den villkorliga frigivningen gäller en prövotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst två år. Ett fängelsestraff är helt verkställt vid prövotidens utgång om villkorligt medgiven frihet inte längre kan förklaras förverkad. (26 kap. 10 §.)

Utifrån skillnaderna i förhållande till de nuvarande påföljderna kan det övervägas om prövotiden för villkorligt fängelse ska vara kortare än vad som gäller för dagens villkorliga dom respektive skyddstillsyn och om prövotiden bör anpassas till det utdömda fängelsestraffets längd. En sådan anpassning skulle innebära att straffet på ett tydligt sätt ställdes i proportion till brottslighetens allvar. Att ett villkorligt fängelsestraff pågår under den utdömda strafftiden framstår också som logiskt, inte minst med tanke på att misskötsamhet från den dömdes sida under den tiden kan leda till att straffet behöver avtjänas. Det finns alltså i och för sig goda skäl för prövotider som är differentierade i förhållande till strafflängden. Dessutom kan den strängare återfallsreglering som föreslås sägas tala för att även förhållandevis korta prövotider kan accepteras. Omvänt skulle längre prövotider riskera att leda till större repressionsökningar vid återfall än vad som är befogat. Det skulle dessutom i praktiken komplicera påföljdsbestämningen, eftersom det skulle leda till att domstolarna oftare hade att tillämpa regleringen i 34 kap. brottsbalken om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom. Dessa förhållanden visar betydelsen av en väl avvägd prövotid.

En utgångspunkt i systemet med villkorligt fängelse är att prövotiden måste vara tillräckligt lång för att ett villkorligt fängelsestraff ska kunna uppfattas som en trovärdig påföljd. I det avseendet måste det beaktas att det krav på laglydnad som är en del av villkorligheten ska ha en reell mening. Den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning som tilläggssanktion måste också hinna fullgöra

tilläggssanktionen före prövotidens utgång. Dessa förhållanden talar för att prövotiden, särskilt vid kortare villkorliga fängelsestraff, behöver vara längre än det straff som har dömts ut. Även om det alltså finns goda skäl för prövotider som är differentierade i förhållande till strafflängden måste det därför finnas en minimitid som prövotiden aldrig kan understiga. Här kan en jämförelse göras med vad som enligt 26 kap. 10 § första stycket brottsbalken gäller efter villkorlig frigivning från fängelse. Sedan den 1 januari 2026 gäller, som har konstaterats ovan, att prövotiden ska motsvara den strafftid som återstår vid frigivningen, men att prövotiden är minst två år (se prop. 2025/26:34 Skärpta regler för villkorlig frigivning s. 45–47 och 108). Det är lämpligt att prövotiden även vid villkorligt fängelse är minst två år.

Av avsnitt 6.5.1 framgår att någon lagstadgad gräns för hur långa fängelsestraff som kan förklaras villkorliga inte föreslås, men att villkorligt fängelse som regel inte bör komma i fråga när straffets längd uppgår till ett år eller mer. Om det finns synnerliga skäl, kan det dock förekomma att straffet förklaras villkorligt även om det överstiger ett år. Det gäller särskilt om den dömde ska verkställa en del av straffet enligt vad som gäller för fängelsestraff som inte är villkorliga (delvis villkorligt fängelse), se vidare nedan under rubriken Prövotiden vid delvis villkorligt fängelse. Med hänsyn till fördelarna med prövotider som är differentierade i förhållande till straffets längd och nackdelarna med en alltför lång prövotid bör prövotiden vid villkorliga fängelsestraff som är längre än två år – i de undantagsfall detta kan förekomma – motsvara straffets längd. Någon övre gräns för prövotidens längd bör inte fastslås, eftersom det inte föreslås någon fixerad gräns för hur långt ett villkorligt fängelsestraff kan vara.

Startpunkten för prövotiden

Prövotiden vid villkorlig dom räknas från den dag när rättens avgörande såvitt avser påföljd för brottet får laga kraft mot den dömde, antingen genom att tiden för överklagande löper ut utan att domen överklagas eller genom att den dömde lämnar nöjdförklaring (27 kap. 3 § andra stycket brottsbalken). Vid skyddstillsyn börjar prövotiden löpa från den dag påföljden börjar verkställas, vilket som utgångspunkt innebär att prövotiden räknas från dagen för domen (28 kap. 4 § och 5 § första stycket). Rätten får dock besluta att övervakningen, och därmed även prövotiden, ska börja först när domen har fått laga kraft mot den dömde. Om domen överklagas, kan högre rätt besluta att verkställigheten ska avbrytas.

Ordningen att en dom på skyddstillsyn i regel ska börja verkställas omedelbart motiverades när den infördes för att det ansågs viktigt att övervakningen kommer i gång snabbt med hänsyn till att risken för återfall är särskilt stor i början av påföljdstiden. Vidare antogs det att den dömde ofta kan vara särskilt behandlingsmotiverad i omedelbar anslutning till domstolsförhandlingen och påföljdsvalet. Den försening med övervakningens igångsättande med tre till fyra veckor, som orsakas av väntan på att domen får laga kraft, ansågs därför vara till nackdel för påföljdens effektivitet. I förarbetena konstaterades i och för sig att den allmänna rättsprincipen att en tilltalad ska anses oskyldig till dess att personen övertygats om brott genom en dom som har fått laga kraft talar mot en omedelbar verkställighet av skyddstillsynen. Den principen ansågs dock kunna

åsidosättas om tillräckliga skäl talar för en annan ordning. Departementschefen angav som sin uppfattning att det ofta är motiverat att ge önskemålet att snabbt kunna sätta in övervakning företräde framför den dömdes intresse av att inte behöva underkasta sig något på grund av domen innan den har fått laga kraft. Samtidigt anförde departementschefen att det finns fall där en omedelbar verkställighet kan te sig olämplig eller till och med stötande och att regeln om verkställighet innan domen har fått laga kraft därför inte bör göras undantagslös. Vidare framgår det av propositionen att en samlad bedömning av omständigheter som talar för och emot omedelbar verkställighet får göras när rätten överväger att besluta att övervakningen ska börja löpa först när domen har fått laga kraft mot den dömde. I det sammanhanget får behandlingsaspekter beaktas och ställas mot sådana omständigheter som i vad mån den tilltalade har bestritt åtalet eller det annars finns anledning att anta att han eller hon kommer att överklaga domen. (Se prop. 1982/83:85 om ändring i brottsbalken m.m. [villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m.] s. 98 och 99.)

Utredningen föreslår att prövotiden för villkorligt fängelse som huvudregel ska börja löpa från den dag rättens avgörande får laga kraft mot den dömde i påföljdsdelen.

De skäl som enligt utredningen talar för att prövotiden, i vart fall som utgångspunkt, ska beräknas från den dag rättens avgörande får laga kraft är att det av rättssäkerhetsskäl som grundläggande princip bör gälla att ingen ska behöva påbörja verkställigheten av en påföljd innan domen såvitt avser just påföljden har fått laga kraft mot honom eller henne. Vidare bygger alla påföljder som verkställs i frihet i någon mening på att den dömde medverkar till verkställigheten. Det framstår då som rimligare att den som inte godtar rättens bedömning utan överklagar inte blir skyldig att efterleva domen förrän den har fått laga kraft. En sådan ordning framstår dessutom som mer pedagogisk och lättare att hantera för Kriminalvården. Om prövotiden börjar löpa direkt från dagen för domen, uppstår dessutom en risk för att en stor del av påföljden hinner verkställas innan en högre rätt har prövat påföljdsfrågan. Det utgör inte bara ett rättssäkerhetsproblem för den dömde, som kan komma att frikännas eller dömas till en lindrigare påföljd av högre rätt, utan innebär också att överrätterna riskerar att begränsas i sin prövning av påföljdsfrågan. Regeringen instämmer av dessa skäl i att prövotiden för villkorligt fängelse som huvudregel bör räknas från den dag rättens avgörande såvitt avser påföljd får laga kraft mot den dömde. En sådan ordning ligger också väl i linje med vad som gäller för verkställighet av ovillkorliga fängelsestraff (se 2 § strafftidslagen [2018:1251]). När det gäller övervakning som tilläggssanktion bör rätten dock ha möjlighet att besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen (se avsnitt 6.6.4). I ett sådant fall ska verkställigheten påbörjas och prövotiden räknas från dagen för domen. Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, bör inte räknas in i prövotiden.

Prövotiden ska alltså som huvudregel räknas från den dag rättens avgörande i den del som avser påföljd får laga kraft mot den dömde. Beräkningssättet motsvarar det som för närvarande gäller för prövotiden vid villkorlig dom (27 kap. 3 § andra stycket). Enligt regeringen är det inte nödvändigt med ytterligare klargöranden avseende beräkningen på det sätt som *Hovrätten över Skåne och Blekinge* efterfrågar.

När det gäller vad *Sveriges Domareförbund* anför om innehållet i belastningsregistret konstaterar regeringen att registret för domar som har meddelats i Sverige ska innehålla uppgifter om bl.a. att en dom eller ett beslut i den del som rör den utdömda påföljden eller avser sådan särskild rättsverkan av brott som innefattar betalningsskyldighet har fått laga kraft eller i något av dessa avseenden har överklagats (se 3 och 5 §§ lagen [1998:620] om belastningsregister och 2 § 11 förordningen [1999:1134] om belastningsregister). Regeringen kan komma att återkomma i förordning i frågan om behovet av att ytterligare information ska framgå av registret.

Prövotiden vid delvis villkorligt fängelse

Det kan argumenteras för att prövotiden vid delvis villkorligt fängelse bör vara kopplad endast till den villkorliga delen av straffet. Sett till den ovillkorliga delen – som i princip ska verkställas enligt vad som gäller för fängelsestraff som inte är villkorliga – finns inte något särskilt behov av en prövotid i och med att den ovillkorliga delen av fängelsestraffet föreslås kunna uppgå till högst en tredjedel av den sammanlagda strafflängden och villkorlig frigivning inte ska ske från den ovillkorliga delen (se avsnitt 6.5.3). Ett sätt att åstadkomma en reglering av det slaget skulle vara att prövotiden räknas från det att straffet i den del som inte är villkorlig har avtjänats. En sådan ordning medför dock en lucka utan prövotid före avtjänandet där den dömde inte kan börja fullgöra en samhällstjänst eller en övervakning som tilläggssanktion, även om det inte i övrigt finns något hinder mot det. Det framstår därför som lämpligare att knyta prövotiden till den villkorliga delen vid delvis villkorligt fängelse genom att prövotiden inte löper medan den dömde avtjänar den ovillkorliga delen av fängelsestraffet.

En nackdel med båda de nämnda lösningarna är att regleringen kan ge intryck av att det är två separata straff som har dömts ut, vilket inte är fallet. Som beskrivs närmare i avsnitt 6.5.3 innebär förslaget om delvis villkorligt fängelse att ett fängelsestraff på viss tid döms ut, men att rätten beslutar att en del av det straffet ska vara villkorligt. Det är också bl.a. mot bakgrund av att det är fråga om endast ett straff som det inte ska ske någon villkorlig frigivning från den del av straffet som i övrigt ska verkställas enligt vad som gäller för icke villkorliga fängelsestraff. Dessa förhållanden talar för att prövotiden vid delvis villkorligt fängelse inte bör påverkas av att en del av straffet avtjänas ovillkorligt. I samma riktning talar det förhållandet att återfall i brott under avtjänandet av den icke villkorliga delen bör kunna leda till upphävande av beslutet om att straffet ska vara villkorligt i den andra delen. Att inte göra någon uppdelning skulle också ligga i linje med den nuvarande regleringen av skyddstillsyn, där prövotiden räknas från den dag när påföljden börjar verkställas oberoende av att den tilltalade samtidigt har dömts till fängelse. På så sätt ges Kriminalvården och övervakaren också möjlighet att arbeta vidare med ärendet utan avbrott för att den dömde under en begränsad tid avtjänar den ovillkorliga delen av straffet i anstalt.

Vid en sammantagen bedömning anser regeringen därför att prövotidens startpunkt och förlopp inte bör påverkas av att endast en del av fängelsestraffet är villkorligt. Utgångspunkten även i de fallen bör alltså vara att prövotiden räknas från den dag när rättens avgörande såvitt avser påföljd

får laga kraft mot den dömde och att prövotiden löper också under den tid som den icke villkorliga delen verkställs. En annan sak är att rätten ska kunna besluta att den icke villkorliga delen av straffet vid delvis villkorligt fängelse ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft (se avsnitt 6.6.4). Vid ett sådant beslut kommer även prövotiden att börja löpa omedelbart.

6.4 Den lagtekniska lösningen

Regeringens förslag

Brottsbalkens kapitel om påföljderna ska struktureras om genom att
- kapitlen Om villkorlig dom (27 kap.), Om skyddstillsyn (28 kap.), Om straffmätning och påföljdseftergift (29 kap.) och Om val av påföljd (30 kap.) ska upphävas, och
- nya 27 och 28 kap. ska införas, med rubrikerna Om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse respektive Om bestämmande av straff.

Nödvändiga anpassningar och följdändringar ska göras i brottsbalken till följd av att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras och systemet med villkorligt fängelse införs.

Verkställigheten av villkorligt fängelse ska regleras i en ny lag med benämningen lag om verkställighet av villkorligt fängelse.

Utredningens förslag

Så här ska det stycke som kommer efter rutan se ut. Ersätt denna text med den text som du vill ha. Stycket har formatmallen ”Brödtext”.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår en bestämmelse som upplyser om att det finns särskilda bestämmelser om att fängelsestraff som inte är villkorliga kan verkställas i häkte, genom intensivövervakning med elektronisk kontroll, genom en utslussningsåtgärd eller under prövotid för villkorlig frigivning. Vidare föreslår utredningen att den nya lagen ska benämnas lagen om villkorligt fängelse. Utredningens förslag har också en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Flera av kapitlen om påföljder i brottsbalken struktureras om

Att villkorligt fängelse införs i påföljdssystemet och att de icke frihetsberövande alternativen till fängelse inordnas under det villkorliga fängelsestraffet gör det nödvändigt med relativt omfattande förändringar av brotts-

balkens kapitel om påföljderna. Som en följd av att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras (se avsnitt 6.2) bör hittillsvarande 27 och 28 kap., som behandlar dessa påföljder, upphävas. Samtidigt bör ett nytt 27 kap. införas med rubriken Om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse. Det kapitlet bör innehålla bestämmelser om dels tilläggssanktionerna som sådana, dels åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion.

När det gäller hittillsvarande 29 och 30 kap., som behandlar straffmätningen respektive valet av påföljd, innebär reformen av påföljdssystemet omfattande ändringar i regleringen av dessa frågor. Utöver systemet med villkorligt fängelse, som behandlas i det här kapitlet, föreslås nya regler för straffmätningen i avsnitt 7–9. De omfattande ändringarna medför att 29 och 30 kap. bör slås samman till ett gemensamt 28 kap. Därigenom kan påföljdsbestämningen hanteras på ett mer sammanhållet sätt i lagtexten. Även om grunderna för straffmätningen och valet av påföljd delvis skiljer sig åt, har frågorna många beröringspunkter. Det gäller i en ännu högre grad med ett system med villkorligt fängelse. Genom en sådan sammanslagning undviks också det hoppande mellan 29 och 30 kap. vid påföljdsbestämningen som den hittillsvarande regleringen kräver.

Eftersom det system med villkorligt fängelse som föreslås innebär att valet av påföljd för vuxna lagöverträdare i normalfallet kommer att stå mellan böter och fängelse kommer rättens uppgift som utgångspunkt vara att bestämma ett straff (jfr 1 kap. 3 §). Mot den bakgrunden bör det nya 28 kap. ha rubriken Om bestämmande av straff. Det gäller även med beaktande av att några av de inledande bestämmelserna är tillämpliga även i förhållande till andra påföljder.

Anpassningar och följdändringar som krävs för systemet med villkorligt fängelse

Systemet med villkorligt fängelse medför också ett behov av anpassningar och följdändringar av reglerna i brottsbalken. Till exempel behöver i bestämmelserna om fängelse i flera fall markeras att vad som avses är fängelse som inte är villkorligt. Begreppen villkorlig dom respektive skyddstillsyn behöver också utmönstras och regler som hänför sig till dessa påföljder justeras. Flera förändringar av den typen är nödvändiga, bl.a. i 26 och 34 kap. brottsbalken om fängelse respektive ny påföljdsbestämning efter tidigare dom, men även i andra delar av brottsbalken.

Utredningen föreslår att en upplysning ska föras in i 26 kap. om att det finns särskilda bestämmelser om att fängelsestraff som inte är villkorliga kan verkställas i häkte, genom intensivövervakning med elektronisk kontroll, genom en utslussningsåtgärd eller under prövotid för villkorlig frigivning. Regeringen anser emellertid inte att upplysningen bidrar till förståelsen av regelverket på ett sådant sätt att det är motiverat att införa den. Däremot finns det, som utredningen föreslår, anledning att införa underrubriker i 26 kap. för att underlätta läsbarheten.

En bestämmelse som kräver anpassningar till systemet med villkorligt fängelse är 26 kap. 6 § brottsbalken som reglerar tidpunkten för villkorlig frigivning. Bestämmelsen ändrades nyligen genom prop. 2025/26:34 där det beslutades om en stegvis övergång till villkorlig frigivning efter tre fjärdedelar av strafftiden, i stället för som tidigare efter två tredjedelar. I

ett första steg, som trädde i kraft den 1 januari 2026, ändrades bestämmelsen så att den som avtjänar ett fängelsestraff på sex år eller mer som utgångspunkt ska friges villkorligt efter tre fjärdedelar av strafftiden. I ett andra steg ska bestämmelsen ändras så att fängelsestraff på tre år eller mer omfattas av villkorlig frigivning efter tre fjärdedelar av strafftiden (SFS 2025:1415), och i ett tredje och sista steg ska den ändras så att samtliga straff omfattas av sådan frigivning (SFS 2025:1416). Det andra och tredje steget ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer. Som framgår av avsnitt 11.1 föreslår regeringen att även förslagen i denna lagrådsremiss, inbegripet anpassningarna av 26 kap. 6 §, ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer. De nu föreslagna anpassningarna av 26 kap. 6 § bör utformas från utgångspunkten att de ska träda i kraft före de återstående stegen av övergången till villkorlig frigivning efter tre fjärdedelar av strafftiden.

I övrigt behandlas anpassningar till systemet med villkorligt fängelse som kräver närmare överväganden i egna avsnitt. I avsnitt 6.12 behandlas ett antal frågor som kräver mer omfattande anpassningar i brottsbalken. Villkorligt fängelse medför även ett behov av följdändringar i andra författningar än brottsbalken. Sådana följdändringar behandlas huvudsakligen i avsnitt 10.

En ny lag om verkställighet av villkorligt fängelse

Införandet av ett system med villkorligt fängelse medför ett behov av en ny lag med bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse. Den bör benämnas lag om verkställighet av villkorligt fängelse. I 26 kap. brottsbalken bör det införas en hänvisning till den nya lagen.

6.5 Förutsättningarna för villkorligt fängelse

6.5.1 Straffets längd, brottslighetens art och tidigare brottslighet ska beaktas

Regeringens förslag

Rätten ska få besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt om straffet ändå kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till dess längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Åklagarmyndigheten är positiv till att det är straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet som ska vara avgörande vid bedömningen av om påföljden ska bestämmas till ovillkorligt eller villkorligt fängelse. *Jönköpings tingsrätt* har ingen invändning mot att ett villkor-

ligt fängelsestraff normalt inte kan bli aktuellt om straffets längd uppgår till ett år eller mer eller vid återfall.

Lunds universitet (*juridiska fakultetsstyrelsen*) anför att det mot bakgrund av förslagen om höjningar av straffskalorna, förändringarna av straffvärdebedömningen och bedömningsgrunderna vid flerfaldig brottslighet är svårt att överblicka vilken betydelse det kommer få att gränsen på ett år för straffvärdet som skäl för fängelse kvarstår oförändrad. Universitetet ser en stor risk för att många av de relativt lindriga brott som i dag leder till en icke frihetsberövande påföljd kommer att leda till fängelse på grund av de sammantagna förändringarna. Även *Uppsala tingsrätt* pekar på att straffvärdegränsen i praktiken kommer att leda till att tillämpningsområdet för ett villkorligt fängelsestraff begränsas i jämförelse med vad som gäller i dag för de icke frihetsberövande påföljderna, på grund av förslagen om skärpningar av straffskalor och ändrade regler för straffmätningen. Förslaget om utmönstring av kontraktsvård begränsar enligt tingsrätten också användningsområdet för villkorligt fängelse. Tingsrätten anser att det kan behöva utredas närmare om utrymmet för villkorligt fängelse bör utvidgas. Vidare anser tingsrätten att det finns betänkligheter med att utgångspunkten ska vara att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut om straffvärdet är på fängelsenivå och rätten ska pröva om det finns utrymme att göra straffet villkorligt. Att rätten får besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt lämnar enligt tingsrätten utrymme för rättens bedömning på ett sätt som kan ifrågasättas utifrån förutsebarhet och likabehandling.

Sveriges advokatsamfund delar bedömningen att det är det utmätta straffets längd som bör vara utgångspunkten för bedömningen av förutsättningarna för villkorligt fängelse och inte straffvärdet samt har inget att invända mot att brottslighetens art och tidigare brottslighet beaktas. Vidare håller Sveriges advokatsamfund med om att en gräns eller presumtionsregel för när ett fängelsestraff ska vara villkorligt inte bör anges i lag. Uppsala tingsrätt ser positivt på att återfall i första hand ska hanteras inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff. En annan ordning skulle, enligt tingsrätten, innebära en omfattande ökning av antalet ovillkorliga fängelsestraff. Tingsrätten framhåller att det av trovärdighetsskäl är rimligt att ett relevant återfall leder till tydliga konsekvenser.

Hovrätten över Skåne och Blekinge avstyrker förslaget och anser att rekvisitet ”tillräckligt ingripande” på ett olämpligt sätt ger intryck av att det skulle vara upp till domarens personliga värdering att avgöra om ett fängelsestraff i ett visst fall ska vara villkorligt eller inte. Bestämmelsen bör enligt hovrätten i stället utformas på ett sätt som klargör i vilka fall det finns utrymme för villkorligt fängelse. Liknande synpunkter förs fram av *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*), som anser att det saknas tillräckligt precisa kriterier eller ledning för valet mellan villkorligt och ovillkorligt fängelse samt att rekvisitet ”tillräckligt ingripande” är otillfredsställande. *Göteborgs tingsrätt* anser att det bör övervägas om art som skäl för fängelse helt ska utmönstras.

Remissutfallet är blandat när det gäller hur utredningen anser att brottslighetens art bör hanteras. *Sveriges advokatsamfund* instämmer i att brottslighetens art främst bör kunna begränsa möjligheterna för att ett fängelsestraff blir villkorligt om straffvärdet motsvarar fängelse i sex månader eller mer. Även *Åklagarmyndigheten* ser positivt på utredningens

bedömning. *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) anför att det med hänsyn till straffskärpningar och nya regler för straffmätningen av enkel respektive flerfaldig brottslighet är svårt att bedöma konsekvenserna av de mindre justeringarna avseende brottslighetens art.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, som inte har någon invändning mot utredningens bedömning avseende brottslighetens art, framhåller att övervägandena kring olika utfall inte motsvaras av någon lagtext och att det därför i viss mån framstår som tveksamt vilket genomslag som uttalandena kan förväntas få i rättstillämpningen. *Göteborgs universitet* (*juridiska institutionen*) är kritiskt till att inte definiera artbegreppet i lag, eftersom institutet är baserat på vaga grunder och det råder oklarhet om hur och i vilka situationer konstruktionen ska tillämpas. Även *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) anser att det inte ges tillräckligt tydlig ledning i fråga om påföljdsbestämningen för artbrott. *Hovrätten för Nedre Norrland* har liknande synpunkter och framför att det är tveksamt om tillämpningen av ett mer binärt synsätt på brottslighetens art kommer att förenkla jämfört med den nuvarande ordningen. Frågorna om artbrott och artvärde kan, enligt hovrätten, inte anses färdigbehandlade och efterfrågar en fördjupad utredning om artbegreppet och dess tillämpning. *Södertörns tingsrätt* påpekar att betydelsen av och innebörden i brottets art har förskjutits över tid och att det finns ett behov av att göra en större översyn av begreppet och de bakomliggande skälen det vilar på.

Jönköpings tingsrätt ifrågasätter att det vid artbrott med så höga straffvärden som ett halvår inte ska vara möjligt att döma till ovillkorligt fängelse eftersom det dels finns brott med låga straffvärden där det får antas att allmänheten förväntar sig att samhällets reaktion på brottet är kraftig i form av ovillkorligt fängelse, dels skapar fall där det inte finns möjlighet att döma till en meningsfull tilläggssanktion. Tingsrätten pekar på fall där det är uppenbart att den dömde saknar vilja och förmåga att fullgöra samhällstjänst och där det inte heller finns möjlighet att bestämma en övervakning med ingripande innehåll, exempelvis för att den dömde förklarar sig ovillig att underkasta sig någon form av behandling.

Flera andra domstolar uppmärksammar att följden den ändrade synen på brottslighetens art blir en förändring i lindrande riktning för vissa brott. Hovrätten över Skåne och Blekinge framhåller att en konsekvens blir att klandret och repressionsgraden i vissa fall minskar påtagligt. Hovrätten anger grovt rattfylleri som ett exempel på ett brott som ofta motiverar ett kort fängelsestraff och som i fortsättningen kan ge ett villkorligt fängelsestraff med tilläggssanktion. *Helsingborgs tingsrätt* har liknande synpunkter och tar upp att bedömningen skulle innebära en betydande förändring i lindrande riktning för brott där det kan anses angeläget att ett kortare fängelsestraff som inte är villkorligt döms ut. Även Helsingborgs tingsrätt exemplifierar med grovt rattfylleri och därutöver allvarligare fall av misshandel och narkotikabrott där straffvärdet överstiger fängelse i fyra månader men understiger fängelse i sex månader. Andra domstolar som tar upp grovt rattfylleri är *Malmö tingsrätt*, *Umeå tingsrätt*, *Södertörns tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt* och *Svea hovrätt*. Flera av dessa domstolar nämner även andra brott, såsom vissa typer av misshandel, mened, lindriga narkotikabrott (inklusive narkotikainnehav som inte är för eget bruk) och olovlig körning. *Sveriges Domareförbund* har i sig inget att invända mot utredningens bedömning, men efterfrågar vägledning om vad den innebär

i praktiken. Även förbundet lyfter ett antal exempel i form av brotten grovt rattfylleri, misshandel, narkotikabrott och olovlig körning.

Umeå tingsrätt påtalar att om tanken är att villkorligt fängelse ska vara ett alternativ även för brott som har höga artvärden så bör det tydligt framgå av författningskommentaren. Malmö tingsrätt pekar på att det finns en risk för att systemet med villkorligt fängelse för vissa artbrott, trots möjligheten att välja en strängare tilläggssanktion, inte kommer att framstå som ett trovärdigt alternativ i allmänhetens ögon. Södertörns tingsrätt ser risker för tröskeleffekter.

Svea hovrätt anför att bedömningen att alla artbrott ska behandlas på samma sätt, trots att artvärdet varierar, innebär en omotiverad minskad möjlighet till nyansering vid påföljdsvalet. Även Uppsala tingsrätt anser att bedömningen kommer att bli mer onyanserad, även om bedömningen visserligen förenklar för rätten vid valet av påföljd. Enligt Svea hovrätt är ordningen inte acceptabel och hovrätten ifrågasätter att gränsen ska bestämmas till just sex månader. Både Svea hovrätt och Uppsala tingsrätt tar upp den föreslagna metoden för bedömningen av straffvärdet av enkel brottslighet och att den leder till längre straff. Det innebär, framhåller dessa domstolar, att artbrott som i dag kan medföra en frivårdspåföljd kommer att leda till ovillkorligt fängelse i det föreslagna systemet, eftersom det konkreta straffvärdet oftare kommer att överstiga sex månaders fängelse.

Skälen för regeringens förslag

De förhållanden som ska beaktas vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt

Ett fängelsestraff som verkställs i anstalt är det strängaste straff som kan följa enligt svensk lag. Om ett fängelsestraff görs villkorligt, kan det sägas utgöra en privilegiering i förhållande till det ovillkorliga fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut genom att den dömde inte behöver avtjäna fängelsestraffet i anstalt. För att upprätthålla en trovärdighet i systemet och tillgodose kravet på att den utdömda påföljden på ett tydligt sätt ska förmedla det klander som brottet motiverar (se avsnitt 6.1), kräver en sådan privilegiering att straffet – trots att det är villkorligt – framstår som tillräckligt ingripande i förhållande till allvaret i brottsligheten. Att brottslighetens allvar bör ligga till grund för bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt är en naturlig utgångspunkt i ett system som bygger på proportionalitet mellan brott och straff.

Brottslighetens allvar kommer till uttryck genom dess straffvärde. Ett högt straffvärde är en omständighet som i dag kan bryta presumtionen mot fängelse. Uppgår straffvärdet till fängelse i ett år eller mer anses det enligt gällande rätt att fängelse som utgångspunkt ska väljas som påföljd (jfr prop. 1987/88:120 s. 100). En fråga har varit om riktvärdet på ett år tar sikte på straffvärdet innan det har reducerats med hänsyn till den tilltalades ungdom (29 kap. 7 §) och eventuella billighetsskäl (29 kap. 5 §) eller avser det lägre värde som kvarstår efter att dessa omständigheter har beaktats, det s.k. straffmätningsvärdet. I rättspraxis har det numera klargjorts att det är det sistnämnda värdet – eller med andra ord det utmätta straffets längd – som bör användas som en riktpunkt vid prövningen av om fängelse eller en icke frihetsberövande påföljd ska väljas (se bl.a. NJA 2000 s. 314, NJA 2015

s. 1024 p. 19, NJA 2019 s. 1032 p. 7, NJA 2021 s. 687 p. 14 och NJA 2023 s. 1118 p. 9). Enligt regeringen framstår en sådan ordning som rimlig även i ett nytt påföljdssystem. En grundläggande tanke med det nya påföljdssystemet är att det är längden på det fängelsestraff som har mätts ut som bör vara styrande för straffets sammantagna ingripandenivå, oavsett om straffet blir villkorligt eller ovillkorligt. Om olika värden användes i de olika leden av påföljdsbestämningen, skulle systemet också riskera att bli spretigt och onödigt komplicerat. Mot den bakgrunden bör straffets längd, som *Sveriges advokatsamfund* förordar, vara utgångspunkten vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

En fråga är om anvisningar för frågan om utrymmet för en icke frihetsberövande påföljd när straffets längd beaktas bör anges i lag. I den delen delar regeringen Sveriges advokatsamfunds uppfattning att en gräns eller presumtionsregel för när ett fängelsestraff ska vara villkorligt inte bör anges i lag. Som Sveriges advokatsamfund för fram riskerar en sådan regel att medföra en allt för rigid utgångspunkt för domstolarnas bedömningar. Att sådana anvisningar inte anges i lag innebär inte heller att det görs något större avkall när det gäller tydlighet och förutsebarhet. Någon lagstadgad gräns eller presumtionsregel för vid vilka strafflängder ett villkorligt fängelsestraff ska anses uteslutet bör därför inte införas.

Nästa fråga är om riktvärdet för när ett ovillkorligt fängelsestraff normalt får anses påkallat bör påverkas av den reform av påföljdssystemet som nu föreslås. För ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt krävs att straffet ändå framstår som tillräckligt ingripande. Ett villkorligt fängelsestraff förutsätter att det straffet – genom tilläggssanktioner – kan ges ett sådant verkställighetsinnehåll att det svarar mot brottslighetens allvar. Det är enligt regeringen bara möjligt upp till en viss straffnivå. När straffet är så långt som ett år eller mer – utan att brottslighetens art eller tidigare brottslighet inverkar på bedömningen – kan ett villkorligt fängelsestraff svårligen utformas på ett sådant sätt att det uppfattas som en trovärdig påföljd. Utgångspunkten bör således även fortsättningsvis vara att ett ovillkorligt fängelsestraff ska dömas ut när straffets längd uppgår till ett år eller mer.

Att riktvärdet ett år behålls bör ses i ljuset av övriga förslag i lagrådsremissen, bl.a. de nya reglerna för straffmätningen. Även andra nyligen genomförda lagstiftningsärenden kan förväntas påverka utfallet av i vilka fall villkorligt respektive ovillkorligt fängelse kommer att dömas ut (se bl.a. prop. 2025/26:218). *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) och *Uppsala tingsrätt* pekar på sådana aspekter och varnar för effekterna av de sammanlagda förslagen. De ändringar som har genomförts och som nu genomförs medför att riktvärdet på ett år i praktiken kommer att passeras i fler fall än tidigare. Inte minst de nya reglerna för straffmätningen kommer att få sådana effekter. Regeringen anser emellertid att det är en önskvärd följd av de samlade förslagen (se avsnitt 5 angående behovet av en straffreform). Även med beaktande av de förändringar som genomförs framstår det alltså som rimligt att straff som uppgår till ett års fängelse eller mer som utgångspunkt bör vara ovillkorliga.

Inte bara straffets längd, utan också brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet bör beaktas vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

När det gäller brottslighetens art framstår det, vilket Sveriges advokatsamfund inte har någon invändning mot, som nödvändigt att särbehandla vissa brottstyper vid påföljdsvalet. En sådan särbehandling behövs för att skapa ett balanserat system där ett ovillkorligt fängelsestraff, när det är nödvändigt, kan bli följden för vissa brott även när straffets längd inte är sådan att den i sig medför att en sådan påföljd ska väljas. Det saknas enligt regeringen skäl att, som *Göteborgs tingsrätt* anser, överväga att utmönstra brottslighetens art som skäl för fängelse. *Jönköpings tingsrätt* och Sveriges advokatsamfund har ingen invändning mot att återfall beaktas.

Att även det förhållandet att den tilltalade återfaller bör beaktas är enligt regeringen också naturligt, eftersom det kanske mest centrala villkoret i ett villkorligt fängelsestraff är att den dömde avhåller sig från att begå fler brott. Återfall i brott bör minska eller utesluta – beroende på omständigheterna – möjligheten att på nytt dömas till ett villkorligt fängelsestraff. Regeringen återkommer mer i detalj till i vilken utsträckning brottslighetens art (under rubriken Hur brottslighetens art ska beaktas) respektive återfall (under rubriken Hur tidigare brottslighet ska beaktas) bör inverka på bedömningen.

Villkorligt fängelse ska förutsätta att straffet kan anses tillräckligt ingripande

Frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt bör alltså bedömas med utgångspunkt i straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Grunderna för bedömningen motsvarar de skäl som kan bryta presumtionen mot fängelse enligt hittillsvarande lagstiftning. Inriktningen av bedömningen bör dock vara en annan än i dag. Regleringen bör ge uttryck för att det som huvudregel bara är de angivna omständigheterna som ska ligga till grund för rättens prövning. Vad rätten ska pröva är om det finns utrymme för att göra straffet villkorligt. Den grundläggande förutsättningen för villkorligt fängelse bör därför vara att straffet kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Att det principiellt sett alltid bör anses finnas skäl för fängelse i anstalt när ett straff på fängelsenivå har mätts ut talar för att regeln bör ges en fakultativ utformning. Regeln bör vara formulerad så att rätten får besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om straffet ändå kan anses tillräckligt ingripande. Det betyder inte, som *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att regleringen ger intryck av, att det skulle vara upp till den enskilde domarens personliga värdering att avgöra om ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Om rätten gör bedömningen att ett villkorligt fängelsestraff kan anses tillräckligt ingripande, måste utgångspunkten vara att ett sådant straff ska dömas ut. Det följer av de grundläggande kraven på legalitet, förutsebarhet, rättslig likabehandling och humanitet. Utrymmet för att döma till ovillkorligt fängelse under dessa förhållanden måste således vara tämligen begränsat, och i princip förbehållet fall där det redan på förhand kan konstateras att någon tillräckligt ingripande tilläggssanktion inte kommer att kunna verkställas. Regelns fakultativa utformning bör därmed främst få en praktisk betydelse genom att den ger rätten en möjlighet att säkerställa att den utdömda påföljden blir så ingripande som brottsligheten påkallar. På det sättet undviks också den situation som

dagens reglering kan ge upphov till när det varken finns skäl för fängelse eller praktiska förutsättningar för att bestämma påföljden till skyddstillsyn, samtidigt som en villkorlig dom inte framstår som en tillräckligt ingripande påföljd.

Även om det finns formella förutsättningar för att besluta om villkorligt fängelse bör så alltså inte ske om det saknas praktiska förutsättningar att verkställa en tillräckligt ingripande tilläggssanktion. Det kan exempelvis handla om att den tilltalade inte vill medverka till en tillräckligt ingripande tilläggssanktion som han eller hon i och för sig bedöms vara kapabel att genomföra. I sådana fall får rätten i stället döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff. Ett ovillkorligt fängelsestraff bör alltså i vissa situationer kunna dömas ut även om det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet i och för sig hade funnits utrymme för villkorligt fängelse.

Till skillnad från Hovrätten över Skåne och Blekinge och *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) anser regeringen att den nu angivna utformningen av regleringen ger tillräcklig vägledning för tillämpningen när det gäller valet mellan villkorligt och ovillkorligt fängelse. Regeringen delar inte heller *Uppsala tingsrätts* uppfattning att det finns betänkligheter med att utgångspunkten ska vara att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut om straffvärdet är på fängelsenivå och att rätten ska pröva om det finns utrymme att göra straffet villkorligt. Att rätten får besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt på det sätt som nu har beskrivits är enligt regeringen väl förenligt med gällande krav på förutsebarhet och likabehandling.

Brottslighetens art bör inte definieras i lag

Att brottets eller brottslighetens art ska beaktas vilar på tanken att vissa brott, främst av allmänpreventiva skäl, kan motivera ett fängelsestraff även om straffvärdet inte är särskilt högt. I förarbetena till 1989 års påföljdsreform hänvisades till tidigare praxis med en exemplifiering av brottstyper som ansetts kunna motivera ett kortare fängelsestraff på allmänpreventiv grund, bl.a. rattfylleri, vissa brott mot vapen- och jaktlagstiftningen samt vissa former av misshandel, våld mot tjänsteman och skattebrott. (Se prop. 1987/88:120 s. 100.) Den praxis som fanns vid tiden för 1989 års reform har byggts på efter hand och det är en etablerad ordning att vissa brottstyper särbehandlas med hänvisning till brottets art (se t.ex. NJA 2014 s. 559 p. 24 och 25). Till de s.k. artbrotten räknas – utöver de redan nämnda – sedan länge bl.a. mened, narkotikabrott, övergrepp i rättssak och flera sexualbrott.

Vilka omständigheter som kan tala för att ett visst brott bör särbehandlas i påföljdshänseende på grund av dess art går inte att ange generellt och en gång för alla. Styrkan i de skäl som talar för ovillkorligt fängelse, trots att straffvärdet är lägre än ett år, varierar också mellan brottstyper. Även inom samma brottstyp kan styrkan i skälen för fängelse variera. En praxis har utvecklats där rätten har att beakta vad som har kommit att kallas för ett artvärde.

Regeringen konstaterar att det inte kan uteslutas att hotet om ett kortare fängelsestraff kan ha en viss avskräckande effekt, eller över tid verka normbildande, i vart fall för vissa brott. Viktigt för ett påföljdssystem i takt

med tiden är att systemet uppfattas vara trovärdigt. Även det förhållandet att toleransen för vissa typer av brott är lägre än i andra fall behöver kunna beaktas inom ramen för påföljdsbestämningen. Som har framhållits tidigare (se avsnitt 6.1) medför ett villkorligt fängelsestraff att den dömde får en privilegiering i form av en icke frihetsberövande påföljd. Denna privilegiering medför en rationell användning av straffrätten och är också motiverad av samhällsekonomiska skäl och humanitetsskäl. I det senare ligger att det finns anledning att visa en viss tolerans med den som överträder samhällets regler, när det rör sig om enstaka överträdelser av ett inte alltför allvarligt slag. Beaktandet av brottslighetens art kan ses som ett uttryck för att denna tolerans inte sträcker sig lika långt för alla brottstyper. För vissa typer av brott kan en privilegiering följaktligen vara utesluten på lägre straffnivåer än i andra fall. En sådan ordning kommer inte i konflikt med proportionalitetsprincipen, utan medför att den dömde får det straff som är motiverat mot bakgrund av allvaret i brottsligheten.

Det kan övervägas om artbegreppet borde definieras i lag. Genom avgränsade kriterier skulle rätten få dels en tydligare vägledning i fråga om vilka brott som omfattas, dels konkreta hållpunkter för bedömningen av styrkan i skälen för fängelse i ett visst fall. *Göteborgs universitet* (*juridiska institutionen*) ser ett behov av en sådan definition i lag. Svårigheterna med att exakt peka ut de omständigheter som placerar en gärning i kategorin artbrott medför emellertid att en så pass träffsäker definition att den lämpar sig för lagtext inte låter sig göras. Alltför snäva kriterier fångar inte upp alla de brott som bör kunna motivera ett strängare ingripande med hänvisning till brottslighetens art. Kriterierna skulle därför behöva vara ganska allmänt hållna. Risken är då att tillämpningsområdet för brottslighetens art vidgas för mycket eller att definitionen blir svepande och inte ger någon egentlig vägledning. Inte heller framstår införandet av en brottskatalog som ett ändamålsenligt sätt att avgränsa begreppet, bl.a. eftersom inte alla gärningar inom en brottstyp behöver klassificeras som ett artbrott. En sådan ordning riskerar också att bli alltför statisk. Av dessa skäl är det inte lämpligt att definiera vad som avses med brottslighetens art i lag. Visserligen innebär att inte närmare reglera brottslighetens art i lag att, som *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller, olika utfall inte kommer att regleras i lagtexten. Redan i dag förhåller det sig emellertid på det sättet att det i lagtexten endast anges att brottslighetens art ska beaktas. Den närmare utvecklingen av hanteringen av brottslighetens art har därefter skett i rättspraxis och genom uttalanden i förarbeten inom ramen för olika lagstiftningsärenden. Även framöver är det mest lämpligt att brottslighetens art hanteras på det sättet. Att den mer detaljerade innebörden av brottslighetens art inte framgår direkt av lag är inte olämpligt och kan enligt regeringen inte förväntas motverka att regleringen får avsett genomslag.

I fråga om vilka brott som är att hänföra till artbrotten bör den numera förhållandevis rikliga praxis som finns på området även fortsättningsvis vara vägledande. Detsamma gäller sådana uttalanden i tidigare förarbeten där frågan behandlas i anslutning till olika brott.

Hur brottslighetens art ska beaktas

I ett system med villkorligt fängelse behöver brottslighetens art inordnas på ett ändamålsenligt sätt. Sedan länge gäller att en icke frihetsberövande påföljd i flera fall kan accepteras även när brottslighetens art talar för fängelse så länge det alternativet är trovärdigt, exempelvis för att en villkorlig dom eller en skyddstillsyn förenas med en föreskrift om samhällstjänst. De allmänpreventiva effekter som eftersträvas med att även på lägre straffnivåer reagera med ett kraftfullt ingripande kan i ett system med villkorligt fängelse delvis uppnås redan genom den skärpa som ligger i att ett fängelsestraff alltid mäts ut. I princip bör det inte finnas anledning att döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff med hänvisning till brottslighetens art om straffets längd är kortare än sex månader. I dessa fall kan brottslighetens art i stället beaktas genom valet av en strängare tilläggssanktion (se vidare avsnitt 6.7). Är straffet sex månader eller längre bör ett villkorligt fängelsestraff däremot som regel inte anses tillräckligt ingripande. Följaktligen bör ett ovillkorligt fängelsestraff normalt dömas ut i sådana fall. *Sveriges advokatsamfund* och *Åklagarmyndigheten* är positiva till att hantera brottslighetens art på det angivna sättet. En sådan ordning liknar också delvis nuvarande praxis, som innebär att det krävs alldeles särskilda skäl för att välja annan påföljd än fängelse när brottslighetens straffmätningsvärde motsvarar fängelse i sex månader eller mer, även om brottslighetens art bara i mindre grad talar för fängelse (se t.ex. NJA 2021 s. 687 p. 17 och NJA 2023 s. 1118 p. 12). Till skillnad från *Svea hovrätt* anser regeringen att en gräns på sex månader framstår som rimlig. Den gränsen innebär en lämplig avvägning av när straffets längd normalt bör utesluta ett villkorligt fängelsestraff.

Att hantera brottslighetens art på det sätt som nu har angetts har den fördelen att betydelsen av det som har benämnts som brottslighetens artvärde tonas ned. Användningen av begreppet artvärde har bidragit till att göra påföljdsbestämningen mer komplex. Med den angivna tillämpningen gäller en gräns på sex månader mer generellt när brottsligheten är av en sådan art att det talar mot en privilegiering av den dömde. Synen på brottslighetens art blir därmed mer binär. Rätten kommer således ha att med utgångspunkt i brottstypen i fråga bedöma om den aktuella gärningen är av en sådan art att den minskar utrymmet för en privilegiering. Om rätten bedömer att så är fallet, bör frågan om det också innebär att ett ovillkorligt fängelsestraff ska dömas ut besvaras med utgångspunkt i straffets längd. Dessa förändringar har förutsättningar att förenkla rättstillämpningen samt göra den mer förutsebar och likformig. Genom att brottslighetens art, på de lägre straffnivåerna, kan beaktas genom valet av en strängare tilläggssanktion tillgodoses också det behov av en nyanserad syn på betydelsen av brottslighetens art som har föranlett användningen av begreppet artvärde. Till skillnad från *Hovrätten för Nedre Norrland* anser regeringen alltså att tillämpningen av ett mer binärt synsätt på brottslighetens art kommer att innebära förenklingar i jämförelse med den nuvarande ordningen.

Umeå tingsrätt påpekar behovet av tydlig vägledning för brott med höga artvärden. *Jönköpings tingsrätt* ifrågasätter att det vid artbrott med relativt höga straffvärden inte ska vara möjligt att döma till ovillkorligt fängelse. Med den föreslagna hanteringen av brottslighetens art behövs inte en uppdelning mellan brott med höga respektive låga artvärden på samma sätt

som tidigare. Även för brott som i dag anses ha höga artvärden bör gränsen på sex månader vara vägledande. Inte heller behöver höga straffvärden, så länge straffets längd inte når upp till gränsen på sex månader, föranleda ytterligare särlösningar eller undantag. Som *Malmö tingsrätt* framhåller behöver systemet med villkorligt fängelse framstå som trovärdigt i allmänhetens ögon. Regeringen anser att den föreslagna hanteringen av brottslighetens art bidrar till det. Frågan behöver dock även ses i ljuset av de sammanlagda förslagen som reformen av påföljdssystemet innebär, med bl.a. nya regler även för straffmätningen.

Svea hovrätt och *Uppsala tingsrätt* invänder att en hantering av alla artbrott på samma sätt innebär en omotiverad minskad möjlighet till nyansering vid påföljdsvalet. Regeringen delar inte den uppfattningen, särskilt med beaktande av att en tillräcklig nyansering kommer att kunna uppnås inom ramen för valet av tilläggssanktion (se avsnitt 6.7). Brottslighetens art är inte heller den enda faktorn som avgör valet mellan villkorligt och ovillkorligt fängelse utan även straffets längd och tidigare brottslighet bör vägas in. Hur nyanserad den nuvarande ordningen kan anses vara kan också diskuteras eftersom den i vissa situationer mer eller mindre låser rätten vid ett visst påföljdsval med hänvisning till brottslighetens art.

Flera remissinstanser pekar vidare på det förhållandet att en förändring i lindrande riktning skulle bli följden för vissa brott. Grovt rattfylleri är ett brott som flera remissinstanser pekar på där en lindrigare påföljd skulle bli fallet med en gräns på sex månader. Det påpekas av bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Helsingborgs tingsrätt*, Malmö tingsrätt, Umeå tingsrätt, *Södertörns tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt*, Svea hovrätt och *Sveriges Domareförbund*. Så är dock endast fallet när den som kör bil har en alkoholkoncentration i blodet om cirka 1,5 promille eller mer. I allmänhet anses en sådan person få antas utgöra en sådan fara i trafiken att en icke frihetsberövande påföljd inte är tillräckligt ingripande, även om påföljden förenas med samhällstjänst (se bl.a. NJA 2002 s. 653 och NJA 2015 s. 895 p. 16). Även för grovt rattfylleri finns det alltså redan i dag ett inte oväsentligt utrymme för att döma till en icke frihetsberövande påföljd. Det bör också även här framhållas den samlade innebörden av reformen av påföljdssystemet. Fördelarna med en mer binär syn på brottslighetens art väger över den typ av effekter som remissinstanserna beskriver.

Flera domstolar – bl.a. Helsingborgs tingsrätt – och Sveriges Domareförbund tar upp misshandel och narkotikabrott. För dessa brott medför de nya reglerna för straffmätningen som föreslås i avsnitt 7 att ovillkorligt fängelse många gånger bör dömas ut till följd av att de allvarligare fallen, där det finns tillräckligt försvårande omständigheter, kommer att ha ett straffvärde som överstiger gränsen på sex månader. Detsamma gör sig gällande för andra brott som i dag anses ha ett motsvarande artvärde som misshandel och narkotikabrott. Som Svea hovrätt och Uppsala tingsrätt tar upp kommer den föreslagna metoden för bedömningen av straffvärdet av enkel brottslighet leda till längre straff och därmed att artbrott som i dag kan medföra en frivårdspåföljd kommer att leda till ovillkorligt fängelse i det föreslagna systemet, eftersom det konkreta straffvärdet oftare kommer att överstiga sex månaders fängelse. Enligt regeringen är denna följd önskvärd.

När det gäller mened kan det konstateras att regeringen i prop. 2025/26:218 har föreslagit att minimistraffet ska höjas till fängelse i

minst sex månader. Därmed kommer brottet mened att omfattas av gränsen på sex månader och därmed normalt medföra ett ovillkorligt fängelsestraff även framöver. Några av remissinstanserna tar också upp brottet olovlig körning. Påföljdsbestämningen för det brottet, som anses vara ett artbrott, sker i praxis på ett relativt säreget sätt. Som utgångspunkt brukar påföljden för grov olovlig körning bestämmas till fängelse vid fjärde lagföringen för det brottet (jfr t.ex. RH 2017:35). Straffvärdet för grov olovlig körning ligger alltså enligt praxis på fängelsenivå efter upprepade återfall i likartad brottslighet. Det framstår som följdriktigt i förhållande till hur systemet med villkorligt fängelse i övrigt är utformat att påföljden bör kunna bestämmas till ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst eller övervakning första gången straffvärdet ligger på fängelsenivå.

Frågan om brottsligheten är av en sådan art att den talar för ett strängare ingripande bör bedömas med beaktande av den aktuella brottstypen. På liknande sätt som i dag bör rätten dock även se till den enskilda gärningen. Den närmare karaktären och omständigheterna kring brottet får då beaktas (jfr t.ex. NJA 2015 s. 386). Även fortsättningsvis bör det således ytterst vara en fråga för rättstillämpningen att avgöra om brottsligheten i ett visst fall är av en sådan art att det är motiverat med en minskad privilegiering av den dömde vid påföljdsbestämningen. Om rätten bedömer att så är fallet, bör brottslighetens art hanteras på det sätt som har beskrivits ovan.

När det gäller vad Jönköpings tingsrätt i sammanhanget är kritisk till när det gäller möjligheterna att döma till en meningsfull tilläggssanktion kan en hänvisning göras till vad som i det föregående har konstaterats om att ett villkorligt fängelsestraff inte bör dömas ut när det saknas praktiska förutsättningar att verkställa en tillräckligt ingripande tilläggssanktion. Det gäller även om det finns formella förutsättningar för att besluta om villkorligt fängelse. Sådana situationer kan vara för handen vid artbrott exempelvis i den typen av fall som Jönköpings tingsrätt tar upp om att den dömde saknar vilja och förmåga att fullgöra samhällstjänst och det inte heller finns möjlighet att bestämma en övervakning med ett ingripande innehåll.

Enligt regeringens mening är hanteringen av brottslighetens art vid påföljdsbestämningen härigenom tillräckligt belyst, vilket *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*), Hovrätten för Nedre Norrland och Sveriges Domareförbund understryker vikten av. Det är enligt regeringen inte motiverat med en ännu större översyn av begreppet och de bakomliggande skälen på det sätt som Södertörns tingsrätt efterlyser. Inte heller medför den nu angivna hanteringen av brottslighetens art oacceptabla tröskeleffekter på det sätt som Södertörns tingsrätt befarar. Regeringen anser, till skillnad från *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*), också att konsekvenserna avseende justeringen av hur brottslighetens art ska hanteras kan bedömas tillräckligt säkert, även med beaktande av straffskärpningar och nya regler för straffmätningen av enkel respektive flerfaldig brottslighet.

I det föregående har det redogjorts för att någon lagstadgad gräns eller presumtionsregel för vid vilka strafflängder ett villkorligt fängelsestraff ska anses uteslutet inte bör införas. Ställningstagandet bygger bl.a. på att en sådan reglering skulle göra bedömningen alltför stelbent och begränsa möjligheterna att anpassa tillämpningen efter rättsutvecklingen i övrigt, samtidigt som vinsterna i form av ökad tydlighet och förutsebarhet inte bör

överdrivas. Dessa invändningar gör sig gällande även i förhållande till den förordade gränsen i fråga om artbrott. Inte heller dessa frågor bör således regleras i lag. Att brottslighetens art inte bara kan beaktas genom att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut, utan också genom en skärpning av ingripandegraden inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff, bör i stället komma till uttryck genom att brottslighetens art anges som ett bedömningskriterium både för prövningen av om straffet ska vara villkorligt och för valet av tilläggssanktion (se avsnitt 6.7).

Hur tidigare brottslighet ska beaktas

Det är naturligt och rimligt att den som återfaller i brott får en strängare påföljd än den som döms för brott för första gången (jfr prop. 1987/88:120 s. 52). En viss förståelse från samhällets sida kan finnas den första gången någon begår ett brott, vilket kan motivera att en icke frihetsberövande påföljd väljs första gången någon döms för brott. Vid återfall i brott bör emellertid toleransen avta och en mer ingripande påföljd väljas. Som *Uppsala tingsrätt* framhåller är det av trovärdighetsskäl rimligt att ett relevant återfall leder till tydliga konsekvenser. Inte heller *Sveriges advokatsamfund* har något att invända mot att tidigare brottslighet beaktas.

En grundtanke i det föreslagna systemet med villkorligt fängelse är att den dömde inte behöver avtjäna det utdömda fängelsestraffet i anstalt om han eller hon under prövotiden avhåller sig från fortsatt brottslighet och uppfyller de övriga villkor som har ställts upp. Genom att det beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt sker således en privilegiering av den dömde, som får en mindre ingripande påföljd än det ovillkorliga fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut. Om den dömde därefter fortsätter att begå brott, passeras till slut den gräns där privilegieringen inte kan fortsätta med bibehållen trovärdighet. Förutsättningarna för att besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt är då uttömda och ett ovillkorligt fängelsestraff bör dömas ut för återfallet.

Införandet av villkorligt fängelse innebär i sig en skärpt återfallsreglering genom att återfall kan leda till att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff får avtjänas i anstalt. Systemet med villkorligt fängelse behöver emellertid inte innebära att den som återfaller i brott efter att ha dömts till villkorligt fängelse nödvändigtvis måste dömas till ovillkorligt fängelse. Det förhållandet att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott kan nämligen också beaktas inom ramen för det villkorliga fängelsestraffet, genom att straffet förenas med en mer ingripande tilläggssanktion än vad som annars hade kommit i fråga (se avsnitt 6.7.1). Uppsala tingsrätt ser positivt på en sådan ordning och framhåller att en annan ordning skulle innebära omfattande ökningar av antalet ovillkorliga fängelsestraff. En utgångspunkt bör alltså vara att det i och för sig ska finnas möjlighet att döma en person till villkorligt fängelse mer än en gång. Samtidigt kan den privilegiering som ett villkorligt fängelsestraff innebär inte utsträckas till den som återkommande gör sig skyldig till nya brott utan att det skulle undergräva systemets trovärdighet. Återfall kan också leda till att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff får avtjänas i anstalt (se avsnitt 6.10.5).

Ett skäl för att döma till fängelse är enligt gällande rätt att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott (30 kap. 4 § andra stycket brotts-

balken). Regleringen innebär inte att varje återfall leder till fängelse. Den tilltalades tidigare brottslighet kan således vara av större eller mindre betydelse för påföljdsbestämningen, beroende på återfallets karaktär. I bestämmelsen anges inte några kriterier för när ett återfall ska anses vara mer eller mindre relevant, men i praktiken beaktas den tid som har förflutit mellan brotten, den tidigare och nya brottslighetens allvar samt huruvida brottsligheten i de båda fallen är likartad (jfr 29 kap. 4 §, när det gäller förutsättningarna för att beakta den tilltalades tidigare brottslighet i skärpande riktning vid straffmätningen och 34 kap. 5 § med särskilda skäl för att avstå från att förverka villkorligt medgiven frihet för den som under prövotiden har återfallit i brott). Också i det system som nu föreslås finns det skäl att utgå från dessa kriterier vid bedömningen av i vilken mån den tilltalades tidigare brottslighet ska inverka på påföljdsbestämningen för ett nytt brott. Det innebär att nuvarande praxis i stor utsträckning även fortsättningsvis kommer att kunna tjäna som vägledning.

Liksom i dag bör alltså en viktig faktor vid bedömningen av vilken betydelse tidigare brottslighet ska tillmätas vara den tid som därefter har förflutit. Ju snabbare någon återfaller, desto större anledning finns det att skärpa påföljden. Betydelsen av tidigare brottslighet avtar sedan efter hand och till sist bör den som under en längre tid inte har fortsatt att begå brott kunna behandlas på samma sätt vid påföljdsbestämningen som den som tidigare är ostraffad. En faktor av stor, men inte alltid avgörande, vikt bör vara om den nya brottsligheten har begåtts före eller efter utgången av prövotiden för en tidigare utdömd påföljd.

Även hur allvarligt brottet som utgör ett återfall är bör beaktas vid bedömningen av återfallets relevans. Eftersom brottslighetens allvar i sig påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff när straffets längd uppgår till ett år eller mer måste brottsligheten betraktas som allvarlig i den nu avsedda bemärkelsen även när straffvärdet är lägre än så.

Också likheten mellan brotten bör ha en betydelse i sammanhanget. Om det är fråga om likartad brottslighet, bör det tala mot att straffet görs villkorligt. Likt vad som gäller i dag bör kravet på likhet mellan brotten emellertid inte ställas alltför högt. Det måste alltså inte vara fråga om samma slags brott för att de ska betraktas som likartade. Således bör t.ex. olika brottstyper som har innefattat ett angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person ofta anses vara likartade. Detsamma bör gälla även exempelvis olika former av förmögenhetsbrott. Om det däremot är fråga om helt olikartade brottstyper, kan skälen för att beakta den tidigare brottsligheten vara mindre än vad som annars hade varit fallet.

De faktorer som påverkar den tidigare brottslighetens betydelse för straffet kan föreligga i olika kombinationer och i större eller mindre utsträckning påverka hur straffet för det nya brottet bör bestämmas. Att närmare reglera betydelsen av tidigare brottslighet för bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt låter sig svårligen göras utan att regleringen blir alltför snårig och komplex. Av kriterierna för valet av tilläggssanktion föreslås det dessutom framgå att den tilltalades tidigare brottslighet även kan beaktas genom en skärpning av ingripandegraden inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff, och således inte med nödvändighet behöver leda till att ett ovillkorligt fängelsestraff ska dömas ut (se avsnitt 6.7.1). Någon ytterligare och mer detaljerad reglering av

betydelsen av den tilltalades tidigare brottslighet för bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt är inte nödvändig.

6.5.2 Synnerliga skäl för villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Om det finns synnerliga skäl, ska rätten få besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl ska rätten särskilt beakta om

- den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt,
- en påtaglig förbättring har skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet, eller
- den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

De flesta av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över förslaget. *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget om att det ska krävas synnerliga skäl för villkorligt fängelse trots att straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ovillkorligt fängelse. Enligt samfundet riskerar kravet på synnerliga skäl att leda till en allt för restriktiv tillämpning.

Svea hovrätt anser att det är rimligt att det införs en ventil för att kunna döma ut villkorligt fängelse även om förutsättningarna med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet inte är uppfyllda. Samtidigt menar hovrätten att kravet på synnerliga skäl gör det oklart om tillämpningsområdet för påtaglig förbättring eller behandling för missbruk ska vara detsamma som vid den reglering som i dagens påföljdssystem tar sikte på särskilda skäl för skyddstillsyn. Enligt hovrätten bör detta tydliggöras. Hovrätten efterfrågar även konkreta exempel hur de olika tilläggssanktionerna bör användas när det föreligger synnerliga skäl för villkorligt fängelse. Även *Jönköpings tingsrätt* är inne på att vissa av de exempel som utgör synnerliga skäl motsvarar det som i dagens påföljdssystem betecknas som särskilda skäl för att välja en skyddstillsyn i stället för fängelse. Mot den bakgrunden menar tingsrätten att det bör övervägas om det inte ska stå särskilda skäl i lagtexten för att förtydliga att samma omständigheter som tidigare ska beaktas. *Uppsala tingsrätt* framhåller att om tillämpningsområdet för påtaglig förbättring eller behandling för missbruk ska motsvara det som i dag utgör särskilda

skäl för skyddstillsyn, är det svårt att förstå vad som är tänkt att avses med synnerliga skäl.

Hovrätten över Skåne och Blekinge menar att det vid en genomläsning av förslaget kan framstå som att det dels krävs synnerliga skäl, dels att den tilltalade skulle drabbas oskäligt hårt av ett fängelsestraff på grund av hög ålder eller dålig hälsa. Enligt hovrätten bör det klargöras om bestämmelsen ska tolkas på det sättet, eller om den ska tolkas på så sätt att det föreligger synnerliga skäl om den tilltalade skulle drabbas oskäligt hårt av ett fängelsestraff på grund av hög ålder eller dålig hälsa. För det fall det är den förstnämnda tolkningen som är avsedd bör det enligt hovrätten övervägas att byta ut ”synnerliga skäl” till ”särskilda skäl” eftersom bestämmelsen annars i princip aldrig kommer att tillämpas. Enligt hovrätten behöver det även förtydligas när det billighetsskäl som avser sen lagföring, och som enligt utredningen ska tas bort, kan tillåtas inverka på valet av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller ovillkorligt.

Hovrätten för Nedre Norrland anser att utredningens förslag om att vissa billighetsskäl även fortsättningsvis ska få betydelse vid bedömningen av om straffet ska vara villkorligt, utan att det anges i lagtext, riskerar att leda otydlighet vid tillämpningen.

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige avstyrker förslaget om att rätten ska kunna besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt utifrån att ”en påtaglig förbättring” har skett.

Skälen för regeringens förslag

Förhållanden som inte är hänförliga till den tilltalades brottslighet ska i undantagsfall kunna beaktas som skäl för villkorligt fängelse

Som framgår av avsnitt 6.5.1 bör frågan om huruvida ett fängelsestraff ska vara villkorligt som huvudregel avgöras på grundval av straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Det innebär att omständigheter som inte direkt tar sikte på den tilltalades brottslighet, såsom dennes agerande efter brottet eller hur han eller hon kan komma att drabbas av en anstaltsvistelse, normalt inte bör inverka på bedömningen. De individuella verkningarna och upplevelsen av ett fängelsestraff i anstalt är alltid beroende av en mängd olika förhållanden som är hänförliga bl.a. till den enskildes personliga egenskaper och livssituation, vilket gör att sådana förhållanden ofta är svåra att värdera och vikta mot varandra. Därför är det knappast realistiskt att tro att någon fullständig likvärdighet i detta avseende ska kunna uppnås vid påföljdsbestämningen. Snarare riskerar en reglering som medger att sådana förhållanden mer regelmässigt beaktas att skapa sociala orättvisor vid påföljdsbestämningen och leda till en inte enhetlig rättstillämpning.

I undantagsfall kan det emellertid finnas omständigheter hänförliga till framför allt gärningspersonens personliga förhållanden som med sådan styrka talar för att straffet bör vara villkorligt att de rimligtvis inte kan bortses ifrån. Som exempel kan nämnas att den tilltalades hälsotillstånd är sådant att han eller hon skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna ett ovillkorligt fängelsestraff (jfr hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken). I andra fall kan det tänkas handla om att ett sådant straff skulle riskera att spoliera en pågående behandling för något brottsrelaterat

förhållande eller på annat sätt bryta en tydligt gynnsam utveckling (jfr hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 1 och 2).

Regeringen har visserligen viss förståelse för den uppfattning som *Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige* framför om att en påtaglig förbättring av den tilltalades livssituation inte bör leda till strafflindring. Enligt regeringen framstår det dock, utifrån ett mer allmänt rättviseresonemang, som rimligt att den som tagit ansvar för och ansträngt sig för att förbättra sin situation i tiden efter brottet behandlas förmånligare vid påföljdsbestämningen än den som inte gjort några sådana ansträngningar. Att gärningspersonen agerar ansvarsfullt i tiden efter brottet kan även i vissa fall förväntas bidra till känsla av upprättelse för brottsoffret och bör även av det skälet kunna premieras vid påföljdsbestämningen.

Mot denna bakgrund gör regeringen sammantaget bedömningen att det behövs en undantagsbestämmelse som i vissa fall ger utrymme för villkorligt fängelse även om straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet i och för sig talar för ett ovillkorligt fängelsestraff.

Ett krav på synnerliga skäl för villkorligt fängelse

Det är svårt att uttömmande ange vilka omständigheter som bör kunna beaktas som skäl för villkorligt fängelse i fall där den tilltalades brottslighet talar för ett mer ingripande straff. Som redan framgått bör det företrädesvis handla om personliga förhållanden som medför att ett ovillkorligt fängelsestraff skulle framstå som orättvist. Det kan dock inte uteslutas att även omständigheter av annat slag kan vara sådana att ett villkorligt fängelsestraff är motiverat. Regleringen bör följaktligen medge en sådan flexibilitet att villkorligt fängelse får beslutas om skälen för det – oavsett om dessa är hänförliga till den tilltalades person eller andra förhållanden – är tillräckligt starka i förhållande till de skäl som talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Tillämpningsområdet för en undantagsbestämmelse av nu aktuellt slag kan därför lämpligen avgränsas genom ett krav på att skälen för villkorligt fängelse måste ha en viss tyngd för att kunna övertrumfa de skäl som talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Mot den bakgrunden anser regeringen, till skillnad från *Sveriges advokatsamfund*, att bestämmelsen bör utformas så att rätten får besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det finns synnerliga skäl för det. På det sättet markeras att bestämmelsen bör tillämpas restriktivt och att förhållanden som är hänförliga till annat än den tilltalades brottslighet, företrädesvis den tilltalades personliga förhållanden eller sådant som inträffat i tiden efter brottet, endast i särskilt ömmande fall bör utgöra skäl för villkorligt fängelse. Till skillnad från vad bl.a. *Jönköpings tingsrätt* är inne på anser alltså regeringen att ”särskilda skäl” inte skulle ge uttryck för den restriktivitet som är påkallad.

För att ge närmare vägledning i fråga om det avsedda tillämpningsområdet bör bestämmelsen också ange ett antal omständigheter som ska beaktas särskilt vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl. I enlighet med vad som anförts ovan bör en sådan exemplifiering omfatta dels sådana omständigheter som i huvudsak hänför sig till den strafflindringsgrund som i dagens påföljdssystem avser hög ålder och dåliga hälsa (jfr

hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken), dels sådana omständigheter som tar sikte på att en framgångsrikt genomförd eller påbörjad rehabilitering skulle spolieras eller allvarligt försvåras av ett fängelsestraff, som i dag kan utgöra särskilda skäl för skyddstillsyn (jfr hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 1 och 2).

Flera remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Svea hovrätt* och *Uppsala tingsrätt* påpekar att kravet på synnerliga skäl gör det otydligt hur nyss nämnda omständigheter förhåller sig till det tillämpningsområde som i dag gäller för hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 respektive 30 kap. 9 § andra stycket 1 och 2. Med anledning av dessa synpunkter finns det enligt regeringen inledningsvis anledning att understryka att förekomsten av en sådan omständighet som anges särskilt i bestämmelsen endast är avsedda som exempel på förhållanden som rätten särskilt ska beakta vid bedömningen av om det föreligger synnerliga skäl för villkorligt fängelse trots att straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Det är alltså inte frågan om någon binär bedömning där förekomsten av en sådan omständighet som anges särskilt i bestämmelsen utan vidare kan medföra att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt. I vilken mån det finns utrymme för ett villkorligt fängelsestraff måste i stället alltid avgöras efter en avvägning mellan de skäl som talar för respektive mot ett sådant straff i det enskilda fallet. Synnerliga skäl ger uttryck för att en förhållandevis stor restriktivitet bör prägla bedömningen. De i bestämmelsen särskilt angivna omständigheterna behöver därmed typiskt sett med större tyngd än i dag tala för påföljdslindring, för att de ska tillåtas inverka på påföljdsbestämningen. Det bör dock understrykas att de hittillsvarande bestämmelserna och den föreslagna regleringen är avsedda att tillämpas i olika påföljdssystem och därför inte är rakt av jämförbara.

Den avsedda betydelsen av de i bestämmelsen särskilt angivna omständigheterna och hur en slutlig avvägning mellan de skäl som talar för respektive mot villkorligt fängelse bör göras återkommer regeringen till i det följande. Först ska dock relationen till sådana strafflindringsgrunder som bör kunna beaktas vid straffmätningen kort beröras.

Relationen till omständigheter som kan påverka straffmätningen

I dagens påföljdssystem kan omständigheter som är hänförliga till den tilltalades personliga förhållanden eller omständigheterna efter brottet inverka på olika led av påföljdsbestämningen. I hittillsvarande 29 kap. 5 § brottsbalken anges ett antal sådana omständigheter, s.k. billighetsskäl, som domstolen i skälig omfattning ska beakta vid straffmätningen. Det rör sig bl.a. om hur den tilltalade skulle drabbas av straffet till följd av hög ålder eller dålig hälsa, att ovanligt lång tid förflutit sedan brottet, hur den tilltalade har agerat efter brottet och att den tilltalade blivit föremål för andra rättsliga sanktioner till följd av brottet. Andra strafflindringsgrunder som i dag kan beaktas vid straffmätningen är att den tilltalade har medverkat till utredningen av egen eller annans brottslighet (se hittillsvarande 29 kap. 5 a §). Dessa strafflindringsgrunder är bl.a. avsedda att skapa incitament för den tilltalade att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna och på det sättet bidra till en effektivare utrednings- och lagföringsprocess. Av

hittillsvarande 30 kap. 4 § första stycket framgår att billighetsskälen och övriga strafflindringsgrunder ska beaktas även vid påföljdsvalet.

Strafflindringsgrundernas betydelse för straffmätningen – i dag och i det system med villkorligt fängelse som regeringen föreslår – behandlas i avsnitt 9. Som framgår där anser regeringen att betydelsen av billighetsskälen bör begränsas, dels på det sättet att vissa av dem helt utmönstras, dels genom att de omständigheter som även fortsättningsvis bör beaktas som utgångspunkt ska inverka endast på straffmätningen. På det sättet tydliggörs också i vilket led av påföljdsbestämningen en viss omständighet som utgångspunkt kan få betydelse. Sådana omständigheter som knyter an till bl.a. den tilltalades utredningsmedverkan eller som har att göra med hur sträng den samlade reaktionen blir med beaktande av även andra rättsliga sanktioner till följd av brottet bör i första hand inverka på straffmätningen, medan omständigheter som påverkar hur den tilltalade kan komma att drabbas av ett ovillkorligt fängelsestraff företrädesvis bör utgöra skäl för villkorligt fängelse. Det innebär att om en omständighet har beaktats i lindrande riktning vid straffmätningen bör den normalt inte också vägas in i bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. Den typen av dubbelbeaktande bör alltså undvikas. En annan sak är att omständigheten indirekt kan få betydelse vid den senare bedömningen, nämligen om den medfört att straffet inte blivit längre än att villkorligt fängelse redan av det skälet kan komma i fråga. Blir det utmätta straffet efter tillämpning av en strafflindringsgrund kortare än ett år – eller sex månader vid artbrott – får omständigheten således indirekt betydelse för frågan om straffet ska vara villkorligt (jfr avsnitt 6.5.1). Ytterst måste det dock vara upp till rätten att i varje enskilt fall ta ställning till på vilket sätt en viss omständighet ska beaktas så att påföljdsbestämningen blir väl avvägd i det enskilda fallet.

Hög ålder och dålig hälsa

Enligt hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken ska rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde. Detta förhållande kan, enligt 30 kap. 4 § första stycket, beaktas även vid påföljdsvalet och således medföra att en icke frihetsberövande påföljd väljs i stället för fängelse.

Som utvecklas i avsnitt 9.3.2 bör utgångspunkten i det reformerade påföljdssystemet i stället vara att den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa beaktas endast vid bedömningen av om straffet ska vara villkorligt. Det bör komma till uttryck på så sätt att rätten vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl för villkorligt fängelse, särskilt ska beakta om den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna straffet i fängelse.

Av praxis framgår att en strafflindring med hänvisning till den tilltalades höga ålder som regel kan bli aktuell först när den tilltalade är några år äldre än 65 år, och då främst vid förhållandevis långvariga fängelsestraff (jfr NJA 2017 s. 138). Denna praxis tar sikte på ålderns inverkan på straffmätningen enligt den hittillsvarande ordningen och kan därför inte utan vidare appliceras på frågan om ett straff bör vara villkorligt eller inte. Eftersom ett villkorligt fängelsestraff innebär att den dömde – så länge

villkoren för straffet efterlevs – helt undgår anstaltsplacering, bör en tillämpning av den nu aktuella bestämmelsen endast i undantagsfall komma i fråga för de som befinner sig i den lägre delen av det åldersskikt som i dag kan få straffet reducerat på denna grund. Av samma skäl bör det företrädesvis vara vid jämförelsevis korta eller medellånga fängelsestraff som den tilltalades höga ålder ensamt kan föranleda att ett fängelsestraff görs villkorligt. Någon yttersta gräns för vid vilka strafflängder ett fängelsestraff bör kunna göras villkorligt med hänvisning till den tilltalades höga ålder bör dock inte anges. Utrymmet för villkorligt fängelse i dessa fall måste i stället vara beroende av en helhetsbedömning. Ju längre straffet är desto mindre blir utrymmet för villkorligt fängelse, och det utrymmet minskar ytterligare om också brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett ovillkorligt fängelsestraff (se vidare nedan under rubriken ”Närmare om avvägningen mot skälen som talar mot villkorligt fängelse”). Om straffets längd mycket påtagligt överstiger det riktvärde på ett år efter vilken straffet normalt bör dömas ut ovillkorligt bör villkorligt fängelse endast i sällsynta undantagsfall komma i fråga, t.ex. när det rör sig om en mycket gammal person eller när också andra skäl, såsom sviktande hälsa, mycket starkt talar för ett villkorligt fängelsestraff.

För att dålig hälsa ska beaktas som skäl för villkorligt fängelse bör det, likt vad som förutsätts för strafflindring enligt nuvarande praxis, krävas att det kan förutses att hälsotillståndet skulle medföra någon särskilt allvarlig olägenhet vid verkställigheten och därför drabba den tilltalade oskäligt hårt, t.ex. på det sättet att funktionsnedsättningen eller sjukdomen skulle göra verkställigheten särskilt plågsam eller att verkställigheten skulle försämra hälsotillståndet allvarligt. Motsatsvis bör den tilltalades dåliga hälsa inte beaktas om dennes behov av behandling kan tillgodoses under verkställigheten av ett fängelsestraff eller om en fängelsevistelse annars inte kan förväntas leda till någon allvarlig försämring av den tilltalades hälsotillstånd (jfr NJA 2021 s. 687 och NJA 2010 s. 485).

Som framgår av förslaget i avsnitt 9.3.1 ska den omständigheten att den tilltalade till följd av brottet har drabbats av allvarlig kroppsskada utgå som en särskild grund för strafflindring vid straffmätningen. I den mån en sådan kroppsskada inverkar på den tilltalades hälsotillstånd på ett sådant sätt att denne skulle drabbas oskäligt hårt av en anstaltsvistelse på det sätt som nyss beskrivits, bör dock ett villkorligt fängelsestraff kunna komma i fråga med stöd av förevarande bestämmelse. Också i dessa fall måste dock skälen för villkorligt fängelse vägas mot de skäl som talar i motsatt riktning. Vad som allmänt sett gäller vid denna avvägning behandlas nedan under rubriken ”Närmare om avvägningen mot skälen som talar mot villkorligt fängelse”.

Påtaglig förbättring av personlig eller social situation

Enligt hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 1 brottsbalken kan rätten, som särskilda skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse, beakta om en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans brottslighet. På liknande sätt bör, i ett system med villkorligt fängelse, en gynnsam utveckling av detta slag kunna utgöra ett skäl för villkorligt fängelse även

om straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet i och för sig talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Liksom enligt den nuvarande regleringen bör krävas att förbättringen är påtaglig och avser sådana förhållanden som kan antas ha haft samband med den aktuella brottsligheten.

En skillnad i förhållande till den nuvarande regleringen blir dock att bestämmelsen inte kommer att vara kopplad till valet av en viss tilläggssanktion. Som redan framgått kan den nuvarande bestämmelsen endast tillämpas om påföljden bestäms till skyddstillsyn. Enligt den ordning som regeringen nu föreslår står det i stället rätten fritt att välja den tilläggssanktion som framstår som lämpligast i det enskilda fallet. Det finns alltså inget som hindrar att en påtaglig förbättring åberopas som skäl för villkorligt fängelse samtidigt som straffet förenas med samhällstjänst. Om det behövs för att skärpa ingripandegraden kan också mer än en sanktion väljas. Valet av tilläggssanktion behandlas närmare i avsnitt 6.7.

I övrigt bör bestämmelsens tillämpningsområde i hög grad motsvara det nuvarande. Tidigare förarbetsuttalanden och praxis bör därför även fortsättningsvis kunna tjäna som vägledning för vilka förhållanden som särskilt ska beaktas. Det innebär bl.a. att om den positiva utvecklingen pågått under lång tid och förbättringen bedöms vara stabil, talar det med större styrka för ett villkorligt fängelsestraff än i de fall då förbättringen beror på förändringar som har inträffat ganska nyligen (jfr NJA 2023 s. 1118 p. 23). I sammanhanget kan uppmärksammas att det förhållandet att lång tid förflutit sedan brottet, s.k. sen lagföring, ska utgå som en särskild grund för strafflindring vid straffmätningen enligt det förslag som regeringen lämnar i avsnitt 9.3.3. Sen lagföring kommer inte heller kunna motivera ett villkorligt fängelsestraff. Däremot bör tidsfaktorn kunna vara en del av bedömningen av om den förbättrade situationen är sådan att den motiverar ett villkorligt fängelsestraff.

Vidare är förändringarnas beskaffenhet och koppling till den aktuella brottsligheten central. Ett typfall då bestämmelsen bör kunna tillämpas är när en person med mångårigt skadligt bruk eller beroende har begått brott för att finansiera sitt beroende och därefter, på eget initiativ eller av annat skäl, genomgått en behandling med lyckat resultat. Även förändringar när det gäller exempelvis arbete eller bostad bör beaktas om den tilltalades arbets- eller bostadssituation kan antas ha haft samband med brottsligheten (jfr NJA 2023 s. 1118 p. 20 och prop. 1987/88:120 s. 106). Likaså bör det förhållandet att den tilltalade har lämnat ett kriminellt umgänge vägas in i bedömningen.

Den tilltalade genomgår behandling

Ytterligare en omständighet som i dag kan beaktas som ett särskilt skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse är, enligt hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 2 brottsbalken, om den tilltalade undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans brottslighet. Bestämmelsen knyter nära an till den nyss behandlade första punkten, men skiljer sig från denna dels på det sättet att den endast avser fall då den tilltalade vid domstillfället är föremål för behandling, dels genom att den inte kräver att förbättringen redan ska ha skett. Det bakomliggande syftet är emellertid detsamma, dvs. att påföljden inte ska spoliera en positiv

utveckling. Som anförts ovan bör en sådan effekt undvikas även i ett system med villkorligt fängelse. En motsvarande bestämmelse bör därför – med ett vissa språkliga justeringar – föras in bland dem som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl för villkorligt fängelse.

Precis som när det gäller att en påtaglig förbättring har skett kommer en skillnad i förhållande till den nuvarande regleringen vara att den angivna omständigheten kan beaktas oberoende av valet av tilläggssanktion. Med det sagt kan det dock antas att övervakning – som närmast motsvarar dagens skyddstillsyn – i merparten av dessa fall kommer att bedömas som den lämpligaste sanktionen. Inom ramen för en sådan sanktion har Kriminalvården sedan möjlighet att, såsom en särskild föreskrift, besluta att den dömde ska fullgöra den påbörjade behandlingen (jfr avsnitt 6.8.16).

När det gäller hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 2 kan utrymmet för att tillämpa bestämmelsen påverkas av hur ingripande behandlingen är (jfr NJA 1999 s. 9). Behandlingens omfattning och ingripandegrad bör ha stor betydelse även vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl att döma ut ett villkorligt fängelsestraff. Rätten får sätta dessa förhållanden i relation till längden på det fängelsestraff som mätts ut och – med beaktande även av brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet – ta ställning till om behandlingen är sådan att den medger ett villkorligt fängelsestraff. Andra förhållanden som bör vägas in är hur länge behandling har pågått och hur den tilltalade så långt har genomfört den (jfr NJA 2023 s. 1118 p. 23). Om en stor del av behandlingen har fullgjorts och dessutom utan några nämnvärda anmärkningar talar det starkare för villkorligt fängelse än om behandlingen nyligen påbörjats eller ett framgångsrikt genomförande av den framstår som mera tveksamt. I sammanhanget måste rätten även beakta att behovet av vård eller behandling ofta kan tillgodoses inom ramen för ett ovillkorligt fängelsestraff. För att den tilltalade ska undgå ett i och för sig påkallat ovillkorligt fängelsestraff kan kraven när det gäller behandlingens innehåll, genomförande och relevans därför inte ställas alltför lågt. Av samma skäl kan villkorligt fängelse knappast komma i fråga på denna grund i sådana fall då skälen mot en sådan påföljd är särskilt starka.

Andra omständigheter som kan beaktas

Som redan framgått är de ovan angivna omständigheterna inte avsedda att uttömmande reglera vilka situationer som ska beaktas vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl för ett villkorligt fängelsestraff. Även andra omständigheter bör således kunna beaktas, förutsatt att de väger lika tungt som de som angetts ovan. I vissa undantagsfall bör exempelvis tungt vägande tredjemanshänsyn kunna beaktas (jfr NJA 2024 s. 642). Även omständigheter som omfattas av kvarvarande billighetsskäl och övriga strafflindringsgrunder, t.ex. det förhållandet att den tilltalade har medverkat till utredningen av brott, bör undantagsvis kunna vägas in vid bedömningen av om det föreligger synnerliga för villkorligt fängelse. Utgångspunkten är dock att sådana förhållanden inte bör beaktas om de redan har beaktats vid straffmätningen. Ibland bör det också kunna vara fråga om flera omständigheter som inte var för sig, men tillsammans, har sådan tyngd att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt. Till skillnad från vad bl.a. *Hovrätten för Nedre*

Norrland ger uttryck för anser alltså regeringen att det inte uttryckligen behöver anges i lagtexten att omständigheter som omfattas av kvarvarande strafflindringsgrunder undantagsvis bör kunna beaktas vid bedömningen av om det föreligger synnerliga för villkorligt fängelse. Att reglera det nyss nämnda i lagtext skulle nämligen motverka den flexibilitet som bör finnas i regleringen. I avsnitt 9.2 behandlas remissynpunkter som har viss anknytning till bedömningen i den här delen.

Närmare om avvägningen mot skälen som talar mot villkorligt fängelse

Förekomsten av någon av de ovan behandlade omständigheterna bör inte utan vidare leda till kravet på synnerliga skäl är uppfyllt. Frågan måste i stället alltid avgöras genom en avvägning mellan de skäl som talar för villkorligt fängelse och de skäl som talar däremot. Som tidigare nämnt ger synnerliga skäl uttryck för att en förhållandevis stor restriktivitet bör prägla bedömningen. Ju starkare skälen för ovillkorligt fängelse är, desto mindre blir utrymmet för villkorligt fängelse. Det gäller exempelvis vid artbrottslighet med höga straffvärden, såsom allvarliga vålds- eller sexualbrott eller andra brott som innebär en påtaglig integritetskränkning för ett brottsoffer. Om skälen för ett villkorligt fängelsestraff är särskilt starka, eller om det samtidigt finns flera förhållanden som talar för villkorligt fängelse, bör det dock finnas utrymme för en sådan påföljd, även om straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet med styrka talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Den avvägning som ska göras får inte leda till ett stötande resultat.

Som framgår av avsnitt 6.5.1 bör inte anges någon yttersta gräns, i termer av längden på ett fängelsestraff, för när villkorligt fängelse bör kunna komma i fråga. Utrymmet för villkorligt fängelse måste nämligen variera beroende på vilka och hur starka skälen för en sådan påföljd i det enskilda fallet är. Det bör i sammanhanget också beaktas att de omständigheter som kan motivera att straffet görs villkorligt i princip inte bör inverka på straffmätningen. Därför bör ett villkorligt fängelsestraff kunna dömas ut i vissa fall även när straffets längd mera påtagligt överstiger det riktvärde på ett år som normalt gäller för villkorligt fängelse. Man skulle också kunna uttrycka det så att rätten inte ska behöva ta omvägen via en reducering av straffets längd – och på det sättet ge intrycket att gärningspersonen är mindre klandervärd – för att kunna döma ut ett villkorligt fängelsestraff om det som framstår som befogat av skäl som inte tar sikte på gärningspersonens klandervärdhet. I linje med det bör det inte vara uteslutet att i undantagsfall döma till villkorligt fängelse även vid strafflängder som uppgår till eller – när omständigheterna är synnerligen ömmande – överstiger den normala prövotiden för ett sådant straff (jfr avsnitt 6.3.5).

Utrymmet för villkorligt fängelse påverkas också av möjligheten att förena straffet med mer än en tilläggssanktion. I synnerhet om både övervakning och samhällstjänst kan väljas kan det finnas förutsättningar för villkorligt fängelse även på höga straffnivåer eller när skälen för ovillkorligt fängelse med hänsyn till brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet är särskilt starka (se vidare avsnitt 6.7.2). Avslutningsvis bör framhållas att om rätten gör bedömningen att det inte finns

utrymme för att döma ut hela straffet villkorligt, kan den i stället överväga om delvis villkorligt fängelse kan komma i fråga (jfr avsnitt 6.5.3).

6.5.3 Delvis villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Rätten ska få besluta att en del av ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorlig (delvis villkorligt fängelse) om

– det finns sådana omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl för villkorligt fängelse eller om andra särskilda förhållanden talar för ett villkorligt fängelsestraff, men det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet krävs att en del av straffet inte är villkorlig, eller
– det är fråga om ett gemensamt straff för flera brott och endast något eller några av brotten påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff.

Den ovillkorliga delen av straffet ska vara lägst en månad och får inte överstiga vare sig sex månader eller en tredjedel av straffets längd. Den ovillkorliga delen ska få verkställas med elektronisk övervakning.

Villkorlig frigivning ska inte ske från den ovillkorliga delen av straffet.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning. Utredningen förhåller sig till den numera upphävda lagen om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Remissinstanserna

Helsingborgs tingsrätt avstyrker förslaget och pekar på att det nuvarande systemet med s.k. 28:3-fängelse, som liknar delvis villkorligt fängelse, är svårtillämpat. Om omständigheterna i ett enskilt fall är så ömmande att förutsättningarna för 28:3-fängelse är uppfyllda, vore det enligt tingsrätten mer ändamålsenligt att bestämma påföljden till villkorligt fängelse med övervakning. *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) efterfrågar ett tydliggörande av när delvis villkorligt fängelse kan komma i fråga.

Sveriges advokatsamfund är positivt till delvis villkorligt fängelse och särskilt till möjligheten att kunna verkställa den ovillkorliga delen med s.k. fotboja. Även *Kriminalvården* ser positivt på möjligheten till verkställighet genom elektronisk övervakning.

Skälen för regeringens förslag

En möjlighet att besluta att en del av straffet ska vara villkorlig

Med en möjlighet för rätten att besluta att ett fängelsestraff ska vara delvis villkorligt – dvs. att en del av straffet ska avtjänas i fängelse medan den resterande delen görs villkorlig – skapas ett påföljdsalternativ som ligger mellan villkorligt och ovillkorligt fängelse i ingripandegrad. Ett delvis

villkorligt fängelsestraff skulle därmed kunna användas i situationer där ett i dess helhet villkorligt fängelsestraff inte är tillräckligt ingripande, men där ett i dess helhet ovillkorligt fängelsestraff inte är nödvändigt eller bör undvikas av något skäl. Frågan får särskild aktualitet i och med att den nuvarande möjligheten att döma till skyddstillsyn i kombination med ett kortare fängelsestraff, s.k. 28:3-fängelse, upphör som en följd av att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Delvis villkorligt fängelse kan vara ett sätt att ersätta den påföljdskombinationen.

Skyddstillsyn får förenas med fängelse i lägst en och högst tre månader (28 kap. 3 § brottsbalken). Ett sådant påföljdsval förutsätter att det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet (30 kap. 11 §). Även brottslighetens art kan tala för att skyddstillsyn förenad med fängelse väljs som påföljd (se NJA 2013 s. 922). Enligt uttalanden i tidigare förarbeten bör möjligheten att förena en skyddstillsyn med fängelse utnyttjas endast i de fall där alternativet är att döma den tilltalade till ett längre fängelsestraff (se prop. 1987/88:120 s. 108). Avsikten är alltså inte att kombinationen mer allmänt ska användas för att skärpa skyddstillsynspåföljden. I prop. 2025/26:181 föreslås utökade möjligheter att förena skyddstillsyn med fängelse och att den längsta tiden för ett sådant fängelsestraff ska höjas från tre till sex månader.

Högsta domstolen har uttalat det är rimligt att anta att syftet med bestämmelsen i 30 kap. 11 § är att för främst unga lagöverträdare skapa en större möjlighet än vad en vanlig skyddstillsyn erbjuder att undvika ett längre fängelsestraff (se NJA 2015 s. 1024). I flera rättsfall har Högsta domstolen använt påföljdskombinationen för att undvika ett längre fängelsestraff för unga lagöverträdare. Denna praxis hänger samman med den särskilt starka presumtionen mot fängelse som, enligt 30 kap. 5 §, fram till 2022 gällde i fråga om den som vid brottet ännu inte fyllt 21 år (se t.ex. NJA 2019 s. 1032 p. 17). Av Högsta domstolens praxis framgår dock att påföljdskombinationen kan tillämpas även när det gäller vuxna lagöverträdare, t.ex. när det finns starka skäl för fängelse samtidigt som billighetsskäl eller sådana omständigheter som avses i 30 kap. 9 § andra stycket 1 och 2 talar för en icke frihetsberövande påföljd, alltså om en påtaglig förbättring har skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med brottsligheten eller om den tilltalade undergår behandling för ett skadligt bruk eller beroende eller annat förhållande som kan antas ha samband med brottsligheten (se NJA 2023 s. 1118 p. 33 och 34 med vidare hänvisningar).

Möjligheten att kombinera en skyddstillsyn med fängelse är således kopplad till presumtionen mot fängelse, inte minst till den starka presumtionen mot en sådan påföljd som tidigare gällde för lagöverträdare i åldern 18–20 år. I och med att det inte längre ska finnas en presumtion mot fängelse och eftersom särregleringen vid påföljdsvalet för lagöverträdare i det nyss nämnda åldersspannet har avskaffats, kan det övervägas om det finns ett behov av ett påföljdsalternativ med ett motsvarande eller liknande tillämpningsområde i systemet med villkorligt fängelse. Även utan en presumtion mot fängelse kan dock påföljdsbestämningen i vissa fall innefatta svåra intressekonflikter. Det gäller inte minst i de fall som 28:3-fängelset är avsett för i det nuvarande systemet. Ibland kan det finnas både starka skäl för ett fängelsestraff och starka skäl för en icke frihets-

berövande påföljd. En möjlighet att döma till delvis villkorligt fängelse skulle erbjuda en lösning på intressekonflikter av det slaget. Det talar för att ett sådant påföljdsalternativ bör införas. Visserligen gör en möjlighet att besluta att endast en del av ett fängelsestraff ska vara villkorligt att systemet blir mer komplicerat. Några frågor som behöver besvaras är hur återfall i brott ska hanteras, om villkorlig frigivning ska ske från den ovillkorliga delen och om den villkorliga delen ska förenas med tilläggssanktioner. En annan fråga är vad bristande verkställighet av eventuella tilläggssanktioner ska kunna leda till. Dessa svårigheter är emellertid inte större än att de kan hanteras på ett rimligt sätt.

Det finns också ett annat tänkbart tillämpningsområde för delvis villkorligt fängelse. Enligt hittillsvarande 30 kap. 3 § andra stycket får rätten, om det finns särskilda skäl, döma till fängelse för ett eller flera brott samtidigt som den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt. Syftet är främst att göra det möjligt för rätten att avstå från att döma ut ett längre fängelsestraff när de skäl som talar för att fängelse ska väljas som påföljd är hänförliga till endast en mindre del av brottsligheten (se t.ex. NJA 2023 s. 323 p. 7). Typfallet är när någon ska dömas för dels ett brott som med hänsyn till dess art påkallar ett kortare fängelsestraff, dels annan brottslighet som inte ger skäl för en mer ingripande påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn, men där straffvärdet är högre. I vissa sådana fall kan det framstå som befogat med delvis villkorligt fängelse för att undvika olämpliga resultat.

Av de skäl som nu har beskrivits bör det vara möjligt för rätten att besluta att endast en del av ett fängelsestraff ska vara villkorlig, något som *Sveriges advokatsamfund* är positivt till. Regeringen delar alltså inte *Helsingborgs tingsrätts* uppfattning om att tillämpningssvårigheter med det nuvarande 28:3-fängelset talar mot att införa en möjlighet till delvis villkorligt fängelse eller att det är mer ändamålsenligt att bestämma påföljden till villkorligt fängelse med övervakning i de aktuella fallen. I enlighet med vad som har redogjorts för angående behovet av påföljdskonstruktionen bör den kunna väljas i huvudsak i två olika typer av situationer. Dessa kan betecknas som intresseavvägningsfallen respektive flerbrottsfallen. Det närmare tillämpningsområdet för dessa fall behandlas i det följande, där regeringen, som *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* efterfrågar, tydliggör när delvis villkorligt fängelse kan komma i fråga. Som framgår av redogörelsen är samtidigt delvis villkorligt fängelse tänkt att användas i ett antal relativt säregna situationer och det är inte möjligt att uttömmande ange de fall när delvis villkorligt fängelse bör kunna komma i fråga. Det behöver finnas ett utrymme för att i rättstillämpningen avgöra de närmare gränserna för när delvis villkorligt fängelse är den lämpligaste påföljden. Överväganden i fråga om prövotidens längd och startpunkt vid delvis villkorligt fängelse finns i avsnitt 6.3.5.

Delvis villkorligt fängelse i intresseavvägningsfallen

Delvis villkorligt fängelse bör införas som ett särskilt påföljdsalternativ för fall där det finns tungt vägande skäl för villkorligt fängelse, men ett strängare ingripande krävs med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet. I likhet med vad som gäller vid tillämpningen av bestämmelsen om synnerliga skäl för villkorligt fängelse

(se avsnitt 6.5.2) bör det inte komma i fråga att som skäl för delvis villkorligt fängelse beakta sådana negativa följder som mer regelmässigt drabbar den som döms till ett ovillkorligt fängelsestraff utan bör kräva att omständigheterna har en viss tyngd. Förutsättningarna för delvis villkorligt fängelse kan därför lämpligen knyta an till de omständigheter som avses i bestämmelsen om synnerliga skäl för villkorligt fängelse.

Som framgår av avsnitt 6.5.2 innebär bestämmelsen om synnerliga skäl för villkorligt fängelse att vissa avvikelser från vad som i strikt mening är en tillräckligt ingripande reaktion får accepteras om de motstående intressena i det enskilda fallet bedöms väga tyngre. Som också framgår av det avsnittet kan dock inte alltför stora avvikelser godtas. Om det föreligger sådana omständigheter som i och för sig skulle kunna uppfylla kravet på synnerliga skäl, men straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet utesluter ett i sin helhet villkorligt fängelsestraff, kan därför i stället delvis villkorligt fängelse övervägas. Med hänsyn till den ytterligare skärpa som tillkommer genom den ovillkorliga delen av straffet, bör tillämpningsområdet för delvis villkorligt fängelse således sträcka sig längre än för villkorligt fängelse med stöd av bestämmelsen om synnerliga skäl. De omständigheter som kan beaktas i de båda fallen blir emellertid desamma. För en närmare beskrivning av dessa omständigheter hänvisas till avsnitt 6.5.2. Förutom i de nyss nämnda situationerna bör delvis villkorligt fängelse kunna användas när det visserligen finns omständigheter som talar särskilt för villkorligt fängelse, men omständigheterna inte är fullt så kvalificerade att de kan uppfylla kravet på synnerliga skäl. Det kan dock inte handla om annat än undantagsfall, där skälen mot ovillkorligt fängelse går utöver de som vanligen kan anföras mot en sådan påföljd. Regleringen bör därför bygga på att andra särskilda förhållanden ska tala för ett villkorligt fängelsestraff.

Som framgått har möjligheten att döma yngre lagöverträdare till 28:3-fängelse varit kopplad till den särskilt starka presumtion mot fängelse som tidigare gällde för åldersgruppen 18–20 år och som numera är avskaffad. Den som är 18–20 år behandlas i dag som andra myndiga lagöverträdare vid straffmätningen vid allvarliga brott (29 kap. 7 § tredje stycket brottsbalken). I lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare, som beslutades den 26 januari 2026, föreslås att ungdomsreduktionen ska avskaffas helt för den åldersgruppen.

Enligt artikel 37 b i barnkonventionen ska konventionsstaterna säkerställa att fängslande av ett barn endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Av artikel 40 framgår att barn som begått brott ska behandlas på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället samt att bl.a. alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga. För frågan om delvis villkorligt fängelse bör den tilltalades ungdom inte kunna utgöra en självständig grund för ett lindrigare ingripande. Samtidigt finns det ett behov av att kunna differentiera påföljderna för att undvika att förändringarna av påföljdssystemet slår alltför hårt i fall där det inte är motiverat. Den tilltalades låga ålder bör även om han eller hon är något äldre än 18 år – i förening med andra omständigheter som talar för ett lindrigare ingripande – i vissa fall kunna läggas till grund för ett beslut om delvis villkorligt fängelse. Sådana omständigheter skulle exempelvis kunna vara att den unge döms för brott för första gången och ett ovillkorligt

fängelsestraff motsvarande hela strafflängden skulle riskera att rasera en i huvudsak ordnad tillvaro. Tidigare brottslighet, i synnerhet om den har begåtts före 18-årsdagen, bör samtidigt inte utesluta delvis villkorligt fängelse om den tilltalades personliga förhållanden i övrigt talar starkt mot ett frihetsberövande. Har den tilltalade tidigare dömts till en ungdomspåföljd av mer ingripande slag bör delvis villkorligt fängelse däremot sällan kunna komma i fråga. Frågan får ytterst avgöras efter en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

Att möjligheten att döma till delvis villkorligt fängelse aktualiseras främst i förhållande till yngre lagöverträdare utesluter inte att den används också i andra fall. Om den tilltalade tidigare är ostraffad och hans eller hennes personliga eller andra förhållanden med särskild styrka talar mot ett ovillkorligt (eller för ett villkorligt) fängelsestraff, samtidigt som straffets längd ligger nära det riktvärde som normalt utesluter ett villkorligt fängelsestraff och inte präglas av någon särskild förslagenhet eller hänsynslöshet, bör det således finnas utrymme för ett delvis villkorligt fängelsestraff även om personen i fråga är äldre. På det sättet kan delvis villkorligt fängelse fungera som ett sätt att göra gränsen för villkorligt fängelse mindre statisk. Därmed möjliggörs nyanserade bedömningar i de enskilda fallen.

Liksom 28:3-fängelse enligt dagens system, bör delvis villkorligt fängelse kunna användas när alternativet är ett inte helt kort ovillkorligt fängelsestraff. När det gäller den övre gränsen för det straff som hade varit aktuellt bör det ytterst vara en fråga för rättstillämpningen. I enlighet med vad som har anförts bör dock delvis villkorligt fängelse kunna användas vid längre strafftider än bestämmelsen om synnerliga skäl. Utrymmet bör dessutom påverkas av brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Delvis villkorligt fängelse i flerbrottsfallen

Som beskrivs ovan har rätten i dag en möjlighet att döma till fängelse för ett eller flera brott samtidigt som den dömer till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt, förutsatt att det finns särskilda skäl för det (30 kap. 3 § andra stycket brottsbalken). Möjligheten är framför allt avsedd för den situationen att den tilltalade ska dömas dels för ett brott som med hänsyn till dess art påkallar ett kortare fängelsestraff, dels för annan brottslighet som inte ger skäl för en mer ingripande påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn, men där straffvärdet är högre. Eftersom villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet, bör en reglering införas för att ersätta denna möjlighet. Med det sätt som brottslighetens art föreslås beaktas – att arten inte bör anses påkalla ett ovillkorligt fängelsestraff när straffets längd understiger sex månader – är behovet visserligen inte lika stort som enligt det nuvarande systemet (jfr avsnitt 6.5.1). Sexmånadersgränsen föreslås dock inte vara lagstadgad och ett visst behov får anses finnas av en reglering för den angivna situationen. En annan situation som skulle kunna uppstå är att den tilltalade har gjort sig skyldig till dels brottslighet som med hänsyn till att det rör sig om ett relevant återfall påkallar ett kortare ovillkorligt fängelsestraff, dels annan brottslighet för vilken påföljden kan stanna vid villkorligt fängelse.

Möjligheten att besluta att en del av ett fängelsestraff ska vara villkorlig bör av dessa skäl kunna användas även när det är fråga om ett gemensamt straff för flera brott och endast något eller några av brotten påkallar ett straff som inte är villkorligt. På liknande sätt som när det gäller hittillsvarande 30 kap. 3 § andra stycket bör bestämmelsen endast tillämpas om det eller de brott som påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff står för en mindre del av den totala strafflängden. Det bör alltså inte komma i fråga att mer regelmässigt döma till delvis villkorligt fängelse när brottsligheten innefattar både brott som påkallar ovillkorligt fängelse och brott som inte gör det.

Tilläggssanktioner vid delvis villkorligt fängelse

Liksom ett fängelsestraff som i sin helhet är villkorligt bör ett delvis villkorligt fängelsestraff som regel förenas med en tilläggssanktion. Några särskilda begränsningar i fråga om vilken sanktion som får väljas bör inte ställas upp. Det finns inga bärande skäl för att på motsvarande sätt som för 28:3-fängelse koppla tillämpningsområdet till övervakningssanktionen. Dagsböter, samhällstjänst och övervakning bör alltså kunna komma i fråga. Med hänsyn till att de omständigheter som kan läggas till grund för ett beslut om delvis villkorligt fängelse kan vara av varierande slag, är det en fördel om tilläggssanktionen kan differentieras efter vad som är lämpligast i det enskilda fallet. En annan sak är att övervakning många gånger sannolikt kan anses vara den lämpligaste sanktionen. Det gäller särskilt eftersom det föreslås att någon villkorlig frigivning inte ska ske från den ovillkorliga delen av straffet. En övervakningssanktion kan således tillgodose det eventuella behovet av stöd och kontroll som en övervakning under prövotiden för villkorlig frigivning är avsedd att tillgodose. Valet av tilläggssanktion behandlas mer utförligt i avsnitt 6.7.1.

Längden på den ovillkorliga delen av straffet

För 28:3-fängelset har den övre tidsgränsen för fängelsestraffet länge varit tre månader. När påföljdskombinationen infördes 1980 motiverades gränsen med att någon särreglering när det gäller villkorlig frigivning därmed inte skulle krävas, eftersom den kortaste tid som måste avtjänas i anstalt före villkorlig frigivning i samma lagstiftningsärende också bestämdes till tre månader (se prop. 1978/79:212 om ändring i brottsbalken, m.m. s. 54). När denna tid senare sänktes till två månader infördes en bestämmelse som uttryckligen undantog 28:3-fängelse från villkorlig frigivning (se prop. 1981/82:153 om ändring i brottsbalken m.m. [vissa ändringar rörande straffverkställighet]). Den bestämmelsen finns i 26 kap. 6 § tredje stycket 1. I prop. 2025/26:181 föreslås dock, som har konstaterats inledningsvis i det här avsnittet, att taket på tre månader ska höjas till sex månader.

För delvis villkorligt fängelse bör den ovillkorliga delen av straffet, likt vad som gäller för fängelsestraff enligt 28 kap. 3 §, som lägst kunna motsvara fängelseminimum, dvs. en månad. För den övre gränsen gör sig i viss mån olika överväganden gällande beroende på vilken grund för delvis villkorligt fängelse som är aktuell.

I intresseavvägningsfallen är delvis villkorligt fängelse avsett för situationer där skälen för villkorligt fängelse är särskilt starka, men där ett

strängare ingripande krävs med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. För att det delvis villkorliga fängelsestraffet ska få den skärpa som krävs för att kunna utgöra ett trovärdigt alternativ till ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff kan den ovillkorliga delen av straffet inte vara alltför kort i dessa fall. Vid utformningen av det delvis villkorliga fängelsestraffet måste hänsyn samtidigt tas till reglerna om villkorlig frigivning. Som kommer att utvecklas i det följande bör villkorlig frigivning inte ske från den ovillkorliga delen av straffet. Maximigränsen för den ovillkorliga delen av straffet bör inte sättas så högt att verkställighetstiden av den ovillkorliga delen i praktiken kan bli densamma som ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff av samma längd. Det talar för att den ovillkorliga delen endast bör kunna utgöra en mindre del av den totala strafftiden. Den ovillkorliga delen av straffet bör inte heller vara alltför lång eftersom syftet med delvis villkorligt fängelse är att undvika en längre anstaltsvistelse när skälen mot en sådan är särskilt starka.

I flerbrottsfallen kan delvis villkorligt fängelse beskrivas som att det delvis innebär ett avsteg från principen om att det vid flerfaldig brottslighet ska göras en gemensam straffmätning, med reservation för att det i formell mening är fråga om ett och samma straff. Ett sådant avsteg, som alltså är avsett för fall där endast en del av brottsligheten påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff, bör bara komma i fråga om det finns starka skäl för det. Om diskrepansen mellan straffvärdet för den brottslighet som påkallar ovillkorligt fängelse och för den brottslighet som inte gör det är liten, kan skälen inte anses tillräckligt starka. Därför bör den ovillkorliga delen av straffet även i flerbrottsfallen vara förhållandevis kort och endast utgöra en mindre del av den totala strafftiden. Tidsgränsen bör därför kunna vara densamma som i intresseavvägningsfallen.

Sammantaget leder det anförda till slutsatsen att den ovillkorliga delen av straffet inte bör få överstiga vare sig sex månader eller en viss del av straffets längd. Den sistnämnda delen kan lämpligen sättas till en tredjedel.

Villkorlig frigivning bör inte ske vid delvis villkorligt fängelse

Sedan den 1 januari 2026 ska enligt 26 kap. 6 § första stycket brottsbalken den dömde friges villkorligt när tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff som uppgår till sex år eller mer har avtjänats. Den som avtjänar ett fängelsestraff som är kortare än sex år ska friges villkorligt när två tredjedelar av fängelsestraffet har avtjänats. Riksdagen har även beslutat att den andel av strafftiden som måste avtjänas innan villkorlig frigivning kan ske ska höjas till tre fjärdedelar för samtliga fängelsestraff (se prop. 2025/26:34, bet. 2025/26:JuU8, rskr. 2025/26:96). Lagändringarna träder i kraft den dag som regeringen bestämmer. Som har konstaterats ovan har 28:3-fängelse undantagits från villkorlig frigivning.

För delvis villkorligt fängelse talar redan straffets konstruktion för att någon villkorlig frigivning inte bör ske. Till skillnad från 28:3-fängelse är det inte fråga om ett separat fängelsestraff, utan om ett och samma straff, där en mindre del avtjänas ovillkorligt. Med hänsyn till hur längden på den ovillkorliga delen av straffet bestäms kommer den delen inte att kunna nå upp till den strafftid efter vilken villkorlig frigivning tidigast hade kunnat ske om straffet hade varit helt ovillkorligt. Den ovillkorliga delen av straffet

kommer alltid att ha avtjänats innan villkorlig frigivning enligt de vanliga reglerna om villkorlig frigivning hade kunnat bli aktuellt. Att den dömde inte friges villkorligt kan alltså beskrivas som en följd av hur systemet med villkorligt fängelse är utformat. Om villkorlig frigivning skulle ske från den ovillkorliga delen av straffet, skulle den dömde efter avtjänandet dessutom vara underställd en prövotid och insatser från kriminalvården med anledning av både den villkorliga frigivningen och den villkorliga delen av fängelsestraffet. Förutom att en sådan ordning framstår som onödig – särskilt när tilläggssanktionen har bestämts till övervakning – skulle det medföra svårigheter för hanteringen av misskötsamhet och återfall. Av dessa skäl bör villkorlig frigivning inte ske vid delvis villkorligt fängelse. Som redan har konstaterats följer det av reglerna för villkorlig frigivning att sådan inte kommer att ske vid delvis villkorligt fängelse. Det behövs därför inte något särskilt undantag från reglerna om villkorlig frigivning för delvis villkorligt fängelse.

I 26 kap. 8 § regleras tidpunkten för villkorlig frigivning när flera fängelsestraff verkställs samtidigt. Som en följd av att delvis villkorligt fängelse inte föreslås omfattas av reglerna om villkorlig frigivning bör i en sådan situation hänsyn inte tas till tid för fängelse som verkställs efter en dom där rätten har beslutat att en del av straffet ska vara villkorlig. Skulle den villkorliga delen av fängelsestraffet upphävas bör tiden för villkorlig frigivning beräknas utifrån den samlade strafflängd som återstår efter avräkning med anledning av fullgörandet, vilket innebär att den dömde i sådana fall normalt inte kommer att avtjäna en större del av fängelsestraffet i anstalt än om han eller hon hade dömts till ett ovillkorligt fängelsestraff. Straffet är då att anse som ovillkorligt i dess helhet.

Den ovillkorliga delen av straffet bör kunna verkställas med elektronisk övervakning

Som har beskrivits i avsnitt 6.3.2 kan ett fängelsestraff på högst ett år och sex månader under vissa förutsättningar verkställas med elektronisk övervakning, s.k. fotboja. Sådan verkställighet är alltså inte en självständig påföljd, utan en verkställighetsform av fängelse som kan beslutas av Kriminalvården. Som framgår av samma avsnitt bör verkställighet med elektronisk övervakning även fortsättningsvis vara en verkställighetsform av (ovillkorligt) fängelse.

När intensivövervakning med elektronisk kontroll – som det då betecknades som – infördes som försöksverksamhet 1994 undantogs fängelse som dömts ut med stöd av 28 kap. 3 § brottsbalken från tillämpningsområdet. Några särskilda skäl för det angavs inte (se prop. 1993/94:184 Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll). Undantaget behölls sedan när verkställighetsformen permanentades och har därefter kvarstått. När lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning infördes gjorde regeringen bedömningen att tillämpningsområdet för verkställighet med elektronisk övervakning inte skulle utvidgas till att omfatta sådana former av straff som sedan tidigare var exkluderade (se prop. 2024/25:202 s. 31). I prop. 2025/26:181 konstaterar regeringen att ett fängelsestraff som en skyddstillsyn förenas med därmed inte heller enligt den nämnda lagen får verkställas genom elektronisk övervakning.

Regeringen fann inte heller i det lagstiftningsärendet några skäl för att ändra den ordningen.

I samband med att ett system med villkorligt fängelse införs finns det anledning att överväga om den ovillkorliga delen av ett delvis villkorligt fängelsestraff bör kunna verkställas med elektronisk övervakning. *Sveriges advokatsamfund* och *Kriminalvården* är positiva till en möjlighet till sådan verkställighet. Erfarenheterna av verkställighet med elektronisk övervakning är positiva (se prop. 2024/25:202 s. 20 och 21). Det är en väl etablerad verkställighetsform och den har godtagits som ett tillräckligt ingripande alternativ till fängelse i anstalt, eller med andra ord till ovillkorligt fängelse. Ett delvis villkorligt fängelsestraff får vidare en tillräcklig skärpa även om den ovillkorliga delen verkställs med elektronisk övervakning. Den ovillkorliga delen av ett sådant straff bör därför kunna avtjänas genom verkställighet med elektronisk övervakning. I lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning bör också anges att tillämpningsområdet för lagen avser fängelse som inte är villkorligt.

6.6 Tilläggssanktionerna till villkorligt fängelse

6.6.1 Tilläggssanktionerna och deras rangordning

Regeringens förslag

Ett villkorligt fängelsestraff ska som huvudregel förenas med en tilläggssanktion. De tilläggssanktioner som villkorligt fängelse ska få förenas med är dagsböter, samhällstjänst och övervakning.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Endast ett fåtal remissinstanser yttrar sig särskilt över förslaget. *Åklagarmyndigheten* tillstyrker förslaget och delar bedömningen att valet av tilläggssanktioner, dvs. huvudinriktningen för sanktionens innehåll, ska beslutas av rätten. *Sveriges advokatsamfund* har inget att invända mot de föreslagna tilläggssanktionerna, deras inbördes rangordning och resonemangen om hur tilläggssanktionerna ska tillämpas.

Jönköpings tingsrätt invänder mot ordet ”sanktion” och anser att det bör övervägas om ”tilläggssanktion” är en lämplig benämning. *Brottsofferjouren Sverige* (*BOJ*) anser att villkorligt fängelse bör kombineras med krav på reparation och ansvarstagande i fler fall.

Lunds universitet (*juridiska fakultetsstyrelsen*) ifrågasätter att villkorligt fängelse som huvudregel ska förenas med dagsböter och anser att villkorligt fängelse utan dagsböter borde kunna väljas som ett första steg i ingripandeskalan.

Skälen för regeringens förslag

Som framgår av avsnitt 6.2 föreslås villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Flera av inslagen i dessa påföljder bör i stället inordnas som tilläggssanktioner till villkorligt fängelse. *Jönköpings tingsrätt* invänder att ordet ”sanktion” av enskilda kan uppfattas på olika sätt och ha olika betydelser i olika sammanhang. Tingsrätten anser därför att det bör övervägas om ”tilläggssanktion” är en lämplig benämning. Regeringen konstaterar att ordet ”sanktion”, inklusive olika sammansättningar där ordet ingår, är vanligt förekommande i lagstiftningssammanhang för att beskriva en reaktion från en offentlig myndighet med stöd av lag som riktar sig mot en begången överträdelse av en författning och som väsentligen har ett bestraffande syfte. I det nu aktuella sammanhanget blir användningen enligt regeringen tillräckligt tydlig för att det klart ska framgå vad som avses. Uttrycket tilläggssanktion bör alltså användas.

Vid utformningen av det nya systemet finns det anledning att utgå från en rangordning av tilläggssanktionernas ingripandegrad, med utgångspunkt i hur mycket de – typiskt sett – kan antas inverka på den dömdes normala livsföring.

I det nuvarande påföljdssystemet är böter en mindre ingripande påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Villkorlig dom eller skyddstillsyn som har förenats med dagsböter är i sin tur mindre ingripande än om samma påföljd hade förenats med samhällstjänst. En liknande rangordning bör behållas även i ett system med villkorligt fängelse. Böter bör därför vara en tilläggssanktion och betraktas som den minst ingripande av tilläggssanktionerna. I likhet med vad som gäller i dag för villkorlig dom eller skyddstillsyn som förenas med böter är dagsböter den form av böter som bör komma i fråga. *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) ifrågasätter att villkorligt fängelse som huvudregel ska förenas med dagsböter och anser att villkorligt fängelse utan dagsböter borde kunna väljas som ett första steg i ingripandeskalan. I avsnitt 6.3.1 har regeringen konstaterat att villkorligt fängelse bör förses med någon form av verkställighetsinnehåll på liknande sätt som dagens villkorliga dom och skyddstillsyn, för att inte bara i formellt utan också i reellt hänseende vara mer ingripande än böter. Det ska ses i ljuset av att villkorligt fängelse kommer i fråga först när straffet inte kan bestämmas till böter. Som regeringen har konstaterat i det angivna avsnittet är en straffvarning utan verkställighetsinnehåll, vilket blir innebörden av det Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) förespråkar, inte ett trovärdigt och tillräckligt ingripande alternativ till ett ovillkorligt fängelsestraff. Villkorligt fängelse utan dagsböter bör därför inte användas som ett första steg i ingripandeskalan. Dagsböter som tilläggssanktion och verkställighet av en sådan sanktion behandlas närmare i avsnitt 6.6.2.

Om villkorligt fängelse med dagsböter inte är tillräckligt ingripande, behöver en strängare tilläggssanktion kunna väljas. I ett sådant fall bör den tilltalade kunna dömas till att under ett visst antal timmar i huvudsak utföra oavlönat arbete. En sådan tilläggssanktion bör benämnas samhällstjänst, vilket är ett begrepp som känns igen från det nuvarande påföljdssystemet. Till stor del bör sanktionen likna en föreskrift om samhällstjänst vid villkorlig dom eller skyddstillsyn enligt dagens reglering. Innebörden av en

samhällstjänstsanktion behandlas närmare i avsnitt 6.6.3 och verkställighet av en sådan sanktion i avsnitt 6.8. Redan här kan dock konstateras att samhällstjänst i vissa fall är en mindre lämplig tilläggssanktion med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden. I stället kan en sanktion som är mer inriktad på stöd eller kontroll vara att föredra. En sådan tilläggssanktion bör benämnas övervakning. Samhällstjänst och övervakning bör vara likställda i ingripandegrad. Övervakningssanktionens innehåll bör likna innehållet i en skyddstillsyn enligt den nuvarande ordningen. Innebörden av övervakning som tilläggssanktion beskrivs närmare i avsnitt 6.6.4 och verkställighet av en sådan sanktion i avsnitt 6.8. I avsnitt 6.7 behandlas hur valet mellan tilläggssanktionerna bör göras.

Sveriges advokatsamfund har inget att invända mot de angivna tilläggssanktionerna, deras inbördes rangordning och resonemangen om tillämpningen. *Brottsofferjouren Sverige* (*BOJ*) förespråkar att villkorligt fängelse ska kombineras med krav på reparation och ansvarstagande i fler fall. Regeringen konstaterar att det enligt dagens reglering finns en möjlighet för rätten att meddela föreskrift om tid och sätt för betalningen av utdömt skadestånd samt föreskrift för den dömde att biträda målsäganden med arbete som syftar till att avhjälpa skador som vållats genom brottet (27 kap. 5 § och 28 kap. 6 § brottsbalken). Med beaktande av hur systemet med villkorligt fängelse föreslås vara utformat finns det inte anledning att införa en motsvarande, eller någon annan typ av, sådan möjlighet på domsnivån. Systemet bör ha en så enkel och lättillämpad utformning som möjligt. De tilläggssanktioner som bör stå till buds för rätten bör därför vara begränsade till dagsböter, samhällstjänst och övervakning. I avsnitt 6.8.16 återkommer regeringen till frågan om sådana åtgärder som Brottsofferjouren Sverige (BOJ) tar upp bör kunna föreskrivas i samband med verkställigheten av påföljden.

Regeringen delar *Åklagarmyndighetens* uppfattning att valet av tilläggssanktion, dvs. huvudinriktningen för sanktionens innehåll, bör beslutas när påföljden bestäms. Det finns inte anledning att i en ännu högre utsträckning – än vad den nu angivna regleringen innebär – till Kriminalvården överlämna frågan om att bestämma innehållet i påföljden inom ramen för verkställigheten av straffet.

6.6.2 Dagsböter som tilläggssanktion

Regeringens förslag

Villkorligt fängelse ska få förenas med en skyldighet att betala lägst 30 och högst 200 dagsböter.

Dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska verkställas enligt bötesverkställighetslagen. Den femåriga preskriptionstiden för bötesstraff ska omfatta även sådana böter. Böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska inte kunna förvandlas till fängelse.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Endast ett fåtal remissinstanser yttrar sig särskilt över förslaget. *Sveriges Domareförbund* välkomnar att böter inte ska ses som en egen påföljd när de döms ut i kombination med ett villkorligt fängelsestraff. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* ifrågasätter att dagsböter ska utgöra en tilläggssanktion till villkorligt fängelse i stället för ett självständigt straff.

Skälen för regeringens förslag

Som framgår av det föregående avsnittet bör dagsböter vara den minst ingripande tilläggssanktionen. Av avsnitt 6.5.1 framgår att det inte föreslås någon lagstadgad gräns för hur långa fängelsestraff som kan förklaras villkorliga, men att det endast undantagsvis bör bli aktuellt vid straff som uppgår till ett år eller mer. Inte minst i ljuset av det kan det diskuteras om användningen av dagsböter som tilläggssanktion till villkorliga fängelsestraff bör begränsas till straff som understiger en viss längd. Samtidigt påverkar även brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet utrymmet för att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och det är lämpligt att det finns ett utrymme för rätten att göra nyanserade bedömningar i de enskilda fallen. Det framstår därför inte som lämpligt att i lag begränsa användningen av dagsböter till straff av en viss längd.

Den grundläggande konstruktionen att ett visst antal dagsböter ska bestämmas och varje dagsbot fastställas till ett visst belopp i kronor bör gälla också när dagsböter används som tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Vidare bör beräkningen av dagsbotsbeloppet inte skilja sig från den beräkning som ska göras när dagsböter döms ut som ett självständigt straff (25 kap. 2 § andra stycket brottsbalken). Enligt den nuvarande regleringen får villkorlig dom och skyddstillsyn förenas med mellan 30 och 200 dagsböter (27 kap. 2 § respektive 28 kap. 2 §). Tillämpningsområdet för villkorligt fängelse med dagsböter kommer i huvudsak att motsvara det för villkorlig dom och dagsböter. Villkorligt fängelse bör därför – i likhet med vad som gäller i dag vid villkorlig dom – kunna förenas med en skyldighet att betala lägst 30 och högst 200 dagsböter.

Antalet dagsböter vid villkorlig dom bestäms i dag med utgångspunkt i brottslighetens straffmätningsvärde och dess art. Den mer binära synen på brottslighetens art (se avsnitt 6.5.1) innebär att bedömningen av antalet dagsböter i en högre utsträckning än i dag kommer att fastställas efter det villkorliga fängelsestraffets längd. Förhållandet mellan antalet dagsböter och strafflängden bör emellertid inte regleras i lag. När antalet dagsböter ska bestämmas bör nuvarande praxis avseende antalet dagsböter vid villkorlig dom för brott där brottslighetens art inte inverkar på bedömningen kunna tjäna som en utgångspunkt. Om dagsböter undantagsvis väljs som tilläggssanktion vid delvis villkorligt fängelse (jfr avsnitt 6.5.3), bör antalet dagsböter bestämmas med beaktande av längden av straffet i den del som det förklaras villkorligt.

I likhet med vad som gäller för dagsböter i förening med villkorlig dom behövs det ingen särskild reglering av frågan om vilken inverkan det förhållandet bör ges att den tilltalade har varit frihetsberövad med anledning av misstanke om brott som har prövats i målet på hur antalet dagsböter som ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med bestäms. Frågan om

rätten helt bör kunna avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med dagsböter med anledning av ett frihetsberövande behandlas i avsnitt 6.7.3.

Enligt den nuvarande regleringen betraktas dagsböter som döms ut i förening med villkorlig dom eller skyddstillsyn som ett självständigt straff. Underlåtenhet att betala böterna kan därför inte leda till att den villkorliga domen eller skyddstillsynen undanröjs. Verkställigheten av bötesstraffet följer i stället bestämmelserna i bötesverkställighetslagen. Det innebär att den dömde blir föremål för indrivning om han eller hon inte frivilligt betalar det bötesbelopp som har dömts ut. Om inte heller indrivning leder till full betalning, kan böterna förvandlas till fängelse, om förutsättningarna i 15 § bötesverkställighetslagen är uppfyllda. Det är enligt regeringen mest förenligt med konstruktionen av systemet med villkorligt fängelse att dagsböter – i likhet med samhällstjänst och övervakning – utformas som en tilläggssanktion till villkorligt fängelse snarare än som ett självständigt straff. Dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör alltså betraktas som en del av det villkorliga fängelsestraffet. Regeringen anser i likhet med *Sveriges Domareförbund*, men till skillnad från *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, att det är den lämpligaste ordningen.

Att dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse är en del av det villkorliga fängelsestraffet talar för att en sådan sanktion i verkställighetshänseende inte fullt ut bör likställas med böter som döms ut som en fristående påföljd. Samtidigt bör det beaktas att böter kan drivas in tvångsvis och att det finns ett exekutionsväsende som har till uppgift att säkerställa verkställigheten av bötesstraff när det finns tillgångar att betala dem med. Den ordningen möjliggör också nedläggning av bötesverkställigheten i vissa fall där det finns särskilda skäl av social natur (jfr 12 § bötesverkställighetslagen), vilket framstår som önskvärt även i det nya systemet. Mot den bakgrunden och för att inte göra systemet onödigt komplicerat bör verkställighet av böter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse i första hand hanteras enligt den ordning för uppbörd och indrivning som gäller för fristående bötesstraff. I den nya lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse bör det därför anges att bestämmelser om verkställighet av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse finns i bötesverkställighetslagen. Vidare bör det göras ett tillägg i bestämmelsen om påföljdspreskription i 35 kap. 7 § brottsbalken om att den femåriga preskriptionstiden för böter även gäller sådana böter som har dömts ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

Även om utgångspunkten alltså ska vara att böterna verkställs enligt bötesverkställighetslagen bör – som utvecklas närmare i avsnitt 6.9.1 – bristande betalning i vissa fall kunna leda till att böterna undanröjs och att den dömde får en annan tilläggssanktion. Böterna bör däremot inte kunna förvandlas till fängelse på samma sätt som fristående bötesstraff. Det bör tydliggöras dels i 25 kap. 8 § brottsbalken, som innehåller en hänvisning till bötesverkställighetslagen, genom att det förs in en upplysning om att det finns särskilda bestämmelser om undanröjande av böter som har dömts ut som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff, dels i 22 § bötesverkställighetslagen, om i vilka fall förvandling av böter inte får ske, genom att det anges att böter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse inte får förvandlas.

6.6.3 Samhällstjänst som tilläggssanktion

Regeringens förslag

Villkorligt fängelse ska få förenas med en skyldighet att fullgöra samhällstjänst i lägst 40 och högst 300 timmar.

Samtycke från den tilltalade ska inte vara en förutsättning för samhällstjänst som tilläggssanktion.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Kriminalvården har inte några invändningar mot att antalet timmar som kan dömas ut höjs från 240 till 300, men framför att det redan i dagsläget är problematiskt med tillgång till samhällstjänstplatser och befarar att tillgången kan begränsas ytterligare vid en ökning av antalet timmar samhällstjänst. Myndigheten ser därför en risk för att det uppstår praktiska svårigheter att genomföra en utdömd tilläggssanktion i form av samhällstjänst. *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) har liknande synpunkter och pekar på att förslaget kan innebära en ökad användning av samhällstjänst samt att frivården kan ha svårt att få platser för samhällstjänst. Det bör därför, enligt universitetet, ses till att frivilligorganisationer och andra som erbjuder platser för samhällstjänst har tillräckliga resurser för att erbjuda platser för att kunna fullgöra samhällstjänst.

Helsingborgs tingsrätt och *Malmö tingsrätt* är positiva till att samtycke från den tilltalade inte ska vara en förutsättning för att förena villkorligt fängelse med samhällstjänst. Malmö tingsrätt framhåller samtidigt betydelsen av att den tilltalades inställning i stället beaktas inom ramen för en lämplighetsbedömning, för att undvika att olämpliga personer döms till att fullgöra samhällstjänst. Andra remissinstanser är mer kritiska till att samtycke inte ska krävas. *Sveriges advokatsamfund* anser att kravet bör behållas. *Sveriges Domareförbund* har viss förståelse för förslaget om att samtycke inte ska krävas, men varnar för att det kan medföra att antalet ärenden om undanröjande av en utdömd påföljd kan öka.

Arbetsmiljöverket tar upp vikten av att arbetsmiljörättsliga aspekter av samhällstjänst analyseras med klargörande av övervägandena, så att det blir tydligt om avsikten är att arbetsmiljölagen fortsatt inte ska vara tillämplig på samhällstjänst, eller om en ändring i det avseendet ska införas.

Skälen för regeringens förslag

Vad tilläggssanktionen samhällstjänst bör innebära

Innehållet i en villkorlig dom eller en skyddstillsyn får enligt den nuvarande regleringen skärpas genom att påföljden förenas med en föreskrift om samhällstjänst. En sådan föreskrift innebär skyldighet för den dömde att utföra oavlönat arbete under viss tid, lägst 40 och högst 240 timmar, och förutsätter att den tilltalade samtycker till att påföljden förenas med en sådan

föreskrift (27 kap. 2 a § första stycket och 28 kap. 2 a § första stycket brottsbalken). Därutöver krävs att en föreskrift om samhällstjänst är lämplig med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter (30 kap. 7 § andra stycket och 9 § andra stycket 4). När rätten meddelar en föreskrift om samhällstjänst ska den ange i domslutet hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse hade valts som påföljd (27 kap. 2 a § andra stycket och 28 kap. 2 a § andra stycket).

Tillämpningsområdet för samhällstjänst kommer i det nya systemet i första hand att omfatta dels fall där brottslighetens art talar mot en privilegiering av den tilltalade men straffet understiger sex månader, dels fall där den tilltalades tidigare brottslighet talar mot en sådan privilegiering men straffet understiger ett år (jfr avsnitt 6.5.1). I undantagsfall – om det finns synnerliga skäl – ska rätten dock få besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om t.ex. straffets längd talar för ett ovillkorligt fängelsestraff (se avsnitt 6.5.2). Det gäller särskilt om den dömde ska verkställa en del av straffet enligt vad som gäller för fängelsestraff som inte är villkorliga (se avsnitt 6.5.3 om delvis villkorligt fängelse). Samhällstjänst bör kunna användas också i den undantagssituationen att villkorligt fängelse döms ut trots att straffets längd talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Dessa förhållanden talar för att det maximala antalet timmar samhällstjänst som villkorligt fängelse får förenas med bör vara något högre än det maximala antalet timmar samhällstjänst vid villkorlig dom och skyddstillsyn. Samtidigt bör, av de skäl som *Kriminalvården* och *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) anför, det maximala antalet timmar samhällstjänst inte i en alltför stor utsträckning bör överstiga de nuvarande 240. En alltför stor utvidgning är inte lämplig med beaktande av svårigheterna med tillgång till samhällstjänstplatser och att tillgången kan riskera att begränsas ytterligare. Som Kriminalvården påpekar kan praktiska svårigheter att genomföra en utdömd tilläggssanktion i form av samhällstjänst annars uppstå. Med anledning av vad Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) understryker om resurserna för frivilligorganisationer och andra som erbjuder platser för samhällstjänst bör det framhållas att det givetvis är av vikt att dessa resurser kan användas på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. När villkorligt fängelse används trots att straffet är ett år eller längre och samhällstjänst väljs som tilläggssanktion bedöms en lämplig övre gräns vara 300 timmar.

Det maximala antalet timmar vid samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör alltså inte i en alltför stor utsträckning överstiga de nuvarande 240. När antalet timmar samhällstjänst bestäms i det konkreta fallet bör ledning kunna hämtas i det i praxis utarbetade förhållandet mellan antalet timmar samhällstjänst och det alternativa fängelsestraffets längd vid skyddstillsyn (se t.ex. NJA 2008 s. 359). Praxis avseende antalet timmar samhällstjänst vid villkorlig dom framstår som mindre lämplig att utgå från. Det beror dels på att villkorligt fängelse i sig kommer att vara en strängare påföljd än villkorlig dom, dels på att samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse kommer att vara förenad med vissa övervaknings- och kontrollinslag som inte finns vid villkorlig dom (se avsnitt 6.8). Att utgå från den praxis som gäller för skyddstillsyn innebär att en månads villkorligt fängelse som utgångspunkt bör förenas med 40 timmar samhällstjänst och att antalet timmar sedan ökar med 20 för varje månad som fängelsestraffets längd ökar. Den allra översta delen av spannet

är avsett att komma till användning i vad som måste betecknas som undantagssituationer som inte kan förväntas bli alltför vanligt förekommande. Regeringen bedömer därför att en ökning av antalet timmar till 300 inte kan förväntas påverka tillgången till platser eller de övriga aspekter som remissinstanserna framhåller på ett avgörande sätt.

Förhållandet mellan antalet timmar samhällstjänst och det villkorliga fängelsestraffets längd bör inte regleras i lag. Hur många timmar samhällstjänst som ska dömas ut om straffet är ett år eller längre bör avgöras av rätten med utgångspunkt i straffets längd i det enskilda fallet. Vid delvis villkorligt fängelse bör antalet timmar samhällstjänst bestämmas efter längden av straffet i den del som det förklaras villkorligt (jfr avsnitt 6.5.3).

Arbetsmiljöverket uppmärksammar arbetsmiljörättsliga aspekter av samhällstjänst och ser ett behov av en analys med klargörande av övervägandena, så att det blir tydligt om avsikten är att arbetsmiljölagen (1977:1160) fortsatt inte ska vara tillämplig på samhällstjänst eller om en ändring i det avseendet ska införas. Som Arbetsmiljöverket också tar upp har det tidigare konstaterats att den som utför samhällstjänst inte är en arbetstagare i civilrättslig mening och att arbetsmiljölagen därför inte blir tillämplig, men att de arbetsuppgifter som den dömde ska utföra självfallet bör vara sådana att de inte innebär särskilda risker för olycksfall eller skador (se prop. 1989/90:7 om försöksverksamhet med samhällstjänst s. 27). Ändringar i dessa avseenden är inte avsedda i det nya systemet.

Beaktande av frihetsberövanden när antalet timmar samhällstjänst bestäms

För vissa påföljder finns en möjlighet för rätten att besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom att den tilltalade under en sammanhängande tid av minst 24 timmar har varit frihetsberövad med anledning av brott som har prövats i målet eller som påföljden avser, se 3 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande (tillgodoräknandelagen). Någon möjlighet att anse en föreskrift om samhällstjänst helt eller delvis verkställd till följd av ett frihetsberövande finns däremot inte. Ett frihetsberövande ska inte heller inverka på antalet timmar samhällstjänst när påföljden bestäms (se NJA 2012 s. 968). Avräkning får i stället ske om påföljden senare undanröjs (jfr 2 § tillgodoräknandelagen).

Den angivna ordningen kan diskuteras eftersom avräkningen endast kommer den dömde till godo om han eller hon missköter påföljden. På det sättet missgynnar ordningen i någon mening den som faktiskt sköter sig. I ett nytt system finns det därför anledning att överväga om ett frihetsberövande bör kunna beaktas genom att ett lägre antal timmar samhällstjänst bestäms när rätten förenar ett villkorligt fängelsestraff med en sådan sanktion. Längden av ett villkorligt fängelsestraff skulle inte påverkas av att antalet samhällstjänsttimmar sätts ned. Om rätten i samband med att villkorligheten upphävs fastställer en tid som ska avräknas med anledning av att den dömde har fullgjort delar av samhällstjänstsanktionen, skulle den avräkningen göras från den ursprungligen utdömda strafftiden, oberoende av om antalet timmar samhällstjänst i domen sattes ned på grund av frihetsberövandet. Mot den bakgrunden kommer frihetsberövandet – även

om det kan få betydelse i flera led – inte att räknas den dömde till godo dubbelt.

En invändning mot en möjlighet att beakta ett frihetsberövande vid bestämmandet av antalet timmar samhällstjänst kan vara att det då brister i likabehandling i förhållande till den som har fått övervakning som tilläggssanktion, eftersom rätten inte kan ändra innehållet i en sådan sanktion till följd av ett eventuellt frihetsberövande. Som regeringen återkommer till i avsnitt 6.8.12 och 6.8.13 föreslås dock att det är den strafftid som återstår efter avräkning av ett eventuellt frihetsberövande som ska avgöra om en utdömd övervakningssanktion ska förenas med helghemarrest eller annan hemarrest och i så fall under hur lång tid. På så sätt kommer alltså även ingripandegraden i en övervakning vid längre strafftider att lindras om den dömde har varit frihetsberövad. Den skillnad som vid kortare strafftider visserligen kan uppstå i förhållande till en övervakningssanktion bör kunna accepteras. Det gäller särskilt eftersom innehållet i övervakningen – bortsett från helghemarrest och annan hemarrest som används för att skärpa ingripandegraden i sanktionen – styrs av den dömdes behov av stöd och kontroll, och inte av det villkorliga fängelsestraffets längd.

En ytterligare invändning som kan framföras mot en ordning där ett frihetsberövande tillåts inverka på antalet samhällstjänsttimmar är att ett frihetsberövande i vissa fall kan beaktas som ett skäl för att överhuvudtaget göra straffet helt eller delvis villkorligt (se avsnitt 6.5.2 och 6.5.3). Den dömde kan därigenom redan sägas ha fått tillgodoräkna sig frihetsberövandet. I likhet med bestämmandet av antalet dagsböter när dagsböter väljs som tilläggssanktion (se avsnitt 6.6.2) bör ett frihetsberövande som redan har åberopats som skäl för att helt eller delvis göra straffet villkorligt inte också beaktas när antalet timmar samhällstjänst bestäms. Det sagda bör dock inte hindra att rätten i andra fall, när straffet görs villkorligt och samhällstjänst väljs som tilläggssanktion, beaktar ett frihetsberövade genom att ett lägre antal timmar samhällstjänst bestäms än vad som hade varit fallet om den dömde inte varit frihetsberövad. Antalet timmar samhällstjänst bör alltså kunna påverkas av att den tilltalade har varit frihetsberövad med anledning av brott som har prövats i målet eller som straffet avser. I likhet med förhållandet mellan antalet timmar samhällstjänst och det villkorliga fängelsestraffets längd bör det angivna förhållandet dock inte regleras i lag. När antalet timmar samhällstjänst bestäms för en tilltalad som har varit frihetsberövad med anledning av brott som har prövats i målet eller som påföljden avser – och detta inte redan har beaktats som skäl för att överhuvudtaget göra straffet helt eller delvis villkorligt – framstår det som ett rimligt riktmärke att ett dygns frihetsberövande motsvarar en timmes samhällstjänst.

I avsnitt 6.7.3 behandlas frågan om rätten med anledning av ett frihetsberövande helt bör kunna avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion, dvs. att förena straffet med dagsböter, trots att en strängare sanktion är påkallad med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Om rätten beaktar ett frihetsberövande vid bestämmandet av antalet timmar samhällstjänst och beslutet om villkorlighet senare upphävs, innebär inte det nämnda hänsynstagandet att den dömde

kan sägas redan ha tillgodoräknats tiden för frihetsberövandet som verkställighet av fängelsestraffet (jfr 2 § andra stycket tillgodoräknandelagen).

Ett krav på samtycke bör inte ställas upp

Det nuvarande kravet på samtycke för samhällstjänst har motiverats med att det utan ett sådant krav finns en ökad risk för att den dömde inte är motiverad och att det är särskilt angeläget att försöka undvika misslyckanden när det gäller samhällstjänst. Sådana misslyckanden kan på sikt leda till att det blir svårt att hitta arbetsplatser som tar emot samhällstjänstdömda. (Se prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet s. 91–93 och jfr prop. 1989/90:7 s. 21 och 22.)

Tidigare fanns ett motsvarande krav på samtycke som för samhällstjänst för ungdomstjänst. Det kravet motiverades av samma skäl som för samhällstjänst (se prop. 1997/98:96 s. 146). För ungdomstjänst slopades emellertid samtyckeskravet 2015 (se prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet). I propositionen anförde regeringen att det visserligen såväl för den unges del som för att trovärdigheten i ungdomstjänsten som påföljd ska kunna upprätthållas är viktigt att de som döms till påföljden i så stor utsträckning som möjligt också fullföljer den. I det avseendet angavs ett krav på samtycke ha fördelar, eftersom den som samtyckt också kan sägas ha tagit ställning till att han eller hon är beredd att fullfölja verkställigheten. Mot det stod principiella invändningar mot ett system som ger den tilltalade ett slags vetorätt i förhållande till påföljden. Det konstaterades att ungdomstjänst är en straffrättslig reaktion som ska följa på att den unge har begått ett brott och att det inte är rimligt att den unge genom kravet på samtycke får ett formellt inflytande och kan förfoga över valet av påföljd. Regeringen ansåg att starka skäl talade mot att kravet på samtycke skulle finnas kvar och anförde att endast det faktum att ett formellt samtycke föreligger sällan ger någon djupare kunskap om den unges förutsättningar för att genomföra påföljden. Snarare framstod bedömningen av den unges lämplighet för påföljden som det avgörande för om den kan anses vara ändamålsenlig. En väl genomförd lämplighetsbedömning ansågs ge rätten en god ledning vid bedömningen av om ungdomstjänst bör väljas som påföljd. Risken för att ett slopat krav på samtycke skulle medföra någon avgörande skillnad i möjligheten att bedöma motivationen hos dem som är aktuella för påföljden bedömdes vara liten. Om den unge aktivt motsätter sig att verkställa påföljden, skulle detta kunna tala mot att påföljden är lämplig. Enligt regeringen kunde Sveriges åtaganden enligt olika internationella konventioner med förbud mot tvångsarbete inte anses utgöra något hinder mot att ungdomstjänst döms ut utan att den tilltalade har samtyckt till att utföra oavlönat arbete. (Se prop. 2014/15:25 s. 39 och 40.)

Flera av de aspekter som var aktuella för ungdomstjänst aktualiseras även när det gäller ett krav på samtycke till samhällstjänst. I det föreslagna systemet med villkorligt fängelse kommer samhällstjänst som tilläggssanktion inte att kunna verkställas tvångsvis. En skillnad mot den nuvarande ordningen är också att det kommer att finnas en annan tilläggssanktion – övervakning – på samma ingripandenivå som samhällstjänst. Ett krav på samtycke till samhällstjänst skulle därmed innebära att den tilltalade ges möjlighet att styra över vilken tilläggssanktion på samma ingripandenivå

som kan väljas i det enskilda fallet. Det framstår inte som ändamålsenligt och talar för att det inte bör finnas ett krav på samtycke i det nya systemet med villkorligt fängelse. Sveriges konventionsåtaganden kan inte heller – som har konstaterats även i det nyss redovisade lagstiftningsärendet – anses utgöra något hinder mot att samhällstjänst döms ut utan att den tilltalade har samtyckt till att utföra oavlönat arbete. Samtycke från den tilltalade bör alltså, i likhet med vad *Helsingborgs tingsrätt* och *Malmö tingsrätt* är positiva till men till skillnad från vad *Sveriges advokatsamfund* anser, inte i sig vara en förutsättning för samhällstjänst som tilläggssanktion. Om den tilltalade aktivt motsätter sig samhällstjänst, bör dock detta – som Malmö tingsrätt framhåller vikten av – beaktas vid bedömningen av om samhällstjänst är olämpligt för den tilltalade (se vidare avsnitt 6.7.1). Som tingsrätten framhåller kan det därigenom undvikas att olämpliga personer döms till att fullgöra samhällstjänst. Därigenom minskas också den risk som *Sveriges Domareförbund* ser för att antalet ärenden om undanröjande av en utdömd påföljd skulle öka. Som Sveriges Domareförbund påpekar kräver samhällstjänst den dömdes aktiva medverkan. Ett väl avvägt lämplighetskrav medför enligt regeringen en rimlig avvägning för att tillgodose även vad Sveriges Domareförbund befarar om att personer som inte har hörsammat kallelser till frivården eller inte kommit till förhandlingen i domstolen skulle dömas till samhällstjänst som de sedan inte medverkar i.

6.6.4 Övervakning som tilläggssanktion

Regeringens förslag

Rätten ska, om det finns särskilda skäl, få besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen och, om straffet endast är delvis villkorligt, att straffet i den del som inte är villkorlig ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft.

Om domen överklagas, ska högre rätt få besluta att verkställigheten ska avbrytas.

Övervakningen ska upphöra vid prövotidens utgång, eller vid den tidigare tidpunkt som Kriminalvården beslutar. Övervakningstiden ska dock inte få understiga ett år. Kriminalvårdens beslut om övervakning ska få överklagas.

Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, ska inte räknas in i övervakningstiden.

Regeringens bedömning

Rätten bör inte ha möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den övervakade. Inte heller bör rätten förordna övervakare.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens förslag och bedömning. Utredningen föreslår inte att Kriminalvårdens beslut om övervakning ska få överklagas. Utredningen gör inte någon ut-

trycklig bedömning om huruvida rätten ska ha en möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den övervakade eller förordna övervakare. Utredningens förslag har också en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Jönköpings tingsrätt, *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* tar upp olika aspekter av att påföljdens faktiska innehåll överlämnas till Kriminalvården. Jönköpings tingsrätt ser det inte som en godtagbar ordning och anser att rätten även fortsättningsvis ska fatta beslut om påföljdens kärna, inklusive ingripande villkor och behandlingsinsatser. Tingsrätten ifrågasätter om Kriminalvården har den kompetens som krävs för att bestämma ett innehåll som är rimligt i förhållande till brottslighetens straffvärde och art. Allmänhetens insyn i systemet begränsas också kraftigt framhåller tingsrätten. Den tar också upp att åklagarens möjlighet att överklaga påföljdens innehåll begränsas eftersom det blir en fråga för Kriminalvården – inte rätten – att bestämma övervakningens innehåll. Det finns även, enligt tingsrätten, en risk för att påföljdssystemets preventiva och rehabiliterande funktion försvagas när rätten inte kan styra in den dömde i vård på samma sätt som i dag.

Malmö tingsrätt har liknande synpunkter och pekar på att rätten kan begränsas vid valet av påföljd. Tingsrätten tar upp att rätten förlorar möjligheten att väga innehållet i tilläggssanktionen mot alternativen i form av ett (ovillkorligt) fängelsestraff eller ytterligare tilläggssanktioner. Det gör sig, enligt tingsrätten, särskilt gällande vid dagens kontraktsvård, där innehållet i vården ofta är helt avgörande i valet mellan fängelse och skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Även Norrköpings tingsrätt tar upp att innehållet är okänt för rätten när den ska göra sin avvägning. Att överlåta till Kriminalvården att fylla en övervakningssanktion så att den ska motsvara exempelvis 100 timmars samhällstjänst framstår, enligt tingsrätten, som betänkligt av principiella skäl. Tingsrätten ser svårigheter med att överblicka hur ingripande villkorligt fängelse med en eller flera tilläggssanktioner kommer att bli, i jämförelse med ett ovillkorligt fängelsestraff som avtjänas med elektronisk fotboja.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Rätten bör inte kunna besluta om särskilda föreskrifter eller förordna övervakare

I det nuvarande påföljdssystemet får rätten vid en dom på skyddstillsyn meddela vissa föreskrifter (28 kap. 6 § andra stycket brottsbalken). Dessa föreskrifter framgår av 26 kap. 16 § andra stycket 3–8 och tredje stycket och kan avse

- deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet,
- missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling,
- arbete, utbildning eller annan sysselsättning,
- anvisningar om boendet, vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas,
- skyldighet att lämna olika typer av prov, eller
- när och hur en skadeståndsskyldighet ska fullgöras.

En fråga är om det i systemet med villkorligt fängelse bör finnas någon form av motsvarande möjlighet för rätten att fylla en tilläggssanktion i form av övervakning med ett närmare angivet innehåll. I den delen konstaterar regeringen att den ökade mängden mål och ärenden som rättsväsendet har att hantera ställer allt högre krav på att brottmålen kan hanteras på ett effektivt sätt. Det nya påföljdssystemet bör vara utformat på ett sätt som främjar en så effektiv handläggning som möjligt. Ett sätt att uppnå den typen av effektivitetsvinster är att Kriminalvården i en högre utsträckning får ansvaret för utformningen av den enskilda påföljdens innehåll och individanpassningar, inom ramen för verkställigheten av påföljden. En sådan ordning har flera fördelar. Den har förutsättningar att förenkla domstolens beredning av målen och bidra till att de kan avgöras inom rimlig tid. Dessutom kan det antas att innehållet i påföljden blir bättre anpassat efter den dömdes behov om innehållet bestäms i nära anslutning till att påföljden ska verkställas och Kriminalvården kan också behöva anpassa föreskrifterna utifrån ändrade förhållanden under verkställighetens gång. Dessa förhållanden talar för att rätten inte bör ha en möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den övervakade.

Jönköpings tingsrätt, *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* invänder att den beskrivna ordningen i en för stor utsträckning överlämnar till Kriminalvården att bestämma påföljdens innehåll och bl.a. att Kriminalvården saknar den kompetens som krävs för att bestämma ett rimligt innehåll i förhållande till brottslighetens straffvärde och art. Jönköpings tingsrätt ser det som ett problem att enskilda tjänstemän på Kriminalvården ges ett avgörande inflytande utanför de rättssäkerhetsgarantier som en rättegång innebär. Det kan enligt dessa remissinstanser bl.a. leda till en orättvis och rättsosäker behandling. Regeringen delar inte den bedömning som dessa remissinstanser ger uttryck för. I avsnitt 6.8.16 behandlar regeringen möjligheten för Kriminalvården att besluta om särskilda föreskrifter. Redan här kan dock konstateras att föreskrifterna avser sådant som behövs för att minska risken för att den som står under övervakning begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. Kriminalvården har redan i dag en stor erfarenhet av att göra sådana bedömningar och det nuvarande systemet fungerar enligt regeringen i allt väsentligt väl. Kriminalvården får mot denna bakgrund anses ha bäst förutsättningar och kompetens att göra sådana bedömningar. Att påföljdssystemets preventiva och rehabiliterande funktion skulle försvagas när rätten inte kan styra in den dömde i vård på samma sätt som i dag, vilket Jönköpings tingsrätt tar upp, kan av samma skäl inte betecknas som sannolikt. Riskerna med vad samma tingsrätt tar upp om att åklagarens möjlighet att överklaga påföljdens innehåll skulle begränsas eftersom det blir en fråga för Kriminalvården – inte rätten – att bestämma övervakningens innehåll bör enligt regeringen inte heller överdrivas.

Till skillnad från Jönköpings tingsrätt anser regeringen att ordningen med ett större ansvar för Kriminalvården är lämplig, både med beaktande av den dömdes förhållanden och i förhållande till brottsoffer. Inte heller vad samma tingsrätt anför om att allmänhetens insyn i systemet begränsas påverkar på ett avgörande sätt bedömningen. Av domen kommer det på ett tillräckligt tydligt sätt att framgå vad den utdömda påföljden avser. Även i det nuvarande systemet kan det dessutom i många fall inte sägas vara på

förhand mer exakt bestämt vad en skyddstillsyn kommer att innebära för den dömde, även om den har förenats med en särskild föreskrift.

Ordningen innebär inte att rätten begränsas för mycket vid valet av påföljd eller att innehållet i påföljden i en för stor utsträckning skulle vara okänt för rätten, vilket Malmö tingsrätt och Norrköpings tingsrätt ser en risk för. Som har redovisats i avsnitt 6.3.4 föreslås kontraktsvård utgå ur påföljdssystemet. Även om – som Malmö tingsrätt tar upp med exemplet kontraktsvård – rätten inte kommer att ha en lika stor möjlighet att väga innehållet i en tilläggssanktion mot alternativen i form av ett (ovillkorligt) fängelsestraff eller ytterligare tilläggssanktioner, bör rätten kunna lita på att Kriminalvården kommer att fylla en tilläggssanktion i form av övervakning med ett ändamålsenligt innehåll. Detsamma gäller den typ av situationer som Norrköpings tingsrätt tar upp där alternativet skulle vara en tilläggssanktion i form av ett större antal timmar samhällstjänst eller möjligheterna att jämföra med ett ovillkorligt fängelsestraff som verkställs med elektronisk övervakning (s.k. fotboja).

Regeringen anser sammantaget att de fördelar som har beskrivits väger tyngre än de omständigheter som de angivna domstolarna tar upp. Rätten bör alltså inte ha en möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter i systemet med villkorligt fängelse.

Rätten kan enligt det nuvarande systemet också förordna övervakare (28 kap. 6 § första stycket). Inte heller en sådan ordning behöver behållas i systemet med villkorligt fängelse. I avsnitt 6.8.11 behandlas Kriminalvårdens möjlighet att förordna övervakare vid verkställigheten.

Övervakningens startpunkt och beslut om omedelbar övervakning

I förslaget om att införa ett system med villkorligt fängelse ligger att en tilläggssanktion som straffet har förenats med ska fullgöras under prövotiden (se avsnitt 6.3.1). Vidare bör, som framgår av avsnitt 6.8.1, en tilläggssanktion i form av övervakning som utgångspunkt få verkställas först när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse med en sådan sanktion har fått laga kraft mot den dömde. Övervakningen kommer således normalt sett inte att starta förrän tiden för att överklaga domen har löpt ut eller den dömde har lämnat en nöjdförklaring. Det finns dock skäl som talar för att rätten bör ha en möjlighet att besluta att övervakningstiden, och därmed också prövotiden, ska börja löpa redan från dagen för domen. Dessa skäl liknar de som har motiverat den hittillsvarande ordningen att en dom på skyddstillsyn i regel ska börja verkställas omedelbart (se avsnitt 4.2.4).

Att övervakningen kommer i gång snabbt kan vara en fördel sett både till risken för återfall i brott och till att den dömde kan vara särskilt motiverad att få behandling i omedelbar anslutning till domstolsförhandlingen. I synnerhet om personen har ett pågående skadligt bruk eller beroende kan det finnas ett värde i att övervakningen kan inledas i direkt anslutning till domen, så att vård- eller behandlingsinsatserna kan komma i gång. Mot den bakgrunden bör rätten få besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen, om det finns särskilda skäl. I ett sådant fall räknas prövotiden från domsdagen (se avsnitt 6.3.5).

Beslut om omedelbar verkställighet vid delvis villkorligt fängelse

När det gäller skyddstillsyn som förenas med fängelse får rätten enligt dagens reglering, om förhållandena kräver det, förordna att domen på fängelse ska gå i verkställighet trots att den inte har fått laga kraft (28 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken). Möjligheten att förordna om omedelbar verkställighet infördes på 1980-talet sedan påföljdskombinationen skyddstillsyn och fängelse hade varit i bruk i några år. Bakgrunden var att det för många dömda kunde förflyta en inte obetydlig del av övervakningstiden innan fängelsestraffet började verkställas. En påbörjad behandling kunde då komma att på ett olyckligt sätt avbrytas av frihetsberövandet. Det kunde också vara svårt att motivera klienten att överhuvudtaget inleda några rehabiliteringsåtgärder så länge han eller hon hade fängelseverkställigheten hängande över sig. Dessa förhållanden hade sagts utgöra ett påtagligt problem för frivården. Det gällde särskilt när anstaltsbeläggningen var hög och det regelmässigt dröjde länge innan straffet kunde verkställas. De negativa effekter som den uppskjutna verkställigheten av fängelsestraffet kunde ha på behandlingsarbetet inom ramen för skyddstillsynen talade för att en möjlighet borde öppnas att få till stånd en omedelbar verkställighet av straffet. Det framhölls dock att det av rättssäkerhetsskäl måste krävas att omedelbar verkställighet inte kommer till stånd annat än efter förordnande av rätten i det enskilda fallet och att rätten när den överväger ett sådant förordnande i princip bör ha att beakta samma omständigheter som när det gäller frågan om en dom på skyddstillsyn ska gå i omedelbar verkställighet. (Se prop. 1982/83:85 s. 100.) Angående den sistnämnda frågan kan hänvisas till avsnitt 6.3.5.

När ett delvis villkorligt fängelsestraff med övervakning som tilläggssanktion döms ut kan det förväntas i många fall finnas skäl för häktning på grund av risk för att den dömde fortsätter sin brottsliga verksamhet (jfr 24 kap. 1 § rättegångsbalken). Det gäller särskilt om övervakning har valts med anledning av att den dömde har ett pågående skadligt bruk eller beroende eller liknande som kräver vård eller behandling och det aktuella brottet är kopplat till det förhållandet. Om rätten beslutar att den dömde ska kvarbli i häkte till dess att domen i ansvarsdelen får laga kraft mot honom eller henne, kommer häktningen att följas av omedelbar straffverkställighet när domen i den del som avser det ovillkorliga fängelsestraffet får laga kraft mot den dömde (8 § strafftidslagen). Något särskilt beslut om omedelbar verkställighet av straffet i den del som inte är villkorlig behövs alltså inte i en sådan situation.

Omedelbar verkställighet kan också ske om den dömde lämnar en nöjdförklaring avseende den delen av straffet och begär att få påbörja verkställigheten direkt (5 och 13 §§ strafftidslagen). Huruvida det sistnämnda kommer att inträffa kan rätten normalt sett dock inte ha någon säker uppfattning om. Dessutom kan ett behandlingsbehov – även i fall där det inte finns skäl för häktning – medföra att den ovillkorliga delen av straffet behöver avtjänas direkt för att övervakningen ska bli meningsfull. Som har framgått ovan kan det annars hända att en påbörjad behandling på ett olyckligt sätt avbryts av frihetsberövandet. Dessutom kan det vara svårt att motivera den dömde att överhuvudtaget inleda några rehabiliteringsåtgärder så länge han eller hon har fängelseverkställigheten hängande över sig. Mot den bakgrunden bör rätten vid delvis villkorligt fängelse med övervakning

få besluta att straffet i den ovillkorliga delen ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft. För ett sådant beslut bör det krävas att det finns särskilda skäl. När rätten överväger att besluta om omedelbar straffverkställighet får den göra en samlad bedömning av de omständigheter som talar för och mot ett sådant beslut. Behandlingsaspekter får då beaktas och ställas mot sådana omständigheter som i vad mån den tilltalade har förnekat den aktuella brottsligheten eller det annars finns anledning att anta att han eller hon kommer att överklaga domen. (Jfr prop. 1982/83:85 s. 98–101.) Om rätten beslutar om omedelbar verkställighet, bör också prövotiden räknas från dagen för domen (se avsnitt 6.3.5). Skulle talan föras mot en dom i vilken det har beslutats om omedelbar verkställighet följer det av 19 § lagen (1946:804) om införandet av nya rättegångsbalken att den tilltalade ska anses som häktad om han eller hon är intagen i kriminalvårdsanstalt.

Övervakningens upphörande

Som framgår av avsnitt 6.3.5 bör prövotiden för villkorligt fängelse vara två år eller, om fängelsestraffet är längre än två år, motsvara straffets längd. Vidare innebär förslagen i det här avsnittet att övervakningstiden startar samtidigt som prövotiden. Frågan är då om övervakningen också bör pågå under hela prövotiden eller om den bör kunna upphöra tidigare.

För skyddstillsyn enligt dagens reglering gäller att övervakningen upphör först vid den treåriga prövotidens utgång, men att Kriminalvården kan besluta att övervakningen ska avslutas tidigare, så länge den är minst ett år (28 kap. 5 § andra stycket brottsbalken). Den ordningen infördes i samband med lagändringar som trädde i kraft den 1 maj 2021 (se prop. 2020/21:85 Utökade kontroll- och stödmöjligheter avseende skyddstillsynsdömda). Dessförinnan upphörde övervakningen vid skyddstillsyn utan att något särskilt beslut behövde fattas när ett år av prövotiden hade förflutit. Övervakningsnämnden eller rätten kunde dock besluta om förlängning av övervakningstiden i vissa fall.

I propositionen till 2021 års lagändring noterades att när det gäller villkorlig frigivning har Kriminalvården möjlighet att anpassa övervakningstiden så att den löper så länge den dömde har behov av det under prövotiden (26 kap. 12 § brottsbalken). Enligt regeringen fanns det även för skyddstillsynsdömda skäl att förtydliga att det är behovet av övervakning som ska styra övervakningstidens längd. Kriminalvården skulle därför löpande under prövotiden kunna bedöma om övervakning behövs. Avsikten var dock inte att det för de flesta skyddstillsynsdömda skulle bli fråga om övervakningstider som löper över hela prövotiden om tre år. Påföljdens intensitet skulle liksom tidigare kunna vara som störst under den första tiden av verkställigheten, men det skulle bero på den enskildes behov av kontroll och stöd. Detta angavs innebära att övervakningen i många fall kan upphöra redan efter ett år. En ny viktig roll för Kriminalvården skulle bli att efter en individuell bedömning sortera ut de fall där övervakning efter ett år fortsatt är nödvändig och verkningsfull för att minska risken för återfall i brott eller för att underlätta den dömdes anpassning i samhället. Det angavs också vara viktigt eftersom Kriminalvårdens resurser bör koncentreras till de fall där de kan förväntas ge resultat. Har övervakningen i huvudsak fungerat utan anmärkning det första året bör det, enligt vad

regeringen anförde, sällan finnas behov av att låta övervakningstiden löpa vidare. Om det därefter visar sig att det finns behov av det, kan den dömde på nytt ställas under övervakning. Att övervakningstiden skulle vara minst ett år motiverades med hänvisning till vikten av att domstolarna har förtroende för att en dom på skyddstillsyn innebär en påföljd av viss längd och med ett visst innehåll. (Se prop. 2020/21:85 s. 23 och 24.)

I förordningen (1998:642) om verkställighet av frivårdspåföljder anges att när det har gått ett år av prövotiden ska Kriminalvården, om det inte är obehövligt, pröva om behovet av övervakning kvarstår och fatta beslut i frågan (2 kap. 5 §).

Även när det gäller övervakning som tilläggssanktion i ett system med villkorligt fängelse kan det övervägas om den tid under vilken den dömde ska stå under övervakning alltid bör sammanfalla med prövotiden. Någon särskild övervakningstid skulle då inte behöva lagfästas, vilket kan sägas vara naturligt eftersom tilläggssanktionen benämns just som övervakning. Att övervakning alltid skulle ske under hela prövotiden är dock svårt att förena med övriga förslag. Det föreslagna systemet bygger på att tilläggssanktionerna samhällstjänst och övervakning är likställda i ingripandegrad (se avsnitt 6.6.1). Även om ingripandegraden inte bara beror på övervakningens längd utan också på vad övervakningen består i medför dessa förhållanden att det bör finnas en möjlighet att anpassa övervakningstiden efter förhållandena i det enskilda fallet. Regeringen anser att Kriminalvården löpande under prövotiden bör kunna bedöma om övervakning behövs. En sådan ordning överensstämmer med vad som gäller vid villkorlig frigivning och enligt den nuvarande regleringen om skyddstillsyn och är även i övrigt motiverad för att säkerställa att samhällets resurser används när det finns ett behov av det och på ett effektivt sätt. Kriminalvården bör alltså kunna besluta att övervakningen ska upphöra vid en tidigare tidpunkt än vid prövotidens utgång. Övervakningstiden bör dock inte få understiga ett år.

Kriminalvårdens beslut om att övervakningen ska upphöra vid en tidigare tidpunkt än vid prövotidens utgång påverkar den dömdes situation på ett betydande sätt. Ett sådant beslut bör därför få överklagas. Ett överklagande bör prövas av den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven och nämndens beslut bör i sin tur kunna överklagas till allmän domstol. Motsvarande ordning gäller i dag för Kriminalvårdens beslut om övervakning avseende den som är villkorligt frigiven (jfr prop. 2025/26:34 s. 48–52 samt 26 kap. 12 § och 37 kap. 7 och 11 §§ brottsbalken). I avsnitt 6.8.18 föreslås att Kriminalvården bör ges möjlighet att ändra ett tidigare beslut om att övervakningen ska upphöra vid en tidigare tidpunkt än vid prövotidens utgång. Kriminalvården kommer också att kunna avslå den dömdes begäran att förkorta övervakningstiden. Även sådana beslut bör alltså kunna överklagas till övervakningsnämnd, vars beslut i sin tur bör kunna överklagas till allmän domstol.

Beslut om inhibition i högre rätt

Om rätten har beslutat att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen och avgörandet överklagas, behöver högre rätt kunna besluta att verkställigheten ska avbrytas. Detsamma gäller vid över-

klagande av ett beslut om att straffet vid delvis villkorligt fängelse ska börja verkställas i den del som inte är villkorlig trots att domen inte har fått laga kraft.

När det gäller övervakning vid skyddstillsyn kan högre rätt om domen överklagas besluta att verkställigheten ska avbrytas (28 kap. 5 § första stycket brottsbalken). Någon sådan särskild bestämmelse om inhibition finns däremot inte för beslut om att en dom på fängelse som har dömts ut i förening med skyddstillsyn enligt 28 kap. 3 § ska gå i verkställighet trots att domen inte har fått laga kraft. Skillnaden beror på att den omedelbara verkställigheten av övervakningen kommer till stånd direkt till följd av lag och inte genom ett domstolsförordnande. Rättegångsbalkens bestämmelser om inhibition blir då inte tillämpliga (se prop. 1982/83:85 s. 133). När det i stället gäller förordnande om omedelbar verkställighet av fängelse som har dömts ut enligt 28 kap. 3 § har det uttalats att högre rätt med stöd av 19 § lagen om införande av nya rättegångsbalken jämförd med 51 kap. 8 § rättegångsbalken har möjlighet att inhibera verkställigheten och därigenom åstadkomma att den dömde omedelbart friges (se Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott [2025, version 5, JUNO], s. 155 och 156).

Som har framgått ovan bör såväl omedelbar övervakning som omedelbar verkställighet av straffet i den icke villkorliga delen vid delvis villkorligt fängelse kräva ett särskilt beslut av rätten. Av tydlighetsskäl bör det finnas en uttrycklig bestämmelse om detta i regleringen av övervakning som tilläggssanktion i brottsbalken. Bestämmelsen bör ange att om domen överklagas, får högre rätt besluta att verkställigheten ska avbrytas. Möjligheten bör främst användas i situationer där det är den dömde som har överklagat och överklagandet omfattar den utdömda påföljden.

Om högre rätt har beslutat om inhibition och därefter dömer den tilltalade till villkorligt fängelse med övervakning, bör den tilltalade inte få tillgodoräkna sig den tid som verkställigheten har varit avbruten. Den tiden bör alltså inte räknas in i prövo- eller övervakningstiden. Samma sak bör gälla i andra motsvarande situationer, t.ex. om hovrätten har inhiberat verkställigheten och frikänner den tilltalade, varefter han eller hon döms till villkorligt fängelse med övervakning av Högsta domstolen. Det bör därför anges i lagtexten att tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas inte ska räknas in i övervakningstiden (jfr nuvarande 28 kap. 5 § tredje stycket brottsbalken). Att den nämnda tiden inte heller räknas in i prövotiden föreslås framgå av brottsbalken (se avsnitt 6.3.5).

6.7 Valet av tilläggssanktion

6.7.1 Valet mellan böter, samhällstjänst och övervakning

Regeringens förslag

Dagsböter ska väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Om dagsböter inte kan anses tillräckligt ingripande, ska straffet i stället förenas med samhällstjänst eller övervakning. I valet mellan samhällstjänst och övervakning ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Samhällstjänst ska inte få väljas om den sanktionen är olämplig för den tilltalade.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Åklagarmyndigheten är positiv till att det är straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet som ska vara avgörande vid bedömningen av vilken eller vilka tilläggssanktioner som ska väljas. *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) anser att det saknas tillräckligt precisa kriterier eller ledning för valet av tilläggssanktion och att rekvisitet ”tillräckligt ingripande” är otillfredsställande.

Svea hovrätt anser att det finns en betydande risk för att systemet i vissa fall blir stelbent när personliga förhållanden inte ska beaktas på samma sätt som tidigare. Det finns, enligt hovrätten, exempelvis ett värde i att kunna välja en annan tilläggssanktion än böter med hänsyn till den tilltalades risk för återfall även när det inte är påkallat med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller tidigare brottslighet.

Hovrätten över Skåne och Blekinge invänder mot utredningens resonemang om att den enskilde målsägandens uppfattade intresse ska vägas in vid valet av tilläggssanktion. Även *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) pekar på att om valet av tilläggssanktion påverkas av hänsyn till målsägandens intressen ger det intryck av att målsäganden ska ha möjligheter att höras avseende påföljdsbestämningen. Universitetet tar upp att om det är avsikten så innebär det en ändrad syn på målsägandens roll i straffprocessen, vars straffprocessuella konsekvenser bör utredas. *Uppsala tingsrätt* har liknande synpunkter och ser det som tveksamt ur ett likabehandlingsperspektiv att vid valet av tilläggssanktion ta hänsyn till brottsoffrets behov av att den dömde ställs under övervakning. Tingsrätten för fram att det är oklart om det ska gälla vid alla eller bara vissa typer av brott där det finns ett brottsoffer. Det kan, enligt tingsrätten, även ifrågasättas hur bedömningen ska göras och i vilken utsträckning valet av tilläggssanktion ska påverkas. Tingsrätten anför att det riskerar att bli oklart och oförutsebart för den dömde hur påföljdsvalet sker.

Skälen för regeringens förslag

De omständigheter som bör styra valet av tilläggssanktion

Som redan har framgått bör ett villkorligt fängelsestraff som huvudregel förenas med en tilläggssanktion i form av dagsböter, övervakning eller samhällstjänst. Samhällstjänst och övervakning bör anses mer ingripande än dagsböter, medan de två förstnämnda sanktionerna bör betraktas som likställda i ingripandegrad (jfr avsnitt 6.6.1).

En grundläggande tanke med det föreslagna systemet är att ingripandegraden i den straffrättsliga reaktionen ska styras av straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Det bör, vilket *Åklagarmyndigheten* är positiv till, gälla även när straffet är villkorligt. Således måste det villkorliga fängelsestraffet ges ett sådant verkställighetsinnehåll – genom tilläggssanktionerna – att det kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till de nyss nämnda förhållandena. Att bedömningen ska baseras på vad som är tillräckligt ingripande, vilket *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) invänder mot, överensstämmer med de grundläggande förutsättningarna för systemet med villkorligt fängelse (se avsnitt 6.5.1) och är det lämpligaste även i det här sammanhanget.

Samtidigt har regeringen i avsnitt 6.6.2 gjort bedömningen att dagsböter bör kunna användas som tilläggssanktion ända upp till den gräns när villkorligt fängelse normalt inte längre kan komma i fråga. Det betyder att straffets längd i princip inte får betydelse för valet av tilläggssanktion när straffet understiger ett år. I dessa fall kommer valet av tilläggssanktion i stället att styras av brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Endast när straffet uppgår till ett år eller mer, dvs. när det har gjorts villkorligt med tillämpning av bestämmelsen om synnerliga skäl eller när bara en del av det har gjorts villkorligt i de s.k. intresseavvägningsfallen (se avsnitt 6.5.2 respektive 6.5.3), kommer straffets längd således att inverka på valet av tilläggssanktion. Det bör dock understrykas att ingripandegraden i den tilläggssanktion som har valts – oavsett om det är dagsböter, samhällstjänst eller övervakning – kommer att vara avhängig längden av det fängelsestraff som har mätts ut även när det understiger ett år. Som framgår av avsnitt 6.6.2 och 6.6.3 bör straffets längd nämligen ligga till grund för hur många dagsböter straffet ska förenas med, liksom för antalet timmar samhällstjänst. Även för innehållet i en övervakning får straffets längd betydelse, på det sättet att det är den längden som avgör om, och i så fall under hur lång tid, den dömde ska vara underkastad helghemarrest (se avsnitt 6.8.12). Därigenom blir det utmätta straffets längd styrande för ingripandegraden i den valda sanktionen, även om det inte alltid blir avgörande för själva valet av tilläggssanktion.

Om varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett strängare ingripande, bör tilläggssanktionen bestämmas till dagsböter, även på strafflängder uppemot ett år. Regeringen delar inte *Svea hovrätts* uppfattning om risker med att personliga förhållanden inte kan beaktas i en tillräcklig utsträckning. Det finns inte anledning att låta exempelvis den tilltalades risk för återfall i brott medföra att en strängare tilläggssanktion än dagsböter bestäms även om straffets längd, brottslighetens art eller tidigare brottslighet inte talar för det. Enligt regeringen leder inte det till ett stelbent system på det sätt som hovrätten befarar, utan till ett förutsebart system där lika fall i en så hög utsträckning

som möjligt behandlas lika. Som regeringen återkommer till nedan kan det förhållandet att den tilltalade har återfallit emellertid ges betydelse när det gäller valet mellan övervakning och samhällstjänst.

Är det fråga om ett artbrott eller ett relevant återfall i brott kommer dagsböter däremot inte – annat än i sådana undantagsfall som behandlas i avsnitt 6.7.3 – att komma i fråga som tilläggssanktion. Då bör valet i stället stå mellan övervakning och samhällstjänst. Som har framgått kan brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet också medföra att ett ovillkorligt fängelsestraff bör dömas ut. I artbrottsfallen gäller det när straffets längd uppgår till minst sex månader (se avsnitt 6.5.1). Handlar det om återfall kan ett ovillkorligt fängelsestraff anses påkallat vid upprepade eller annars särskilt flagranta återfall (se samma avsnitt).

Som ett exempel kan anges att den som gör sig skyldig till en stöld som inte utgör ett artbrott bör kunna dömas till villkorligt fängelse med dagsböter. Om personen i fråga begår ytterligare en sådan stöld, kan ingripandegraden skärpas genom att ett nytt villkorligt fängelsestraff förenas med exempelvis övervakning. Vid ett andra återfall i brottslighet av samma slag bör toleransen med personens brottslighet normalt anses vara uttömd och ett ovillkorligt fängelsestraff dömas ut.

Ett annat exempel är om en tidigare ostraffad person ska dömas för ett artbrott, t.ex. en misshandel, till fängelse i tre månader. Straffet bör då i många fall kunna göras villkorligt och förenas med exempelvis samhällstjänst. Om personen därefter gör sig skyldig till en skadegörelse – som inte är av en sådan art att det ger skäl för en strängare påföljd än villkorligt fängelse med dagsböter – bör påföljden kunna bestämmas till villkorligt fängelse med övervakning eller ännu en samhällstjänst. Den tidigare brottsligheten beaktas då genom valet av en strängare tilläggssanktion än vad brottet i sig motiverar. Skulle det andra brottet i stället ha varit en ny misshandel av ungefär samma svårhet som den tidigare, finns det däremot inte någon strängare tilläggssanktion att tillgripa med anledning av återfallet än vad som redan är påkallat med hänsyn till brottslighetens art. Straffet bör då bestämmas till ovillkorligt fängelse.

En särskild situation är när rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt med tillämpning av bestämmelsen om synnerliga skäl (se avsnitt 6.5.2). I sådana fall har ett ovillkorligt fängelsestraff i och för sig ansetts påkallat med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet. Dessa förhållanden bör tala för en strängare tilläggssanktion än dagsböter. Utgångspunkten bör således vara att övervakning eller samhällstjänst ska väljas. Motsvarande resonemang gör sig gällande när rätten har beslutat att endast en del av ett fängelsestraff ska vara villkorlig (se avsnitt 6.5.3). Även i ett sådant fall bör alltså en strängare sanktion än dagsböter normalt väljas.

Till skillnad från *Uppsala universitet* (*juridiska institutionen*) anser regeringen att den nu föreslagna regleringen ger tillräcklig vägledning för tillämpningen när det gäller valet av tilläggssanktion.

Valet mellan samhällstjänst och övervakning

När dagsböter inte kan anses som en tillräckligt ingripande tilläggssanktion står valet mellan samhällstjänst och övervakning. Eftersom dessa sanktioner ska anses likvärdiga i ingripandegrad bör rätten i valet mellan

dem kunna beakta den tilltalades personliga förhållanden och andra omständigheter som saknar bäring på hur ingripande straffet bör vara, men som ändå bör ha betydelse i sammanhanget. Utdömda påföljder bör så långt möjligt ha en brottsavhållande verkan på den dömde. I den mån den tilltalade exempelvis är i behov av vård eller behandling för något som kan antas ha bidragit till brottsligheten bör det således kunna beaktas. Detsamma gäller om han eller hon har gjort sig skyldig till sådan brottslighet eller annars har en sådan problematik som något av Kriminalvårdens påverkansprogram inriktar sig mot. Så länge reaktionen motsvarar den ingripandegrad som krävs med hänsyn till den begångna brottsligheten, bör det alltså finnas en möjlighet för rätten att välja den tilläggssanktion som framstår som bäst avpassad och ändamålsenlig i det enskilda fallet.

Av avsnitt 6.6.3 framgår att samtycke från den tilltalade inte bör vara en förutsättning för samhällstjänst som tilläggssanktion. För valet av samhällstjänst som tilläggssanktion bör det dock finnas ett grundläggande lämplighetskrav. I dag är det kravet i förhållande till villkorlig dom och skyddstillsyn utformat på så sätt att en sådan föreskrift ska vara lämplig med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter (se 30 kap. 7 § andra stycket och 9 § andra stycket 4 brottsbalken). För att tillämpningsområdet för samhällstjänst inte ska bli för snävt bör samhällstjänst i systemet med villkorligt fängelse endast anses uteslutet om det på grund av den tilltalades person eller andra omständigheter är olämpligt för den tilltalade. Frågan om en samhällstjänstsanktion är olämplig för den tilltalade bör avgöras efter en samlad bedömning av den tilltalades förutsättningar och inställning till att fullgöra samhällstjänst (jfr prop. 1997/98:96 s. 98 och 191). Förutsättningarna för samhällstjänst kan brista på grund av exempelvis den tilltalades hälsotillstånd, att han eller hon har ett skadligt bruk eller beroende eller att en sådan sanktion skulle vara förenad med någon form av säkerhetsrisker. Även det förhållandet att den tilltalade aktivt motsätter sig samhällstjänst bör kunna medföra att en sådan sanktion anses vara olämplig för honom eller henne. Under alla förhållanden bör en ovilja att fullgöra samhällstjänst i många fall kunna tala för att övervakning bör väljas i stället.

Om samhällstjänst bedöms vara olämpligt för den tilltalade, kommer valet att falla på övervakning. Till skillnad från dagens skyddstillsyn bör en övervakningssanktion således inte förutsätta att den kan antas bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. Inte heller bör det krävas att den tilltalade har ett övervakningsbehov. Däremot kan ett sådant behov tala för att övervakning är den lämpligaste sanktionen, även om den dömde i och för sig har förutsättningar att fullgöra samhällstjänst. Även det förhållandet att den tilltalade är föremål för vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall kan tala för att övervakning bör väljas (jfr avsnitt 6.3.4). Detsamma gäller om den tilltalade i någon annan form genomgår vård eller behandling för ett brottsrelaterat förhållande, i synnerhet om insatsen har bidragit till att straffet har gjorts villkorligt (jfr avsnitt 6.5.2). Också det förhållandet att den tilltalade har återfallit i brott kan tala för att han eller hon bör underkastas den kontroll och de stödåtgärder som en övervakning innebär.

När rätten har beslutat att endast en del av straffet ska vara villkorlig bör den vid valet av tilläggssanktion beakta att någon villkorlig frigivning inte sker från den ovillkorliga delen av straffet (se avsnitt 6.5.3). Det talar i

många fall starkt för att övervakning bör väljas, så att den dömde sedan han eller hon har avtjänat den ovillkorliga delen av straffet får det stöd och underställs den kontroll som i andra fall kan ske under prövotiden för villkorlig frigivning. Det bör dock inte vara uteslutet att välja samhällstjänst som tilläggssanktion i dessa fall. Ibland kan behovet av de åtgärder som en övervakning inbegriper vara så begränsat att den sanktionen inte framstår som särskilt meningsfull. I ett sådant fall kan samhällstjänst vara ett lämpligare val.

Om den tilltalade har ett utpräglat behov av stöd och kontroll, bör övervakning normalt ha företräde framför samhällstjänst, i vart fall så länge den dömde bedöms som mottaglig för de insatser som en övervakning kan aktualisera. Ibland kan omständigheterna emellertid vara sådana att det visserligen finns ett begränsat övervakningsbehov samtidigt som den tilltalade har förutsättningar att fullgöra samhällstjänst. I sådana fall kan ofta den senare sanktionen vara den lämpligaste. I sammanhanget kan framhållas att även en samhällstjänstsanktion bör kunna innefatta vissa övervakningsmoment (se avsnitt 6.8). Ett begränsat övervakningsbehov bör således kunna tillgodoses också inom ramen för en sådan sanktion.

Hittills har framför allt behandlats hur valet mellan samhällstjänst och övervakning bör påverkas av den tilltalades förutsättningar och behov. Dessa faktorer talar oftast i samma riktning som det samhälleliga intresset av att de påföljder som döms ut får en brottsförebyggande verkan. En särskild fråga är om och i vilken utsträckning målsägandens behov av att den tilltalade underställs övervakning bör kunna beaktas vid valet av tilläggssanktion. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) och *Uppsala tingsrätt* invänder mot att målsägandens intressen ska påverka valet av tilläggssanktion samt att det innebär en ändrad syn på målsägandens roll. Med anledning av dessa synpunkter bör det framhållas att det inte kan bli fråga om att den enskilde målsäganden ska kunna välja eller ha ett direkt inflytande över vilken tilläggssanktion som bör bestämmas. Valet av tilläggssanktion ska göras enligt de regler som beskrivs i det här avsnittet. En annan ordning skulle, som Uppsala tingsrätt påpekar, bidra till oklarheter om vad som ska gälla vid olika typer av brott och dessutom väcka frågor om i vilken utsträckning målsägandens intressen ska beaktas. Däremot kan, beroende på brottslighetens karaktär, inklusive de förhållanden som den har begåtts under och hur den har drabbat andra, möjligheten till sådana särskilda föreskrifter som en övervakning får förenas med göra att övervakning framstår som en lämpligare tilläggssanktion än samhällstjänst. Det bör även påminnas om att den fråga som behandlas här endast är hur valet mellan övervakning och samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska göras. Således är det inte fråga om den typ av mer betydande ingrepp i den straffprocessuella strukturen som remissinstanserna befarar.

Vanligtvis bör alltså behovet av stöd och kontroll, vid sidan av den tilltalades förutsättningar att fullgöra samhällstjänst, vara avgörande för vilken tilläggssanktion som bör väljas. Det bör dock alltid vara fråga om en helhetsbedömning, där samtliga för saken relevanta omständigheter ska beaktas. Ett exempel på en ytterligare omständighet som kan ha betydelse är att den tilltalade tidigare har dömts till – eller vid domstillfället fortfarande avtjänar – ett villkorligt fängelsestraff med en viss tilläggssanktion. Särskilt i det sistnämnda fallet kan det beroende på

omständigheterna vara lämpligare att ett nytt villkorligt fängelsestraff förenas med en annan tilläggssanktion. Det förhållandet att den tilltalade redan är underställd övervakning kan således tala för att det nya straffet om möjligt bör förenas med samhällstjänst, i vart fall om det återstår en inte oansenlig del av prövotiden. I annat fall är risken att det sist utdömda straffet inte får någon – eller i vart fall inte en tillräcklig – praktisk betydelse. Omvänt kan det ofta vara lämpligare att tilläggssanktionen bestäms till övervakning om personen i fråga har återfallit i brott efter att tidigare ha dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst. Några begränsningar av rättens valmöjligheter i de nu diskuterade situationerna bör dock inte ställas upp. Rätten bör således vara fri att välja den tilläggssanktion som vid en helhetsbedömning framstår som den lämpligaste, även om det kan innebära att sanktionen blir densamma som tidigare. De angivna exemplen måste också läsas med reservation för att ett relevant återfall kan medföra att ingripandegraden bör vara strängare. Ett sådant återfall kan medföra att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut för återfallet när den tidigare påföljden har varit ett villkorligt fängelsestraff med övervakning eller samhällstjänst.

6.7.2 Mer än en tilläggssanktion i vissa fall

Regeringens förslag

Om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet eller när rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt för att det finns synnerliga skäl, ska straffet få förenas med mer än en tilläggssanktion. Vid val av mer än en tilläggssanktion ska behovet av stöd och kontroll och övriga omständigheter beaktas.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

I avsnitt 6.6.1 har konstaterats att huvudregeln bör vara att ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med endast en tilläggssanktion. I bl.a. vissa återfallssituationer kan det emellertid vara motiverat att förena straffet med mer än en sanktion.

Som har beskrivits i avsnitt 6.5.1 bör den tilltalades tidigare brottslighet kunna beaktas genom att ett villkorligt fängelsestraff förenas med en mer ingripande tilläggssanktion än vad som hade kommit i fråga om brottet inte hade utgjort ett återfall. Finns det inte någon mer ingripande sanktion att ta till bör normalt ett ovillkorligt fängelsestraff dömas ut. I de flesta fall leder den ordningen till välavvägda resultat, i vart fall när den tilltalade har återfallit i brottslighet av likartat eller allvarligt slag. Det framstår exempelvis som rimligt att den som gör sig skyldig till förmögenhetsbrott

där brottslighetens art inte har betydelse för påföljdsvalet – såsom stölder och hälerier – döms till villkorligt fängelse och böter vid det första tillfället, till villkorligt fängelse och övervakning vid det andra tillfället och till ovillkorligt fängelse vid återfall därefter. Däremot bör den som har gjort sig skyldig till ett narkotikabrott med ett straffvärde på tre månaders fängelse, där brottslighetens art har betydelse, i många fall första gången dömas till villkorligt fängelse med samhällstjänst för att vid ett andra sådant brott dömas till ovillkorligt fängelse.

I vissa fall kan den angivna ordningen dock leda till en omotiverat snabb återfallsskärpning. Sådana situationer uppstår framför allt när den nya brottsligheten, på grund av dess art, talar för ett strängare ingripande än vad som var fallet för den tidigare brottsligheten. Som exempel kan nämnas att någon tidigare har dömts till ett kortare villkorligt fängelsestraff med dagsböter för ett oaktsamt bokföringsbrott och därefter, under prövotiden, gör sig skyldig till en misshandel med ungefär samma straffvärde. Misshandel ger till följd av brottslighetens art i de flesta fall i sig skäl för villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst även om det inte är fråga om återfall, varför ingripandegraden inte kan skärpas med anledning av återfallet genom valet av en strängare tilläggssanktion. Utan en möjlighet att lägga till ytterligare en sanktion skulle den tidigare brottsligheten således endast kunna beaktas genom utdömandet av ett ovillkorligt fängelsestraff, trots att brotten saknar samband med varandra och att straffvärdet av det senare brottet dessutom är relativt lågt.

Mot denna bakgrund bör det finnas en möjlighet för rätten att förena ett villkorligt fängelsestraff med mer än en tilläggssanktion, om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet. Att besluta om mer än en tilläggssanktion bör alltså kunna bli aktuellt när relevansen av den tidigare brottsligheten bedöms som låg och alternativet vore ett ovillkorligt fängelsestraff, företrädesvis i sådana fall där den tilltalade tidigare har dömts till villkorligt fängelse med dagsböter och därefter gör sig skyldig till ett brott som i sig bör föranleda en strängare tilläggssanktion. Att relevansen av den tidigare brottsligheten är låg kan bero på att det har förflutit en längre tid, att brotten inte är likartade eller att straffvärdet för det brott som utgör ett återfall är lågt. Sådana förhållanden kan leda till att ett villkorligt fängelsestraff framstår som en tillräcklig reaktion. Det bör inte vara uteslutet att besluta om mer än en tilläggssanktion även när den tidigare tilläggssanktionen var samhällstjänst eller övervakning och den nya brottsligheten också talar för en sådan sanktion.

Som har framgått bör det nyss sagda gälla även om den nya brottsligheten har begåtts under prövotiden för ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff. Om brottet har begåtts efter prövotidens utgång minskar relevansen av den tidigare brottsligheten, varför utrymmet att döma till ett med flera tilläggssanktioner förstärkt villkorligt fängelsestraff ökar. I dessa fall bör således ett villkorligt fängelsestraff kunna komma i fråga även vid något allvarligare, och inte fullt så olikartad, brottslighet. I enlighet med vad som har anförts i avsnitt 6.5.1 bör utrymmet bli större ju längre tid som har förflutit sedan den tidigare domen. Om återfallet inte längre bedöms ha någon relevans för påföljdsbestämningen av det nya brottet kan ett nytt villkorligt fängelsestraff med endast en sanktion väljas. Tillämpningen bör påverkas av i vilken mån de tilläggssanktioner som står till buds medför att ett villkorligt fängelsestraff är en lämplig, ändamålsenlig och tillräck-

ligt ingripande påföljd i det aktuella fallet. I enlighet med vad som har anförts i avsnitt 6.5.1 bör ett nytt villkorligt fängelsestraff under alla förhållanden vara uteslutet om den tilltalade även efter ett tidigare återfall har dömts till en sådan påföljd, eller med andra ord vid en tredje relevant lagföring. Då bör återfallet alltså i princip alltid anses vara så allvarligt att ett villkorligt fängelsestraff inte kan anses tillräckligt ingripande. Normalt sett bör villkorligt fängelse med flera tilläggssanktioner inte heller anses vara ett tillräckligt ingripande straff för den som har återfallit i brott efter att ha dömts till ovillkorligt fängelse.

En annan situation när det bör vara möjligt att skärpa ingripandegraden i ett villkorligt fängelsestraff genom att förena det med mer än en tilläggssanktion är när straffet har gjorts villkorligt på grund av att det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden eller annars finns synnerliga skäl (se avsnitt 6.5.2). I dessa fall har straffet gjorts villkorligt trots att ett ovillkorligt fängelsestraff i och för sig är påkallat med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet. I sådana fall bör behovet av att skärpa upp det villkorliga straffet med flera sanktioner avgöras utifrån med vilken styrka dessa omständigheter talar för ett strängare ingripande i det aktuella fallet. Om varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett strängare ingripande, bör det kunna räcka med en tilläggssanktion, så länge straffet inte mera påtagligt överstiger den längd som normalt utesluter ett villkorligt fängelsestraff, dvs. ett år eller mer. Likaså bör det som regel anses tillräckligt med en sanktion om straffets längd understiger denna gräns, men ett strängare ingripande är påkallat med hänsyn till brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet. Om det är fråga om ett i sammanhanget långt fängelsestraff – eller om flera omständigheter samtidigt talar för en strängare reaktion – kan dock ytterligare en tilläggssanktion vara nödvändig för att skärpa ingripandegraden. Ju starkare skälen för ett strängare ingripande är, desto mer talar det för att förena straffet med mer än en sanktion.

Oavsett grunden för att ingripandegraden i ett villkorligt fängelsestraff behöver skärpas, bör det i de allra flesta fall vara tillräckligt att straffet förenas med två sanktioner. I något undantagsfall – t.ex. när starka humanitära skäl talar emot ett ovillkorligt fängelsestraff samtidigt som också skälen för ett sådant straff är starka – bör samtliga sanktioner dock kunna användas. Det finns i vart fall inte anledning att ställa upp begränsningar i detta avseende, utan utformningen bör vara sådan att straffet får förenas med mer än en tilläggssanktion.

I de allra flesta situationer när det är aktuellt med mer än en tilläggssanktion kommer det alltså att bli fråga om att förena straffet med två sanktioner. Liksom när valet står mellan samhällstjänst och övervakning bör rätten då kunna göra en helhetsbedömning baserad på samtliga för saken relevanta omständigheter. Det grundläggande lämplighetskravet för samhällstjänst måste vara uppfyllt för att en sådan sanktion ska kunna väljas. Om samhällstjänst är olämpligt, kan således inte annat än övervakning och dagsböter komma i fråga. Om det däremot finns förutsättningar för samhällstjänst, kan en sådan sanktion vid sidan av en övervakning ofta vara det lämpligaste valet. Utrymmet för att välja dessa tilläggssanktioner i förening framstår som större än att förena någon av dessa sanktioner med dagsböter, eftersom en kombination av övervakning och

samhällstjänst bör anses vara en mer ingripande påföljd. Om det finns ett tydligt behov av det stöd och den kontroll som en övervakning innebär bör en av sanktionerna under alla förhållanden vara övervakning. Liksom i andra fall bör ett övervakningsbehov dock inte vara någon absolut förutsättning för en sådan sanktion, men om det behovet helt saknas kan samhällstjänst och dagsböter ibland vara ett bättre val. I sammanhanget bör dock beaktas att övervakningssanktionen även kommer att innehålla inslag av mer repressiv karaktär, företrädesvis i form av helghemarrest (se avsnitt 6.8.12). En övervakningssanktion kan bl.a. av det skälet vara att föredra framför dagsböter, trots att något övervakningsbehov inte kan konstateras eller att det behovet framstår som begränsat. Även i övrigt bör samma omständigheter som aktualiseras vid valet mellan samhällstjänst och övervakning kunna beaktas (se avsnitt 6.7.1).

6.7.3 Ett avstående från eller en mindre ingripande tilläggssanktion i vissa fall

Regeringens förslag

Rätten ska få avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion än vad som annars skulle ha valts, om

- den tilltalade med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på sätt som ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, eller
- det annars finns särskilda skäl mot att förena straffet med en tilläggssanktion eller för att välja en mindre ingripande sanktion.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Förslagen i det föregående innebär att villkorligt fängelse som huvudregel ska förenas med en tilläggssanktion som kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet (se avsnitt 6.5.1). I vissa undantagsfall kan det dock finnas skäl för att välja en mindre ingripande tilläggssanktion än vad dessa omständigheter motiverar. Dessa skäl kan ibland ha en sådan styrka att rätten bör kunna avstå från att förena det villkorliga fängelsestraffet med en tilläggssanktion. Det bör därför finnas en undantagsregel som gör det möjligt att avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion eller att i vart fall välja en mindre ingripande sanktion. Vilka skälen för att tillämpa undantagsregeln bör vara behandlas i det följande.

Ett skäl för rätten att avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion eller att välja en mindre ingripande sanktion bör vara att den tilltalade har varit frihetsberövad i målet. Den möjligheten kan jämföras med undantagsregeln i nuvarande 30 kap. 8 § brottsbalken, som medger att rätten avstår från att förena en villkorlig dom med dagsböter när det finns särskilda skäl. Sådana särskilda skäl kan föreligga bl.a. när den tilltalade har varit frihetsberövad (se t.ex. NJA 2015 s. 386 p. 17). Det framstår som naturligt att ett frihetsberövande i första hand får inverka på ingripandegraden hos den tilläggssanktion som övervägs, om det inte redan har åberopats som skäl för att helt eller delvis göra straffet villkorligt (se avsnitt 6.5.2 och 6.5.3). Om det t.ex. är en samhällstjänstsanktion som övervägs bör utgångspunkten således vara att frihetsberövandet beaktas genom att antalet samhällstjänsttimmar sätts lägre än vad som är motiverat med hänsyn till straffets längd (se avsnitt 6.6.3). Först om rätten bedömer att en sådan inverkan inte är lämplig eller möjlig bör den överväga att i stället avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion eller att välja en mindre ingripande sanktion, dvs. att förena straffet med böter i stället för övervakning eller samhällstjänst.

Såvitt avser dagsböter och samhällstjänst är det när endast en liten del av sanktionen skulle kvarstå att fullgöra efter att frihetsberövandet har beaktats som det bör kunna övervägas att i stället avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion. Det framstår inte som meningsfullt från ett samhällsekonomiskt perspektiv att förena ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst om det bara blir fråga om några enstaka timmar som ska fullgöras. Ett motsvarande resonemang kan föras i fråga om dagsböter. Vid bedömningen bör rätten kunna utgå från de principer för avräkning som föreslås i avsnitt 6.6.2 (dagsböter) respektive 6.6.3 (samhällstjänst). Om det återstående antalet dagsböter eller timmar samhällstjänst klart understiger det lägsta antal som kan dömas ut bör rätten kunna avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion. Ett motsvarande resonemang kan inte utan vidare överföras till övervakning som tilläggssanktion. Den sanktionen fullgörs som utgångspunkt under hela prövotiden. Inte minst av likabehandlingsskäl bör ett frihetsberövande dock kunna leda till att rätten avstår från att förena straffet med en tilläggssanktion även när det är en övervakningssanktion som övervägs. I det fallet bör så kunna ske när det utmätta straffets längd endast i liten utsträckning överstiger frihetsberövandet. En utgångspunkt bör kunna vara att en övervakningssanktion kan underlåtas om rätten i motsvarande situation skulle ha avstått från att förena straffet med samhällstjänst.

Det bör mer sällan bli aktuellt att förena straffet med en lindrigare sanktion, dvs. att välja böter i stället för samhällstjänst eller övervakning, på grund av ett frihetsberövande. Om det inte finns skäl att låta den tilltalade helt undgå tilläggssanktion bör frihetsberövandet, som har anförts ovan, normalt beaktas genom att det får inverka på ingripandegraden i den tilläggssanktionen. Det bör dock inte vara uteslutet att välja en mindre ingripande tilläggssanktion i dessa fall.

Ett frihetsberövande som har föregått domen måste emellertid inte alltid beaktas vid valet av tilläggssanktion om det inte kan inverka på den påtänkta sanktionens ingripandegrad. Frågan bör avgöras efter en bedömning i det enskilda fallet. Som redan har framgått kan ett frihetsberövande ha bidragit till att straffet har gjorts villkorligt. Det kan då sällan anses

finnas skäl för att också sätta ned antalet dagsböter eller timmar samhällstjänst. Även frihetsberövandets längd och vilken sanktion som är aktuell bör ha betydelse. Ett kortvarigt frihetsberövande behöver inte med nödvändighet få någon inverkan, vare sig på valet av tilläggssanktion eller ingripandegraden i den tilläggssanktion som övervägs. Det gäller särskilt när det är övervakning som övervägs, där ingripandegraden inte enbart är kopplad till straffets längd, utan också till den dömdes behov av stöd och kontroll. Även när det är samhällstjänst som övervägs bör rätten kunna underlåta att ge frihetsberövandet någon inverkan, om det endast skulle ha föranlett ett avdrag på samhällstjänsten med ett fåtal timmar. Det kan i sammanhanget framhållas att om beslutet om villkorlighet senare skulle komma att upphävas (se avsnitt 6.10.5), kommer frihetsberövandet att avräknas från den strafftid som då ska avtjänas ovillkorligt.

De allra kortaste frihetsberövandena bör överhuvudtaget inte omfattas av den nu behandlade undantagsregelns tillämpningsområde. I lagtexten bör det uttryckas genom en hänvisning till 2 § tillgodoräknandelagen, som för ett tillgodoräknande förutsätter att frihetsberövandet har varat under en sammanhängande tid av minst 24 timmar. Det bör dock inte uppfattas som att ett frihetsberövande som har beaktats som ett skäl för att välja en lindrigare tilläggssanktion eller att avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion redan ska anses ha tillgodoräknats den dömde som verkställighet av fängelsestraffet om beslutet om villkorlighet senare upphävs. Att tiden för frihetsberövandet har beaktats i valet av tilläggssanktion ska vid ett eventuellt efterföljande upphävande alltså inte anses utgöra något hinder mot tillgodoräknande enligt 2 § andra stycket 1 tillgodoräknandelagen.

Förutom att den tilltalade har varit frihetsberövad i målet kan rätten enligt förarbetena till den hittillsvarande 30 kap. 8 § brottsbalken avstå från att förena en villkorlig dom med dagsböter till följd av de billighetsskäl som anges i 29 kap. 5 §. Ett annat exempel som nämns i förarbetena är när den tilltalade blir skyldig att betala skadestånd. (Se prop. 1987/88:120 s. 104.) På liknande sätt bör det vara möjligt för rätten att avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion när det finns andra särskilda skäl än ett frihetsberövande. Det bör gälla oavsett om sanktionen i annat fall skulle ha bestämts till dagsböter, övervakning eller samhällstjänst. Om det i och för sig finns anledning att mildra det villkorliga fängelsestraffet med avseende på tilläggssanktionen – men inte att helt avstå från att förena straffet med en sådan sanktion – bör i stället en mindre ingripande sanktion kunna väljas. Med andra ord bör straffet då kunna förenas med dagsböter i stället för med övervakning eller samhällstjänst.

Särskilda skäl kan tänkas föreligga när det finns sådana omständigheter som omfattas av kvarvarande strafflindringsgrunder (se avsnitt 9.3) eller sådana omständigheter som kan utgöra synnerliga skäl för villkorligt fängelse (se avsnitt 6.5.2). Som ett exempel kan nämnas att den tilltalades hälsotillstånd är så dåligt att han eller hon varken kan fullgöra samhällstjänst eller en övervakningssanktion på ett meningsfullt sätt. I sådana fall bör rätten i stället kunna förena straffet med dagsböter eller ytterst avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion. Som regel medför ett kortare straff att ingripandegraden i den påtänkta sanktionen blir lägre än vad som annars hade blivit fallet, t.ex. genom att ett färre antal timmar samhälls-

tjänst bestäms. Om en viss omständighet har beaktats vid straffmätningen och föranlett att ett kortare straff har mätts ut bör det därför sällan finnas anledning att beakta omständigheten också vid valet av tilläggssanktion. Detsamma gäller om omständigheten, utan att ha inverkat på straffets längd, har legat till grund för beslutet om villkorlighet. Som anförs i avsnitt 9.2 och 6.5.2 bör omständigheter av nu aktuellt slag som utgångspunkt beaktas i endast ett led av påföljdsbestämningen. Bara om omständigheten inte kan beaktas i tillräcklig utsträckning vid straffmätningen eller bedömningen av om straffet ska vara villkorligt – eller om den annars har en särskild bäring på valet av tilläggssanktion – bör det således komma i fråga att lägga den till grund för en lindring i det sistnämnda avseendet.

Ett annat särskilt skäl mot att förena straffet med en tilläggssanktion skulle, i vart fall när det är dagsböter som övervägs, kunna vara att den tilltalade samtidigt blir skadeståndsskyldig med anledning av brottet. I likhet med vad som gäller vid tillämpningen av hittillsvarande 30 kap. 8 § brottsbalken bör rätten här dock iaktta en stor restriktivitet. Endast när det rör sig om ett kraftigt skadestånd – som inte innebär att den tilltalade får betala tillbaka en vinst som har gjorts till följd av brottet – och det vid en helhetsbedömning framstår som rimligt, bör det komma i fråga att avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion.

6.8 Verkställighet av villkorligt fängelse samt möjligheten att lämna nöjdförklaring

6.8.1 Inledande av verkställighet

Regeringens förslag

Ett villkorligt fängelsestraff ska få verkställas när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse har fått laga kraft mot den dömde. Om rätten har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen eller beslutet får det villkorliga fängelsestraffet i den del som avser övervakningen verkställas trots att domen eller beslutet inte har fått laga kraft.

Verkställigheten ska påbörjas så snart som möjligt efter det att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse är verkställbar mot den dömde.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

I likhet med vad som gäller för ovillkorliga fängelsestraff (jfr 2 § strafftidslagen) bör det i en av de inledande bestämmelserna i den nya lagen om verkställighet av villkorligt fängelse anges när en dom som avser villkorligt fängelse får verkställas. Det är vid den tidpunkten som prövotiden börjar att löpa och som en tilläggssanktion i form av samhällstjänst eller övervakning ska fullgöras. Som framgår av avsnitt 6.3.5 börjar prövotiden löpa när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse med en sådan sanktion har fått laga kraft mot den dömde, eller beträffande övervakning vid den tidigare tidpunkt som rätten har beslutat enligt 27 kap. 3 § andra stycket brottsbalken. Vad gäller dagsböter som tilläggssanktion följer av 2 § bötesverkställighetslagen (1979:189) att uppbörd får ske så snart dom har meddelats, medan indrivning inte får ske förrän domen har fått laga kraft.

Laga kraft mot den dömde kan inträda antingen genom att han eller hon lämnar nöjdförklaring enligt den reglering som föreslås i följande avsnitt, och därigenom avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande i påföljdsdelen, eller genom att överklagandetiden löper ut utan att den dömde har överklagat i den delen. Att den dömde överklagar andra delar av avgörandet, t.ex. gällande skadestånd, utgör inte hinder mot verkställighet av tilläggssanktionen. Verkställigheten hindras inte heller av att åklagaren eller målsäganden överklagar domen eller beslutet.

Som utredningen framhåller är det angeläget att verkställigheten av en utdömd påföljd sker i så nära anslutning till domstolens prövning som möjligt. I många fall kan den dömde vara särskilt motiverad att fullgöra åtgärder som åläggs honom eller henne med anledning av en dom i omedelbar anslutning till domstolsförhandlingen, varför det är viktigt att åtgärderna kan komma till stånd så snabbt som möjligt. Därför bör det anges i lagtexten att verkställigheten ska påbörjas så snart som möjligt efter det att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse är verkställbar mot den dömde.

6.8.2 Nöjdförklaring

Regeringens förslag

Den som har dömts till villkorligt fängelse ska ha en möjlighet att förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse (nöjdförklaring). En sådan förklaring ska vid en dom på delvis villkorligt fängelse avse även den del av straffet som inte är villkorlig.

En nöjdförklaring ska lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring ska inte få tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.

När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. Något vittne ska dock inte behövas om nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet. En nöjdförklaring ska dokumenteras.

En nöjdförklaring ska inte få tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser påföljden får laga kraft mot den dömde.

En följdändring ska göras i lagen om verkställighet av ungdomsövervakning.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag om att en nöjdförklaring vid en dom på delvis villkorligt fängelse ska avse även den del av straffet som inte är villkorlig. Regeringens förslag har också en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Sveriges Domareförbund anser att möjligheten till nöjdförklaring inte bör begränsas till att avse enbart den dömde utan även bör gälla åklagaren och den målsägande som biträder åtalat. I övrigt yttrar sig inte någon remissinstans särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Nuvarande reglering om nöjdförklaring

Den som har dömts till villkorlig dom får, enligt 38 kap. 1 § första stycket brottsbalken, före överklagandetidens utgång lämna en förklaring om att han eller hon är nöjd med domen såvitt gäller den utdömda påföljden. En sådan förklaring ska avse även böter, som dömts ut med stöd av 27 kap. 2 §. Av 38 kap. 1 § andra stycket framgår att en förklaring som lämnats i föreskriven ordning inte får tas tillbaka samt att om den dömde har överklagat domen, ska hans eller hennes talan när det gäller påföljden för brottet anses återkallad genom förklaringen. Den nämnda regleringen kompletteras av 1 kap. 1 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder där det bl.a. anges att nöjdförklaringen ska lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller inför Kriminalvården.

I fråga om dom på fängelse och dom på ungdomsövervakning finns det särskilda bestämmelser om nöjdförklaring, som i huvudsak har samma innehåll som regleringen om nöjdförklaring vid villkorlig dom (se 11–13 §§ strafftidslagen och 10–15 §§ strafftidsförordning [2019:95] samt 4 § lagen [2020:616] om verkställighet av ungdomsövervakning och 2–4 §§ förordning [2020:792] om verkställighet av ungdomsövervakning). Det finns dock skillnader, bl.a. när det gäller vem som är behörig att ta emot nöjdförklaringen.

Nöjdförklaring enligt den nya lagen om verkställighet av villkorligt fängelse

Eftersom villkorlig dom utmönstras ur påföljdssystemet behöver det göras förändringar av 38 kap. 1 § brottsbalken. Samtidigt bör det också för den som har dömts till villkorligt fängelse finnas en möjlighet att förklara sig nöjd med straffet. På så sätt kan den dömde åstadkomma ett lagakraftvunnet avgörande om han eller hon önskar att verkställigheten av påföljden ska komma i gång snabbare. Även den som dömts till delvis villkorligt fängelse enligt 28 kap. 17 § bör kunna lämna en sådan nöjdförklaring. En sådan förklaring bör då avse inte bara det villkorliga fängelsestraffet utan även den del av straffet som inte är villkorlig. I den situationen ska alltså inte strafftidslagens bestämmelser om nöjdförklaring tillämpas.

När det införs en lag om verkställighet av villkorligt fängelse finns det inte någon anledning att ha bestämmelser om nöjdförklaring av ett sådant straff i brottsbalken. Förutsättningarna och formerna för nöjdförklaring av ett villkorligt fängelsestraff bör i stället, som utredningen föreslår, regleras i den nya lagen.

En nöjdförklaring bör kunna lämnas både inför den verkställande myndigheten, dvs. Kriminalvården, och inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet. Möjligheten bör inte begränsas till att avse domar eller beslut som avkunnas i den dömdes närvaro. Också i övrigt bör regleringen, i likhet med utredningens förslag, utformas på ett sätt som i huvudsak motsvarar 4 § lagen om verkställighet av ungdomsövervakning. I lagtexten bör därför anges att en nöjdförklaring inte får tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas bör den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.

När en nöjdförklaring lämnas bör ett vittne närvara. I de fall nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet bör det dock inte behövas något vittne, vilket bör framgå av lagtexten. Som en följd av detta införs motsvarande förändring i 4 § tredje stycket lagen om verkställighet av ungdomsövervakning.

På samma sätt som i dag bör en nöjdförklaring dokumenteras och den får inte tas tillbaka. Vidare det bör framgå av lagtexten att en nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser påföljden får laga kraft mot den dömde. Om den dömde har överklagat domen, bör hans eller hennes talan när det gäller påföljden för brottet anses återkallad genom nöjdförklaringen.

Den förändring som *Sveriges Domareförbund* efterlyser om att en nöjdförklaring ska kunna lämnas även av åklagare och den målsägande som biträder åtalat har inte behandlats i utredningen. Frågan skulle kräva särskilda överväganden avseende ett större antal bestämmelser i vilka förutsättningarna och formerna för nöjdförklaring regleras. Enligt regeringen saknas beredningsunderlag för att överväga sådana ändringar i detta lagstiftningsärende.

6.8.3 Verkställighetens mål och utformning

Regeringens förslag

Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten av samhällstjänst och övervakning.

Verkställigheten ska utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och så att den dömdes anpassning i samhället även i övrigt underlättas.

En kontroll- eller tvångsåtgärd ska endast få användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

Kriminalvården ska upprätta en individuellt utformad verkställighetsplan för den som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning.

Vid en samhällstjänstsanktion ska verkställighetsplanen innefatta en arbetsplan och vid en övervakningssanktion ska den innefatta anvisningar för vad som ska gälla under övervakningen.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Ansvaret för verkställigheten

I likhet med vad som i dag gäller vid en dom på skyddstillsyn respektive villkorlig dom med samhällstjänst bör Kriminalvården vara ansvarig myndighet för verkställigheten när det gäller villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning, men däremot inte när det gäller en tilläggssanktion i form av dagsböter. Eftersom villkorligt fängelse inte föreslås vara förenat med något allmänt skötsamhetskrav (se avsnitt 6.8.4) bör Kriminalvårdens uppgift vara begränsad till att verkställa samhällstjänst- eller övervakningssanktionen och att kontrollera att den dömde fullgör sina skyldigheter enligt en sådan sanktion. När den dömde har fullgjort tilläggssanktionen bör Kriminalvården därmed anses ha utfört sin uppgift som verkställande myndighet, även om prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet fortfarande skulle löpa efter den tidpunkten.

Mot den bakgrunden bör det i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse anges att Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av samhällstjänst och övervakning.

Återfallsprevention och anpassning i samhället

Regeringen anser, i likhet med utredningen, att en allmän målsättning med verkställigheten bör vara att den utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och så att den dömdes anpass-

ning i samhället även i övrigt underlättas. I detta ligger att Kriminalvården utifrån underbyggd kunskap bör identifiera konkreta åtgärder som bedöms vara verkningsfulla för att understödja de skyddsfaktorer som kan antas minska risken för återfall och motverka de riskfaktorer som kan antas bidra till att den dömde på nytt gör sig skyldig till brott. På motsvarande sätt bör myndigheten identifiera konkreta åtgärder som i övrigt kan antas främja den dömdes anpassning i samhället.

Proportionalitetsprincipen

Vid det allmännas beslut om kontroll- eller tvångsåtgärder gäller, även utan uttrycklig lagreglering, en proportionalitetsprincip. Det innebär att sådana beslut måste föregås av en intresseavvägning där den olägenhet som åtgärden kan innebära för den enskilde ställs i relation till syftet med åtgärden. Det ska alltså finnas en balans mellan mål och medel.

I samband med införandet av fängelselagen kodifierades proportionalitetsprincipen för de kontroll- och tvångsåtgärder som kan vidtas under verkställigheten i anstalt (1 kap. 6 § andra stycket). När den nya förvaltningslagen (2017:900) infördes kodifierades principen även där (5 § tredje stycket). Också i lagen om verkställighet av ungdomsövervakning kommer proportionalitetsprincipen till uttryck (6 §). I samband med lagändringar 2020 om förstärkta återfallsförebyggande åtgärder vid villkorlig frigivning (prop. 2018/19:77) lagfästes proportionalitetsprincipen i fråga om åtgärder som vidtas mot villkorligt frigivna i 26 kap. 14 a § brottsbalken. Genom hänvisningen i 28 kap. 6 § samma balk gäller 26 kap. 14 a § även för åtgärder som vidtas mot den som har dömts till skyddstillsyn enligt den nuvarande regleringen.

Enligt regeringen är det angeläget att proportionalitetsprincipen kommer till uttryck även i den nya lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Bestämmelsen bör utformas på motsvarande sätt som i fängelselagen och 26 kap. 14 a § brottsbalken. Det bör därför anges i den nya lagen att en kontroll- eller tvångsåtgärd endast får användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och om en mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig. Det innebär att det i varje enskilt fall ska göras en bedömning av åtgärdens eller åtgärdernas art, styrka, räckvidd och varaktighet. Vid prövningen ska det övervägas om en mindre ingripande åtgärd kan vara tillräcklig. Det sagda gäller inte enbart vid det inledande beslutet, utan under hela den tid en viss åtgärd löper. En åtgärd kan framstå som motiverad inledningsvis men inte efter en viss tid. Om det är fråga om flera åtgärder måste beaktas att dessa sammantaget inte blir alltför ingripande. Det krävs starkare skäl ju mer ingripande åtgärder som övervägs (jfr prop. 2018/19:77 s. 41).

Med kontroll- eller tvångsåtgärd avses t.ex. provtagning för kontroll av att kravet på nykterhet vid utförande av samhällstjänst upprätthålls eller elektronisk övervakning av en särskild föreskrift vid en övervakningssanktion.

En verkställighetsplan ska upprättas

Den som avtjänar en påföljd som Kriminalvården ansvarar för ska i många fall ha en individuellt utformad verkställighetsplan. Det gäller bl.a. för villkorligt frigivna och skyddstillsynsdömda som står under övervakning.

Någon verkställighetsplan ska inte upprättas för den som har dömts till villkorlig dom. För dömda som avtjänar villkorlig dom i kombination med samhällstjänst gäller dock särskilda regler om arbetsplan och en arbetsplan ska även upprättas för den som avtjänar skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst (27 kap. 4 § och 28 kap. 5 a § brottsbalken samt 3 kap. 3 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder).

Skyldigheten att upprätta en verkställighetsplan följer i huvudsak av bestämmelser i brottsbalken (26 kap. 14 § andra stycket och 28 kap. 6 § första stycket), fängelselagen (1 kap. 5 § andra stycket), fängelseförordningen (6 §), lagen om verkställighet av ungdomsövervakning (7 §) och förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder (5 kap. 3 § tredje stycket).

En verkställighetsplan ska vara baserad på en sammanställning och bedömning av identifierade risker, behov och förutsättningar som har betydelse för innehållet i verkställigheten och för möjligheterna att minska risken för återfall i brott. Planen är inte i sig ett beslut som den dömde kan överklaga. Däremot kan planen innehålla enskilda beslut som är överklagbara. (Jfr prop. 2009/10:135 En ny fängelse- och häkteslagstiftning s. 120.)

En gedigen och väl fungerande plan för hur tilläggssanktionerna samhällstjänst eller övervakning ska verkställas är av betydelse för att påföljden verkställs på ett säkert, humant och effektivt sätt. En sådan plan kan också förväntas vara återfallsförebyggande och bidra till den dömdes anpassning i samhället. Detta gäller oavsett om tilläggssanktionen består av övervakning eller samhällstjänst. I båda fallen bör därför Kriminalvården göra en planering som grundar sig på förhållanden i det enskilda fallet och som dokumenteras. I likhet med utredningen bedömer alltså regeringen att verkställighetsplaneringen bör mynna ut i en verkställighetsplan såväl vid övervakning som vid samhällstjänst. I lagen om verkställighet av villkorligt fängelse bör det därför anges att Kriminalvården ska upprätta en individuellt utformad verkställighetsplan för den som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning.

Verkställighetsplanens innehåll

När det gäller samhällstjänst som tilläggssanktion bör verkställighetsplanen ofta kunna vara förhållandevis kortfattad och planeringen behöver inte följa samma rutiner som för en övervakningssanktion. I vissa fall kan verkställighetsplanen behöva ha ett mer omfattande innehåll, exempelvis när en del av samhällstjänsten ska bestå av annan verksamhet än oavlönat arbete (jfr avsnitt 6.8.6). Det bör vara upp till Kriminalvården att avgöra hur verkställighetsplanen ska tas fram och vilket närmare innehåll den ska ha. I likhet med vad som i dag gäller när en villkorlig dom eller skyddstillsyn har förenats med samhällstjänst bör dock Kriminalvården alltid upprätta en arbetsplan för den som har fått en samhällstjänstsanktion. I lagtexten bör därför anges att verkställighetsplanen vid en samhällstjänstsanktion ska innefatta en arbetsplan.

Vad sedan gäller övervakning som tilläggssanktion bör verkställighetsplaneringen i huvudsak kunna göras enligt de rutiner som i dag tillämpas för skyddstillsynsdömda. Därtill kommer att verkställighetsplanen för en övervakningssanktion vid längre strafftider kan innehålla uppgift om vad

som gäller i fråga om helghemarrest eller annan hemarrest. Hur en verkställighetsplan ska tas fram och vilket närmare innehåll den ska ha bör det ankomma på Kriminalvården att besluta om. I lagtexten bör det därför endast anges att verkställighetsplanen vid en övervakningssanktion ska innefatta anvisningar för vad som ska gälla under övervakningen.

6.8.4 Den dömdes allmänna skyldigheter

Regeringens förslag

Den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning ska vara skyldig att
- inställa sig hos Kriminalvården för planering och löpande uppföljning av verkställigheten,
- medverka till att tilläggssanktionen fullgörs i enlighet med Kriminalvårdens anvisningar, och
- hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Villkorligt fängelse bör inte vara förenat med något sådant allmänt skötsamhetskrav som i dag gäller vid villkorlig dom (27 kap. 4 § första stycket brottsbalken) och skyddstillsyn (26 kap. 11 § första stycket och 28 kap. 6 § första stycket). Ett viktigt skäl till detta är att det i praktiken inte skulle finnas praktiska möjligheter att kontrollera efterlevnaden av ett sådant krav i de fall som den dömde inte samtidigt står under övervakning. I stället bör det ställas vissa särskilt angivna krav på den dömde i samband med verkställigheten. Den ordningen bidrar till att det blir tydligt för den dömde vad han eller hon är skyldig att göra för att undvika de åtgärder som Kriminalvården kan vidta vid bristande fullgörande och som i förlängningen kan leda till att beslutet om villkorlighet upphävs. Detta kan i sin tur också förväntas underlätta Kriminalvårdens verkställighet av tilläggssanktionen. Ett underförstått skötsamhetskrav finns dock kvar på så sätt att återfall kan innebära att beslutet om villkorligheten upphävs (jfr avsnitt 6.10.5).

En förutsättning för att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion ska kunna verkställas är att den dömde inställer sig hos Kriminalvården för planering av verkställigheten så att verkställighetsplanen kan upprättas. Dessutom kan förutsättningarna förändras under verkställighetens gång så att planeringen måste justeras. Även i sådana situationer bör den dömde vara skyldig att vid behov inställa sig hos Kriminalvården. Det bör därför anges i lagtexten att den dömde är skyldig att inställa sig hos Kriminal-

vården även för planering och löpande uppföljning av verkställigheten. Om den dömde inte inställer sig enligt Kriminalvårdens anvisningar kan myndigheten vidta åtgärder med anledning av bristande fullgörande av tilläggssanktionen.

Eftersom en samhällstjänst- eller övervakningssanktion inte kan verkställas tvångsvis utan förutsätter den dömdes medverkan bör det också anges i lagtext att den dömde är skyldig att medverka till att tilläggssanktionen fullgörs i enlighet med Kriminalvårdens anvisningar. Vidare är det av vikt att Kriminalvården under tiden som tilläggssanktionen fullgörs informeras om sådant som kan påverka verkställigheten. Det kan exempelvis handla om att den dömde byter adress eller att hans eller hennes arbetsförmåga förändras. Mot den bakgrunden bör det i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse anges att den dömde har en skyldighet att hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten.

6.8.5 Fotografi för ansiktsigenkänning

Regeringens förslag

Vid verkställighet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion ska Kriminalvården få ta fotografi av den dömde för biometrisk autentisering eller annan identifiering av honom eller henne.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att Kriminalvården ska få ta en digital bild av den dömdes ansikte som endast får användas för automatisk autentisering eller annan identifiering av den dömde. Utredningen föreslår därutöver att en ansiktsbild inte ska få behandlas längre än två år efter det att den senaste domen på villkorligt fängelse helt har verkställts eller upphört av annat skäl och att ansiktsbilder och biometriska data som skapats vid en automatisk autentisering ska raderas senast en vecka efter autentiseringstillfället eller, vid prövning enligt 27 kap. brottsbalken, så snart beslutet har fått laga kraft.

Remissinstanserna

Endast *Integritetsskyddsmyndigheten (IMY)* yttrar sig särskilt över förslaget. IMY ifrågasätter inte behovet av utökad användning av biometri i Kriminalvårdens verksamhet, men framhåller att behandling av biometriska uppgifter omfattas av särskilda krav, och måste stå i rimlig proportion till det intrång i den personliga integriteten som behandlingen innebär. Vidare betonar myndigheten vikten av att det fortsatta lagstiftningsarbetet på området samordnas.

Skälen för regeringens förslag

Biometri är ett samlingsnamn för automatiserad teknik som syftar till att identifiera en person eller avgöra om en påstådd identitet är riktig.

Identifieringen sker genom mätning av en persons fysiska karaktärsdrag. Ansiktsigenkänning utgör en sådan teknik och identifieringen utgår i dessa fall från mätning av olika delar av ansiktet, såsom avståndet mellan ögonen, näsans bredd, käklinjens längd och formen på kindbenen. För att använda ansiktsigenkänning behöver ett fotografi tas upp. De biometriska uppgifter som genom teknisk bearbetning kan tas fram ur ett sådant fotografi används sedan som referensmall vid identifieringen.

Den 1 april 2026 träder lagändringar i kraft som bl.a. innebär att Kriminalvårdens möjligheter att använda ansiktsigenkänning vid identifiering av personer som avtjänar fängelsestraff i anstalt eller med elektronisk övervakning förtydligas och utökas (prop. 2025/26:48 En modern lagstiftning för Kriminalvårdens personuppgiftsbehandling). Lagändringarna innebär att det klargörs att Kriminalvården får ta fotografi av den som avtjänar fängelsestraff i anstalt för biometrisk autentisering eller annan identifiering av honom eller henne. Kriminalvården får vidare motsvarande möjlighet att ta fotografi av den som avtjänar ett fängelsestraff med elektronisk övervakning. I lagstiftningsärendet bedömer regeringen att möjligheten att använda biometri innebär bättre förutsättningar att upprätthålla en effektiv och säker straffverkställighet, och att automatiserad teknik för ansiktsigenkänning i många fall skulle kunna ersätta dagens metoder för identifiering. Därutöver bedömer regeringen att Kriminalvården med stöd av befintliga dataskyddsbestämmelser får behandla biometriska uppgifter för biometrisk autentisering (samma prop. s. 37–41, 43 och 44).

De fördelar som användning av ansiktsigenkänning innebär vid verkställighet av fängelsestraff gör sig även gällande vid verkställighet av villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. Innehållet i dessa tilläggssanktioner innefattar flertalet situationer när den dömdes identitet måste bekräftas. Som exempel behöver dömda personer kunna identifieras i samband med nykterhetskontroller på distans, vilket kan aktualiseras vid utförande av samhällstjänst eller när en övervakningssanktion har förenats med en särskild föreskrifter om provtagning för alkoholkontroll. Identifiering genom ansiktsigenkänning vid sådana kontroller kan innebära att identifieringen blir säkrare och effektivare än om den skett manuellt. Möjligheten att kontrollera att de dömda följer de förhållningsregler som följer av sanktionerna kan också förbättras. Kriminalvården bör därför som utgångspunkt ha samma möjligheter att använda ansiktsigenkänning för identifiering av de som döms till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning som för identifiering av de som avtjänar fängelsestraff i anstalt eller med elektronisk övervakning. För att det ska vara möjligt krävs att Kriminalvården får en befogenhet att fotografera de som dömts.

En befogenhet för Kriminalvården att fotografera de som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning innebär en inskränkning av enskildas skydd för den personliga integriteten enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Av artikel 8 i Europakonventionen framgår att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Att ta fotografier av en person utan dennes samtycke utgör ett intrång i privatlivet (se bl.a. Europadomstolens avgörande den 24 juni 2004 i målet von Hannover mot

Tyskland, nr 59320/00, jfr även JO 2022/23 s. 280). Ett liknande skydd finns enligt artikel 7 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

En inskränkning av rätten till skydd för privat- och familjeliv enligt artikel 8 i Europakonventionen får endast ske om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl.a. den nationella säkerheten och till förebyggande av oordning eller brott. Det övergripande ändamålet med den befogenhet som nu övervägs är effektiv och säker verkställighet av påföljder. Att en påföljd ska kunna verkställas på ett effektivt och säkert sätt bedömer regeringen är nödvändigt med hänsyn till de angivna ändamålen. Det påtagliga behovet och de förväntade positiva effekterna av befogenheten väger enligt regeringens uppfattning klart tyngre än det ingrepp som fotografering och efterföljande identifiering kan förväntas innebära för enskilda. Regeringen anser att den befogenhet som nu övervägs är förenlig med skyddet för den personliga integriteten enligt Europakonventionen och Europeiska unionens stadga om de grundläggande friheterna. Upptagning av fotografier utgör inte ett sådant påtvingat kroppsligt ingrepp som har skydd genom 2 kap. 6 § första stycket regeringsformen, men kan i vissa fall utgöra ett sådant betydande intrång i den personliga integriteten som skyddas genom 2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen (jfr prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag s. 177). Regeringen anser inte att den befogenhet som nu föreslås utgör ett betydande intrång i den personliga integriteten i den mening som avses i regeringsformen.

Kriminalvården bör mot denna bakgrund få fotografera de som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. Befogenheten bör införas i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Den bör utformas på motsvarande sätt som de upptagningsbestämmelser i 8 kap. 1 § fängelselagen och 2 kap. 7 § lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning som träder i kraft den 1 april 2026. Det är, som *Integritetsskyddsmyndigheten* för fram, till fördel att regleringarna samordnas. Kriminalvården bör alltså få ta fotografi av den dömde för biometrisk autentisering eller annan identifiering av honom eller henne.

Som Integritetsskyddsmyndigheten påpekar omfattas biometriska uppgifter av särskilda krav enligt dataskyddsregleringen. Enligt regeringen utgör befintliga dataskyddsbestämmelser en tillräcklig begränsning av hur ett fotografi får användas, såsom att biometriska uppgifter enligt 2 kap. 3 § kriminalvårdens brottsdatalag endast får behandlas om det är absolut nödvändigt för ändamålet med behandlingen samt att en särskild längsta tid för behandling enligt 5 kap. 10 § samma lag kommer att gälla för biometriska uppgifter som tagits fram för biometrisk autentisering. Någon begräsning av hur ett fotografi får användas eller särskilda regler för hur länge ansiktsbilder och biometriska uppgifter får behandlas, som utredningen föreslår, bör därför inte införas.

6.8.6 Verkställighet av en samhällstjänstsanktion

Regeringens förslag

En samhällstjänstsanktion ska verkställas genom att den dömde inom prövotiden, under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete eller deltar i programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet, på tid och sätt som anvisas honom eller henne.

Endast en mindre del av samhällstjänsten ska få utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Endast *Norrköpings tingsrätt* och *Solna tingsrätt* yttrar sig särskilt över förslaget. Norrköpings tingsrätt ser praktiska fördelar med att låta Kriminalvården får besluta att en del av samhällstjänsten ska få utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete, men anser att det av principiella skäl framstår som tveksamt att överlåta vad som i praktiken är fråga om påföljdsbestämning till Kriminalvården eftersom gränserna mellan den dömande och verkställande makten på så vis suddas ut. Solna tingsrätt pekar på att frivårdspåföljdens innebörd, bl.a. utförandet av samhällstjänsten, blir mindre förutsebar när Kriminalvården får utökade möjligheter att bestämma dess innehåll.

Skälen för regeringens förslag

Samhällstjänstsanktionens innehåll

Samhällstjänst som tilläggssanktion i det påföljdssystem som nu föreslås bör huvudsakligen bestå i att den dömde, under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete. I likhet med vad som gäller i dag bör det vara Kriminalvården som ansvarar för att ordna samhällstjänstplatser och att kontrollera att en arbetsplan följs. Arbetsplatsen behöver inte vara bestämd före det att domstolen dömer i målet.

Någon allmän möjlighet för rätten att av individualpreventiva skäl kombinera övervakning och samhällstjänst – på ett sätt som liknar dagens skyddstillsyn med samhällstjänst – kommer inte att finnas i det system som villkorligt fängelse som nu föreslås. Redan detta talar för att Kriminalvården vid verkställighet av en samhällstjänstsanktion bör kunna inkludera vissa stöd- eller kontrollåtgärder i verkställigheten. En sådan ordning skapar dessutom, som utredningen lyfter fram, en viss flexibilitet i lagstiftningen och kan förväntas förbättra den dömdes förutsättningar att inte återfalla i brott och underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. Utredningen framhåller också att Kriminalvården har efterfrågat en sådan reglering.

Mot den bakgrunden bör det enligt regeringen vara möjligt för Kriminalvården att låta en mindre del av samhällstjänsten utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete. Eftersom enbart en mindre del av samhällstjänsten kan ersättas av annan verksamhet än oavlönat arbete anser regeringen, till skillnad från *Solna tingsrätt*, att innehållet i samhällstjänsten blir tillräckligt förutsebart och inte som *Norrköpings tingsrätt* lyfter fram riskerar att sudda ut gränsen mellan den dömande och verkställande makten.

Hur stor del av samhällstjänsten som får ersättas får avgöras av Kriminalvården i det enskilda fallet även om det bör betonas att oavlönade arbetet även fortsättningsvis bör utgöra det centrala och dominerande inslaget i sanktionen. Den alternativa verksamheten bör bestå av programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet som Kriminalvården anser lämplig. I samtliga fall bör syftet med verksamheten vara att få den dömde att fullgöra tilläggssanktionen samt att förebygga att han eller hon återfaller i brott och i övrigt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället.

Den alternativa verksamheten bör i ingripandegrad i huvudsak motsvara det antal timmar oavlönat arbete som ska ersättas. Vid värderingen av ingripandegraden bör såväl åtgärdens längd och intensitet som andra krav som ställs på den dömde beaktas.

Samhällstjänsten ska fullgöras inom prövotiden

När möjligheten att förena en villkorlig dom med samhällstjänst infördes angavs i förarbetena att antalet timmar per månad bör avpassas så att avvecklingstiden för samhällstjänsten, dvs. den tidsperiod under vilken samhällstjänsten verkställs i praktiken, blir lämpligt avpassad. Som riktmärke skulle gälla att 40–60 timmar samhällstjänst bör motsvara två månader i avvecklingstid och varje ytterligare tjugotal timmar bör motsvara ytterligare en månad i avvecklingstid. Ett enskilt arbetspass skulle som ett riktmärke motsvara fyra timmar. Samtidigt noterades att det givetvis kan finnas skäl att i enskilda fall avvika från vad som nu har sagts, t.ex. om det föranleds av arbetsuppgifterna i ett visst fall. (Prop. 1997/98:96 s. 102.)

I likhet med utredningen anser regeringen att dessa riktlinjer alltjämt kan tjäna som vägledning. Samtidigt bör det vara upp till Kriminalvården att – med utgångspunkt i de nyss nämnda riktlinjerna och med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet – avgöra under vilken tidsperiod en samhällstjänstsanktion ska verkställas. Det finns därför inte anledning att föreslå en lagreglering om att samhällstjänsten ska fullgöras under en period som i huvudsak motsvarar det villkorliga fängelsestraffets längd, även om det kan antas att så ofta kommer att bli fallet i praktiken. Vad som däremot bör tydliggöras är att prövotiden sätter en yttersta gräns inom vilken samhällstjänstsanktionen kan verkställas. Därför ska det anges i lagtexten att samhällstjänsten ska fullgöras inom prövotiden.

6.8.7 Krav på nykterhet vid fullgörandet av samhällstjänst

Regeringens förslag

Den dömde ska vid fullgörandet av samhällstjänsten inte få vara påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, sådana medel som avses i 1 § lagen om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Den dömde ska, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, vara skyldig att under verkställigheten på begäran lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av sådana medel eller varor.

Elektroniska hjälpmedel ska få användas vid kontrollen. Urinprov ska inte få tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

För personer som har fått en förskrift om samhällstjänst i samband med en villkorlig dom finns i dag – till skillnad från vad som gäller för skyddstillsynsdömda (28 kap. 6 § första stycket och 26 kap. 16 § brottsbalken) – inte någon möjlighet för Kriminalvården att besluta om skyldighet att lämna prover för alkohol- eller drogkontroll. Utredningen framhåller att detta, enligt uppgift från Kriminalvården, utgör ett stort problem när myndigheten ska hitta samhällstjänstplatser.

När det gäller samhällstjänst som tilläggssanktion i systemet med villkorligt fängelse anser regeringen, i likhet med utredningen, att det alltid måste kunna krävas av den dömde att han eller hon är nykter och drogfri vid fullgörandet av samhällstjänstarbetet, eller den andra verksamhet som samhällstjänsten kan utgöras av. Kriminalvården ska därför ha möjlighet att ta prover för kontroll av att den dömde inte är påverkad i samband med att han eller hon fullgör samhällstjänsten.

För den som har en övervakningssanktion kan dock behovet av sådan provtagning variera beroende på bl.a. innehållet i övervakningen och den dömdes eventuella beroendeproblematik. Särskilt för sådana inslag i en övervakningssanktion som inte kräver ett aktivt agerande från den dömdes sida är det inte alltid motiverat att uppställa ett generellt nykterhetskrav med en därtill kopplad skyldighet att på begäran lämna prover. Någon mer allmänt gällande reglering om att den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning ska avhållas sig från alkohol m.m. behövs

därför inte. Däremot bör Kriminalvården ha möjlighet att vid en övervakningssanktion besluta om en särskild föreskrift om skyldighet för den dömde att lämna prover för alkohol- eller drogkontroll. Dessa förslag behandlas närmare i avsnitt 6.8.16.

Mot den bakgrunden bör det alltså införas en bestämmelse i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse som anger att den dömde vid fullgörandet av samhällstjänsten inte får vara påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av 1 § lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl bör den dömde vara skyldig att på begäran lämna prover för kontroll av att han eller hon efterleverkravet på nykterhet. (Jfr 2 kap. 2 § första och andra stycket lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.)

Den dömde bör därmed kunna behöva genomföra prov för kontroll av nykterhet och drogfrihet inför eller under varje arbetspass. Provtagningen bör kunna ske genom att Kriminalvården utför slumpvisa kontroller vid arbetsplatsen eller efter att företrädare för arbetsplatsen underrättar Kriminalvården vid misstanke om att den dömde är påverkad av något otillåtet preparat. För att sådana underrättelser ska göras kan det vara lämpligt att komma överens med dem som tar emot dömda för att fullgöra samhällstjänst om att de ska anmäla misskötsamhet till Kriminalvården. Vid kontrollen bör elektroniska hjälpmedel få användas (jfr 2 kap. 2 § tredje stycket).

När det gäller urinprov bör samma krav uppställas som gäller enligt 22 § lagen om verkställighet av ungdomsövervakning. Det innebär att urinprov inte får tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

6.8.8 Biträdande kontrollör

Regeringens förslag

Kriminalvården ska få förordna en eller flera personer utanför myndigheten att biträda vid kontroll av den som ska fullgöra samhällstjänst (biträdande kontrollör).

Om en biträdande kontrollör bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänsten ska han eller hon omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Enligt nuvarande ordning får Kriminalvården förordna att kontrollen av att en arbetsplan för samhällstjänst följs ska utföras av andra lämpliga personer än anställda vid myndigheten (3 kap. 4 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder). På motsvarande sätt kan Kriminalvården vid behov förordna en eller flera personer utanför myndigheten att biträda vid tillsynen av den som avtjänar fängelse med elektronisk övervakning (3 kap. 1 § andra stycket lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning). Det finns inte något författningsreglerat krav på anmälan till Kriminalvården om kontrollen visar att den dömde åsidosätter sina åligganden.

Som utredningen framhåller bör det även i ett system med villkorligt fängelse finnas möjlighet för Kriminalvården att använda externa personer som biträdande kontrollörer vid samhällstjänst. För att kontrollen av samhällstjänsten ska bli effektiv bör de biträdande kontrollörerna åläggas en skyldighet att anmäla till Kriminalvården om de bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänsten.

I likhet med vad som gäller i dag kommer ansvaret för verkställigheten av samhällstjänsten fortfarande att ligga på Kriminalvården även om en biträdande kontrollör anlitas. Det kan dock, på samma sätt som när det gäller nykterhetskravet vara lämpligt att komma överens med dem som tar emot dömda för att fullgör samhällstjänst om att de ska anmäla missköt-samhet till Kriminalvården.

6.8.9 En samhällstjänstsanktion ska kunna ändras eller ersättas med övervakning

Regeringens förslag

Om det finns särskilda skäl ska Kriminalvården få ändra en samhällstjänstsanktion genom att sätta ner antalet timmar samhällstjänst, eller ersätta hela eller delar av en sådan sanktion med övervakning.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att Kriminalvården även ska få upphäva en samhällstjänstsanktion. Regeringens förslag har också en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Flera remissinstanser tillstyrker förslaget. *Kriminalvården* välkomnar förslaget och framhåller en större flexibilitet i utformningen av verkställigheten som en fördel. *Åklagarmyndigheten* bedömer det utökade ansvaret som Kriminalvården föreslås få, bl.a. vad gäller möjligheten att kunna ändra en samhällstjänstsanktion, som effektivt och ändamålsenligt. *Norrköpings tingsrätt* ser praktiska fördelar med förslaget, men menar att det av principiella skäl framstår som tveksamt att överlåta vad som i

praktiken är påföljdsbestämning till Kriminalvården och på så vis sudda ut gränserna mellan den dömande och verkställande makten.

Uppsala tingsrätt framhåller att det av effektivitetsskäl är positivt att Kriminalvården, av skäl som inte var kända under rättegången, kan ersätta samhällstjänsten med övervakning. Samtidigt pekar tingsrätten på att Kriminalvården därigenom ges stor beslutandemakt och att det riskerar att bli oförutsebart för den dömde vad påföljden faktiskt innebär. Enligt tingsrätten behövs det övervägas närmare i vilken utsträckning det ska vara möjligt att på verkställighetsplanet frångå vad domstolen har bestämt. Även *Solna tingsrätt* tar upp att påföljdens innehåll riskerar att bli mindre förutsebart än tidigare genom att Kriminalvården i vissa fall kan ändra, upphäva eller ersätta en samhällstjänst med övervakning.

Hovrätten över Skåne och Blekingen framhåller att gränsdragningen framstår som oklar mellan när Kriminalvården kan ersätta en samhällstjänst med övervakning och när Kriminalvården ska begära att åklagare för talan vid domstol om upphävande av beslutet att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Hovrätten ser ett behov av att klargöra den avgränsningen.

Kriminalvården efterfrågar ett klargörande och mer konkretiserad vägledning om hur övervakning ska ersätta samhällstjänstsanktionen. Myndigheten efterfrågar också ett förtydligande av hur avräkningen ska ske för den del av samhällstjänsten som har genomförts samt hur övervaknings- eller prövotiden eventuellt påverkas vid omvandling av tilläggssanktion.

Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) anser att det är svårt att överblicka de möjliga konsekvenserna av att Kriminalvården får större möjlighet att fatta beslut om att ändra tilläggssanktioner eller föreskrifter inte endast med hänsyn till övervakningsbehov, utan också i syfte att sanktionen blir tillräckligt ingripande. Universitetet efterfrågar en närmare analys om vad det principiellt innebär för Kriminalvårdens arbete.

Skälen för regeringens förslag

Den nuvarande ordningen för ändring eller upphävande av en föreskrift om samhällstjänst

När det finns skäl till det får rätten, på talan av åklagare, ändra eller upphäva en föreskrift om samhällstjänst vid villkorlig dom (27 kap. 2 a § tredje stycket brottsbalken). Beträffande samhällstjänst som föreskrivits i samband med skyddstillsyn ligger den beslutanderätten i stället hos Kriminalvården (28 kap. 2 a § tredje stycket). I förarbetena anges att det kan uppstå situationer där det finns skäl att ändra innehållet i själva föreskriften om samhällstjänst, utan att omständigheterna är sådana att den utdömda påföljden ska undanröjas. Exempelvis kan det, utan att den dömde rår för det, uppstå hinder mot att fullgöra samhällstjänsten hos en viss arbetsgivare när det endast återstår några timmars arbete. I ett sådant fall bör det, enligt förarbetena, vara möjligt att i stället för att anordna en ny placering sätta ned antalet timmar. Också i det fallet att den dömde efter domen drabbas av allvarlig sjukdom eller skada som gör att han eller hon är förhindrad att fullgöra samhällstjänsten före prövotidens utgång bör det, enligt förarbetena, vara möjligt att justera eller helt ta bort föreskriften om samhällstjänst. (Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet s. 102 och 103.)

En samhällstjänstsanktion ska kunna ändras genom att antalet timmar sätts ner

Som framgår av avsnitt 6.8.6 utgår förslaget om verkställighet av en samhällstjänstsanktion från att det är upp till Kriminalvården att avgöra under vilken tidsperiod sanktionen ska verkställas, så länge det sker under prövotiden. Det bedöms därför inte vara nödvändigt med bestämmelser om att Kriminalvården under en viss tid ska kunna skjuta upp eller avbryta verkställigheten av en sådan sanktion.

Däremot bör en samhällstjänstsanktion kunna ändras av Kriminalvården genom att antalet timmar samhällstjänst sätts ner, om det finns särskilda skäl. I sådana situationer som nuvarande 27 kap. 2 a § tredje stycket respektive 28 kap. 2 a § tredje stycket brottsbalken, enligt de nyss redovisade förarbetena, tar sikte på bör särskilda skäl ofta kunna anses föreligga. Om det uppstår hinder mot att fullfölja samhällstjänsten hos en viss arbetsgivare, utan att det beror på den dömde, och det endast återstår några enstaka timmars arbete bör det alltså även fortsättningsvis vara möjligt att i stället för att anordna en ny placering sätta ned antalet timmar. I likhet med vad som gäller i dag bör det också vara möjligt att göra en sådan justering om den dömde efter domen drabbas av sjukdom eller skada som gör att han eller hon är förhindrad att fullgöra samhällstjänsten före prövotidens utgång. Även i fall av det sistnämnda slaget bör det dock krävas att det endast återstår några enstaka timmars arbete. Om de återstående timmarna är fler än så bör Kriminalvården i stället överväga att ersätta samhällstjänstsanktionen med övervakning (se nedan). Mot den bakgrunden saknas det enligt regeringen ett praktiskt behov av att – som utredningen föreslår – ge Kriminalvården möjligheten att också upphäva en samhällstjänstsanktion. Upphävandemöjligheten bör i stället ersättas möjligheten för Kriminalvården att byta ut hela eller delar av en samhällstjänstsanktion mot övervakning.

I likhet med vad som gäller för beslut enligt nuvarande 28 kap. 2 a § tredje stycket bör Kriminalvårdens beslut om att ändra en samhällstjänstsanktion inte kunna överklagas.

En samhällstjänstsanktion ska kunna ersättas med övervakning

Med det påföljdssystem som nu föreslås – där det utöver samhällstjänsten finns en övervakningssanktion som anses likställd i ingripandegrad – kan den situationen att en samhällstjänstsanktion inte går att verkställa, hanteras på ett nytt sätt. Detta genom att samhällstjänsten ersätts med en övervakningssanktion.

Som flera av remissinstanserna pekar på finns fördelar med en sådan ordning. En reglering av den typen skapar större flexibilitet vid verkställigheten och kan förväntas bidra till att det i fler fall finns praktiska förutsättningar för den dömde att verkställa ett villkorligt fängelsestraff. Effektivitetsskäl talar också för att det i vissa fall bör finnas en möjlighet för Kriminalvården att ersätta samhällstjänst med övervakning.

Regeringen delar mot den bakgrunden utredningens slutsats att Kriminalvården bör få ersätta hela eller delar av en samhällstjänst med övervakning, om det finns särskilda skäl. Det bör i första hand vara aktuellt i fall där den dömde, till följd av omständigheter som inte var kända under rättegången, visar sig sakna förmåga att fullgöra samhällstjänst eller om

det inte går att hitta en lämplig samhällstjänstplats. Däremot bör inte bytesmöjligheten stå öppen för den som låter bli att utföra sin samhällstjänst trots att han eller hon har förutsättningar att göra det. Föreligger ett varaktigt hinder mot att verkställa både en samhällstjänst- och övervakningssanktion, exempelvis på grund av att den dömde har flyttat utomlands, aktualiseras inte heller bytesmöjligheten. Bytesmöjligheten avser alltså i princip enbart sådana fall där det i tiden efter domen, och av skäl som den dömde inte kan lastas för, visar sig svårt att rent praktiskt verkställa samhällstjänsten. Ren arbetsvägran, onykterhet på arbetet eller andra liknande brister i fullgörandet av samhällstjänsten ska alltså inte kunna leda till ett byte av tilläggssanktion. I dessa fall kan det i stället bli aktuellt för Kriminalvården att meddela den dömde en varning eller göra en anmälan till åklagare om att föra talan vid domstol om upphävande av det villkorliga fängelsestraffet (jfr avsnitt 6.9.2 och 6.9.3). Det som *Norrköpings tingsrätt* lyfter fram om att regleringen riskerar att sudda ut gränsen mellan den dömande och verkställande makten, ska mot den bakgrunden inte överdrivas. Till skillnad från *Solna tingsrätt* och *Uppsala tingsrätt*, anser regeringen därför inte att en bestämmelse av nu aktuellt slag skapar oklarheter om påföljdens faktiska innehåll. En sådan bestämmelse kan inte heller anses innebära sådana förändringar av Kriminalvårdens arbete, att det krävs en vidare analys av det slag som *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)* efterfrågar.

Ett beslut om att hela eller delar av en samhällstjänstsanktion ska ersättas med övervakning medför att övervakare ska förordnas och verkställighetsplanen revideras samt att Kriminalvården får besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den dömde. Övervakningen bör utformas så att den i ingripandegrad i huvudsak motsvara det antal timmar samhällstjänst som ska ersättas. Vid värderingen av ingripandegraden i programverksamhet, vård eller behandling bör såväl åtgärdens längd och intensitet som andra krav som ställs på den dömde beaktas. En bedömning får göras av Kriminalvården i det enskilda fallet.

Om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer, efter en tänkt avräkning av tid för ett eventuellt frihetsberövande, bör den dömde som utgångspunkt också åläggas helghemarrest (avsnitt 6.8.12). Som beskrivs närmare i avsnitt 6.8.15 får Kriminalvården besluta om undantag i det avseendet om det finns särskilda skäl, bl.a. med hänsyn till vad den dömde har fullgjort av samhällstjänstsanktionen.

6.8.10 Verkställighet av en övervakningssanktion

Regeringens förslag

En övervakningssanktion ska verkställas genom att den dömde under övervakningstiden följer den verkställighetsplan som har upprättats för honom eller henne.

Övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer delvis överens med regeringens. Utredningen föreslår att det även ska anges särskilt att den dömde ska vara skyldig att under övervakningstiden inställa sig hos Kriminalvården efter kallelse och hålla kontakt med övervakaren enligt dennes anvisningar.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Övervakning av skyddstillsynsdömda enligt den nuvarande ordningen

En skyddstillsynsdömd ska följa den plan för övervakningen som har upprättats och hålla övervakaren underrättad om sin bostad, sin sysselsättning och andra förhållanden av betydelse för övervakningen. Den övervakade är också skyldig att inställa sig hos övervakaren efter kallelse och i övrigt hålla kontakt med övervakaren enligt dennes anvisningar. Kriminalvården får bestämma att den övervakades skyldigheter i nu nämnda avseenden även ska gälla gentemot en anställd vid Kriminalvården eller någon annan person. (26 kap. 15 § och 28 kap. 6 § första stycket brottsbalken.)

Övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter (26 kap. 14 § andra stycket och 28 kap. 6 § första stycket).

Regleringen bör ses tillsammans med 5 kap. 3 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder. Där anges bl.a. att i samband med att en övervakning börjar ska en tjänsteman vid Kriminalvården så snart som möjligt och senast inom en månad sammanträffa med den dömde och övervakaren. Vid mötet ska det bestämmas på vilket sätt och i vilken omfattning den dömde ska hålla kontakt med övervakaren, myndigheten eller någon annan samt närmare om vad den dömde i övrigt ska rätta sig efter till följd av domen.

Den dömde ska vara skyldig att följa verkställighetsplanen

I sin grundform bör övervakningssanktionen i princip motsvara innehållet i dagens skyddstillsyn. Enligt regeringens förslag ska övervakning upphöra vid prövotidens utgång eller vid den tidigare tidpunkt som Kriminalvården beslutar (se avsnitt 6.6.4). En grundläggande skyldighet för den dömde bör därför vara att under den tid som övervakningen pågår följa den verkställighetsplan som Kriminalvården har upprättat. Den dömde bör därutöver under övervakningstiden vara skyldig att inställa sig hos Kriminalvården efter kallelse och hålla kontakt med övervakaren på det sätt och i den omfattning som övervakaren bestämmer.

Mot den angivna bakgrunden bör det i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse anges att en övervakningssanktion verkställs genom att den dömde under övervakningstiden följer den verkställighetsplan som har upprättats. Till skillnad från utredningen anser regeringen inte att det också behöver föreskrivas att den dömde är skyldig att under övervakningstiden inställa sig hos Kriminalvården efter kallelse och hålla kontakt med

övervakaren enligt dennes anvisningar. Att den dömde har en sådan skyldighet följer redan av de allmänna skyldigheter som har behandlat i avsnitt 6.8.4.

Samverkan med berörda myndigheter m.m.

För att en övervakningssanktion på bästa sätt ska kunna förebygga att den dömde återfaller i brott och även i övrigt främja hans eller hennes anpassning i samhället bör den dömde så långt som möjligt aktivt medverka i planeringen. I likhet med vad som i dag gäller för övervakning av skyddstillsynsdömda bör Kriminalvården därför vara skyldig att planera och utforma övervakningen tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter. En sådan skyldighet bör därför införas i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse.

6.8.11 Övervakare och biträdande övervakare

Regeringens förslag

Kriminalvården ska förordna övervakare och får förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen (biträdande övervakare).

Till övervakare ska en tjänsteman vid Kriminalvården förordnas.

Om en biträdande övervakare bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakningen ska han eller hon omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Endast *Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare* yttrar sig särskilt över förslaget och pekar på att en biträdande övervakare kan stärka upp insatser kring den dömde.

Skälen för regeringens förslag

Ansvaret för att förordna övervakare ska uteslutande ligga på Kriminalvården

När påföljden bestäms till skyddstillsyn enligt dagens reglering ska rätten i domen förordna övervakare, om inte särskilda skäl talar mot det. Om det inte finns något sådant förordnande i domen är det Kriminalvården som ska förordna övervakare åt den skyddstillsynsdömde. (28 kap. 6 § första stycket och 26 kap. 13 § andra stycket brottsbalken.)

Den övervakning som en skyddstillsyn är förenad med påbörjas som huvudregel direkt från dagen för domen (28 kap. 5 § första stycket). Det var i samband med att den ordningen tillkom 1983 som föreskriften om att det i första hand är rätten som ska förordna övervakare infördes. Enligt förarbetena skulle den sistnämnda förändringen ses mot bakgrund av att det

är angeläget att övervakningen kommer i gång så snart som möjligt. Det angavs också i förarbetena att domstolen som regel inte bör underlåta att meddela ett sådant förordnande annat än i fall där verkställigheten av övervakningen skjuts upp. Det förutsattes därför att personutredningen alltid skulle innehålla ett förslag till övervakare. (Prop. 1982/83:85 s. 133 och 134.)

I praktiken överlämnar rätten numera så gott som alltid till Kriminalvården att förordna övervakare. Bestämmelsen i 28 kap. 6 § första stycket andra meningen kan alltså beskrivas som i det närmaste obsolet. Redan detta talar för att uppgiften att förordna övervakare för den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion uteslutande bör ligga på Kriminalvården. Vad som ytterligare talar för en sådan ordning är att övervakningen vid villkorligt fängelse normalt kommer att inledas först när rättens avgörande såvitt avser påföljd får laga kraft mot den dömde (se avsnitt 6.6.4). Det framstår också som naturligt att Kriminalvården i egenskap av verkställande myndighet ansvarar för att förordna övervakare. Därför bör det anges i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse att Kriminalvården förordnar övervakare.

Övervakaren ska alltid vara en kriminalvårdstjänsteman

Enligt 2 kap. 3 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder ska den som förordnas till övervakare vara en handläggande tjänsteman vid Kriminalvården eller en annan lämplig person.

Av utredningen framgår att det i praktiken alltid är den handläggande frivårdsinspektören som är ordinarie övervakare såväl för skyddstillsynsdömda som för dem som har frigetts villkorligt från fängelse. Däremot kan en person som inte är anställt vid myndigheten ofta förordnas som biträdande övervakare. Utredningen lyfter också fram att Kriminalvården anser att det alltid bör vara en tjänsteman vid Kriminalvården som är övervakare för den som har övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse och att detsamma bör gälla vid övervakning efter villkorlig frigivning.

Mot den bakgrunden delar regeringen utredningens slutsats att det bör vara en tjänsteman vid Kriminalvården som förordnas som ordinarie övervakare, vilket också överensstämmer med den praktiska tillämpningen när det gäller skyddstillsynsdömda enligt dagens reglering.

Biträdande övervakare

Enligt den nuvarande regleringen får Kriminalvården förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen av skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna (28 kap. 6 § första stycket och 26 kap. 13 § andra stycket brottsbalken).

Utredningen pekar på främst två övergripande skäl till att det bör kunna förordnas en person utanför myndigheten som biträdande övervakare. För det första kan det från ett samhällsperspektiv finns ett egenvärde i att medborgare får insyn i verkställigheten av utdömda påföljder. Genom uppdrag som biträdande övervakare kan allmänhetens förståelse för dömdas situation och svårigheter öka. Det andra skälet har att göra med att den biträdande övervakaren kan förstärka övriga insatser i klientens verkställighetsplan. Den biträdande övervakaren kan fungera som länk till det övriga samhället, bidra till att öka individens tillit till myndigheter och

samhällets resurser samt att stärka individens nätverk och känsla av delaktighet. Även *Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare* pekar på att den biträdande övervakaren kan vara att viktigt stöd för den dömde.

Regeringen anser mot den bakgrunden att Kriminalvården bör ha möjlighet att, utöver den ordinarie övervakaren, förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen av den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion. I likhet med vad som i dag gäller för biträde vid övervakning av skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna bör den biträdande övervakaren ofta kunna vara en person utanför myndigheten, samtidigt som det bör vara möjligt att vid behov förordna en tjänsteman vid Kriminalvården som biträdande övervakare. Därför bör det i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse anges att Kriminalvården får förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen.

Av lagen bör det också framgå att om en biträdande övervakare bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakningen ska han eller hon omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

6.8.12 Helghemarrest

Regeringens förslag

Om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer ska den dömde i regel vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan 18 på kvällen till klockan sju på morgonen (helghemarrest).

Helghemarresten ska gälla under lika många veckor som det antal månader som fängelsestraffet uppgår till.

Om endast en del av fängelsestraffet är villkorligt ska helghemarrest gälla om den villkorliga delen av straffet uppgår till sex månader eller mer. Helghemarresten ska då gälla under lika många veckor som det antal månader straffet i den delen uppgår till.

Med straffets längd avses den strafftid som återstår efter avräkning av tid för frihetsberövande som ska tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljd.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Endast ett fåtal remissinstanser yttrar sig särskilt över förslaget. *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* har inga synpunkter på förslaget men framhåller vikten av att hemmavarande barns intressen, säkerhet och trygghet beaktas. *Länsstyrelsen i Västra Götalands län* tillstyrker förslaget och betonar vikten av att helghemarrest bedöms utifrån ett anhörigperspektiv.

Kriminalvården pekar på att förslaget kan medföra tröskeleffekter för de som döms till fem respektive sex månaders fängelse, men framhåller samtidigt att myndigheten har förståelse för ett sådant skärpande inslag. Myndigheten noterar också att det inte uppställs något krav på nykterhet vid helghemarrest och menar det skulle kunna innebära att trovärdigheten av påföljdsförslaget kan komma att ifrågasättas.

Hovrätten över Skåne och Blekinge har ingen erinran mot helghemarrest vid övervakning, men avstyrker förslaget om att förbudet ska gälla under lika många veckor som det antal månader som fängelsestraffet uppgår till. För att undvika en omotiverad tröskeleffekt förordar hovrätten i stället att antalet veckors helghemarrest vid en strafflängd om sex månader bestäms till ett lägre antal och att det sedan sker en något kraftigare upptrappning för varje tillkommande månad.

Solna tingsrätt framhåller att det saknas principiella överväganden kring vad inskränkningen i rörelsefriheten i form av helghemarrest eller alternativ till helghemarrest ska leda till. Enligt tingsrätten är det inte hållbart att motivera förslaget med rättviseargument i förhållande till hur ingripande ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst uppfattas vara. Tingsrätten ifrågasätter också i viss mån riktigheten i detta resonemang då övervakning i många fall måste anses nog så ingripande och betungande för den enskilde som samhällstjänst.

Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) lyfter fram att tilläggssanktionen övervakning, mot bakgrund av införandet av helghemarrest, innebär ett märkbart större ingrepp i den enskildes rörelsefrihet än vad en skyddstillsyn kan leda till i dag.

Skälen för regeringens förslag

Särskilda föreskrifter bör inte kunna användas för att skärpa ingripandegraden i en övervakningssanktion

Eftersom tilläggssanktionerna samhällstjänst och övervakning ska vara likställda i ingripandegrad bör systemet med villkorligt fängelse möjliggöra att en övervakningssanktion utformas så att den kan anses lika ingripande som samhällstjänst skulle ha varit vid samma strafflängd. Det innebär i sin tur att innehållet i övervakningssanktionen, i större utsträckning än dagens skyddstillsyn, behöver kunna differentieras i förhållande till brottets allvar.

Som utvecklas i avsnitt 6.8.16 ska Kriminalvården ha möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den övervakade. Föreskrifterna har i huvudsak samma innehåll som de föreskrifter som i dag kan meddelas skyddstillsynsdömda och personer som står under övervakning efter villkorlig frigivning. Som utgångspunkt bör föreskrifterna också meddelas på samma grund som enligt den nuvarande regleringen, dvs. av det skälet att de behövs för att minska risken att den dömde begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället.

Regeringen delar utredningens bedömning att sådana föreskrifter inte bör kunna användas enbart i syfte att skärpa ingripandegraden i en övervakningssanktion. Som utredningen har pekat på framstår det nämligen som främmande att föreskrifter som ska grundas på i huvudsak

individualpreventiva hänsyn också ska kunna beslutas av hänsyn kopplad till brottets allvar. En sådan ordning skulle vidare vara mindre väl förenlig med kravet att kontroll- eller tvångsåtgärder endast ska få användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden (se avsnitt 6.8.3). Det skulle också innebära att ingripandegraden delvis skulle bestämmas av Kriminalvården på verkställighetsstadiet snarare än av rätten, vilket ur principiell synpunkt framstår som olämpligt.

Ingripandegraden i en övervakningssanktion ska kunna skärpas genom helghemarrest om straffet är sex månader eller längre

Som konstaterats i föregående avsnitt bör behovet av att kunna differentiera innehållet i en övervakningssanktion i förhållande till brottets allvar tillgodoses på något annat sätt än genom beslut om särskilda föreskrifter. I likhet med utredningen anser regeringen att den lämpligaste lösningen är att övervakningssanktionen, när det villkorliga fängelsestraffet uppgår till eller överstiger en viss längd, får ett skärpande inslag i form av inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet utan att ett särskilt beslut behöver fattas. Den ordningen innebär att det finns en tydlig koppling mellan övervakningens ingripandegrad och brottets allvar och skapar dessutom förutsebarhet vad gäller påföljdens faktiska innehåll.

Som utredningen föreslår bör sådana skärpande inslag i övervakningen med nödvändiga anpassningar utformas med regleringen om helghemarrest vid ungdomsövervakning som förebild (jfr lagen om verkställighet av ungdomsövervakning).

För att övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska bli tillräckligt ingripande anser regeringen, i likhet med utredningen, att övervakningssanktionen vid villkorliga fängelsestraff som uppgår till sex månader eller mer bör vara förenad med inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet. Om endast en del av fängelsestraffet är villkorligt bör sådana inskränkningar gälla om den villkorliga delen av straffet uppgår till sex månader eller mer. När det gäller straffets längd bör det som avses vara strafftiden efter en tänkt avräkning av tid för ett eventuellt frihetsberövande (se nedan).

Med anledning av det som *Solna tingsrätt* framför om att övervakning i många fall måste anses nog så ingripande och betungande för den enskilde som samhällstjänst finns det skäl att understryka att regeringen inte anser att en övervakningssanktion vid ett villkorligt fängelsestraff som uppgår till sex månader eller mer i allmänhet kan anses vara lika ingripande som en samhällstjänstsanktion vid motsvarande strafflängd, utan att övervakningen i dessa fall typiskt sett behöver skärpas upp med inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet. Som *Lunds universitet* (*juridiska fakultetsstyrelsen*) pekar på innebär det att tilläggssanktionen övervakning vid villkorliga fängelsestraff som uppgår till sex månader eller mer, till följd av de föreslagna inskränkningarna i rörelsefriheten, blir mer ingripande än vad en skyddstillsyn är i dag. Det är också är syftet med regleringen.

Den rörelseinskränkning som i första hand bör komma i fråga är ett förbud för den dömde att lämna sin bostad under vissa tider. Som utgångspunkt bör förbudet gälla under helgkvällar och helgnätter. Med en sådan utformning kommer förbudet omfatta de tidpunkter då risken för återfall i brott torde vara som störst samtidigt som det ger möjlighet att

förena verkställigheten med privat- och familjeliv. På så vis beaktas vid utformningen av regleringen det anhörigperspektiv som *Länsstyrelsen i Västra Götalands län* lyfter fram.

Förbudet bör benämnas helghemarrest och gälla under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan 18 på kvällen till klockan sju på morgonen.

För att ingripandegraden ska stå i proportion till det villkorliga fängelsestraffets längd bör helghemarresten vara mer omfattande ju längre det villkorliga fängelsestraffet är. Regeringen anser dock att förbudet inte bör pågå under hela den tid som sanktionen pågår. Det skulle ge en alltför kraftig förstärkning jämfört med en samhällstjänstsanktion och skulle dessutom skapa stora tröskeleffekter i förhållande till straff som ligger precis under sex månader. Samtidigt skulle ett alltför litet antal veckor vid längre straff innebära att övervakningssanktionen blir mindre ingripande än vad samhällstjänst skulle ha varit vid samma strafflängd. En rimlig avvägning är, som utredningen föreslår, att helghemarresten ska pågå under lika många veckor som det antal månader det villkorliga fängelsestraffet uppgår till. Det innebär exempelvis att vid ett villkorligt fängelsestraff på nio månader med övervakning som tilläggssanktion ska den dömde vara skyldig att underkasta sig helghemarrest under nio helger. Om endast en del av fängelsestraffet är villkorligt ska helghemarresten pågå under lika många veckor som det antal månader straffet i den delen uppgår till. Till skillnad från *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser regeringen alltså att den av utredningen föreslagna ordningen inte innebär en omotiverad tröskeleffekt utan framstår som väl avvägd.

I sammanhanget bör framhållas att regeringen nyligen har föreslagit vissa skärpningar av verkställighetsinnehållet i ungdomsövervakning, bl.a. föreslås att den nuvarande helghemarresten, som gäller kvällarna och nätterna mot lördag, söndag och måndag, ska utökas med ytterligare en kväll och natt per vecka (lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare). Detta skulle i och för sig kunna tala för att även helghemarresten som en övervakningssanktion vid villkorligt fängelse bör utökas i motsvarande mån. Ungdomsövervakning är emellertid en påföljd som är avsedd för brottslighet som typiskt sett är allvarligare än den brottslighet som kan föranleda ett villkorligt fängelsestraff med övervakning. Verkställighetsinnehållet i ungdomsövervakningen är dessutom särskilt anpassad för unga lagöverträdare. De skärpningar av verkställighetsinnehållet i ungdomsövervakning som regeringen föreslår bör mot den bakgrunden inte medföra att även innehållet i en övervakningssanktion skärps upp ytterligare i förhållande till vad utredningen föreslår.

Som utgångspunkt bör helghemarresten fullgöras så tidigt som möjligt under verkställigheten av övervakningssanktionen. En förutsättning för helghemarrest måste givetvis vara att den dömde har tillgång till en bostad där rörelseinskränkningen kan fullgöras och kontrolleras. Det bör inte krävas att den dömde har en egen lägenhet eller liknande. Att vara inneboende eller bo i studentrum i en korridor med gemensamt kök kan vara tillräckligt. Dock bör det krävas att bostaden är av sådan beskaffenhet att den får betraktas som permanent. Ett hotellrum eller liknande tillfälligt boende bör normalt inte användas för helghemarrest. Däremot bör det inte finnas något hinder mot att helghemarrest fullgörs i en bostad av normal utformning som den dömde hyr endast under en begränsad tid.

Helghemarrest bör inte vara uteslutet för vissa brottstyper eller för brott som riktats mot personer i den dömdes hushåll. Det bör inte heller krävas att den dömde har sysselsättning eller att personer som den dömde sammanbor med har samtyckt till åtgärden. Vissa familjehänsyn kan dock tala för att förbudet bör gälla vid någon annan tidpunkt än under helgen och kan således utgöra skäl för att ersätta helghemarrest med ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag (jfr avsnitt 6.8.13). I vissa fall kan tredjemanshänsyn även utgöra skäl för undantag från helghemarrest (jfr avsnitt 6.8.15). Inom ramen för dessa bedömningar ska alltså eventuellt hemmavarande barns intressen beaktas, vilket är förhållanden som *Linköpings universitet (Barnafrid - Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* lyfter fram särskilt.

Som *Kriminalvården* framhåller är helghemarresten inte förenad med något generellt nykterhetskrav. Det hänger samman med att behovet av sådana krav och kontroller av nykterheten kan variera beroende på innehållet i övervakningen och den dömdes eventuella beroendeproblematik. Kriminalvården får dock vid en övervakningssanktion besluta om en särskild föreskrift om skyldighet för den dömde att lämna prover för alkohol- eller drogkontroll. Dessa förslag behandlas närmare i avsnitt 6.8.16.

Den strafflängd som avses i sammanhanget ska vara den strafftid som återstår efter avräkning av tid för frihetsberövande

Innehållet i övervakningen styrs i huvudsak av den dömdes behov av stöd och kontroll, och inte av det villkorliga fängelsestraffets längd. Som framgått i det föregående gäller detta emellertid inte helghemarrest, eftersom syftet med det inslaget är att förstärka övervakningssanktionen så att den, även vid längre villkorliga fängelsestraff, kan anses lika ingripande som samhällstjänst skulle ha varit vid samma strafflängd. Antalet timmar samhällstjänst som domstolen förenar ett villkorligt fängelsestraff med påverkas av om den dömde t.ex. varit häktad i målet (jfr avsnitt 6.6.3). I fall där den dömde varit frihetsberövad i den mening som avses i 2 § tillgodoräknandelagen, bör det därför vara strafftiden efter en tänkt avräkning som avgör om, och under hur lång tid, den dömde ska vara underkastad helghemarrest. Detsamma bör gälla i fråga om sådana annan hemarrest som kan ersätta helghemarresten (se avsnitt 6.8.13). Vad som nu har sagts bör framgå av lagen om verkställighet av villkorligt fängelse.

Eftersom förekomsten och omfattningen av det aktuella förstärkningsinslaget ska styras av en ren avräkning som görs av Kriminalvården bör det sagda gälla oberoende av om rätten har beaktat frihetsberövandet som skäl för att överhuvudtaget göra straffet helt eller delvis villkorligt. Det innebär att ett frihetsberövande undantagsvis kan komma att både beaktas såväl vid beslutet om att straffet ska vara villkorligt som vid bedömningen av om, och i så fall hur länge, den dömde ska vara föremål för helghemarrest eller andra liknande rörelseinskränkningar. Även om utrymmet för ett sådant dubbelbeaktande avviker från vad som gäller när domstolen ska bestämma antalet dagsböter eller timmar samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse anser regeringen, i likhet med utredningen,

att den ordningen får accepteras främst för att det förenklar tillämpningen av regelverket.

6.8.13 Annan hemarrest

Regeringens förslag

Om det bedöms lämpligt ska helghemarrest få ersättas med ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag (annan hemarrest).

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer delvis överens med regeringens. Utredningen föreslår att det som alternativ till helghemarrest även ska kunna beslutas om ett förbud att under vissa tider vistas på en särskilt angiven plats eller inom ett särskilt angivet område, ett förbud att under vissa tider lämna ett särskilt angivet område, eller en skyldighet att under vissa tider uppehålla sig på en särskilt angiven plats. Regeringens förslag har också en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Som framgått av avsnitt 6.5.1 ska rätten inte döma till villkorligt fängelse om det saknas praktiska förutsättningar att verkställa en tillräckligt ingripande tilläggssanktion. Det innebär dock inte att rätten när det gäller övervakning som tilläggssanktion behöver göra en bedömning av om den tilltalade kommer kunna fullgöra en eventuell helghemarrest. I stället bör Kriminalvården på verkställighetsstadiet ha möjlighet att vid behov ersätta helghemarrest med andra begräsningar av den dömdes rörelsefrihet.

Det kan förekomma att den som har fått en övervakningssanktion i och för sig har förutsättningar att följa ett förbud att vistas utanför bostaden under vissa kvällar och nätter, men där det inte är lämpligt att ett sådant förbud gäller just under helgerna. Så kan exempelvis vara fallet om den dömde har ett jobb med arbetstider under helgen och detta särskilt om det rör sig om kvälls- eller nattarbete. Också vissa familjehänsyn kan tala för att förbudet bör gälla någon annan tidpunkt än under helgen. Mot den bakgrunden bör Kriminalvården som ett alternativ till helghemarrest kunna besluta om ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag om det bedöms som lämpligt (annan hemarrest). Ett sådant byte av vilka veckodagar som hemarresten ska fullgöras, bör kunna variera från vecka till vecka. Annan hemarrest bör dock liksom helghemarrest alltid gälla från klockan arton på kvällen till klockan sju på morgonen.

Utredningen föreslår att Kriminalvården – på motsvarande sätt som gäller vid ungdomsövervakning – som alternativ till helghemarrest även ska kunna besluta om ett förbud för den dömde att under vissa tider vistas

på en särskilt angiven plats eller inom ett särskilt angivet område, ett förbud att under vissa tider lämna ett särskilt angivet område, eller en skyldighet att under vissa tider uppehålla sig på en särskilt angiven plats. Sådana föreskrifter ska enligt förslaget kunna beslutas om helghemarrest inte bedöms som lämpligt med hänsyn till den dömdes personliga förhållanden eller om den inskränkningen i rörelsefriheten annars bedöms vara mer ändamålsenlig. Inskränkningarna i rörelsefriheten ska i huvudsak vara lika ingripande som helghemarrest och får inte vara mer ingripande än vad helghemarrest är. Om det behövs för att inskränkningarna ska vara tillräckligt ingripande eller om det annars bedöms lämpligt, ska flera alternativa inskränkningar få kombineras.

Regeringen kan konstatera att de bestämmelser som utredningen föreslår i den här delen innebär att det många gånger skulle finnas förutsättningar för Kriminalvården att meddela samma typ av vistelseföreskrift både som alternativ till helghemarrest och i form av en särskilda föreskrift med stöd av andra bestämmelser i samma lag (se avsnitt 6.8.16). I avsnitt 6.8.15 föreslås att Kriminalvården ska få besluta om undantag från helghemarrest och annan hemarrest, om det finns särskilda skäl för det. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl bör det särskilt beaktas om innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som kan meddelas den dömde. Kriminalvården kommer alltså ändå att ha en möjlighet att besluta om motsvarande föreskrifter även om det sker på en delvis annan grund. En sådan dubbelreglering bör enligt regeringen undvikas. Mot den bakgrunden gör regeringen sammantaget bedömningen att Kriminalvården inte bör kunna besluta om vistelseföreskrifter som alternativ till helghemarrest i vidare utsträckning än vad som behövs för att minska risken att den dömde begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället eller som behövs för att tillgodose målsägandens behov av trygghet.

Om den dömde saknar en bostad i vilken han eller hon kan fullgöra en helghemarrest eller annan hemarrest torde det regelmässigt finnas grund för vistelseföreskrifter eller andra särskilda föreskrifter. Dessa i kombination med verkställighetsinnehållet i övrigt, t.ex. programverksamhet, bör som regel kunna göra innehållet i övervakningssanktionen så pass ingripande för den dömde att det finns skäl för Kriminalvården att besluta om undantag från helghemarrest eller annan hemarrest (jfr avsnitt 6.8.15). Om det inte skulle gå att få till ett verkställighetsinnehåll som är tillräckligt ingripande kan det i undantagsfall bli aktuellt för Kriminalvården att anmäla till åklagare att föra talan vid domstol om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt (jfr avsnitt 6.9.5).

6.8.14 Elektronisk kontroll av inskränkningarna i rörelsefriheten vid helghemarrest och annan hemarrest

Regeringens förslag

Kontrollen av att ett beslut om helghemarrest eller annan hemarrest följs ska göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Åklagarmyndigheten ställer sig bakom förslaget att kontrollen av helghemarrest och andra liknande inskränkningar i rörelsefriheten ska göras med elektroniska hjälpmedel om det inte finns särskilda skäl mot det och anser att trovärdigheten i systemet annars riskerar att gå förlorad. Övriga remissinstanser yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Enligt 19 § lagen om verkställighet av ungdomsövervakning ska kontrollen av att inskränkningarna i rörelsefriheten vid helghemarrest och alternativen till helghemarrest göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det.

För att villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion ska vara ett trovärdigt alternativ till ovillkorligt fängelse, även vid straff som är sex månader eller längre, är det enligt regeringen nödvändigt att helghemarresten eller annan hemarrest som den dömde är föremål för faktiskt följs och att Kriminalvården kan upptäcka eventuell misskötsamhet. Mot den bakgrunden måste det ske en säker och effektiv kontroll av att den dömde inte bryter mot det som gäller för honom eller henne. Helghemarrest, och annan hemarrest, bör därför som utgångspunkt kontrolleras elektroniskt i likhet med vad som gäller under verkställigheterna av ungdomsövervakning, dvs. i praktiken normalt genom en s.k. fotboja som fästs runt den dömdes vrist.

Fotbojan bör bäras under hela den tid som hemarresten verkställs, även om schemat för fotbojan regleras så att den inte är aktiv under tidpunkter som inte omfattas av en föreskrift om inskränkningar i rörelsefriheten. Att den dömde kan tvingas bära fotbojan under hela den tid som hemarresten pågår innebär enligt regeringen inte ett sådant intrång i den personliga integriteten att sanktionen blir alltför ingripande. Det gäller särskilt med beaktande av att det villkorliga fängelsestraffet utgör en privilegiering av den dömde i förhållande till det ovillkorliga fängelsestraff som annars hade dömts ut.

I vissa situationer kan elektronisk övervakning framstå som onödigt eller olämpligt. Det kan exempelvis bero på den dömdes hälsotillstånd eller på

att den dömde redan är föremål för elektronisk kontroll i något annat sammanhang. Om det finns särskilda skäl mot att kontrollera hemarresten med elektroniska hjälpmedel, bör Kriminalvården därför kunna avstå från att besluta om sådan kontroll.

6.8.15 Undantag från helghemarrest och annan hemarrest

Regeringens förslag

Kriminalvården ska få besluta om undantag från vad som gäller för helghemarrest eller annan hemarrest, om det finns särskilda skäl för det.

Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska särskilt beaktas om innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som meddelas den dömde och, om övervakningen har ersatt en samhällstjänstsanktion, vad den dömde har fullgjort i form av samhällstjänst.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Syftet med helghemarrest och annan hemarrest är att övervakningssanktionen ska kunna göras lika ingripande som samhällstjänst skulle ha varit vid samma strafflängd. Om innehållet i övervakningen redan är tillräckligt ingripande kan det alltså i vissa fall saknas ett egentligt behov av hemarrest. Så kan vara fallet om den dömde meddelas särskilda föreskrifter med ett innehåll som är mycket ingripande (jfr avsnitt 6.8.16). I fall där övervakningssanktionen har ersatt en tidigare utdömd samhällstjänstsanktion kan ingripandegraden också anses tillräckligt hög om den dömde dessförinnan hade fullgjort ett stort antal timmar samhällstjänst (jfr avsnitt 6.8.9). Särskilda skäl för undantag skulle också kunna föreligga i fall där övervakning har valts som ny tilläggssanktion i en sådan ”bötesförvandlingssituation” som behandlas i avsnitt 6.9.1 och den dömde har betalat en stor del av böterna. Mot den bakgrunden bör Kriminalvården kunna besluta om undantag från vad som gäller för helghemarrest eller annan hemarrest, om det finns särskilda skäl för det. Följden av ett sådant beslut är att den dömde inte behöver stå under helghemarrest eller annan hemarrest. Kriminalvården bör – i fall där det inte finns skäl att helt undanta den dömde från helghemarrest eller annan hemarrest – kunna begränsa undantaget till att avse en viss del av hemarresten. Även i vissa andra situationer ska det vara möjligt att besluta om undantag. Det gäller bl.a. fall där tredjemanshänsyn gör sig starkt gällande, exempelvis när den

dömde har ett minderårigt barn med omfattande vårdbehov utanför hemmet.

6.8.16 Särskilda föreskrifter vid övervakning

Regeringens förslag

Om det behövs för att minska risken att den som står under övervakning begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, ska Kriminalvården få besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av honom eller henne. En särskild föreskrift ska beslutas för en viss tid, högst ett år åt gången. En särskild föreskrift ska få avse

på vilket sätt och i vilken omfattning den dömde ska hålla kontakt med

- Kriminalvården eller en biträdande övervakare,
- deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet,
- missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling,
- arbete, utbildning eller annan sysselsättning,
- anvisningar om boendet,
- vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas, eller
- skyldighet att lämna prover för kontroll av att den dömde inte är påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel m.m.

Elektroniska hjälpmedel ska få användas vid kontrollen av att den dömde inte är påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel m.m. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

En särskild föreskrift om vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas ska även få beslutas om det kan antas behövas för att tillgodose målsägandens behov av trygghet.

Regeringens bedömning

Det bör inte kunna meddelas föreskrifter om när och hur den dömde ska betala skadestånd.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att det i anslutning till en föreskrift om sysselsättning ska kunna meddelas en föreskrift om att den dömde ska underrätta Kriminalvården om han eller hon uteblivit från sysselsättningen. Utredningen föreslår inte att det uttryckligen anges att elektroniska hjälpmedel ska få användas vid kontrollen av att den dömde inte är påverkad av alkohol och andra beroendeframkallande medel m.m. Regeringens förslag har också en annan redaktionell utformning. Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna

Endast *Kriminalvården* yttrar sig särskilt över förslaget. Myndigheten efterfrågar ett förtydligande kring hur den särskilda föreskriften om vistelseförbud för att minska återfallsrisk eller anpassningsbehov för den dömde förhåller sig till vistelseförbud som beslutas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet. Kriminalvården anser också att det finns ett behov av att förtydliga vilka konkreta omständigheter som kan tala för att en vistelseföreskrift ska beslutas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet. Enligt Kriminalvården framstår det även som oklart vilken utredningsskyldighet myndigheten har för att utröna om det föreligger sådana konkreta omständigheter. Kriminalvården pekar också på risken att målsägandens adress röjs och efterfrågar ett klargörande vad gäller målsägandens ställning i ärenden som rör vistelseföreskrifter som beslutas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Kriminalvården ska få besluta om särskilda föreskrifter

I likhet med vad som i dag gäller enligt 26 kap. 16 § brottsbalken för skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna ska Kriminalvården ha möjlighet att besluta om särskilda föreskrifter som ska följas under övervakningstiden av den som har övervakning som tilläggssanktion. En sådan föreskrift ska beslutas för viss tid, högst ett år åt gången. Det innebär inte att föreskriften alltid måste kvarstå under hela den beslutade tiden. På motsvarande sätt som är fallet i dag måste behovet av särskilda föreskrifter omprövas löpande utifrån den dömdes behov av stöd och kontroll. Om övervakningen och de föreskrifter som beslutats har fungerat utan anmärkning bör det finnas möjlighet att efter en tid ändra föreskrifterna i syfte att minska graden av kontroll. Om det finns anledning till det bör också tiden för en föreskrift få förlängas. Frågan om Kriminalvårdens möjlighet och skyldighet att ompröva beslutade åtgärder behandlas närmare i avsnitt 6.8.18.

Flera föreskrifter ska kunna beslutas samtidigt, vilket bör förtydligas i lagtext genom att det där anges att regleringen tar sikte på särskilda föreskrifter och inte, som i 26 kap. 16 §, en särskild föreskrift. Den språkliga justeringen föreslås också i prop. 2025/26:181 såvitt avser 26 kap. 16 §. Föreskrifterna bör, i likhet med vad utredningen föreslår, ha i huvudsak samma innehåll som de föreskrifter som i dag kan meddelas skyddstillsynsdömda och personer som står under övervakning efter villkorlig frigivning. De olika typerna av föreskrifter behandlas närmare i det följande.

Kontaktföreskrifter

Den nuvarande möjligheten att meddela föreskrifter om kontakt- eller underrättelseskyldighet (26 kap. 16 § andra stycket 1 och 2 brottsbalken) motiveras av att en kontinuerlig kontakt mellan den övervakade och övervakaren utgör själva grundförutsättningen för att övervakningen ska fylla sin funktion avseende hjälp, stöd och kontroll. Sådana förskrifter bör i normalfallet inte meddelas i ett inledande skede utan en särskild föreskrift om kontakt- eller underrättelseskyldighet utgör i stället vanligen den första

åtgärden som vidtas om den dömde missköter den kontaktskyldighet som följer av lag eller har föreskrivits i verkställighetsplanen. (Jfr Prop. 2018/19:77 s. 33 och 34.)

I likhet med utredningen anser regeringen att en sådan kontaktskyldighet bör kunna meddelas den som fått övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

Kriminalvården bör också ha möjlighet att ålägga den dömde en skyldighet att underrätta myndigheten om att han eller hon uteblivit från arbete, utbildning eller annan sysselsättning. En sådan underrättelseskyldighet är emellertid så nära sammankopplad med föreskrifter om sysselsättningen som sådan att den, i likhet med vad utredningen föreslår, bör regleras i anslutning till rätten att besluta om särskilda föreskrifter i det avseendet (se nedan under rubriken ”Föreskrifter om sysselsättning”) och inte i en särskild punkt motsvarande 26 kap. 16 § andra stycket 2.

Föreskrifter om deltagande i programverksamhet

En särskild föreskrift kan enligt den nuvarande regleringen avse deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet (26 kap. 16 § andra stycket 3 brottsbalken). Det kan t.ex. handla om program som riktar sig mot dömda med drog- eller alkoholmissbruk, spelberoende eller en kriminell livsstil som gör att de återfaller i brott. Föreskriftsmöjligheten tar sikte på åtgärder som inte innebär hälso- eller sjukvård. (Prop. 2018/19:77 s. 62.)

Som utredningen redogör för bedriver Kriminalvården ett antal behandlingsprogram som syftar till att minska risken för återfall i brott och missbruk. Föreskrifter om deltagande i sådana program kan utgöra en viktig pusselbit för den dömdes återanpassning i samhället och för att förebygga återfall i brott. Sådana föreskrifter om deltagande i återfallsförebyggande program eller programverksamhet med fokus på beroendeproblematik, bör därför kunna meddelas även den som fått övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

Föreskrifter om vård eller behandling

Enligt den nuvarande regleringen får en särskild föreskrift för den som står under övervakning avse missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling (26 kap. 16 § andra stycket 4 brottsbalken). Dessa åtgärder kan ofta innefatta medicinsk behandling, vilket kräver att klienten inte motsätter sig åtgärden (jfr 3 kap. 2 § tredje stycket fängelselagen). Om någon bedöms ha ett behov av en åtgärd av det aktuella slaget men saknar motivation att delta i åtgärden kan det i stället bli aktuellt med en föreskrift om deltagande i ett motivationsprogram med stöd av 26 kap. 16 § andra stycket 3. (Jfr prop. 2018/19:77 s. 62.)

Utredningen framhåller att det är vanligt förekommande att skyddstillsynsdömda meddelas föreskrifter om beroendevård, psykiatrisk vård eller annan behandling. På samma sätt som när det gäller deltagande i programverksamhet kan föreskrifterna utgöra en viktig pusselbit för den dömdes anpassning i samhället och för att förebygga återfall i brott. Mot den bakgrunden delar regeringen utredningens slutsats att en särskild föreskrift vid en övervakningssanktion ska få avse missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling.

Föreskrifter om sysselsättning

Föreskrifter om arbete, utbildning eller annan sysselsättning enligt den nuvarande regleringen (26 kap. 16 § andra stycket 5 brottsbalken) syftar främst till att åstadkomma en positiv förändring av den dömdes sociala situation. Ordnade förhållanden i fråga om sysselsättning eller utbildning utgör en av flera viktiga komponenter för att främja den enskildes anpassning i samhället och minska risken för återfall i brott. Med arbete avses avlönat arbete på grund av anställning eller annan förvärvsverksamhet. Begreppet sysselsättning ska ges en vid tolkning och en föreskrift om sysselsättning kan t.ex. avse studier, ideellt arbete i en förening eller praktik. Avgörande är att det ur ett återfallsförebyggande perspektiv framstår som en lämplig sysselsättning och att den är möjlig att kontrollera. (Jfr prop. 2018/19:77 s. 34 och 62.)

Även för den som dömts till villkorligt fängelse med övervakning bör föreskrifter av det nämnda slaget kunna bidra till att förebygga att den dömde återfaller i brott och att hans eller hennes anpassning i samhället även i övrigt främjas. Mot den bakgrunden bör en särskild föreskrift vid en övervakningssanktion få avse arbete, utbildning eller annan sysselsättning. Till skillnad från utredningen anser regeringen inte att det i anslutning till en sådan föreskrift bör kunna föreskrivas att den dömde ska underrätta Kriminalvården om han eller hon uteblivit från sysselsättningen i fråga. Att den dömde har en sådan skyldighet följer nämligen redan av de allmänna skyldigheter som har behandlat i avsnitt 6.8.4. Det kan dock vara lämpligt att Kriminalvården i föreskriften om sysselsättning upplyser den dömde om att han eller hon har en sådan skyldighet.

Föreskrifter om boende

En särskild föreskrift kan enligt den nuvarande regleringen avse anvisningar om boendet (26 kap. 16 § andra stycket 6 brottsbalken). Det kan exempelvis handla om placering på ett behandlingshem eller ett annat boende som tillhandahåller stöd- och kontrollåtgärder (prop. 2018/19:77 s. 62). Med anledning av det införs en ny verkställighetsform för fängelsestraff, elektronisk övervakning i kontrollerat boende, har regleringen ändrats språkligt (prop. 2024/25:202 s. 53 och 54).

Som utredningen framhåller kan föreskrifter om boende ha ett värde med hänsyn till den dömdes möjlighet till rehabilitering och de kan även fylla en viktig funktion ur kontrollsynpunkt. Genom ett ordnat boende kan den dömdes förutsättningar att tillgodogöra sig återfallsförebyggande insatser och sköta sitt arbete eller annan sysselsättning förbättras. Regeringen anser därför att en särskild föreskrift vid en övervakningssanktion ska få avse anvisningar om boendet.

Vistelseföreskrifter

Enligt 26 kap. 16 § andra stycket 7 brottsbalken får en särskild föreskrift för den som står under övervakning avse vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas. Föreskriftsmöjligheten kan användas för att hålla den övervakade borta från en viss miljö i syfte att t.ex. motverka återfall i brott gentemot en viss person. Den kan också användas i syfte att förhindra att den övervakade uppehåller sig i en kriminell miljö där han eller hon

riskerar att utsättas för sådan påverkan som är negativ för hans eller hennes anpassning i samhället. Det kan handla om ett förbud att vistas i närheten av ett brottsoffers bostad eller andra platser där risken för återfall bedöms vara särskilt stor. Det kan också handla om förbud att vistas på vissa utpekade platser där narkotikaförsäljning är vanligt förekommande eller där kriminellt belastade vistas eller bor. Förbudet kan även avse en lokal eller en bostad som har anknytning till organiserad brottslighet eller till ett kriminellt nätverk. (Jfr prop. 2020/21:85 s. 53 och 54.)

Enligt regeringen bör Kriminalvården ha motsvarande föreskriftsmöjlighet när det gäller den som dömts till villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssankton. Mot den bakgrunden bör en särskild föreskrift vid en övervakningssanktion får avse vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas.

Som utredningen föreslår bör det därutöver vara möjligt att besluta om en vistelseföreskrift i syfte att skydda brottsoffret, även om det inte går att identifiera ett behov utifrån återfallsrisk eller anpassningsbehov hos den dömde. Ett behov av en vistelseföreskrift i syfte att skydda brottsoffret kan exempelvis finnas om den dömde avtjänar ett villkorligt fängelsestraff för våld i nära relation eller för brottslighet kopplad till kriminella miljöer där det finns en uttalad hotbild. En vistelseföreskrift bör därför kunna beslutas om det kan antas behövas för att tillgodose målsägandens behov av trygghet. Den ordningen ligger väl i linje med att regeringen nyligen har föreslagit att den som är dömd till skyddstillsyn eller är villkorligt frigiven ska kunna meddelas vistelseföreskrifter i syfte att skydda målsäganden (prop. 2025/26:181). Vad sedan gäller förslagen i nyss nämnda proposition som innebär att den som är dömd till skyddstillsyn eller är villkorligt frigiven i vissa fall ska meddelas vistelseföreskrift om han eller hon är involverad i eller har koppling till en grupp som utövar allvarlig brottslighet, gör regeringen bedömningen att det saknas beredningsunderlag för att överväga sådana ändringar även i detta lagstiftningsärende.

I likhet med vad som gäller i dag bör behovet av vistelseföreskrifter alltid, liksom vid andra särskilda föreskrifter, prövas mot proportionalitetsprincipen. Det gäller också för sådana vistelseföreskrifter som meddelas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet. I det sistnämnda fallet bör det inte räcka med en oro hos målsäganden, utan det bör krävas konkreta omständigheter som talar för att en vistelseföreskrift behövs för att skydda honom eller henne. Vid denna bedömning bör karaktären av den dömdes tidigare brottslighet beaktas, men även andra omständigheter som hänför sig till honom eller henne. Det kan vara fråga om att den dömde uttalat sig om målsäganden eller uppträtt på ett sådant sätt att det kan anses finnas en ökad risk för att den dömde kommer att utsätta honom eller henne för exempelvis förföljelse eller allvarliga trakasserier. Därutöver kan beteendemönster som har sin grund i psykisk sjukdom eller ett skadligt bruk eller beroende hos den dömde tala för att en sådan risk finns.

Kriminalvården har i sitt remissyttrande bl.a. lyft frågan om myndighetens utredningsskyldighet och därvid efterfrågat ett klargörande beträffande målsägandens ställning i ärenden som rör vistelseföreskrifter som beslutas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet. Enligt

regeringen bör målsäganden inte ges partsställning eller tillfälle att yttra sig i ärenden av den aktuella typen. Förslaget är inte heller avsett att ge Kriminalvården ett mer omfattande utredningsansvar än vad som redan i dag gäller inför beslut om särskilda föreskrifter för den som är dömd till skyddstillsyn eller är villkorligt frigiven. Det som Kriminalvården därutöver lyfter fram i sitt remissvar om risken för att röja målsägandens adress bör mot den bakgrunden inte överdrivas.

Föreskrifter om prover för alkohol- och drogkontroll

En särskild föreskrift får enligt den nuvarande regleringen avse skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att den övervakade inte är påverkad av alkohol, andra beroendeframkallande medel, något sådant medel som avses i 1 § lagen om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor (26 kap. 16 § andra stycket 8 brottsbalken).

För den som har en övervakningssanktion kan behovet av nykterhet och provtagning variera beroende på bl.a. innehållet i övervakningen och den dömdes eventuella beroendeproblematik. Särskilt för sådana inslag i en övervakningssanktion som inte kräver ett aktivt agerande från den dömdes sida är det inte alltid motiverat att uppställa ett generellt nykterhetskrav med en därtill kopplad skyldighet att på begäran lämna prover. Någon allmänt gällande reglering om att den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning inte får vara påverkad av t.ex. alkohol föreslås därför inte. Även utan ett uttryckligt krav på nykterhet vid verkställighet av en övervakningssanktion bör det dock kunna krävas att den dömde inte är märkbart berusad när det förutsätts ett aktivt agerande av honom eller henne. Berusning exempelvis i samband med programverksamhet eller i kontakten med övervakaren kan medföra att den dömde inte kan tillgodogöra sig innehållet i det aktuella inslaget. Det kan i så fall innebära att han eller hon inte anses fullgöra de skyldigheter som gäller vid övervakningen (jfr avsnitt 6.9.2).

Mot den bakgrunden bör Kriminalvården, som utredningen föreslår, ha möjlighet att vid en övervakningssanktion meddela den dömde en föreskrift om skyldighet att lämna prover för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel m.m. I likhet med vad som i dag är fallet när det gäller skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna bör ett sådant beslut kunna fattas om det i det enskilda fallet behövs för att minska risken för att den dömde begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället.

Som framgår av avsnitt 6.8.5 ska Kriminalvården vid verkställighet av en övervakningssanktion (och en samhällstjänstsanktion) få ta fotografier av den dömde för biometrisk autentisering eller annan identifiering av honom eller henne, vilket kommer att möjliggöra bl.a. nykterhetskontroller på distans. Mot den bakgrunden bör elektroniska hjälpmedel kunna fylla en viktig funktion också vid föreskrifter om prover för alkohol- och drogkontroll. Vid kontrollen av sådana föreskrifter bör därmed elektroniska hjälpmedel få användas, vilket till skillnad från vad utredningen föreslagit, uttryckligen bör framgå av lagtexten (jfr 2 kap. 2 § tredje stycket lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervak-

ning). Samma möjlighet att använda elektroniska hjälpmedel gäller också vid kontrollen av alkohol- och drogförbudet vid samhällstjänst (jfr avsnitt 6.8.7).

När det gäller urinprov bör samma krav uppställas som gäller enligt lagen om verkställighet av ungdomsövervakning och vid kontroll av alkohol- och drogförbudet vid samhällstjänst (jfr avsnitt 6.8.7). Det innebär att urinprov inte får tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska, vilket bör framgå av lagtexten.

Det bör inte kunna meddelas föreskrifter om betalning av skadestånd

Enligt dagens reglering finns möjlighet för rätten att, när påföljden bestäms till villkorlig dom eller skyddstillsyn, meddela föreskrift om tid och sätt för betalningen av utdömt skadestånd samt under vissa förutsättningar föreskrift för den dömde att biträda målsäganden med arbete som syftar till att avhjälpa skador som vållats genom brottet (27 kap. 5 § och 28 kap. 6 § andra stycket brottsbalken). Beträffande skyddstillsynsdömda kan rätten eller Kriminalvården meddela särskild föreskrift om när och hur skadeståndsskyldighet ska fullgöras (26 kap. 16 § tredje stycket och 28 kap. 6 §). Kriminalvården har en sådan föreskriftsmöjlighet också när det gäller villkorligt frigivna. I båda fallen gäller att en föreskrift av det aktuella slaget får beslutas endast i den utsträckning det inte kan antas motverka den övervakades anpassning i samhället, med hänsyn till hans eller hennes ekonomiska situation eller övriga omständigheter.

Dagens reglering om att Kriminalvården kan meddela skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna föreskrifter om fullgörande av skadeståndsskyldighet anknyter till det generella krav på skötsamhet som gäller under prövotiden och som inkluderar att den dömde ska betala skadestånd som har dömts ut på grund av brottet (26 kap. 11 § första stycket och 28 kap. 6 §). Som framgår av avsnitt 6.8.4 ska villkorligt fängelse inte vara förenat med något sådant allmänt skötsamhetskrav. En föreskriftsmöjlighet om betalning av utdömt skadestånd skulle redan av den anledningen passa mindre väl in i systemet.

Vad som ytterligare talar mot en möjlighet att meddela föreskrifter om fullgörande av skadeståndsskyldighet är att sådana föreskrifter inte i sig påverkar målsägandens rätt till det utdömda skadeståndet. Inte heller påverkar de målsägandens rätt att påkalla exekutiva åtgärder för det fall att skadeståndet inte betalas. Härtill kommer att det av utredningsunderlaget framgår att den föreskriftsmöjlighet avseende betalning av skadestånd som finns i dag i praktiken inte används. De möjligheter till utmätning till förmån för brottsoffer, som relativt nyligen har utvidgats, måste därför vara av långt större betydelse ur brottsoffersynpunkt än föreskriftsmöjligheten (jfr prop. 2021/22:198 Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer). Ytterligare utvidgningar av dessa möjligheter föreslås dessutom i propositionen Ersättningsregler med brottsoffret i fokus (prop. 2025/26:222).

Mot den bakgrunden gör regeringen sammantaget bedömningen att det inte bör införas någon möjlighet för Kriminalvården att meddela särskilda förskrifter om när och hur den som har dömts till villkorligt fängelse ska fullgöra sin skadeståndsskyldighet.

6.8.17 Elektronisk kontroll av särskilda föreskrifter

Regeringens förslag

Om det behövs för att kontrollera att en särskild föreskrift följs ska Kriminalvården få besluta om elektronisk övervakning. Elektronisk övervakning ska få beslutas för högst sex månader åt gången.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Kriminalvården har enligt 26 kap. 17 § brottsbalken möjlighet att besluta om elektronisk övervakning för att kontrollera att en särskild föreskrift som meddelats en villkorligt frigiven eller skyddstillsynsdömd. Elektronisk övervakning får beslutas för högst sex månader åt gången.

Som utredningen redogör för kan elektronisk övervakning för kontroll av föreskrifter vara av stor nytta när det gäller att minska risken för att den dömde återfaller i brott och att bidra till den dömdes anpassning i samhället. Detta genom att en överträdelse av en föreskrift snabbt kan upptäckas och lämplig åtgärd vidtas. Mot den bakgrunden anser regeringen att efterlevnaden av en särskild föreskrift som meddelats den som har övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör kunna kontrolleras elektroniskt. Kriminalvården bör därför få besluta om elektronisk övervakning om det behövs för att kontrollera en sådan föreskrift på motsvarande sätt som i dag skyddstillsynsdömda. I likhet med vad som gäller enligt 26 kap. 17 § andra stycket bör sådan övervakning få beslutas för högst sex månader åt gången.

I likhet med vad som i dag gäller avseende skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna bör elektronisk övervakning för kontroll av särskilda föreskrifter inte få beslutas enbart för att ge påföljden större skärpa eller innebära att påföljden blir så ingripande att den är att jämställa med den inskränkning av rörelsefriheten som verkställighet av ett fängelsestraff med intensivövervakning innebär. Vidare ska proportionalitetsprincipen beaktas. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas. (Jfr prop. 201/21:85 s. 54.) Även vid beslut om hur lång tid som den elektroniska övervakningen ska pågå är givetvis proportionalitetsprincipen av betydelse.

Behovet av elektronisk övervakning bör omprövas löpande. Genom att elektronisk övervakning får beslutas för en period om högst sex månader åt gången understryks behovet av omprövning ytterligare.

6.8.18 Ändring av tidigare beslut och nya åtgärder vid övervakning

Regeringens förslag

Om det finns skäl för det ska Kriminalvården under prövotiden få ändra beslut om övervakning, övervakare och biträdande övervakare, helghemarrest eller annan hemarrest och kontroll av, respektive undantag från, sådana inskränkningar, samt särskilda föreskrifter och elektronisk övervakning vid sådana föreskrifter, eller besluta om nya åtgärder i nämnda avseenden.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår inte att Kriminalvården under prövotiden ska få ändra ett tidigare beslut som avser övervakning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Av 26 kap. 12 och 18 §§ första stycket och 28 kap. 6 § första stycket brottsbalken följer att Kriminalvården, när det gäller skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna, under prövotiden får ändra meddelade beslut om bl.a. övervakning, förordnande av övervakare och om föreskrifter respektive elektronisk övervakning, om det finns anledning till det. Kriminalvården får i sådana fall också besluta om nya åtgärder i nämnda avseenden.

I likhet med utredningen anser regeringen att Kriminalvården löpande ska kunna ompröva behovet av sådana åtgärder som myndigheten beslutar om under verkställigheten av en övervakningssanktion. I likhet med vad som gäller enligt 26 kap. 18 § första stycket bör Kriminalvården ha både en möjlighet och en skyldighet att fortlöpande pröva om beslutade åtgärder är ändamålsenliga med hänsyn till målet med verkställigheten. Dock föreslås inte någon reglering motsvarande 26 kap. 18 § andra stycket brottsbalken, där det anges att övervakaren får meddela anvisningar om hur en särskild föreskrift ska verkställas i det enskilda fallet och även tillfälligt jämka beslutade föreskrifter och anvisningar, utom när det gäller elektronisk övervakning. Eftersom övervakaren alltid ska vara en kriminalvårdstjänsteman (jfr avsnitt 6.9.11) kommer nämligen behov av sådana anvisningar och tillfälliga ändringar att kunna hanteras i myndighetens namn. Till skillnad från utredningen föreslår regeringen att Kriminalvården under prövotiden ska kunna ändra även ett tidigare beslut om att övervakningen ska upphöra före prövotidens utgång. Det innebär att Kriminalvården, liksom i dag, har en skyldighet att löpande ompröva behovet av övervakning (jfr prop. 2020/21:85 s. 23 och prop. 2025/26:34 s. 51). Om det finns skäl att exempelvis förlänga övervakningen som enligt ett tidigare beslut har förkortats kan Kriminalvården besluta om det.

6.8.19 Anmälningsskyldighet för externa vårdgivare

Regeringens förslag

Den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder ska, om den dömde på ett allvarligt sätt bryter mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer delvis överens med regeringens. Utredningen förslår inte någon anmälningsskyldighet för externa vårdgivare vid samhällstjänst.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Enligt nuvarande reglering finns det inte någon lagstadgad skyldighet för en extern vårdgivare som tillhandahåller vård eller behandling inom ramen för en föreskrift vid skyddstillsyn att anmäla till Kriminalvården om den dömde inte följer åliggandena enligt föreskriften. När rätten dömer till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (s.k. kontraktsvård) kan den dock enligt 28 kap. 6 b § tredje stycket brottsbalken, meddela en föreskrift om anmälningsskyldighet. En sådan föreskrift går ut på att den myndighet eller det organ som ansvarar för behandlingen ska vara skyldig att anmäla till Kriminalvården och åklagaren om den dömde allvarligt åsidosätter sina skyldigheter enligt behandlingsplanen. Föreskriftsmöjligheten syftar dels till att bryta den sekretess som annars kan gälla, dels till att snabba upp förfarandet när det gäller att ingripa vid misskötsamhet från den dömdes sida. Det är dock inte obligatoriskt för domstolen att meddela en föreskrift om anmälningsskyldighet i de aktuella fallen. Meddelas inte någon sådan föreskrift är det på vanligt sätt i första hand Kriminalvården som ska följa utfallet av behandlingen. Kriminalvården befrias inte heller från den skyldigheten även om en anmälningsskyldighet föreskrivs för den som svarar för behandlingen. (Jfr prop. 1986/87:106 om ändring i brottsbalken m.m. [s.k. kontraktsvård m.m.] s. 73 och 74.)

Som framgår av avsnitt 6.4.4. ska kontraktsvård utgå ur påföljdssystemet. Också i ett system med villkorligt fängelse kan det dock finnas behov av en anmälningsskyldighet för externa aktörer. För att villkorligt fängelse ska kunna utgöra ett trovärdigt alternativ till ett ovillkorligt fängelsestraff är det av stor vikt att innehållet i de tilläggssanktioner som beslutas också följs. Om den som fått övervakning som tilläggssanktion inte fullgör sina skyldigheter måste det snabbt kunna leda till konsekvenser. Det sagda talar för att den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder vid övervakning bör ha en skyldighet att reagera om det brister i fullgörandet av tilläggssanktionen. Därtill kommer behovet av att undanröja eventuella sekretesshinder. Anmälningsskyldig-

heten bör även gälla för externa vårdgivare vid samhällstjänst som utgörs av annan verksamhet än oavlönat arbete.

Mot den bakgrunden bör det anges i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse att den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder vid övervakning omedelbart ska anmäla misskötsamhet till Kriminalvården. För att inte vårdgivarnas verksamhet ska tyngas med alltför mycket administration med anledning av anmälningsskyldigheten bör den begränsas till att avse allvarliga brister i de skyldigheter som gäller vid övervakningen.

Anmälningsskyldigheten förändrar inte det förhållandet att ansvaret för verkställighet av övervakning ska ligga på Kriminalvården och att myndigheten ska kontrollera att särskilda föreskrifter vid övervakning följs.

6.8.20 Bemyndigande

Regeringens förslag

Ett bemyndigande för regeringen, eller den myndighet som regeringen bestämmer, att meddela ytterligare föreskrifter om verkställighet av villkorligt fängelse och nöjdförklaring ska införas i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

I flera fall kommer föreskrifter som kompletterar lagen om verkställighet av villkorligt fängelse att behöva meddelas genom förordning. Flertalet av dessa föreskrifter har regeringen med stöd av 8 kap. 7 och 11 §§ regeringsformen befogenhet att meddela (verkställighetsföreskrifter och regeringens restkompetens) eller att delegera den rätten till en myndighet. I vissa fall kan det dock krävas ett bemyndigande för att regeringen ska få meddela föreskrifter. Det kan exempelvis röra sig om föreskrifter om inledande av verkställigheten (jfr prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning s. 156 och prop. 2017/18:250 En ny strafftidslag s. 143). Ett bemyndigande för regeringen att meddela föreskrifter bör därför införas i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Vad därefter gäller frågan om bemyndigandets närmare utformning anser regeringen att det, med hänsyn till att det i dagsläget inte helt går att överblicka vilka föreskrifter som det kan finnas behov av, bör ges en generell utformning. Samtidigt sätter regleringen i lagen tydliga ramar för vad som ryms inom bemyndigandet. En sådan föreskriftsrätt som riksdagen delegerar till regeringen bör även kunna delegeras vidare till en myndighet.

6.8.21 Beslutsordning

Regeringens förslag

Beslut enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse ska fattas av Kriminalvården. Kriminalvårdens beslut enligt lagen ska gälla omedelbart, om inte något annat beslutas.

Kriminalvårdens beslut ska få överklagas till allmän förvaltningsdomstol i de fall det är särskilt angivet. Ett sådant beslut ska överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven. Prövningstillstånd ska krävas vid överklagande till kammarrätten. Övriga beslut enligt lagen ska inte få överklagas.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår inte att beslut om elektroniska hjälpmedel vid kontrollen av helghemarrest och annan hemarrest samt sådana beslut som avser undantag från helghemarrest och annan hemarrest ska kunna överklagas särskilt.

Remissinstanserna

Endast ett fåtal remissinstanser yttrar sig särskilt över förslaget. *Förvaltningsrätten i Uppsala* pekar på att flera av de beslut som Kriminalvården kommer att kunna fatta enligt den nya lagen om verkställighet av villkorligt fängelse rör frågor som är delvis artfrämmande för de allmänna förvaltningsdomstolarna eftersom de har en nära koppling till påföljdssystemet. *Uppsala tingsrätt* har liknande synpunkter och ställer sig tveksam till om det är ändamålsenligt att ett beslut om byte av tilläggssanktion, från samhällstjänst till övervakning, ska kunna överklagas till allmän förvaltningsdomstol när frågor om bestämmande av påföljd i andra sammanhang hanteras av allmän domstol. Tingsrätten framhåller också att vid beslut om byte av tilläggssanktion vid villkorliga fängelsestraffet som uppgår till sex månader eller mer kommer följden bli att den dömde normalt ska stå under helghemarrest, vilket kan anses innefatta ett beslut om frihetsberövande som enligt Europakonvention måste fattas av eller skyndsamt kunna prövas av ett organ som uppfyller definitionen av en domstol.

Förvaltningsrätten i Linköping framhåller att vissa beslut som rör inskränkningar i den dömdes rörelsefrihet till synes inte ska kunna överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Förvaltningsrätten efterfrågar ett förtydligande om detta.

Skälen för regeringens förslag

Om inte annat anges ska beslut enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse fattas av Kriminalvården

Under verkställigheten av tilläggssanktionerna samhällstjänst och övervakning behöver det fattas en rad olika beslut med stöd av lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Besluten kan exempelvis avse

anvisningar om vad som ska gälla under övervakningen, helghemarrest eller provtagning för alkohol- och drogkontroll. Det bör i första hand ankomma på den verkställande myndigheten, dvs. Kriminalvården, att fatta sådana beslut. I lagen om verkställighet av villkorligt fängelse bör det därför anges att beslut enligt lagen fattas av Kriminalvården.

Besluten ska som utgångspunkt gälla omedelbart

Av 35 § förvaltningslagen följer att ett förvaltningsbeslut som huvudregel inte får verkställas förrän det har fått laga kraft. Kriminalvårdens beslut om bl.a. övervakare och särskilda föreskrifter för skyddstillsynsdömda gäller dock omedelbart, om inte något annat beslutats (37 kap. 7 och 10 §§ brottsbalken). Motsvarande gäller för sådana beslut som Kriminalvården fattar enligt lagen om verkställighet av ungdomsövervakning (28 §). Även beslut som Kriminalvården ska fatta enligt lagen (2026:252) om verkställighet av säkerhetsförvaring gäller omedelbart om inte något annat har beslutats (5 kap. 1 §). På motsvarande sätt bör beslut som Kriminalvården fattar under verkställigheten av ett villkorligt fängelsestraff gälla omedelbart, om inte något annat beslutas.

Vissa beslut ska få överklagas

Regeringen delar utredningens bedömning att det av tydlighetsskäl bör framgå vilka beslut som enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse som ska få överklagas. Även effektivitetsskäl talar för att inte varje beslut som Kriminalvården fattar under verkställigheten av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion bör kunna bli föremål för överprövning. Överklagandeinstitutet bör vara reserverat för sådana beslut som innebär en mer påtaglig inskränkning i dömdes rörelsefriheter eller personliga förhållanden i övrigt.

Den som har fått samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör kunna begära ett överklagbart beslut avseende provtagning för kontroll av det alkohol- och drogförbud som gäller vid utförande av samhällstjänst. En skyldighet att på begäran lämna sådana prover kommer visserligen följa direkt av lagen. Eftersom det bör finnas ett undantag för fall där annat motiveras av medicinska eller liknande skäl kan det dock ändå bli aktuellt för Kriminalvården att fatta beslut om skyldighet att genomgå provtagning i ett enskilt fall.

En annan sorts beslut som bör kunna överklagas är beslut om att hela eller delar av samhälltjänstsanktionen ska ersättas med övervakning. Som *Uppsala tingsrätt* är inne på innebär den typen av beslut att den dömde i vissa fall ska stå under helghemarrest. När en samhälltjänstsanktion ersätts med övervakning kan den dömde även bli föremål särskilda föreskrifter. Det framstår därför som rimligt att redan själva beslutet om byte av tilläggssanktion ska kunna bli föremål för överprövning.

Vid övervakning som tilläggssanktion bör den dömde kunna överklaga beslut om helghemarrest och annan hemarrest. På så sätt kan också den avräkning av tid för frihetsberövande som kan påverka om den dömde ska vara underkastad helghemarrest eller annan hemarrest, och i så fall hur länge, bli föremål för domstolsprövning. Beslut som avser frågan om att inte använda elektroniska hjälpmedel vid kontrollen av helghemarrest och annan hemarrest (3 kap. 6 §) samt sådana beslut som avser undantag från

helghemarrest och annan hemarrest (3 kap. 7 §) har visserligen ett nära samband med själva beslutet om helghemarrest och annan hemarrest. Det skulle dock kunna förekomma att Kriminalvården med stöd av något av de nämnda lagrummen enbart tar ställning till den dömdes begäran om att meddela ett visst undantag. Till skillnad från vad utredningen föreslagit bör enligt regeringen även den typen av beslut kunna överklagas särskilt. På så vis förtydligas också regleringen, vilket *Förvaltningsrätten i Linköping* har efterfrågat.

När det gäller beslut om helghemarrest och annan hemarrest gör regeringen i övrigt bedömningen att dessa åtgärder inte utgör frihetsberövanden i den mening som avses i artikel 5 i Europakonventionen, utan en rörelseinskränkning enligt artikel 2 i fjärde tilläggsprotokollet. Därför uppställs inte de processuella krav vid överprövningen av ett sådant beslut som Uppsala tingsrätt pekar på. (Jfr bl.a. Europadomstolens avgörande den 23 februari 2017 i målet De Tommaso mot Italien, nr 43395/09.)

Vidare bör den som har fått en övervakningssanktion, som utredningen föreslagit, kunna överklaga beslut om särskilda föreskrifter och elektronisk övervakning för kontroll av en sådan föreskrift.

Andra beslut enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse bör inte få överklagas. Någon möjlighet att överklaga beslut om att förordna övervakare, biträdande övervakare eller biträdande kontrollör bör alltså inte finnas. Detsamma gäller beslut om en verkställighetsplan eller arbetsplan. Däremot kan planen innehålla beslut som är överklagbara enligt vad som angetts i det föregående.

De beslut som får överklagas ska överprövas av allmän förvaltningsdomstol

Instansordningen för överklagande av Kriminalvårdens beslut är i dag inte enhetligt reglerad. Vissa av myndighetens beslut får överklagas direkt till allmän förvaltningsdomstol. Det gäller bl.a. beslut enligt lagen om verkställighet av ungdomsövervakning (29 §) och de flesta beslut enligt fängelselagen (14 kap. 1 §) samt beslut om att skjuta upp villkorlig frigivning (38 kap. 14 § brottsbalken). Kriminalvårdens beslut avseende skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna i frågor som gäller bl.a. förordnande av övervakare, särskilda förskrifter, elektronisk övervakning och åtgärder vid misskötsamhet, inklusive varning, överklagas i stället till övervakningsnämnd (26 kap. 13 § andra stycket och 16, 17 och 19 §§, 28 kap. 6 § första stycket och 7 § samt 37 kap. 7 §). Övervakningsnämndens beslut i de nämnda frågorna, bortsett från förordnande av övervakare, får i sin tur överklagas till allmän domstol (37 kap. 11 §). Övervakningsnämndens beslut med stöd av fängelselagen respektive lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning överklagas däremot till allmän förvaltningsdomstol (14 kap. 4 § första stycket fängelselagen respektive 7 kap. 3 § andra stycket lagen om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning).

Frågan om en samlad översyn av instansordningen och beslutsordningen för Kriminalvårdens beslut har varit föremål för överväganden. Kriminalvårdskommittén föreslog i betänkandet Framtidens kriminalvård (SOU 2005:54) att nämndorganisationen skulle avvecklas och att all överprövning av Kriminalvårdens beslut skulle samlas hos allmän förvaltnings-

domstol. Det ställningstagandet ansåg kommittén ligga i linje med strävandena att renodla de allmänna domstolarnas verksamhet. Den dåvarande regeringen ansåg dock att en ofrånkomlig konsekvens av en sådan renodling är att allmän förvaltningsdomstol tilldelas artfrämmande frågor som har mycket nära kopplingar till påföljdssystemet, t.ex. frågor om föreskrifter under övervakning efter dom på skyddstillsyn, och ansåg det tveksamt om en sådan ordning innebar en mer effektiv och rättssäker prövning. Det ansågs inte heller, av samma skäl, ändamålsenligt att samla överprövningen hos allmän domstol. Detta i synnerhet som allmän förvaltningsdomstol har en lång erfarenhet av att hantera mål enligt bl.a. den tidigare lagen om kriminalvård i anstalt. Regeringen ansåg även att övervakningsnämnderna ger en från Kriminalvården fristående prövning och att prövningen sker snabbt och ger en rättssäker och effektiv hantering av frågor om misskötsamhet. Den genomgripande förändringen av instansordningen som kommittén föreslog genomfördes därför inte. (Se prop. 2009/10:135 s. 99 och 100).

Beslut enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse handlar i stor utsträckning om hur verkställigheten av samhällstjänst eller övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska vara utformad. På så sätt liknar besluten de som fattas med stöd av andra verkställighetslagar, t.ex. fängelselagen och lagen om verkställighet av ungdomsövervakning. Beslut enligt dessa lagar prövas av allmän förvaltningsdomstol. Enligt regeringen kan beslut enligt den föreslagna lagen inte anses röra så artfrämmande frågor eller ha en sådan nära koppling till påföljdssystemet att det talar mot att en prövning görs av allmän förvaltningsdomstol. Sammantaget gör regeringen därför bedömningen att allmän förvaltningsdomstol bör pröva överklaganden av Kriminalvårdens beslut enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Prövningstillstånd bör krävas vid överklagande till kammarrätten.

I 37 och 38 §§ förvaltningslagen anges i vilka fall en myndighet får respektive ska ändra ett beslut som den har meddelat som första instans. Mot bakgrund av detta och då inga särskilda skäl framkommit för det, saknas anledning att införa en sådan reglering med obligatorisk omprövning av Kriminalvårdens beslut som finns i bl.a. 38 kap. 15 § brottsbalken och 14 kap. 2 § fängelselagen.

6.9 Åtgärder vid brister i fullgörandet av tilläggssanktioner

6.9.1 Åtgärder när den dömde inte betalar dagsböter som tilläggssanktion

Regeringens förslag

Om förutsättningarna för bötesförvandling enligt bötesverkställighetslagen är uppfyllda avseende dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska rätten, på talan av åklagare, få undanröja de böter som inte har betalats och i stället förena det villkorliga fängelsestraffet med samhällstjänst eller övervakning. I ett sådant fall får rätten också förlänga prövo-

tiden med högst två år från den dag beslutet får laga kraft mot den dömde.

Talan ska väckas före prövotidens utgång och ska anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde.

Talan ska väckas vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats.

Nämndemän ska delta i avgörandet. Den dömde ska ges tillfälle att yttra sig och har rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det. När det gäller förfarandet i övrigt ska, om inget annat är föreskrivet, rättegångsbalkens regler om rättegången i brottmål gälla. Målet ska handläggas skyndsamt av domstolen.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att ett undanröjande av böter som tilläggssanktion inte ska få beslutas efter prövotidens utgång.

Remissinstanserna

Norrköpings tingsrätt ställer sig bakom grundtanken i förslaget. Samtidigt framhåller tingsrätten att en misslyckad indrivning av obetalda böter erfarenhetsmässigt sällan beror på trots och att kraven för att bötesomvandling enligt 15 § bötesverkställighetslagen ska vara särskilt motiverat från allmän synpunkt är förhållandevis högt ställda i praxis. Mot den bakgrunden kan enligt tingsrätten den praktiska betydelsen av förslaget såsom det är utformat av utredningen ifrågasättas. Även *Hovrätten över Skåne och Blekinge* är inne på att förslaget med hänsyn till dess begräsningar, bl.a. att åtgärden måste vidtas inom prövotiden, i allt väsentligt skulle sakna praktisk betydelse.

Sveriges Domareförbund påpekar att vid en talan som avser undanröjande av böter måste ett beslut fattas inom prövotiden. Om talan däremot avser upphävande av beslut av villkorligt fängelse med anledning av att den dömde brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, krävs enbart att talan väcks vid domstolen inom prövotiden. Att böter inte får undanröjas efter prövotidens utgång ger enligt förbundet den dömde orimliga incitament att förhala processen och det är enligt förbundet svårt att se varför böter i dessa hänseende ska behandlas på annat sätt än vid samhällstjänst och övervakning. Förbundet förordar därför en enhetlig reglering av undanröjandefallen som innebär att talan måste anhängiggöras vid tingsrätt inom prövotiden för att kunna tas upp till prövning.

Övriga remissinstanser yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Som framgår av avsnitt 6.6.2 ska dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse i huvudsak verkställas enligt bötesverkställighetslagen. Böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör däremot inte kunna förvandlas till fängelse på samma sätt som ett fristående bötesstraff.

Om det saknas möjlighet att driva in dagsböter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse för att den dömde inte har några utmätningsbara tillgångar bör i de allra flesta fall indrivningsförfarandet i sig anses tillräckligt ingripande för att det ska vara möjligt att avstå från att vidta ytterligare åtgärder med anledning av att böterna inte har betalats. Av trovärdighetsskäl bör dock underlåtenhet att betala böter som tilläggssanktion under vissa omständigheter kunna leda till mera kraftfulla reaktioner. Så bör vara fallet om det redan under prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet står klart att förutsättningarna för bötesförvandling enligt bötesverkställighetslagen är uppfyllda, dvs. om den dömde avsiktligt har undandragit sig att betala eller om det från allmän synpunkt skulle framstå som stötande att den dömde undgår bötessanktionen (jfr 15 § bötesverkställighetslagen).

Den åtgärd som då bör kunna komma i fråga är, som utredningen föreslår, att rätten på talan av åklagare ska få undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan tilläggssanktion. I ett sådant fall bör rätten också kunna förlänga prövotiden med högst två år från den dag beslutet om förlängning får laga kraft mot den dömde. Förlängning av prövotiden bör beslutas om det behövs för att den dömde ska ha möjlighet att utföra den nya tilläggssanktionen. Det kan finnas anledning för domstolen att hämta in yttrande från Kriminalvården i fråga om behovet av en sådan förlängning.

Om samhällstjänst väljs som ny tilläggssanktion i ett fall där den dömde har betalat en del av den tidigare bötessanktionen bör rätten kunna beakta den delvisa betalningen när antalet timmar samhällstjänst bestäms. Hur stor inverkan betalningen bör ha på antalet timmar samhällstjänst som ska utföras får avgöras av domstolen i det enskilda fallet. Antalet timmar får dock inte understiga 40 (jfr avsnitt 6.6.3).

Om övervakning i stället väljs som ny tilläggssanktion i ett fall där den dömde har betalat en del av böterna och det villkorliga fängelsestraffet är sex månader eller längre, kan Kriminalvården vid verkställigheten beakta den delvisa betalningen som skäl för att besluta om undantag från inskränkningarna i rörelsefriheten vid helghemarrest och annan hemarrest (jfr avsnitt 6.8.15). Rätten har dock inte möjlighet att ta ställning till den frågan utan den får i enlighet med det ovan anförda hanteras av Kriminalvården på verkställighetsstadiet.

Regleringen ger inte rätten möjlighet att upphäva beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt utan prövningen avser enbart frågan om det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med en annan tilläggssanktion än böter. I valet mellan samhällstjänst och övervakning ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Samhällstjänst ska inte väljas om en sådan sanktion är olämplig för den tilltalade (jfr avsnitt 6.7.1 under rubriken ”Valet mellan samhällstjänst och övervakning”). Om rätten kommer fram till att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med en övervakningssanktion behöver rätten även ta ställning till om det finns skäl att besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för beslutet (jfr avsnitt 6.6.4).

Utredningen föreslår att ett undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion inte ska kunna beslutas efter prövotidens utgång. Som *Sveriges Domareförbund* lyfter fram ger en sådan ordning den dömde incitament att förhala processen. Vidare riskerar den ordningen att leda till att ett

undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion i praktiken sällan aktualiseras, vilket *Hovrätten över Skåne och Blekinge* är inne på. Även *Norrköpings tingsrätt* ger uttryck för att den praktiska betydelsen av förslaget såsom det är utformat av utredningen kan ifrågasättas. Mot den bakgrunden anser regeringen, i likhet med Sveriges Domareförbund, att ett undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion bör kunna beslutas så länge som talan om undanröjande har väckts före prövotidens utgång. Den ordningen ökar det praktiska utrymmet för att vid bristande betalning undanröja böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse och ersätta den med en annan tilläggssanktion. Därmed kan trovärdigheten i det villkorliga fängelsestraffet upprätthållas på ett bättre sätt. En talan om undanröjande bör anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde.

Beslut om att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med en annan tilläggssanktion bör meddelas av tingsrätt och talan bör väckas vid den rätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den domstol som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats.

Vidare bör nämndemän delta i avgörandet och den dömde ska ges tillfälle att yttra sig och har rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det. Som utredningen föreslagit bör mål om åtgärd enligt den aktuella regleringen handläggas skyndsamt av domstolen. När det gäller förfarandet i övrigt bör, om inget annat är föreskrivet, rättegångsbalkens regler om brottmål gälla.

6.9.2 Åtgärder när den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning

Regeringens förslag

Om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst ska Kriminalvården få meddela honom eller henne en varning.

Om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakning ska Kriminalvården få besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter. Om sådana åtgärder anses otillräckliga ska Kriminalvården få meddela den dömde en varning.

En åtgärd vid brister i fullgörandet av samhällstjänst eller övervakning ska inte få beslutas efter prövotidens utgång.

En fråga om varning ska avgöras skyndsamt. Innan Kriminalvården meddelar en varning ska den dömde ges tillfälle att yttra sig. En varning ska utan dröjsmål meddelas den dömde personligen. Den dömde ska också få ett skriftligt besked om varningen.

Kriminalvårdens beslut om varning, ändrade föreskrifter eller andra villkor eller nya föreskrifter ska kunna överklagas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven. Övervakningsnämndens beslut ska i sin tur kunna överklagas till allmän domstol.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Den nuvarande ordningen om åtgärder vid misskötsamhet av villkorlig dom

I 27 kap. 6 § brottsbalken anges vilka åtgärder som kan vidtas om den som har dömts till villkorlig dom inte iakttar sina skyldigheter enligt domen. Av första stycket framgår att om den dömde inte iakttar vad som åligger honom eller henne enligt den villkorliga domen, får rätten, under förutsättning att en åklagare före prövotidens utgång väcker talan om det, efter omständigheterna besluta att varning ska meddelas den dömde, meddela föreskrift enligt 5 § eller ändra tidigare meddelad föreskrift, eller undanröja den villkorliga domen och bestämma annan påföljd för brottet. En varning eller föreskrift får inte beslutas efter prövotidens utgång (andra stycket).

När det i bestämmelsen talas om vad som *åligger* den dömde enligt den villkorliga domen åsyftas skyldighet att fullgöra samhällstjänst (2 a §), att iaktta skötsamhet (4 §) och att göra vad som står i ens förmåga för att fullgöra skadeståndsskyldighet (5 §). Har den dömde fått en föreskrift att biträda den skadelidande med visst arbete för att begränsa eller avhjälpa uppkommen skada, hör det även till åliggandena att följa föreskriften. I praktiken är det dock endast samhällstjänst som är föremål för sådan kontroll att misskötsamhet kan leda till tillämpning av 27 kap. 6 §.

Om Kriminalvården finner att domstolen bör fatta ett beslut enligt 27 kap. 6 § ska myndigheten skyndsamt anmäla detta till åklagaren (1 kap. 3 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder). Talan väcks vid tingsrätt och nämndemän ska delta i avgörandet (38 kap. 3 och 6 §§ brottsbalken). Den dömde ska ges tillfälle att yttra sig och har rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det (38 kap. 8 §).

För det fall att domstolen beslutar om en varning ska denna utan dröjsmål meddelas den dömde personligen (38 kap. 10 §) och den dömde ska få ett skriftligt besked om varningen (1 kap. 2 § förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder).

Om den villkorliga domen undanröjs ska rätten, enligt 27 kap. 6 § tredje stycket brottsbalken, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av föreskrift om samhällstjänst. I ett sådant fall får rätten döma till fängelse på kortare tid än som är föreskrivet för brottet. När straffets längd bestäms ska det i domslutet angivna alternativstraffet beaktas.

Den nuvarande ordningen om åtgärder vid misskötsamhet av skyddstillsyn

Av 28 kap. 7 § brottsbalken följer att om en skyddstillsynsdömd bryter mot vad som gäller för honom eller henne till följd av domen får Kriminalvården, före prövotidens utgång, besluta om att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta om nya föreskrifter. Om en sådan åtgärd anses otillräcklig,

får Kriminalvården besluta om att en varning ska meddelas den dömde. Besluten får överklagas till övervakningsnämnden (37 kap. 7 §) och övervakningsnämndens beslut får överklagas till tingsrätten (37 kap. 11 §).

Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot vad som gäller för honom eller henne och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta ska myndigheten, enligt 28 kap. 8 §, begära att åklagare vid domstol för talan om att skyddstillsynen ska undanröjas. I likhet med vad som gäller för talan om åtgärder med avseende på en villkorlig dom väcks talan om undanröjande av skyddstillsyn vid tingsrätt, där nämndemän ska delta i avgörandet, och den dömde ska ges tillfälle att yttra sig samt har rätt att vid begäran bli hörd muntligen (38 kap. 3, 6 och 8 §§).

Om skyddstillsynen undanröjs ska rätten, enligt 28 kap. 9 § första stycket, bestämma en annan påföljd för brottet. När den nya påföljden bestäms ska skälig hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn samt till böter eller fängelse som dömts ut tillsammans med skyddstillsynen. Rätten får i ett sådant fall döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Har ett alternativstraff angetts i domen ska rätten beakta detta när längden på ett eventuellt fängelsestraff bestäms. Om det inte finns tillräckliga skäl för att undanröja skyddstillsynen får rätten, enligt vad som anges i 28 kap. 9 § andra stycket, i stället besluta om åtgärd som avses i 28 kap. 7 §.

Allmänt om de åtgärder som ska kunna vidtas om en samhällstjänst- eller övervakningssanktion inte fullgörs

Ett system med villkorligt fängelse ställer höga krav på tydliga reaktioner om den dömde bryter mot de villkor som gäller för det villkorliga fängelsestraffet. Enligt regeringen kan det inte accepteras att en tilläggssanktion inte fullgörs eftersom villkorligheten i straffet då inte skulle få någon verklig innebörd, vilket i sin tur skulle det undergräva tilltron till det villkorliga fängelsestraffet. Därmed inte sagt att alla former av bristande fullgörelse alltid måste leda till att straffet ska avtjänas enligt vad som gäller för fängelsestraff som inte är villkorliga. En sådan ordning är inte nödvändig för att upprätthålla påföljdens trovärdighet. Om beslutet att straffet ska vara villkorligt skulle upphävas vid minsta brist i fullgörandet av tilläggssanktionen skulle det dessutom kunna ifrågasättas om det villkorliga fängelsestraffet fyller någon reell funktion. Särskilt övervakningssanktionen behövs för de individer som är i behov av stöd och kontroll och då måste det finnas en viss tolerans i systemet. Det som ska stå i fokus vid brister i fullgörandet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion bör därför vara att sanktionen faktiskt fullgörs. Vad som krävs för att åstadkomma det kan variera och om en första åtgärd inte visar sig vara verksam kan ytterligare åtgärder behövas.

Mot den nu angivna bakgrunden bör åtgärder som kan få den dömde att fullt ut verkställa det villkorliga fängelsestraffet tillgripas i första hand och det bör vara möjligt att succesivt trappa upp reaktionerna på bristande fullgörande av tilläggssanktionen.

Den som inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst ska kunna meddelas en varning

I det föreslagna systemet med villkorligt fängelse – där det parallellt med samhällstjänsten finns en övervakningssanktion på samma ingripandenivå – skulle ett första steg vid bristande fullgörelse av samhällstjänsten kunna vara att den byts ut mot övervakning. Den möjligheten bör dock, som utredningen lyfter fram, vara förbehållen de fall som behandlas i avsnitt 6.8.9. I dessa fall rör det sig nämligen om situationer där den dömde i samband med verkställigheten visar sig sakna förmåga att fullgöra samhällstjänst, t.ex. på grund av sjukdom. Det kan också handa om att det inte går att hitta någon lämplig samhällstjänstplats. Om den dömde däremot har förutsättningar att fullgöra samhällstjänsten bör han eller hon inte ges möjlighet att styra innehållet i påföljden genom att låta bli att fullgöra samhällstjänsten. Att samhällstjänsten byts ut mot övervakning bör alltså inte vara en tillgänglig åtgärd i sådana situationer. I stället bör en varning vara den åtgärd som i första hand ska vidtas när den dömde inte fullgör samhällstjänsten, trots att han eller hon har förmåga att göra det.

Beslutanderätten när det gäller en sådan varning bör – i likhet med vad som i dag gäller för beslut om varning avseende skyddstillsynsdömda – ligga hos Kriminalvården. Syftet med varningen bör vara att förmå den dömde till att fullgöra samhällstjänsten. Innan det blir aktuellt att meddela en varning, kan Kriminalvården vidta andra mer informella åtgärder. Beroende på vad det bristande fullgörandet beror på kan det exempelvis finnas skäl att anpassa arbetsplanen efter den dömdes förutsättningar eller att förtydliga för den dömde vilka skyldigheter som följer av samhällstjänstsanktionen.

Om det är uppenbart att ett beslut om varning inte kan påverka den dömde till att fullgöra samhällstjänsten – t.ex. på grund av att han eller hon uttryckligen vägrar att medverka – fyller varningen inte någon praktisk funktion. Det bör då inte finnas något hinder mot att Kriminalvården begär att åklagare för talan om upphävande av beslutet om villkorlighet, även om den dömde inte har meddelats en varning.

Den som inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakning ska i första hand få ändrade föreskrifter eller villkor eller nya föreskrifter

Om den som har fått en övervakningssanktion inte fullgör sina skyldigheter kan ett första steg för att få den dömde att göra det vara att Kriminalvården ändrar beslutade föreskrifter eller meddelar nya föreskrifter. Sådana åtgärder kan vara av såväl kontrollerande som stödjande karaktär. Vilken sorts ändringar eller nya föreskrifter som bör kunna bli aktuella beror på vad bristen består i och vad som kan antas vara orsaken till den. Om den dömde exempelvis inte håller kontakt med övervakaren enligt dennes anvisningar kan en lämplig åtgärd vara att besluta om en särskild kontaktföreskrift. Beror den bristande kontakten i ett sådant fall på att den dömde har ett pågående skadligt bruk eller beroende av alkohol eller andra droger kan det dessutom finnas anledning att meddela honom eller henne en föreskrift om deltagande i programverksamhet med fokus på beroendevård. I den situationen kan det också vara av stor vikt att den dömde är nykter och drogfri. Det kan i sådant fall också beslutas om skyldighet att lämna prover för drogkontroll.

Om problemet i stället är att den dömde inte sköter en sedan tidigare meddelad föreskrift om exempelvis programverksamhet kan det finnas anledning att ändra föreskriften till att avse något annat program eller att den dömde i stället ska genomgå behandling utanför Kriminalvårdens regi. Också andra slags föreskrifter, liksom övriga villkor i verkställighetsplanen, kan behöva justeras för att förmå den dömde att fullgöra vad som åligger honom eller henne enligt övervakningssanktionen.

Mot den angivna bakgrunden bör Kriminalvården få besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakning.

Innan det blir aktuellt att besluta om åtgärder kan det bli aktuellt för Kriminalvården att vidta andra mer informella åtgärder. Exempelvis bör det vid föreskrifter om alkohol- och drogkontroll finnas en viss flexibilitet i hanteringen av positiva drogprover.

Särskilda frågor inställer sig om bristen består i att den dömde bryter mot ett sådant förbud att lämna bostaden som följer av helghemarrest eller annan hemarrest. Den saken behandlas nedan under rubriken ”Särskilt om brister vid fullgörandet av helghemarrest eller annan hemarrest.”

Om beslut som avser föreskrifter eller villkor anses otillräckliga bör en varning kunna meddelas

Om sådana åtgärder som avser föreskrifter eller villkor inte kan användas, t.ex. för att Kriminalvården inte får kontakt med den dömde, eller om sådana åtgärder inte leder till att övervakningssanktionen blir fullgjord, bör den dömde kunna meddelas en formell varning. Som beskrivs närmare under nästföljande rubrik bör varning också vara den första åtgärd som tillgrips om bristen avser helghemarrest eller andra liknande rörelseinskränkningar.

I likhet med vad som i dag gäller vid misskötsamhet av skyddstillsyn bör beslutanderätten när det gäller en sådan varning ligga hos Kriminalvården. Syftet med varningen bör vara att påverka den dömde till att fullgöra tilläggssanktionen. Skälet till att andra åtgärder i allmänhet bör prövas först när det gäller övervakning är att varning bör ses som en relativt allvarlig åtgärd som i ett senare skede dessutom kan utgöra underlag för bedömningen att den dömde på ett sådant allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt bör upphävas (se avsnitt 6.9.4).

En varning kan exempelvis meddelas den som trots en särskild förskrift om kontaktskyldighet fortsätter att missköta kontakten med sin övervakare. Det kan också vara aktuellt t.ex. om den som har en föreskrift om missbruksvård, och kanske dessutom en föreskrift om skyldighet att lämna prover för drogkontroll, fortsätter att vara påverkad av otillåtna preparat. Om bristerna i fullgörandet helt eller delvis beror på att Kriminalvården inte får kontakt med den dömde eller att denne inte inställer sig till myndigheten på kallelse, får det övervägas om han eller hon ska omhändertas för att varning ska kunna meddelas (se avsnitt 6.9.7).

Kriminalvården bör som utgångspunkt bara besluta om varning vid ett tillfälle per klient och villkorligt fängelsestraff. Om den dömde fortsätter att åsidosätta sina skyldigheter trots att varning har meddelats bör myndig-

heten i allmänhet begära att åklagare för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt (se avsnitt 6.9.3).

Om det är uppenbart att ett beslut om varning inte kan förmå den dömde till att fullgöra övervakningssanktionen – t.ex. på grund av att han eller hon uttryckligen vägrar att medverka – fyller en varning inte någon praktisk funktion. Det bör då inte finnas något hinder mot att Kriminalvården i en sådan situation begär att åklagare för talan om upphävande av beslutet om villkorlighet, även om den dömde inte har meddelats en varning.

Särskilt om brister vid fullgörandet av helghemarrest eller annan hemarrest

Den som har fått en övervakningssanktion, om det villkorliga fängelsestraffet är sex månader eller längre, ska som utgångspunkt stå under helghemarrest eller annan hemarrest (se avsnitt 6.8.12 och 6.8.13). Syftet är att skärpa övervakningssanktionen så att den, även vid längre villkorliga fängelsestraff, kan anses lika ingripande som samhällstjänst skulle ha varit vid samma strafflängd.

Det straffskärpande syfte som motiverar helghemarrest och annan hemarrest bör återspeglas i typen av åtgärder som ska vidtas om den dömde missköter den. En brist av det slaget bör inte kunna mötas endast med informella åtgärder från Kriminalvårdens sida. Även ett beslut om föreskrifter eller villkor bör normalt anses otillräckligt för den som bryter mot ett sådant förbud att lämna bostaden som följer av helghemarrest eller annan hemarrest. En brist av det slaget bör inte heller kunna mötas endast med informella åtgärder från Kriminalvårdens sida. I stället bör den första åtgärd som vidtas i ett sådant fall vara att den dömde meddelas en formell varning. Om den dömde fortsätter att bryta mot hemarresten, trots att en varning har meddelats, talar det för att han eller hon på ett sådant allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid övervakningen att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt bör upphävas (se avsnitt 6.9.4).

Åtgärderna ska inte kunna beslutas efter prövotidens utgång

I likhet med vad som i dag gäller beträffande varning och beslut om föreskrifter enligt 27 kap. 6 § respektive 28 kap. 7 § brottsbalken bör åtgärder vid brister i fullgörandet av tilläggssanktioner inte kunna beslutas efter prövotidens utgång.

Vissa förfaranderegler vid varning

Syftet med en varning är bl.a. att förmå den dömde att fullgöra tilläggssanktionen. Den dömde bör därför så snart som möjligt få besked om vad han eller hon har att rätta sig efter. Att brister i fullgörandet av tilläggssanktionen möts av snabb reaktion från samhällets sida är också viktigt för att trovärdigheten i det villkorliga fängelsestraffet som alternativ till ett ovillkorligt fängelsestraff ska upprätthållas. En fråga om varning bör – i likhet med vad som gäller för intagna som bryter mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten av ett ovillkorligt fängelsestraff enligt 12 kap. 3 § fängelselagen – därför avgöras skyndsamt. För att den dömde ska få möjlighet att ge sin syn på det som inträffat

och Kriminalvården ska få ett bättre beslutsunderlag, bör det vidare uppställas ett krav på att den dömde ges tillfälle att yttra sig innan Kriminalvården meddelar honom eller henne en varning.

Eftersom varningen, som tidigare nämnt, bl.a. syftar till att påverka den dömde till att fullgöra tilläggssanktionen och en varning dessutom utgör en relativt allvarlig åtgärd som i ett senare skede kan leda till ett upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt (se avsnitt 6.9.4) bör, i likhet med vad som i dag gäller för varning vid skyddstillsyn eller villkorlig dom, varningen utan dröjsmål meddelas den dömde personligen och den dömde bör få ett skriftligt besked om varningen. Om det inte är möjligt att meddela varningen personligen för att den dömde inte inställer sig till Kriminalvården efter kallelse, bör det övervägas om han eller hon ska omhändertas (se avsnitt 6.9.7).

Överklagande

Som framgår av avsnitt 6.8.21 ska vissa av Kriminalvårdens beslut enligt lagen om verkställighet av villkorligt fängelse få överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Till skillnad från sådana beslut avser de nu aktuella besluten sådana åtgärder som Kriminalvården vidtar när den dömde brister i fullgörandet av tilläggssanktionerna samhällstjänst eller övervakning. Sådana åtgärder utgör ett led i en sanktionstrappa där det sista steget är att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt upphävs.

Kriminalvårdens beslut om varning på grund av att den dömde inte fullgjort sina skyldigheter handlar inte om hur verkställigheten av tilläggssanktionen ska vara utformad, men kan däremot få stor betydelse för om beslutet om villkorlighet senare ska upphävas. Frågor om upphävande bör prövas av tingsrätten på talan av åklagaren (se avsnitt 6.9.4). Vid den prövningen ska rätten bl.a. särskilt beakta om den dömde har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att en varning har meddelats. Även Kriminalvårdens beslut i fråga om föreskrifter på grund av brister i fullgörandet av en övervakningssanktion kan i förlängningen bli avgörande för om villkorligheten ska upphävas. Sådana beslut kan nämligen i ett senare skede påverka dels bedömningen av om en varning bör meddelas, dels om det är motiverat för Kriminalvården att begära att åklagaren för talan om upphävande av beslutet om villkorlighet. Kriminalvårdens beslut i nu aktuella avseenden kan alltså få den följden att ett fängelsestraff inte längre ska vara villkorligt och i stället avtjänas i anstalt. På så vis har besluten en nära koppling till påföljdssystemet och frågor som rör själva påföljdsbestämningen.

Mot den bakgrunden bör Kriminalvårdens beslut om varning, ändrade föreskrifter eller andra villkor eller nya föreskrifter med anledning av att den dömde inte fullgjort de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning överklagas till övervakningsnämnd. Övervakningsnämndens beslut bör i sin tur kunna överklagas till allmän domstol. Vid överklagande av övervakningsnämndens beslut gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden (se 37 kap. 11 § brottsbalken), vilket innebär att det krävs prövningstillstånd för prövning i hovrätten.

Ett beslut som innebär att Kriminalvården begär att åklagaren ska föra talan om upphävande bör inte kunna överklagas.

6.9.3 Åtgärder när den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning

Regeringens förslag

Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Talan ska väckas före prövotidens utgång och anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde.

Talan ska väckas vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats.

Mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska handläggas skyndsamt av domstolen.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Norrköpings tingsrätt framhåller med anledning av att utredningen föreslår ett skyndsamhetskrav för domstolarnas handläggning att det många gånger är delgivningsproblem som kan skapar en utdragen handläggning för den typen av mål. Tingsrätten ser mot den bakgrunden ett behov av att delgivningsfrågor uppmärksammas i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Skatteverket menar att det ställs upp höga krav för att en överträdelse ska medföra att en villkorlig fängelsedom omvandlas till en ovillkorlig fängelsedom vilket enligt myndigheten riskerar att förta det skärpande inslaget som är ett det övergripande syfte med reformen.

Övriga remissinstanser yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

I vissa fall bör det föras en talan om upphävande av beslutet om villkorlighet

De åtgärder som har behandlas i avsnitt 6.9.2 bör vara de som i första hand vidtas om den dömde inte fullgör en samhällstjänsts- eller övervakningssanktion. För att en sådan tilläggssanktion ska kunna verkställas krävs det dock att den dömde i slutändan frivilligt medverkar till detta. Eftersom varken samhällstjänst eller övervakning kan verkställas tvångsvis är den åtgärd som till sist återstår ett upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

I likhet med utredningen anser regeringen att hanteringen av allvarliga brister när det gäller de skyldigheter som följer av samhällstjänst eller

övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör regleras på ett sätt som i huvudsak motsvarar vad som gäller enligt nuvarande 28 kap. 8 § brottsbalken. Därmed bör det föreskrivas att om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

När Kriminalvården ska avgöra om förutsättningarna för en sådan begäran är uppfyllda bör i allmänhet såväl bristernas allvar som frågan om Kriminalvårdens möjligheter att förmå den dömde att fullgöra sanktionen kan anses uttömda bedömas i ljuset av vilka åtgärder som myndigheten redan har vidtagit. Normalt bör det krävas att den dömde har meddelats en varning, som visat sig verkningslös, innan Kriminalvården begär att åklagare för talan om upphävande. Det bör emellertid också kunna beaktas i vilken utsträckning Kriminalvården vid en övervakningssanktion har beslutat om ändrade föreskrifter eller andra villkor eller beslutat om nya föreskrifter. Även vissa informella åtgärder – såsom att det har gjorts anpassningar av en arbetsplan för samhällstjänst och att den dömdes skyldighet enligt en sådan plan har förtydligats – bör kunna ha betydelse för bedömningen.

Till skillnad från *Skatteverket* anser alltså regeringen att upphävanden av beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt bör förutsätta en ”allvarlig” brist i fullgörandet av tilläggssanktionen och att en sådan talan som utgångspunkt aktualiseras först efter att den dömde har meddelats en varning. Om beslutet att straffet ska vara villkorligt kan upphävas vid minsta brist i fullgörandet skulle det, som framhållits i avsnitt 6.9.2, kunna ifrågasättas om det villkorliga fängelsestraffet fyller någon reell och praktisk funktion. Särskilt övervakningssanktionen behövs för personer som är i behov av stöd och kontroll. Därför måste det finnas utrymme för en viss tolerans i systemet.

Som nämnts i det föregående kan det dock i vissa situationer vara uppenbart att ett beslut om varning inte kan förmå den dömde till att verkställa tilläggssanktionen. Så kan vara fallet om den dömde tydligt uttalar att han eller hon inte kommer att medverka eller genom sitt agerande visar att han eller hon inte har för avsikt att följa sina skyldigheter. I en sådan situation bör det givetvis inte finnas något hinder mot att Kriminalvården begär att åklagare för talan om upphävande, även om den dömde inte har meddelats en varning eller varit föremål för några andra åtgärder med anledning av det bristande fullgörandet av tilläggssanktionen.

Kriminalvårdens beslut att begära att åklagaren för talan om upphävande bör inte kunna överklagas.

Ett skyndsamhetskrav ska gälla

Ett upphävandebeslut kan få stora konsekvenser för den dömde och det är därför angeläget att sådana frågor hanteras skyndsamt. Att brister i fullgörandet av tilläggssanktionen möts av snabb reaktion från samhällets sida är också viktigt för att trovärdigheten i det villkorliga fängelsestraffet som alternativ till ett ovillkorligt fängelsestraff ska upprätthållas. Mot den

bakgrunden anser regeringen att ett skyndsamhetskrav bör gälla i fråga om Kriminalvårdens begäran om att åklagare för talan om upphävande av ett beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Detta bör framgå direkt av den bestämmelse i brottsbalken som reglerar förutsättningarna för en sådan begäran. Som utredningen föreslår bör ett skyndsamhetskrav även gälla vid domstolens handläggning.

Med anledning av det som *Norrköpings tingsrätt* lyfter fram om befarade delgivningsproblem i mål av den aktuella typen kan framhållas att regeringen föreslår att förenklad delgivning och tillgänglighets-delgivning, i likhet med vad som i dag gäller för mål om undanröjande av villkorlig dom och skyddstillsyn, under vissa förutsättningar bör kunna användas i mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt (se avsnitt 10.2.10).

Talans väckande

I likhet med vad som i dag gäller för undanröjande av skyddstillsyn enligt 28 kap. 8 § brottsbalken bör en talan om upphävande av ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt väckas före prövotidens utgång. Talan bör som utgångspunkt väckas vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats. Talan bör anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde.

6.9.4 Upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt

Regeringens förslag

Rätten ska på talan av åklagare få upphäva ett beslut om att fängelse-straffet ska vara villkorligt om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning. Ett upphävandebeslut ska få meddelas endast om domen eller beslutet har fått laga kraft.

Vid bedömningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter ska det särskilt beaktas om den dömde

- har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att en varning har meddelats,
- på annat sätt har gett uttryck för att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen, eller
- vid upprepade tillfällen har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen.

Nämndemän ska delta i avgörandet. Den dömde ska ges tillfälle att yttra sig och har rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det. När det gäller förfarandet i övrigt ska, om inget annat är föreskrivet, rättegångsbalkens regler om brottmål gälla.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår inte att det vid bedömningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter särskilt ska beaktas om den dömde vid upprepade tillfällen har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen.

Remissinstanserna

Skatteverket anser att det är ologiskt att villkorlig frigivning kan beviljas när villkorligt fängelse har upphävts och omvandlats till ovillkorligt fängelse.

Övriga remissinstanser yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Vad rätten ska pröva i mål om upphävande av beslut om villkorlighet

I likhet med utredningen anser regeringen att det som rätten bör pröva i mål om upphävande av beslut om villkorlighet är om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid tilläggssanktionen eller inte.

Enligt nuvarande reglering i 28 kap. 9 § andra stycket brottsbalken kan domstolen om den gör bedömningen att det inte finns tillräckliga skäl för att undanröja en skyddstillsyn, i stället besluta om sådana åtgärder med anledning av misskötsamhet som annars vidtas av Kriminalvården enligt 28 kap. 7 §. Rätten får alltså fatta beslut som avser övervakare och biträdande övervakare samt särskilda föreskrifter och elektronisk övervakning (jfr 26 kap. 18 § första stycket). Om en sådan åtgärd anses otillräcklig får rätten meddela den dömde en varning.

Som utvecklas i avsnitt 6.6.4 innebär det system med villkorligt fängelse som nu införs att rätten – till skillnad mot vad som i dag gäller vid en dom på skyddstillsyn – inte ska ha möjlighet att meddela några särskilda förskrifter i en dom på villkorligt fängelse. Den föreskriftsrätten ska helt ligga hos Kriminalvården. Av samma skäl som ligger bakom det ställningstagandet bör rätten inte heller i ett mål om upphävande av beslutet om villkorlighet ha möjlighet att vidta sådana åtgärder som det annars ska ankomma på Kriminalvården att besluta om. Det gäller även beslut om varning. Om det väcks en talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt ska rätten därför endast ta ställning till om så ska ske eller om yrkandet om upphävande ska avslås.

Om rätten upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt ska den dömde inte längre fullgöra en tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med.

Skatteverket anser att det är ologiskt att villkorlig frigivning kan beviljas när ett beslut om villkorligt fängelse har upphävts. Enligt Skatteverket har den dömde i dessa fall redan visat på ovillighet till anpassning vilket bör påverka förutsättningarna för villkorlig frigivning. Syftet med den villkorliga frigivningen är att den dömde under denna del av straffverkställigheten ska anpassas till ett liv i samhället utan kriminalitet. Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2026 får villkorlig frigivning visserligen inte ske från ett fängelsestraff som verkställs på grund av beslut

om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Den ordningen motiveras främst av att förverkande av villkorligt medgiven frihet fyller en funktion som återfallsskärpning för den som återfaller i brott under prövotiden. Eftersom förtroendet genom återfallet är förbrukat bör den dömde inte villkorligt friges från det straffet på nytt (prop. 2025/26:34 s. 84 och 85). I ett upphävandefall är det inte fråga om något återfall i brott efter villkorlig frigivning utan en brist i fullgörandet av det som gäller för villkorligt fängelse. Upphävandefallet är alltså inte fullt ut jämförbart med undanröjandefallet, vilket utan bör i stället hanteras på motsvarande sätt som om fängelsestraffet hade varit ovillkorligt från början. Det nu anförda talar för att villkorlig frigivning bör kunna ske från ett ovillkorligt fängelsestraff som verkställs först efter ett upphävandebeslut.

Upphävande av beslut om villkorlighet ska förutsätta att domen har fått laga kraft

Som framgår av avsnitt 6.6.4 ska rätten i en dom på villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion få besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen. Det skulle därför kunna förekomma att frågan om upphävande av beslutet om villkorlighet, på grund av att den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid övervakningen, uppstår redan innan domen har fått laga kraft. Som utredningen redogör för skulle det uppstå väsentliga komplikationer vid överklagande till högre rätt av en sådan dom på villkorligt fängelse med övervakning, om det var möjligt att upphäva beslutet om villkorlighet i en separat rättegång före det att domen vunnit laga kraft (jfr NJA 2000 s. 533). Därför bör ett upphävande av ett beslut om villkorlighet förutsätta att domen har fått laga kraft.

Närmare om prövningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter

För att göra det tydligt när det kan bli aktuellt att upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt bör det, som utredningen föreslår, uttryckligen anges vad som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning.

Som ett första exempel på vad rätten ska beakta vid bedömningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter bör anges att den dömde har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att varning har meddelats. Om en varning har meddelats och den dömde ändå inte följer vad som gäller för honom eller henne enligt tilläggssanktionen är det ett tydligt exempel på att han eller hon har brutit mot sina skyldigheter på ett allvarligt sätt. Det bör enligt regeringen gälla oavsett om det rör sig om skyldigheter som gäller vid en övervakningseller en samhällstjänstsanktion.

I vissa fall kan det som ligger den dömde till last vara så flagrant att det framgår att han eller hon inte har för avsikt att följa det som gäller för honom eller henne. Det kan t.ex. vara så att den dömde uttryckligen vägrar att medverka eller att han eller hon på något annat sätt aktivt omöjliggör att verkställigheten kan påbörjas. I ett sådant fall kan det vara uppenbart att ett beslut om varning inte skulle påverka den dömde till att fullgöra tilläggs-

sanktionen. En varning fyller då inte någon praktisk funktion och beslutet om villkorlighet bör kunna upphävas även utan att det föregås av en varning eller andra åtgärder som visat sig verkningslösa. Som ett andra exempel på vad rätten ska beakta vid prövningen bör därför anges att den dömde på annat sätt har gett uttryck för att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen. Enbart ett uttalande från den dömde av innebörden att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen bör dock inte räcka för ett upphävande. För att ett upphävande ska aktualiseras i den typen av situationer måste den dömde också rent faktiskt ha brutit mot de skyldigheter som gäller för tilläggssanktionen.

I ytterligare en typ av fall kan det vara fråga om att den dömde har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen vid ett så pass stort antal tillfällen att bristerna måste betraktas som allvarliga, även om den dömde inte meddelats en varning. Så kan exempelvis vara fallet om den dömde vid samhällstjänst uteblir från flera arbetspass eller under övervakningen vid upprepade tillfällen uteblir från de mötestillfällen som gäller för ett behandlingsprogram. Som ett tredje exempel på vad rätten ska beakta vid prövningen bör därför anges att den dömde vid upprepade tillfällen har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen.

Exemplen är inte avsedda att vara uttömmande och även andra förhållanden än de nyss redovisade bör givetvis kunna anses vara en allvarlig brist. Exempelvis bör även en engångshändelse av allvarligare slag i vissa fall kunna föranleda ett upphävandebeslut. Det skulle då kunna handla om att den dömde varit mycket våldsam, utåtagerande eller hotfull vid ett arbetspass för samhällstjänst eller mötestillfälle under övervakningen.

Rättegångsbestämmelser

Som framgår av avsnitt 6.9.3 ska en talan om upphävande av beslut om villkorlighet väckas vid tingsrätt. I likhet med vad som i dag gäller för undanröjande av villkorlig dom respektive skyddstillsyn bör nämndemän delta i avgörandet och den dömde ges tillfälle att yttra sig och ha rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det. När det gäller förfarandet i övrigt bör, om inget annat är föreskrivet, rättegångsbalkens regler om brottmål gälla.

6.9.5 Åtgärder när en samhällstjänst- eller övervakningssanktion inte går att verkställa av annat skäl

Regeringens förslag

Rätten ska på talan av åklagare få upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid. Ett upphävandebeslut ska få meddelas endast om domen har fått laga kraft.

Om Kriminalvården bedömer att det finns förutsättningar för ett sådant upphävande ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för en sådan talan.

Talan ska väckas före prövotidens utgång och anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde.

Talan ska väckas vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats.

Nämndemän ska delta i avgörandet. Den dömde ska ges tillfälle att yttra sig och har rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det. När det gäller förfarandet i övrigt ska, om inget annat är föreskrivet, rättegångsbalkens regler om brottmål gälla.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans har yttrat sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

När det gäller ungdomspåföljder finns det en bestämmelse om undanröjande i 32 kap. 4 § andra stycket brottsbalken som tar sikte på fall där hinder för verkställigheten föreligger av andra skäl än den dömdes misskötsamhet. Den är tillämplig när åtgärder enligt ett ungdomskontrakt eller en vårdplan inte kommer till stånd eller vården eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som planerats i kontraktet eller vårdplanen. Den är även tillämplig om en dom på ungdomstjänst inte till väsentlig del kan fullgöras inom skälig tid eller, beträffande ungdomsövervakning, de föreskrivna åtgärderna enligt en verkställighetsplan inte kommer till stånd eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som föreskrivits i verkställighetsplanen och det beror på annat skäl än den dömdes allvarliga misskötsamhet.

Som framgår av avsnitt 6.5.1 bör rätten inte besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om straffet bör förenas med en tilläggssanktion i form av samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att tilläggssanktionen inte kommer att kunna verkställas. Det skulle dock kunna förekomma att sådana hinder mot verkställighet visar sig uppstå först efter domstillfället. Vid en samhällstjänstsanktion kan den saken i vissa fall lösas genom att Kriminalvården ersätter hela eller delar av sanktionen med övervakning eller, om endast ett fåtal timmar kvarstår, genom att Kriminalvården sätter ner antalet timmar samhällstjänst (se avsnitt 6.8.9).

Om den dömde exempelvis befinner sig i något annat land och det inte går att överföra verkställigheten av det villkorliga fängelsestraffet dit behöver det dock – även i fall där tilläggssanktionen består av samhällstjänst – gå att upphäva beslutet om villkorlighet. Detsamma gäller när någon under prövotiden för ett villkorligt fängelsestraff döms till ovillkorligt fängelse för nya brott och rätten avstår från att upphäva beslutet om villkorlighet för att rätten antagit att det ovillkorliga straffet inte kommer att hindra full-

görandet av den tilläggssanktion som det villkorliga straffet förenats med (jfr avsnitt 6.10.5), men det senare visar sig att det antagandet var felaktigt. Även när det efter domstillfället visar sig att en helghemarrest eller annan hemarrest inte kan verkställas kan det i vissa fall finnas ett behov av att upphäva beslutet om villkorlighet. (Jfr avsnitt 6.8.13). Som utredningen föreslår bör det således vara möjligt att väcka en talan om upphävande i dessa och andra liknande situationer där det inte är möjligt att verkställa en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, utan att det beror på att den dömde har brutit mot de skyldigheter som följer av sanktionen.

Mot den bakgrunden bör det införas en bestämmelse som innebär att rätten på talan av åklagare ska få upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid. Ett upphävandebeslut bör kunna meddelas endast om domen har fått laga kraft. Om Kriminalvården bedömer att det finns förutsättningar för ett sådant upphävande bör myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för en sådan talan.

En sådan talan bör, liksom en talan om upphävande med anledning av att den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, väckas före prövotidens utgång. En sådan talan bör anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde. Talan bör väckas vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats.

I likhet med vad som i dag gäller för undanröjande av villkorlig dom respektive skyddstillsyn bör nämndemän delta i avgörandet och den dömde ges tillfälle att yttra sig och ha rätt att bli hörd muntligen om han eller hon begär det. När det gäller förfarandet i övrigt bör, om inget annat är föreskrivet, rättegångsbalkens regler om brottmål gälla.

Upphävande på grund av andra skäl än den dömdes misskötsamhet bör endast ske vid stadigvarande hinder mot verkställighet. Dessutom bör det krävas att avvikelsen är väsentlig. Om en betydande del av tilläggssanktionen har verkställts kan alltså beslutet om villkorlighet inte upphävas enligt denna reglering. Vidare bör det för upphävande krävas att hindret mot verkställighet faktiskt har uppstått.

6.9.6 Avräkning med anledning av delvis fullgjord tilläggssanktion

Regeringens förslag

Om rätten upphäver ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt och den dömde delvis har fullgjort en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, ska rätten fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas till följd av fullgörandet.

Detsamma ska gälla om det villkorliga fängelsestraffet även är förenat med eller tidigare har varit förenat med en skyldighet att betala dagsböter och den dömde helt eller delvis har betalat böterna.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Hovrätten över Skåne och Blekinge avstyrker förslaget om att fullgjord samhällstjänst endast ska avräknas i hela månader och menar att en avräkning i stället, på motsvarande sätt som vid frihetsberövande, bör göras i dagar.

Övriga remissinstanser yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Den nuvarande ordningen om ny påföljdsbestämning vid undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn

Om en villkorlig dom som förenats med en föreskrift om samhällstjänst undanröjs på grund av misskötsamhet och påföljden bestäms till fängelse ska rätten vid bestämmande av fängelsestraffets längd beakta det alternativstraff som har angetts i domen. Rätten ska då också ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av föreskrift om samhällstjänst. (Se 27 kap. 6 § tredje stycket brottsbalken.)

Om en skyddstillsyn undanröjs på grund av misskötsamhet och påföljden bestäms till fängelse ska rätten, på motsvarande sätt som vid undanröjande av en villkorlig dom, beakta ett eventuellt alternativstraff. Har ett sådant straff angetts ska detta alltså utgöra utgångspunkten för straffmätningen. Vidare ska rätten ta skälig hänsyn bl.a. till vad den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn. (Se 28 kap. 9 § första stycket brottsbalken.)

Att en tilläggssanktion delvis har fullgjorts bör i skälig omfattning kunna avräknas från fängelsestraffet

När rätten upphäver ett beslut om villkorlighet i det påföljdssystem med villkorligt fängelse som nu föreslås bör skälig hänsyn tas till vad den dömde har undergått till följd av det villkorliga fängelsestraffet. Frågan är dock om det bör ske genom att rätten, på ett sätt som liknar den nuvarande regleringen, fastställer längden på det straff som kvarstår att avtjäna eller om det bör ske på något annat sätt.

När det gäller beaktande av tid i häkte eller vissa andra frihetsberövanden med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser finns det bestämmelser i lagen om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande. Vid fängelsestraff på viss tid är utgångspunkten att tiden för frihetsberövandet ska tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden (2 § tillgodoräknandelagen). Det gäller också om frihetsberövandet har föregått en dom på t.ex. skyddstillsyn och skyddstillsynen senare undanröjs och ett fängelsestraff i stället döms ut. I vissa fall får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet, vilket kan vara aktuellt också när det gäller böter, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning (3 §). Frågan om tillgodoräknande är det emellertid Kriminalvården som beslutar om. Det sker genom att Kriminalvården i strafftidsbeslutet anger antalet dagar som ska tillgodoräknas av

tidigare frihetsberövande (21 § strafftidslagen). Som underlag för det beslutet ska rätten till sin dom eller sitt beslut bifoga ett s.k. avräkningsunderlag där den tid den dömde varit frihetsberövad på ett sådant sätt som avses i 2 § tillgodoräknandelagen ska antecknas (16 § förordningen [1996:271] om mål och ärenden i allmän domstol).

Vid upphävande av beslut om villkorlighet i ett system med villkorligt fängelse framstår det som en fördel att strafflängden av det utdömda fängelsestraffet i och för sig kvarstår, även om den dömde får avräkna vad han eller hon har undergått till följd av straffet under tiden detta var villkorligt. Det utdömda straffet bildar då en tydlig utgångspunkt för vad den dömde riskerar när villkoren inte efterlevs. Till detta kommer att terminologin ”upphävande” (av ett beslut om att straffet ska vara villkorligt) skulle vara mindre väl förenlig med att domstolen samtidigt fattar beslut som kan uppfattas som att den utdömda strafftiden ändras. Vad som nu har anförts talar för att regleringen om avräkning bör likna vad som gäller i fråga om tillgodoräknande för frihetsberövanden i nuvarande 27 kap. 6 § tredje stycket och 28 kap. 9 § första stycket brottsbalken. Samtidigt kan betydelsen av det som någon har undergått till följd av ett villkorligt fängelsestraff inte bedömas med samma matematiska automatik som tid i häkte m.m., utan det behöver göras skälighetsbedömningar i varje enskilt fall. Den uppgiften bör ligga på rätten och inte på Kriminalvården.

När det gäller frågan om vad som bör kunna avräknas måste det beaktas att det villkorliga fängelsestraffet som huvudregel ska förenas med en tilläggssanktion och att villkorligheten i straffet – utöver laglydnad under prövotiden – ska förutsätta att den dömde fullgör den tilläggssanktion som har beslutats. Om beslutet om villkorlighet upphävs på grund av att den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning framstår det som mest följdriktigt att det enda som kan räknas den dömde till godo är de delar av en tilläggssanktion som har fullgjorts. Det bör alltså inte göras någon avräkning för den del av prövotiden som har förflutit.

Mot den angivna bakgrunden bör därför en reglering införas som innebär att om den dömde har fullgjort delar av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, ska rätten i ett beslut om upphävande fastställa den tid som ska skäligen bör avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörandet.

Som framgår av ovan måste beslutet grundas på en skälighetsbedömning där det inte blir fråga om någon matematisk exakthet. Till skillnad från *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser regeringen därför att en avräkning bör göras i hela månader och inte i dagar. Det bör gälla för såväl samhällstjänst som övervakning.

Hur lång tid som bör avräknas får avgöras av rätten efter omständigheterna i det enskilda fallet. När det gäller fullgjord samhällstjänst bör en utgångspunkten kunna vara att rätten räknar om antalet timmar samhällstjänst enligt vad som är tänkt att gälla när samhällstjänst väljs som tilläggssanktion och antalet timmar bestäms (jfr avsnitt 6.6.3). Det skulle t.ex. innebära att om den dömde har fått ett villkorligt fängelsestraff på fyra månader med 100 timmar samhällstjänst och har utfört 40 av dessa när beslutet om villkorlighet ska upphävas avräknas två månader från fängelsestraffet. Om antalet fullgjorda samhällstjänsttimmar i stället är färre än 40, men minst 20, skulle en månad kunna avräknas. Om den

dömde har utfört ett färre antal timmar än 20 bör det som utgångspunkt inte anses skäligt att någon avräkning görs. Omvänt bör rätten inte kunna göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på minst en månad kvarstår. Det innebär att även den som har utfört en stor andel av samhällstjänsttimmarna, men inte alla, riskerar att behöva avtjäna i vart fall en månads fängelse ovillkorligt, om han eller hon anses ha brutit mot sina skyldigheter på ett allvarligt sätt.

Vid övervakning som delvis har fullgjorts bör den tid som avräknas bero på dels under hur lång tid som övervakningen har pågått, dels hur ingripande innehållet i övervakningen har varit. En tumregel vid fullgjord övervakning bör kunna vara att två månaders välskött övervakning motsvarar en månads fängelse. För den som t.ex. har skött övervakningen under sex månader avräknas alltså tre månader. Det sagda bör gälla under förutsättning att den dömde har uppfyllt inte endast den kontaktskyldighet som alltid ska innefattas i en övervakningssanktion, utan även de föreskrifter eller andra villkor som Kriminalvården har beslutat i det enskilda fallet. Om den dömde har ålagts helghemarrest eller annan hemarrest bör det också förutsättas att de inskränkningarna har efterlevts för att den dömde ska anses ha skött övervakningen under en viss tid. Om övervakningen har skötts under kortare tid än två månader bör någon avräkning som utgångspunkt inte ske.

Även om det som nu har sagts kan tjäna som utgångspunkt kan det i vissa fall också finnas skäl att beakta att en övervakningssanktion har haft ett särskilt ingripande innehåll. Det gäller inte minst om den dömde har deltagit i programverksamhet med ett stort antal mötestimmar på kort tid. Antalet genomförda mötestimmar bör då – under förutsättning att den dömde har skött övervakningen också i övrigt – ges i vart fall samma betydelse som antalet fullgjorda timmar samhällstjänst bör ges enligt vad som angetts ovan.

Hur stor avräkning som ska göras i en situation där den dömde har fått både en samhällstjänst- och en övervakningssanktion får avgöras av rätten med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet.

I likhet med vad som angetts ovan beträffande fullgjord samhällstjänst bör rätten inte heller när det gäller fullgjord övervakning kunna göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på en månad kvarstår. Någon bestämmelse om att rätten får besluta att straffet ska anses helt verkställt genom fullgörandet av en tilläggssanktion behövs därmed inte. Om en samhällstjänst- eller övervakningssanktion har fullgjorts i den omfattningen att ett sådant beslut skulle vara motiverat har den dömde knappast på ett sådant allvarligt sätt brutit mot de skyldigheter som gäller vid tilläggssanktionen att ett beslut, eller ens en talan, om upphävande blir aktuellt.

Som framgår av avsnitt 6.9.1 ska underlåtenhet att betala böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse i vissa fall ska kunna leda till att rätten, på talan av åklagare, undanröjer de böter som inte har betalats och i stället förenar det villkorliga fängelsestraffet med samhällstjänst eller övervakning som tilläggssanktion. Om den dömde i en sådan situation har betalat en del av böterna före beslutet om undanröjande och ny tilläggs-sanktion, bör också detta kunna beaktas genom avräkning i samband med ett senare beslut om upphävande av villkorligheten. Det gäller även om den nya tilläggssanktionen är samhällstjänst och rätten har tagit hänsyn till den

delvisa bötesbetalningen vid bestämmande av antalet samhällstjänsttimmar. Betalningen kan på så sätt få betydelse i två led. Det innebär dock inte att den kommer att räknas den dömde dubbelt till godo. Detta eftersom den utdömda strafflängden kvarstår och det som i slutändan kan avräknas i samband med upphävandet är betalningen som sådan och de samhällstjänsttimmar som faktiskt har utförts (med de begränsningar som har angetts ovan).

En annan situation där betalning av böter bör kunna avräknas är den att den dömde, förutom böter som tilläggssanktion, också har fått en samhällstjänst- eller övervakningssanktion och beslutet om villkorlighet upphävd med anledning av att han eller hon inte har fullgjort samhällstjänsten eller övervakningen. Avräkning bör därför även kunna ske om straffet utöver samhällstjänst eller övervakning är förenat med en skyldighet att betala dagsböter och böterna helt eller delvis har betalats.

När det gäller betalda böter bör en utgångspunkt kunna vara att ett belopp som motsvarar 20 dagsböter kan ge avräkning med en månad. Det innebär t.ex. att om den dömde har fått ett villkorligt fängelsestraff på fyra månader med 60 dagsböter som tilläggssanktion och tidigare har betalat ett belopp motsvarande 40 av dessa när beslutet om villkorlighet ska upphävas avräknas två månader. Om den dömde har betalat ett belopp som motsvarar ett lägre antal dagsböter än 20 bör någon avräkning som utgångspunkt inte ske. Rätten bör precis som vid delvis fullgjord samhällstjänst eller övervakning inte göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på minst en månad kvarstår.

Förslaget medför att rätten kan behöva hämta in information från Polismyndigheten om hur stor del av bötesbeloppet som har betalats. Den del av böterna som inte är betald faller bort i och med upphävandet av beslutet om villkorlighet.

6.9.7 Omhändertagande

Regeringens förslag

Om det uppkommer fråga om att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller om att besluta om åtgärder om ändrade föreskrifter eller andra villkor, nya föreskrifter eller varning, ska övervakningsnämnden eller den domstol där talan om upphävande förs få besluta att den dömde på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare, om omständigheterna föranleder det. Ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Under samma förutsättningar ska Kriminalvården få besluta att tillfälligt omhänderta den dömde. Kriminalvårdens beslut ska gälla omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Beslutet ska omedelbart underställas övervakningsnämnd. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla.

Om Kriminalvården bedömer att övervakningsnämnd eller domstol bör fatta beslut om omhändertagande, ska Kriminalvården utan dröjsmål anmäla frågan till nämnden eller, om talan har väckts vid domstol, till åklagare.

Ett omhändertagande ska inte få pågå längre tid än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, ska ett nytt beslut få fattas om att den dömde ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka.

Är den dömde omhändertagen när rätten upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, ska rätten få besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft.

Ett omhändertagande ska inte få pågå efter prövotidens utgång.

Nödvändiga anpassningar och följdändringar ska göras i 37 och 38 kap. brottsbalken, 49 och 50 kap. rättegångsbalken, strafftidslagen, lagen om beräkning av lagstadgad tid samt lagen om införande av nya rättegångsbalken.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans har yttrat sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Den nuvarande ordningen om omhändertagande av skyddstillsynsdömda

Av 28 kap. 11 § första stycket brottsbalken framgår att om det uppkommer fråga om att undanröja en skyddstillsyn eller att vidta annan åtgärd på grund av misskötsamhet, eller en åtgärd för att den dömde ska underkasta sig vård eller behandling, får övervakningsnämnden eller den domstol där talan om undanröjande förs, om omständigheterna föranleder det, besluta att den dömde på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare. Detsamma gäller om den dömde har undandragit sig övervakningen. Beslutet om omhändertagande ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Enligt 28 kap. 11 § andra stycket får Kriminalvården besluta om tillfälligt omhändertagande om förutsättningarna för att övervakningsnämnden ska kunna besluta om omhändertagande är uppfyllda. Ett sådant beslut gäller omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla.

Ett omhändertagande får inte pågå längre än en vecka, men det får fattas ett nytt beslut om att den dömde ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka om det finns synnerliga skäl (28 kap. 11 § tredje stycket). Är den dömde omhändertagen när domstolen meddelar beslut att skyddstillsynen ska undanröjas, får domstolen besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft (28 kap. 11 § fjärde stycket).
Ett omhändertagande får inte pågå efter prövotidens utgång (28 kap. 11 § femte stycket).

Avseende villkorligt frigivna finns liknande bestämmelser i 26 kap. 22 §. Regler om förfarandet när det gäller omhändertagande finns i 37 respektive 38 kap. Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för omhändertagande av den dömde (38 kap. 12 §).

Tiden för omhändertagande enligt 28 kap. 11 § har betydelse för beräkning av strafftiden, vilket framgår av 8 och 17 §§ strafftidslagen och 2 § lagen om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande. Av 19 § lagen om införande av nya rättegångsbalken framgår att en omhändertagen person i vissa avseenden är att anse som häktad.

Förutsättningar för omhändertagande i ett påföljdssystem med villkorligt fängelse

Även i det system med villkorligt fängelse som nu införs bör det finnas möjlighet att omhänderta den som kan bli föremål för åtgärder med anledning av brister i fullgörandet av tilläggssanktioner. Möjligheten till omhändertagande bör i huvudsak motsvara vad som enligt dagens reglering gäller för skyddstillsynsdömda. Ett omhändertagande bör dock inte kunna grundas endast på att den dömde bedöms vara i behov av stöd och hjälp för att komma till rätta med sin livssituation. Detta eftersom det villkorliga fängelsestraffet, till skillnad från dagens skyddstillsyn, inte ska vara förenat med något allmänt krav på skötsamhet.

Mot den bakgrunden bör det alltså införas en bestämmelse i brottsbalken som anger att om det uppkommer fråga om att upphäva av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller om att besluta om sådana åtgärder som har behandlat i avsnitt 6.9.2, får övervakningsnämnden besluta att den dömde på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare, om omständigheterna föranleder det. Samma möjlighet bör gälla för den domstol där talan om upphävande förs. I båda fallen ska beslutet om omhändertagande omprövas så ofta det finns anledning till det.

Den föreslagna bestämmelsen är alltså inte begränsad till villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion, utan den bör kunna tillämpas också vid brister i fullgörandet av en samhällstjänstsanktion. Det kan i och för sig antas att personer som döms till villkorligt fängelse med samhällstjänst som tilläggssanktion i allmänhet lever under så pass välordnade förhållanden att de sällan kommer behöva omhändertas. Ett sådant behov skulle dock kunna uppstå om Kriminalvården inte får kontakt med den dömde eller om han eller hon inte inställer sig till myndigheten efter kallelse. Det skulle också kunna bli aktuellt med omhändertagande om den som har fått en samhällstjänstsanktion uteblir från sammanträden i övervakningsnämnden.

För att upprätthålla en trovärdig hantering av brister i fullgörandet av de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst och övervakning samt för att säkerställa att åtgärder kan komma till stånd, bör Kriminalvården – om myndigheten bedömer att övervakningsnämnd eller domstol bör fatta beslut om omhändertagande – vara skyldig att utan dröjsmål anmäla frågan till nämnden eller, om talan har väckts vid domstol, till åklagare.

Omedelbart omhändertagande

I likhet med utredningen anser regeringen att Kriminalvården bör ha möjlighet att besluta om tillfälligt omhändertagande av den som har dömts till villkorligt fängelse på motsvarande vis som i dag gäller för skyddstillsynsdömda. Om det uppkommer fråga om upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller om att besluta om sådana åtgärder som har behandlats i avsnitt 6.9.2, bör alltså Kriminal-

vården få besluta att tillfälligt omhänderta den dömde. Inte heller den möjligheten bör begränsas endast till övervakning som tilläggssanktion, även om det kan antas att det praktiska tillämpningsområdet för tillfälligt omhändertagande av den som har fått en samhällstjänstsanktion kommer vara begränsat.

I likhet med vad som i dag gäller enligt 28 kap. 11 § andra stycket brottsbalken bör Kriminalvårdens beslut gälla omedelbart och omprövas om det finns anledning till det. Det bör också på motsvarande sätt som i dag anges att övervakningsnämnden senast dagen därpå ska pröva om beslutet ska fortsätta att gälla samt att om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla. Vidare bör det i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse föreskrivas att Kriminalvårdens beslut om omhändertagande omedelbart ska underställas övervakningsnämnd. På så sätt säkerställs att beslutet kan bli föremål för nämndens prövning.

Omhändertagandets längd

Eftersom ett beslut om omhändertagande innebär att den dömde frihetsberövas i avvaktan på vidare förordnande bör omhändertagandet vara begränsat i tid. I likhet med vad som i dag gäller enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken bör huvudregeln vara att ett omhändertagande inte får pågå längre än en vecka. Omhändertagandet bör dock på motsvarande sätt som gäller i dag i förhållande till skyddstillsynsdömda kunna förlängas med högst en vecka om det finns synnerliga skäl.

Är den dömde omhändertagen när rätten upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, bör rätten få besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft. Ett omhändertagande bör inte få pågå efter prövotidens utgång.

Nödvändiga följdändringar

Den nya regleringen av omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse medför att vissa följdändringar behöver göras i 37 och 38 kap. brottsbalken, 49 och 50 kap. rättegångsbalken, strafftidslagen, lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid samt lagen om införande av nya rättegångsbalken. Ytterligare en följdändring i strafftidslagen med anledning av införandet av ett system med villkorligt fängelse behandlas i avsnitt 10.4.10.

6.10 Ny påföljdsbestämning efter tidigare dom

6.10.1 Huvuddragen i den nuvarande ordningen behålls

Regeringens bedömning

Regleringen av påföljdsbestämning efter tidigare dom bör även fortsättningsvis bygga på en åtskillnad mellan ny och nyupptäckt brottslighet. Även i övrigt bör den nuvarande ordningen för ny påföljdsbestämning efter tidigare dom så långt som möjligt upprätthållas.

Regeringens förslag

Begreppet ”en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.” ska ersätta uppräkningen av dessa påföljder i berörda bestämmelser i 34 kap. brottsbalken. Kapitlet ska förses med rubriker.

Utredningens förslag och bedömning

Utredningens förslag och bedömning stämmer i sak överens med regeringens, men utredningen föreslår delvis andra namn på rubrikerna.

Remissinstanserna

Bland de remissinstanser som yttrar sig särskilt över de föreslagna ändringarna av 34 kap. brottsbalken är mottagandet blandat. *Sveriges advokatsamfund* har ingen invändning mot förslagen och delar utredningens slutsats att den nuvarande ordningen så långt som möjligt ska behållas. *Åklagarmyndigheten* instämmer i att regleringen av påföljdsbestämningen efter tidigare dom även fortsatt bör bygga på en åtskillnad mellan ny och nyupptäckt brottslighet och att det bör finnas en kännbar och tydlig upptrappning av ingripandegraden vid återfall i brott. Myndigheten framhåller vidare att förslaget om hur återfall ska påverka straffmätning och påföljdsval är väl motiverat och bör vara okomplicerat.

Göteborgs tingsrätt anför att förslagen om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom förefaller bli svårhanterlig och svåröverskådlig och framhåller att komplexiteten i det regelsystemet, som nyligen ändrades just för att minska komplexiteten, kommer att öka avsevärt. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att det föreslagna systemet framstår som vida mer komplicerat än det nuvarande och att det riskerar att skapa en stor osäkerhet i rättstillämpningen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Huvuddragen i den nuvarande regleringen bör behållas

När en domstol ska bestämma påföljd för brott som begåtts före det att en påföljd som tidigare har dömts ut är helt verkställd eller annars har upphört måste den förhålla sig till den tidigare utdömda påföljden. Det gäller oavsett om den tillkommande brottsligheten är begången före eller efter den tidigare domen. Regler om detta finns i 34 kap. brottsbalken. Dessa har redogjorts för i avsnitt 4.4.

Reglerna fick i huvudsak sin nuvarande utformning den 1 juli 2016 efter en tämligen genomgripande omarbetning av kapitlet (prop. 2015/16:151 Ny påföljd efter tidigare dom). Syftet med reformen var dels att förenkla och förtydliga regelverket, dels att göra regleringen mer konsekvent när det gäller hur brott som utgör återfall behandlas. Förändringarna innebar bl.a. att rätten som huvudregel ska bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten och att det gjordes en uttrycklig och principiell skillnad mellan brott begångna före en tidigare dom (nyupptäckt brottslighet), och brott begångna efter en tidigare dom men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (ny brottslighet). En grundtanke var att ny brottslighet konsekvent ska behandlas enligt de principer som gäller för

återfall i brott, medan nyupptäckt brottslighet i stället ska hanteras enligt de principer som gäller för flerfaldig brottslighet.

Enligt regeringens uppfattning har den ordning som infördes genom 2016 års reform goda skäl för sig också i ett system med villkorligt fängelse. Som *Åklagarmyndigheten* är inne på möjliggör den å ena sidan en kännbar och tydlig upptrappning av ingripandegraden vid återfall i brott (ny brottslighet). Å andra sidan säkerställer den att tillkommande brott som inte utgör återfall (nyupptäckt brottslighet) behandlas på samma sätt oavsett om prövningen sker i en eller olika rättegångar (jfr prop. 2015/16:151 s. 38 och 55). Till detta kommer att den ordning som etablerades genom 2016 års reform numera är väl inarbetad i rättstillämpningen och överlag synes fungera bra. Några mer genomgripande förändringar av regleringen i 34 kap. brottsbalken är alltså inte påkallade. Regeringen anser därför, i likhet med *Sveriges advokatsamfund*, att huvuddragen i den nuvarande ordningen för ny påföljdsbestämning efter tidigare dom bör behållas.

Av det anförda följer att regleringen även fortsättningsvis bör bygga på en åtskillnad mellan ny och nyupptäckt brottslighet. Det innebär också att kvarstående befintliga påföljder som utgångspunkt bör behandlas på samma sätt som i dag och att det villkorliga fängelsestraffet så långt som möjligt bör inordnas i den befintliga regleringen.

Vilka ändringar och kompletteringar av regelverket som är nödvändiga för att anpassa det till ett system med villkorligt fängelse behandlas nedan och i avsnitt 6.10.2–6.10.9. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att de föreslagna anpassningarna medför att regelverket blir vida mer komplicerat än det nuvarande och riskerar att skapa en stor osäkerhet i rättstillämpningen. På liknande sätt anför *Göteborgs tingsrätt* att regelverket förefaller bli svårhanterligt och svåröverskådligt och att komplexiteten i det kommer att öka avsevärt. Om detta vill regeringen anföra följande.

Det villkorliga fängelsestraffet bygger på att verkställighetsformen ska kunna ändras om den dömde begår nya brott inom prövotiden. Därför kommer regleringen av ny påföljdsbestämning efter tidigare dom närmast ofrånkomligen att behöva bli något mer komplex när en sådan påföljdskonstruktion införs. De svårigheter som detta kan innebära ska enligt regeringens uppfattning dock inte överdrivas. I enlighet med vad som anförts ovan, och som framgår av det följande, innebär de förändringar av reglerna om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom som nu föreslås inte att den grundläggande systematiken i regelverket frångås. I stället består förändringarna framför allt i att det införs nya regler om upphävande av beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Hur dessa regler lämpligen bör utformas återkommer regeringen till i avsnitt 6.10.5–6.10.7. Närmare vägledning i fråga om hur de ska tillämpas ges i författningskommentaren och kan därtill förväntas utvecklas efter hand genom domstolarnas praxisbildning. Att det initialt kan uppstå vissa oklarheter i rättstillämpningen är inte annat än vad som kan förväntas vid en reform av detta slag och utgör inte ett bärande skäl mot den föreslagna ordningen.

Språkliga och redaktionella ändringar

Bestämmelserna i 34 kap. brottsbalken gäller i dag, enligt vad som framgår av 1 §, om den tidigare påföljden är fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård. I prop. 2025/26:132 Frihetsberövande påföljder för barn och unga föreslås att påföljden sluten ungdomsvård, från och med den 1 juli 2026, ska utmönstras ur påföljdssystemet och följaktligen ur regleringen i 34 kap. brottsbalken. Genom en lagändring som träder i kraft den 15 april 2026 införs den nya påföljden säkerhetsförvaring och särskilda bestämmelser i 34 kap. för den som tidigare dömts till en sådan påföljd (se prop. 2025/26:95).

I denna lagrådsremiss föreslår regeringen att villkorlig dom och skyddstillsyn ska utmönstras ur påföljdssystemet och att dessa begrepp följaktligen ska utgå ur regleringen (se avsnitt 6.2 och 6.4). Till följd av det kommer 34 kap. brottsbalken att vara tillämpligt endast när den tidigare påföljden, förutom ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller säkerhetsförvaring, är fängelse. Det senare begreppet omfattar även villkorliga fängelsestraff, varför några ytterligare anpassningar såvitt avser kapitlets tillämplighet inte är nödvändiga. För att förenkla läsningen av 1 § bör dock den uppräkning som görs i första stycket av de olika ungdomspåföljderna ersättas med samlingsbegreppet ”en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.”. Av samma skäl bör motsvarande ändringar göras i 3 § andra stycket och 6 § första stycket. Någon förändring i sak är i dessa delar inte avsedd.

Med de nya bestämmelser som nu föreslås (se avsnitt 6.10.5–6.10.7) kommer 34 kap. brottsbalken att bli ganska omfattande. För att göra regleringen mer överskådlig bör kapitlet därför förses med rubriker som anger vad de olika bestämmelserna reglerar.

6.10.2 Ny påföljd som huvudregel

Regeringens bedömning

Även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse bör huvudregeln vara att en ny påföljd bestäms. Om brottsligheten är nyupptäckt bör straffets längd bestämmas med tillämpning av reglerna om straffmätning av flerfaldig brottslighet. Det bör gälla oavsett om det nya straffet är villkorligt eller ovillkorligt.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning

Ny påföljd för tillkommande brott bör vara huvudregeln även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse

Som redan framgått gäller i dag som huvudregel att rätten ska bestämma en ny påföljd för tillkommande brottslighet, oavsett om denna är ny eller nyupptäckt. Detta framgår av 34 kap. 1 § första stycket brottsbalken. Undantag från huvudregeln finns i 3 och 4 §§. I dessa bestämmelser anges förutsättningarna för att meddela en s.k. konsumtionsdom, dvs. att besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten, och för att undanröja den tidigare utdömda påföljden och döma till en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Ytterligare ett undantag finns i 1 § tredje stycket. Där framgår att en konsumtionsdom är den enda möjligheten när den dömde avtjänar fängelse på livstid.

Som konstaterats i avsnitt 6.10.1 bör huvuddragen i den nuvarande ordningen för ny påföljdsbestämning efter tidigare dom behållas och det villkorliga fängelsestraffet så långt som möjligt inordnas i den befintliga regleringen. Redan detta talar för att huvudregeln om att det ska bestämmas en ny påföljd för tillkommande brottslighet bör gälla även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse. Till detta kommer att det villkorliga fängelsestraffet bl.a. syftar till att på ett tydligare sätt än dagens icke frihetsberövande påföljder förmedla det klander som brottet förtjänar. En ordning som ger utrymme för en användning av konsumtionsdom eller undanröjande av den tidigare påföljden i fler fall riskerar enligt regeringens uppfattning att undergräva den funktionen. Utgångspunkten bör därför vara att en ny påföljd ska bestämmas om den tillkommande brottsligheten har begåtts före en dom på villkorligt fängelse eller efter en sådan dom men innan påföljden till fullo har verkställts. Enligt vad som föreslås i avsnitt 6.3.5 ska ett villkorligt fängelsestraff i princip anses helt verkställt vid prövotidens utgång.

När en ny påföljd bestäms för den som tidigare dömts till ett villkorligt fängelsestraff kommer det villkorliga fängelsestraffet att stå kvar oförändrat. Om rätten, med tillämpning av reglerna i det föreslagna 28 kap. brottsbalken, finner att ett villkorligt fängelsestraff ska dömas ut även för den tillkommande brottsligheten kan den dömde följaktligen bli underkastad parallella prövotider såväl som parallella tilläggssanktoner. Regeringen instämmer i utredningens bedömning att denna konsekvens inte utgör ett bärande skäl mot den föreslagna ordningen. Till saken hör att parallell verkställighet även förekommer i dagens system, t.ex. när någon som avtjänar en tidigare utdömd skyddstillsyn på nytt döms till en sådan påföljd.

Även när den nya påföljden bestäms till ovillkorligt fängelse kommer det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet att ligga kvar för att verkställas på det sätt som förutsattes vid domstillfället. Ibland kan emellertid ett ovillkorligt fängelsestraff hindra fullgörandet av en tilläggssanktion som ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff har förenats med. Är det då fråga om ny brottslighet kan situationen hanteras genom att det för denna döms ut ett nytt, ovillkorligt, fängelsestraff samtidigt som beslutet om att det tidigare straffet ska vara villkorligt upphävs (se vidare avsnitt 6.10.5). I detta fall kan huvudregeln om ny påföljd alltså upprätthållas. Är brottsligheten nyupptäckt står däremot möjligheten till

upphävande inte till buds, eftersom det då inte rör sig om ett återfall. I det läget bör det därför finnas skäl att frångå huvudregeln och i stället undanröja det tidigare villkorliga fängelsestraffet och bestämma ett ovillkorligt fängelsestraff som är gemensamt för den samlade brottsligheten. Denna fråga behandlas närmare i avsnitt 6.10.4.

Bestämmandet av det nya straffets längd vid nyupptäckt brottslighet

När rätten dömer till en ny påföljd för ett nyupptäckt brott ska den, enligt 34 kap. 2 § brottsbalken, iaktta att påföljderna tillsammans inte överstiger vad som skulle ha dömts ut för den samlade brottsligheten. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Av bestämmelsen följer att straffvärdebedömningen i angivna fall ska avse den samlade brottsligheten och ske i enlighet med de regler som gäller för straffmätning av flerfaldig brottslighet. Hur dessa bör utformas behandlar regeringen i avsnitt 8.4. I enlighet med vad som anförts i avsnitt 6.10.1 gör sig skälen för denna ordning i lika hög grad gällande i förhållande till villkorligt fängelse som till nuvarande påföljder. Bestämmelsen i 34 kap. 2 § bör därför vara tillämplig även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse. Det bör gälla oavsett om den nya påföljden också bestäms till villkorligt fängelse eller om ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut. Det sagda föranleder dock inget behov av ändring i bestämmelsen, eftersom den blir tillämplig i nyss angivna situationer redan genom att villkorliga fängelsestraff kommer att omfattas av 1 §.

Praktiskt sett innebär bestämmelsen i nu aktuella fall att längden på det nya fängelsestraffet ska bestämmas så att den tillsammans med det tidigare villkorliga fängelsestraffets längd motsvarar vad som hade dömts ut som gemensamt straff om den samlade brottsligheten hade varit föremål för gemensam prövning. Från den tänkta gemensamma strafflängden får rätten således dra av längden på det tidigare straffet och för den tillkommande brottsligheten döma ut den strafftid som återstår. Med de nya regler för straffmätningen av flerfaldig brottslighet som föreslås i avsnitt 8.4 kommer resultatet emellertid ofta att bli detsamma som om den tillkommande brottsligheten bedöms oberoende av den tidigare. Bestämmelsen i 34 kap. 2 § kommer alltså att få en minskad betydelse till följd av dessa ändringar.

6.10.3 Förutsättningarna för konsumtionsdom

Regeringens bedömning

Ett beslut om att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska avse också tillkommande brottslighet bör förutsätta att det är fråga om nyupptäckt brottslighet som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse.

När en sådan konsumtionsdom meddelas bör det inte vara möjligt att förlänga prövotiden eller att förena det villkorliga straffet med en mer ingripande tilläggssanktion.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Uppsala tingsrätt invänder mot utredningens bedömning att rätten vid prövningen av om en konsumtionsdom ska meddelas bör väga in brottsoffrets intresse och anför att det kan ifrågasättas om straffskärpning är vad som ligger i brottsoffrets intresse. Tingsrätten anför vidare att en sådan ordning innebär att principerna om ekvivalens och likabehandling frångås samt att regleringen riskerar att bli oförutsebar och komplicerad att tillämpa om rätten, förutom att bedöma hur den tillkommande brottsligheten ska hanteras, ska laborera med olika resultat beroende på brottstyp. Enligt tingsrätten behöver det under alla förhållanden förtydligas vilka typer av brott som avses och i vilken utsträckning brottsoffrets intresse i så fall ska påverka bedömningen, om det i övrigt finns förutsättningar för en konsumtionsdom.

Skälen för regeringens bedömning

De nuvarande förutsättningarna för konsumtionsdom bör gälla även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse

Möjligheten att meddela s.k. konsumtionsdom, dvs. att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska avse också tillkommande brottslighet, regleras i 34 kap. 3 § brottsbalken. I paragrafens första stycke anges att ett sådant beslut får meddelas endast om det är fråga om nyupptäckt brottslighet som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse. Av paragrafens andra stycke framgår att utrymmet för att meddela en konsumtionsdom är större beträffande ungdomspåföljderna. Som nämnts i föregående avsnitt är en konsumtionsdom, enligt tredje stycket i samma paragraf, den enda tillgängliga lösningen när den dömde avtjänar fängelse på livstid.

Liksom bestämmelsen i 34 kap. 2 § hänger möjligheten till konsumtionsdom enligt 34 kap. 3 § första stycket nära samman med principerna för straffmätning av flerfaldig brottslighet och grundtanken att tillkommande brott som inte utgör återfall (nyupptäckt brottslighet) ska behandlas på samma sätt oavsett om prövningen sker i en eller olika rättegångar. Om det nyupptäckta brottet har ett så begränsat straffvärde att påföljden i den första processen hade blivit lika ingripande eller endast obetydligt mer ingripande även om det tillkommande brottet hade ingått i bedömningen av det samlade straffvärdet, kan domstolen således med stöd av 34 kap. 3 § besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också det nyupptäckta brottet. Motsvarande bör gälla även när det tidigare straffet är villkorligt fängelse. Det uppnås genom att villkorliga fängelsestraff fortsättningsvis kommer att omfattas av 34 kap. 1 §. Någon ändring av bestämmelsen i 34 kap. 2 § är således inte påkallad.

I likhet med utredningen anser regeringen att det inte bör finnas några möjligheter att förlänga prövotiden eller att välja en mer ingripande tilläggssanktion i samband med beslut om att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska omfatta också den tillkommande brottsligheten. Om en längre prövotid är påkallad eller en ny tilläggssanktion bör väljas kan det i

stället åstadkommas genom att ett nytt villkorligt fängelsestraff med en ny sanktion döms ut.

De skäl som talar för att behandla nyupptäckt brottslighet som om den hade ingått i den första processen föreligger inte beträffande ny brottslighet, som är begången efter den tidigare domen och därmed utgör återfall i brott. Här finns det tvärtom i princip alltid anledning att skärpa reaktionen. Det gäller inte minst när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse, där ett villkor för den privilegiering som ett sådant straff innebär är just att den dömde avhåller sig från fortsatt brottslighet. Även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse bör möjligheten till konsumtionsdom således vara utesluten när det är fråga om ny brottslighet.

Närmare om tillämpningen av konsumtionsdom när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse

När den tidigare påföljden är villkorligt fängelse kan det finnas anledning att överväga en konsumtionsdom om den nyupptäckta brottsligheten i sig skulle ha föranlett ett villkorligt fängelsestraff eller ett rent bötesstraff. Ger den nyupptäckta brottsligheten däremot skäl för ett ovillkorligt fängelsestraff är en konsumtionsdom naturligtvis utesluten.

Frågan om den nyupptäckta brottsligheten är utan nämnvärd betydelse i påföljdshänseende måste ställas i relation till längden av det straff som tidigare dömts ut. I motiven till 34 kap. 3 § brottsbalken anges att om den tidigare påföljden är ett fängelsestraff på flera år bör ett nyupptäckt brott kunna anses vara utan nämnvärd betydelse om straffvärdet uppgår till någon eller ett par månader (se prop. 2015/16:151 s. 89). Denna riktlinje har liten bäring på villkorliga fängelsestraff, eftersom straff som överstiger ett år normalt sett kommer att vara ovillkorliga. Om ett längre straff har gjorts villkorligt på grund av att det ansetts föreligga synnerliga skäl bör riktlinjen dock ha viss relevans. Rätten bör då överväga om straffet, även om det nyupptäckta brottet hade ingått i den ursprungliga prövningen, skulle ha gjorts villkorligt och om den tillkommande brottsligheten hade påverkat valet av tilläggssanktion. Om fängelsestraffet ändå hade gjorts villkorligt och valet av tilläggssanktion hade varit oförändrat, bör konsumtionsdom kunna meddelas om straffvärdet för den tillkommande brottsligheten uppgår till någon eller ett par månader.

När det tidigare fängelsestraffet är kortare än ett år bör enligt motiven endast tillkommande brott vars straffvärde understiger fängelse i en månad eller ligger på bötesnivå kunna anses vara utan nämnvärd betydelse. I motiven anges vidare att om den tidigare påföljden är villkorlig dom eller skyddstillsyn krävs att domstolen – om den även haft att ta ställning till den tillkommande brottsligheten – inte hade valt en annan påföljd eller ansett det nödvändigt att förena påföljden med t.ex. böter eller samhällstjänst enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. brottsbalken. Avgörande är alltså om den utdömda påföljden hade ansetts tillräckligt ingripande även om det tillkommande brottet hade ingått i bedömningen. (Se prop. 2015/16:151 s. 89.)

Allmänt fängelseminimum har genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2026 höjts till en månad (prop. 2025/26:34). Enligt regeringens uppfattning bör denna ändring dock inte medföra att konsumtionsdom aldrig bör kunna komma i fråga annat än vid ren

bötesbrottslighet när det tidigare straffet understiger ett år. Det bör i det sammanhanget beaktas att utrymmet för att meddela en konsumtionsdom under alla förhållanden kommer att minska till följd av de straffskärpningar som nu föreslås, i synnerhet de som gäller straffmätningen av flerfaldig brottslighet. För att inte konsumtionsmöjligheten ska bli alltför snäv i förhållande till en tidigare dom på villkorligt fängelse, bör den kunna användas även när straffvärdet för den nyupptäckta brottsligheten uppgår till någon månads fängelse och det tidigare straffet är något kortare än ett år. Det bör dock förutsätta att det nyupptäckta brottet inte ger skäl för en strängare tilläggssanktion än den som det tidigare straffet förenats med. Således bör konsumtionsdom i de angivna fallen kunna komma i fråga t.ex. när den tidigare tilläggssanktionen var samhällstjänst om tilläggssanktionen för det nyupptäckta brottet skulle ha stannat vid böter. Detsamma bör gälla om tilläggssanktionen för det nyupptäckta brottet exempelvis skulle ha bestämts till övervakning när också det tidigare straffet förenats med en sådan sanktion. I likhet med vad som i dag gäller när den tidigare påföljden är villkorlig dom eller skyddstillsyn bör det avgörande alltså vara om det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet, inbegripet den valda tilläggssanktionen, hade ansetts tillräckligt ingripande även om det tillkommande brottet hade ingått i bedömningen. Att det tillkommande brottet hade medfört ett något större antal dagsböter eller timmar samhällstjänst än vad det tidigare straffet förenats med, eller en något längre helghemarrest vid övervakning, bör däremot inte hindra en konsumtionsdom.

Är den tidigare påföljden ett kortare villkorligt fängelsestraff bör konsumtionsmöjligheten däremot enbart kunna användas när den nyupptäckta brottsligheten ligger på bötesnivå.

Utredningen bedömer att även brottstypen bör kunna ha betydelse för frågan om en konsumtionsdom ska meddelas och anför att utrymmet för en sådan dom bör vara större vid vad som skulle kunna kallas för brottsofferlösa brott än i andra fall. Utredningen föreslår dock inte någon ändring av 34 kap. 3 § brottsbalken i detta avseende. Det kan ifrågasättas om den angivna omständigheten kan beaktas inom ramen för denna bestämmelse utan att regleringen ändras. Under alla förhållanden anser regeringen, i likhet med *Uppsala tingsrätt,* att en sådan ordning riskerar att bli oförutsebar och göra bedömningen onödigt komplicerad. Som anförts ovan bör det avgörande i stället vara om det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet hade ansetts tillräckligt ingripande även om det tillkommande brottet hade ingått i bedömningen.

6.10.4 Förutsättningarna för undanröjande

Regeringens förslag

Om den tidigare påföljden är fängelse som helt eller delvis är villkorligt ska den inte få undanröjas om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet med anledning av den tillkommande brottsligheten.

Regeringens bedömning

I övrigt bör den nuvarande regleringen om att undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten gälla även i förhållande till fängelse som helt eller delvis är villkorligt.

Utredningens förslag och bedömning

Utredningens förslag och bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Hovrätten för Nedre Norrland anser att den ordning som utredningen förespråkar vid undanröjande av ett tidigare beslut om villkorlighet på grund av återfall är svårförståelig.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Den nuvarande ordningen

I 34 kap. 4 § brottsbalken regleras möjligheten för rätten att undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Förutsättningarna är, enligt paragrafens första stycke, att det finns särskilda skäl för ett sådant beslut, att den tidigare domen har fått laga kraft och att domen meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts.

Särskilda skäl avser i första hand situationer när den senare domen innebär att påföljden i den första domen inte kan verkställas. Om ett undanröjande av den tidigare påföljden inte sker i en sådan situation kommer den dömde i praktiken att undgå påföljd för den brottslighet som omfattas av den tidigare domen. I mer sällsynta fall kan även praktiska eller humanitära skäl hänförliga till den dömde motivera ett undanröjande av den tidigare domen. (Se prop. 2015/16:151 s. 46, 90 och 91.)

Ett undanröjande kan ske vid såväl ny som nyupptäckt brottslighet. På liknande sätt som när en ny påföljd döms ut enligt 1 § aktualiserar de olika kategorierna dock olika principer för straffmätningen när den gemensamma påföljden bestäms. Är det fråga om nyupptäckt brottslighet ska det göras en gemensam straffmätning med tillämpning av de principer som gäller vid flerfaldig brottslighet, medan ny brottslighet i stället ska behandlas som ett återfall.

När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms ska rätten enligt 34 kap. 4 § andra stycket ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen. Rätten får då döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Dessutom ska rätten i vissa fall som framgår av tredje stycket i samma paragraf beakta en eventuell uppgift i den tidigare domen om vilken strafflängd som skulle ha dömts ut om påföljden då hade bestämts till fängelse.

Ett särskilt undantag från undanröjande

Även i ett system med villkorligt fängelse kan en senare påföljd hindra verkställigheten av en påföljd som tidigare dömts ut. Som redan framgått

kan den situationen framför allt uppstå när någon, som tidigare dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning, ska dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff. Om det villkorliga straffet då får kvarstå oförändrat kan brottsligheten som detta avsåg i praktiken komma att bli ostraffad eller i vart fall betydligt lindrigare bestraffad än vad som avsetts. Frågan är då hur denna situation bör hanteras.

Om det är fråga om ny brottslighet, dvs. brottslighet som har begåtts under prövotiden för det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet, har personen i fråga återfallit i brott och därmed brutit mot de villkor som gäller för verkställigheten. Som nämnts i det föregående ligger det då i påföljdskonstruktionens natur att i den mån återfallet bör leda till att det tidigare straffet avtjänas i anstalt bör det åstadkommas genom att beslutet om villkorlighet upphävs. En sådan ordning framstår därtill som det mest naturliga även med beaktande av att det vid ny brottslighet inte kan bli fråga om någon gemensam straffmätning i egentlig mening. I denna situation bör det alltså överhuvudtaget inte vara möjligt att besluta att det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet ska undanröjas och en ny gemensam påföljd bestämmas. I likhet med utredningen anser regeringen således att det bör införas ett särskilt undantag för denna situation.

Undantaget bör gälla också när endast en del av det tidigare fängelsestraffet var villkorlig. Om det till följd av återfallet finns skäl att vidta åtgärder såvitt avser den villkorliga delen av straffet bör det alltså ske genom ett upphävande av beslutet om villkorlighet i den delen. Däremot bör undantaget inte gälla när endast en del av fängelsestraffet för den nya brottsligheten ska vara ovillkorlig. Av skäl som framgår av avsnitt 6.10.5 bör något upphävande nämligen inte kunna ske i dessa fall. Situationen bör då i stället kunna hanteras genom att det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet undanröjs och ett gemensamt, delvis villkorligt, fängelsestraff bestäms för den samlade brottsligheten.

Om det är fråga om nyupptäckt brottslighet har den dömde inte brutit mot något villkor för det tidigare straffet. Enligt vad som föreslås i avsnitt 6.10.5 ska det då inte vara möjligt att upphäva beslutet om villkorlighet. I dessa fall bör domstolen i stället kunna undanröja det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet och bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Något undantag för denna situation är alltså inte påkallat.

En särskild fråga är vad som bör gälla när den som tidigare dömts till villkorligt fängelse ska dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff som hindrar fullgörandet av den tilläggssanktion som det villkorliga straffet förenats med när det är fråga om både ny och nyupptäckt brottslighet. I likhet med utredningen anser regeringen att svaret bör bero på om det är den nya eller nyupptäckta brottsligheten som ger skäl för att straffet ska vara ovillkorligt.

Om det endast är det nyupptäckta brottet som påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff, eller om det nyupptäckta brottet annars är avgörande för att ett sådant straff ska dömas ut, bör något upphävande inte kunna ske (jfr avsnitt 6.10.5). I dessa fall bör saken följaktligen hanteras genom ett undanröjande. Är det i stället så att det nya brottet ensamt motiverar att straffet blir ovillkorligt bör tvärtom upphävandeinstitutet användas. Som utvecklas nedan och i avsnitt 6.10.5 bör det nyupptäckta brottet i båda fallen straffmätas gemensamt med brottsligheten i den tidigare domen enligt de principer som gäller vid flerfaldig brottslighet. Likaså bör en skälig

avräkning i båda fallen göras för vad den dömde har genomgått i form av tilläggssanktion.

För att undantaget ska fånga upp de situationer som avses bör det knyta an till de regler om upphävande av beslut om villkorlighet som föreslås i avsnitt 6.10.5. Med en sådan utformning tydliggörs det också att sådana situationer hanteras i en annan ordning. Undantaget bör därför lämpligen utformas så att ett beslut om undanröjande inte får meddelas när den tidigare påföljden är fängelse som helt eller delvis är villkorligt om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet enligt nyss nämnda regler.

De nuvarande förutsättningarna för undanröjande bör i övrigt vara oförändrade

Bortsett från i de nyss angivna undantagsfallen bör det alltså fortsatt finnas en möjlighet att undanröja en tidigare utdömd påföljd och bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Som nämnts ovan är en förutsättning för ett sådant beslut att det finns särskilda skäl. I likhet med utredningen anser regeringen att denna förutsättning bör finnas kvar. Även i övrigt bör förutsättningarna för undanröjande vara desamma som i dag. Således bör det liksom hittills krävas att den tidigare domen har fått laga kraft och att dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts. I fråga om villkorligt fängelse innebär det att prövotiden inte får ha löpt ut vid tidpunkten för domen.

Hovrätten för Nedre Norrland anser att den föreslagna ordningen för undanröjande på grund av återfall är svårförståelig. Som framgår av det nyss anförda kommer förutsättningarna för ett sådant beslut emellertid att vara desamma som tidigare. Som utvecklas i det följande kommer även påföljden för den samlade brottsligheten bestämmas enligt motsvarande principer som hittills. Regeringen delar därför inte hovrättens uppfattning, utan ser det tvärtom som en fördel att det villkorliga fängelsestraffet på detta sätt kan inordnas i den befintliga regleringen.

Närmare om kravet på särskilda skäl när det tidigare straffet är villkorligt fängelse

I enlighet med vad som anförts ovan kan ett undanröjande av ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff vara motiverat när det för nyupptäckt brottslighet ska dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff. Om en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som det tidigare villkorliga straffet förenats med inte är slutförd vid tidpunkten för domen, kommer det ovillkorliga straffet då som regel nämligen att hindra fullgörandet av tilläggssanktionen. I ett sådant fall bör det finnas särskilda skäl att undanröja den tidigare utdömda påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Har den övervägande delen av tilläggssanktionen fullgjorts, får rätten göra en bedömning i det enskilda fallet av om ett undanröjande är motiverat. Om endast en obetydlig del av sanktionen återstår att utföra bör rätten i allmänhet kunna avstå från ett undanröjande. Detsamma gäller om den tillkommande brottsligheten föranleder endast ett kortare ovillkorligt fängelsestraff.

Om den som tidigare dömts till villkorligt fängelse ska dömas på nytt till ett sådant straff kan något hinder av det ovan angivna slaget knappast uppstå.

Samhällstjänstsanktionen och övervakningssanktionen kan nämligen fullgöras parallellt. Likaså kan dagsböter betalas utan hinder av att den dömde samtidigt är föremål för en annan sanktion. Det är alltså svårt att tänka sig att ett undanröjande skulle kunna bli aktuellt på grund av att ett villkorligt fängelsestraff hindrar verkställigheten av ett tidigare sådant straff.

En särskild fråga som kan uppstå när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse är om brister i fullgörandet av den tilläggssanktion som straffet förenats med bör kunna läggas till grund för ett beslut om undanröjande inom ramen för prövningen av tillkommande brottslighet. Om den dömde exempelvis har misskött en utdömd samhällstjänstsanktion kan det tyckas rimligt att domstolen vid en sådan prövning får undanröja det tidigare villkorliga fängelsestraffet och döma till ett gemensamt villkorligt fängelsestraff som i stället förenas med övervakning alternativt till ett gemensamt ovillkorligt fängelsestraff. Sådan misskötsamhet utgör dock i sig ett villkorsbrott och ska, enligt vad som föreslås i avsnitt 6.9.2–6.9.4, hanteras i särskild ordning. Ytterst kan den då leda till att beslutet om villkorlighet upphävs. Som utgångspunkt bör sådan misskötsamhet därför inte också kunna ligga till grund för ett beslut om undanröjande vid tillämpningen av reglerna i 34 kap. brottsbalken.

Som regel bör inte heller brister i fullgörandet av en tilläggssanktion som beror på omständigheter utanför den tilltalades kontroll anses utgöra ett särskilt skäl för undanröjande. Även sådana situationer kan, enligt vad som föreslås ovan, nämligen hanteras i särskild ordning. Således kan Kriminalvården i ett sådant fall ändra en samhällstjänstsanktion eller helt eller delvis ersätta den med övervakning (se avsnitt 6.8.9). Dessutom finns en möjlighet för rätten, oavsett om det är en samhällstjänstsanktion eller en övervakningssanktion som inte kan verkställas, att efter särskild talan upphäva beslutet om villkorlighet (se avsnitt 6.9.5).

Det nu anförda ska inte förstås så att det aldrig kan finnas utrymme för undanröjande i fall som de nyss nämnda. Däremot måste kravet på särskilda skäl ses i ljuset av de andra möjligheter som står till buds. Rätten bör i dessa fall således alltid överväga om situationen lämpligen bör hanteras på annat sätt och då särskilt beakta om den tilltalade skulle få en obefogad för- eller nackdel av att det tidigare straffet i stället undanröjs. Om så är fallet bör rätten avstå från undanröjande och, i enlighet med huvudregeln, bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten. Undantag från denna huvudregel bör ske bara när det behövs för att det ska vara möjligt att uppnå ett rimligt och ändamålsenligt resultat.

En annan fråga är om kravet på särskilda skäl kan vara uppfyllt när ett nyupptäckt brott inte i sig, men tillsammans med brottsligheten som föranledde det villkorliga fängelsestraffet, når upp till ett fängelsestraff på ett år eller mer, dvs. överstiger den gräns efter vilken ett villkorligt fängelsestraff normalt bör anses utesluten. Om ett undanröjande inte sker i en sådan situation kan gärningspersonen sägas ha ”tjänat på” att brotten prövats i olika rättegångar, eftersom han eller hon därmed undgår det ovillkorliga fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut. Som framhölls i propositionen när kravet på särskilda skäl infördes bör dock möjligheten att undanröja en tidigare utdömd påföljd utgöra ett undantag och begränsas till de situationer då det finns starka skäl för det. Som också framhölls i propositionen framstår det vidare som en rimlig utgångspunkt att varje påföljd som huvudregel ska verkställas fullt ut. Någon motsvarighet till

den nu diskuterade situationen togs inte heller upp bland de typfall som nämndes för när särskilda skäl kan anses föreligga. (Se prop. 2015/16:151 s. 45 och 46 samt 90 och 91.) Mot denna bakgrund bör rätten som utgångspunkt bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten även i den nu diskuterade situationen. Det bör då framhållas att det i denna situation sällan är möjligt att försätta den tilltalade i samma läge som om brotten redan från början hade prövats i ett sammanhang, eftersom han eller hon då redan har dömts till en påföljd (villkorligt fängelse) och normalt kommer att ha påbörjat verkställigheten (fullgörandet av tilläggssanktionen). Till skillnad från det fallet att det nya straffet hindrar verkställigheten av det tidigare, är det här inte heller så att brottsligheten till någon del går ostraffad. I stället kommer den dömde att behöva verkställa två villkorliga fängelsestraff, som vart och ett utgör ett tillräckligt ingripande straff för den brottslighet som respektive dom avser.

Det anförda innebär emellertid inte att det i den angivna situationen bör vara uteslutet att undanröja det tidigare villkorliga fängelsestraffet och döma till ett gemensamt ovillkorligt fängelsestraff. Undantagsvis, t.ex. om personen bara hunnit fullgöra en liten del av tilläggssanktionen samtidigt som ett gemensamt straff mera påtagligt skulle överstiga det riktvärde efter vilket villkorligt fängelse normalt är uteslutet, bör kravet på särskilda skäl kunna anses uppfyllt. Liksom i dag får det således i varje enskilt fall göras en bedömning av om ett undanröjande är motiverat för att uppnå ett rimligt och ändamålsenligt resultat.

Något om kravet på särskilda skäl i andra fall

Liksom tidigare kommer undanröjandemöjligheten även att vara tillämplig i förhållande till ungdomspåföljderna. Tidigare förarbeten och praxis kan här alltså vara fortsatt vägledande. I detta sammanhang bör endast konstateras att det sällan torde finnas skäl att undanröja en tidigare utdömd ungdomspåföljd och i stället döma till ett gemensamt villkorligt fängelsestraff. Detta eftersom det är svårt att se vare sig några praktiska, humanitära eller andra skäl för en sådan påföljdsbestämning.

Undanröjandemöjligheten kommer också att vara fortsatt tillämplig när den tidigare påföljden är ovillkorligt fängelse. Liksom i dag bör ett undanröjande då undantagsvis kunna komma i fråga när det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden eller andra tungt vägande skäl är uppenbart oskäligt att verkställigheten av det ovillkorliga straffet får fortsätta (se prop. 2015/16:151 s. 46).

Bestämmande av det gemensamma straffets längd

När rätten undanröjer en tidigare utdömd påföljd ska den bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Om den gemensamma påföljden bestäms till fängelse ska straffets längd således avse dels den brottslighet som behandlades i den tidigare domen, dels den brottslighet som var föremål för prövning i den senare. Olika principer kommer dock att gälla för straffmätningen beroende på om brottsligheten i den senare domen är ny eller nyupptäckt. Är den nyupptäckt ska principerna för straffmätning av flerfaldig brottslighet tillämpas. Är den ny aktualiseras i stället de principer som gäller för återfall. Som redan framgått kommer det sällan vara fråga om annat än nyupptäckt brottslighet när domstolen

undanröjer ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff och dömer till ett ovillkorligt fängelsestraff för den samlade brottsligheten.

När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms ska rätten vidare, enligt 34 kap. 4 § andra stycket, ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen och får då döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Detta bör gälla även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse. Har den tilltalade fullgjort delar av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som det villkorliga straffet förenats med bör detta således räknas av från det gemensamma straffets längd, med följden att ett kortare straff döms ut. Detta blir således en skillnad mot vad som ska gälla vid upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Som framgår av avsnitt 6.9.6 och 6.10.6 föreslås att rätten i dessa fall endast ska ange vad som ska avräknas med anledning av fullgjorda tilläggssanktioner i stället för att bestämma en kortare strafftid. Denna skillnad är i huvudsak motiverad av att det tidigare fängelsestraffet i upphävandefallen ligger kvar, om än med en ändrad verkställighetsform, medan så inte är fallet vid ett undanröjande, där det tidigare straffet i stället ersätts med ett annat. Den praktiska metoden blir emellertid i princip densamma (jfr avsnitt 6.11.2).

Hur lång tid som bör avräknas får avgöras av rätten i det enskilda fallet. Samma modeller som föreslagits för avräkning av fullgjord samhällstjänst respektive övervakning vid upphävande av ett beslut om villkorlighet på grund av brister i fullgörandet av sanktionen bör här kunna användas. Som beskrivits i avsnitt 6.9.6 innebär detta, när det gäller samhällstjänst, att rätten som utgångspunkt kan räkna om antalet fullgjorda timmar samhällstjänst enligt vad som är tänkt att gälla när samhällstjänst väljs som tilläggssanktion och antalet timmar bestäms. Om det i stället är en övervakningssanktion som delvis har fullgjorts bör den tid som avräknas bero på dels under hur lång tid som övervakningen har pågått, dels hur ingripande innehållet i övervakningen har varit. I enlighet med vad som anförts i avsnitt 6.9.6 skulle två månaders välskött övervakning som utgångspunkt kunna motsvara en månads fängelse. Såsom också beskrivits där bör rätten dock kunna beakta att en övervakningssanktion har haft ett särskilt ingripande innehåll, varvid avräkningen kan bli större. För en närmare beskrivning av hur avräkningen kan göras hänvisas till det nämnda avsnittet.

Liksom i upphävandefallen bör det inte anses skäligt att avräkning görs om endast ett mindre antal timmar samhällstjänst utförts eller om övervakningen har skötts bara under kortare tid. Omvänt bör ett undanröjande sällan ske om det endast är en obetydlig del av sanktionen som återstår att fullgöra (jfr ovan under rubriken ”Närmare om kravet på särskilda skäl när det tidigare straffet är villkorligt fängelse”).

Hur det gemensamma straffets längd bör bestämmas vid tillämpningen av den nu aktuella bestämmelsen kan illustreras med följande exempel.

> A döms till villkorligt fängelse i åtta månader med samhällstjänst 180 timmar. En tid därefter döms A för ett nyupptäckt brott som i sig ger skäl för ovillkorligt fängelse i ett år. Det ovillkorliga fängelsestraffet hindrar fullgörandet av samhällstjänstsanktionen, varför rätten undanröjer det villkorliga straffet. Rätten gör bedömningen att straffet för den samlade brottsligheten skulle ha uppgått till ett år och sex månader. Eftersom A

har utfört 80 timmar av samhällstjänsten ska fyra månader avräknas från det gemensamma, ovillkorliga, straffet. Det gemensamma straffets längd ska därmed bestämmas till ett år och två månader.

Om tilläggssanktionen i det angivna exemplet i stället skulle ha varit en övervakning med ordinärt innehåll och A fullgjort övervakningen (inklusive eventuell helghemarrest eller annan hemarrest) utan anmärkningar i fyra månader kan två månader avräknas från det gemensamma, ovillkorliga, straffet. Straffets längd bör då bestämmas till ett år och fyra månader.

En särskild situation som kan komma att uppstå är när det för såväl ny som nyupptäckt brottslighet ska dömas till ovillkorligt fängelse och det straffet hindrar fullgörandet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff förenats med. Om det nyupptäckta brottet i en sådan situation är avgörande för att straffet ska dömas ut ovillkorligt bör, som konstaterats ovan, ett undanröjande kunna ske. Som också nämnts ovan bör det då göras en gemensam straffmätning av den nyupptäckta och den tidigare brottsligheten, liksom en skälig avräkning för vad den dömde genomgått i form av tilläggssanktion. Det sagda kan illustreras med följande exempel.

B döms till villkorligt fängelse i åtta månader med samhällstjänst. En tid därefter döms B dels för ett nytt brott som ensamt inte skulle ha föranlett en strängare påföljd än villkorligt fängelse i fyra månader, dels för ett nyupptäckt brott som i sig ger skäl för ovillkorligt fängelse i ett år. Eftersom ett ovillkorligt straff hindrar fullgörandet av samhällstjänsten finner rätten att det villkorliga straffet ska undanröjas och ett gemensamt ovillkorligt fängelsestraff dömas ut. När straffets längd bestäms gör rätten först en gemensam straffmätning av den tidigare och den nyupptäckta brottsligheten och gör då bedömningen att det samlade straffvärdet för dessa brott uppgår till ett år och sex månader. Därefter lägger den till straffvärdet för den nya brottsligheten, vilket ger ett sammanlagt straffvärde om ett år och tio månader. Eftersom B har fullgjort 20 timmar av samhällstjänsten dras en månad av från strafftiden. Det gemensamma straffets längd bestäms därför till ett år och nio månader.

Det bör uppmärksammas att exemplen ovan endast illustrerar en metod för hur regleringen är tänkt att fungera i de fall det gemensamma straffet utifrån en tillämpning av reglerna om straffmätning vid flerfaldig brottslighet blir lägre än en fullständig sammanläggning av straffvärdena för de enskilda brotten. Exemplen utgör alltså inga anvisningar om hur straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ska gå till. Denna fråga behandlas i stället i avsnitt 8.4. Hur den omvända situationen hanteras, dvs. när straffet skulle ha blivit ovillkorligt även utan den nyupptäckta brottsligheten, behandlas i avsnitt 6.10.5.

6.10.5 Upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt

Regeringens förslag

Om rätten bestämmer påföljden till fängelse som inte, vare sig helt eller delvis, är villkorligt med anledning av brott som har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse, ska den upphäva beslutet om att straffet ska vara villkorligt om

1. den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett fängelsestraff som inte är villkorligt för den nya brottsligheten, eller
2. det med hänsyn till verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med inte kommer att fullgöras inom prövotiden.

Upphävande ska dock endast få beslutas om den tidigare domen fått laga kraft och frågan tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Rätten ska under samma förutsättningar upphäva ett beslut om att en del av ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorlig.

Nämndemän ska alltid delta i avgörandet vid upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt.

Regeringens bedömning

Någon särskild reglering om upphävande av flera beslut om villkorlighet bör inte införas.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår även en särskild reglering om upphävande av flera beslut om villkorlighet. Utredningens förslag har även en annan språklig och redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) konstaterar att den föreslagna regleringen innebär att återfall inte bara beaktas vid lagföring av ny brottslighet, utan också påverkar den tidigare utdömda påföljden, och framhåller att detta ökar repressionsnivån. Universitet anför också att detta bidrar till att det är svårt att överblicka konsekvenserna av reformen i sin helhet.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Ett beslut om villkorlighet ska kunna upphävas om det med anledning av ny brottslighet döms till ovillkorligt fängelse

Den föreslagna utformningen av det villkorliga fängelsestraffet innebär att den dömde inte behöver avtjäna straffet i anstalt på villkor att han eller hon

under en prövotid avhåller sig från fortsatt brottslighet och fullgör den tilläggssanktion som straffet förenats med. Om den dömde återfaller i brott under prövotiden utgör det således en överträdelse av villkoren som ytterst bör kunna leda till att straffet får avtjänas i anstalt. Precis som när det gäller överträdelser i form av brister i fullgörandet av den tilläggssanktion som beslutats bör det åstadkommas genom att beslutet om villkorlighet upphävs (jfr avsnitt 6.9.4).

En första förutsättning för ett sådant upphävande bör vara att brottet har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse. Det måste naturligtvis också ha begåtts före prövotidens utgång, men det följer redan av 1 § i kapitlet och behöver, till skillnad från vad utredningen föreslår, inte anges särskilt i den nu diskuterade bestämmelsen. Med den terminologi som används i 34 kap. brottsbalken ska det alltså vara fråga om ny brottslighet. Är brottsligheten nyupptäckt utgör den inget brott mot villkoren för det tidigare straffet och bör därför inte kunna ligga till grund för ett upphävande. Av avsnitt 6.10.4 framgår dock att det villkorliga fängelsestraffet i vissa sådana situationer får undanröjas och en ny gemensam påföljd bestämmas för den samlade brottsligheten

I likhet med utredningen anser regeringen att en andra förutsättning för upphävande bör vara att det är ett ovillkorligt fängelsestraff som ska dömas ut. En ordning som medgav att ett tidigare beslut om villkorlighet upphävdes samtidigt som ett nytt villkorligt fängelsestraff dömdes ut skulle nämligen gå stick i stäv med idén om successivt upptrappade reaktioner vid återfall och framstår inte som lämplig. Det bör inte heller vara möjligt att upphäva ett tidigare beslut om villkorlighet när det nya straffet endast till viss del är ovillkorligt. Både principiella och praktiska skäl talar för en sådan slutsats. För det första skulle syftet med att döma till delvis villkorligt fängelse – att undvika ett längre fängelsestraff i anstalt – förfelas om den dömde ändå skulle bli tvungen att avtjäna en längre tid i anstalt till följd av att ett tidigare beslut om villkorlighet samtidigt upphävdes. För det andra skulle den ytterligare anstaltstid som då måste avtjänas inkräkta på prövotiden för den villkorliga delen av det nya straffet och därmed ofta hindra fullgörandet av den tilläggssanktion som detta förenats med. Upphävandemöjligheten bör alltså vara förbehållen fall där det nya straffet i sin helhet är ovillkorligt. Som utvecklas nedan bör den däremot inte vara begränsad till fall där den tidigare påföljden är ett i sin helhet villkorligt fängelsestraff. Även tidigare straff som endast delvis är villkorliga bör alltså omfattas av regleringen.

Sammanfattningsvis föreslår regeringen alltså att ett tidigare beslut om villkorlighet ska kunna upphävas om det ska dömas till ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff och det är fråga om ny brottslighet. Som påtalats i avsnitt 6.10.4 kan det ibland förekomma att domen omfattar såväl ny som nyupptäckt brottslighet. Det bör inte hindra ett upphävande, förutsatt att straffet skulle ha blivit ovillkorligt även utan den nyupptäckta brottsligheten. Det bör med andra ord krävas att den nya brottsligheten ensam ger skäl för ett ovillkorligt fängelsestraff. I enlighet med vad utredningen föreslår kan detta i lagtexten uttryckas så att det ovillkorliga fängelsestraffet döms ut *med anledning av* brott som har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse men före prövotidens utgång. Om det i annat fall finns anledning att vidta åtgärder såvitt avser det tidigare villkorliga straffet, bör det i stället ske genom att straffet undanröjs.

Av de ovan angivna förutsättningarna följer att ett upphävande endast kommer att aktualiseras när rätten, med tillämpning av 34 kap. 1 § första stycket, dömer till en ny påföljd (ovillkorligt fängelse) för den tillkommande brottsligheten. För tydlighets skull, och i likhet med hur regleringen av förverkande av villkorligt medgiven frihet är utformad, bör det framgå uttryckligen av lagtexten.

Eftersom ett upphävande av ett beslut om villkorlighet innebär en ändring av en tidigare utdömd påföljd bör en annan förutsättning vara att den tidigare domen har fått laga kraft. Detta överensstämmer också med vad som föreslås gälla vid upphävande på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen. Därtill bör det finnas en yttersta gräns för när ett beslut om villkorlighet ska kunna upphävas. Vid någon tidpunkt bör det nämligen vara möjligt att med säkerhet fastslå att ett villkorligt fängelsestraff är helt verkställt. Gränsen kan lämpligen motsvara den som gäller för förverkande av villkorligt medgiven frihet, dvs. att frågan om upphävande tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Utöver vad som nyss angetts bör ett upphävande kräva att ytterligare en av två grunder för ett sådant beslut föreligger, nämligen att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad eller att verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas hindra fullgörandet av en tilläggssanktion som det villkorliga straffet förenats med (se vidare nedan). När så är fallet, och även övriga förutsättningar är uppfyllda, bör den klara huvudregeln vara att beslutet om villkorlighet ska upphävas. Bestämmelsen bör således göras obligatorisk till sin utformning. Samtidigt bör det införas ett undantag från huvudregeln som gör det möjligt att avstå från upphävande om det finns särskilda skäl. På det sättet kommer regleringen också att ligga i linje med den som gäller vid förverkande av villkorligt medgiven frihet. Undantaget behandlas närmare i avsnitt 6.10.7.

Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) anmärker att den föreslagna regleringen innebär att återfall inte bara beaktas vid lagföring av ny brottslighet, utan också påverkar den tidigare utdömda påföljden, och framhåller att detta ökar repressionsnivån. Som redan framgått är ett av syftena med det villkorliga fängelsestraffet just att åstadkomma en tydligare och mer kännbar upptrappning av ingripandegraden vid återfall i brott. Den repressionsökning som detta medför är enligt regeringen således en både befogad och avsedd effekt av förslagen. Universitet anför vidare att den föreslagna regleringen bidrar till att det är svårt att överblicka konsekvenserna av reformen i sin helhet. Även om regeringen har viss förståelse för att en genomgripande reform av detta slag till en början kan vara svår att fullt ut få grepp om, anser regeringen att den i förlängningen kan förväntas bidra till en ökad tydlighet i systemet och en större förutsebarhet. Det gäller inte minst regleringen av påföljdsbestämningen vid återfall i brott.

Som framgår av avsnitt 6.12.2 bör särskilda regler i 31 kap. brottsbalken gälla för brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning. En upplysning om detta bör tas in i regleringen i 34 kap.

Ett beslut om villkorlighet ska kunna upphävas om den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad

Som beskrivits närmare i avsnitt 6.5.1 bör inte varje återfall under prövotiden för ett villkorligt fängelsestraff leda till att straffet måste avtjänas i anstalt. I villkorligheten ligger att den dömde vid återfall under prövotiden kommer att mötas av ett strängare ingripande än vad den nya brottsligheten i sig motiverar, men inte nödvändigtvis av att villkorligheten upphävs. Om möjligt bör skärpningen i stället ske genom att ett nytt villkorligt fängelsestraff förenas med en strängare tilläggssanktion och i annat fall genom att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut för den nya brottsligheten. Först om den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad på detta sätt bör ett upphävande komma i fråga.

En grund för att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt bör alltså vara att den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Prövningen bör göras utifrån de omständigheter som generellt sett beaktas när relevansen av tidigare brottslighet bedöms, dvs. utifrån tiden mellan brotten, brottslighetens omfattning och allvar samt likheten mellan brotten (jfr avsnitt 6.5.1). Ett brott som begåtts mycket kort tid efter den tidigare domen bör tala starkare för ett upphävande jämfört med ett återfall som ägt rum under slutet av prövotiden. Likaså bör återfall i mer allvarlig eller i likartad brottslighet oftare tala starkare för ett upphävande än återfall i brottslighet som är lindrigare eller av helt annat slag än den tidigare. Även återfallsfrekvensen bör tillmätas betydelse. Särskilt när det rör sig om upprepade återfall under en och samma prövotid bör det kunna tala starkt för ett upphävande. Frågan måste således alltid avgöras efter en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Som en utgångspunkt bör dock gälla att ett upphävande ska ske när det nya brottet i sig ger skäl för ett ovillkorligt fängelsestraff. I annat fall kommer det förhållandet att brottet utgör ett återfall inte att få något särskilt genomslag vid påföljdsbestämningen.

Om det nya brottet i sig inte påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff – men ett sådant straff döms ut just på grund av att brottet utgör ett återfall – bör utrymmet för att avstå från ett upphävande vara större. Bara det att påföljden bestäms till ovillkorligt fängelse måste då inte sällan anses innebära att den tidigare brottsligheten kan anses tillräckligt beaktad. Men även här måste rätten bedöma den tidigare brottslighetens relevans utifrån ovan angivna omständigheter. Mer flagranta återfall bör då kunna motivera att beslutet om villkorlighet upphävs trots att ett ovillkorligt fängelsestraff har dömts ut med hänsyn till att den dömde tidigare gjort sig skyldig till brott.

Det sagda kan illustreras med följande exempel.

> A döms för stöld till villkorligt fängelse i tre månader med dagsböter. Under prövotiden döms A återigen för en stöld till villkorligt fängelse i tre månader. Eftersom det rör sig om ett återfall förenas straffet denna gång med övervakning. Därefter gör sig A skyldig till ytterligare stöldbrottslighet under prövotiden för det nya straffet och döms då, med hänsyn till den tidigare brottsligheten, till ovillkorligt fängelse.

I exemplet ovan påkallar den nya brottsligheten i sig inte ett ovillkorligt fängelsestraff. Utgångspunkten bör därför vara att den tidigare brottsligheten kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett sådant straff. Rätten måste emellertid bedöma om villkorligheten ändå bör upphävas med hänsyn till återfallet. Att det är fråga om återfall i likartad brottslighet talar för ett upphävande. Om den nya stöldbrottsligheten dessutom är allvarligare än den tidigare, eller om det rör sig om flerfaldig brottslighet, kan ett upphävande vara motiverat. Detsamma gäller om den nya brottsligheten har begåtts i början av prövotiden. Är den nya brottsligheten i stället mindre allvarlig – med ett straffvärde på någon månad eller två – och har begåtts under den senare delen av prövotiden, bör rätten däremot kunna avstå från ett upphävande.

> B döms för ett narkotikabrott till villkorligt fängelse i tre månader med samhällstjänst. Under prövotiden gör sig B skyldig till ett grovt rattfylleri. Med hänsyn till den tidigare brottsligheten döms B nu till ovillkorligt fängelse i en månad.

Inte heller i detta exempel påkallar det nya brottet i sig ett ovillkorligt fängelsestraff. B har inte heller tidigare återfallit i brott, och det nya brottet är mindre allvarligt än det tidigare. Brotten kan förvisso inte anses helt olikartade, men är inte heller så lika att de med någon mer påtaglig styrka talar för ett upphävande. Den tidigare brottsligheten bör därmed kunna anses tillräckligt beaktad genom att det dömts ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Något upphävande bör då inte ske.

> C döms för olaga hot till villkorligt fängelse i fyra månader med samhällstjänst. Under prövotiden gör sig C skyldig till en misshandel för vilken påföljden bestäms till ovillkorligt fängelse i åtta månader.

I detta fall ger det nya brottet, med hänsyn till brottslighetens art och straffets längd, i sig skäl för ett ovillkorligt fängelsestraff. Utgångspunkten bör därmed vara att det tidigare beslutet om villkorlighet ska upphävas. Det nya brottet är dessutom allvarligare än det tidigare, och brotten är likartade såtillvida att båda innefattat ett angrepp mot offrets hälsa eller trygghet till person. Någon anledning att frångå utgångspunkten finns i detta fall inte. Beslutet om villkorlighet bör alltså upphävas.

Ett beslut om villkorlighet ska också kunna upphävas om det nya straffet hindrar fullgörandet av en tidigare utdömd tilläggssanktion

Även när det inte finns skäl för att upphäva ett beslut om villkorlighet på grund av att den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad kan ett upphävande ändå i vissa fall vara motiverat. Som berörts i avsnitt 6.10.4 gäller det när det nya straffet kan antas hindra fullgörandet av den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med. Om det villkorliga straffet i en sådan situation får ligga kvar oförändrat kommer den tilltalade i praktiken att undgå straff för den brottslighet som omfattades av den tidigare domen eller i vart fall bli föremål för en obefogad strafflindring. Därför bör ett upphävande av ett beslut om villkorlighet kunna ske även på denna grund.

Som konstaterats i det nyss nämnda avsnittet bör kolliderande verkställigheter av detta slag även kunna ligga till grund för ett undanröjande

av det villkorliga fängelsestraffet. Tillämpningsområdena skiljer sig dock åt på det sättet att undanröjandemöjligheten är avsedd för nyupptäckt brottslighet, som straffmäts gemensamt med den tidigare brottsligheten enligt principerna för flerfaldig brottslighet, medan upphävandeinstitutet ska användas vid ny brottslighet, för vilken straffet mäts ut oberoende av den tidigare brottsligheten. Som nämnts i det föregående kan det dock även i upphävandefallen förekomma brottslighet som är nyupptäckt och som följaktligen måste bli föremål för gemensam straffmätning. Denna fråga behandlas närmare i det följande.

Det är svårt att tänka sig att fullgörandet av en bötessanktion som ett villkorligt fängelsestraff har förenats med skulle hindras av ett ovillkorligt fängelsestraff. Böter kan nämligen drivas in utan hinder av ett sådant straff och indrivningen kan dessutom fortsätta även efter prövotidens utgång (se avsnitt 6.9.1). Den nu diskuterade grunden för upphävande bör därför begränsas till fall där det är fullgörandet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som hindras av det ovillkorliga straffet.

Huruvida det ovillkorliga straffet kan antas hindra fullgörandet av sanktionen får bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Av betydelse är bl.a. det nya straffets längd, vilken tilläggssanktion det rör sig om och i vilken utsträckning denna har fullgjorts vid tidpunkten för domen. Är straffet långt kan det ofta antas hindra fullgörandet av sanktionen. Är straffet kort torde utrymmet för att låta det tidigare villkorliga straffet ligga kvar oförändrat bli större. En samhällstjänstsanktion bör i ett sådant fall inte sällan kunna fullgöras även om frågan aktualiseras i ett tidigare skede, i vart fall om endast en mindre del kvarstår att utföra. Fullgörandet kan då nämligen återupptas efter det att den dömde har frigetts från det ovillkorliga straffet. Med övervakningssanktionen förhåller det sig något annorlunda. Eftersom denna som utgångspunkt pågår under hela prövotiden skulle det kunna hävdas att ett ovillkorligt straff som kan antas bli verkställt innan prövotidens utgång i princip alltid hindrar fullgörandet av en sådan sanktion. Som också utredningen framhåller bör dock kortare avbrott som endast inkräktar på den tilltalades kontaktskyldighet med övervakaren kunna godtas. Om verkställigheten av det nya straffet skulle hindra mer väsentliga delar av övervakningen, såsom ett behandlings- eller påverkansprogram eller en helghemarrest, eller innebära ett längre avbrott, bör det däremot anses utgöra ett sådant hinder mot fullgörandet som bör leda till ett upphävande. Med hänsyn till övervakningssanktionens svagare koppling till straffets längd och förhållandet till avräkningsreglerna, bör dock det undantag som föreslås nedan i vissa fall kunna tillämpas med hänvisning till att en väsentlig del av sanktionen har fullgjorts.

Upphävande av flera beslut om villkorlighet

Som redan framgått medger det föreslagna systemet att det på nytt döms till villkorligt fängelse vid återfall under prövotiden för ett tidigare utdömt sådant straff. Därför kommer i vissa fall två (eller undantagsvis fler) prövotider att kunna löpa parallellt. Om den som är föremål för sådana parallella prövotider begår nya brott under dessa, och då ska dömas till ovillkorligt fängelse, inställer sig frågan om båda besluten bör upphävas eller endast något av dem.

Till skillnad från utredningen anser regeringen att det inte behövs någon särskild reglering för denna situation. Huvudregeln om att upphävande ska ske när förutsättningarna för det är uppfyllda bör alltså tillämpas i förhållande till vart och ett av besluten om villkorlighet, och det oberoende av vilken grund för upphävande som är aktuell. Om det nya, ovillkorliga, straffet hindrar fullgörandet av flera tilläggssanktioner bör således varje straff som inte till fullo kan verkställas i frihet på det sätt som förutsattes vid domstillfället i stället avtjänas i anstalt eller enligt vad som annars gäller för ovillkorliga straff. Likaså bör vart och ett av besluten om villkorlighet som utgångspunkt upphävas om den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut för den nya brottsligheten. Särskilt i fall av det senare slaget kan det dock finnas skäl att avstå från att upphäva ett av besluten med stöd av den undantagsregel som föreslås i avsnitt 6.10.7. Regeringen återkommer till denna fråga i det nämnda avsnittet.

Avräkning för vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion bör ske på samma sätt som i andra fall (se vidare avsnitt 6.10.6).

Upphävande bör kunna ske även när det tidigare fängelsestraffet är delvis villkorligt

Som anförts ovan bör ett upphävande inte kunna beslutas när det nya straffet är delvis villkorligt fängelse. Däremot bör ingenting hindra ett upphävande när det tidigare fängelsestraffet endast delvis var villkorligt. Om den dömde i ett sådant fall har återfallit i brott efter domen men före prövotidens utgång bör rätten således, om övriga förutsättningar är uppfyllda, kunna upphäva beslutet om villkorlighet i berörd del. Det kan noteras att även brott som begås under verkställigheten av den ovillkorliga delen av straffet, dvs. under anstaltstiden eller vid verkställighet med elektronisk övervakning, därmed kommer att kunna ligga till grund för ett upphävande såvitt avser den villkorliga delen.

Vid ett upphävande av ett beslut om att en del av straffet ska vara villkorlig kommer den dömde att få avtjäna även denna del i ovillkorlig form. Avräkning för vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion bör ske på samma sätt som i andra fall (se vidare avsnitt 6.10.6).

Det kan i sammanhanget uppmärksammas att någon villkorlig frigivning inte ska ske från den del av straffet som redan från början var ovillkorlig (se avsnitt 6.5.3). Det medför dock inte att den sammanlagda avtjänandetiden i anstalt, om beslutet om villkorlighet av straffet i den andra delen senare upphävs, blir längre än om påföljden redan från början hade bestämts till ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff. Detta eftersom villkorlig frigivning även i dessa fall ska beräknas på hela strafftiden och den tid som redan har avtjänats i anstalt då kommer att tillgodoräknas den dömde.

Bestämmande av det nya straffets längd

När rätten dömer till ett nytt ovillkorligt fängelsestraff, samtidigt som den upphäver ett beslut om att ett tidigare utdömt straff ska vara villkorligt, kommer det nya straffet normalt endast avse ny brottslighet. Straffets längd ska då bestämmas oberoende av den tidigare brottsligheten. Som berörts i det föregående kan ett upphävande emellertid komma i fråga även när den

tilltalade, utöver den nya brottsligheten, ska dömas för ett nyupptäckt brott. Det gäller när straffet, även utan den nyupptäckta brottsligheten, skulle ha bestämts till ovillkorligt fängelse. I ett sådant fall bör den nyupptäckta brottsligheten, liksom i andra fall, straffmätas gemensamt med brottsligheten i den tidigare domen enligt reglerna för flerfaldig brottslighet. Därefter bör längden av det villkorliga straffet dras av och restvärdet läggas samman med straffvärdet för den nya brottsligheten. Det sagda kan illustreras med följande exempel.

> A döms till villkorligt fängelse i åtta månader med övervakning. En tid därefter döms A dels för ett nyupptäckt brott som i sig inte skulle ha föranlett en strängare påföljd än villkorligt fängelse i fyra månader, dels för ett nytt brott som ensamt skulle ha föranlett ovillkorligt fängelse i ett år. Vid bestämmandet av det ovillkorliga straffets längd gör rätten först en gemensam straffmätning av den nyupptäckta brottsligheten och brottsligheten i den tidigare domen och bedömer då att ett hypotetiskt gemensamt fängelsestraff skulle ha uppgått till tio månader. Därefter drar domstolen av längden av det villkorliga straffet, vilket ger ett restvärde på två månader. Rätten lägger sedan samman detta med straffvärdet för den nya brottsligheten och bestämmer därmed längden på ovillkorliga straffet till ett år och två månader. Eftersom påföljden även utan det nyupptäckta brottet skulle ha bestämts till ovillkorligt fängelse, och då det ovillkorliga fängelsestraffet hindrar fullgörandet av övervakningen, bör rätten samtidigt upphäva det tidigare beslutet om villkorlighet. Därtill fastställer den vad som ska avräknas med anledning av vad som redan fullgjorts av övervakningen (se avsnitt 6.10.6).
>
> B döms till villkorligt fängelse i fyra månader med samhällstjänst. Därefter döms B dels för ett nyupptäckt brott som i sig påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff om sex månader, dels för ett nytt brott som ensamt skulle ha föranlett ovillkorligt fängelse i åtta månader. Vid bestämmandet av det ovillkorliga straffets längd gör rätten först en gemensam straffmätning av den nyupptäckta brottsligheten och brottsligheten i den tidigare domen och bedömer då att ett hypotetiskt gemensamt fängelsestraff skulle ha uppgått till åtta månader. Därefter drar rätten av längden av det villkorliga straffet, vilket ger ett restvärde på fyra månader. Rätten lägger sedan samman detta med straffvärdet för den nya brottsligheten och bestämmer därmed längden på det ovillkorliga straffet till ett år. Eftersom straffet även utan den nyupptäckta brottsligheten skulle ha bestämts till ovillkorligt fängelse, och då rätten finner att enbart utdömandet av ett sådant straff inte skulle innebära att den tidigare brottsligheten kan anses tillräckligt beaktad, bör rätten samtidigt upphäva det tidigare beslutet om villkorlighet. Därtill fastställer den vad som ska avräknas med anledning av vad som redan fullgjorts av samhällstjänsten (se avsnitt 6.10.6).

I likhet med vad som noterats gällande exemplen i avsnitt 6.10.4 illustrerar dessa exempel endast en metod för hur regleringen är tänkt att fungera i de fall ett hypotetiskt gemensamt straff utifrån en tillämpning av reglerna om straffmätning vid flerfaldig brottslighet blir lägre än en fullständig sammanläggning av straffvärdena för de enskilda brotten. Exemplen utgör alltså inga anvisningar om hur straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ska gå till. Denna fråga behandlas i stället i avsnitt 8.4.

Domförhet

Nämndemän bör alltid delta i avgörandet vid upphävande av ett beslut att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt, vilket föranleder ett tillägg i 38 kap. 6 § brottsbalken.

6.10.6 Avräkning med anledning av helt eller delvis fullgjord tilläggssanktion

Regeringens förslag

Om den dömde helt eller delvis har fullgjort en tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet varit förenat med, ska rätten i ett beslut om upphävande fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörandet.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan språklig och redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Ett villkorligt fängelsestraff verkställs i huvudsak genom att den dömde fullgör den tilläggssanktion som beslutats. Om rätten upphäver beslutet om att straffet ska vara villkorligt med anledning av att den tilltalade under prövotiden begått nya brott – med följden att straffet i stället ska avtjänas i anstalt eller enligt vad som annars gäller för ovillkorliga fängelsestraff – måste det därför beaktas i vilken utsträckning straffet redan kan anses vara verkställt utanför anstalt. Precis som vid upphävande på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen måste det följaktligen göras en avräkning för vad den dömde skäligen bör tillgodoräknas med anledning av vad han eller hon har fullgjort i form av tilläggssanktion. Även i detta fall bör det ske genom att rätten i upphävandebeslutet fastställer den tid som ska avräknas från fängelsestraffet, i stället för att direkt bestämma en kortare strafftid. Likaså bör avräkningstiden anges i hela månader. Skälen för denna ordning har redovisats i avsnitt 6.9.6. Förhållandet mellan sådan avräkning och villkorlig frigivning efter upphävande av beslutet om villkorlighet behandlas i avsnitt 6.11.2.

I likhet med vad som föreslås gälla vid upphävande på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen bör någon avräkning inte ske för den prövotid som förflutit. Som framgått ovan bör däremot det förhållandet att en stor del av prövotiden har förflutit kunna få betydelse vid bedömningen av om beslutet om villkorlighet överhuvudtaget ska upphävas. Förhållandet kan också få en indirekt betydelse för avräkningsfrågan på det

sättet att en långt gången prövotid normalt sett innebär att en stor del av tilläggssanktionen har fullgjorts.

Hur lång tid som ska avräknas bör i huvudsak avgöras efter samma modeller som föreslagits beträffande upphävande av ett beslut om villkorlighet på grund av brister i fullgörandet av sanktionen (jfr även avsnitt 6.10.4 angående undanröjande av ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff). För en närmare beskrivning av dessa modeller hänvisas till avsnitt 6.9.6.

En särskild problematik som kan uppstå när det gäller övervakningssanktionen hänger samman med att övervakningen som utgångspunkt pågår under hela prövotiden och normalt sett under en tid som överstiger straffets längd. Detta kan medföra att sanktionen inte är helt slutförd när upphävandefrågan prövas, men ändå har fullgjorts till en sådan grad att straffet – vid en tillämpning av de vanliga avräkningsmodellerna – skulle reduceras till noll. Icke desto mindre kan ett upphävande vara påkallat med hänsyn till att det fortsatta fullgörandet av sanktionen hindras av att det ska dömas ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Följande exempel belyser problematiken.

> A döms till villkorligt fängelse i fyra månader med övervakning. Tio månader in i prövotiden döms A för ny brottslighet till ovillkorligt fängelse i 18 månader. Det ovillkorliga straffet hindrar fullgörandet av övervakningssanktionen i resterande del (14 månader), vilket väcker frågan om det tidigare villkorliga straffet ska upphävas och hur avräkningen i så fall ska göras. Om den vanliga avräkningsmodellen tillämpas, där två månaders välskött övervakning ger en månads avdrag på straffet, skulle inget av strafftiden kvarstå efter avräkningen.

I likhet med utredningen anser regeringen att rätten i ett fall som i exemplet ovan, bör göra en mindre avräkning än vad som följer av de vanliga modellerna, eftersom det villkorliga fängelsestraffet i annat fall delvis skulle efterges till följd av att den dömde återfallit i brott. Om en övervakningssanktion ännu inte helt har fullgjorts bör rätten således, i likhet med vad som föreslås beträffande upphävanden på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen, inte göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på minst en månad kvarstår. I den mån rätten anser att det finns goda skäl för en eftergift av det ovan angivna slaget kan rätten i stället använda sig av den möjlighet att avstå från upphävande som behandlas närmare nedan.

Motsvarande problematik uppstår när hela tilläggssanktionen – oberoende av om denna är övervakning eller samhällstjänst – har fullgjorts och ett upphävande är motiverat av det skälet att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad. I ett sådant fall kan det tyckas följdriktigt att en tid motsvarande hela straffets längd ska avräknas, med följden att ett upphävande i praktiken inte kan bli aktuellt. Å andra sidan skulle det innebära att villkoret om laglydighet inte får någon självständig betydelse i ett sådant fall. Så fort den dömde fullgjort sanktionen skulle denne med andra ord kunna begå nya brott utan att riskera att få avtjäna ens en mindre del av straffet i anstalt, och det även om en betydande del av prövotiden återstod. En sådan ordning framstår inte som lämplig. Om återfallet är så flagrant att ett upphävande är motiverat bör ett sådant beslut

rimligtvis vara möjligt. Även här bör rätten alltså kunna frångå de vanliga modellerna för avräkning och fastställa avräkningstiden så att det i vart fall kommer att återstå en månad att avtjäna i anstalt eller enligt vad som annars gäller för ovillkorliga fängelsestraff.

6.10.7 Möjlighet att avstå från att upphäva ett beslut om villkorlighet

Regeringens förslag

Om det finns särskilda skäl ska rätten få avstå från att upphäva ett beslut om att straffet ska vara villkorligt.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Som föreslagits ovan ska den grundläggande regeln om upphävande vara obligatorisk. Enligt denna regel *ska* rätten alltså upphäva ett tidigare beslut om villkorlighet om förutsättningarna för det är uppfyllda. Detta bör dock inte gälla undantagslöst. I vissa fall kan omständigheterna vara sådana att ett upphävande, trots att det finns förutsättningar för det, inte framstår som rimligt, lämpligt eller nödvändigt. Det bör därför införas en undantagsregel som ger rätten möjlighet att avstå från upphävande om det finns särskilda skäl.

Sådana skäl kan föreligga när brottet har begåtts under prövotiden såväl för villkorligt fängelse som efter villkorlig frigivning. Om upphävandefrågan då aktualiseras med anledning av att den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad enbart genom att det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten bör ett upphävande många gånger ändå kunna underlåtas om den villkorligt medgivna friheten förverkas. Ofta torde den tidigare brottsligheten nämligen kunna anses tillräckligt beaktad på detta sätt. Det gäller särskilt om förverkandetiden överstiger den tid som, efter avräkning, skulle få avtjänas ovillkorligt vid ett upphävande.

På liknande sätt kan särskilda skäl föreligga i vissa fall när brottet har begåtts under parallellt löpande prövotider för villkorligt fängelse. Då bör ett upphävande av enbart det senaste beslutet om villkorlighet i vissa fall kunna anses som en tillräcklig reaktion på återfallet, och undantaget tillämpas i förhållande till det föregående beslutet. Det gäller i synnerhet när det senast utdömda straffet är betydligt längre än det föregående, eller när det rör sig om förhållandevis glesa återfall.

En annan situation då det kan finnas särskilda skäl för att avstå från upphävande kan vara när en stor del av den tilläggssanktion som det

villkorliga straffet förenats med har fullgjorts. Som framgått av diskussionen ovan gällande avräkning bör modellerna för detta inte tillämpas så att de i praktiken förhindrar ett upphävande när det är motiverat. Men det betyder inte att det förhållandet att den tilltalade har fullgjort en stor del av sanktionen helt bör sakna betydelse vid prövningen av om ett upphävande ska ske. Om bara några enstaka timmar av en samhällstjänstsanktion kvarstår att utföra bör rätten således kunna avstå från att upphäva beslutet om villkorlighet även om det nya, ovillkorliga, straffet kan antas hindra fullgörandet av dessa.

När det gäller övervakningssanktionen är saken som sagt mer komplicerad. Om det nya straffet inte inkräktar på övervakningen på annat sätt än att en kortare tids kontaktskyldighet får undvaras bör det inte anses hindra fullgörandet av sanktionen på ett sådant sätt att det ger förutsättningar för upphävande. Men skulle det nya straffet ge upphov till ett längre eller mer beaktansvärt avbrott i övervakningen ska däremot ett upphävande som utgångspunkt ske på denna grund. Utrymmet för undantag måste här dock påverkas av att omfattningen av en övervakningssanktion inte är helt given på förhand och har en svagare koppling till straffets längd än samhällstjänstsanktionen. Således kan Kriminalvården i en inte obetydlig utsträckning anpassa innehållet i övervakningen efter behov och har därtill möjlighet att korta ner övervakningstiden till som lägst ett år om något behov av stöd- eller kontrollåtgärder inte längre föreligger. När det finns förutsättningar för upphävande på den grunden att det nya straffet hindrar slutförandet av en övervakningssanktion, men denna till stor del redan har fullgjorts, kan rätten därför ha anledning att överväga om ett upphävande ändå bör underlåtas. Vid bedömningen bör rätten ta särskild hänsyn till i vilken utsträckning sanktionen har fullgjorts och hur den har skötts samt till det villkorliga fängelsestraffets längd. Om övervakningen har fullgjorts i väsentliga delar, har pågått (eller utan hinder av verkställigheten av det nya straffet kan antas komma att pågå) under minst ett år och i huvudsak har skötts väl bör undantaget ofta kunna tillämpas om inte det villkorliga straffets längd talar däremot. Straffets längd kan lämpligen beaktas på det sättet att rätten gör en provisorisk avräkning för vad som fullgjorts av sanktionen. Om detta ger en avräkning på strafftiden ner till noll bör straffets längd inte anses hindra att undantaget tillämpas. Det sagda gäller under förutsättning att inte också återfallet i sig kräver ett upphävande för att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad. Mer flagranta återfall bör således föranleda att beslutet om villkorlighet upphävs även under nyss nämnda omständigheter.

Det är också tänkbart att sådana förhållanden, hänförliga till framför allt den tilltalades livssituation, som kan vägas in i bedömningen av om straffet överhuvudtaget ska vara villkorligt i undantagsfall kan beaktas i detta sammanhang. Även om dessa omständigheter inte varit tillräckliga för att motivera ett helt eller delvis villkorligt fängelsestraff, bör det alltså inte vara uteslutet att åberopa dem som skäl för att avstå från att upphäva ett tidigare beslut om villkorlighet. Även det förhållandet att den dömde var under 18 år vid det brott som föranledde det villkorliga fängelsestraffet bör kunna vägas in i bedömningen (se vidare avsnitt 6.12.1).

6.10.8 Ändrade förhållanden m.m.

Regeringens förslag

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid som inte är villkorligt ska verkställas, att den dömde har begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för något annat brott har dömts ut, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, ska, sedan domarna fått laga kraft, rätten efter anmälan av åklagare med tillämpning av 34 kap. 2 § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas.

Regeringens bedömning

Bestämmelsen om att påföljdsfrågan ska prövas på nytt om det genom dom som fått laga kraft beslutats att en tidigare påföljd ska avse ytterligare brott och denna påföljd ändras av högre rätt genom dom som har fått laga kraft, bör gälla också när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse. Bestämmelsen om att påföljdsfrågan ska prövas på nytt när ett fängelsestraff bestämts med tillämpning av 34 kap. 2 § och den tidigare påföljden ändras, bör gälla även villkorliga fängelsestraff.

Utredningens förslag och bedömning

Utredningens förslag och bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget och bedömningen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Ny prövning av påföljden vid ändrade förhållanden

I 34 kap. 6 § första stycket brottsbalken finns regler som ger möjlighet att korrigera en tidigare utdömd påföljd med anledning av ändrade förhållanden.

I *första meningen* regleras hur en konsumtionsdom ska hanteras om den ursprungliga domen, dvs. den dom i vilken den påföljd som fått omfatta även tillkommande brottslighet dömts ut, ändras av högre rätt. Under förutsättning att konsumtionsdomen har fått laga kraft ska rätten i ett sådant fall pröva frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten på nytt efter en anmälan av åklagare. Bestämmelsen är i dag tillämplig om påföljden enligt den ursprungliga domen är fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård. Genom en lagändring som träder i kraft den 15 april 2026 kommer den även att vara tillämplig om påföljden enligt den ursprungliga domen är säkerhetsförvaring (prop. 2025/26:95).

I *andra meningen* regleras vad som gäller om en dom på fängelse, skyddstillsyn, villkorlig dom eller sluten ungdomsvård för nyupptäckt brottslighet har bestämts med beaktande av att påföljden tillsammans med en tidigare utdömd påföljd inte ska överstiga vad som hade kunnat dömas ut

om den sammanlagda brottsligheten hade prövats i en rättegång (2 §), om den ursprungliga domen ändras. Också i ett sådant fall ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten prövas på nytt av domstol efter anmälan av åklagare.

Genom en lagändring som träder i kraft den 1 juli 2026 kommer sluten ungdomsvård att utmönstras ur påföljdssystemet och följaktligen ur uppräkningen av de påföljder som kan aktualisera en tillämpning av bestämmelserna i 34 kap. 6 § första stycket (prop. 2025/26:132).

Det ankommer på åklagaren enligt 7 § förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål att genast anmäla saken för prövning till rätten

Som framgår av avsnitt 6.10.3 ska en konsumtionsdom i det system som nu föreslås kunna meddelas under samma förutsättningar som i dag. Likaså ska rätten när den bestämmer en ny påföljd för nyupptäckt brottslighet på motsvarande sätt som hittills göra en gemensam straffmätning enligt vad som följer av 34 kap. 2 § brottsbalken (se avsnitt 6.10.2). Följaktligen kommer det även fortsättningsvis att finnas ett behov av att i de situationer som avses i 34 kap. 6 § första stycket kunna korrigera påföljden för den tillkommande brottsligheten i efterhand. Det gäller även om utrymmet för konsumtionsdom och betydelsen av bestämmelsen i 34 kap. 2 § i och för sig kommer att minska till följd av de ändringar av reglerna om straffmätning av flerfaldig brottslighet som nu föreslås.

Med anledning av att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet kommer bestämmelsen i första meningen att vara tillämplig om påföljden enligt den ursprungliga domen, förutom ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller säkerhetsförvaring, är fängelse (se avsnitt 6.4). Bestämmelsen i andra meningen kommer att vara tillämplig endast om påföljden enligt den ursprungliga domen är fängelse. Som framgår av avsnitt 6.10.1 täcker en sådan formulering såväl villkorliga som ovillkorliga fängelsestraff. Någon ytterligare anpassning av dessa bestämmelser behövs följaktligen inte.

Omprövning vid underlåtenhet att tillämpa 34 kap. 2 § brottsbalken

Även i 34 kap. 6 § andra stycket brottsbalken finns en bestämmelse som ger möjlighet att korrigera en tidigare utdömd påföljd i efterhand. Bestämmelsen avser den situationen att det vid verkställigheten av en dom på fängelse på viss tid eller på sluten ungdomsvård visar sig att brottet är begånget före det att en tidigare påföljd har dömts ut och det inte framgår av domarna att den andra påföljden har beaktats, eller med andra ord att 34 kap. 2 § har tillämpats. Enligt vad som framgår av första meningen ska rätten i ett sådant fall, sedan domarna fått laga kraft och efter anmälan av åklagare, med tillämpning av den nyss nämnda paragrafen bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas. Av andra meningen framgår att en sådan prövning inte hindrar att domen får verkställas, om inte rätten beslutar något annat.

Även den situation som avses i 34 kap. 6 § andra stycket brottsbalken kan uppstå i det system med villkorligt fängelse som nu föreslås. Den möjlighet att korrigera påföljden som följer av bestämmelsen bör därför finnas även fortsättningsvis.

Som angetts ovan är bestämmelsen i dag tillämplig när den tidigare domen är fängelse på viss tid eller sluten ungdomsvård. Från och med den 1 juli 2026 kommer den att vara tillämplig endast när den tidigare domen är fängelse på viss tid. Någon anledning att utvidga bestämmelsens tillämpningsområde till att omfatta också en icke frihetsberövande påföljd finns inte. Bestämmelsen bör därför ändras så att den blir tillämplig när den tidigare domen är på fängelse på viss tid som inte är villkorligt.

6.10.9 Tillämpningen i högre rätt

Regeringens bedömning

När högre rätt dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt bör brottsligheten i varje sådan dom även fortsättningsvis leda till en särskild påföljd.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning

Undantaget från gemensam påföljd i högre rätt bör behållas

När någon döms för flera brott ska rätten, enligt huvudregeln i 30 kap. 3 § första stycket brottsbalken, döma till en gemensam påföljd. Detta gäller dock inte i högre rätt när den dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt. Då ska brottsligheten i varje sådan dom i stället leda till en särskild påföljd. Detta framgår av 30 kap. 3 § tredje stycket. Bestämmelsen redogörs för i avsnitt 4.4.

Detta undantag från huvudregeln om gemensam påföljd tillkom i samband med 2016 års reform av 34 kap. brottsbalken (prop. 2015/16:151). Före reformen gällde huvudregeln också i högre rätt, när rätten prövade flera underrättsdomar i samma mål. Vid överprövning av två olika tingsrättsdomar kunde en hovrätt således i princip inte döma ut separata påföljder för brotten i de olika domarna. I stället skulle hovrätten döma ut en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten, och det även om brotten i den andra tingsrättsdomen begåtts efter den första domen och därmed utgjorde återfall i brott. Ordningen innebar alltså att den tilltalade kunde uppnå en fördel genom att överklaga de olika tingsrättsdomarna, eftersom straffmätningen då kom att avse den samlade brottsligheten i enlighet med principen om straffmätning vid flerfaldig brottslighet. (Se angiven prop. s. 58 och 59.)

Det var mot den bakgrunden som den nuvarande regeln om att brottsligheten i varje överklagad tingsrättsdom ska leda till en särskild påföljd infördes. Avsikten med ändringen var således att ny brottslighet även i högre rätt konsekvent ska behandlas som återfall i brott. Ett annat

skäl som anfördes för en sådan ordning var att den ligger i linje med tanken att processen i hovrätten ska utgöra en överprövning och inte en omprövning av tingsrättens avgörande. (Se samma prop. samma sidor.)

De skäl som ligger till grund för den nuvarande ordningen gör sig inte mindre gällande i dag och i det system med villkorligt fängelse som nu föreslås. Ordningen är numera dessutom väl förankrad i rättstillämpningen, och ingen av remissinstanserna har heller invänt mot att den består. Varje överklagad tingsrättsdom bör därför även fortsättningsvis leda till en särskild påföljd.

Något om tillämpningen av regeln i ett system med villkorligt fängelse

Högre rätt ska alltså även fortsättningsvis döma ut en särskild påföljd för brottsligheten i varje underrättsdom. Detta innebär att rätten, vid en samtidig prövning av målen, ska bestämma påföljden för brottsligheten i respektive dom på samma sätt som om målen prövats i olika rättegångar. Vid påföljdsbestämningen för brottsligheten i den senare domen har rätten således att ta ställning till om brottsligheten är ny eller nyupptäckt. I det förra fallet aktualiseras principerna för återfall och i det senare ska bestämmelserna om flerfaldig brottslighet tillämpas. Precis som i dag kommer brytpunkten för bedömningen av om ett tillkommande brott är att betrakta som nytt eller nyupptäckt att vara den först meddelade (tidigare) domen som är fällande (se NJA 2018 s. 574 p. 36).

På liknande sätt som hittills kan regleringen komma att medföra att den dömde får verkställa två icke frihetsberövande påföljder – vanligtvis två villkorliga fängelsestraff – parallellt. Den kan också leda till att det döms ut två ovillkorliga fängelsestraff som då får avtjänas i följd.

En annan situation som kan uppkomma är att påföljden för brottsligheten i den första domen i och för sig hade kunnat stanna vid villkorligt fängelse, medan brottsligheten i den andra domen påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff som hindrar fullgörandet av den tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff skulle ha förenats med. Eftersom såväl ett undanröjande av straffet som ett upphävande av ett beslut om villkorlighet kräver att den tidigare domen fått laga kraft, kommer dessa möjligheter i praktiken inte att stå till buds. För övrigt skulle det under alla förhållanden framstå som underligt om rätten dömde ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten i den första domen som den omedelbart undanröjde eller upphävde med anledning av påföljden för brottsligheten i den andra. Frågan är då hur denna situation kan hanteras. I likhet med utredningen anser regeringen att rätten, när den bestämmer påföljden för brottsligheten i den första domen, bör kunna ta hänsyn till den förutsedda påföljden i den andra domen. Som anförts i avsnitt 6.5.1 bör rätten rent generellt avstå från att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det kan antas att den sanktion som straffet bör förenas med inte kommer att kunna verkställas. Det bör gälla även i nu diskuterade fall. I stället för att döma ut ett villkorligt fängelsestraff i den första domen – som tämligen omgående får upphävas i en ny process om brister i fullgörandet av tilläggssanktionen – bör rätten således direkt kunna döma till ovillkorligt fängelse. Det gäller under förutsättning att målen handläggs gemensamt. Om målen handläggs var för sig kan rätten däremot knappast göra ett tillräckligt säkert antagande om utgången i det senare målet för att en sådan lösning ska vara aktuell.

6.11 Tillgodoräknande av tid för frihetsberövande respektive fullgjord del av tilläggssanktion

6.11.1 Tillgodoräknande av tidigare frihetsberövande

Regeringens förslag

Med anledning av införandet av ett system med villkorligt fängelse ska nödvändiga följdändringar göras i tillgodoräknandelagen.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår dock inte att möjligheten att förklara en påföljd helt verkställd när den dömde på visst sätt har varit frihetsberövad med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser ska gälla när rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Den tid en person har varit frihetsberövad på ett sådant sätt som avses i 2 § tillgodoräknandelagen ska antecknas i ett avräkningsunderlag som bifogas domen (se 16 § förordningen [1996:271] om mål och ärenden i allmän domstol). Det kommer att gälla även i förhållande till en dom på villkorligt fängelse och oberoende av om frihetsberövandet haft betydelse för rättens bedömning att straffet skulle vara villkorligt eller för valet av tilläggssanktion respektive innehållet i den valda tilläggssanktionen (jfr avsnitt 6.6.2, 6.6.3, 6.7.3 och 6.8.12). Avräkningsunderlaget ligger sedan till grund för det strafftidsbeslut som Kriminalvården ska upprätta, om beslutet om villkorlighet senare upphävs och straffet således ska avtjänas ovillkorligt (se 21 § strafftidslagen). I strafftidsbeslutet ska Kriminalvården bl.a. fastställa antalet dagar som ska tillgodoräknas av det tidigare frihetsberövandet. Även detta gäller oberoende av om frihetsberövandet haft betydelse för rättens ursprungliga bedömning att straffet skulle vara villkorligt eller för valet av tilläggssanktion respektive innehållet i den valda tilläggssanktionen.

Inför ett eventuellt beslut om upphävande av villkorligheten bör Kriminalvården i allmänhet yttra sig om vad den dömde har fullgjort av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion (se avsnitt 6.13). Om rätten finner att beslutet om villkorlighet ska upphävas, ska den i upphävandebeslutet fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörandet (se avsnitt 6.9.6 och 6.10.6). Som utvecklas i avsnitt 6.11.2 bör Kriminalvårdens beräkning av strafftid och tid för villkorlig frigivning i ett sådant fall baseras på den strafflängd som återstår efter avräkning av den tid som rätten fastställt. Från den på det sättet beräknade strafftiden ska Kriminalvården, vid fastställan-

det av dagen för strafftidens slut, göra avdrag för frihetsberövande enligt 2 § tillgodoräknandelagen (se 20 § första stycket och 21 § första stycket 3 och 4 strafftidslagen). Tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i tillgodoräknandelagen räknas sedan som avtjänad tid när straffet verkställs ovillkorligt (se 26 kap. 8 § andra stycket brottsbalken).

Utöver den strafftidsberäkning enligt strafftidslagen som Kriminalvården ska göra om beslutet om villkorlighet upphävs behöver det vid verkställighet av övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse i vissa fall redan i ett tidigare skede göras vissa beräkningar. Det gäller om straffet är sex månader eller längre och den dömde varit frihetsberövad på sätt som avses i 2 § tillgodoräknandelagen. I ett sådant fall ska nämligen frågan om den dömde ska vara föremål för helghemarrest, och i så fall under hur lång tid, vara beroende av hur lång strafftid som återstår om tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som avtjänad tid (se avsnitt 6.8.12). Undantagsvis kan den nämnda frågan också uppstå när ett villkorligt fängelsestraff på sex månader eller mer har förenats med samhällstjänst och den dömde varit frihetsberövad. Detta eftersom Kriminalvården, om det finns särskilda skäl, ska få ersätta hela eller delar av en samhällstjänst med övervakning, varvid det kan bli aktuellt med helghemarrest eller annan hemarrest beroende på hur lång strafftid som återstår om tiden för frihetsberövandet avräknas (se avsnitt 6.8.9).

I likhet med utredningen anser regeringen att Kriminalvårdens beslut om helghemarrest eller annan hemarrest bör innehålla uppgift om vilken eventuell avräkning som i det avseendet har gjorts av tid för frihetsberövande. Regeringen instämmer också i utredningens bedömning att någon särskild författningsreglering om detta inte är påkallad.

Däremot föranleder förslaget om införandet av ett system med villkorligt fängelse följdändringar i tillgodoräknandelagen. Således bör det i 2 § första stycket tydliggöras att bestämmelsen, i de fall som där anges, är tillämplig om någon har dömts till fängelse *som inte är villkorligt* samt även om *rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*. Motsvarande ändringar bör göras i 3 § första stycket samma lag.

6.11.2 Förhållandet mellan avräkning för fullgjord del av tilläggssanktion och villkorlig frigivning efter upphävande av beslutet om villkorlighet

Regeringens förslag

Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, ska tidpunkten för villkorlig frigivning bestämmas med utgångspunkt i den strafftid som återstår efter sådan avräkning. Kriminalvården ska beräkna strafftiden utifrån den strafflängd som återstår efter avräkning för fullgörande av tilläggssanktion.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningens stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

När rätten upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska den, enligt vad som föreslås i avsnitt 6.9.6 och 6.10.6, fastställa den tid som ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av vad som fullgjorts av en tilläggssanktion. Följden av att beslutet om villkorlighet upphävs är att straffet i stället ska avtjänas i anstalt eller enligt vad som annars gäller för ovillkorliga fängelsestraff. En fråga som inställer sig är därför hur tidpunkten för villkorlig frigivning (26 kap. 6 § första stycket brottsbalken) ska beräknas i dessa fall.

Utredningen har övervägt två huvudsakliga alternativ. Enligt det första alternativet skulle tidpunkten för villkorlig frigivning beräknas utifrån den fulla strafflängden enligt domen på villkorligt fängelse. Den tid som enligt upphävandebeslutet ska avräknas skulle sedan få tillgodoräknas den dömde som verkställighet av (det ovillkorliga) fängelsestraffet, på ett sätt som liknar tillgodoräknande enligt lagen om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande. Enligt det andra alternativet skulle det i stället först göras ett avdrag från strafftiden med det antal månader som enligt domstolens upphävandebeslut ska avräknas med anledning av fullgörandet av tilläggssanktion. Tidpunkten för villkorlig frigivning skulle sedan beräknas utifrån den strafftid som återstår efter avräkningen.

Som utredningen konstaterar har det första alternativet visserligen den fördelen att den ursprungliga strafftiden då på ett tydligare sätt kvarstår, även om en del av den anses avtjänad genom vad som har fullgjorts av tilläggssanktionen. Detta alternativ har dock den betydande nackdelen att det kan leda till minusresultat när det gäller vad som återstår att avtjäna, dvs. att den tid som ska avräknas överstiger den tid som ska avtjänas innan villkorlig frigivning normalt ska ske. En sådan ordning kan inte godtas. I likhet med utredningen anser regeringen därför att det andra alternativet bör väljas. Regeringen föreslår följaktligen att tidpunkten för när villkorlig frigivning ska ske enligt 26 kap. 6 § första stycket i nu diskuterade fall ska beräknas med utgångspunkt i den strafftid som återstår efter avräkning av den tid som rätten fastställt.

Förslaget innebär att det inte blir fråga om ett tillgodoräknande som avtjänad tid, utan en ren avräkning på strafftiden. Längden av det utdömda fängelsestraffet kvarstår dock i och för sig. Följande exempel illustrerar hur regleringen är avsedd att tillämpas.

> A döms till villkorligt fängelse i sex månader med samhällstjänst 140 timmar. Efter att ha utfört 40 av samhällstjänsttimmarna slutar A att gå till arbetsplatsen. Det väcks därför en talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Rätten finner att A på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänsten och upphäver därför beslutet om villkorlighet. I beslutet om upphävande fastställer rätten att två månader ska avräknas från fängelsestraffet med

anledning av de samhällstjänsttimmar som A har fullgjort. Kriminalvården beräknar sedan tidpunkten för villkorlig frigivning utifrån en reducerad strafflängd om fyra månader.

Som en följd av förslaget bör det vidare göras ett tillägg strafftidslagen som anger att om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, ska strafftidsberäkningen utgå från den tid som återstår efter sådan avräkning.

6.12 Anpassningar av andra regler i brottsbalken till ett system med villkorligt fängelse

6.12.1 Påföljdsvalet för unga lagöverträdare

Regeringens förslag

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år ska få dömas till fängelse endast om inte en särskild ungdomspåföljd bör väljas eller påföljden kan stanna vid böter. Om påföljden bestäms till fängelse, ska rätten besluta att straffet ska vara villkorligt om det inte framstår som uppenbart otillräckligt med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den unges tidigare brottslighet. I övrigt ska samma regler som för vuxna lagöverträdare gälla.

Rubriken till 32 kap. brottsbalken ska ändras till ”Om påföljdsvalet för unga lagöverträdare”.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer i sak överens med regeringens men har en annan språklig och redaktionell utformning.

Remissinstanserna

ECPAT Sverige tillstyrker utredningens förslag, men ser med oro på att det uttryckliga kravet på att en tilltalad under 18 år bara får dömas till fängelse om det finns synnerliga skäl tas bort. ECPAT Sverige välkomnar dock att någon sänkning av kraven för att döma ett barn under 18 år till fängelse inte avses. För att tillgodose att ingen sådan sänkning sker och att barn i minsta möjliga mån döms till att avtjäna straff på kriminalvårdsanstalt föreslår ECPAT Sverige att det till de omständigheter som ska beaktas särskilt vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl för villkorligt fängelse ska läggas att den tilltalade skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna straff på kriminalvårdsanstalt på grund av att han eller hon är ett är barn.

Skälen för regeringens förslag

Regleringen av påföljdsvalet för unga lagöverträdare behöver anpassas till ett system med villkorligt fängelse

Unga lagöverträdare särbehandlas sedan länge i den straffrättsliga och straffprocessuella lagstiftningen. Som framgår av avsnitt 4.3.4 innebär särbehandlingen vid påföljdsvalet att den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år i första hand, såvida påföljden inte kan stanna vid böter, ska dömas till någon av de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning i 32 kap. brottsbalken. Om den tilltalade har fyllt 18 år vid tidpunkten för domen krävs dock, såvitt avser ungdomstjänst och ungdomsövervakning, att det finns särskilda skäl. I lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare föreslås att detsamma, från och med den 3 juli 2026, ska gälla i fråga om ungdomsvård. Det sagda innebär att den som är under 18 år vid tidpunkten för domen som utgångspunkt döms till en särskild ungdomspåföljd (eller böter). Den som har fyllt 21 år kan överhuvudtaget inte komma i fråga för en ungdomspåföljd.

För den som har begått brott före 18 års ålder får fängelse väljas som påföljd endast om det finns synnerliga skäl (se 30 kap. 5 § första meningen brottsbalken). Synnerliga skäl anses ofta föreligga när straffmätningsvärdet, dvs. straffvärdet efter reduktion för billighetsskäl och ungdom, motsvarar fängelse i ett år eller mer. Även brottslighetens art och den unges tidigare brottslighet kan ha viss betydelse vid bedömningen.

Om rätten anser att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt ska påföljden i första hand i stället för fängelse bestämmas till sluten ungdomsvård (se 32 kap. 5 §). Regeringen har dock föreslagit att påföljden sluten ungdomsvård ska utmönstras ur påföljdssystemet från den 1 juli 2026 (prop. 2025/26:132). Därefter ska påföljden i de fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas i stället bestämmas till fängelse. Om den dömde inte har fyllt 18 år ska straffet som utgångspunkt avtjänas på en särskild barn- och ungdomsavdelning, som ska vara särskilt anpassad utifrån barns behov och rättigheter.

Kravet på synnerliga skäl för fängelse i 30 kap. 5 § tar sikte på fängelsestraffet i dess nuvarande form, vilket i det nu föreslagna systemet motsvarar ett ovillkorligt fängelsestraff. Kravet är däremot inte avsett att höja ribban för att döma unga lagöverträdare till någon av de icke frihetsberövande alternativen till fängelse, dvs. villkorlig dom eller skyddstillsyn, vilka närmast motsvarar ett villkorligt fängelsestraff. Regleringen behöver därför anpassas till det system med villkorligt fängelse som nu föreslås. En utgångspunkt blir då att regleringen bör utformas så att den så långt som möjligt får samma innebörd som den nuvarande. Det innebär bl.a. att tröskeln för att välja en frihetsberövande påföljd (ovillkorligt fängelse) i sak bör lämnas oförändrad. Att denna tröskel är fortsatt hög är också nödvändigt för att uppfylla barnkonventionens bestämmelser om att fängslande får användas endast som en sista utväg och för kortast lämpliga tid (se artikel 37 b). Det utesluter dock inte att kravet på synnerliga skäl formuleras om så att det bättre harmonierar med regelverket i övrigt.

Ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det inte framstår som uppenbart otillräckligt

Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år bör rätten även fortsättningsvis i första hand pröva om någon av de särskilda ungdomspåföljderna i 32 kap. brottsbalken bör väljas. Först om det inte är aktuellt att döma till en sådan påföljd eller till böter bör ett fängelsestraff kunna komma i fråga. Detta kan i lagtext uttryckas så att den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till fängelse endast om inte en särskild ungdomspåföljd enligt 1, 2 eller 3 § bör väljas eller påföljden kan stanna vid böter. Hänvisningen till 3 § utgår från den paragrafnumrering som föreslås i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare, enligt vilken den nuvarande 3 a §, som reglerar förutsättningarna för att döma till ungdomsövervakning, ska betecknas 3 §. Frågan om en ungdomspåföljd bör väljas får avgöras utifrån de förutsättningar som anges i berörda bestämmelser i 32 kap.

Om det inte finns förutsättningar att välja en särskild ungdomspåföljd kommer påföljden alltså att få bestämmas till fängelse. Liksom i andra fall måste nästa steg i påföljdsbestämningen sedan bli att ta ställning till om straffet ska vara villkorligt eller inte. För att ribban för ovillkorligt fängelse ska bli densamma som i dag krävs här en särskild reglering som motsvarar dagens krav på synnerliga skäl.

En sådan reglering kan utformas på olika sätt. Ett alternativ skulle kunna vara att behålla kravet på synnerliga skäl, men anpassa det till en bedömning av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. Bestämmelsen skulle då kunna utformas så att rätten i nu aktuella fall får avstå från att besluta att straffet ska vara villkorligt endast om det finns synnerliga skäl.

I likhet med utredningen anser regeringen dock att en sådan lösning inte är lämplig. Som föreslås i avsnitt 6.5.2 ska det nämligen finnas en möjlighet att i vissa fall besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det finns synnerliga skäl. Om samma uttryckssätt används också i en annan bestämmelse som tar sikte på frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller inte riskerar det att leda till oklarheter, inte minst i fråga om hur de olika bestämmelserna förhåller sig till varandra. Till detta kommer att regleringen enligt regeringens uppfattning skulle vinna i tydlighet om prövningen i nu aktuella fall i stället uttryckligen kopplades till de konkreta omständigheter som är – och även fortsättningsvis bör vara – avgörande för bedömningen, dvs. straffets längd (straffmätningsvärdet), brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. På det sättet skulle de olika reglerna med förutsättningar för villkorligt fängelse också bli mer enhetliga.

Det anförda leder till slutsatsen att kravet på synnerliga skäl i nuvarande 30 kap. 5 § bör ersättas med ett krav som – utan att sänka ribban för när ovillkorligt fängelse kan komma i fråga – tar sikte på straffets ingripandegrad ställd i relation till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. På liknande sätt som utredningen föreslår bör regleringen därför utformas så att rätten i nu aktuella fall ska besluta att straffet ska vara villkorligt om det inte framstår som uppenbart otillräckligt med hänsyn till nyss nämnda omständigheter.

ECPAT Sverige uttrycker oro över att en sådan förändring kan komma att sänka kraven för att döma underåriga lagöverträdare till fängelse. För

att säkerställa att så inte sker föreslår ECPAT Sverige att det förhållandet att den tilltalade skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna ett straff i anstalt på grund av att han eller hon är ett är barn, läggs till bland de omständigheter som ska beaktas särskilt inom ramen för den i avsnitt 6.5.2 föreslagna bestämmelsen om synnerliga skäl för villkorligt fängelse. Regeringen delar inte ECPAT Sveriges oro. Som framhålls ovan är ändringen inte avsedd att sänka ribban för när lagöverträdare under 18 år får dömas till fängelse. ”Uppenbart otillräckligt” är ett högt ställt krav och den föreslagna regleringen är avsedd att motsvara dagens krav på synnerliga skäl i 30 kap. 5 § brottsbalken. Till detta kommer att rätten, enligt vad som föreslås ovan, i första hand alltid ska pröva om en särskild ungdomspåföljd bör väljas och att ett fängelsestraff (villkorligt eller ovillkorligt) således endast kan komma i fråga först när en sådan påföljd inte är aktuell. Förutsättningarna för att välja en särskild ungdomspåföljd ändras inte genom den föreslagna regleringen. Det sagda innebär också att den föreslagna regleringen är förenlig med barnkonventionens bestämmelse om att ett frihetsberövande som bl.a. fängslande endast får användas som en sista utväg. Enligt regeringens uppfattning finns det därmed inte något behov av att göra ett sådant tillägg i den i avsnitt 6.5.2 föreslagna bestämmelsen som ECPAT Sverige efterfrågar. Ett sådant tillägg skulle dessutom passa dåligt in i regelverkets systematik.

Eftersom det nuvarande 30 kap. brottsbalken, enligt vad som föreslås i avsnitt 6.4, ska upphöra gälla, bör bestämmelsen i stället placeras i 32 kap. På det sättet kommer huvuddelen av de särskilda bestämmelserna om påföljdsvalet för unga lagöverträdare att samlas i ett och samma kapitel, vilket bedöms vara en fördel. Rubriken till detta kapitel bör samtidigt ändras till ”Om påföljdsvalet för unga lagöverträdare”.

Närmare om kravet på att villkorligt fängelse ska framstå som uppenbart otillräckligt

Den föreslagna regleringen är – så långt det är möjligt inom ramen för det system som nu föreslås – avsedd att motsvara vad som hittills gällt i fråga om påföljdsvalet för unga lagöverträdare. På liknande sätt som vid tillämpningen av nuvarande 30 kap. 5 § brottsbalken bör ett ovillkorligt fängelsestraff därmed ofta anses motiverat när straffets längd uppgår till fängelse i ett år eller mer. Straffets längd kommer i dessa fall normalt sett motsvara brottslighetens straffvärde reducerat med hänsyn till den tilltalades låga ålder. Om det föreligger någon strafflindringsgrund kan även det inverka på straffets längd och följaktligen på frågan om straffet ska vara villkorligt. Däremot bör regeln om återfallsskärpning vid straffmätningen inte få någon betydelse i detta sammanhang (jfr avsnitt 6.12.3).

Eftersom även de mest ingripande ungdomspåföljderna kan användas när längden av ett tänkt fängelsestraff uppgår till ett år, kommer påföljdsvalet för den som är under 18 år vid tidpunkten för domen – såvida påföljden inte kan stanna vid böter – i praktiken nästan alltid att stå mellan en särskild ungdomspåföljd och ovillkorligt fängelse. Det är alltså inte avsett att finnas något glapp mellan de mest ingripande ungdomspåföljderna och ovillkorligt fängelse. Om det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den unges tidigare brottslighet inte finns utrymme för en ungdomspåföljd bör således ett villkorligt fängelsestraff anses

uppenbart otillräckligt och ett ovillkorligt fängelsestraff normalt dömas ut. Endast i undantagsfall kan det således bli aktuellt att döma den som är under 18 år vid tidpunkten för domen till villkorligt fängelse.

Om den tilltalade har begått brottet före 18 års ålder, men fyllt 18 år vid tidpunkten för domen, är situationen en annan. Som redan framgått krävs i dessa fall att det finns särskilda skäl för att ungdomstjänst eller ungdomsövervakning ska väljas som påföljd, och som nämnts ovan föreslås i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare att detsamma ska gälla i fråga om ungdomsvård. När sådana skäl inte föreligger kommer påföljden i dessa fall således att bestämmas till fängelse även när brottsligheten inte är särskilt allvarlig. En tillämpning av rekvisitet uppenbart otillräckligt kommer då inte sällan leda till att straffet blir villkorligt.

Bedömningen av om ett villkorligt fängelsestraff framstår som uppenbart otillräckligt ska, som redan framgått, göras med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den unges tidigare brottslighet. Att kravet ofta bör anses uppfyllt när straffets längd uppgår till fängelse i ett år eller mer innebär att det framför allt får den betydelsen att utrymmet för villkorligt fängelse vid artbrottslighet och återfall i brott blir större för lagöverträdare under 18 år än för vuxna lagöverträdare i motsvarande fall (jfr avsnitt 6.5.1). Således bör villkorligt fängelse kunna komma i fråga vid artbrottslighet även när straffet överstiger sex månader. Likaså bör det i många återfallssituationer finnas utrymme för villkorligt fängelse där ett sådant straff skulle ha varit uteslutet för en vuxen lagöverträdare med hänsyn till dennes tidigare brottslighet. När ett villkorligt fängelsestraff får anses uppenbart otillräckligt bör ytterst bli en fråga för rättstillämpningen. Nuvarande praxis i fråga om när kravet på synnerliga skäl i 30 kap. 5 § är uppfyllt bör kunna tjäna som vägledning.

I övrigt bör de vanliga reglerna om villkorligt fängelse gälla

Om den tilltalade var under 18 år vid brottet ska frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller inte alltså prövas enligt den nu föreslagna ordningen. Följaktligen ska bestämmelsen med de grundläggande förutsättningarna för villkorligt fängelse inte tillämpas i dessa fall. I övrigt bör däremot samma regler gälla som för vuxna lagöverträdare. För att tydliggöra detta bör en hänvisning till dessa regler göras i den föreslagna bestämmelsen i 32 kap. brottsbalken.

Av det anförda följer att bestämmelsen som ger möjlighet att besluta om villkorligt fängelse när det finns synnerliga skäl, ska kunna tillämpas även beträffande den som begått brott före 18-årsdagen. Detsamma gäller bestämmelsen om delvis villkorligt fängelse. Att ett villkorligt fängelsestraff framstår som uppenbart otillräckligt med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet utesluter alltså inte att rätten beslutar att straffet ska vara villkorligt om det finns synnerliga skäl (jfr avsnitt 6.5.2). Det utesluter inte heller att ett delvis villkorligt fängelsestraff döms ut om förutsättningarna för det är uppfyllda. Tvärtom kan delvis villkorligt fängelse få särskild aktualitet när det gäller unga lagöverträdare (jfr avsnitt 6.5.3).

Av det anförda följer också att ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med en tilläggssanktion enligt de regler om detta som ska gälla i andra fall. Valet av tilläggssanktion behandlas i avsnitt 6.7.1–6.7.3.

Bestämmelsen bör inte vara tillämplig vid upphävande av ett beslut om att ett tidigare straff ska vara villkorligt

En särskild fråga är om den föreslagna bestämmelsen bör vara tillämplig när det är fråga om att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt på grund av att den dömde har misskött tilläggssanktionen eller på annat sätt brustit i fullgörandet av denna. Situationen är närmast jämförbar med den att någon i dag har misskött en villkorlig dom (med samhällstjänst) eller skyddstillsyn som han eller hon har dömts till och fråga är om påföljden ska undanröjas och en annan påföljd bestämmas. Om den tilltalade i ett sådant fall var under 18 år när brottet begicks gäller kravet på synnerliga skäl för fängelse i valet av ny påföljd (Jfr bl.a. Bäcklund m.fl., Brottsbalken (18 november 2025, version 2025A, JUNO, och RH 2021:37), kommentarerna till 27 kap. 6 § och 28 kap. 9 §). Är kravet inte uppfyllt får i stället en ny icke frihetsberövande påföljd väljas. Således kan rätten t.ex. ersätta en villkorlig dom med en skyddstillsyn eller en skyddstillsyn med en ny sådan påföljd i förening med en annan föreskrift eller tilläggssanktion. Det är också möjligt att välja en särskild ungdomspåföljd, även om detta mycket sällan torde förekomma i praktiken.

Några motsvarande möjligheter kommer inte att finnas vid ett upphävande av ett beslut om villkorlighet i det system som nu föreslås. Här blir det i stället fråga om en ”antingen-eller-prövning” där beslutet om villkorlighet antingen kan upphävas, med följden att straffet ska avtjänas ovillkorligt, eller inte upphävas, med följden att det villkorliga fängelsestraffet ligger kvar. Det betyder att om den nu föreslagna bestämmelsen skulle gälla även i upphävandesituation skulle den dömde kunna missköta eller helt åsidosätta sina skyldigheter enligt tilläggssanktionen i princip utan risk för konsekvenser. En sådan ordning är enligt regeringens uppfattning inte godtagbar. Det bör också beaktas att det i dessa situationer ofta lär handla om personer som kommer att ha fyllt 18 år när domen på villkorligt fängelse meddelas. Vid verkställigheten av det villkorliga fängelsestraffet och när frågan om upphävande aktualiseras kommer personen i fråga alltså normalt att ha uppnått den ålder då man bestraffas inom ramen för påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare.

Mot denna bakgrund bör bestämmelsen inte göras tillämplig när fråga är om att upphäva ett beslut om villkorlighet på grund av att den dömde har brustit i fullgörandet av tilläggssanktionen. I stället bör frågan om upphävande bedömas enligt de regler som annars ska gälla i dessa fall (se avsnitt 6.9.4).

Resonemanget är inte fullt ut överförbart till den situationen att ett upphävande aktualiseras med anledning av att den dömde återfallit i brott. Även i ett sådant fall är det emellertid fråga om ett brott mot villkoren för att få verkställa straffet i frihet, vilket ytterst bör kunna få konsekvensen att straffet i stället ska avtjänas i anstalt eller i annan ovillkorlig form. Det bör också beaktas att det i dessa fall ska finnas en möjlighet att avstå från att upphäva beslutet om villkorlighet om det finns särskilda skäl (se avsnitt 6.10.7). Vid denna bedömning bör den tilltalades låga ålder vid brottet som föranledde det villkorliga fängelsestraffet kunna vägas in. Det finns därför ingen anledning att generellt begränsa möjligheterna till upphävande såvitt avser denna kategori av lagöverträdare. Bestämmelsen

bör följaktligen inte heller göras tillämplig vid upphävanden på denna grund.

6.12.2 Påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning

Regeringens förslag

Den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ska få dömas till fängelse som inte är villkorligt endast om det finns synnerliga skäl.

Förbudet mot att döma den som till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt till fängelse ska gälla fängelse som inte är villkorligt.

Om kravet på synnerliga skäl eller förbudet mot fängelse som inte är villkorligt utesluter ett sådant straff ska den tilltalade få dömas till villkorligt fängelse.

Kravet på synnerliga skäl och förbudet mot fängelse som inte är villkorligt ska gälla också vid upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt.

Rättspsykiatrisk vård ska inte få kombineras med fängelse som inte är villkorligt, en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. brottsbalken eller säkerhetsförvaring.

Samtliga bestämmelser om påföljdsvalet för lagöverträdare som lider, eller vid gärningen led, av en allvarlig psykisk störning ska samlas i 31 kap. brottsbalken som får rubriken ”Om påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning”.

En följdändring ska göras i lagen om rättspsykiatrisk undersökning.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår dock inte att säkerhetsförvaring undantas som kombinationspåföljd till rättspsykiatrisk vård.

Remissinstanserna

Kriminalvården pekar på att det finns svårigheter att inom myndigheten hantera sådana lagöverträdare som begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning och framför att klienter med omfattande vårdbehov, även om det inte anses finnas en allvarlig psykisk störning efter gärningstillfället, i första hand och oaktat straffvärdet bör få insatser av den aktör som har bäst kompetens och förutsättningar att erbjuda adekvata insatser.

Skälen för regeringens förslag

Regleringen av påföljdsvalet för psykiskt störda lagöverträdare behöver anpassas till ett system med villkorligt fängelse

I 30 kap. 6 § och 31 kap. 3 § brottsbalken finns bestämmelser om påföljdsval för lagöverträdare som lider, eller vid gärningstillfället led, av en allvarlig psykisk störning.

I 30 kap. 6 § första stycket ställs en särskild presumtion mot fängelse upp för den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Således ska rätten i det fallet, enligt första meningen, i första hand välja en annan påföljd än fängelse. Enligt andra meningen får fängelse dömas ut endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta om brottet har ett högt straffvärde, om den tilltalade vid tidpunkten för domen saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård, om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, samt omständigheterna i övrigt.

Av andra stycket i samma paragraf framgår att det råder ett förbud mot att döma till fängelse om den tilltalade till följd av den psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Förbudet gäller dock inte om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd.

Om rätten i fall som avses i första eller andra stycket finner att någon påföljd inte bör dömas ut ska den tilltalade, enligt vad som anges paragrafens tredje stycke, vara fri från påföljd.

Genom en lagändring som träder i kraft den 15 april 2026 införs den nya påföljden säkerhetsförvaring (prop. 2025/26:95). Samtidigt utvidgas det ovan nämnda kravet på synnerliga skäl till att avse också denna påföljd. Därtill kommer det att råda ett förbud mot att döma till säkerhetsförvaring i motsvarande fall som när förbudet mot fängelse är tillämpligt.

I 31 kap. 3 § första stycket regleras möjligheten för rätten att överlämna den tilltalade till rättspsykiatrisk vård. En första förutsättning är att den tilltalade vid tillfället för domen lider av en allvarlig psykisk störning. Dessutom krävs att påföljden inte kan stanna vid böter och att det med hänsyn till den tilltalades psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han eller hon är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång. Under vissa förutsättningar får rätten, enligt andra stycket i samma paragraf, besluta om särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Enligt 31 kap. 3 § tredje stycket får rätten, om det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av andra särskilda skäl är påkallat, i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård också döma till annan påföljd, dock inte till fängelse eller överlämnande till annan särskild vård.

I likhet med reglerna om påföljdsvalet för unga lagöverträdare är regleringen av påföljdsvalet för psykiskt störda lagöverträdare utformad med avseende på fängelsestraffet i dess nuvarande form. Även denna reglering måste således anpassas efter det system med villkorligt fängelse som nu föreslås. Också här bör utgångspunkten vara att regleringen så långt som möjligt ska få samma innebörd som den nuvarande. I linje med vad Kriminalvården påpekar innebär det bl.a. att vissa lagöverträdare som vid

gärningstillfället led av en allvarlig psykisk störning, liksom i dag, kan dömas till en påföljd som Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av. Att göra några mer genomgripande förändringar av denna ordning, så som Kriminalvården är inne på, finns det inte underlag för i detta lagstiftningsärende. Som regeringen återkommer till i det följande bör dock utgångspunkten även fortsättningsvis vara att den tilltalade ska överlämnas till rättspsykiatrisk vård när förutsättningarna för sådan vård är uppfyllda. De förslag som lämnas i det följande syftar således endast till att anpassa regleringen till ett system med villkorligt fängelse och är inte avsedda att i berörda fall utvidga möjligheterna att döma till en påföljd som Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av.

Kravet på synnerliga skäl för fängelse och fängelseförbudet bör gälla i förhållande till straff som inte är villkorliga

Den särskilda presumtionen mot fängelse som bestämmelsen i 30 kap. 6 § brottsbalken ställer upp avser, som nyss konstaterats, fängelsestraffet i dess nuvarande form, dvs. ovillkorligt fängelse i det system som nu föreslås. Däremot avser den inte de icke frihetsberövande alternativen till fängelse, vilka närmast motsvarar ett villkorligt fängelsestraff. Vidare tar bestämmelsen inte endast sikte på valet mellan fängelse och någon av de icke frihetsberövande påföljder som utgör alternativ till fängelse, utan också på valet mellan fängelse och rättspsykiatrisk vård. Från och med den 15 april 2026 kommer bestämmelsen även att innefatta en presumtion mot säkerhetsförvaring (prop. 2025/26:95). Regleringen kan därför svårligen konverteras till en bestämmelse med förutsättningar för när ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller inte. I stället bör den anpassas så att den – på motsvarande sätt som i dag – blir gällande i förhållande till fängelse som inte är villkorligt.

En första anpassning som bör göras är att stryka det första ledet av bestämmelsen, enligt vilket den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning i första hand ska dömas till en annan påföljd än fängelse. Eftersom denna bestämmelse kan sägas få sitt konkreta innehåll genom kravet på synnerliga skäl kan en sådan anpassning enligt regeringens bedömning göras utan att det får någon praktisk betydelse. Vidare bör kravet på synnerliga skäl för fängelse endast avse sådana straff som inte är villkorliga. Detsamma bör gälla förbudet mot fängelse för den som har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt.

När det gäller kravet på synnerliga skäl för att döma den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning till fängelse kan det i och för sig övervägas om inte detta – på liknande sätt som det motsvarande kravet för unga lagöverträdare – bör formuleras om för att undvika sådana oklarheter som kan uppstå till följd av att samma uttryckssätt används i flera olika bestämmelser. Som påpekas i avsnitt 6.12.1 ska det nämligen finnas en möjlighet att i vissa fall besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det finns synnerliga skäl (se avsnitt 6.5.2). I detta fall är förhållandena emellertid inte jämförbara med de som motiverar en ändring av kravet för unga lagöverträdare. För det första tar den bedömning som ska göras enligt nuvarande 30 kap. 6 § inte bara sikte på straffets ingripandegrad ställd i relation till det aktuella

brottet och den tilltalades tidigare brottslighet, utan också till en rad andra omständigheter som bl.a. kan vara hänförliga till den tilltalades psykiska tillstånd vid brottet och hans eller hennes vårdbehov. Därför kan kravet svårligen omformuleras på ett liknande sätt utan att dess innebörd ändras. För det andra är en återanvändning av uttryckssättet synnerliga skäl här inte lika problematisk, eftersom det – som anförts ovan – avser en annan bedömning än frågan om straffet ska vara villkorligt eller inte. Slutligen kommer, som utvecklas i det följande, bestämmelsen om synnerliga skäl för villkorligt fängelse överhuvudtaget inte att aktualiseras i dessa fall. Några oklarheter när det gäller hur bestämmelserna förhåller sig till varandra kan därmed inte förväntas uppstå. I likhet med utredningen anser regeringen därför att kravet för att bestämma påföljden till (ovillkorligt) fängelse även fortsättningsvis bör vara formulerat som ett krav på synnerliga skäl. Även den uppräkning av vilka omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om kravet är uppfyllt bör behållas oförändrade.

När det gäller tillämpningen av kravet på synnerliga skäl bör tidigare förarbeten och praxis även fortsättningsvis kunna vara vägledande.

När det inte finns förutsättningar för ovillkorligt fängelse ska den tilltalade kunna dömas till villkorligt fängelse

Den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ska alltså få dömas till fängelse som inte är villkorligt endast om det finns synnerliga skäl. Av det följer att påföljden, likt vad som gäller i dag, i första hand bör bestämmas på annat sätt. Även fortsättningsvis bör utgångspunkten vara att den tilltalade ska överlämnas till rättspsykiatrisk vård när förutsättningarna för sådan vård är uppfyllda (jfr prop. 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård, m.m. s. 534 och NJA 2013 s. 1090 p. 10).

Om det varken finns förutsättningar för rättspsykiatrisk vård, t.ex. för att den tilltalade vid domstillfället inte längre lider av en allvarlig psykisk störning, eller för ovillkorligt fängelse, på grund av att kravet på synnerliga skäl inte är uppfyllt eller för att förbudet mot ett sådant straff är tillämpligt, återstår endast ett villkorligt fängelsestraff (såvida påföljden inte kan stanna vid böter eller en särskild ungdomspåföljd kan väljas). Vid en tillämpning av bestämmelsen med de ”vanliga” förutsättningarna för villkorligt fängelse skulle dock den situationen kunna uppstå att ett sådant straff inte heller kan utdömas för att straffet då inte kan anses tillräckligt ingripande. För att undvika denna situation bör en särskild bestämmelse införas som gör det möjligt att döma till villkorligt fängelse trots att de vanliga förutsättningarna för det inte är uppfyllda, om det inte finns synnerliga skäl för att döma till ovillkorligt fängelse.

Något om förhållandet till de vanliga reglerna om villkorligt fängelse

Den föreslagna bestämmelsen innebär att påföljden för den som begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning alltid får bestämmas till villkorligt fängelse när det inte finns förutsättningar att döma till ett ovillkorligt fängelsestraff. Därmed kommer bestämmelsen med de grundläggande förutsättningarna för villkorligt fängelse, liksom de om synnerliga skäl för ett sådant straff och om delvis villkorligt fängelse, i

princip inte att få någon praktisk betydelse i dessa fall (se avsnitt 6.5.1 och 6.5.2).

Om ett villkorligt fängelsestraff döms ut ska det som huvudregel förenas med en tilläggssanktion enligt de vanliga reglerna. Om böter inte kan anses tillräckligt ingripande bör i de allra flesta fall övervakning väljas, eftersom den tilltalade som regel får antas ha ett behov av det stöd och den kontroll som en sådan sanktion kan tillgodose.

Kravet på synnerliga skäl och förbudet mot ovillkorligt fängelse bör gälla även vid upphävande av ett beslut om villkorlighet

Kravet på synnerliga skäl för fängelse, liksom förbudet mot fängelse när den tilltalade har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, gäller i dag även när rätten undanröjer en villkorlig dom eller skyddstillsyn och bestämmer en ny påföljd för brottet (se Bäcklund m.fl., Brottsbalken (18 november 2025, version 2025A, JUNO), kommentaren till 30 kap. 6 §). Frågan är om motsvarande bör gälla när prövningen avser ett upphävande av ett beslut om att tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt.

Såvitt avser unga lagöverträdare har regeringen i avsnitt 6.12.1 bedömt att det särskilda krav för ovillkorligt fängelse som då ska gälla inte bör vara tillämpligt i en upphävandesituation, och det oavsett om frågan aktualiseras med anledning av att den dömde har brustit i fullgörandet av tilläggssanktionen eller återfallit i brott. Det främsta skälet till detta ställningstagande är att den dömde i annat fall skulle kunna bryta mot villkoren för straffet i princip utan risk för konsekvenser. Till detta kommer att den dömde ofta kommer att ha fyllt 18 år när domen på villkorligt fängelse meddelas och således uppnått den ålder då man bestraffas inom ramen för påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare vid verkställigheten av straffet och när frågan om upphävande aktualiseras.

Det förstnämnda argumentet är i och för sig giltigt även i förhållande till den som dömts till villkorligt fängelse för ett brott som han eller hon har begått under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Som också utredningen påpekar gör sig samtidigt de särskilda överväganden som ligger till grund för den straffrättsliga särbehandlingen av psykiskt störda lagöverträdare generellt sett inte mindre gällande i en upphävandesituation. Kravet på synnerliga skäl och förbudet mot ovillkorligt fängelse bör därför vara tillämpliga även när det är fråga om att upphäva ett tidigare beslut om villkorlighet.

Om den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning har dömts till villkorligt fängelse och sedan brister i fullgörandet av tilläggssanktionen, eller om sanktionen av annat skäl inte kan fullgöras, får frågan om upphävande således prövas både enligt de vanliga reglerna och den nu föreslagna bestämmelsen. Detsamma bör gälla om den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning har dömts till villkorligt fängelse och sedan återfaller i brott under prövotiden, liksom om någon som i annat fall har dömts till villkorligt fängelse återfaller i brott under prövotiden och det nya brottet har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

I fall av bristande fullgörelse kommer ett upphävande därmed att förutsätta dels att den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter

som gäller vid tilläggssanktionen, dels att det föreligger synnerliga skäl. Vid den senare bedömningen kan av förklarliga skäl den tilltalades vårdbehov inte få samma betydelse som vid den initiala prövningen av om ovillkorligt fängelse kan komma i fråga, men i övrigt bör de omständigheter som ska beaktas enligt bestämmelsen kunna få betydelse även i dessa fall. Således kan ett högt straffvärde tala för ett upphävande, liksom det förhållandet att den dömde själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt. Bland de övriga omständigheter som ska beaktas bör graden av misskötsamhet kunna vägas in. Hänsyn bör också tas till den dömdes psykiska tillstånd under verkställigheten och sambandet mellan detta och bristerna i fullgörandet av tilläggssanktionen.

Kravet på synnerliga skäl innebär att ett upphävande på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen endast bör komma i fråga i sällsynta undantagsfall. Så långt som möjligt bör sådana brister i stället hanteras på verkställighetsplanet. Vid en övervakningssanktion kan det exempelvis finnas anledning för Kriminalvården att ändra föreskrifter eller andra villkor eller att besluta om nya föreskrifter (se avsnitt 6.9.2). Är det fråga om samhällstjänst bör det ofta kunna anses föreligga särskilda skäl för att byta ut denna sanktion mot övervakning (se avsnitt 6.8.9). Som redan framgått bör samhällstjänst dock sällan komma i fråga som tilläggssanktion om brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

När upphävandefrågan aktualiseras med anledning av att den dömde under prövotiden återfallit i brott får domstolen på motsvarande sätt först pröva om det finns förutsättningar för upphävande enligt 34 kap. brottsbalken, därefter om kravet på synnerliga skäl är uppfyllt. Även i dessa fall bör ett upphävande endast komma i fråga i sällsynta undantagsfall, i synnerhet om grunden skulle vara att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad. Företrädesvis är det således när det nya straffet hindrar fullgörandet av tilläggssanktionen – eller när båda dessa grunder föreligger – som ett upphävande kan övervägas, men även då är stor återhållsamhet påkallad. Det kan i sammanhanget uppmärksammas att i det fall det döms till rättspsykiatrisk vård för det nya brottet blir ett upphävande överhuvudtaget inte aktuellt, eftersom ett upphävande förutsätter att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut för den nya brottsligheten. Däremot finns inget som hindrar att ett undanröjande sker i en sådan situation.

Som konstaterats ovan bör även förbudet mot fängelse gälla i förhållande till upphävande av ett beslut om villkorlighet. Om den dömde till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt får ett upphävande således inte ske, såvida inte den dömde i anslutning till brottet själv har vållat sin bristande förmåga genom rus eller på något annat liknande sätt.

Om beslutet om villkorlighet upphävs ska rätten på vanligt sätt fastställa den tid som skäligen bör avräknas från fängelsestraffet med anledning av vad han eller hon har fullgjort av tilläggssanktionen (se avsnitt 6.9.6 och 6.10.6).

Rättspsykiatrisk vård ska inte kunna kombineras med ovillkorligt fängelse, en särskild ungdomspåföljd eller säkerhetsförvaring

Förutsättningarna för att överlämna den tilltalade till rättspsykiatrisk vård och för att förena sådan vård med särskild utskrivningsprövning framgår, som angetts ovan, av 31 kap. 3 § första och andra stycket brottsbalken. Dessa förutsättningar påverkas inte av införandet av villkorligt fängelse och kan således, med vissa språkliga justeringar, kvarstå oförändrade.

Bestämmelsen i paragrafens tredje stycke berörs däremot av att villkorligt fängelse införs. Enligt denna bestämmelse får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård döma till annan påföljd, dock inte till fängelse eller överlämnande till annan särskild vård. Förutsättningen är att det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av andra särskilda skäl är påkallat.

Av bestämmelsen följer att rättspsykiatrisk vård får kombineras med böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn. För att bestämmelsen så långt möjligt ska motsvara vad som gäller i dag bör den ändras så att endast fängelsestraff som inte är villkorliga undantas som kombinationspåföljd. Eftersom det, utöver rättspsykiatrisk vård, inte kommer att finnas andra särskilda vårdpåföljder än de särskilda ungdomspåföljderna bör vidare begreppet ”överlämnande till annan särskild vård” ersättas med ”en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.”.

Som nämnts införs en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd, benämnd säkerhetsförvaring, från och med den 15 april 2026 i påföljdssystemet (prop. 2025/26:95). Även denna påföljd bör undantas som kombinationspåföljd till rättspsykiatrisk vård.

Med de föreslagna anpassningarna kommer bestämmelsen fortsättningsvis att innebära att rättspsykiatrisk vård får kombineras med villkorligt fängelse eller böter. När det gäller i vilka situationer en tillämpning av bestämmelsen kan bli aktuell är dessa anpassningar inte avsedda att föranleda någon ändring. Villkorligt fängelse bör således kunna användas som kombinationspåföljd i sådana fall där skyddstillsyn eller villkorligt dom hittills har kunnat komma i fråga. Tidigare förarbeten och praxis bör således även här kunna tjäna som vägledning.

Vissa redaktionella ändringar och följdändringar

Som redan framgått är de särskilda bestämmelserna om påföljdsvalet för lagöverträdare som lider, eller vid gärningstillfället led, av en allvarlig psykisk störning i dag uppdelade i 30 kap och 31 kap brottsbalken. Eftersom 30 kap. brottsbalken, enligt vad som föreslås i avsnitt 6.4, ska upphöra att gälla, bör samtliga dessa bestämmelser härefter vara samlade i 31 kap. Samtidigt bör kapitelrubriken ändras till ”Om påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning”. Vidare bör en upplysning tas in i 27 respektive 34 kapitlets reglering av upphävande av beslut om villkorlighet att särskilda bestämmelser om brott som, har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning finns i 31 kap.

Vidare bör en följdändring göras i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning. Enligt vad som framgår av 1 § första stycket 2 får rätten besluta om rättspsykiatrisk undersökning i syfte att kunna bedöma om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i så fall tillståndets betydelse för frågan om

påföljdsvalet enligt 30 kap. 6 § brottsbalken. Denna hänvisning bör ändras så att det blir tillståndets betydelse för frågor som avses i berörda bestämmelser i 31 kap. brottsbalken som avses.

6.12.3 Beaktande av återfall vid straffmätningen

Regeringens förslag

Tidigare brottslighet ska påverka straffmätningen i skärpande riktning förutom när det finns förutsättningar att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller om den tidigare brottsligheten i tillräcklig utsträckning kan beaktas genom att

1. det döms till ett fängelsestraff som inte är villkorligt,
2. villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad, eller
3. ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan språklig och redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Regleringen gällande återfallsskärpning behöver anpassas efter ett system med villkorligt fängelse

Ytterligare en reglering som berörs av de förändringar av påföljdssystemet som nu föreslås är bestämmelsen i hittillsvarande 29 kap. 4 § brottsbalken om straffskärpning vid återfall. Bestämmelsen har nyligen setts över och ändringar föreslagits i prop. 2025/26:181. Av första stycket enligt den föreslagna lydelsen framgår att rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ska ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Det gäller dock endast om den tidigare brottsligheten inte i tillräcklig utsträckning beaktas genom påföljdsvalet eller genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad. Enligt det föreslagna andra stycket ska det vid bedömningen av den tidigare brottslighetens betydelse för straffmätningen särskilt beaktas

1. vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft,
2. vilken tid som förflutit mellan brotten eller mellan tidpunkten för villkorlig frigivning och den nya brottsligheten, och
3. om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade, om brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig eller om den nya brottsligheten är mer allvarlig än den tidigare brottsligheten.

Av bestämmelsen följer att det först är när ett återfall inte i tillräcklig utsträckning beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av

villkorligt medgiven frihet som det kan påverka straffmätningen i skärpande riktning, dvs. föranleda att ett kraftigare bötesstraff eller ett längre fängelsestraff mäts ut. I det system med villkorligt fängelse som nu föreslås kommer det för vuxna lagöverträdare normalt emellertid inte bli fråga om något påföljdsval i egentlig mening. Däremot kommer rätten, när den har mätt ut ett straff på fängelsenivå, behöva ta ställning till om fängelsestraffet ska vara villkorligt eller inte och – om villkorligt fängelse beslutas – vilken tilläggssanktion som ska väljas. Vid dessa bedömningar kan den tilltalades tidigare brottslighet få betydelse. Vidare kommer ett återfall i det föreslagna systemet kunna beaktas på ytterligare ett sätt, nämligen genom att ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs. Av detta följer att regleringen behöver anpassas till det föreslagna systemet med villkorligt fängelse.

Som nämnts ovan har bestämmelsen helt nyligen setts över och vissa ändringar föreslagits. Något behov av att i sak ändra regleringen på annat sätt än att anpassa den till systemet med villkorligt fängelse finns alltså inte. En utgångspunkt blir därför att regleringen så långt som möjligt ska motsvara vad som ska gälla enligt det angivna lagförslaget.

Tidigare brottslighet bör inte påverka straffmätningen om det finns förutsättningar för villkorligt fängelse …

I det system som nu föreslås ska den tilltalades tidigare brottslighet om möjligt beaktas inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff genom valet av en strängare tilläggssanktion. Straffet kommer då i och för sig att utgöra en privilegiering av den tilltalade i förhållande till det ovillkorliga fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut, även om privilegieringen blir mindre än för den som första gången döms för motsvarande brott. I likhet med utredningen anser regeringen att den tilltalade då inte samtidigt bör bli föremål för straffskärpning genom att ett längre straff mäts ut. En ordning där den tilltalade på samma gång kan bli föremål för såväl privilegiering (genom att straffet görs villkorligt) som en straffskärpning (genom att ett längre straff mäts ut) skulle nämligen framstå som inkonsekvent och vara svår att förena med grundtankarna bakom det föreslagna systemet. Så länge återfallet inte är mer flagrant än att ett villkorligt fängelsestraff kan komma i fråga bör den tidigare brottsligheten alltså inte kunna påverka straffets längd. Detta överensstämmer också med vad som gäller i dag, såtillvida att bestämmelsen i 29 kap. 4 § inte får någon inverkan på ingripandegraden av de nuvarande icke frihetsberövande alternativen till fängelse. Till bestämmelsen bör därför göras ett tillägg enligt vilket återfallsskärpning inte ska ske om det finns förutsättningar för villkorligt fängelse.

… eller om den i tillräcklig utsträckning kan beaktas genom att det döms till ett fängelsestraff som inte är villkorligt …

Om den tidigare brottsligheten inte kan beaktas genom valet av tilläggssanktion ska den, enligt vad som föreslås i avsnitt 6.5.1, normalt medföra att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut. På liknande sätt som att återfall i dag kan inverka på valet mellan fängelse och en icke frihetsberövande påföljd kommer det alltså att få betydelse för bedömningen av om straffet

ska vara villkorligt eller inte. Bestämmelsen i hittillsvarande 29 kap. 4 § bör följaktligen ändras så att undantaget från straffskärpning i det fall den tidigare brottsligheten beaktas genom påföljdsvalet i stället gäller denna bedömning. I likhet med vad som förslås i prop. 2025/26:181 bör undantaget gälla om den tidigare brottsligheten inte *i tillräcklig utsträckning* kan beaktas genom att det döms till ett fängelsestraff som inte är villkorligt. Därmed ges utrymme för straffskärpning även om den tidigare brottsligheten i och för sig medför att ett ovillkorligt fängelsestraff ska dömas ut, men inte kan beaktas i tillräcklig utsträckning på detta sätt.

... eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet eller upphävande av ett tidigare beslut om villkorlighet

Återfallsskärpning ska enligt den hittillsvarande regleringen inte heller ske om den tidigare brottsligheten beaktas i tillräcklig utsträckning genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad. Införandet av villkorligt fängelse föranleder i denna del ingen ändring, varför detta bör gälla även fortsättningsvis.

Som konstaterats inledningsvis kommer ett återfall i det system som nu föreslås även kunna inverka på påföljdsbestämningen på det sättet att ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs. Liksom förverkande av villkorligt medgiven frihet utgör ett sådant upphävande i första hand en konsekvens av den överträdelse av villkoren för verkställigheten som det nya brottet utgör, men det bör också – åter i likhet med förverkandeinstitutet – betraktas som en del av den samlade återfallsregleringen. Regelverket bör säkerställa att den samlade reaktionen blir tillräckligt – men inte alltför – ingripande i förhållande till återfallets relevans. Av det följer att återfallsskärpning inte heller bör ske om den tidigare brottsligheten kan beaktas i tillräcklig utsträckning genom upphävande av ett tidigare beslut om villkorlighet.

I sammanhanget bör framhållas att det endast sällan lär bli aktuellt att mäta ut ett längre fängelsestraff med anledning av ett återfall när det har medfört att ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs. I det fallet kommer nämligen den tilltalade normalt inte tidigare att ha dömts till en strängare påföljd än just villkorligt fängelse. Därför bör det förhållandet att det döms till ovillkorligt fängelse för den nya brottsligheten, i förening med att det tidigare beslutet om villkorlighet upphävs, vanligen innebära att den tidigare brottsligheten får anses tillräckligt beaktad. Ett mycket flagrant återfall bör dock, om den tid som med anledning av upphävandet ska avtjänas i anstalt eller enligt vad som annars gäller för ovillkorliga straff samtidigt är kort, kunna medföra att den tidigare brottsligheten också beaktas i skärpande riktning vid straffmätningen.

Sammanfattning samt redaktionella och språkliga ändringar

Sammanfattningsvis föreslår regeringen att den tilltalades tidigare brottslighet ska beaktas i skärpande riktning vid straffmätningen förutom i vissa fall, nämligen om det finns förutsättningar för villkorligt fängelse. eller om den tidigare brottsligheten kan beaktas i tillräcklig utsträckning genom att 1) det döms till ett fängelsestraff som inte är villkorligt, 2) villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad, eller 3) ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs. För att göra

bestämmelsen i denna del mer läsbar bör den delas upp i punkter på det sätt som framgår av det nyss anförda. Därutöver bör vissa språkliga ändringar göras.

Paragrafen bör placeras i det föreslagna nya 28 kap.

6.13 Underlaget för bestämmande av straff

Regeringens förslag

Ett yttrande från Kriminalvården ska hämtas in när det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller någon annan fråga som prövas i målet behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om verkställigheten av en påföljd som den misstänkte kan komma att dömas till eller tidigare har dömts till.

Ett sådant yttrande behöver dock inte hämtas in, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den hämtas in på annat sätt.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Enligt 1 § första stycket lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m. (personutredningslagen) ska ett yttrande från Kriminalvården hämtas in när det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet. Enligt andra stycket i samma paragraf behöver ett sådant yttrade dock inte hämtas in om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den inhämtas på annat sätt.

Som framgår av bestämmelsen ska behovet av särskild utredning avse den misstänktes personliga förhållanden eller åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet. Det sistnämnda tar primärt sikte på sådana åtgärder som kan vidtas inom ramen för en skyddstillsyn. I förarbetena framhålls särskilt betydelsen av att rätten får upplysningar om förutsättningarna för att förena en skyddstillsyn med kontraktsvård, samhällstjänst eller någon annan särskild föreskrift (prop. 1991/92:2 om lag om särskild personutredning i brottsmål, m.m. s. 15–18). Den aktuella utredningen ska vidare behövas för att avgöra påföljdsfrågan ”eller annars”. Med det senare avses t.ex. frågor om särskild rättsverkan av brott enligt 36 kap. brottsbalken eller utvisning på grund av brott (prop. 1991/92:2 s. 26).

Ett beslut att hämta in yttrande från Kriminalvården meddelas av rätten, men får också, innan allmänt åtal har väckts, meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren (se 2 § personutredningslagen).

Även i det system med villkorligt fängelse som regeringen nu föreslår kommer ett yttrande från Kriminalvården ofta vara nödvändigt för att avgöra påföljdsfrågan i målet. När villkorligt fängelse kan tänkas komma i fråga kommer rätten, om det finns anledning att anta att tilläggssanktionen inte kan stanna vid böter, regelmässigt att behöva utredning om den misstänktes personliga förhållanden som underlag för valet mellan övervakning och samhällstjänst. Således krävs i allmänhet underlag för bedömningen av om samhällstjänst är en lämplig sanktion för den tilltalade, liksom upplysningar om behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter av betydelse för valet av tilläggssanktion (jfr avsnitt 6.7.1).

Om det i princip står klart att annat än ovillkorligt fängelse inte kan komma i fråga behöver det, liksom i dag, normalt inte hämtas in någon särskild personutredning (jfr prop. 1991/92:2 s 13 och 14). I vissa fall kan emellertid den tilltalades personliga förhållanden läggas till grund för ett beslut att straffet helt eller delvis ska vara villkorligt, trots att ett ovillkorligt fängelsestraff normalt skulle dömas ut för den aktuella brottsligheten (se avsnitt 6.5.2 och 6.5.3). Sådana förhållanden kan också i vissa fall utgöra skäl för att avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion eller inverka på straffets längd (se avsnitt 6.7.3 och avsnitt 9). Finns det anledning att anta att den tilltalades personliga förhållanden kan få en sådan betydelse, och kan förhållandena inte utredas tillfredställande på annat sätt, bör det många gånger finnas skäl att hämta in ett yttrande.

Enligt den hittillsvarande regleringen är det inte bara behovet av en utredning om den misstänktes personliga förhållanden, utan också om åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet, som kan ligga till grund för att ett yttrande från Kriminalvården hämtas in. Som konstaterats ovan är behovet av sådan utredning kopplat till skyddstillsynspåföljden, som enligt 30 kap. 9 § första stycket brottsbalken får väljas om det finns anledning att anta att en sådan påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. Eftersom skyddstillsyn enligt förslaget genom införandet av ett system med villkorligt fängelse utmönstras ur påföljdssystemet – och då valet av övervakning som tilläggssanktion inte ska bygga på någon prognos om sanktionens individualpreventiva verkningar – bör denna grund för inhämtande av personutredning utgå. Det betyder dock inte att de återfallsförebyggande insatser och andra åtgärder som i det aktuella fallet kan tillhandahållas inom ramen för en övervakningssanktion är ointressanta för bedömningen. Som framgår av avsnitt 6.7.1 är behovet av stöd och kontroll tvärtom centralt vid valet av tilläggssanktion. För att ge rätten ett lämpligt beslutsunderlag bör Kriminalvården därför, om en övervakningssanktion föreslås, ge en beskrivning av vad en sådan sanktion kan komma att innebära för den misstänkte.

Även andra förhållanden med anknytning till den tilltalades personliga förhållanden kan ha betydelse. Det kan exempelvis handla om sådana omständigheter som har att göra med förutsättningarna för att verkställa ett villkorligt fängelsestraff. Som framgår av avsnitt 6.5.1 bör rätten inte besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det kan antas att en

tillräckligt ingripande tilläggssanktion inte kan verkställas. Så kan exempelvis vara fallet om den tilltalade saknar hemvist i Sverige. Finns det förutsättningar att överföra verkställigheten av det villkorliga fängelsestraffet till ett annat land, exempelvis med stöd av lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europiska unionen, bör ett villkorligt fängelsestraff dock kunna komma i fråga även i ett sådant fall. För att kunna bedöma om sådana förutsättningar föreligger behöver rätten i regel ha tillgång till särskild utredning om detta.

Också i mål som gäller frågan om ett villkorligt fängelsestraff som inledningsvis förenats med dagsböter i stället ska förenas med samhällstjänst eller övervakning, kan det finnas ett behov av yttrande från Kriminalvården (jfr avsnitt 6.9.1). I ett sådant fall kan det, utöver ett underlag för valet mellan övervakning och samhällstjänst, även behövas uppgift om ett eventuellt behov av förlängning av prövotiden för att den dömde ska hinna utföra den nya tilläggssanktionen.

Om den misstänkte tidigare har dömts till villkorligt fängelse kan även uppgifter om verkställigheten av det straffet ofta vara nödvändiga. Om ett upphävande av beslutet om villkorlighet aktualiseras behöver rätten nämligen veta i vilken utsträckning han eller hon har fullgjort tilläggssanktionen. Ibland kan detta inverka på bedömningen av om beslutet om villkorlighet överhuvudtaget ska upphävas. För det fall ett upphävande sker är uppgifter om fullgörandet under alla förhållanden nödvändiga för att kunna fastställa den tid som eventuellt ska avräknas från straffet med anledning av detta. Upplysningar om hur den misstänkte har skött en tidigare utdömd tilläggssanktion kan också ha betydelse för valet av ny tilläggssanktion för det fall ännu ett villkorligt fängelsestraff döms ut.

Mot denna bakgrund bör 1 § första stycket personutredningslagen ändras, dels på så sätt att behovet av särskild utredning om åtgärder som kan antas bidra till att den misstänkte avhåller sig från fortsatt brottslighet utgår som grund för inhämtande av yttrande från Kriminalvården, dels på så sätt att behovet av särskild utredning om verkställigheten av en påföljd som den misstänkte kan komma att dömas till eller tidigare har dömts till läggs till som en sådan grund. Liksom tidigare ska utredningen behövas för att avgöra påföljdsfrågan eller andra frågor som prövas i målet. Det senare bör dock anges uttryckligen i lagtexten och således ersätta det nuvarande uttrycket ”eller annars”. Någon ändring i sak är i denna del inte avsedd. Vidare bör ordet ”inhämtas” ändras till ”hämtas in”. Även den justeringen är språklig.

Det anförda bör inte förstås så att ett yttrande från Kriminalvården utgör en förutsättning för att kunna döma till villkorligt fängelse med en strängare tilläggssanktion än böter. Det är rätten som avgör huruvida en särskild personutredning behövs och under alla förhållanden bör det även fortsättningsvis vara möjligt att avstå från att inhämta ett yttrande om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den hämtas in på annat sätt. Bestämmelsen i andra stycket bör följaktligen kvarstå oförändrad, med undantag för en mindre språklig justering.

Behovet av ändringar i personutredningslagen i övrigt till följd av införandet av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse behandlas i avsnitt 10.4.5.

7 En mer nyanserad straffmätning

7.1 Straffvärde som grund för påföljdsbestämningen enligt gällande rätt

7.1.1 Den grundläggande bestämmelsen om straffvärde

Som redogörs för i avsnitt 5.3 fick dagens påföljdssystem sin huvudsakliga utformning genom 1989 års påföljdsreform (prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.]). Genom reformen introducerades straffvärde som rättslig konstruktion, och straffvärdet har därefter bildat utgångspunkten för straffmätning och påföljdsval. Straffvärdet är ett mått på brottets svårhet, och det som ska värderas är i första hand den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Det handlar alltså om att bedöma hur allvarlig den brottsliga gärningen är. I den bedömningen får det betydelse vilka omständigheter som medför att ett brott bör anses allvarligare än ett annat.

Man skiljer på abstrakt och konkret straffvärde. Varje brottstyp har genom utformningen av dess straffskala getts ett abstrakt straffvärde. Straffskalan innebär en relativ straffvärdebedömning av en viss brottstyp i förhållande till andra brottstyper. Genom att bestämma en gärnings straffvärde inom den tillämpliga straffskalan får man det konkreta straffvärdet för det aktuella brottet. Straffvärdet uttrycks som ett visst penningbötesbelopp, ett visst antal dagsböter eller ett visst antal månader eller år i fängelse, beroende på hur straffskalan är utformad.

Straffvärdets centrala roll i påföljdsbestämningen framgår av 29 kap. 1 § brottsbalken. Enligt paragrafen ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (första stycket). Det innebär att rättens inledande uppgift vid påföljdsbestämningen är att, inom ramen för den tillämpliga straffskalan, ta ställning till brottslighetens konkreta straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (andra stycket första meningen). Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person (andra stycket andra meningen).

Det första ledet i 29 kap. 1 § andra stycket första meningen tar sikte på mer objektiva omständigheter, medan det andra ledet tar sikte på vad som brukar betecknas som subjektiva omständigheter. När det gäller de objektiva omständigheterna framgår det av de ursprungliga förarbetena att uttrycket ”skada, kränkning eller fara” ska uppfattas i vid mening. Av betydelse är i vilken utsträckning rättsligt skyddade intressen har angripits. Alla omständigheter som är relevanta i förhållande till rekvisiten för ett visst brott ska beaktas vid straffvärdebedömningen. De objektiva omständigheterna bildar på det sättet en utgångspunkt för straffvärdebedömningen. Det är dock endast sådan skada, kränkning eller fara som täcks av gärningspersonens uppsåt eller, när det är fråga om ett oaktsamhetsbrott, oaktsamhet, som kan beaktas. Därigenom framgår den betydelse som de subjektiva omständigheterna har vid straffvärdebedömningen. Hur grov

oaktsamheten har varit eller vilken form av uppsåt som har förelegat är även det av betydelse för bedömningen. (Se prop. 1987/88:120 s. 80 och 81).

Som ett led i att besvara frågan om vilka faktorer som ska inverka på bedömningen av straffvärdet görs det ibland en uppdelning mellan brottsinterna och brottsexterna faktorer.

Brottsinterna faktorer är dels omständigheter som har betydelse för bedömningen av till vilken grad – vid gradindelade brott – som en gärning hör (se närmare angående förhållandet mellan gradindelningen och straffvärdebedömningen i avsnitt 7.1.5), dels förhållanden som har bäring mera direkt på de intressen som en straffbestämmelse ska skydda. I vissa sammanhang har det kommit att talas om en straffbestämmelses primära skyddsområde. I NJA 2014 s. 559 ansågs t.ex. det primära skyddsintresset vid varumärkesintrång vara varumärkesinnehavarens rätt att bestämma över användningen av sitt varumärke. I NJA 2017 s. 138 ansågs det primära skyddsintresset vid grov vårdslöshet i trafik vara att upprätthålla trafiksäkerheten.

De brottsexterna faktorerna är främst de som anges i 29 kap. 1 §, d.v.s. vilken skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Den bestämmelsen kompletteras av 2, 2 a och 3 §§ i samma kapitel om försvårande, synnerligen försvårande och förmildrande omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Dessa bestämmelser beskrivs närmare i avsnitt 7.1.2 och 7.1.3. De omständigheter som nämns där ryms visserligen i den allmänna definitionen av straffvärde i 29 kap. 1 §, men det har ansetts motiverat att lyfta fram dem särskilt. Vad som är en brottsextern omständighet i relation till ett brott kan dock vara en brottsintern omständighet i relation till ett annat brott, vilket avgörs av hur den aktuella straffbestämmelsen är utformad.

Att straffvärdet ska vara avgörande för bestämmandet av straff är ett uttryck för vikten av principerna om ekvivalens och proportionalitet. Lika svåra brott ska ges lika stränga straff och svårare brott ska straffas strängare än lindrigare. Av hänvisningen till intresset av en enhetlig rättstillämpning i 29 kap. 1 § första stycket följer att rätten ska skapa sig en bild av hur andra har bedömt straffvärdet i motsvarande fall. Numera är det relativt vanligt förekommande att Högsta domstolen gör vägledande uttalanden i straffvärdefrågor. Domstolarna använder sig också av olika databaser och praxisredovisningar för att undersöka hur andra domstolar – även underinstanser – har hanterat fall som liknar det som rätten har att bedöma. För brottslighet på penningbotsnivå beslutar Riksåklagaren föreskrifter om ordningsbot för vissa brott (SFS 2024:1084 med bilagor). Det finns också dokument från Åklagarmyndigheten som kan vara vägledande även för domstolarna när straffet bestäms till böter. Särskilt kan nämnas den rättsliga vägledningen 2021:21 (Normalstraff för vissa bötesbrott – stöd vid strafföreläggande). I sammanhanget bör dock påpekas att det genom åren har funnits en diskussion om i vilken utsträckning det är lämpligt att använda tabeller och liknande hjälpmedel.

7.1.2 Försvårande och synnerligen försvårande omständigheter

I 29 kap. 2 § brottsbalken räknas ett antal försvårande omständigheter upp som särskilt ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Det är fråga om generella omständigheter som alltid anses kunna påverka straffvärdet i försvårande riktning, oberoende av vilket brott bedömningen avser. Syftet med att ange vad som särskilt ska beaktas som försvårande inom ramen för straffvärdebedömningen är att främja en enhetlig rättstillämpning och skapa förutsebarhet. När katalogen med försvårande omständigheter infördes var tanken att den skulle omfatta de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheterna av de som enligt praxis brukade åberopas som särskilt försvårande (se prop. 1987/88:120 s. 81). Uppräkningen är exemplifierande. Som försvårande omständigheter ska särskilt beaktas t.ex. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått, om den tilltalade visat stor hänsynslöshet eller om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (se punkterna 1–3).

I 29 kap. 2 a § finns en uttömmande uppräkning av omständigheter som ska beaktas som synnerligen försvårande vid bedömningen av straffvärdet. Enligt paragrafen, som tar sikte på våldsamma uppgörelser bland kriminella, ska det som synnerligen försvårande omständigheter beaktas om brottet inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person och innefattat användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne och begåtts på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats, eller haft bakgrund i eller varit ägnat att framkalla en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne används. I förarbetena uttalas att det inte kan anges någon regelmässig höjning av straffvärdet enligt en viss procentsats när paragrafen är tillämplig. Om 2 a § är tillämplig ska dock ökningen av straffvärdet generellt sett vara kraftigare än om 2 § är tillämplig. Detta följer av att de omständigheter som omfattas ska anses synnerligen försvårande. Ytterst följer det av 26 kap. 3 a §, och de möjligheter att tillämpa en utvidgad straffskala som anges där, hur stort genomslag vid straffvärdebedömningen som omständigheterna kan ges i de allvarligaste fallen. (Se prop. 2022/23:53 s. 152 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk).

I propositionen Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor (prop. 2025/26:218) föreslås bl.a. att en ny straffskärpningsbestämmelse ska införas i 2 a §, som tar sikte på alla brott som har ett visst samband med kriminella nätverk. Det föreslås också att den befintliga straffskärpningsbestämmelsen om våldsamma uppgörelser bland kriminella ska utvidgas. Enligt förslaget ska det, som synnerligen försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet, beaktas om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller i verksamheten inom en grupp av personer som utövat allvarlig brottslighet. Detsamma ska gälla om brottet inneburit eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt omfattat ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person eller en uppsåtligen framkallad fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Detta under förutsättning att

brottet har innefattat användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne och begåtts på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt omfattat att det fullbordade brottet skulle begås på ett sådant sätt, eller har haft bakgrund i eller varit ägnat att framkalla en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne används. När paragrafen är tillämplig ska straffvärdet bedömas som dubbelt så högt som det annars hade varit, om inte den tilltalades roll i verksamheten eller övriga omständigheter motiverar en annan bedömning.

I propositionen föreslås också att det förhållandet att brottsligheten utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form ska utgå som försvårande omständighet i 2 § 6. Detta förhållande ska i stället alltså beaktas som synnerligen försvårande enligt 2 a §. Det föreslås vidare ändringar i 26 kap. 3 a § om förhöjd straffskala vid tillämpning av straffskärpningsregeln i 2 a §.

7.1.3 Förmildrande omständigheter

I 29 kap. 3 § första stycket brottsbalken finns en uppräkning av ett antal förmildrande omständigheter som, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet. På motsvarande sätt som för de försvårande omständigheterna är det fråga om generella omständigheter som alltid anses kunna påverka straffvärdet, oavsett vilket brott straffvärdebedömningen avser. Uppräkningen är exemplifierande. Vid bedömningen av straffvärdet ska det särskilt beaktas t.ex. om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende, den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga eller om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla (se punkterna 1, 3 och 4).

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde får det, enligt andra stycket, dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

7.1.4 Förhållandet till straffmätningen

Straff ska visserligen bestämmas efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. När straffet bestäms kan dock även andra hänsyn än straffvärdet inverka. Det kan röra sig om att straffet ska skärpas av den anledningen att den tilltalade tidigare har lagförts för brott (29 kap. 4 § brottsbalken) eller att det ska sättas ned med hänvisning till något billighetsskäl, exempelvis att straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet (5 § 7). Den tilltalades låga ålder vid brottet är en annan faktor som påverkar straffmätningen (7 §). Vid bestämmande av straff utgör straffvärdet således en utgångspunkt.

7.1.5 Förhållandet till gradindelningen

Många brott är uppdelade i svårhetsgrader. I sådana fall har varje grad sin egen straffskala och är att betrakta som en egen brottstyp. För flera brott har de olika svårhetsgraderna getts särskilda brottsbeteckningar, medan andra brott har en gemensam brottsbeteckning för de olika svårhetsgraderna.

För de flesta gradindelade brott överlappar straffskalorna för de olika graderna varandra. Hur stor överlappningen är varierar mellan olika brott. Anledningen till att det har ansetts finnas ett behov av överlappande straffskalor är att inte alla faktorer som påverkar straffvärdet, eller i övrigt straffets längd, påverkar gradindelningen. Exempel på faktorer som påverkar straffvärdet, eller straffmätningen i övrigt, men inte gradindelningen är att gärningspersonen har haft ett sådant överskjutande uppsåt som avses i 29 kap. 2 § 1 brottsbalken eller att det är fråga om ett sådant återfall som motiverar en straffskärpning enligt 29 kap. 4 § (se prop. 2015/16:111 Synnerligen grova narkotikabrott s. 31 och 32). Det skulle därför kunna uppstå situationer där faktorer som påverkar straffvärdet eller straffmätningen i övrigt, men inte gradindelningen, motiverar användning av den överlappande delen av straffskalan för en lägre grad av ett brott. Det är dock sällsynt att den överlappande delen används. Större överlappningar medför därför att delar av i vart fall vissa straffskalor inte kommer till användning.

Även om inte alla faktorer som påverkar straffvärdet också påverkar gradindelningen så finns det ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning. Frågan om till vilken grad ett visst brott hör måste dock alltid avgöras innan den konkreta straffmätningen görs. Detta följer av att straffet ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan (se 29 kap. 1 §). Det som har betydelse för placeringen av ett brott i en viss svårhetsgrad är i första hand omständigheter av objektivt slag. Även gärningspersonens avsikter och motiv samt graden av skuld kan visserligen tillmätas betydelse, men sådana faktorer spelar i allmänhet inte lika stor roll (se NJA 2018 s. 378 p. 16 och Bäcklund m.fl., Brottsbalken [7 november 2024, version 25, JUNO], kommentaren till 29 kap. 1 § första stycket, under rubriken Gradindelade brott).

I de fall en straffbestämmelse innehåller en uppräkning av omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen, s.k. kvalifikationsgrunder, tar bedömningen av gradindelningen sin utgångspunkt i dessa. Lagens exemplifiering av omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om ett brott t.ex. är grovt innebär dock inte att det är nödvändigt att bedöma brottet som grovt när någon av dessa omständigheter föreligger. Det är inte heller uteslutet att bedöma ett brott som grovt i andra fall, men då krävs i princip att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som försvårande i motsvarande grad som normalt gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering av kvalifikationsgrunder. En samlad bedömning måste alltid göras. (Se bl.a. NJA 2024 s. 12 p. 8 och NJA 2024 s. 335 p. 5).

Trots att gradindelningen och straffvärdebedömningen görs med tillämpning av delvis skilda kriterier kan gradindelningen inte utföras utan att det sker en värdering av hur allvarlig brottsligheten är. Ett exempel är fall där straffvärdet är så högt att det motsvarar eller överstiger minimistraffet för den allvarligare graden av brottet i fråga. I sådana fall blir

följden i normalfallet att brottet rubriceras som den allvarligare graden. Som huvudregel bör alltså ett brott av normalgraden ha ett lägre straffvärde än ett brott som är att anse som grovt (se NJA 2024 s. 513 p. 13). Den samlade bedömningen kommer alltså ytterst – med reservation för de faktorer som påverkar straffvärdet men saknar betydelse för gradindelningen – att bygga på en värdering av om straffvärdet, i det enskilda fallet och med beaktande av förekommande kvalifikationsgrunder, är sådant att det är motiverat att döma för grovt brott (se NJA 2019 s. 492 p. 19). Saken kan uttryckas som att gradindelningen ger uttryck för en bedömning av det abstrakta straffvärdet och vilken straffskala som är tillämplig.

Av det som hittills har konstaterats följer att det inte är uteslutet att redan vid gradindelningen väga in faktorer som annars främst påverkar straffvärdet och som saknar direkt anknytning till de grundläggande rekvisiten för brottet. Vissa av de omständigheter som anges i 29 kap. 2–3 §§ kan alltså få betydelse även vid gradindelningen. Detta gäller särskilt när det i lagtexten inte anges några särskilda kvalifikationsgrunder eller privilegieringsgrunder till ledning för bedömningen av till vilken svårhetsgrad ett brott är att hänföra. I dessa fall blir därför sambandet mellan gradindelningen och straffvärdebedömningen ännu tydligare (se t.ex. NJA 2017 s. 531 p. 10 och NJA 2019 s. 492 p. 19). Om en viss omständighet har åberopats för att placera ett brott i en högre svårhetsgrad bör den dock normalt inte också beaktas i skärpande riktning vid straffmätningen inom ramen för det allvarligare brottets straffskala. Endast om det finns ett s.k. övervärde, dvs. att omständigheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom gradindelningen, kan den tillmätas betydelse också vid straffmätningen (se t.ex. Jareborg & Zila, Straffrättens påföljdslära [2022, version 7, JUNO], s. 113 och 114).

7.1.6 Något om processuella aspekter på straffvärdet

För att en viss omständighet ska kunna ha inverkan på bedömningen av straffvärdet behöver den på något sätt ha förts in i processen. Det finns därför anledning att kort beröra vilken betydelse straffprocessuella frågor har för hur straffvärdet bedöms av domstolarna.

Huruvida en omständighet som har betydelse för hur ett brott ska rubriceras behöver, eller borde behöva, åberopas för att kunna beaktas är omdiskuterat. När det gäller omständigheter som tar sikte på en gärnings straffvärde har det dock sagts att det råder enighet om att åklagaren inte har någon åberopsbörda (se t.ex. Edstedt, Mellan åtal och dom – Om underlaget och ramarna för rättens bedömning av frågorna om skuld, rubricering och påföljd, 2024, s. 994).

I förarbetena till 1989 års påföljdsreform angavs att det torde vara klart att domstolen vid straffmätningen i samma utsträckning som tidigare kan beakta försvårande eller förmildrande omständigheter oberoende av om åklagaren har åberopat dem i stämningsansökningen eller inte. Därutöver påpekades att åklagaren naturligtvis har bevisbördan för om en försvårande omständighet föreligger (se prop. 1987/88:120 s. 84).

I NJA 2003 s. 486 ansåg Högsta domstolen att hovrätten inte, på det sätt som hade skett, kunde lägga andra försvårande omständigheter än dem som den tilltalades motparter hade åberopat i gärningsbeskrivningen till

grund för sin bedömning av om ett våldtäktsbrott var att anse som grovt. Målet återförvisades därför till hovrätten. Det var således en rubriceringsfråga som var föremål för bedömning. Av betydelse är dock att Högsta domstolen, med hänvisning till det nyss redovisade förarbetsuttalandet i 1988 års proposition, pekade på det förhållandet att samma försvårande omständigheter som kan inverka på bedömningen av brottets grovhet kan ha betydelse vid straffmätningen, utan att de behöver åberopas särskilt. Ett annat rättsfall som kan nämnas i sammanhanget är NJA 2004 s. 437, där Högsta domstolen med hänvisning till 2003 års rättsfall angav att domstolen vid straffvärdebedömningen är oförhindrad att ta upp omständigheter som inte framgår av gärningsbeskrivningen.

I den juridiska litteraturen har det angetts att åklagaren visserligen har bevisbördan för att en straffvärdehöjande omständighet föreligger. För att den tilltalade på ett rimligt sätt ska kunna försvara sig mot vad som läggs honom eller henne till last har det påpekats att sådana omständigheter som domstolen lägger till grund för sin bedömning måste ha aktualiserats vid rättegången. Överraskande moment för den tilltalade ska alltså inte få användas till den tilltalades nackdel vid straffvärdebedömningen (se Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott [2025, version 5, JUNO], s. 236 och Jareborg & Zila, Straffrättens påföljdslära [2022, version 7, JUNO], s. 112).

Sammanfattningsvis får rättsläget anses vara förhållandevis tydligt i de avseenden som nu har beskrivits, och innebära att en omständighet som ska kunna ha inverkan på bedömningen av straffvärdet måste ha aktualiserats vid rättegången men den behöver inte framgå av gärningsbeskrivningen. Åklagaren har en bevisbörda men inte någon åberopsbörda.

7.1.7 Tidigare lagändringar i syfte att uppnå en förhöjd straffnivå

I förarbetena till 1989 års reform gjordes betydelsefulla uttalanden om användningen av straffskalornas spännvidd. Det konstaterades att de flesta straff som utmättes låg relativt nära straffminimum, medan den övre delen av straffskalan utnyttjades mer sällan, med vissa undantag som exempelvis i fråga om narkotikabrott. De nya straffmätningsreglerna var enligt förarbetena inte avsedda att medföra någon mer påtaglig förändring av denna praxis. Den övre delen av straffskalan skulle normalt inte vara avsedd för mer ordinär brottslighet, utan för exceptionella fall som i praktiken inträffar sällan. (Se prop. 1987/88:120 s. 78).

Sedan 1989 års reform har lagstiftaren vid flera tillfällen gjort lagändringar i syfte att uppnå en strängare bedömning av straffvärdet och därmed en höjning av straffnivån. I huvudsak har två olika metoder använts. Den ena metoden har varit att justera straffskalorna – vilket medför en direkt inverkan på det abstrakta straffvärdet – för de aktuella brotten. Det kan i det sammanhanget noteras att regeringen i prop. 2025/26:218 lämnar förslag om skärpning av närmare femtio straffskalor.

Den andra metoden har varit att reformera de generella, och på alla brott tillämpliga, reglerna om straffmätning. Sådana lagändringar tar mer sikte på det konkreta straffvärdet. Ett exempel är slopandet eller ändringarna av kvalificerande rekvisit i bestämmelserna om försvårande och förmildrande

omständigheter som gjordes 2010. I förarbetena uttalades att ändringarna syftar till att öka spännvidden vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet (se prop. 2009/10:147 Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m. s. 28).

7.2 Hela straffskalan ska användas

7.2.1 Behovet av att hela straffskalan kommer till användning

Regeringens bedömning

Det finns ett behov av lagändringar för att hela den praktiskt tillämpbara straffskalan ska komma till användning i fler fall. Lagändringarna bör göras i bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Remissutfallet är blandat. Flera remissinstanser är positiva till en mer nyanserad och differentierad straffvärdebedömning än vad som är fallet i dag. Bland dessa finns *Attunda tingsrätt*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Eksjö kommun*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Svea hovrätt*, *Tullverket*, *Uppsala tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten.* Svea hovrätt konstaterar bl.a. att det inte kan uteslutas att domstolarna på ett generellt plan har tillmätt förarbetsuttalandena till 1989 års påföljdsreform en alltför stor betydelse i den konkreta straffmätningen. Hovrätten påpekar dock att det inte finns något hinder mot att domstolarna redan i dag utnyttjar en större spännvidd av den praktiskt tillämpbara straffskalan, vilket straffmätningspraxis avseende narkotikabrotten visar. En liknande uppfattning framförs av Uppsala tingsrätt som anser att initiativet till mer nyanserade straffvärdebedömningar borde komma från domstolarna själva. Flera av de remissinstanser som är positiva till en mer nyanserad straffmätning har invändningar mot utredningens lagförslag, vilka redovisas i avsnitt 7.2.2. och 7.2.3.

Ett antal remissinstanser avstyrker eller ifrågasätter bedömningen, däribland *Domstolsverket*, *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Högskolan i Gävle*, *Luleå tingsrätt*, *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, *Malmö tingsrätt*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden*) och *Umeå tingsrätt*. En klar majoritet av dessa remissinstanser ifrågasätter behovet av att hela straffskalan ska komma till användning och därmed behovet av lagändringar. Flera av dessa remissinstanser är dessutom av uppfattningen att domstolarna redan i dag bedömer straffvärdet på ett nyanserat sätt. Enligt Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) har förhållandet att många brott ligger i den nedre delen av straffskalan att göra med att den statistiskt sett vanligaste brottsligheten också är den minst allvarliga och

att majoriteten av fall liknar varandra från svårhetssynpunkt. Liknande uppfattning förs fram av Hovrätten för Nedre Norrland och *Jönköpings tingsrätt*. Hovrätten för Nedre Norrland påpekar även att det av den statistik som har presenterats av utredningen framgår att utnyttjandet av straffskalornas spännvidd varierar stort mellan olika brott.

Flera remissinstanser, däribland Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten över Skåne och Blekinge och Svea hovrätt, påtalar att förslagens sammantagna effekter inte har analyserats tillräckligt och att de inte heller går att överblicka fullt ut.

Södertörns tingsrätt ifrågasätter om ändringar i de generellt gällande bestämmelserna om straffvärde är ändamålsenligt och framhåller att straffskärpningar som fått genomslag i praktiken i de allra flesta fall har skett genom justeringar av straffskalorna eller förändringar av gradindelning av brott. Liknande uppfattning framförs av Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden), som anser att skärpta straff bör åstadkommas genom en justering av straffskalorna. *Norrköpings tingsrätt*, som är av motsatt uppfattning, anser att en reviderad bestämmelse om straffmätningen är ett ändamålsenligt sätt att uppnå en förhöjd straffnivå avseende gärningar med försvårande omständigheter, i stället för att på en generell nivå justera straffskalorna där gärningar utan försvårande omständigheter omfattas av en straffhöjning.

De remissinstanser som yttrar sig över de alternativa modeller som utredningen överväger instämmer i utredningens slutsats att en ändring i de allmänna bestämmelserna om straffmätning framstår som mer ändamålsenlig än alternativen.

Skälen för regeringens bedömning

Det finns ett behov av lagändringar för att se till att hela straffskalan används

Som utgångspunkt ska straffskalorna vara utformade så att de kan innefatta i princip alla tänkbara gärningar som faller inom den aktuella brottstypens tillämpningsområde. I det ligger att det kan förväntas finnas gärningar som straffvärdemässigt kan placeras ut på hela straffskalan. För att den straffrättsliga reaktionen ska uppfattas som rättvis och proportionerlig krävs att allvarligare brott bestraffas strängare än mindre allvarliga brott. Det kräver i sig en dynamisk och nyanserad användning av straffskalorna. Ett annat sätt att uttrycka saken på är att det finns ett intresse av att hela straffskalan kommer till användning. Det gäller även med beaktande av att det, i vart fall för vissa brottstyper, inte kan förväntas att brottsligheten fördelar sig jämnt över straffskalan. Exempelvis kan det, såsom bl.a. *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)* påpekar, förekomma att det för vissa brott begås ett större antal gärningar som är mindre straffvärda än vad det begås gärningar som är allvarligare. I sådana fall kan det kvantitativt förhålla sig på det sättet att fler fall placeras i den nedre delen av straffskalan. Även om så alltså kan vara fallet bör det finnas vissa gärningar som är så allvarliga att den övre delen av straffskalan, inbegripet maximistraffet, för brottet i fråga ska användas. Om en mer allvarlig gärning bedöms ha ungefär samma straffvärde som en lindrigare gärning kan inte principerna om proportionalitet och ekvivalens sägas få genomslag. Enligt regeringen kan man inte säga att syftet med hur straffskalorna har konstruerats är uppfyllt

om straffskalornas spännvidd inte kommer till faktisk användning i fler fall. Det förhållandet gör sig gällande redan vid enkel brottslighet. De särskilda överväganden som aktualiseras vid flerfaldig brottslighet redovisas i avsnitt 8.

Regeringen är alltså av uppfattningen att det finns ett behov av att hela straffskalan ska komma till användning. Av den statistik som utredningen presenterar framgår dock att den övre delen av straffskalan utnyttjas mer sällan. Det är också en i den juridiska litteraturen utbredd uppfattning att de flesta straff som mäts ut ligger relativt nära straffminimum medan den övre delen av straffskalan utnyttjas mer sällan. Samma uppfattning har redovisats av ett flertal remissinstanser, även om ett antal också har framhållit att större delar av straffskalan används mer för vissa brottstyper än för andra. Enligt utredningen har även flera domare som utredningen varit i kontakt med framhållit att många straff bestäms omkring den nedre tredjedelen av straffskalan.

Anledningen till att den övre delen av straffskalan används mer sällan får anses ha sin förklaring i de uttalanden som gjordes i förarbetena till 1989 års reform. Som redogörs för i avsnitt 7.1.1 lades straffvärdets betydelse för påföljdsbestämningen fast i denna reform. I förarbetena uttalades att den övre delen av en straffskala normalt inte skulle vara avsedd för mer ordinär brottslighet, utan för exceptionella fall som sällan inträffar i praktiken (se prop. 1987/88:120 s. 78). Ändringar har därefter inte gjorts som har inneburit mer generella och betydande förändringar av hur straffvärdet ska bedömas och som medför att uttalandena som gjordes på 1980-talet numera skulle sakna betydelse. Noterbart är vidare att det inte direkt togs avstånd från dessa uttalanden i samband med 2010 års reform angående skärpta straff för allvarliga våldsbrott. Det gäller även med beaktande av att det i det lagstiftningsärendet påpekades att den övre delen av vissa straffskalor borde användas i större utsträckning än tidigare samtidigt som den nedre delen av straffskalan skulle kunna användas på ett mer differentierat sätt (se prop. 2009/10:147 s. 42). Liknande uttalanden som i förarbetena till 2010 års reform, alltså om att det finns ett behov av en mer nyanserad användning av straffskalorna, har gjorts även inom ramen för andra lagstiftningsärenden (se t.ex. prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m. s. 42 och 43). Resonemangen har dock huvudsakligen hänfört sig till vissa typer av brottslighet och har inte avsett straffvärdebedömningen generellt, även om 2010 års reform innehöll vissa förslag som syftade till att försvårande och förmildrande omständigheter skulle beaktas mer vid straffmätningen. Tidigare lagstiftningsärenden har dock, oavsett det, inte inneburit ett lika omfattande helhetsgrepp när det gäller straffvärdebedömningen som regeringen nu avser att genomföra. I stället har det varit fråga om lagstiftning som mer har tagit sikte på vissa typer av brottslighet. Mot den bakgrunden är det naturligt att tidigare reformer inte har medfört större och genomgripande förändringar när det gäller straffvärdebedömningen, i förhållande till de principer som lades fast i samband med 1989 års påföljdsreform.

Som *Svea hovrätt* konstaterar kan det inte uteslutas att domstolarna på ett generellt plan har tillmätt förarbetsuttalandena till 1989 års påföljdsreform en alltför stor betydelse i den konkreta straffmätningen. Det förhållandet att utgångspunkterna för den reformen fortfarande anses vägledande samtidigt som lagstiftaren för vissa typer av brottslighet har fram-

hållit ett behov av en mer nyanserad straffmätning – inklusive att försvårande moment ska få genomslag – medför att den sammantagna bilden av hur det konkreta straffvärdet ska bedömas framstår som otydlig. Mot bakgrund av detta, och vad som konstaterats om att det finns ett behov av att hela straffskalan används i fler fall, bedömer regeringen att det bör göras ändringar för att skapa utrymme för en mer nyanserad och differentierad straffvärdebedömning. Behovet avser främst den praktiskt tillämpliga straffskalan, dvs. i vart fall upp till minimistraffet för en grövre svårhetsgrad av brottet i fråga. Även fortsättningsvis får behovet av att använda den överlappande delen av en allvarligare grad i de flesta fall betecknas som begränsat, förutom när det handlar om flerfaldig brottslighet. I sammanhanget kan även framhållas att den överlappande delen av en straffskala kan komma till användning i vissa fall, bl.a. vid återfall i brott.

Bedömningen av att det finns ett behov av att göra ändringar för att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning innebär inte att regeringen är av uppfattningen att de straffmätningar som görs i dag alltid är onyanserade eller att det behövs en ny metod för straffmätningen. Tvärtemot instämmer regeringen i viss utsträckning i den uppfattning som bl.a. *Domstolsverket*, *Göteborgs tingsrätt*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Malmö tingsrätt* och *Umeå tingsrätt* för fram om att domstolarna redan i dag bedömer straffvärdet på ett nyanserat sätt. Regeringen konstaterar också att Högsta domstolen under senare tid har meddelat ett antal avgöranden som innehåller vägledande uttalanden om bl.a. straffvärdebedömning (se t.ex. NJA 2024 s. 335, NJA 2025 s. 992 och Högsta domstolens dom den 3 december 2025 i mål B 4055-25).

Som Hovrätten för Nedre Norrland påpekar framgår dock av den statistik som utredningen presenterar att utnyttjandet av straffskalornas spännvidd varierar stort mellan olika brottstyper. Enligt regeringen finns det därför ett behov att skapa utrymme för en mer nyanserad bedömning som spänner över alla brottstyper och görs i alla fall. Syftet är att genom ändringarna kunna bidra till att i så stor utsträckning som möjligt motverka den delvis disparata bild som blivit resultatet av de ursprungliga förarbetena till 1989 års påföljdsreform i förening med de överväganden som därefter har gjorts av lagstiftaren utan att ett mer tydligt helhetsgrepp har tagits när det gäller frågan om hur straffskalan ska komma till användning för alla brott. Regeringen konstaterar att även ett antal remissinstanser, som *Attunda tingsrätt*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, Svea hovrätt, *Tullverket*, *Uppsala tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* är positiva till en mer nyanserad och differentierad straffvärdebedömning än vad som är fallet i dag.

Ett antal remissinstanser påtalar att förslagens sammantagna effekter inte har analyserats tillräckligt och att de inte heller går att överblicka fullt ut. Med förslagen avses samtliga förslag i betänkandet En straffreform (SOU 2025:66), vilka delvis behandlas i prop. 2025/26:218.

Regeringen konstaterar att förslagen om en mer nyanserad straffmätning måste ses i ljuset av såväl förslagen i den nämnda propositionen som övriga förslag som behandlas i aktuellt lagstiftningsärende, inte minst det om flerfaldig brottslighet. Förslagen om en mer nyanserad straffmätning syftar till en ökad användning av hela straffskalan, vilket kan förväntas leda till strängare straff i fler fall. Om dessa förslag genomförs, samtidigt som förslagen om skärpta straffskalor och flerfaldig brottslighet, kommer

därmed genomslaget och effekterna av förslagen om ändringar av den gemensamma straffskalan vid flerfaldig brottslighet att öka. Förslagen om en mer nyanserad straffmätning kan också i förlängningen leda till att fängelse på livstid som gemensamt straff döms ut i fler fall (se vidare avsitt 8.4). Regeringen anser inte att detta talar emot förslaget utan konstaterar att det är en naturlig och önskvärd effekt av regeringens omläggning av kriminalpolitiken.

Lagändringarna bör göras i de allmänna bestämmelserna om bedömningen av straffvärdet

Utgångspunkterna för straffvärdebedömningen bör alltså vara delvis annorlunda än de som beskrivs i förarbetena till 1989 års påföljdsreform. I stället för att utgå från antagandet att de flesta straff ska mätas ut kring straffminimum bör målsättningen vara att hela de praktiskt tillämpliga straffskalorna ska komma till användning. Frågan är hur denna målsättning bör uppnås.

Enligt *Södertörns tingsrätt* och *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)* är det, för att uppnå en generell straffskärpning, mer ändamålsenligt att justera straffskalorna eller förändra gradindelningen av brott. Regeringen konstaterar att ändringar av straffskalor är ett förhållandevis effektivt verktyg för att förändra hur straffvärdet ska bedömas. Att höja särskilt minimistraffen, för de brott som det finns anledning att se allvarligare på, kan förväntas medföra ett strängare straff i det enskilda fallet. Regeringen föreslår också skärpningar av ett femtiotal straffskalor (se prop. 2025/26:218). Även med dessa förslag kommer emellertid de enskilda straffskalorna att ha en viss spännvidd. Hur den spännvidden används är en delvis annan fråga än vilket minimi- och maximistraffet ska vara för ett visst brott, även om båda frågorna handlar om vilken straffnivån ska vara. Det finns också anledning att framhålla att en ändring av straffskalan inte bidrar till att säkerställa en rättstillämpning där gärningar av olika allvar i lämplig omfattning leder till skilda straff.

Att uppnå en förändrad syn på bedömningen av straffvärdet genom att endast ändra straffskalorna är alltså inte tillräckligt. Det finns också ett värde i att genom ändringar i de generellt gällande bestämmelserna om straffvärde framhålla och betona vad som ska föranleda att straffvärdet bedöms vara högre än minimistraffet för ett visst brott. Därigenom kan en nyanserad straffmätning uppnås generellt, oavsett vilken typ av brott som bedöms. I likhet med *Norrköpings tingsrätt* anser regeringen att en reviderad bestämmelse om hur straffvärdet ska bedömas är ett ändamålsenligt sätt att uppnå en förhöjd straffnivå avseende gärningar med försvårande omständigheter, i stället för att på en generell nivå justera straffskalorna där även gärningar utan försvårande omständigheter skulle omfattas av en straffhöjning.

Behovet av att hela straffskalan kommer till användning bör tillgodoses på ett annat sätt än vad som har varit fallet i tidigare lagstiftningsärenden, utan begränsning till vissa typer av brott och med en generell påverkan på bedömningen av straffvärdet. Följaktligen bör behovet av att straffskalornas spännvidd utnyttjas tillgodoses genom ändringar i de allmänna bestämmelserna i brottsbalken om bedömning av straffvärdet.

Fråga är dock inte om att skapa en helt ny metod för att bedöma straffvärdet, utan om att klargöra hur straffvärdebedömningen ska gå till. Den skada, kränkning eller fara som en gärning har inneburit – samt vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta och de avsikter eller motiv som han eller hon haft – bör fortfarande stå i centrum för straffvärdebedömningen (jfr hittillsvarande 29 kap. 1 § andra stycket första meningen brottsbalken). Straffet ska återspegla hur allvarligt, och därmed hur klandervärt, det brott som den tilltalade döms för är. Ett allvarligare brott ska bestraffas strängare än ett mindre allvarligt brott och lika allvarliga brott ska bestraffas lika strängt. Vilka lagändringar som bör göras för att uppnå en mer nyanserad straffmätning återkommer regeringen till nedan i avsnitt 7.2.2. och 7.2.3.

7.2.2 Brottsofferintresset och andra skyddsvärda intressen ska beaktas vid straffvärdebedömningen

Regeringens förslag

I bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet ska det klargöras att det är den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Remissutfallet är blandat. *Brottsofferjouren Sverige*, *Ekobrottsmyndigheten*, *Jämställdhetsmyndigheten*, *Linköpings universitet (Barnafrid - Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)*, *Länsstyrelsen i Hallands län*, *Nacka kommun*, *Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks)*, *Rädda Barnen*, *Unizon* och *Åklagarmyndigheten* tillstyrker eller är i huvudsak positiva till utredningens förslag. Dessa remissinstanser anser att förslaget bidrar till ett stärkt brottsofferperspektiv, även om ett flertal även påtalar att brottsoffrets rättigheter och ställning i rättsprocessen också måste stärkas. Ekobrottsmyndigheten framhåller vikten av tillräcklig vägledning med tydliga exempel på vad som ska anses vara skyddsvärda intressen såvitt gäller förmögenhetsbrotten och närliggande brottslighet.

Flera remissinstanser, däribland *Helsingborgs tingsrätt*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Uppsala tingsrätt* och *Uppsala universitet (juridiska institutionen)*, ifrågasätter vilken effekt förslaget kommer att få, eftersom skyddsvärda intressen, inklusive brottsoffrets, redan enligt hittillsvarande lagstiftning beaktas när straffvärdet bedöms. Ett antal av dessa remissinstanser avstyrker förslaget.

Helsingborgs tingsrätt anser vidare att begreppet brottsoffer är ett otydligare begrepp än det mer etablerade begreppet målsägande, som också används i rättegångsbalken. Enligt tingsrätten riskerar också den före-

slagna bestämmelsen i 28 kap. 6 § brottsbalken att få ett alltför snävt tillämpningsområde eftersom många andra allvarliga brott, såsom sabotage och mutbrott, saknar brottsoffer. Liknande synpunkter förs fram av *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)* som anser att betydelsen av brottsofferbegreppet inte kan utläsas av lagtexten och att det är otydligt om det är brottsofferintresset i abstrakt mening som avses, eller det konkreta brottsoffret.

Malmö tingsrätt anser att skälen för att införa brottsofferbegreppet inte är tillräckligt väl underbyggda och ställer sig tveksam till att det utdömda straffet generellt skulle vara en central faktor när det kommer till att tillfredsställa brottsoffrets förväntningar på upprättelse. Enligt tingsrätten är rättsprocessen som sådan, dvs. att åtal väcks och att det blir en domstolsprövning, av större betydelse för målsäganden.

Uppsala tingsrätt bedömer att införandet av brottsofferbegreppet riskerar att medföra att brottsofferperspektivet dubbelräknas. Liknande synpunkter förs fram av Uppsala universitet (juridiska institutionen) som framhåller att det är – och endast kan vara – den gärning som kränker brottsoffret som är styrande för hur vi bör bestraffa. Det faktum att det ofta existerar ett brottsoffer är i sig inget argument för att göra brottet svårare eller straffet strängare. Om förslaget syftar till att straffvärdebedömningen ska skärpas bör detta enligt universitetet åstadkommas med en annan lagteknisk lösning.

Skälen för regeringens förslag

Brottsofferbegreppet ska föras in i bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet

Utredningen föreslår att det i bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet uttryckligen ska anges att det är den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit *för brottsoffret* eller *de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda* som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet för ett brott. Även om dessa intressen redan beaktas i straffvärdebedömningen enligt hittillsvarande lagstiftning kan betoningen av brottsofferintresset enligt utredningen bidra till ökade förutsättningar att mäta ut ett straff som svarar mot ett brottsoffers berättigade förväntningar på upprättelse. Enligt utredningen fyller vidare uttryckssättet ”brottsoffer och andra skyddsvärda intressen” i lagtexten en viktig kommunikativ funktion och understryker hur centrala brottsoffers, och andras, skyddsvärda intressen är vid straffvärdebedömningen.

Ett par remissinstanser, däribland *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, *Malmö tingsrätt* och *UNICEF Sverige*, ställer sig tveksamma till att straffet är en nödvändig, tillräcklig eller central faktor för att tillfredsställa brottsoffrets förväntningar på upprättelse. I den frågan konstaterar regeringen, i likhet med dessa remissinstanser samt bl.a. *Brottsofferjouren Sverige* och *Jämställdhetsmyndigheten*, att det krävs mer än att enbart reformera reglerna för påföljdsbestämning för att fullt ut tillgodose brottsoffers intressen och behov. Som konstateras i avsnitt 5.1 spänner frågan om brottsoffers upprättelse över en rad olika områden, såväl inom som utanför straffrätten och straffprocessen. Regeringen instämmer dock med utredningen om att den föreslagna lagändringen är en av flera åtgärder som kan vidtas i syfte att förstärka brottsofferperspektivet. I enlighet med

utredningen, och bl.a. *Åklagarmyndigheten*, bedömer regeringen att det finns ett kommunikativt värde i att tydliggöra att det är brottsoffrets och andra skyddsvärda intressen som ska beaktas vid bestämmandet av straffvärdet.

Som *Helsingborgs tingsrätt* och Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) påpekar förekommer inte begreppet brottsoffer i brottsbalken sedan tidigare. Brottsoffer som begrepp återfinns dock i annan lagstiftning (se t.ex. 2 kap. 9 § brottsdatalagen [2018:1177], 5 kap. 11 § socialtjänstlagen [2001:453] och 3 § lagen [1994:419] om brottsofferfond). Begreppet förekommer också i vissa av Högsta domstolens avgöranden (se t.ex. NJA 2021 s. 740 och NJA 2022 s. 675) och dessutom i namnet på myndigheten Brottsoffermyndigheten. Att använda samma begrepp i brottsbalken kan mot denna bakgrund inte sägas framstå som främmande. Till skillnad från Helsingborgs tingsrätt och Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) anser regeringen att begreppet brottsoffer är lämpligt att använda i lagtext även i brottsbalken. Regeringen instämmer också med Åklagarmyndigheten i att begreppet har ett tydligt kommunikativt värde, och anser att det är lämpligare än exempelvis uttryckssätt som ”den som har utsatts för brott” eller begreppet målsägande (se t.ex. Lagrådets resonemang om begreppen brottsoffer och målsägande i prop. 2014/15:77 Genomförande av brottsofferdirektivet och regeringens bemötande av synpunkterna i samma prop. s. 11 och 12.).

Införandet av brottsofferbegreppet är avsett att tjäna som en påminnelse om att det alltid ska beaktas i vilken mån gärningen har inneburit skada, kränkning eller fara för brottsoffret. Sådana beaktanden ska göras även om det primära skyddsintresset främst är något annat än att skydda den enskilde. Som exempel kan tas samlag med avkomling, vars skyddsintresse främst är att motverka osunda relationer mellan vissa släktingar och genetiska problem men som också förutsätter att det finns en målsägande. Vid bedömningen av straffvärdet för det brottet bör alltså beaktas såväl på vilket sätt det primära skyddsintresset har kränkts som vilken skada, kränkning eller fara gärningen har inneburit för det konkreta brottsoffret. Alla på straffvärdet inverkande omständigheter som är värda att beakta ska tas med vid bedömningen. Det skiljer sig inte från hur straffvärdebedömningen har skett hittills.

Till skillnad från Uppsala tingsrätt ser regeringen ingen risk för att brottsofferperspektivet dubbelräknas. Det faktum att det existerar ett brottsoffer är, precis som Uppsala universitet (juridiska institutionen) påtalar, i sig inget argument för att skärpa ett straff. Som ovan redogörs för syftar dock förslaget till att särskilt betona att det är av betydelse i vilken utsträckning skyddsvärda intressen kränks.

Bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet ska även ta sikte på skyddsvärda intressen i stort

En bestämmelse om grunderna för bedömningen av straffvärdet bör inte enbart ta sikte på kränkningar av ett brottsoffer. Åtskilliga straffbestämmelser syftar, som även Helsingborgs tingsrätt påpekar, nämligen till att skydda annat än ett enskilt brottsoffers intresse. Några sådana exempel är narkotikabrott, skattebrott och rattfylleri. Det är inte heller möjligt att för samtliga brott peka ut endast ett specifikt skyddsintresse. Ett

exempel på ett brott med flera skyddsintressen är våld mot tjänsteman, som har både den enskilda personen och det allmänna som skyddsobjekt (se prop. 2018/19:155 Ett stärkt straffrättsligt skydd för blåljusverksamhet och myndighetsutövning s. 31 och NJA 2024 s. 513 p. 10 och 23). Något som alla brott har gemensamt är emellertid att det finns någon form av skyddsvärt intresse som straffbestämmelsen ska skydda. En bestämmelse om grunderna för bedömningen av straffvärdet bör därför, i enlighet med utredningens förslag och i likhet med vad som i dag följer av 29 kap. 1 §, även ta sikte på det skyddade intresse som motiverar straffansvaret enligt den enskilda straffbestämmelsen.

Att uttryckligen ange brottsoffer och andra skyddsvärda intressen i lagtexten i den allmänna bestämmelsen om bedömningen av straffvärde kan som flera remissinstanser påpekar visserligen inte, i sig, förväntas medföra en avsevärt förändrad bedömning av straffvärdet. Liksom *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Uppsala tingsrätt* och *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* konstaterar beaktas nämligen redan enligt hittillsvarande lagstiftning skyddsvärda intressen när straffvärdet bedöms. Av förarbetena till 1989 års påföljdsreform framgår uttryckligen att i vilken utsträckning skyddsvärda intressen kränks är av betydelse (se prop. 1987/88:120 s. 80 och 81). Förslaget måste dock ses i ljuset av förslagen som helhet, inte minst i förhållande till dem i det nästkommande avsnittet 7.2.3. Det kan inte heller bortses från att användningen av uttryckssättet ”brottsoffer och andra skyddsvärda intressen” i lagtexten fyller en viktig kommunikativ funktion och understryker hur centrala brottsoffers, och andras, skyddsvärda intressen är vid straffvärdebedömningen.

7.2.3 Omständigheterna vid brottet ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen

Regeringens förslag

I bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet ska det framgå att de omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen.

Bestämmelsen om att det vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person ska tas bort.

Det ska göras språkliga ändringar i bestämmelserna med listor över försvårande respektive förmildrande omständigheter.

Utredningens förslag

Förslagen från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att straffvärdebedömningen ska göras med beaktande av intresset att hela straffskalan kommer till användning. Utredningens förslag har även en annan språklig utformning.

Remissinstanserna

Ett antal remissinstanser, däribland *Ekobrottsmyndigheten*, *Lycksele kommun*, *Nacka kommun*, *Norrköpings tingsrätt*, *Polismyndigheten*, *Tullverket* och *Åklagarmyndigheten* är positiva till eller har inga invändningar mot förslagen i stort. Flera av dessa remissinstanser önskar dock fler exempel och annan vägledning avseende i vilken omfattning försvårande omständigheter ska få ett annat genomslag vid straffmätningen än i dag. Norrköpings tingsrätt anser vidare att det saknas skäl för avgränsningen till enkel brottslighet i den föreslagna bestämmelsen i 28 kap. 6 § första stycket brottsbalken. Åklagarmyndigheten pekar på gränsdragningsproblematik i förhållande till tullåklagarnas befogenheter och straffprocessuella överväganden.

En klar majoritet av de remissinstanser som yttrar sig över den lagtekniska utformningen är dock starkt kritiska mot eller avstyrker förslagen, däribland *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Svea hovrätt*, *Uppsala tingsrätt* och *Uppsala universitet (juridiska institutionen)*.

Ett antal av dessa remissinstanser invänder särskilt mot skrivningen ”de omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen”. Uppsala universitet (juridiska institutionen) anser att det, utifrån lagtexten, är otydligt vilka omständigheter som åsyftas. Svea hovrätt anser att det är förenat med betydande svårigheter för domstolarna att identifiera den lindrigaste tänkbara gärningen utan närmare vägledning av hur en sådan bedömning ska göras. Hovrätten framhåller också att det är oklart vilket genomslag försvårande omständigheter ska få vid straffvärdebedömningen och att förslaget riskerar att skada det väl förankrade system som sedan länge är etablerat och beprövat i domstolarna. Liknande synpunkter framförs av Hovrätten över Skåne och Blekinge som framhåller att uttrycket ”tydligt genomslag” är alltför vagt och kan tolkas på olika sätt vid t.ex. bötesbrottslighet och brott med mycket höga straffminimum, vilket riskerar att ge upphov till oenhetlig rättstillämpning och betydande tillämpningsproblem. Inte heller Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) anser att betydelsen av att omständigheterna ska ges ett tydligt genomslag kan utläsas av lagtexten. Universitetet pekar på att legalitetsprincipens krav på påföljdsområdet innebär att lagtextens utformning måste vara möjlig att förena med syftet bakom reformen. Eftersom lagtexten inte ger stöd för att det rör sig om en ändring av det tidigare rättsläget, bedömer universitetet att det endast rör sig om ett förtydligande av detta. Även Uppsala universitet (juridiska institutionen) anser att formuleringen inte innebär något väsentligt avsteg från vad som sker i dag. Liknande synpunkter framförs av *Göteborgs tingsrätt* och Hovrätten för Nedre Norrland. Även *Attunda tingsrätt*, *Domstolsverket* och *Helsingborgs tingsrätt* ifrågasätter huruvida den föreslagna bestämmelsen är ändamålsenlig och kommer att få avsedd effekt. *Umeå tingsrätt* anser att ordet ”tydligt” är olämpligt i lagtext och bör omformuleras. Uppsala tingsrätt påpekar att förslaget, vid en läsning av motiven, tycks syfta till att endast försvårande omständigheter ska beaktas i större utsträckning. Enligt tingsrätten innebär dock en reellt nyanserad

bedömning att såväl försvårande som förmildrande omständigheter tillåts ge fullt genomslag, så att påföljdens stränghet kan spegla brottets allvar.

Samtliga remissinstanser som yttrar sig särskilt över bisatsen ”med beaktande av att hela straffskalan kommer till användning” har invändningar mot denna. Dit hör Attunda tingsrätt, Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen), Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden), Umeå tingsrätt och Uppsala universitet (juridiska institutionen). Attunda tingsrätt anser att formuleringen framstår mer som ett allmänt direktiv än en rättsregel som kan tillämpas i ett enskilt fall och att den riskerar att inte få det genomslag som önskas. Enligt Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen) framstår bisatsen vid läsning av endast lagtexten som ett rent klargörande av rådande praxis, enligt vilken domstolarna mycket riktigt använder straffskalornas spännvidd vid straffvärdebedömningen. I den mån bisatsen ska förklara uttrycket tydligt genomslag, framstår regleringen, enligt universitetet, som oförenlig med domstolens uppdrag att bestämma straffet utifrån brottslighetens allvar. Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) menar att det kan diskuteras om det är korrekt att säga att något ska ges ett genomslag med beaktande av något annat, och om inte bisatsen egentligen är redundant eftersom realiserandet av detta intresse ju är syftet med regeln i den föregående huvudsatsen. Enligt universitetet kan det även ifrågasättas om detta s.k. intresse har en plats i lagtexten då det är uttryck för en politisk vilja som kan sökas realiseras på lagstiftningsnivå, men det är tveksamt om det verkligen är något som rättstillämparen särskilt ska eller kan ta hänsyn till när straffvärde fastställs i det enskilda fallet. Uppsala universitet (juridiska institutionen) anser att texten ger intrycket av att det skulle vara mer eller mindre fritt fram att dra i vissa omständigheter litet hur som helst så länge man håller sig inom strafflatituden. Att enbart sprida straffen inom den tillämpliga straffskalan betyder dock enligt universitetet inte att man differentierar bedömningen av skada etc. på ett mer proportionellt sätt. Universitetet påtalar även att det trots att det i lagtexten står ”hela straffskalan” så måste det vara underförstått att det inte kan gälla den överlappande delen av straffskalan. Även Umeå tingsrätt konstaterar att ordalydelsen i den föreslagna lagtexten avviker något från hur den är tänkt att tillämpas, vilket bör undvikas.

Jönköpings tingsrätt påpekar att en nyanserad straffmätning inte enbart kan åstadkommas genom ändringar i lagtexten, utan att det också handlar om att relevanta omständigheter läggs fram i domstol.

Endast Helsingborgs tingsrätt, Uppsala tingsrätt och Åklagarmyndigheten yttrar sig särskilt över förslaget att ta bort bestämmelsen om att det vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Åklagarmyndigheten delar utredningens bedömning att bestämmelsen har spelat ut sin roll och kan tas bort. Helsingborgs tingsrätt konstaterar att reformen knappast fått det genomslag i rättspraxis som eftersträvades. Uppsala universitet (juridiska institutionen) framför att tillägget på goda grunder kritiserats för att vara vagt och intetsägande.

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över utredningens förslag att bestämmelserna med listor över försvårande respektive förmildrande omständigheter ska anpassas till den nya utformningen av regleringen för bedömningen av straffvärdet. Hovrätten över Skåne och Blekinge anser

dock att begreppet straffmätning används på ett tvetydigt sätt i det föreslagna 28 kap. och föreslår att rubriken som föregår 5 § ska ha lydelsen ”straffvärde och straffmätning” och att den följande underrubriken ska vara ”utgångspunkter vid bestämmande av straff”.

Skälen för regeringens förslag

De omständigheter som går utöver förutsättningarna för att straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag

Som framgår i avsnitt 7.2.1 finns det enligt regeringen ett behov av lagändringar i de allmänna bestämmelserna om bedömningen av straffvärde för att öka användningen av hela de tillämpliga delarna av straffskalorna. Som utredningen konstaterar är det av stor vikt att regleringen utformas så att straffvärdebedömningen kan göras på ett nyanserat sätt utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Utredningen föreslår att hittillsvarande 29 kap. 1 § brottsbalken ska delas upp i två paragrafer, varav den ena ska behandla utgångspunkterna för straffmätningen. Av den ska framgå att straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, ska mätas ut inom ramen för den tillämpliga straffskalan med utgångspunkt i brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Den föreslagna paragrafen motsvarar i huvudsak hittillsvarande 29 kap. 1 § första stycket. Jämfört med den hittillsvarande regleringen föreslår dock utredningen att straff ska ”mätas ut med utgångspunkt i straffvärdet” i stället för ”bestämmas i enlighet med straffvärdet”. (Se förslaget till 28 kap. 5 §).

Enligt utredningens förslag ska den andra paragrafen behandla grunderna för bedömningen av straffvärdet. Av paragrafen ska framgå att det, vid bedömningen av straffvärdet för ett brott, ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda. Det ska också beaktas vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta och vilka avsikter eller motiv som han eller hon haft. De omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen, med beaktande av intresset att hela straffskalan ska komma till användning. (Se förslaget till 28 kap. 6 §). Den sistnämnda bestämmelsen saknar motsvarighet i hittillsvarande lagstiftning. I övriga delar motsvarar paragrafen i huvudsak hittillsvarande 29 kap. 1 § andra stycket. Jämfört med den hittillsvarande regleringen läggs dock till att det är den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda, som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet och att bedömningen ska avse straffvärdet för ”ett” brott.

Enligt regeringen kan de av utredningen föreslagna redaktionella ändringarna bidra till en enklare och mer överskådlig utformning av påföljdssystemet. Det gäller även de språkliga ändringarna, även om regeringen anser att det hittillsvarande uttrycket att straff ”bestäms” är mer modernt än ”mäts ut” och därför bör behållas. Dessa ändringar innebär inte någon skillnad i sak, utan de grundläggande principerna om proportionalitet och ekvivalens ska fortsatt gälla, och vid bedömningen av straffvärdet ska fortsatt beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit och vad den tilltalade har insett eller borde ha

insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon har haft. Tillägget att det är den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda, som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet behandlas i avsnitt 7.2.2. Att bedömningen ska avse straffvärdet för ”ett” brott återkommer regeringen till under nästkommande rubrik. Vad avser utredningens förslag till bestämmelse som anger att de omständigheter som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag gör regeringen följande bedömning.

Hittillsvarande lagstiftning ger exempel på vilka omständigheter som ska anses som försvårande, synnerligen försvårande respektive förmildrande. Den ger dock ingen anvisning om vilket genomslag försvårande eller förmildrande omständigheter ska ges vid straffvärdebedömningen. Genom att införa en sådan bestämmelse som utredningen föreslår framhålls och betonas vad som ska föranleda att straffvärdet bedöms vara högre än minimistraffet för ett visst brott. Det kan enligt regeringens bedömning bidra till en generellt sett mer nyanserad straffmätning där hela straffskalan kommer till användning. Visserligen kan det, som flera remissinstanser pekar på, för vissa brott förhålla sig på det sättet att flertalet gärningar inte innehåller några egentligt försvårande moment, utöver förutsättningarna för att den aktuella straffbestämmelsen ska vara tillämplig. Om det inte föreligger något försvårande moment kan minimistraffet tillämpas. Straff bör dock som utgångspunkt inte mätas ut relativt nära straffminimum (jfr prop. 1987/88:120 s. 78). I de fall det finns omständigheter som talar i skärpande eller mildrande riktning bör de ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen.

Flera remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Svea hovrätt*, anser att betydelsen av att omständigheterna ska ges ett tydligt genomslag inte kan utläsas av lagtexten, att det är otydligt hur bestämmelsen ska tillämpas och att det saknas tillräcklig vägledning och exempel.

Utredningen illustrerar hur modellen ska tillämpas genom ett exempel som rör rån (8 kap. 5 § brottsbalken). Inte sällan innefattar det brottet försvårande moment som motiverar ett straffvärde som ligger högre upp i straffskalan. Enligt första stycket i bestämmelsen döms den för rån som med våld på person eller med hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara begår stöld (punkt 1), tvingar någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningspersonen och skada för den tvingade eller någon i vars ställe denne är (punkt 2), eller olovligen tar eller tvingar till sig ett betalningsverktyg med avsikt att använda det för att bereda sig själv eller någon annan vinning (punkt 3). För rån döms dock även den som, sedan han eller hon har begått stöld eller olovligen tagit ett betalningsverktyg och anträffats på bar gärning, sätter sig till motvärn med sådant våld eller hot som avses i första stycket mot den som vill återta det tillgripna (andra stycket). Sådana rån brukar beskrivas som motvärnsfall.

Ett exempel på rån i motvärnsfallet är när en gärningsperson efter en stöld (värdet på det tillgripna är inte avgörande) i en matbutik sätter sig till motvärn när en butikskontrollant konfronterar gärningspersonen. Så länge det är fråga om våld på person eller hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara (s.k. råntvång) kan det dömas för rån. I t.ex. NJA 2008 s. 900 var värdet av det tillgripna 118 kronor och det dömdes

för rån. Straffvärdet ansågs motsvara fängelse i ett år, som då var minimistraffet för rån. Minimistraffet för rån är i dag fängelse i lägst ett år och sex månader. Vid en jämförelse mellan ett sådant motvärnsfall av rån och exempelvis ett personrån utfört av flera personer som använder en kniv, kan det konstateras att ett rån av den sistnämnda typen innehåller ett antal försvårande moment som bör föranleda ett betydligt högre straffvärde än det nyss beskrivna rånet i motvärnsfallet. Ytterligare försvårande moment är förstås tänkbara, som att kniven har placerats mot brottsoffrets kropp eller att rånet har innefattat någon form av förnedrande inslag. Det förutsätts dock här att det inte är fråga om en gärning som är att bedöma som så allvarlig att den ska rubriceras som grovt rån.

Utredningen redogör för att motsvarande resonemang som har förts angående rån även kan föras för andra brott. Två knytnävsslag vid misshandel är således normalt att betrakta som allvarligare än ett knytnävsslag och ska därmed föranleda ett högre straffvärde. Har misshandeln medfört allvarligare skador än vad som krävs för den rubriceringen ska straffvärdet i normalfallet placeras ännu högre upp. Är målsäganden ett barn eller äldre finns det anledning att bedöma gärningen som ännu svårare. Med ett sådant resonemang finns det anledning att anta att många brott som innebär ett angrepp mot person och ger upphov till personskador, bl.a. vålds- och sexualbrott, kommer att innehålla sådana försvårande inslag som medför att mittendelen eller den övre delen av straffskalan bör komma till användning. Det gäller såväl uppsåtliga som oaktsamma gärningar.

Vad avser remissinstansernas önskemål om ytterligare vägledning konstaterar regeringen att förslaget avser de allmänna bestämmelserna om straffvärde och därmed alla brott, inkluderat oaktsamhetsbrott och osjälvständiga brottsformer. Att ange exempel på hur metoden ska användas i alla tänkbara situationer är inte möjligt eller lämpligt. Vad avser brott som har ett brottsoffer kan dock påtalas att regeringens översyn av straffskalorna bl.a. syftar till att säkerställa att integritetskränkande inslag kan få tillräckligt genomslag. Exempelvis föreslås att maximistraffet för grov våldtäkt höjs från fängelse i högst tio år till tolv år. Om omständigheterna vid en grov våldtäkt är påtagligt försvårande och de integritetskränkande inslagen är betydande bör den övre delen av straffskalan, inbegripet maximistraffet, komma till användning.

Även vad avser brott som inte har ett brottsoffer eller lika tydligt skyddsintresse som andra brott, kan det finnas försvårande omständigheter som ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen. Ett brott som kan tas som exempel är grovt rattfylleri i 4 a § lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott. Vid bedömningen av om ett rattfylleri är grovt ska det bl.a. särskilt beaktas om föraren har haft en alkoholkoncentration som uppgått till minst 1,0 promille i blodet eller 0,50 milligram per liter i utandningsluften. Straffskalan är allmänt fängelseminimum till två år. Högsta domstolen har i NJA 2003 s. 495 uttalat att ett fall av grovt rattfylleri utan särskilt försvårande eller förmildrande omständigheter har ett straffvärde om fängelse en månad (se även NJA 2002 s. 653). Av rättsfallet, som avsåg straffmätning vid upprepade fall av grovt rattfylleri, framgår vidare att det förhållandet att den tilltalade haft en alkoholkoncentration i blodet som vida överstigit två promille är en försvårande omständighet som kan påverka straffvärdet. I NJA 2015 s. 895 bestämdes påföljden till fängelse i två månader då den tilltalade kört bil med en alkoholkoncentration i

blodet om 3,0 promille. Körningen avsåg en sträcka på cirka tre km som gick över såväl mindre gator som riksväg.

Med tillämpning av den nya bestämmelsen bör, i de fall där alkoholkoncentrationen är högre än vad som krävs för att straffskalan ska vara tillämplig, straffvärdet bestämmas till över straffminimum och en mycket hög alkoholkoncentration bör föranleda ett betydligt högre straffvärde. Finns det därutöver andra försvårande omständigheter, t.ex. att den tilltalade kört en inte obetydlig sträcka, att körningen skett på allmän väg, på en mycket trafikerad sträcka, på ett trafikfarligt sätt eller liknande bör även dessa omständigheter ges ett tydligt genomslag. Är omständigheterna påtagligt försvårande bör den övre delen av straffskalan användas.

Vad avser ekonomisk brottslighet är det, som *Ekobrottsmyndigheten* påpekar, angeläget att inte enbart den monetära aspekten ligger till grund för straffmätningen. Om t.ex. bedrägeri eller stöldbrottslighet har avsett höga belopp ska det självklart påverka straffvärdet i stor omfattning, men även andra försvårande omständigheter ska ges ett tydligt genomslag i straffvärdebedömningen. Det kan t.ex. vara att ett bokföringsbrott begåtts i syfte att tvätta pengar från narkotikaverksamhet, att ett skattebrott utgjort eller ingått som ett led i ett omfattande och välplanerat angrepp på skattesystemet, att ett bidragsbrott utgjort eller ingått som ett led i motsvarande angrepp på välfärdssystem eller att brottsligheten i övrigt varit systemhotande. Även vem brottsligheten har riktats mot ska beaktas i bedömningen av straffvärdet. Det ska t.ex. anses som försvårande om brottet riktats mot en äldre person.

Bedömningen av straffvärdet måste alltså utföras med omsorgsfullhet och noggrannhet. Som utredningen redogör för bör domstolen identifiera den lindrigast tänkbara gärningen som faller under den straffbestämmelse som är aktuell och sedan göra en jämförelse med den situation som rätten har att ta ställning till. Regeringen instämmer i att domstolen med ett sådant tillvägagångssätt kan identifiera tillkommande försvårande moment. Alla sådana omständigheter, som alltså går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig, ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen.

I sammanhanget bör det, som också framgår av avsnitt 7.2.1, framhållas att domstolarna redan i dag i många fall bedömer straffvärdet på ett nyanserat sätt och mer eller mindre i enlighet med denna metod. I de fall där straffmätningen är beroende av kvantifierbara faktorer (såsom exempelvis narkotikabrott, där sort och mängd har betydelse) används straffskalorna i större utsträckning än om så inte är fallet. Som bl.a. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)* påpekar innebär förslagen alltså inte en ny metod för att bestämma straffvärdet. Det är inte heller regeringens avsikt att skapa en ny metod, utan det handlar om att vidareutveckla den metod som används för att bedöma det konkreta straffvärdet genom att på ett ännu tydligare sätt understryka att bedömningen ska göras på nu angivet sätt i samtliga fall. Till skillnad från Svea hovrätt ser därför inte regeringen att metoden kommer att vara förenad med betydande svårigheter. Metoden ställer dock krav på domstolarna att i alla de fall där det finns tillkommande försvårande inslag, utöver de som krävs för att tillämpa en viss straffskala, bestämma straffet högre upp i straffskalan. Det gäller för hela straffskalan, som alltså ska komma till användning, inklusive maximistraffet. Den övre

delen av straffskalan är alltså inte reserverad för exceptionella fall, utan ska tillämpas i alla de fall där omständigheterna är påtagligt försvårande. Om en viss gärning är nära att rubriceras som en allvarligare grad av brottet i fråga ska maximistraffet eller ett straff strax därunder i den praktiskt tillämpliga straffskalan användas. Finns det inte någon allvarligare grad bör ett straff motsvarande maximistraffet eller något lägre komma till användning när de försvårande momenten är påtagliga, även om gärningspersonen i teorin hade kunnat utöva ännu mer våld, tillgodogöra sig ännu mer egendom eller på något annat sätt agera på ett sätt som är att anse som ännu mer försvårande vid bedömningen av straffvärdet. En annan ordning medför att de allra översta delarna av straffskalorna reserveras för situationer som aldrig inträffar i praktiken.

Det går inte att i generella termer ange hur mycket straffvärdet ska skärpas när det finns omständigheter som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig. Av betydelse är bl.a. om det finns flera försvårande eller förmildrande omständigheter, i vilken utsträckning omständigheterna gör sig gällande i det enskilda fallet och i vilken utsträckning omständigheterna har beaktats redan vid rubriceringen av brottet. Som bl.a. *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* framhåller är det av vikt att kopplingen till relativ proportionalitet behålls och att rättstillämpningen är enhetlig och förutsebar. En skillnad i kvantitet, såsom att den stulna egendomen i det ena fallet haft ett större värde, kan få betydelse, men endast om den är sådan att den också kan sägas motsvara en skillnad i kvalitativt hänseende. Andra omständigheter vid brottet, såsom huruvida stölden begicks i någons hem eller i en butik, om den var en impulsgärning eller föregicks av särskilda förberedelser, är som regel av större intresse. Därmed inte sagt att kvantitativa skillnader helt saknar betydelse.

Tullverket och *Åklagarmyndigheten* önskar ett förtydligande av vad förslaget betyder för de brottstyper som Tullverket normalt sett utreder och där det i dag huvudsakligen döms ut böter, men som har både böter och fängelse i straffskalan. Detta har betydelse för tullåklagarnas befogenheter att föra talan enligt 9 kap. 1 § tullbefogenhetslagen (2024:710). I denna del konstaterar regeringen att ett stort antal straffskalor har både böter och fängelse i straffskalan. Så är t.ex. fallet med ringa narkotikabrott enligt 2 § narkotikastrafflagen (1968:64), dopningsbrott som är att anse som ringa enligt 3 § andra stycket lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel och vapenbrott som bedöms som ringa enligt 9 kap. 1 § andra stycket vapenlagen (1996:67). Till stöd för straffvärdebedömningen av dessa brott finns, som redogörs för i avsnitt 7.1.1, Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning 2021:21 (Normalstraff för vissa bötesbrott – stöd vid strafföreläggande).

Som redan konstaterats avser förslaget de allmänna bestämmelserna om straffvärde och därmed även brott med böter och fängelse i straffskalan. Att ange hur förslaget i alla fall ska påverka praxis för sådana brott som det i dag döms ut dagsböter för är inte möjligt. I slutändan blir det fråga om en helhetsbedömning av den samlade brottslighetens straffvärde i det enskilda fallet. Det kan dock konstateras att den föreslagna bestämmelsen kan förväntas få ett begränsat genomslag i fall där försvårande omständigheter framför allt utgörs av kvantifierbara faktorer, som enligt praxis redan ges ett tydligt genomslag. Detta under förutsättning att det inte också före-

kommer andra försvårande omständigheter. I sådana fall ska också de få ett tydligt genomslag, vilket i vissa fall kan komma att leda till att en gärning som hittills har lett till dagsböter framöver bedöms ha ett straffvärde på fängelsenivå. Det kan vidare konstateras att det, som är fallet vid många lagändringar, är oundvikligt att det under en begränsad tid kan föreligga viss osäkerhet i rättstillämpningen. Det kan t.ex. få till följd att ett något större antal ärenden inledningsvis får lämnas över från Tullverket till allmän åklagare. Precis som i andra fall kommer dock denna osäkerhet att minska allteftersom närmare vägledning utvecklas genom domstolspraxis och rättslig vägledning.

Det finns anledning att understryka att gradindelningen inte är avsedd att direkt påverkas av förslagen. Gradindelningen ska ske enligt samma principer som har gällt sedan tidigare, där alltså gradindelningen föregår bedömningen av det konkreta straffvärdet. Eftersom gradindelningen och straffvärdebedömningen hänger så nära samman med varandra är det dock inte möjligt att hålla isär dem helt. Även om förslagen huvudsakligen syftar till att påverka straffvärdebedömningen inom brottens straffskalor kan det inte uteslutas att förslagen leder till en viss förskjutning mellan de olika graderna av brott, så att något fler fall än tidigare kommer att bedömas som grova brott (jfr NJA 2011 s. 89 och NJA 2025 s. 187 angående den påverkan lagändringar kan ha också vid sidan av gradindelningen). Bedöms straffvärdet vara så pass högt att det motsvarar eller överstiger minimistraffet för en allvarligare grad är det enligt regeringen naturligt att brottet i fråga rubriceras som den allvarligare graden. Förslaget innebär alltså inte att den överlappande delen av straffskalorna vid gradindelade brott ska användas i en större utsträckning än hittills.

När det gäller uttrycket ”med beaktande av att hela straffskalan kommer till användning”, som ingår i utredningens förslag, instämmer regeringen i den kritik som ett antal remissinstanser för fram. Formuleringen ger snarare uttryck för det kriminalpolitiska intresse som ligger till grund för de nu aktuella förslagen, än att vara en rättsregel som kan tillämpas i ett enskilt fall. Till skillnad från utredningen anser regeringen därför inte att det uttrycket bör ingå i som ett led i bestämmelsen. Som redogörs för i detta avsnitt är dock avsikten med förslagen att hela straffskalan, även den övre delen och maximistraffet, ska komma till användning i fler fall.

Bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet ska ta sikte på s.k. enkel brottslighet

Enligt utredningens förslag ska bestämmelsen i 28 kap. 6 § första stycket brottsbalken, som i delar motsvarar hittillsvarande 29 kap. 1 § andra stycket, avse straffvärdet för ”ett brott”, s.k. enkel brottslighet. Enligt *Norrköpings tingsrätt* saknas skäl för avgränsningen till enkel brottslighet i den föreslagna bestämmelsen. Regeringen har viss förståelse för den synpunkten, särskilt som förslagen innebär att metoden för bedömningen av straffvärdet vid flerfaldig brottslighet inte på något avsevärt sätt skiljer sig från den som används vid enkel brottslighet. Bestämmelsen om grunderna för bedömningen av straffvärdet bör även ha betydelse i en situation där någon ska dömas för flera brott. I avsnitt 8 föreslår emellertid regeringen att det ska införas en ny bestämmelse för straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet. För att tydliggöra att reglerna tar sikte

på olika situationer bör det framgå av den föreslagna bestämmelsen i 28 kap. 6 § första stycket att bedömningen tar sin utgångspunkt i den situationen att gärningspersonen ska dömas för endast ett brott.

Bestämmelserna med förhållanden som särskilt ska beaktas som försvårande respektive förmildrande ska ändras språkligt

I avsnitt 7.1.2 och 7.1.3 redogörs det för de kataloger med försvårande och förmildrande omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för de olika brotten, särskilt ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet (29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken). Katalogerna utgör ett förtydligande av 29 kap. 1 § andra stycket och innehåller exempel på vad som ska beaktas i straffvärdebedömningen. Förslagen om en mer nyanserad straffmätning är inte avsedda att innebära någon ändring av det förhållandet. Omständigheterna kan visserligen ha betydelse redan för bedömningen av vilken svårhetsgrad en viss gärning hör till (se avsnitt 7.1.4). Om de inte har beaktats i tillräcklig utsträckning vid avgörandet av brottets svårhetsgrad ska de dock, liksom andra försvårande eller förmildrande moment, ges ett sådant tydligt genomslag vid bedömningen av straffvärdet som har beskrivits under den föregående rubriken. Regeringen delar utredningens bedömning att detta inte behöver anges särskilt i lagtext.

I samband med att bestämmelserna nu föreslås flyttas från 29 kap. till 28 kap. (se avsnitt 6.4) finns det dock anledning att göra vissa språkliga ändringar för att ge bestämmelserna en mer modern och enhetlig utformning. I det sammanhanget finns det också anledning att komma tillbaka till Lagrådets synpunkter i samband med att 29 kap. 2 a §, om sådana omständigheter som är att bedöma som synnerligen försvårande, infördes 2023. Lagrådet förde då fram att det inte vid något särskilt brottsstadgande anges omständigheter som är synnerligen försvårande och att inledningen till paragrafen (”som synnerligen försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska det, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp”) därför inte blev helt korrekt. Lagrådet ansåg att det vore bättre att i stället skriva ”vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje särskild brottstyp ska det som synnerligen försvårande beaktas om brottet inneburit […]”. Motsvarande ändring skulle då, enligt Lagrådet, kunna göras i 29 kap. 2 §, eftersom samma problem egentligen gör sig gällande också där. Regeringen hade visserligen ingen direkt invändning mot Lagrådets förslag, men konstaterade att en sådan förändring av 29 kap. 2 a § väckte frågan om även andra bestämmelser i 29 kap. behövde ändras på motsvarande sätt. Det noterades också att regeringen hade för avsikt att återkomma med förslag till ytterligare förändringar av strafflagstiftningen med ett bredare grepp om utformningen av bestämmelserna i 29 kap., på det sätt som nu görs. Av det skälet ansåg regeringen att straffskärpningsbestämmelsen i 29 kap. 2 a § inte skulle ändras på det sätt som Lagrådet föreslog inom ramen för det lagstiftningsärendet. (Se prop. 2022/23:53 s. 75 och 199).

Enligt regeringen framstår den utformning som Lagrådet föreslog i det återgivna lagstiftningsärendet som ändamålsenlig. Den bör därför, med vissa språkliga justeringar, användas med de anpassningar som krävs i respektive bestämmelse.

Förhållandet till de synnerligen försvårande omständigheterna

Som redogörs för i avsnitt 7.1.2 föreslår regeringen i prop. 2025/26:218 att det i 29 kap. 2 a § brottsbalken ska införas en ny straffskärpningsreglering för brott som har ett visst samband med kriminella nätverk. Enligt regeringen är denna brottslighet väsentligt allvarligare än vad som motsvaras av det straffvärde som följer av olika aktuella straffbestämmelsers tillämpning i andra fall (se prop. 2025/26:218). Om det föreligger sådana synnerligen försvårande omständigheter som anges i paragrafen är utgångspunkten därför att straffvärdet ska bedömas som dubbelt så högt som det annars hade varit.

I denna lagrådsremiss föreslås att paragrafen, tillsammans med övriga regler om straffmätningen, ska flyttas till 28 kap (se avsnitt 6.4). Samma språkliga ändringar som föreslås i paragraferna med försvårande och förmildrande omständigheter bör göras även i denna paragraf.

Införandet av den nya bestämmelsen i 28 kap. 6 § andra stycket är inte på något sätt avsedd att minska betydelsen av den särskilda straffskärpningsregleringen för brott som har ett visst samband med kriminella nätverk. I stället bör dessa bestämmelser sedda tillsammans ge rättstillämparen vägledning i fråga om vilken inverkan olika omständigheterna ska få på straffvärdet. Därmed ges också utrymme för en nyanserad straffmätning. Eftersom de synnerligen försvårande omständigheterna ska leda till att straffvärdet som utgångspunkt bedöms som dubbelt så högt som det annars hade varit ska de inte också ges ett tydligt genomslag vid den inledande straffvärdebedömningen. En annan tillämpning skulle innebära ett dubbelbeaktande av straffvärdepåverkande omständigheter. Som redogjorts för i detta avsnitt är dock avsikten med förslagen att hela straffskalan, även den övre delen och maximistraffen, ska komma till användning i fler fall.

Betydelsen av straffprocessuella frågor

Av betydelse för straffvärdebedömningen är även straffprocessuella frågor. I avsnitt 7.1.5 har några processuella aspekter på straffvärdet beskrivits. Som framgår där är frågan om huruvida en viss omständighet kan läggas till grund för bedömningen av straffvärdet beroende av att omständigheten har förts fram i målet. Även om förslagen inte föranleder några ändringar i de straffprocessuella bestämmelserna så konstaterar regeringen, precis som *Jönköpings tingsrätt,* att en mer nyanserad straffmätning inte kan åstadkommas enbart genom ändringar i bestämmelsen om straffmätning, utan att det också handlar om att relevanta omständigheter faktiskt läggs fram i domstol. För att förslagen ska få avsedd effekt är det därför angeläget att åklagaren lyfter fram de omständigheter som är relevanta för straffvärdebedömningen.

Den särskilda bestämmelsen om allvarliga våldsbrott ska tas bort

I 29 kap. 1 § andra stycket andra meningen brottsbalken anges att det vid straffvärdebedömningen särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Denna del av de allmänna bestämmelserna om straffvärdebedömningen kom till genom 2010 års reform angående skärpta straff för allvarliga våldsbrott (se prop. 2009/10:147). När 2010 års reform genomfördes fanns det ett behov

av den aktuella typen av bestämmelse. Många straffskalor hade inte ändrats sedan brottsbalken trädde i kraft och det fanns skäl för högre straffvärden, särskilt för allvarliga våldsbrott.

Sedan 2010 års reform har ett stort antal straffskalor setts över och många straff har skärpts, inte minst för sådana brott som omfattades av 2010 års reform. Vissa straffskalor har till och med hunnit ändras vid flera tillfällen. Ett exempel på en något större reform som avsåg ett flertal brott är prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott. Den reformen innebar bl.a. att minimistraffen för grov misshandel, synnerligen grov misshandel, grovt olaga tvång, grovt olaga hot, grovt rån och grov utpressning höjdes. Reformen föranledde Högsta domstolen att konstatera att de konkreta uttalanden som gjordes vid 2010 års reform rörande förändrade straffvärdenivåer fick anses vara överspelade när det gäller brott som omfattas av 2017 års ändringar (se NJA 2018 s. 767 I p. 30).

I linje med vad *Helsingborgs tingsrätt*, *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* och *Åklagarmyndigheten* anför konstaterar regeringen att reformen inte fått det genomslag i rättspraxis som eftersträvades och att det sammantaget framstår som något oklart vad det tillägg som gjordes 2010 numera fyller för funktion i praktiken. Att gärningarna är allvarliga förefaller kunna beaktas ändå. I sammanhanget ska det också beaktas att regeringen, i prop. 2025/26:218, har gjort en översyn av straffskalorna för de brott som omfattades av 2010 års reform för att se till att de är anpassade till dagens förhållanden. Det minskar ytterligare behovet av en specialbestämmelse för de brott som utgör ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Därtill kommer förslagen i det här avsnittet, som syftar till att hela straffskalan ska användas, med ett tydligt genomslag för omständigheter som går utöver förutsättningarna för att en aktuell straffskala vara tillämplig. Inte minst för allvarliga våldsbrott kan det förväntas finnas sådana försvårande moment som medför att straffvärdet ska bedömas vara avsevärt högre än minimistraffet. Sådana omständigheter som avses i 29 kap. 1 § andra stycket andra meningen kommer därmed av naturliga skäl att beaktas inom ramen för straffvärdebedömningen och ska ges ett tydligt genomslag. Tillägget angående straffvärdebedömningen vid allvarliga våldsbrott, som gjordes 2010, blir med beaktande av de förhållanden som nu har redovisats överflödigt och kan därför tas bort.

8 Straffmätning vid flerfaldig brottslighet

8.1 Flerfaldig brottslighet och antalet brott

8.1.1 Brottsantalet har betydelse för påföljdsbestämningen

Det är mycket vanligt att någon vid samma tillfälle ska dömas för flera brott. I sådana fall tillämpas särskilda regler och principer vid påföljdsbestämningen. Innan påföljdsbestämningen kan påbörjas måste rätten alltså avgöra om den tilltalade har begått flera brott och vilka brott

som han eller hon i så fall ska dömas för. I många fall rör det sig om olika gärningar vid olika tillfällen och frågan om vilket antal brott som har begåtts är då oftast okomplicerad.

I andra fall kan frågan aktualiseras om den tilltalades agerande inom ramen för samma händelseförlopp eller under en viss tidsperiod uppfyller rekvisiten i flera olika straffbestämmelser eller samma straffbestämmelse flera gånger. Om det är fråga om olika ageranden och alltså olika brott kan också frågan uppstå om den tilltalade ska dömas för alla brott som har begåtts eller om något av brotten ska konsumeras. Frågan om vilka och hur många brott en person ska dömas för kan i dessa fall av s.k. brottslighetskonkurrens vara komplicerad och det finns inte alltid något författningsreglerat svar på hur den ska hanteras.

8.1.2 Brottslighetskonkurrens

När samma person har överträtt samma straffbud flera gånger brukar det beskrivas som likartad konkurrens. Brottsligheten kan i sådana fall utgöra ett eller flera brott av aktuellt slag. Det går inte att ange några generella kriterier för hur en brottsenhet ska avgränsas. Bedömningen beror på en rad olika faktorer, bl.a. tids- och rumssamband samt antalet brottsobjekt eller angreppsobjekt. I viss utsträckning kan också straffbudets skyddsintresse ge ledning. Vid t.ex. brotten mot person är syftet i allmänhet att skydda enskilda personers kroppsliga integritet. I dessa fall gäller därför som utgångspunkt att vad som utgör ett sammanhängande händelseförlopp mot en och samma person utgör ett brott (NJA 2019 s. 747).

Ytterst bestäms vad som är möjligt att samla under en brottsenhet av straffbudets handlingsbeskrivning. Som huvudregel innebär detta synsätt att så snart de i brottsbeskrivningen angivna rekvisiten är uppfyllda är det fråga om ett fullbordat brott och därmed också en brottsenhet. Det kan finnas skäl att göra undantag från denna huvudregel, men vanligen föreligger sådana skäl bara när det finns ett nära tidsmässigt eller rumsligt samband mellan de olika moment som annars skulle utgöra egna brottsenheter (NJA 2018 s. 378 och NJA 2019 s. 747). I rättspraxis återspeglas det anförda i en viss restriktivitet när det gäller att bedöma gärningar som är utspridda över tid såsom en brottsenhet (se bl.a. NJA 2006 s. 524, NJA 2007 s. 973, NJA 2018 s. 378 och NJA 2019 s. 747). Högsta domstolen konstaterade exempelvis i rättsfallet NJA 2018 s. 378, som gällde urkundsförfalskning, att det normalt föreligger en färdig brottsenhet så snart de rekvisit som anges i straffbestämmelsen är för handen. Det ansågs tala för att redan färdigställandet av varje särskilt förfalskningsobjekt utgjorde ett brott och att det sammanlagda antalet brott därmed motsvarade det antal urkunder som den tilltalade hade varit med om att förfalska. Även den omständigheten att verksamheten varit utspridd i tid ansågs tala för att det rörde sig om flera brott.

Olikartad konkurrens avser situationen att någon har överträtt flera olika straffbud genom samma gärning. Att den nu angivna konkurrenssituationen uppstår hänger samman med att tillämpningsområdet för många brottstyper helt eller delvis överlappar varandra. Detta medför i sin tur att en konkret gärning kan uppfylla rekvisiten i flera olika straffbestämmelser. Domstolens uppgift blir då att avgöra hur de olika bestämmelserna förhåller

sig till varandra, dvs. om de är avsedda att tillämpas parallellt eller om endast en bestämmelse ska tillämpas. I det sistnämnda fallet talar man om att det ena brottet konsumeras som subsidiärt till det andra.

I vissa fall tillhandahålls lösningen direkt i lagtexten genom en s.k. subsidiaritetsklausul. I en sådan anges uttryckligen vilket lagrum som ska ges företräde. Ett exempel på detta finns i 9 kap. 4 § brottsbalken. Av den bestämmelsen framgår att ansvar för utpressning kommer i fråga endast om gärningen inte är att betrakta som rån eller grovt rån. Om det inte är angivet i lagtexten hur en viss konflikt mellan olika straffbud ska hanteras kan vägledande uttalanden ibland finnas i lagmotiven.

Saknas såväl subsidiaritetsklausuler som klargörande förarbetsuttalanden får konkurrensfrågan, vilket närmare utvecklas i betänkandet, i stället besvaras utifrån olika principer och ändamålsöverväganden.

8.1.3 Medbestraffade gärningar

Om rätten kommer fram till att den tilltalade har begått flera brott och att någon konsumtion inte ska ske på grund av att ett straffbud betraktas som subsidiärt i förhållande till ett annat är utgångspunkten att den tilltalade ska dömas i brottskonkurrens, dvs. enligt samtliga de straffbud som överträtts. I vissa fall kan emellertid en del av brotten konsumeras på grund av att de betraktas som medbestraffade med den övriga brottsligheten.

En förutsättning för att betrakta viss brottslighet som medbestraffad är normalt att det finns något slags samband mellan de olika brotten. Sambandet kan t.ex. bestå i att brotten utgör led i samma brottsplan eller har samma angreppsobjekt. Vid olikartad konkurrens bör vidare krävas att de aktuella straffbestämmelserna har liknande skyddsintressen eller att det är vanligt att brotten begås i förening. Huvudregeln är att brott med lindrigare straffskala konsumeras. Grunderna för att betrakta viss brottslighet som medbestraffad kan i övrigt variera, men liknar ofta dem som anförs till stöd för att det finns ett subsidiaritetsförhållande mellan överlappande straffbud. En grund kan vara att något av brotten inte nämnvärt påverkar straffvärdet för den samlade brottsligheten. En annan kan vara att den medbestraffade brottsligheten i stället kan påverka straffmätningen inom skalan för huvudbrottet (se Asp m.fl., Kriminalrättens grunder, 2013, version 2, JUNO, s. 489 och 490.).

Ett annat skäl för att inte döma i konkurrens trots att flera brott har begåtts kan vara att ett av brotten beaktas som en försvårande omständighet vid bedömningen av ett annat, så att det senare placeras i en högre svårhetsgrad. Konsumtion kan i dessa fall motiveras som ett sätt att undvika omotiverad dubbelbestraffning.

8.1.4 Systematisk brottslighet

Framför allt vissa former av förmögenhetsbrott begås i vissa fall med sådan systematik att det i praxis ibland ansetts befogat att vid dessa brottstyper lägga samman gärningarna till ett brott som då kan placeras i en högre svårhetsgrad. Även när gärningspersonen redan från början har haft en tydlig plan som innebär att brottsligheten begåtts i flera steg kan en sådan lösning väljas. Det vanligaste i praxis är dock att en sådan

sammanläggning inte görs och att gärningspersonen döms för flera brott. (se NJA 2006 s. 524, NJA 2007 s. 973, NJA 2012 s. 886, NJA 2018 s. 378, NJA 2019 s. 747, NJA 2020 s. 344 samt prop. 2016/17:131 Grovt fordringsbedrägeri och andra förmögenhetsbrott s. 57 och prop. 2020/21:52 Tillträdesförbud till butik och förstärkt straffrättsligt skydd mot tillgreppsbrottslighet s. 86 och 87).

I de berörda fallen blir frågan hur en kvalifikationsgrund som tar sikte på det systematiska i förfarandet ska tillämpas i relation till en sådan brottsserie. Eftersom det i de fall där brotten är likartade sällan är ett alternativ att rubricera de i serien ingående brotten på olika sätt, blir det för domstolen ett val mellan att antingen rubricera samtliga brott som av normal svårhetsgrad eller som grova. Rätten ska i det sammanhanget alltid göra en allmän kontroll av att straffvärdet inte framstår som oproportionerligt i förhållande till den typ av brottslighet som är aktuell (se bl.a. NJA 2008 s. 359).

8.1.5 Kollektivdelikt och andra brottskonstruktioner som sammanför flera brott till ett

Vissa brottstyper, s.k. kollektivdelikt, är utformade så att alla gärningar som faller in under straffbudet i fråga och som begås under en viss tidsperiod utgör ett brott. Det rör sig alltså om gärningar som var för sig är tillräckliga för att ge upphov till ansvar för fullbordat brott, men som sammanförs till ett enda. Kollektivdelikten är få till antalet och förekommer jämförelsevis sällan. Exempel på sådana brott är bl.a. obehörig utövning av läkaryrket och olaga yrkesmässig trafik.

En brottstyp som till sin konstruktion liknar kollektivdelikt är grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken. Konstruktionen innebär att flera i sig brottsliga gärningar samlats under en gemensam brottsbeteckning med ett förhöjt straffminimum jämfört med det som skulle ha gällt för den samlade brottsligheten. Gärningarna hålls samman av att de begåtts mot samma person – en närstående till gärningspersonen – samt att de utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Syftet med regleringen är att uppgradera straffvärdet för ett upprepat och systematiskt kränkande handlande, men som består av enskilda gärningar som i och för sig kan ha varit relativt lindriga (prop. 1997/98:55 Kvinnofrid s. 76–80). Samma grundkonstruktion används i brotten olaga förföljelse enligt 4 kap. 4 b § brottsbalken och hedersförtryck enligt 4 kap. 4 e § brottsbalken.

En annan brottstyp som tillkommit delvis för att åstadkomma en skärpt straffrättslig bedömning av en viss form av systematisk brottslighet är grovt fordringsbedrägeri (se 9 kap. 3 a § brottsbalken och prop. 2016/17:131 s. 26–28.).

8.2 Påföljdsbestämningen vid flerfaldig brottslighet enligt gällande rätt

8.2.1 Gemensam påföljd som huvudregel

Huvudregeln när någon döms för flera brott är att rätten ska bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten (30 kap. 3 § första stycket brottsbalken). Förutom att den påföljd som då väljs kommer att omfatta samtliga de brott som gärningsmannen döms för, medför principen också att straffet för dessa brott måste mätas ut gemensamt och i ett enhetligt värde eller, med andra ord, i en och samma strafform. Det är sedan det gemensamma straffvärdet som ligger till grund för valet av påföljd.

Vilken påföljd som ska väljas påverkas inte i sig av det faktum att det är fråga om flerfaldig brottslighet. Liksom när det är fråga om endast ett brott bestäms påföljden således i enlighet med de allmänna regler för påföljdsval som finns i 30 kap. brottsbalken. Likaså kan reglerna i 34 kap. brottsbalken aktualiseras även vid flerfaldig brottslighet (se närmare om den regleringen i avsnitt 6.10).

Från huvudregeln att det ska dömas till en gemensam påföljd finns ett antal undantag. Undantagsreglerna syftar till att hantera de situationer där en tillämpning av huvudregeln skulle resultera i att den straffrättsliga reaktionen antingen blev alltför lindrig eller alltför sträng.

I avsnitt 6 föreslås nya regler för bestämmande av straff. Huvudregeln föreslås fortsatt vara att en gemensam påföljd ska bestämmas när någon döms för flera brott.

8.2.2 En gemensam straffskala

När en gemensam påföljd ska bestämmas är utgångspunkten att en straffskala ska konstrueras för den samlade brottsligheten. Bestämmelser om hur en gemensam straffskala ska konstrueras finns i 25 kap. 6 § brottsbalken när det gäller böter och i 26 kap. 2 § brottsbalken när det är fråga om fängelse.

I 26 kap. 2 § första stycket brottsbalken anges att fängelse får användas som gemensamt straff för flera brott, om fängelse kan följa på något av brotten. I andra stycket i samma paragraf finns bestämmelser om straffskalans maximum när fängelse används som gemensam påföljd för flera brott. Där framgår att fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten, dock med vissa begränsningar. Det svåraste straffet får inte överskridas med mer än ett, två eller fyra år, beroende på vilket svåraste straff som kan följa på brottsligheten. Som ytterligare begränsning gäller att det gemensamma straffet inte får överstiga vare sig de högsta straffen sammanlagda med varandra eller 18 år. När det högsta föreskrivna fängelsestraffet på viss tid för ett brott är 18 år saknas det alltså möjlighet att döma till ett längre tidsbestämt straff vid flerfaldig brottslighet. För samtliga sådana brott är det dock möjligt att döma till fängelse på livstid. Om domstolen finner att ett längre straff än fängelse i 18 år bör dömas ut vid flerfaldig brottslighet, kan alltså fängelse på livstid väljas (se prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m. s. 51).

I 26 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken anges att böter vid tillämpningen av andra stycket ska anses motsvara fängelse i en månad.

Den gemensamma straffskalans minimum framgår av 26 kap. 2 § fjärde stycket brottsbalken. Där anges att det svåraste av de lägsta straffen inte får underskridas. I prop. 2025/26:218 föreslås att den bestämmelsen ska tas bort. Det är inte avsett att innebära någon ändring i sak eftersom minimistraffet för ett visst brott ändå inte får underskridas annat än när det är särskilt föreskrivet (se prop. 2025/26:218, s. 203).

Om någon tidigare gjort sig skyldig till brott och på nytt ska dömas till fängelse får, under de förutsättningar som anges i 26 kap. 3 §, det högsta straff som kan följa på brottet eller brotten överskridas med maximalt fyra år. Om det nya straffet avser flera brott gäller det förhöjda maximistraffet i förhållande till vad som annars hade varit det högsta straffet enligt bestämmelserna om flerfaldig brottslighet i 26 kap. 2 § brottsbalken. Om domstolen tillämpar både 2 och 3 §§ kan det längsta fängelsestraff som anges i en straffskala således överskridas med maximalt åtta år, dock med den begränsningen att ett tidsbestämt fängelsestraff aldrig får överstiga 18 år. På liknande sätt får, enligt 26 kap. 3 a §, det högsta straff som kan följa på brottet överskridas med som mest fyra år under de förutsättningar som anges där. Även här innebär regleringen att det längsta fängelsestraff som anges i en straffskala kan överskridas med maximalt åtta år – dock med den begränsningen att ett tidsbestämt fängelsestraff aldrig får överstiga 18 år – i det fall domstolen tillämpar både 26 kap. 3 a § och bestämmelserna om flerfaldig brottslighet i 26 kap. 2 § brottsbalken.

Regeringen har i prop. 2025/26:218 föreslagit en ny reglering av den gemensamma straffskalan för fängelse vid flerfaldig brottslighet som innebär att det högsta maximistraffet får dubbleras. Straffet får dock inte överstiga maximistraffen sammanlagda med varandra. Det får inte heller överstiga 18 år. Om mer än ett av brotten har ett maximistraff som uppgår till fängelse i tolv år får det enligt förslaget dömas till fängelse på livstid. De föreslagna ändringarna föreslås träda i kraft den 1 augusti 2026.

Böter får användas som gemensamt straff för flera brott, om böter kan följa på vart och ett av brotten (25 kap. 5 § brottsbalken). Denna förutsättning är i första hand uppfylld när böter ingår i straffskalan för samtliga brott, men också i de fall då straffskalan för ett eller flera av brotten inte innehåller böter men denna påföljd ändå kan dömas ut med stöd av någon strafflindringsgrund (se Bäcklund m.fl. Brottsbalken, 2025, version 26, JUNO, kommentaren till 25 kap. 5 §).

Böter som gemensamt straff för flera brott döms ut i dagsböter, om något av brotten bör föranleda dagsböter (25 kap. 6 § första stycket brottsbalken). Om samtliga brott är sådana att endast penningböter kan komma i fråga, används den bötesformen som gemensamt straff.

Liksom när det gäller brott på fängelsenivå tillämpas vid flerfaldig bötesbrottslighet en förhöjd straffskala. När det är fråga om endast ett brott får straffet bestämmas till lägst 30 och högst 150 dagsböter eller, i fråga om penningböter, till lägst 200 kronor och högst 4 000 kronor. Vid flerfaldig brottslighet får som gemensamt straff i stället dagsböter bestämmas till ett antal av högst 200 och penningböter till ett belopp av högst 10 000 kronor. Om det för något av brotten är föreskrivet ett visst lägsta straff får detta inte underskridas. (Se 25 kap. 2, 3 och 6 §§ brottsbalken.)

8.2.3 Bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde

Allmänt om straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet

När någon har gjort sig skyldig till flera brott bestäms straffet inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Vid denna bedömning tillämpas den s.k. asperationsprincipen. I praktiken innebär det att tillkommande brott får en avtagande betydelse för straffvärdet.

Vid flerfaldig brottslighet gäller således den förhöjda straffskala som följer av 25 kap. 6 § och 26 kap. 2 § brottsbalken. I praktiken sker straffmätningen av flera brott ofta inom straffskalan för det allvarligaste brottet. Den förhöjda straffskalan kommer till användning endast i svårare fall. Denna praxis ligger i linje med hur regleringen varit avsedd att tillämpas (se prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.] s. 73).

Straffmätningen för flerfaldig brottslighet sker i praktiken på ett sätt som tar hänsyn till att den gemensamma straffskalan är begränsad på angivet sätt. Genom att tillämpa s.k. mängdreduktioner för tillkommande brott åstadkoms en straffmätning som gör att merparten av förekommande brottskombinationer kan rymmas och rangordnas inom den tillämpliga straffskalan. Straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet är inte lagreglerad på annat sätt än vad som nyss beskrivits. Vissa allmänna riktlinjer har dock utvecklats i praxis och i den juridiska litteraturen. Högsta domstolen har i ett flertal rättsfall konstaterat att utgångspunkten för straffvärdebedömningen i allmänhet är det allvarligaste av de brott som föreligger till bedömning. Till straffvärdet för detta brott läggs därefter en efter hand minskande del av straffvärdet för vart och ett av de övriga brotten i ordning efter brottens allvar. En allmän kontroll görs också av att ett på så sätt beräknat straffvärde inte framstår som oproportionerligt i förhållande till den typ av brottslighet som är aktuell. Straffet för den samlade brottsligheten bör också avspegla dess allvar i förhållande till annan brottslighet. (Se bl.a. NJA 2008 s. 359, NJA 2009 s. 485 I–III, NJA 2018 s. 378, NJA 2019 s. 238, NJA 2019 s. 747 och NJA 2020 s. 703.) I praktiken innebär det att det straff som utmäts vid flerfaldig brottslighet i allmänhet ligger väsentligt lägre än vad som skulle bli följden av en sammanläggning av straffvärdena för varje enskilt brott som ingår i brottsserien.

När straffvärdet för flerfaldig brottslighet ska bedömas behöver rätten med denna metod alltså bilda sig en ungefärlig uppfattning om de enskilda brottens straffvärden för att sedan, med dessa som utgångspunkt, fastställa straffvärdet för den samlade brottsligheten. Ett sådant tillvägagångssätt förutsätter naturligtvis att det i det konkreta fallet går att fastställa hur många brott som har begåtts. När det inte går att avgöra får straffvärdet bedömas på annat sätt.

Omständigheter som påverkar bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde

Den samlade brottslighetens straffvärde bestäms alltså enligt rådande praxis med utgångspunkt i det allvarligaste av de brott som ingår i

brottsserien. I vilken utsträckning de övriga brotten påverkar straffmätningen är beroende av en rad olika omständigheter. Exempelvis får det relativa straffvärdet för de brott som omfattas av straffmätningen betydelse. Är det något brott som har ett väsentligt högre straffvärde än övriga brott påverkar de senare brotten i allmänhet endast i mindre grad bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde, medan motsatsen gäller om de aktuella brotten sedda för sig har ett likartat straffvärde. Den nivå inom fängelsestraffskalan som är aktuell kan också ha betydelse för vilket genomslag förekomsten av flerfaldig brottslighet får vid straffvärdebedömningen. Normalt bör flerfaldig brottslighet relativt sett få betydligt större genomslag vid straffvärdebedömningen när det är fråga om låga straffnivåer än i de fall då straffnivån är hög (se NJA 2008 s. 359).

Andra faktorer som kan vara av betydelse är exempelvis vilken eller vilka typer av brott som är aktuella samt vilket tidsmässigt och annat samband som kan finnas mellan brotten. Om det rör sig om brottslighet där det finns ett tydligt samband mellan brotten, t.ex. där flera brott har begåtts inom ramen för en och samma brottsplan eller har utövats mer eller mindre systematiskt eller där brotten har riktat sig mot samma målsägande kan det finnas skäl att låta asperationsprincipen få ett mindre genomslag än annars. En situation där det i stället kan finnas skäl att ge asperationsprincipen ett större genomslag är när det har dömts för två brott i brottskonkurrens trots att det ena brottet ingår som ett led i genomförandet av det senare brottet (se NJA 2020 s. 703).

Den avtagande betydelsen av tillkommande brott som asperationsprincipen innebär får till följd att reduktionerna av de enskilda brottens straffvärden blir större när det är fråga om ett stort antal brott. När det är fråga om brottslighet som utövats systematiskt, vilket utgör en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § 6 brottsbalken, kan dock brottslighetens omfattning få större betydelse i skärpande riktning.

Det har också betydelse om det sammantagna straffvärdet ligger på bötesnivå eller fängelsenivå. Som framgår av det följande görs det ofta mindre reduktioner i förhållande till ett kumulerat värde när brottsligheten endast föranleder böter.

Reduktionernas storlek vid böter

Bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde påverkas alltså av ett flertal faktorer utöver det isolerade straffvärdet för respektive brott. I praxis och doktrin har dock vissa hanteringsmodeller utvecklats för bedömningen.

Vid föreläggande av ordningsbot som gemensamt för flera brott ska den högsta boten ökas med 50 procent av den sammanlagda boten för övriga brott (se Riksåklagarens föreskrifter [2024:1084] om ordningsbot för vissa brott). Denna metod för bestämmande av penningböter används i allmänhet även av domstolarna.

Motsvarande beräkningsmodell tillämpas när det är frågan om dagsbotsstraff. Enligt Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning *Normalstraff för vissa bötesbrott – stöd vid strafföreläggande* (RäV 2021:21) ska i normala fall antalet dagsböter för det grövsta brottet ökas med 50 procent av det sammanlagda antalet dagsböter för övriga brott.

Vid omfattande bötesbrottslighet kan det enligt praxis finnas anledning att avvika från denna beräkningsgrund (se t.ex. NJA 2014 s. 859).

Straffvärden på fängelsenivå

När det är fråga om brott på fängelsenivå bedöms den samlade brottsligheten typiskt sett med större differentiering än vid bötesbrottslighet. I den juridiska litteraturen har tabeller till hjälp för beräkningen tagits fram med utgångspunkt i praxis. Beroende på det svåraste brottets straffvärde anges i tabellerna vilka bestämda andelar av straffvärdet för de tillkommande brotten som ska läggas till. Som konstateras i betänkandet har dessa tabeller fått ett förhållandevis stort genomslag i rättstillämpningen.

De tabeller som används är endast avsedda att fungera som en utgångspunkt för bedömningen och är alltså inte tänkta att ersätta den närmare straffvärdebedömning som behöver göras vid flerfaldig brottslighet. Exempelvis kan efter en sammanräkning en kontroll göras av den samlade brottslighetens straffvärde, för att bedöma om det framstår som rimligt. Som utredningen framhåller kan dock användandet av tabeller av detta slag, särskilt vid lägre straffvärden, ha lett till en mer schabloniserad straffvärdebedömning och till att större mängdreduktioner i allmänhet kommit att göras.

Särskilt om straffvärdebedömningen när det finns ett samband mellan brotten

Det eventuella samband som finns mellan de brott som har begåtts får enligt rådande ordning betydelse för straffvärdebedömningen på olika sätt. När det exempelvis döms för flera brott i konkurrens kan omständigheter som har betydelse för straffvärdet vara gemensamma för flera av de brott som det döms för. Så kan vara fallet när ett av de brott som har begåtts har ingått som ett led i utförandet av ett annat brott. I sådana fall har det ansetts att dessa omständigheter inte ska ges fullt genomslag vid straffvärdebedömningen (se NJA 2012 s. 79, NJA 2019 s. 553, NJA 2020 s. 703 och NJA 2021 s. 139).

Särskilda frågor gör sig gällande när det är fråga om ett flertal likartade brott. I enlighet med hur tillämpningen av asperationsprincipen har kommit att utvecklas i praxis minskar i allmänhet betydelsen av varje enskilt brott med antalet brott som har begåtts. Rör det sig dessutom om likartade brott som begåtts med kort mellanrum anses det ibland finnas skäl att låta den tillkommande brottsligheten påverka straffvärdet mindre än om brotten varit av olika slag och begåtts under ett längre tidsintervall. Asperationsprincipen ges alltså större genomslag i sådana fall genom att en större minskning görs av de enskilda brottens isolerade straffvärden (jfr NJA 2009 s. 485 I–III och NJA 2011 s. 675). Det sagda utesluter dock inte att seriebrottslighet bör ges ett tydligt genomslag i straffvärdebedömningen (se NJA 2008 s. 359).

Brottslighet som präglas av särskild systematik eller planering

Det förhållandet att det rör sig om en serie likartade brott medför alltså ofta att asperationsprincipen ges ett större genomslag än normalt. När sådan seriebrottslighet har begåtts inom ramen för en och samma brottsplan eller annars har utövats systematiskt kan emellertid särskilda

överväganden göra sig gällande. Sådana förhållanden kan nämligen vara att betrakta som försvårande vid straffvärdebedömningen enligt 29 kap. 2 § 6 brottsbalken. Den särskilda systematiken och planeringen kan då ges betydelse på så sätt att den reduktion av den samlade brottslighetens straffvärde som följer av asperationsprincipen blir något mindre än annars (se t.ex. NJA 2018 s. 378). Det kan åstadkommas genom en lämplig justering av det värde som en sammanläggning med avtagande andelar annars skulle ha lett till. I de fall ett systematiskt förfarande har lett till att brottsligheten rubricerats som allvarligare finns det mera sällan anledning att samtidigt justera det slutliga straffvärdet uppåt (se NJA 2018 s.634). Endast den omständigheten att ett brottsligt förfarande har upprepats har inte ansetts tillräckligt för att det ska bedömas som ett systematiskt eller planerat förfarande. När upprepningen exempelvis bedömts bero på omognad och oförstånd eller när det rört sig om upprepade förvärv av narkotika som beror på eget missbruk har brottsligheten inte betraktats som systematisk i den mening som avses i 29 kap. 2 § 6 brottsbalken (se NJA 2008 s. 359 och NJA 2011 s. 675).

En särskild form av systematik föreligger i det fallet att upprepade brott begås mot en och samma person. Fråga uppkommer då hur det tilltagande allvar som ett sådant förfarande ofta innebär för brottsoffret kan beaktas vid straffvärdebedömningen. Högsta domstolen har i ett flertal rättsfall under senare år generellt uttalat att det i fall där brottsligheten har riktat sig mot samma målsägande inte sällan kan finnas skäl att låta asperationsprincipen få ett mindre genomslag än annars (se NJA 2018 s. 378, NJA 2019 s. 238, NJA 2019 s. 747, NJA 2020 s. 216 p. 10 och NJA 2020 s. 703 p. 25).

8.3 Behovet av en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet

Regeringens bedömning

Det nuvarande sättet för straffmätning vid flerfaldig brottslighet tar inte tillräcklig hänsyn till straffvärdet för de enskilda brott som ingår i brottsligheten. Det finns därför ett behov av en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet som innebär att tillkommande brott ges ett större genomslag.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer i sak överens med regeringens.

Remissinstanserna

Remissutfallet är blandat. De flesta av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över behovet av en ny reglering. *Helsingborgs tingsrätt* instämmer i bedömningen att flerfaldig brottslighet bör få ett tydligare genomslag vid straffmätningen. *Göteborgs tingsrätt* och *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att en ny reglering skulle behövas om syftet är att åstad-

komma en förändring av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet. Göteborgs tingsrätt, liksom *Länsstyrelsen i Halland*, ser också positivt på att en särskild reglering införs. *Hovrätten för Nedre Norrland* instämmer i bedömningen att asperation enligt gällande principer innebär att tillkommande brottslighet snabbt förlorar i betydelse men avstyrker såväl utredningens huvudförslag som det alternativa förslaget.

Flera remissinstanser är kritiska till den behovsbeskrivning som görs i utredningen och anser bl.a. att det saknas skäl för den repressionsökning som utredningens förslag sammantaget innebär. Dessa synpunkter behandlas i avsnitt 5. *Svea hovrätt* och *Umeå tingsrätt* anser att det redan med dagens ordning är möjligt att ta hänsyn till flerfaldig brottslighet på ett mer nyanserat sätt. Umeå tingsrätt framhåller också att de föreslagna ändringarna av reglerna om gemensam straffskala vid flerfaldig brottslighet pekar ut riktningen mot att asperationsprincipen ska få mindre genomslag än tidigare.

Skälen för regeringens bedömning

En skärpt syn på flerfaldig brottslighet

Som regeringen framhåller i avsnitt 5.2 kan dagens påföljdssystem i många fall leda till utfall som inte kan beskrivas som rättvisa. Sådana situationer uppstår när brottsligheten inte möts av en reaktion som fullt ut återspeglar dess allvar. Särskilt brottsofferperspektivet och behovet av att skydda samhället mot den fara eller skada som allvarlig brottslighet innebär behöver i större utsträckning än i dag vara vägledande för utformningen av påföljdssystemet. Regeringen lämnar därför i avsnitt 7.2 förslag som bl.a. syftar till att hela straffskalan ska komma till användning i högre utsträckning än i dag. Den föreslagna regleringen avser i första hand straffmätning för ett enskilt brott. Regeringen bedömer att det i detta sammanhang och med dessa utgångspunkter finns anledning att också överväga en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet. Som framgår av avsnitt 6.4 och 6.10.9 föreslås huvudregeln fortsatt vara att rätten ska döma till en gemensam påföljd för brotten när någon döms för flera brott.

Det nuvarande sättet för straffmätningen vid flerfaldig brottslighet innebär i praktiken att tillkommande brottslighet regelmässigt ges ett begränsat och avtagande genomslag i straffmätningen (se avsnitt 8.2.3). Från allmän synpunkt finns berättigade förväntningar på att brott möts av en reaktion som står i proportion till brottets allvar. En sådan förväntan kan finnas inte minst hos brottsoffer som utsatts för det aktuella brottet. Den rådande ordningen innebär att straffvärdet för enskilda brott i många fall reduceras förhållandevis kraftigt, eller inte får genomslag alls vid straffmätningen, oavsett vilken typ av brottslighet det rör sig om.

Reaktionen på brottsligheten blir i sådana fall avsevärt mildare än vad som hade blivit följden om de enskilda brotten hade bedömts för sig. Inte minst när det rör sig om brott riktade mot ett brottsoffer kan denna typ av straffmätning leda till resultat som inte i tillräcklig grad kan anses motsvara brottslighetens allvar.

Begränsningar av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet

Som anges i avsnitt 8.2.3 saknas en närmare reglering av hur straffmätningen ska gå till vid flerfaldig brottslighet. För sådan brottslighet tillämpas enligt hittillsvarande ordning en jämförelsevis begränsad straffskala (se avsnitt 8.2.2). Utrymmet för att vid flerfaldig brottslighet låta de tillkommande brotten få genomslag är således begränsat.

Det förhållandet att straffskalan vid flerfaldig brottslighet höjs med viss begränsning har betraktats som ett uttryck för asperationsprincipen och har ansetts motivera en liknande begränsning även när det gäller den konkreta straffvärdebedömningen. Som närmare redovisas i betänkandet finns olika skäl bakom den metod för straffvärdebedömning som följer av asperationsprincipen. Det rör sig bl.a. om att tillgodose intresset av relativ proportionalitet, likabehandling och humanitet. Det rör sig också om att hantera situationer som sammanhänger med principer om brottslighetskonkurrens.

Den av domstolarna tillämpade metoden för straffvärdebedömning, som bygger på asperationsprincipen, lämnar mycket litet utrymme att bedöma straffvärdet så högt att det närmar sig straffmaximum. I praktiken bestäms straffet i de flesta fall inom ramen för straffskalan för det allvarligaste brottet, dvs. utan att den förhöjda straffskalan kommer till användning. Denna restriktivitet ligger i linje med uttalanden som gjordes i det lagstiftningsärende som ligger till grund för dagens reglering, enligt vilka man vid flerfaldig brottslighet normalt bör kunna hålla sig inom de vanliga straffskalorna. Som framgår i avsnitt 7.1.7 uttalades i samma förarbeten att den övre delen av straffskalan i första hand är avsedd för exceptionella fall som i praktiken sällan inträffar. (Se prop. 1987/88:120 s. 73, 78 och 79).

Som redogörs för i avsnitt 8.2.2 har regeringen i prop. 2025/26:218 föreslagit en ny straffskala för flerfaldig brottslighet som innebär att när fängelse på viss tid används som gemensamt straff för flera brott ska det högsta maximistraffet enligt straffskalorna för brotten få dubbleras. Straffet ska dock, liksom hittills, inte få överstiga vare sig maximistraffen sammanlagda med varandra eller 18 år. Det föreslås också att livstids fängelse ska kunna dömas ut som gemensamt straff för vissa allvarliga fall av upprepade vålds- och sexualbrott. De föreslagna lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 augusti 2026. Den omständigheten att den gemensamma straffskalan enligt dessa förslag får en annan utformning, med mindre begränsningar, innebär att de bakomliggande skälen för nivån på den reduktion som i dag tillämpas i viss mån förlorar i styrka. Dessa lagändringar är dock inte i sig avsedda att leda till någon påtaglig förändring av sättet på vilket straffmätningen sker vid flerfaldig brottslighet. Bedömningen har samtidigt gjorts att förslaget om en ändrad konstruktion av den gemensamma straffskalan ger uttryck för en skärpt syn på flerfaldig brottslighet och att förslagen möjliggör strängare straff i vissa situationer där den nuvarande straffskalan inte ger utrymme för det (se prop. 2025/26:218, avsnitt 5.3.2 och 5.3.3).

Omständigheter som bör vara relevanta för straffvärdet

Enligt den hittillsvarande regleringen i 29 kap. brottsbalken och enligt de förslag som lämnas i avsnitt 7.2.2 och 7.2.3 ska omständigheter hänförliga

till gärningen och den tilltalades skuld ligga till grund för bedömandet av straffvärdet. Sådana omständigheter riskerar dock, i fall av flerfaldig brottslighet, att få en mindre framträdande betydelse med en ordning som i allmänhet medför att de enskilda brottens straffvärden reduceras i förhållande till det antal brott som den tilltalade döms för. Kränkningen av det intresse som en straffbestämmelse ska skydda kan inte anses bli mindre av det skälet att flera brott har begåtts. Det tillvägagångssätt som i rättstillämpningen används vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet (se avsnitt 8.2.3) framstår mot denna bakgrund inte alltid som förenligt med det grundläggande synsätt som ligger bakom regleringen och som innebär att straffvärdet ska grundas på den brottsliga gärningen.

Enligt regeringens bedömning kan intresset av proportionalitet, likabehandling och humanitet tillgodoses även med en annan metod för straffmätning av flerfaldig brottslighet än den som används i dag. Det framstår inte som nödvändigt att generellt utgå från att tillkommande brott ska räknas samman med avtagande andelar för att tillgodose dessa intressen. I många fall skulle en sammanläggning av straffvärdena för varje brott inte innebära en orimligt hård reaktion på den samlade brottsligheten, vare sig i jämförelse med annan brottslighet eller i relation till allvaret i den brottslighet som är aktuell. Tvärtom framstår det i många fall som en rimlig reaktion på den samlade brottsligheten. Exempelvis skulle sådan förhållandevis vanlig brottslighet som en misshandel, en stöld och ett rattfylleri vid en sammanläggning av de enskilda brottens straffvärden i normala fall inte kunna sägas leda till en orimligt sträng reaktion. I det fallet, och i många andra, gör sig inte de nämnda skälen för en tillämpning av asperationsprincipen på ett tydligt sätt gällande.

Behovet av en lagändring

Den ordning som styr straffmätningen vid flerfaldig brottslighet är endast delvis lagreglerad. De närmare principerna har utvecklats i samspel mellan lagstiftning, praxis och den juridiska litteraturen. Som beskrivs i avsnitt 8.2.3 har Högsta domstolen i flera avgöranden utvecklat närmare kriterier för hur olika situationer ska hanteras. I enlighet med vad *Svea hovrätt* och *Umeå tingsrätt* framför finns det mot den bakgrunden visst utrymme för en utveckling av rättsläget även utan att det görs ändringar i lag. Det innebär dock endast att sådana förutsättningar finns och inte att någon sådan utveckling är att vänta. Den rådande ordningen bygger dessutom på en mångårig rättsutveckling där den metod för straffmätning som här beskrivits, som utgår från straffvärdet för det allvarligaste brottet med tillägg av minskande andelar, har fått starkt genomslag. Regeringen bedömer därför, i linje med vad som framförts av *Göteborgs tingsrätt*, *Helsingborgs tingsrätt* och *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, att en lagändring är nödvändig för att åstadkomma en tydlig förändring i en annan riktning. Tillkommande brott bör alltså genom ändring i lag ges en större påverkan på straffvärdet och därmed på straffmätningen vid flerfaldig brottslighet.

För att tillgodose kravet på att brottslighet ska leda till en påföljd som utgör en tillräckligt ingripande reaktion när det döms för flera brott finns det mot denna bakgrund anledning att se över regleringen av hur straffmätningen bör ske vid flerfaldig brottslighet. En utgångspunkt för

dessa överväganden bör vara att de enskilda brott som den tilltalade döms för i högre grad ska påverka straffvärdet för den samlade brottsligheten. Straffvärdet för respektive brott bör alltså bilda utgångspunkt för straffmätningen vid flerfaldig brottslighet.

8.4 Straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ska utgå från det sammanlagda straffvärdet för de brott som den tilltalade döms för

Regeringens förslag

När ett gemensamt straff för flera brott bestäms ska rätten vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde som utgångspunkt lägga samman straffvärdena för vart och ett av de brott som ingår i brottsligheten. Vid bedömningen ska också brottslighetens sammantagna allvar och det samband som kan finnas mellan brotten beaktas.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer inte överens med regeringens. Enligt utredningens förslag ska, när ett gemensamt straff för flera brott mäts ut, den samlade brottslighetens straffvärde bedömas så att det svarar mot brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar. Vid den bedömningen ska sådana brott som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person som utgångspunkt ges fullt genomslag. Utredningens alternativa förslag, som den inte ställer sig bakom, stämmer delvis överens med regeringens. Det förslaget innebär att de tre allvarligaste brotten och brott som inneburit ett allvarligt angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person ska ges fullt genomslag. Därutöver ska en del av straffvärdet för vart och ett av övriga brott läggas till. Enligt en undantagsregel föreslås en annan bedömning kunna göras i vissa fall.

Remissinstanserna

Remissutfallet är blandat. Remissinstanserna yttrar sig i de flesta fall endast över utredningens huvudförslag. De som också yttrar sig över det alternativa förslaget avstyrker det eller förordar i vart fall huvudförslaget.

Brottsofferjouren, *Ekobrottsmyndigheten*, *Helsingborgs stad*, *Jämställdhetsmyndigheten*, *Linköpings universitet (Barnafrid - Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)*, *Lycksele kommun*, *Länsstyrelsen i Halland*, *Länsstyrelsen i Västra Götaland*, *Polismyndigheten*, *Skatteverket* och *Solna tingsrätt* tillstyrker eller är i allt väsentligt positivt inställda till förslaget.

Brottsofferjouren pekar på att regelns omfattning bör anges tydligt så att inte undantagen från huvudregeln kommer att tillämpas i alltför hög utsträckning.

Ekobrottsmyndigheten anser att det är positivt att utredningen har haft som övergripande ambition att skapa ett flexibelt påföljdssystem i syfte att åstadkomma en nyanserad straffmätning i det enskilda fallet.

Länsstyrelsen i Halland välkomnar förslaget om en särskild regel för straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet men framhåller också att det kan finnas en risk för oproportionerligt hårda straff när livstids fängelse döms ut för samlad brottslighet.

Ett antal remissinstanser, däribland *Attunda tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Göteborgs universitet*, *Helsingborgs tingsrätt*, *Hovrätten för Västra Sverige, Justitiekanslern*, *Kammarrätten i Göteborg*, *Kriminalvården*, *Länsstyrelsen i Skåne*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Umeå tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* varken tillstyrker eller avstyrker förslaget men framför vissa synpunkter på bland annat regleringens utformning.

Göteborgs universitet anser att förslaget framstår som en rimlig lösning, under förutsättning att tydliga motivuttalanden görs.

Helsingborgs tingsrätt anser att den föreslagna regleringen av vilka brott som bör ges fullt genomslag i straffmätningen riskerar att begränsa tillämpningsområdet alltför mycket.

Hovrätten för Västra Sverige instämmer i utredningens bedömning att regleringen bör utformas så att den ger förutsättningar för nyanserade bedömningar.

Justitiekanslern instämmer i utredningens bedömning att förslagens effekter i förhållande till olika straffprocessuella regler behöver analyseras djupare, bl.a. i fråga om tillämpningen av reglerna om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Även Ekobrottsmyndigheten, Skatteverket och Åklagarmyndigheten pekar på ett sådant behov.

Norrköpings tingsrätt anser att förslaget innehåller otydligheter med hänsyn till utformningen av den presumtionsregel som utredningen föreslår.

Åklagarmyndigheten anser att den i huvudförslaget föreslagna konstruktionen med en grundregel och en presumtionsregel är komplex och innebär problem för tillämpningen. Enligt myndigheten finns risk för bristande enhetlighet i tillämpningen, dels eftersom presumtionsregeln är avsedd att tillämpas utanför sitt kärnområde, dels eftersom stödreglerna endast utgör utgångspunkter för bedömningen och ska frångås om resultatet inte framstår som en tillräcklig eller rimlig reaktion på brottsligheten i fråga. Myndigheten anser också att förslaget riskerar att leda till att frågan om antalet brott får alltför stor betydelse.

Hovrätten för Nedre Norrland, *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Högskolan i Gävle*, *Institutet för mänskliga rättigheter*, *Jönköpings tingsrätt*, *Luleå tingsrätt*, *Lunds universitet*, *Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden* och *Kriminologiska institutionen*), *Svea hovrätt*, *Sveriges advokatsamfund*, *Sveriges Domareförbund*, *Södertörns tingsrätt*, *Tullverket, UNICEF Sverige*, *Uppsala tingsrätt* och *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* avstyrker förslaget.

Hovrätten för Nedre Norrland kan inte tillstyrka förslaget eftersom det kan förväntas innebära att flerfaldig grov brottslighet bestående av vitt skilda gärningar ofta kan antas leda till samma straff på grund av bestämmelsen om gemensam straffskala.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anser att förslagen medför att det bör definieras eller på annat sätt förtydligas vad som avses med en brottsenhet, med hänsyn till den ökade betydelse som frågan får med förslagen. Hovrätten instämmer i bedömningen att det är nödvändigt att införa en särskild regel om straffvärderingen vid flerfaldig brottslighet, om en ny ordning ska införas. Enligt hovrätten är den föreslagna bestämmelsen dock alltför allmänt hållen och lämnar utrymme för godtycke. Hovrätten anser också att utredningen inte heller i övrigt ger någon närmare vägledning för hur bestämmelsen ska tillämpas. Hovrätten gör också bedömningen att den föreslagna ordningen kan medföra att ett åtal för ett s.k. paraplybrott, exempelvis grov kvinnofridskränkning, i vissa fall kan leda till ett kortare straff jämfört med ett åtal som delats upp på flera enskilda brott. Synpunkter av det slaget framförs också av Norrköpings tingsrätt. Hovrätten lämnar också vissa synpunkter på utformningen av den reglering som huvudförslaget innebär.

Jönköpings tingsrätt anser bl.a. att förslaget framstår som mycket komplicerat, svårtillämpat och oförutsebart.

Lunds universitet (juridiska fakulteten) anser att utredningens skäl för att inte ställa sig bakom det alternativa förslaget gör sig gällande även i fråga om utredningens förslag, då den innebär obegränsad kumulation för vissa brott. Universitetet anser vidare att presumtionsregeln av legalitetsskäl inte bör få tillämpas även på andra brott än sådana som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person.

Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) anser att utredningens förslag har betydande brister. Enligt universitetet är det svårt att förstå varför straffvärdet för ett visst brott ska få olika genomslag beroende på om detta bedöms inom ramen för flerfaldig brottslighet eller inte eftersom straffvärdet principiellt sett beror på att brotten är olika klandervärda. Utredningens förslag framstår enligt universitetet som ologiska och systemfrämmande. Universitetet framhåller att vad som är att anse som ett eller flera brott i hög grad är en fråga om lagstiftningsteknik, och knappast kan avgöras på ett enkelt sätt i teoretiskt hänseende. Det som föreslås om att en helhetsbedömning ska göras vid bedömningen av straffvärdet kan enligt universitetet endast förväntas få begränsad betydelse, med hänsyn till regeln om att vissa brott ska få fullt genomslag som samtidigt föreslås.

Enligt Svea hovrätt framstår utredningens resonemang om hur straffvärdebedömningen är avsedd att göras som svårbegripliga. Den föreslagna presumtionsregeln får enligt hovrätten ett orimligt vidsträckt tillämpningsområde och det finns enligt hovrätten betydande risk för att lindrigare brottslighet kommer att bestraffas strängare än allvarligare brottslighet. Hovrätten anser att utredningens förslag i fråga om att presumtionsregeln ska kunna tillämpas i fler fall än de som uttryckligen anges gör regleringen komplicerad och oförutsebar samt riskerar att leda till orättvisa resultat.

Sveriges advokatsamfund anser att även i de fall som föreslås omfattas av presumtionsregeln bör en viss asperation tillämpas vid straffvärdebedömningen för flerfaldig brottslighet. Samfundet anser att regleringen i vart fall, i likhet med den motsvarande bestämmelsen som gäller för närvarande, endast ska omfatta allvarliga angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person. Den bedömning som utredningen föreslår

framstår enligt advokatsamfundet som tämligen teoretisk och medför tillämpningsproblem.

Sveriges Domareförbund anser att lagstiftningen behöver kompletteras med tydliga vägledande uttalanden för att en enhetlig rättstillämpning ska kunna upprätthållas. Utan någon sådan vägledning finns enligt förbundet en risk för att rättstillämpningen kommer att variera i så hög grad att den under en längre tid inte kan ses som rättssäker.

Södertörns tingsrätt anser att det principiellt kan ifrågasättas varför metoden för straffvärdebedömning vid flerfaldig brottslighet bör skilja sig åt beroende på brottstyp. Den föreslagna ordningen riskerar enligt tingsrätten att leda till en betydande straffskärpning som blir svår att motivera utifrån den nuvarande systematiken och brottens förhållande till varandra. Tingsrätten är också kritisk till att det inte anges hur sammanläggning av andra brott ska gå till som på grund av att de upprepats i stor omfattning bör ges ett större genomslag i den samlade bedömningen. Det finns också enligt tingsrätten en risk för att frågor om brottsenhet i praktiken leder till stora skillnader i straffmätningen för brottslighet av likartat slag. Tingsrätten framhåller också vikten av att i sammanhanget beakta hur bedömningen bör relateras till frågor som rör ny påföljd efter tidigare dom. Om förslaget ska genomföras efterfrågar tingsrätten en mer utförlig och praktisk vägledning till hur den nya regleringen om straffmätning vid flerfaldig brottslighet ska tillämpas.

Tullverket anser att det delvis saknas underlag om behov och effekter av förslagen, vilket får till följd att en bedömning av helheten inte kan göras. Enligt myndigheten finns det därför en väsentlig risk att de alternativa förslagen blir alltför ingripande.

Uppsala tingsrätt anser att förslaget att straffvärdebedömningen ska göras olika beroende på vilka typer av brott som begåtts innebär ett avsteg från principen om proportionalitet. Att skärpa straffen för endast vissa brottsarter skulle enligt tingsrätten också innebära en dubbelräkning av samma skadefaktorer som redan beaktats vid skadebedömningen inom ramen för den ordinarie straffvärdebedömningen. Tingsrätten är också kritisk mot utredningens förslag som går ut på att den föreslagna presumtionsregeln ska tillämpas även på andra brottstyper än de som uttryckligen anges.

Uppsala universitet (juridiska institutionen) anser att det är mycket svårt att förstå vad som är syftet med utredningens förslag. Den föreslagna ordningen skulle enligt universitetet leda till flera konsekvenser som inte kan anses önskvärda om man ska respektera systemet och dess principer i övrigt. Enligt universitetet framstår det bl.a. som oklart vad som menas med att man i vissa fall ska tillämpa någon form av asperation och anför att man i så fall bör ta ställning till hur det ska ske. Enligt universitetet har utredningen, i fråga om sådana situationer då det är fråga om likartad brottslighet och skadan går att kvantifiera, inte gjort skillnad på fall där upprepad brottslighet har begåtts systematiskt och fall där sådant samband saknas mellan brotten. Enligt universitetet leder detta till att kumulationsprincipen ska tillämpas i situationer där argumenten för en sådan sammanläggning inte gör sig gällande. Konsekvensen blir enligt universitetet att för stor vikt läggs vid begrepp som mängd. Universitetet anser att det bör ges vägledning i fråga om tillämpningen av de undantag som enligt utredningen ska gälla i sådana fall.

Skälen för regeringens förslag

När ett gemensamt straff för flera brott bestäms bör rätten utgå från straffvärdet för vart och ett av brotten

Enligt vad som föreslås i avsnitt 7.2.3 ska straff även fortsättningsvis, med beaktande av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan med utgångspunkt i brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Bestämmelsen som anger att straffvärdet ska vara avgörande för bestämmandet av straff är ett uttryck för principerna om ekvivalens och proportionalitet. Dessa principer kommer alltså enligt förslaget även i fortsättningen att ligga till grund för straffmätningen, såväl när det är fråga om ett brott som när det gäller flerfaldig brottslighet.

Uppgiften att bedöma ett straffvärde kompliceras när det rör sig om flera brott. Det kan då föreligga ett antal olika omständigheter som i större eller mindre utsträckning bör påverka bedömningen. Det kan t.ex. handla om att den brottslighet som ingår i bedömningen har skilda skyddsintressen eller varierar i svårhetsgrad.

I avsnitt 8.3 gör regeringen bedömningen att det nuvarande sättet för straffmätning vid flerfaldig brottslighet inte tar tillräcklig hänsyn till straffvärdet för de enskilda brott som ingår i brottsligheten och att det därför finns ett behov av en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet som innebär att tillkommande brott ges ett större genomslag. Frågan är då hur en sådan reglering bör utformas.

Utredningen redovisar två alternativ för hur straffvärdebedömningen ska gå till. Man ställer sig dock bara bakom det ena.

Det förslag som utredningen ställer sig bakom är utformat så att den samlade brottslighetens straffvärde ska bedömas så att det svarar mot brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar. Vid bedömningen ska enligt en presumtionsregel sådana brott som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person som utgångspunkt ges fullt genomslag.

Det alternativa förslaget bygger inledningsvis på att de tre allvarligaste brotten ges fullt genomslag. Om det därutöver förekommer brott som inneburit ett allvarligt angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person ska även dessa ges fullt genomslag. Till det sammanlagda straffvärdet för dessa brott ska läggas en del av straffvärdet för vart och ett av de övriga brotten. Om det med hänsyn till sambandet mellan brotten eller annars finns särskilda skäl får den samlade brottslighetens straffvärde bedömas på annat sätt.

Inledningsvis kan regeringen konstatera att båda förslagen bygger på att viss brottslighet ska ges särskilt stort genomslag vid straffmätningen för flerfaldig brottslighet.

Frågor om straffmätning vid flerfaldig brottslighet är mycket vanligt förekommande i rättstillämpningen och rör situationer av vitt skilda slag. En reglering av det slag som nu föreslås kommer därför att utgöra en central del av påföljdssystemet. Det finns mot denna bakgrund skäl att ge bestämmelserna en generell utformning så att de kan tillämpas på den stora bredd av situationer som kan komma i fråga. Därmed kan förutsättningar ges att bedöma omständigheterna i varje enskilt fall. Enligt regeringen finns det därmed också anledning till viss försiktighet i fråga om att införa undantag eller särskilda regler för specifika situationer. Med hänsyn till

regleringens breda tillämpningsområde är det också angeläget att utformningen görs klar och tydlig så att den kan tillämpas på ett så förutsebart och enkelt sätt som möjligt.

Flera remissinstanser, däribland *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Södertörns tingsrätt* och *Uppsala tingsrätt*, framför invändningar mot förslaget att sammanläggningen av enskilda brotts straffvärden ska variera beroende på vilken typ av brottslighet som det rör sig om och att brott mot liv, hälsa eller trygghet till person skulle ges en särställning i regleringen. Regeringen kan konstatera, i likhet med vad Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) framhåller, att en sådan regel skulle leda till att straffvärdet för flerfaldig brottslighet skulle bestämmas olika för brott som annars har samma straffvärde, av det skälet att de lagförs samtidigt med annan brottslighet. Även om regeringen, i likhet med utredningen, anser att det finns goda skäl att inte regelmässigt reducera straffvärdet för brott som inneburit ett angrepp på en annan person finns det mot denna bakgrund skäl att inte, på det sätt som utredningen föreslår, särskilja en viss typ av brott i regleringen. Flera remissinstanser har också pekat på risker med att inte tydligt avgränsa vilka brott som enligt förslaget ska bli föremål för en sådan sammanläggning. I likhet med vad remissinstanserna framför i denna del anser regeringen också att intresset av förutsebarhet talar emot att införa en särskild regel för straffvärdebedömningen för en viss typ av brott. Att tillföra ett ytterligare moment i bedömningen genom att ge vissa brott en särställning skulle dessutom riskera att försvåra tillämpningen av bestämmelserna. Regeringen anser därför att det inte bör införas särskilda regler för sammanläggning av straffvärden för viss typ av brottslighet. En annan sak är att det i straffvärdehänseende typiskt sett finns anledning att särskilt beakta straffvärdet för brott som utgör angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person och att dessa brott i allmänhet bör beaktas med hela det straffvärde som det enskilda brottet motsvarar.

Inte heller den modell som framgår av utredningens alternativa förslag och som huvudregel innebär att straffvärdet för de tre allvarligaste brotten läggs samman är invändningsfri utifrån detta ställningstagande. Även det förslaget skulle innebära att omständigheter som rör lagföringen, snarare än gärningens allvar, blir avgörande för vilken betydelse ett visst brott får för det samlade straffvärdet. En annan sak är att en jämförelse med straffvärdet för de tre allvarligaste brotten i många fall kan utgöra en rimlig lägsta utgångspunkt för om det straff som mäts ut är tillräckligt för att uppfylla berättigade krav på att straffet ska stå i proportion till brottslighetens allvar. Regeringen återkommer till detta senare.

Enligt regeringens mening är det i stället mer ändamålsenligt och i linje med syftena bakom regeringens omläggning av kriminalpolitiken att låta straffvärdet för vart och ett av de brott som den tilltalade döms för bilda utgångspunkt för det samlade straffvärdet. Det innebär att rätten vid den samlade straffvärdebedömningen ska utgå från det totala straffvärde som brotten motsvarar, angivet i ett visst bötesbelopp eller viss fängelsetid. Med hänsyn till att det är gärningarnas allvar som ska vara bestämmande för straffet – och inte primärt andra hänsyn – framstår en sådan ordning som bäst ägnad att i de flesta fall av flerfaldig brottslighet vara styrande för straffvärdet för den samlade brottsligheten. En sådan reglering kan

också bidra till att tydliggöra metoden för att bedöma straffvärdet vid flerfaldig brottslighet.

Enligt regeringen bör mot denna bakgrund eventuella avvikelser från summan av de enskilda brottens straffvärden göras endast när det finns anledning till det i det enskilda fallet. De straffvärden som de enskilda brotten motsvarar bör alltså inte – som enligt hittillsvarande ordning – utan vidare reduceras vid den samlade bedömningen endast på grund av att det rör sig om flera brott. I synnerhet när brottsligheten inneburit angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person bör sådana reduktioner inte förekomma annat än när det är tydligt att det sammanlagda värdet av någon anledning inte avspeglar brottslighetens allvar. Med denna utgångspunkt, och i linje med de överväganden i fråga om behovet som regeringen gör (se avsnitt 8.3), framstår en straffmätning som i stället utgår från en sammanläggning av de enskilda straffvärdena som en mer ändamålsenlig metod för att bedöma straffvärdet vid flerfaldig brottslighet.

Som konstaterats i avsnitt 8.3 kan i normalfallet en sammanläggning av straffvärdet för vart och ett av de brott som har begåtts inte anses leda till en orimligt kraftig eller oförutsedd reaktion på brottsligheten. Det finns emellertid situationer då en sådan sammanläggning, av olika anledningar, inte leder till rimliga resultat. Så kan vara fallet när antalet brottsenheter som det döms för framstår som mindre relevant för bedömningen av den samlade brottslighetens allvar än andra omständigheter. Såväl vid likartad som vid olikartad konkurrens kan sådana situationer uppstå (se avsnitt 8.1). På grund av bl.a. straffskalornas utformning kan dessutom en ren sammanläggning ge ett värde som inte står i rimlig proportion till den samlade brottslighetens allvar. Så kan ibland vara fallet när straffvärdet läggs samman för flera brott som inte är lindriga men som inte heller tillhör de svåraste brottstyperna. En sammanläggning av ett litet antal inbrottsstölder, som var och en för sig har ett straffvärde om minst ett års fängelse, kan exempelvis leda till ett relativt högt straffvärde, sett till brottslighetens samlade allvar och i jämförelse med annan brottslighet av mycket allvarligare slag. Det kan alltså finnas skäl att i sådana särskilda fall bedöma brottslighetens samlade straffvärde som lägre än vad en renodlad sammanläggning skulle innebära. Att hantera undantagssituationerna på ett rimligt sätt bör dock inte medföra att straffmätningen i samtliga fall av flerfaldig brottslighet bör utgå från de fall som är att betrakta som undantagssituationer. Den grundläggande regleringen av hur straffvärdebedömningen bör gå till vid flerfaldig brottslighet bör enligt regeringen i stället utformas med avseende på i första hand de fall av flerfaldig brottslighet som kan sägas utgöra normalfall.

Den nuvarande straffmätningen vid flerfaldig brottslighet har utvecklats med beaktande av bl.a. straffskalornas utformning och med hänsyn till principerna för att bestämma brottsenheter. I vissa fall kan omständigheter av sådana slag medföra att en sammanläggning av enskilda straffvärden leder till olämpliga resultat. Det kan ske när en sammanläggning skulle leda till bristande proportionalitet eller till att samma omständigheter skulle komma att beaktas flera gånger (avsnitt 8.1. och 8.3). Ett beaktande av sådana förhållanden bör även fortsättningsvis kunna påverka den slutliga bedömningen vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet, för att straffvärdet ska bli rimligt även i de fallen. Hänsynstaganden av detta slag framstår alltså som nödvändiga även med en ny reglering, vilket även

utredningens förslag bygger på. Det finns emellertid inte förutsättningar att i detta lagstiftningsärende överväga nya regler i frågor som rör bestämmande av brottsenheter, vilket är något som *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att det finns behov av. Som regeringen konstaterar i prop. 2025/26:218 (s. 76) är frågan om vad som utgör en brottsenhet inte sådan att den låter sig besvaras på något enkelt eller allmängiltigt sätt och det framstår inte som ändamålsenligt att reglera den i lag.

Till skillnad från utredningen anser regeringen sammanfattningsvis att en ny reglering om straffmätningen vid flerfaldig brottslighet bör utgå från straffvärdena för de enskilda brotten.

Justitiekanslern och vissa andra remissinstanser framför att förslagens effekter behöver analyseras i förhållande till olika straffprocessuella regler, bl.a. i fråga om tillämpningen av reglerna om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Med hänsyn till att sådana bestämmelser delvis är knutna till reglerna om påföljdsbestämning kan det nu aktuella lagstiftningsärendet samt andra genomförda och pågående reformer på straffrättens område påverka tillämpningsområdet för dessa verktyg. Regeringen har mot den bakgrunden gett en särskild utredare i uppdrag att analysera hur bl.a. dessa regelverk påverkas av genomförda och pågående straffrättsliga reformer (dir. 2026:1).

Södertörns tingsrätt anser att det finns behov av förtydliganden i fråga om hur bedömningen av straffvärdet vid flerfaldig brottslighet bör relateras till frågor som rör ny påföljd efter tidigare dom. Regler om påföljdsbestämning i sådana situationer finns i 34 kap. brottsbalken. Som framgår i avsnitt 6.10 föreslås huvuddragen i den nuvarande ordningen enligt 34 kap. brottsbalken vara densamma även fortsättningsvis. Det innebär bl.a. att åtskillnaden mellan nytt brott och nyupptäckt brott ska göras även i fortsättningen. När rätten dömer till en ny påföljd för ett nyupptäckt brott ska den, enligt 34 kap. 2 § brottsbalken, iaktta att påföljderna tillsammans inte överstiger vad som skulle ha dömts ut för den samlade brottsligheten. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Som regeringen konstaterar i avsnitt 6.10.2 innebär de föreslagna förändringarna av straffmätningen av flerfaldig brottslighet att straffvärdet oftare än i dag kommer att bli detsamma, eftersom straffvärdena som utgångspunkt ska läggas samman. Det innebär att den aktuella bestämmelsen i 34 kap. 2 § kommer att få en minskad betydelse.

En helhetsbedömning ska alltid göras

Båda de förslag som utredningen redovisar är utformade som presumtioner för hur straffvärdet ska bedömas. Det ska alltså finnas en möjlighet att göra avsteg från den metod för straffvärdebedömning som anvisas. En sådan möjlighet bör finnas även i det förslag som regeringen lämnar om att rätten bör utgå från straffvärdet för vart och ett av brotten. Om en sammanläggning av straffvärdena inte står i proportion till allvaret i den aktuella brottsligheten ska en annan bedömning alltså göras. En sådan möjlighet liknar den slutliga kontroll som enligt dagens praxis alltid ska göras (se bl.a. NJA 2008 s. 359).

En utformning av detta slag innebär att hänsyn ska tas till omständigheterna i det enskilda fallet, vilket ger förutsättningar att bedöma

straffvärdet som lägre än summan av straffvärdena för vart och ett av brotten när det finns skäl för det. Enligt regeringen finns det därför inte anledning att befara att förslaget blir alltför ingripande, vilket är en risk som *Tullverket* pekar på. De synpunkter som Tullverket lämnar om att det delvis saknas underlag om behov och effekter behandlas i avsnitt 12.

Vilka omständigheter ska påverka helhetsbedömningen?

Som regeringen pekar på i avsnitt 8.3 är det inte alltid möjligt att fastställa hur många brott som har begåtts. Så kan vara fallet när någon döms för flera brott under en viss period utan att det exakta antalet tillfällen är känt. I sådana undantagsfall kan av naturliga skäl inte en sammanläggning av enskilda straffvärden göras. Bedömningen får i så fall inriktas på hela det brottsliga förfarandet. I de allra flesta fall döms dock den tilltalade för ett visst antal brott. Att på ett uttömmande sätt redogöra för omständigheter som bör föranleda att det sammanlagda straffvärdet frångås låter sig inte göras. Förutom i det självklara fallet att den gemensamma straffskalan inte räcker för att ge alla brott i brottsserien fullt genomslag kan det röra sig om sådana kombinationer av brott som vid en sammanläggning av de enskilda straffvärdena skulle leda till ett samlat straffvärde som i jämförelse med annan, allvarligare brottslighet framstår som oproportionerligt högt. I normala fall blir det aktuellt först efter en sammanläggning av straffvärdena för de tre allvarligaste brotten. I andra situationer kan allvaret i den samlade brottsligheten anses motsvara ett högre straffvärde än vad de enskilda gärningarna sammanlagt motsvarar efter en bedömning av dem var och en för sig. En annan situation kan vara att det finns ett samband mellan brotten som gör att en annan metod än en sammanläggning av de enskilda straffvärdena vore lämpligare för att bedöma det samlade straffvärdet. Det rör sig i de fallen dels om situationer när ett handlande innefattar mer än en straffbelagd gärning och fråga därför uppstår om det ska dömas för ett eller flera brott (brottslighetskonkurrens), dels om vissa situationer när brottsligheten har utövats systematiskt eller har upprepats mot samma person.

Regleringen bör därför utformas så att rätten alltid ska ta hänsyn till brottslighetens allvar och till det samband som kan finnas mellan brotten när den samlade brottslighetens straffvärde bedöms. Detta överensstämmer i huvudsak med den modell som utredningen anvisar.

Hänsyn bör tas till brottslighetens sammantagna allvar

Det följer av principerna om proportionalitet och ekvivalens att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott och att lika allvarliga brott ska bestraffas lika strängt. Som utredningen konstaterar tar principerna sikte på förhållandet mellan olika brott och innebär att straffen ska vara proportionerliga i relativ mening. Ytterst handlar det om att undvika att brottslighet av olika svårhet bestraffas på samma nivå. Vid flerfaldig brottslighet får detta betydelse framför allt på två sätt. För det första medför det att lindrigare brott – även om de är flera – som utgångspunkt inte bör bestraffas lika strängt som brott av betydligt allvarligare slag. Exempelvis bör upprepade stölder inte kunna ha ett straffvärde som uppgår till eller överstiger straffvärdet för ett mord. För det andra innebär det att en serie brott av visst slag bör ge ett strängare straff än en mindre

omfattande serie brott av samma slag (eller motsvarande svårhet). Således bör t.ex. tio stölder som regel bestraffas strängare än tre. Samtidigt är det viktigt att de enskilda brotten möts med en tillräckligt kraftig reaktion, särskilt i fall då brottsofferperspektivet gör sig tydligt gällande.

Som regeringen har konstaterat kan en sammanläggning av enskilda straffvärden i vissa fall leda till oproportionerligt höga straffvärden. Det finns därför skäl att utforma bestämmelserna om straffmätningen vid flerfaldig brottslighet så att allvaret i brottsligheten sedd som helhet också kan beaktas. Därigenom kan bestämmelsen alltså bidra till att tillgodose intresset av relativ proportionalitet i straffmätningen. En prövning eller slutlig kontroll av att det samlade straffvärdet framstår som rimligt sker, som nämnts ovan, också enligt hittillsvarande ordning. En bedömning av brottslighetens samlade allvar bör göras med beaktande av straffskalan för de brott som är i fråga. Det kan exempelvis annars förekomma att ett litet antal brott av visst slag ges ett betydligt högre straffvärde än vad ett enstaka men jämförelsevis mycket allvarligare fall skulle motsvara. Sådana situationer kan ibland uppstå när det är fråga om en jämförelse mellan brott av samma eller olika slag. Exempelvis är det lägsta föreskrivna straffet för inbrottsstöld ett års fängelse. Vid en ren sammanläggning av straffvärdena skulle summan vid fem sådana brott minst kunna motsvara straffvärdet för en grov våldtäkt. Eftersom grov våldtäkt är ett avsevärt mycket svårare brott än inbrottsstöld bör intresset av relativ proportionalitet i ett sådant fall leda till att inbrottsstölderna anses motsvara ett lägre straffvärde.

Hovrätten över Skåne och Blekinge bedömer att den av utredningen föreslagna ordningen kan medföra att ett åtal för exempelvis grov kvinnofridskränkning i vissa fall kan leda till ett kortare straff jämfört med ett åtal som delats upp på flera enskilda brott. Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning kan bestå i brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. samma balk eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud (4 kap. 4 a § brottsbalken) eller försök, förberedelse eller stämpling till sådana brott. När det gäller frågan om ett brott ska ingå i fridskränkningsbrottet eller om det ska dömas särskilt för detta brott gäller vanliga konkurrensregler. Det innebär normalt sett att när det är fråga om konkurrens mellan fridskränkningsbrott och ett annat brott med strängare straffskala, ska det dömas för det senare brottet (jfr prop. 1997/98:55 s. 134). En tilltalad som exempelvis, förutom upprepade fall av misshandel som är att bedöma som grov kvinnofridskränkning, begått en våldtäkt av normalgraden döms alltså särskilt för våldtäkten. För brott som typiskt sett ingår i ett fridskränkningsbrott, såsom misshandel och olaga hot, är det högsta föreskrivna straffet fängelse i två år. Med de ändringar som föreslås av reglerna för straffskalan för flerfaldig brottslighet i 26 kap. 2 § andra stycket brottsbalken (prop. 2025/26:218) kommer det för en serie brott där det allvarligaste brottet är misshandel eller olaga hot att kunna dömas till fängelse i högst fyra år. För grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning är straffet lägst ett och högst sex år. I sådana fall är alltså utrymmet för en strängare straffmätning större när den tilltalade döms för fridskränkningsbrott. Olaga förföljelse är ett brott som i likhet med fridskränkningsbrotten tar sikte på upprepade brott mot samma person. De brottsliga gärningarna som kan utgöra olaga förföljelse kan vara ett antal brott enligt 3–6, 12 och

17 kap. brottsbalken. Av de brotten är våld eller hot mot tjänsteman de som har högst föreskrivet straff, nämligen böter eller fängelse i högst tre år. Vid flerfaldig brottslighet där våld eller hot mot tjänsteman ingår som det allvarligaste brottet kommer med de nämnda föreslagna ändringarna kunna dömas till fängelse i högst sex år. När det gäller sådan brottslighet kommer alltså straffskalan att vara lägre när det döms för olaga förföljelse. Det torde dock endast i sällsynta fall förekomma att straffet bestäms på så höga nivåer att det närmar sig maximistraffet för dessa brott. Sammanfattningsvis framstår de risker som Hovrätten över Skåne och Blekinge pekar på som begränsade.

Vissa typer av brott har tydliga kvantitativa inslag som typiskt sett är av stor betydelse för straffvärdet. Narkotikabrottslighet, ekonomisk brottslighet och sådana förmögenhetsbrott som endast leder till en ren ekonomisk skada kan ofta anses vara av sådant slag. Sådan brottslighet skiljer sig inte minst från brott som inneburit ett angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. När det är fråga om angrepp mot en annan person kan bedömningen av allvaret i brottsligheten knappast göras i förhållande till en viss kvantitativ faktor på samma sätt. Detsamma bör anses gälla vid sådana förmögenhetsbrott som har kränkande inslag, till exempel bedrägerier mot äldre.

När det gäller narkotikabrott utgör mängden narkotika, med beaktande av preparatets farlighet, ofta en viktig omständighet vid straffvärde-bedömningen. För ekonomisk brottslighet och många slags förmögenhets-brott utgör den ekonomiska skadan typiskt sett en omständighet av motsvarande vikt. Andra omständigheter kan naturligtvis också vara av betydelse för bedömningen av brottslighetens allvar men i många fall, och i vart fall på lägre straffvärdenivåer, utgör en viss kvantitativ faktor ofta den viktigaste omständigheten för att bedöma brottslighetens allvar. Det bör då beaktas att den kvantifierbara skadan eller faran ofta ges en avtagande betydelse vid bedömningen av straffvärdet för ett enstaka brott (jfr NJA 2018 s. 150). Exempelvis leder som regel inte befattning med en dubbelt så stor mängd narkotika till att straffvärdet blir dubbelt så högt. Det kan därför vid straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet som utgörs av denna typ av brott finnas anledning att jämföra summan av straffvärdena för de enskilda brotten med det straffvärde som ett brott avseende samma mängd narkotika eller samma ekonomiska skada skulle motsvara. Om skillnaden framstår som omotiverat stor kan det finnas skäl att justera det sammanlagda värdet. En sådan jämförelse kan enligt regeringen bidra till att straffvärdet bedöms på ett sätt som inte tar större hänsyn till brottsantalet än vad omständigheterna i det enskilda fallet motiverar.

Hänsyn bör tas till betydelsen av samband mellan brotten

Det samband som kan finnas mellan brotten kan på olika sätt ha betydelse för hur de enskilda straffvärdena bör beaktas. Brottslighet som utövats systematiskt eller som består i upprepade brott mot samma person kan ge anledning till särskilda överväganden vid straffvärdebedömningen och kan ofta ge anledning till en strängare bedömning än annars. I vissa andra fall av flerfaldig brottslighet framstår antalet brottsenheter som det döms för inte alltid som en lika betydelsefull omständighet för bedömningen av den

samlade brottslighetens allvar och en sammanläggning av straffvärdet för varje brott kan i sådana fall leda till ett alltför högt värde. Så kan vara fallet såväl vid likartad som vid olikartad konkurrens.

Det följer av den hittillsvarande bestämmelsen i 29 kap. 2 § 6 brottsbalken att det i skärpande riktning ska beaktas om brottsligheten har utövats systematiskt. Enligt vad som föreslås i avsnitt 7.2.3 ska sådana omständigheter även fortsättningsvis, vid sidan om vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, beaktas som försvårande moment vid bedömningen av straffvärdet. Det samband som i sådana fall finns mellan brotten gör alltså att straffvärdet blir högre än det annars hade varit. Sådana omständigheter kan också medföra att ett brott som ingår i en serie rubriceras som grövre än vad som skulle ha varit fallet om brottet bedömts isolerat (NJA 2008 s. 359).

En annan typ av samband kan bestå i att upprepade brott har begåtts mot ett och samma intresse. Den fortlöpande kränkning och utsatthet som ett brottsoffer därigenom kan ha utsatts för innebär att det kan finnas anledning att se allvarligare på brottsligheten vid en helhetsbedömning än vad ett beaktande av straffvärdet för varje brott för sig skulle innebära. Det samlade straffvärdet bör i vissa sådana fall kunna överstiga det sammanlagda straffvärdet av de enskilda brotten.

När det rör sig om upprepade brott mot samma person är det framför allt när inget av de brott som upprepats i sig har ett särskilt högt straffvärde som straffet riskerar att bli otillräckligt i förhållandet till brottslighetens samlade allvar. Det kan exempelvis gälla vid en serie förmögenhetsbrott som har riktats mot äldre personer. I stor utsträckning har denna problematik dock hanterats på lagstiftningsnivån, genom att det införts särskilda brottstyper som tar sikte på just den situationen att upprepade kränkningar har riktats mot en och samma person. Det gäller som beskrivs ovan för fridskränkningsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. Det finns emellertid situationer där upprepade kränkningar av samma person faller utanför de nyss nämnda bestämmelsernas tillämpningsområde. Det kan t.ex. bero på att brottsoffret inte ingår i den personkrets som fridskränkningsbrotten respektive hedersförtrycket omfattar eller att gärningarna som sådana inte sorterar under de aktuella straffbestämmelserna. Även i sådana fall kan det dock förekomma att en sammanläggning av straffvärdena för de enskilda brotten inte fullt ut återspeglar allvaret i den samlade brottsligheten. Brottsligheten bör då kunna åsättas ett högre straffvärde än vad en sammanläggning av de enskilda brottens straffvärde skulle innebära.

Ett annat skäl till att upprepade kränkningar av samma person inte bestraffas som exempelvis grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning kan vara att gärningarna i sig är så allvarliga att de är att hänföra till en strängare straffskala. Brott såsom våldtäkt och våldtäkt mot barn, normalgradsfall såväl som grova brott, utgör exempel på sådana brott. I dessa fall torde allvaret i den samlade brottsligheten dock normalt komma till uttryck redan genom att straffvärdet för de enskilda brotten läggs samman, eftersom straffet då relativt snart kommer att nå upp till en mycket hög nivå. I dessa fall bör det alltså sällan finnas anledning att döma ut ett straff som överstiger det kumulerade värdet.

I fall av likartad brottslighetskonkurrens, dvs. när frågan är om upprepade överträdelser av samma straffbud ska betraktas som ett eller ett

visst flertal brott, framstår det antal brott som bestäms inte alltid som givet. Det kan i vissa sådana fall hända att mer eller mindre oförutsedda eller slumpartade förhållanden avgör det exakta antalet brott. Det kan exempelvis inträffa att en gärning som pågår under en längre tid avbryts tillfälligt med följden att det döms för två eller flera brott. Om man i ett sådant fall skulle lägga samman straffvärdet för vart och ett av brotten skulle det sammanlagda värdet i vissa fall kunna överstiga det straffvärde som brottsligheten hade motsvarat om avbrottet inte hade ägt rum och det därför endast bedömts vara fråga om ett brott. I sådana fall bör vid den samlade bedömningen beaktas vilket straffvärde det brottsliga förfarandet sett som en helhet skulle motsvara.

En situation då det kan finnas skäl att beakta sambandet mellan brotten i mildrande riktning är när ett eller flera brott ingått som ett led i ett annat, eller olika straffbud annars har överträtts inom ramen för ett och samma händelseförlopp, s.k. olikartad konkurrens. I sådana fall kan en viss del av brottsligheten många gånger konsumeras såsom subsidiär till eller medbestraffad med huvudbrottet. Om domstolen i stället dömer den tilltalade för de olika brotten i konkurrens, enligt två eller flera straffbud, finns det typiskt sett skäl att beakta att det kan finnas straffvärdepåverkande omständigheter som är gemensamma för brotten. Sådana omständigheter riskerar att annars få ett oproportionerligt stort genomslag. Ofta kan ett rimligt resultat uppnås om bedömningen i stället direkt riktas in mot brottsligheten sedd som en helhet, på liknande sätt som vid värderingen av enstaka brott. Om något av brotten framstår som det klart allvarligaste eller annars utmärker sig som huvudbrottet kan det emellertid ibland vara lämpligare att utgå från straffvärdet för det brottet, för att därefter bedöma det samlade värdet som högre med beaktande av vad den tillkommande brottsligheten kan anses tillföra i kvalitativt hänseende. Oavsett vilken metod som används bör rätten vid den slutliga kontrollen försäkra sig om att straffvärdepåverkande omständigheter som är gemensamma för brotten inte får ett opåkallat stort genomslag vid bedömningen.

De tre allvarligaste brotten bör tjäna som ett lägsta riktmärke

Ett av utredningens förslag, som den emellertid inte ställer sig bakom, bygger på att straffvärdena för de tre allvarligaste brotten alltid ska läggas samman, om det inte av särskilda skäl bör göras en annan bedömning. Av de skäl som anges ovan bedömer regeringen att det är mer ändamålsenligt att i princip låta alla brott i en brottsserie påverka straffvärdet. När en slutlig bedömning av straffvärdet görs kan det emellertid vara ett lämpligt riktmärke att det konkreta straffet åtminstone inte understiger straffvärdet av de tre allvarligaste brotten som begåtts. Även i de fall när den samlade brottslighetens straffvärde understiger brottens sammanlagda straffvärden bör detta kunna tjäna som en lägsta utgångspunkt för straffvärdet för den samlade brottsligheten, när så är möjligt med hänsyn till den gemensamma straffskalan.

Relationen till straffmaximum

Om brottslighetens sammantagna straffvärde motiverar det bör straffvärdet anses motsvara det straffmaximum som enligt 26 kap. 2 §

brottsbalken gäller för brottskombinationen i fråga. Det kan förväntas att det efter hand kommer att utvecklas en praxis för vad som närmare bör krävas för att maximistraffet ska uppnås i olika typsituationer. På det sättet skapas också referenspunkter för var på straffskalan mindre allvarliga fall bör placeras.

Vid tillämpningen av den föreslagna bestämmelsen bör beaktas att den gemensamma straffskalan inte är utformad med samma precision som straffskalorna för de enskilda brottstyperna. Det innebär att straffmaximum kommer att nås oftare i vissa fall än i andra, beroende på hur den aktuella brottskombinationen ser ut, dvs. vilka typer av brott som prövningen avser samt hur omfattande och allvarlig brottsligheten är.

I vissa fall kan det allvarligaste brottet, även om straffvärdet ligger nära minimistraffet i det konkreta fallet, ha en straffskala som sträcker sig mycket högt. Om den tilltalade därutöver har gjort sig skyldig till ett stort antal brott av annat, mindre allvarligt slag vore det inte alltid rimligt att låta det högre maximistraffet vara styrande för hur strängt det gemensamma straffet kan bli. Som ett exempel kan nämnas det fallet att någon har begått ett olaga frihetsberövande med ett straffvärde om ett års fängelse och därutöver ett mycket stort antal bedrägerier av normalgraden. Om de senare brotten är tillräckligt många skulle det samlade straffvärdet i ett sådant fall teoretiskt sett kunna bli 18 års fängelse. Det beror på att straffskalan för olaga frihetsberövande sträcker sig ända upp till tio års fängelse och att det därutöver enligt den ändring av 26 kap. 2 § brottsbalken som föreslås i prop. 2025/26:218 skulle vara möjligt att lägga till ytterligare åtta års fängelse. En sådan rättstillämpning skulle emellertid vara svårförenlig med proportionalitetsprincipen. Vid bedömningen av det samlade straffvärdet för ett mycket stort antal mindre allvarliga brott, i kombination med ett brott av mer allvarligt slag med ett straffvärde som ligger nära miniminivån, bör därför hänsyn tas till att maximistraffet för den samlade mindre allvarliga brottsligheten skulle vara betydligt lägre om inte också brottet med den högre straffskalan hade bedömts samtidigt. När ett sådant fall föreligger kan det alltså finnas skäl att, för den samlade mindre allvarliga brottsligheten, använda straffmaximum för den och lägga till straffvärdet för det brott som har en högre straffskala.

Användningen av livstidsstraffet

I prop. 2025/26:218 föreslås att fängelse på livstid ska kunna användas som gemensamt straff i vissa fall trots att livstids fängelse inte är föreskrivet för något av de enskilda brotten (förslaget till 26 kap. 2 § fjärde stycket i författningsförslaget). Närmare bestämt gäller det när mer än ett av brotten har ett maximistraff som uppgår till tolv års fängelse. Enligt vad som föreslås i samma proposition ska brotten synnerligen grov misshandel, grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn förses med ett sådant straffmaximum.

Det kan enligt regeringen inte ges några mer preciserade anvisningar om när ett gemensamt fängelsestraff på livstid kan aktualiseras i nu diskuterade fall. Liksom i övrigt är det en bedömning av brottslighetens allvar och det samband som kan finnas mellan brotten som blir styrande för när straffvärdet inte ska motsvara summan av de enskilda brottens straffvärden. Om brottsligheten vid en sådan bedömning framstår som så

allvarlig att den kan anses jämförbar i svårhet med annan brottslighet där straffvärdet klart överstiger 18 år och därför motsvarar fängelse på livstid kan ett sådant straff komma i fråga.

Ett minimikrav som uttryckligen framgår av den i prop. 2025/26:218 föreslagna bestämmelsen i 26 kap. 2 § fjärde stycket brottsbalken är att flera av brotten ska ha ett maximistraff som uppgår till tolv års fängelse. Detta ska förstås så att det i allmänhet bör krävas att minst två av brotten har ett sådant maximistraff, men vid den konkreta straffmätningen kan det krävas fler brott än så för att ett livstidsstraff ska vara motiverat (prop. 2025/26:218, s. 203). Följaktligen kan exempelvis två fall av grov våldtäkt mot barn eller ett fall av synnerligen grov misshandel och ett fall av grov våldtäkt potentiellt sett bestraffas med fängelse på livstid. Detta måste dock förutsätta att vart och ett av brotten är särskilt allvarligt i sitt slag. Det kan alltså inte annat än i sällsynta undantagsfall bli fråga om att döma till ett livstidsstraff när prövningen avser endast två brott. Normalt bör det således krävas betydligt fler brott av de angivna slagen, eller att i vart fall ett par sådana brott föreligger till bedömning tillsammans med ett stort antal andra brott av allvarligt slag, för att livstids fängelse ska anses motiverat. Ett exempel på när så skulle kunna vara fallet är när någon, utöver två grova våldtäkter, har gjort sig skyldig till en mängd andra allvarliga sexualbrott.

Fängelse på livstid bör följaktligen inte utan vidare dömas ut så fort straffvärdet vid en samlad bedömning kan anses passera taket för den tidsbestämda delen av straffskalan, dvs. fängelse i 18 år. Ett straffvärde som, med beaktande av de principer och hänsyn som berörts i det föregående, inte mer än marginellt överskrider det taket kan nämligen knappast anses motsvara en sådan kvalitativ skillnad i straffvärde som steget upp till livstids fängelse är avsett att ge uttryck för. För att ett livstidsstraff ska bli aktuell bör således krävas att straffvärdet klart överstiger de 18 år som fängelse på viss tid som längst kan uppgå till. Visserligen innebär detta att det kan sägas uppstå en viss ansamling av straffen på denna nivå. En sådan effekt uppstår emellertid även i fall där livstidsstraffet inte finns tillgängligt, i och med att varje brott som tillkommer sedan maximistraffet uppnåtts då i princip anses tillräckligt bestraffat genom detta. På liknande sätt bör 18-årsnivån i nu aktuella fall anses rymma all brottslighet inom ett visst kvalitativt spann. Som framhålls i betänkandet får regleringen dock inte tillämpas så att möjligheten att döma ut maximistraffet blir i det närmaste teoretisk. Det gäller även när maximistraffet är fängelse på livstid. Det blir därmed tydligt att vissa av de fall som enligt nuvarande praxis inte ens når upp till det (tidsbestämda) maximistraff som i dag gäller för brottsligheten i fråga, fortsättningsvis kommer att kunna bestraffas med fängelse på livstid. Det gäller exempelvis alldeles uppenbart i fall där det rör sig om brottslighet lik den som förelåg i rättsfallet NJA 2019 s. 238, där den tilltalade dömdes till tolv års fängelse för omkring 100 fall av grov våldtäkt mot barn och annan allvarlig sexualbrottslighet. Livstidsstraffet bör vidare kunna aktualiseras i fler fall än vad som följer av regeringens uttalanden i prop. 2025/26:218, som bygger på hittillsvarande straffmätningsregler.

Flerfaldig bötesbrottslighet

Som beskrivs i avsnitt 8.3 tillämpas de grundläggande reglerna om straffmätning vid brottslighet på såväl fängelsenivå som bötesnivå. Detsamma gäller huvudregeln att en gemensam påföljd ska bestämmas när någon döms för flera brott.

Liksom enligt hittillsvarande ordning kan, vid flerfaldig bötesbrottslighet, situationen uppstå att straffvärdet för den samlade brottsligheten överstiger det högsta föreskrivna bötesstraffet. Om inget av brotten har fängelse i straffskalan kan ett strängare straff än det högsta antalet böter inte dömas ut. Under förutsättning att åtminstone något av brotten har fängelse i straffskalan får dock rätten använda fängelse som gemensamt straff.

I sådana fall bör särskilda överväganden göras vid bedömningen av om brottslighetens sammantagna allvar motiverar ett avsteg från utgångspunkten att straffvärdena för vart och ett av brotten ska läggas samman. I vissa fall bör brottsligheten anses vara så pass lindrig att straffvärdet i princip aldrig – eller i vart fall endast i extrema undantagsfall – bör anses överstiga bötesnivå. Exempelvis framstår eget bruk av narkotika, även om det sker vanemässigt, som utpräglad bötesbrottslighet. I andra fall bör dock ett fängelsestraff kunna komma i fråga även om straffvärdet med utgångspunkt i de enskilda straffvärdena endast marginellt överstiger bötesmaximum. Exempelvis kan upprepade fall av olaga hot eller sexuellt ofredande på bötesnivå mycket väl anses jämförbara med ett enda sådant brott på fängelsenivå. Likaså bör flera ringa stölder ibland kunna anses lika straffvärda som en enda stöld av normal svårhetsgrad. Någon uttömmande beskrivning av situationer då straffvärdet bör anses motsvara ett fängelsestraff låter sig inte göras. Frågan måste alltid avgöras utifrån en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

En situation där utrymmet att övergå till fängelse under alla förhållanden får anses begränsat är när endast något eller ett fåtal av brotten har fängelse i straffskalan. Att den tilltalade därutöver har begått en mängd andra brott som, betraktade för sig, aldrig skulle kunna föranleda annat än böter kan knappast motivera en sådan övergång. Om merparten eller samtliga brott har fängelse i straffskalan är utrymmet att döma till fängelse större.

I de fall där det finns skäl för att döma till fängelse bör straffvärdet ofta kunna bedömas motsvara allmänt fängelseminimum, dvs. en månad. Det ligger i linje med bestämmelsen i 26 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken, av vilken framgår att ett bötesstraff anses motsvara fängelseminimum när en gemensam straffskala för brott på både fängelse- och bötesnivå konstrueras. Från denna utgångspunkt får ett annat straffvärde sedan bedömas lägre eller högre i den mån brottslighetens allvar motiverar det.

Liksom vid all annan straffmätning måste domstolen, sedan straffvärdet fastställts, beakta eventuella billighetsskäl och andra omständigheter av betydelse för straffmätningen. Sådana omständigheter kan göra att påföljden bör stanna vid böter även om straffvärdet bedömts vara på fängelsenivå.

Om den samlade brottslighetens straffvärde anses motsvara ett fängelsestraff ska rätten, precis som i andra fall, ta ställning till om det ska

vara villkorligt. Är det inte fråga om ett återfall kommer normalt ett villkorligt fängelsestraff med dagsböter som tilläggssanktion att dömas ut.

9 Färre och mer begränsade strafflindringsgrunder

9.1 Strafflindringsgrunderna enligt gällande rätt

I 29 kap. 5 § brottsbalken finns bestämmelser om strafflindringsgrunder, s.k. billighetsskäl. I paragrafens första stycke anges att rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning ska beakta följande omständigheter:

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,
4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
5. om den tilltalade frivilligt angett sig,
6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
7. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
8. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Bestämmelser om strafflindringsgrunder i 29 kap. 5 § brottsbalken infördes ursprungligen genom 1989 års påföljdsreform (prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.]). Genom reformen tog lagstiftaren avstånd från att påföljdsbestämningen skulle grundas på prognoser av bl.a. individualpreventiva effekter i det enskilda fallet. Grundtanken var i stället att det vid sidan av straffvärdet fanns omständigheter, bl.a. sådana som är hänförliga till gärningspersonens personliga situation eller handlande efter brottet, som det skulle vara orättfärdigt att inte beakta i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen (jfr prop. 1987/88:120 s. 47 och 48). Paragrafen har därefter ändrats vid flera tillfällen. År 2015 infördes en ny strafflindringsgrund om medverkan till utredningen av egen brottslighet (prop. 2014/15:37 Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet). Den strafflindringsgrunden flyttades år 2022 till en ny paragraf, 29 kap. 5 a §, där det samtidigt infördes en ny grund för strafflindring som avser medverkan till utredningen av någon annans brottslighet (prop. 2021/22:186 En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring). En annan ändring i 29 kap.

5 § brottsbalken som skedde 2015 var att möjligheten till strafflindring vid s.k. sanktionskumulation förtydligades genom att punkten 7 i den hittillsvarande regleringen infördes (prop. 2014/15:37). År 2022 ändrades paragrafen även på så sätt att omständigheten att den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon utvisas på grund av brottet togs bort som strafflindringsgrund (prop. 2021/22:224 Utvisning på grund av brott – ett skärpt regelverk).

Uppräkningen av ovanstående åtta strafflindringsgrunder i 29 kap. 5 § brottsbalken är uttömmande. Den sista punkten är dock allmänt hållen och ger möjlighet att ta hänsyn till olika i paragrafen inte närmare angivna omständigheter (jfr prop. 1987/88:120 s. 89).

I förarbetena till 29 kap. 5 § brottsbalken framhölls att paragrafen ska tillämpas med försiktighet så att den inte medför risker för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen (se samma prop. s. 90). Högsta domstolen har vid flera tillfällen uttalat att det i grunden finns anledning till en viss restriktivitet vid användningen av billighetsskälen i 29 kap. 5 § brottsbalken. Enligt Högsta domstolen krävs det därför att billighetsskälen har viss tyngd för att en strafflindring ska kunna medges. (Se NJA 2021 s. 377, NJA 2021 s. 525 och NJA 2021 s. 687 samt jfr NJA 2023 s. 9.)

Som redan nämnts finns bestämmelser om strafflindring även i 29 kap. 5 a § brottsbalken. Enligt första stycket i den paragrafen ska rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet. Enligt andra stycket gäller detsamma om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader, eller av någon annans försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Föreligger en sådan omständighet som avses i 29 kap. 5 eller 5 a § brottsbalken får rätten, enligt andra respektive tredje stycket i paragraferna, döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det. Om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 29 kap. 5 eller 5 a § brottsbalken är uppenbart oskäligt att döma till påföljd ska rätten, enligt 29 kap. 6 § brottsbalken, meddela påföljdseftergift.

Förutom vid straffmätningen ska strafflindringsgrunderna i 29 kap. 5 och 5 a §§ brottsbalken beaktas även vid påföljdsvalet och kan då tala för en lindrigare påföljd än fängelse (30 kap. 4 § första stycket brottsbalken).

9.2 Strafflindringsgrundernas inverkan på påföljdsbestämningen

Regeringens bedömning

Det finns anledning att överväga färre och mer begränsade strafflindringsgrunder i det reformerade påföljdssystemet. Strafflindringsgrunderna bör fortsättningsvis som utgångspunkt inverka endast på straffmätningen.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Remissutfallet är blandat. De flesta av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över utredningens bedömningar och förslag beträffande billighetsskälen och övriga strafflindringsgrunder. Några remissinstanser, bl.a. *Ekobrottsmyndigheten*, *Åklagarmyndigheten* och *Norrköping tingsrätt,* är i allmänhet positiva, medan ett antal andra remissinstanser är kritiska. Det handlar då bl.a. om *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)*, *Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen)*, *Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden)*, *Sveriges advokatsamfund* och *Uppsala universitet (juridiska institutionen)*.

Uppsala universitet (juridiska institutionen) ger uttryck för att utredningens förslag om att vissa strafflindringsgrunder fortsatt ska påverka straffmätningen och andra i stället få betydelse för frågan om villkorligt fängelse inte bidrar till den tydlighet som utredningen menar att regleringen bl.a. ska syfta till. Universitetet pekar på att förslagen i praktiken inte utgör någon ändring mot vad som redan gäller och att den föreslagna regleringen varken kan sägas bli mer förutsebar eller ändamålsenlig. Ekobrottsmyndigheten och Åklagarmyndigheten är av motsatt uppfattning och ser i stället positivt på att en omständighet som utgångspunkt ska inverka antingen på straffmätningen eller på bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt. De anför att det innebär ett förenklat och mer förutsägbart samt ändamålsenligt regelverk. Göteborgs universitet (juridiska institutionen) motsätter sig särskilt att strafflindring begränsas till enbart straffmätningen.

Hovrätten över Skåne och Blekinge efterfrågar ett förtydligande av i vilka situationer det kan göras avsteg från utgångspunkten om att omständigheter som talar för ett lindrigare straff ska inverka antingen på straffmätningen eller på valet av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Hovrätten ställer sig vidare bakom utredningens uttalanden om att det kan finnas skäl att låta omständigheter som i första hand ska inverka på frågan om fängelsestraffet ska vara villkorligt i stället inverka på straffmätningen, exempelvis när det är fråga om långa fängelsestraff. Enligt hovrätten vore det dock önskvärt om detta kommer till uttryck i lagtexten.

När det gäller förslagen om att ta bort vissa billighetsskäl är bl.a. Lunds universitet (juridiska fakultetsstyrelsen), Stockholms universitet (juridiska fakultetsnämnden) och Uppsala universitet (juridiska institutionen) kritiska till resonemangen bakom dessa. Lunds universitet anger t.ex. att resonemangen tycks utgå ifrån en idé om att straffmätning görs med en våg där gärningspersonens intresse ligger i ena vågskålen och brottsoffrets i den andra. Hänsyn till gärningspersonen innebär då automatiskt en nackdel för brottsoffret. Detta sätt att resonera är enligt universitetet en grov förenkling av både straffmätning, billighetsskäl och brottsoffers intressen. Billighetsskälen bör enligt Stockholms universitet snarare ses som ett medel för att säkerställa att resultatet av påföljdsbestämningen framstår som rättvist från allmän synpunkt. *Uppsala tingsrätt*, som avstyrker förslagen, anser att det finns goda skäl för den gällande ordningen. Enligt tingsrätten innebär ett borttagande av billighetsskälen ett

avskaffande av möjligheterna att justera ett utfall som annars skulle ha varit orättvist till att bli rättvist. *Göteborgs tingsrätt* anser att behovet och effekten av de föreslagna ändringarna framstår som oklara.

Skälen för regeringens bedömning

Strafflindringsgrunderna i ett reformerat påföljdssystem

Billighetsskälen och övriga strafflindringsgrunder kan sägas utgöra ett avsteg från utgångspunkten om att straffet ska bestämmas utifrån allvaret i den brottsliga gärningen. Gemensamt för de olika strafflindringsgrunderna är att de främst anknyter till den tilltalades personliga förhållanden eller till något som har inträffat i tiden efter brottet. Strafflindringsgrunden som avser utredningsmedverkan vid annans brottslighet i 29 kap. 5 a § brottsbalken har motiverats främst av effektivitetsskäl, medan billighetsskälen i 29 kap. 5 § brottsbalken främst kan sägas ha sin bakgrund i humanitetsaspekter (se prop. 2021/122:186 s. 57 och jfr prop. 1987/88:120 s. 47). Vilka strafflindringsgrunder som har ansetts som rimligt att beakta vid påföljdsbestämningen har dock, som framgår av avsnitt 9.1, i viss mån varierat över tid.

Som redogörs för i avsnitt 5 är en grundläggande utgångspunkt för nu aktuell reform att brottsofferperspektivet bör ges en mer framskjuten plats i påföljdssystemet. I detta ligger bl.a. en viss fokusförskjutning från gärningspersonen, vars intressen regeringen anser i alltför stor utsträckning präglat hittillsvarande system, till brottsoffret. Den utgångspunkten bör enligt regeringen återspeglas även i de omständigheter som kan utgöra skäl för strafflindring och därmed ett avsteg från utgångspunkten om att straffet ska bestämmas utifrån brottets allvar. I avsnitt 6 föreslår regeringen att det införs ett system med villkorligt fängelse. I ett sådant system kommer samtliga icke frihetsberövande alternativ till fängelse för vuxna i princip att inordnas under det villkorliga fängelsestraffet. Det innebär att rätten – om straffet inte kan stanna vid böter och det inte heller finns skäl att välja någon annan påföljd – ska ta ställning till om fängelsestraffet ska vara villkorligt. När villkorligt fängelse införs, behöver strafflindringsgrundernas betydelse vid påföljdsbestämningen också anpassas till ett sådant system.

Mot denna bakgrund anser regeringen att det i ett reformerat påföljdssystem finns anledning att överväga ändringar i strafflindringsgrunderna med inriktningen att dessa bör begränsas.

Strafflindringsgrunderna bör som utgångspunkt inverka endast på straffmätningen

Som redogörs för i avsnitt 9.1 kan billighetsskälen och övriga strafflindringsgrunder i hittillsvarande påföljdssystem inverka både på straffmätningen och på valet av påföljd (se 29 kap. 5 och 5 a §§ samt 30 kap. 4 § första stycket brottsbalken). I NJA 2008 s. 359 framhåller Högsta domstolen att det inte torde finnas något generellt svar på frågan om huruvida de olika billighetsskälen främst har betydelse för straffmätningen eller för påföljdsvalet. Enligt Högsta domstolen kan dock rent allmänt sägas att förutsättningarna för att billighetsskälen ska få genomslag på påföljdsvalet minskar ju högre straffvärde det är fråga om.

Vilket genomslag som omständigheterna bör få växlar också beroende på vilken typ av omständighet som är aktuell i det enskilda fallet. Enligt Högsta domstolen torde det exempelvis vara naturligt att olika former av s.k. sanktionskumulation primärt beaktas vid straffmätningen, medan hänsyn till den tilltalades hälsotillstånd och liknande i allmänhet torde vara av störst betydelse för påföljdsvalet.

I denna lagrådsremiss föreslår regeringen ett nytt påföljdssystem med villkorligt fängelse. Genom införandet av ett sådant system avskaffas den s.k. presumtionen mot fängelse i 30 kap. 4 § första stycket, som hittills också utgjort ett uttryckligt stöd för att beakta strafflindringsgrunderna även vid påföljdsvalet (se närmare avsnitt 6.2–6.4). Redan den ändringen signalerar att ett minskat utrymme att beakta strafflindringsgrunderna vid påföljdsvalet är avsett och att sådana förhållanden i stället, som utgångspunkt, endast ska ha betydelse för straffmätningen. Till skillnad från vad t.ex. *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* ger uttryck för anser regeringen att det nya systemet innebär en viss förenkling jämfört med hittills när det gäller frågan om i vilket led av påföljdsbestämningen strafflindringsgrunder får beaktas. Även *Ekobrottsmyndigheten* och *Åklagarmyndigheten* är inne på detta.

Enligt regeringen bör hittillsvarande ordning ändras på så sätt att vissa typer av omständigheter i första hand får inverkan på straffmätningen, medan andra företrädesvis beaktas inom ramen för bedömningen av om det finns skäl för villkorligt fängelse. I det förstnämnda fallet avses omständigheter som knyter an till den tilltalades klandervärdhet, utredningsmedverkan eller som har att göra med hur sträng den samlade reaktionen blir med beaktande av även andra rättsliga sanktioner till följd av brottet. I det andra fallet handlar det om omständigheter som påverkar hur den tilltalade kan komma att drabbas av ett fängelsestraff i anstalt (jfr avsnitt 6.5.2). En sådan ändrad ordning framstår enligt regeringen som både förutsägbar och ändamålsenlig, vilket även Ekobrottsmyndigheten och Åklagarmyndigheten ger uttryck för. Som bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* är inne på bör det dock inte vara uteslutet att i undantagsfall låta ett förhållande, som i första hand annars ska inverka på straffmätningen, i stället påverka bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. I avsnitt 6.5.2 behandlas remissynpunkter, bl.a. från Hovrätten över Skåne och Blekinge, som tar sikte på sådana situationer. Omvänt kan det i undantagsfall, när något annat än ett längre fängelsestraff i anstalt inte kan komma i fråga, finnas skäl att vid straffmätningen – med stöd av den mer allmänt hållna strafflindringsgrunden – beakta ett förhållande som i första hand annars skulle inverka på bedömningen av om straffet ska vara villkorligt (jfr avsnitt 9.3.7).

Att uttryckligen reglera det ovan sagda i lagtext, vilket Hovrätten över Skåne och Blekinge anser vore önskvärt, skulle enligt regeringen motverka den flexibilitet som ändå bör finnas i regleringen. Ytterst blir det upp till rätten att i varje enskilt fall ta ställning till på vilket sätt en viss omständighet ska beaktas så att det slutliga resultatet av påföljdsbestämningen blir väl avvägt. För att det nya påföljdssystemet ska uppfattas som trovärdigt bör samtidigt en omständighet inte få ett större genomslag än vad som är motiverat utifrån grunderna för det nya systemet. I nu aktuellt avseende innebär detta att en omständighet i vart fall inte bör dubbelbeaktas vid påföljdsbestämningen på det viset att den vägs in både

som ett skäl för att reducera fängelsestraffets längd och som ett skäl för att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Har en omständighet beaktats i lindrande riktning vid straffmätningen bör den alltså normalt inte också vägas in vid bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. En annan sak är att omständigheten indirekt kan få betydelse vid den senare bedömningen, nämligen om den medför att straffet inte blir längre än att villkorligt fängelse redan av det skälet kan komma i fråga. Blir det utmätta straffet efter tillämpning av en strafflindringsgrund kortare än ett år – eller sex månader vid artbrott – får omständigheten således indirekt betydelse för frågan om straffet ska vara villkorligt (jfr avsnitt 6.5.1). Ytterligare en annan sak är att det vid valet av tilläggssanktion också kan bli aktuellt att ta hänsyn till sådana omständigheter som omfattas av strafflindringsgrunderna (se avsnitt 6.7.3).

9.3 Vissa billighetsskäl tas bort

9.3.1 Allvarlig kroppsskada

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunden som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada ska tas bort.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

De flesta av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över förslaget. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* avstyrker förslaget och framhåller att den restriktiva tillämpningen av bestämmelsen utgör en garanti för att den inte kommer att överanvändas och att den därför bör finnas kvar som en yttersta ventil. *Jönköpings tingsrätt*, som också avstyrker förslaget, påtalar att en allvarlig kroppsskada som den tilltalade drabbats av i samband med brottet är en sorts följd av brottsligheten och att den därför fortsatt bör kunna beaktas vid straffmätningen. Enligt tingsrätten innebär utredningens förslag att en allvarlig kroppsskada främst kommer att kunna beaktas när det är aktuellt med ovillkorligt fängelse. Detta medför att utfallet vid en jämförelse mellan t.ex. ett fall av vållande till kroppsskada i förhållande till ett mycket allvarligt fall av grov vårdslöshet i trafik skulle kunna bli ojämlikt, trots att gärningspersonen i samband med brottet på liknande sätt drabbats av en mycket allvarlig kroppsskada. Även *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget och anför bl.a. att även om tillämpningsområdet för bestämmelsen är begränsat finns det situationer då en sådan strafflindringsgrund har särskilt starka skäl för sig och främjar rättvisa resultat. Som exempel nämner Advokatsamfundet att gärningspersonen har tillfogats en svår kroppsskada som dock inte påverkar hur kännbart ett fängelsestraff skulle bli, eller när det är brotts-

offret som tillfogar den dömde en svår kroppsskada. Bestämmelsen kan enligt Advokatsamfundet bli särskilt viktig om det är fråga om skador till följd av våld riktad mot en gärningsperson och där våldet bedöms gå utöver vad som var befogat. *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* är mycket kritiskt och framhåller att utredningens analys är bristfällig såväl avseende behovet av att ta bort allvarlig kroppsskada som strafflindringsgrund som skälen till att omständigheten inte bör beaktas. Universitetet konstaterar vidare bl.a. att detta förslag tillsammans med förslaget om villkorligt fängelse innebär att vissa av fallen med ett ”naturligt straff” (*poena naturalis*) fortsättningsvis ska finnas kvar som skäl för en lindrigare påföljdsbestämning. För övriga fall ska dock någon sådan hänsyn inte tas. Enligt universitetet är det inte uteslutet att en sådan mer strikt linje i förhållande till dem som skadas i samband med sin egen brottslighet kan vara motiverad, men utredningens analys är inte tillräcklig för att komma till en sådan slutsats. Universitetet kan dessutom se flera situationer där det skulle vara rimligt att beakta att den dömde skadats till följd av brottet, även om denna skada inte försvårar verkställigheten i anstalt.

Skälen för regeringens förslag

Som framgår av avsnitt 9.1 finns i dag en möjlighet för den tilltalade att få strafflindring om han eller hon till följd av brottet drabbats av en allvarlig kroppsskada (29 kap. 5 § första stycket 1 brottsbalken). I förarbetena anges som exempel att en rattfyllerist i samband med en trafikolycka vid den brottsliga gärningen får bestående men i form av invalidisering eller att en dynamitard vid ett inbrott får allvarliga skador genom sprängningen (se prop. 1987/88:120 s. 91). Strafflindringsgrunden tillämpas förhållandevis sällan i jämförelse med övriga billighetsskäl. Bestämmelsens tillämpningsområde är begränsat till allvarliga kroppsskador av bestående karaktär, dvs. i princip sådana skador som innebär att den tilltalade kommer att vara vid dålig hälsa även när straffet verkställs (jfr prop. 1987/88:120 s. 91). Tillämpningsområdet är därför i viss mån överlappande med tillämpningsområdet för bestämmelsen i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken, enligt vilken strafflindring kan ges om den tilltalade till följd av bl.a. dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde (se avsnitt 9.3.2).

Grundtanken bakom den aktuella strafflindringsgrunden kan sägas vara att den tilltalade, utöver den utdömda påföljden, redan har drabbats av en skada till följd av brottet och därmed tillfogats ett ”naturligt straff” (*poena naturalis*) som bör beaktas för att straffet inte ska bli oskäligt hårt. De hänsyn som enligt den hittillsvarande bestämmelsen ska tas kan därmed sägas vara kopplade till följderna av brottet och inte till straffets påverkan på gärningspersonen.

Regeringen delar utredningens slutsats att det inte framstår som rimligt att det brottsliga agerandet, när det leder till att gärningspersonen skadar sig allvarligt, i sig bör utgöra ett skäl för strafflindring. Att bestämmelsen har en restriktiv utformning, som framhålls av bl.a. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)*, förändrar inte denna bedömning. Detsamma gäller de situationer som *Sveriges advokatsamfund* tar upp. Ordningen innebär nämligen att gärningspersonen i någon mån kompenseras vid

påföljdsbestämningen för sitt otillåtna risktagande. Vad som i sådana fall är rimligare att beakta i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen är enligt regeringen om en kroppsskada, oavsett hur den uppkommit, är så pass allvarlig och bestående att den tilltalade skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna straffet i fängelse. För de exempel som Sveriges advokatsamfund tar upp skulle det dessutom i vissa fall kunna bli aktuellt att beakta sådana omständigheter inom ramen för bestämmandet av straffvärdet för den konkreta gärningen (jfr avsnitt 7).

I denna lagrådsremiss föreslås att det införs en ny bestämmelse som innebär att ålder och dålig hälsa kan utgöra skäl för att besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt (se avsnitt 6.5.2). Regeringen anser att en sådan ordning är tillräcklig för att uppnå rimliga resultat vid påföljdsbestämningen, även i de fall den tilltalade drabbats av en allvarlig kroppsskada till följd av brottet. I en sådan ordning kan nämligen förhållandet, i de fall kroppsskadan innebär att den tilltalade till följd av sin dåliga hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna straffet i fängelse, komma att inverka på frågan om fängelsestraffet ska vara villkorligt. Regeringen delar således inte synpunkterna från bl.a. *Sveriges advokatsamfund* eller *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* att det behöver finnas en möjlighet att beakta den aktuella omständigheten även när kroppsskadan inte påverkar hur kännbart ett fängelsestraff i anstalt skulle bli. Regeringen delar inte heller den uppfattning som *Jönköpings tingsrätt* ger uttryck för om att frånvaron av en sådan strafflindringsgrund skulle riskera att träffa så ojämnt vid påföljdsbestämningen att förslaget inte bör genomföras.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till vad som redogörs för i avsnitt 9.2 om synen på strafflindringsgrunderna i ett reformerat påföljdssystem, anser regeringen att omständigheten att den tilltalade drabbats av en allvarlig kroppsskada till följd av brottet inte längre bör ges någon självständig betydelse vid straffmätningen. Den aktuella strafflindringsgrunden i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 1 brottsbalken bör därmed tas bort.

9.3.2 Hög ålder och dålig hälsa

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunden som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde ska tas bort.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Göteborgs universitet (juridiska institutionen) avstyrker förslaget att avskaffa möjligheten att beakta hög ålder eller dålig hälsa vid straffmätningen eftersom det skulle stå i strid med humanitetshänsyn. Även *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget och anför att det finns goda

skäl för strafflindring till följd av hög ålder eller dålig hälsa när ett annat påföljdsval än fängelse inte är möjligt. Ett straff utmätt i enlighet med straffvärdet är betydligt mer ingripande för äldre och personer med dålig hälsa. *Hovrätten för Västra Sverige* ställer sig tveksam till förslaget och lyfter fram att ett frihetsberövande straff för en äldre och/eller sjuk person kan bli mycket ingripande. Detta bör enligt hovrätten kunna beaktas. Hovrätten anser vidare att skälen för att utmönstra omständigheten inte framstår som särskilt starka. *Svea hovrätt*, som inte har någon erinran mot förslaget i sig, framhåller att strafflindringsgrunden bör tas bort endast under förutsättning att systemet med villkorligt fängelse införs.

Skälen för regeringens förslag

Som redogörs för i avsnitt 9.1 är hög ålder eller dålig hälsa förhållanden som i dag kan beaktas i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen (29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken). Regeringen anser, i likhet med utredningen och flera remissinstanser, att det fortsatt bör finnas en möjlighet att beakta sådana förhållanden vid påföljdsbestämningen. Utifrån utgångspunkterna i avsnitt 9.2 blir frågan här snarare om förhållandena, i ett reformerat påföljdssystem, bör ha inverkan vid straffmätningen eller på bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Eftersom aktuell strafflindringsgrund närmast anknyter till hur allvarligt ett avtjänande av fängelsestraffet i anstalt kommer att drabba den tilltalade, är det enligt regeringen mer ändamålsenligt att låta förhållandena inverka på frågan om fängelsestraffet ska vara villkorligt. En sådan ordning kan också ses som rättvis från ett brottsofferperspektiv. Detta eftersom den tilltalade i första hand inte får fängelsestraffets längd reducerat, utan kan i stället dömas till ett villkorligt fängelsestraff med en strafflängd som motsvarar allvaret i den brottslighet som brottsoffret blivit utsatt för. Till skillnad från *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* anser regeringen alltså att omständigheterna i fråga inte bör få genomslag vid straffmätningen.

Sammantaget är det enligt regeringens bedömning mer följdenligt att låta den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa i första hand få inverkan på valet om fängelsestraffet ska vara villkorligt, och inte på straffmätningen. En sådan ordning, som föreslås inom ramen för systemet med villkorligt fängelse (se avsnitt 6.5.2), kan också bidra till att det blir tydligare hur dessa förhållanden ska vägas in vid påföljdsbestämningen. Som anges i avsnitt 9.2 är det emellertid inte uteslutet att i undantagsfall låta ett förhållande, som i första hand annars ska beaktas vid bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt, i stället inverka på straffmätningen eller omvänt. Det är ytterst upp till rätten att ta ställning till på vilket sätt omständigheten ska beaktas för att utfallet i varje enskilt fall ska bli rimligt (jfr avsnitt 6.5.2 och 9.3.7). När det gäller synpunkten från *Sveriges advokatsamfund* om att aktuella omständigheter bör kunna beaktas när något annat än ett längre fängelsestraff i anstalt inte kan komma i fråga hänvisas till avsnitt 9.3.7.

Sammantaget bör strafflindringsgrunden i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken tas bort. Det innebär att rätten vid straffmätningen som utgångspunkt inte längre ska beakta att den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde.

9.3.3 Sen lagföring

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunden som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks, s.k. sen lagföring, ska tas bort.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Göteborgs universitet (juridiska institutionen) motsätter sig förslaget och anger i huvudsak att sen lagföring utgör en viktig grund för att individer som förändrat sin livssituation efter att brottet begåtts ska kunna få strafflindring. Enligt universitetet ger strafflindringsgrunden uttryck för hur samhället stöttar individer som visar på förbättring och, såvida den sena lagföringen inte beror på att gärningspersonen hållit sig undan, ligger omständigheten i regel utanför gärningspersonens kontroll. Även *Sveriges advokatsamfund* motsätter sig förslaget och menar att det finns flera situationer där en tillämpning av bestämmelsen har starka skäl för sig. Advokatsamfundet framhåller att en tidsutdräkt från brottet till lagföring kan innebära svårigheter för den tilltalade. Det gäller inte bara att en positiv utveckling kan skadas, utan också att det är svårt att etablera en varaktigt positiv tillvaro under ett långvarigt överhängande hot om att dömas för brott. Därvid tas enligt Advokatsamfundet redan i dag hänsyn till brottslighetens art och preskriptionstid vid bedömningen av om det varit fråga om sen lagföring eller inte. Det finns alltså goda förutsättningar för att göra en helhetsbedömning vid prövningen av om det finns skäl för strafflindring på denna grund. Den konventionsrättsliga straffreduktion som ges för kränkningar av en tilltalads rätt till rättegång inom skälig tid tar enligt Advokatsamfundet sikte på andra förhållanden, eftersom den är avsedd att kompensera för myndigheternas långsamma handläggning. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* är inne på att det är rimligt att en tilltalad kompenseras vid påföljdsvalet eller straffmätningen om lagföringen kraftigt har försenats av skäl som inte har med den tilltalade att göra, och detta alldeles oavsett om det har skett en påtaglig förbättring av den tilltalades personliga situation eller inte. *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* är mycket kritiskt till utredningens resonemang i denna del och framhåller att utredningens analys är bristfällig. Universitetet är också kritiskt till att utredningen inte nämner att rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen innebär att Sverige har en skyldighet att erbjuda kompensatoriska rättsmedel i de situationer där skälet till tidsutdräkten beror på staten, t.ex. långsam hantering inom rättsväsendet. Enligt universitetet innebär utredningens förslag i praktiken att rättsläget i stort blir kvar som det är, men att det blir mer otydligt hur, när och varför sen lagföring bör påverka påföljdsbestämningen. *Hovrätten för Nedre Norrland* framhåller att den utgår från att långsam handläggning fort-

farande kommer att utgöra ett billighetsskäl eftersom den omständigheten främst baseras på konventionsåtaganden.

Skälen för regeringens förslag

Strafflindringsgrunden som avser sen lagföring tas bort

Som framgår av avsnitt 9.1 finns i hittillsvarande reglering en möjlighet för den tilltalade att få strafflindring om det, i förhållande till brottets art, har förflutit en ovanligt lång tid sedan brottet, s.k. sen lagföring (29 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken). I förarbetena till denna strafflindringsgrund anges att bestämmelsen torde få störst betydelse vid valet av påföljd, men att den i vissa fall bör kunna påverka även längden på ett fängelsestraff. Den förflutna tiden ska ses i förhållande till vilken brottslighet det är fråga om och den långa tiden ska i princip ha förflutit innan den tilltalade fick del av åtal för brottet. (Se prop. 1987/88:120 s. 95.)

Strafflindringsgrunden om sen lagföring ger uttryck för en uppfattning om att en reaktion på ett brott i allmänhet bör anses mindre påkallad vartefter det tidsmässiga sambandet med själva brottet försvagas; den tilltalade framstår oftast som mindre klandervärd om lagföringen sker först efter en ovanligt lång tid. I likhet med utredningen, men till skillnad från *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Sveriges advokatsamfund*, anser dock regeringen att det inte är tidsfaktorn i sig som bör motivera en mildare påföljdsbestämning. Vad som i stället framstår som rimligare att kunna beakta är gärningspersonens agerande i tiden efter brottet och då särskilt om den sena lagföringen riskerar att omkullkasta en för den tilltalade ordnad tillvaro. Har gärningspersonen exempelvis brutit med ett tidigare missbruk eller en tidigare kriminell livsstil eller annars lever ett välordnat liv, bör sådana förhållanden i vissa fall kunna tillgodoräknas gärningspersonen vid påföljdsbestämningen. Reglerna om villkorligt fängelse som nu föreslås ger utrymme att beakta sådana omständigheter som skäl för att bestämma straffet till villkorligt fängelse. Bland annat kommer detta kunna bli aktuellt om det skett en påtaglig förbättring av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende, eller om den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande (se avsnitt 6.5.2). Detta ger enligt regeringen tillräckliga möjligheter att ta hänsyn till gärningspersoner som förändrat sin livssituation efter att brottet begåtts och som visar på förbättring, vilket bl.a. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* framhåller som betydelsefullt.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till de utgångspunkter som anges i avsnitt 9.2 anser regeringen att sen lagföring inte bör ges någon självständig betydelse vid påföljdsbestämningen i ett reformerat påföljdssystem. Strafflindringsgrunden i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 3 brottsbalken bör därmed tas bort, vilket innebär att omständigheten som utgångspunkt inte ska beaktas av rätten vid straffmätningen.

Något om påföljdslindring vid rättighetskränkning

Som t.ex. *Hovrätten för Nedre Norrland* påtalar påverkar nu aktuellt förslag inte den dömdes möjlighet till kompensation vid en rättighetskränkning enligt Europakonventionen.

Av artikel 6.1 i Europakonventionen följer att var och en vid prövning av en anklagelse mot honom eller henne för brott, ska vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Om denna rätt har kränkts, följer av artikel 13 i konventionen att den förfördelade ska ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet. Att en rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid anges även i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen.

Frågan om strafflindring på grund av sen lagföring enligt den hittillsvarande regleringen i 29 kap. 5 § brottsbalken respektive frågan om påföljden ska lindras till följd av långsam handläggning utifrån Europakonventionen är enligt Högsta domstolens praxis två olika frågor som prövats separat. Av NJA 2012 s. 1038 I följer bl.a. att fastän påföljdslindring som rättsmedel vid en rättighetskränkning låter sig passas in i regleringen om strafflindringsgrunder i 29 kap. 5 § brottsbalken, bör man inte se det så att det är den regleringen som tillämpas. Det rör sig i stället om en gottgörelse för en försummelse av det allmänna till följd av Sveriges bundenhet till Europakonventionen, utan annat lagstöd än lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

En kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid enligt Europakonventionen kommer således kunna aktualisera påföljdslindring även efter borttagande av strafflindringsgrunden om sen lagföring enligt regeringens förslag. I de fall då handläggningen dragit ut på tiden på ett oacceptabelt vis utifrån Europakonventionens krav finns det alltså kvar en möjlighet för rätten att på den grunden lindra påföljden.

9.3.4 Förebyggande av skadliga verkningar av brottet och frivillig angivelse

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunderna som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet eller frivilligt angett sig ska vara kvar.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens förslag.

Remissinstanserna

De remissinstanser som yttrar sig särskilt över bedömningen, bl.a. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)*, är positiva.

Skälen för regeringens förslag

Som framgår av avsnitt 9.1 kan rätten, enligt hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 4 respektive 5 brottsbalken, som grund för strafflindring

beakta om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet samt om den tilltalade frivilligt angett sig. Dessa strafflindringsgrunder knyter an till bestämmelserna om frivilligt tillbakaträdande från försök m.m. i 23 kap. 3 § brottsbalken och bygger på att gärningspersonen genom någon form av frivilligt handlande ger uttryck för att han eller hon ångrar sig och därigenom framstår som mindre klandervärd (se prop. 2014/15:37 s. 8, 37 och 38 och jfr prop. 1987/88:120 s. 91).

Som exempel på förebyggande och skadebegränsande åtgärder anges i förarbetena att en person som har misshandlat någon hjälper brottsoffret till sjukhus eller att den som har stulit återlämnar det stulna. De skadliga verkningarna av ett brott kan också gottgöras genom att skadorna ersätts. Gärningspersonens agerande ska normalt ske på eget initiativ och bestämmelsen ska således främst tillämpas när den tilltalade har handlat på angivet sätt innan denne vet om att han eller hon avslöjats. Det är dock inte uteslutet att en tillämpning av bestämmelsen kan ske även då åtgärder vidtagits efter denna tidpunkt. (Se prop. 1987/88:120 s. 91 och 92.) Liknande typ av resonemang kan sägas ligga bakom möjligheten att vid straffmätningen beakta att en gärningsperson frivilligt angett sig. Av förarbetena framgår att det är själva angivelsen som är det väsentliga och inte att någon underlättar polisens arbete eller erkänner sedan han eller hon väl blivit upptäckt. En frivillig angivelse föreligger även i det fallet att någon misstänks för ett visst brott och självmant berättar om andra brott som han eller hon inte är misstänkt för. Bestämmelsen avser endast angivelse av egna brott. (Se samma prop. s. 92.)

Regeringen delar utredningens bedömning att det framstår som rimligt att den som på olika sätt försöker begränsa de skadliga verkningarna av brottet eller frivilligt anger sig får tillgodoräkna sig dessa förhållanden vid påföljdsbestämningen. En sådan ordning uppmuntrar till ett ansvarstagande beteende hos gärningspersonen. Ordningen kan också, i förekommande fall, bidra till en känsla av upprättelse för brottsoffret. Dessutom utgör de aktuella strafflindringsgrunderna ett incitament för gärningspersonen att begränsa och ersätta eventuella skador som ett brottsoffer kan ha åsamkats genom brottet. Även utifrån ett brottsofferperspektiv har alltså strafflindringsgrunderna goda skäl för sig. Förekomsten av sådana grunder för strafflindring kan dessutom i någon mån bidra till en effektivare utrednings- och lagföringsprocess och till att resurser frigörs för utredning av annan brottslighet.

Mot denna bakgrund anser regeringen, i likhet med utredningen, att det finns starka skäl för att strafflindringsgrunderna bör vara kvar även i ett reformerat påföljdssystem. Eftersom omständigheterna att den tilltalade på olika sätt avhjälper de skadliga verkningarna av brottet eller frivilligt anger sig anknyter till reglerna om frivilligt tillbakaträdande och därmed till frågan om hur klandervärt gärningspersonens agerande kan anses vara, är det också rimligt att förhållandena som utgångspunkt enbart ska inverka på straffmätningen.

9.3.5 Arbetsrättsliga följder m.m.

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunden som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning ska tas bort.

Den bestämmelse som innebär att en utdömd påföljd senare kan ändras om den tidigare påföljdsbestämningen har grundats på ett felaktigt antagande om uppsägning eller avskedande ska tas bort.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

De flesta remissinstanser som yttrar sig över förslaget, bl.a. *Hovrätten för Nedre Norrland* och *Jönköpings tingsrätt,* är positiva. Jönköpings tingsrätt framhåller att det får anses ingå i en fällande doms natur att den kan leda till att någon blir av med sitt arbete. Tingsrätten påtalar också att det finns andra omständigheter av liknande natur som inte kan beaktas vid straffmätningen, t.ex. att en fällande dom kan leda till att någon som inte har ett arbete får det svårare att ta sig in på arbetsmarknaden eller att personen blir socialt utstött på andra sätt. Tingsrätten framhåller vidare att strafflindringsgrunden är förenad med tillämpningsproblem, att dess genomslag varit inkonsekvent och att det ibland varit svårt att utreda förutsättningarna för den tilltalade att behålla arbetet efter den fällande domen. Hovrätten för Nedre Norrland anger att det är befogat att t.ex. förlust av anställning tas bort, särskilt mot bakgrund av att möjligheten att ta hänsyn till utvisningsmen sedan tidigare tagits bort. *Sveriges advokatsamfund* anför att strafflindringsgrunden visserligen kan framstå som stötande i vissa fall, t.ex. när någon arbetsrättslig konsekvens inte inträder eller när brottsligheten riktat sig mot gärningspersonens arbetsgivare, men avstyrker förslaget eftersom det ändå finns starka skäl som motiverar strafflindringsgrunden. Enligt Advokatsamfundet kan det däremot vara motiverat att tydliggöra tillämpningen av den. *Uppsala universitet (juridiska institutionen)* saknar en tillräcklig analys av förslaget och lyfter bl.a. fram att syftet med att ta hänsyn till arbetsrättsliga följder har ett släktskap med sanktionskumulationsfall (hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 7 brottsbalken), eftersom det i båda fallen handlar om att beakta att den totala reaktionen som brottet föranleder inte alltid är begränsad till just påföljden. Universitetet ifrågasätter skillnaden mellan att förlora en legitimation, ett tillstånd eller att meddelas ett förbud – omständigheter som enligt utredningen fortsatt ska kunna beaktas inom ramen för straffmätningen – och att någon förlorar sin anställning eller drabbas av svårigheter i sin yrkesutövning.

Skälen för regeringens förslag

Strafflindringsgrunden om arbetsrättsliga följder m.m. tas bort

Strafflindringsgrunden i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 6 brottsbalken, som avser arbetsrättsliga följder m.m., kan sägas ge uttryck för en uppfattning om att det är oskäligt att gärningspersonen straffas fullt ut för brottet när han eller hon till följd av brottet även drabbas av vissa men kopplade till hans eller hennes anställning, yrkes- eller näringsutövning. Strafflindringsgrunden avser att motverka en typ av sanktionskumulation. Enligt det första momentet i punkten 6 ska det beaktas om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning. Vid införandet av bestämmelsen framhölls att punkten enbart omfattar de arbetsrättsliga följderna uppsägning och avskedande samt att andra arbetsrättsliga följder, t.ex. omplacering, avstängning eller löneavdrag, i vissa fall kan beaktas med stöd av den mer allmänt hållna, hittillsvarande punkten 8 i samma paragraf. Vidare angavs att avskedande och uppsägning är sådana omständigheter som regelmässigt ska tillmätas en påtaglig betydelse för straffmätningen (se prop. 1987/88:120 s. 93 och 94). Det andra momentet i hittillsvarande punkten 6, men som orsakats av att den tilltalade drabbas av hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning, avser enligt förarbetena bl.a. körkortsåterkallelse som innebär sådant hinder eller svårighet. Även indragning av yrkeslegitimation, auktorisation eller tillstånd till viss näringsverksamhet kan beaktas. Som exempel anges i förarbetena att en advokat blir utesluten ur advokatsamfundet eller att en läkare mister sin legitimation. Vidare framhölls att det vid straffmätningen även kan finnas anledning att ta hänsyn till ett meddelat näringsförbud. (Se samma prop. s. 94.) Det har senare getts uttryck för att näringsförbud är en sådan sanktion som även skulle kunna anses falla under hittillsvarande punkten 7 (se avsnitt 9.3.6).

Det förhållandet att brottet har riktat sig mot arbetsgivaren eller har begåtts i anställningen kan vara en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet (jfr t.ex. hittillsvarande 29 kap. 2 § 4 brottsbalken), men hindrar inte enligt gällande rätt att ett avskedande eller en uppsägning kan beaktas som ett billighetsskäl (se bl.a. NJA 2023 s. 9 och NJA 2005 s. 661). Som även *Sveriges advokatsamfund* är inne på kan det till att börja med inte anses som en rimlig ordning att arbetsrättsliga men beaktas i mildrande riktning vid påföljdsbestämningen när brottet har riktat sig mot arbetsgivaren eller har begåtts i tjänsten, exempelvis när den tilltalade stjäl från sin arbetsgivare eller utsätter andra för brott i sin tjänsteutövning. Den som på det viset utnyttjar sin anställning eller missbrukar arbetsgivarens förtroende bör inte kunna ges strafflindring på grund av att anställningen upphör eller yrkeslegitimationen dras in. Regeringen anser dock, till skillnad från Advokatsamfundet, att den hittillsvarande regleringen är problematisk på fler sätt än så.

Sett från gärningspersonens perspektiv kan det visserligen framstå som rimligt att arbetsrättsliga följder och andra förhållanden av den typen beaktas i lindrande riktning vid påföljdsbestämningen. Ett brottsoffer skulle å andra sidan kunna uppfatta det som orimligt att gärningspersonen får sitt straff reducerat på den grunden att han eller hon till följd av brottet måste avsluta sin anställning eller tvingas upphöra med en viss typ av yrkesutövning.

Sådana hänsynstaganden kan också innebära risker för sociala orättvisor vid straffmätningen. Den som är väl etablerad på arbetsmarknaden får bättre möjligheter till strafflindring än den som inte har ett arbete eller en fast anställning.

Som bl.a. *Jönköpings tingsrätt* påtalar är strafflindringsgrunden vidare förenad med vissa tillämpningsproblem. Rätten måste i många fall göra en bedömning av sannolikheten för att den tilltalade kommer att förlora sitt arbete till följd av en fällande brottmålsdom. Den ordningen innebär en risk för att domen senare visar sig vara materiellt felaktig i det avseendet, särskilt eftersom det enligt den hittillsvarande regleringen är tillräckligt att det kan antas att den tilltalade till följd av brottet blir avskedad eller uppsagd. Utrymmet för att undanröja en påföljd som bygger på ett felaktigt antagande om uppsägning eller avskedande (se vidare nedan) får därtill anses vara begränsat och avsett för undantagsfall (jfr prop. 1987/88:120 s. 112 och NJA 1998 s. 55). Således kan en tillämpning av strafflindringsgrunden om arbetsrättsliga följder m.m. inte helt sällan innebära en risk att gärningspersonen får ett lindrigare straff, trots att det senare visar sig att han eller hon inte blir uppsagd eller avskedad till följd av lagföringen.

Regeringen anser mot denna bakgrund och med hänsyn till de utgångspunkter som redogörs för i avsnitt 9.2 att strafflindringsgrunden i 29 kap. 5 § första stycket 6 brottsbalken bör tas bort och att sådana arbetsrättsliga följder m.m. som omfattas av den därmed inte bör beaktas i det reformerade påföljdssystemet.

Bestämmelsen i hittillsvarande 38 kap. 2 a § brottsbalken tas bort

Om ett antagande om avskedande eller uppsägning har beaktats vid straffmätningen eller påföljdsvalet och detta senare visar sig felaktigt kan rätten, enligt hittillsvarande 38 kap. 2 a § brottsbalken, på ansökan av åklagaren eller den dömde undanröja påföljden och döma till ny påföljd för brottet, under förutsättning att påföljden inte till fullo är verkställd. Bestämmelsen syftar till att komma till rätta med sådana antaganden om avskedanden eller uppsägningar av anställning som påverkat straffmätning eller påföljdsval och som senare visar sig felaktiga. Till följd av den bedömning som görs ovan, att det inte längre ska vara möjligt att beakta antaganden om avskedande eller uppsägning vid påföljdsbestämningen, saknas behov av ett sådant särskilt förfarande för undanröjande och bestämmande av ny påföljd som avses i bestämmelsen. Bestämmelsen bör därför tas bort.

9.3.6 Vissa typer av sanktionskumulation

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunden som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet ska vara kvar.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens förslag.

Remissinstanserna

De fåtal remissinstanser som yttrar sig är positiva till utredningens bedömning. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* framhåller att strafflindringsgrunden har en viktig funktion som ventil för den enskilda individen.

Skälen för regeringens förslag

Strafflindringsgrunden i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 7 brottsbalken ger uttryck för att det kan anses oskäligt att gärningspersonen straffas fullt ut när han eller hon, utöver den straffrättsliga påföljden, även drabbas av vissa andra rättsliga sanktioner till följd av brottet. Syftet med införandet av bestämmelsen var att ge ökad uppmärksamhet åt olika fall av sanktionskumulation så att den totala reaktionen på ett brott blir väl avvägd och proportionerlig samt att se till att frågan beaktas av domstolarna på ett konsekvent och enhetligt sätt (se prop. 2014/15:37 s. 1 och 27). I förarbetena angavs vidare att införandet av punkten endast innebär ett förtydligande i förhållande till den redan gällande ordningen (se samma prop. s. 27 och 28).

Att sanktionen ska vara rättslig innebär att den är reglerad i en författning. Vidare krävs att sanktionen är en följd av brottet, dvs. att det är fråga om någon form av reaktion på det rättsstridiga beteendet. Sanktionen ska grundas på huvudsakligen samma faktiska omständigheter som den brottsliga gärningen. För att ett straff utmätt efter brottets straffvärde ska framstå som oproportionerligt strängt krävs det vidare att sanktionen har en inte obetydlig eller helt kortvarig negativ effekt för den enskilde (se samma prop. s. 28). De typer av sanktioner som kan bli föremål för beaktande kan vara av olika slag. Med begreppet rättsliga sanktioner avses enligt förarbetena i första hand offentligrättsliga sanktioner. Som exempel nämns särskild rättsverkan av brott (t.ex. förverkande och företagsbot), förvaltningsrättsliga sanktioner (t.ex. vite, ett indraget tillstånd eller en disciplinpåföljd av offentligrättslig natur), administrativa sanktioner (t.ex. skattetillägg) samt i vissa fall straffprocessuella tvångsåtgärder som brottet har föranlett (t.ex. långvariga reseförbud). (Se samma prop. s. 28 och 29 samt 40).

Som utredningen och flera remissinstanser är inne på finns det i grunden goda skäl för den ovan beskrivna ordningen. Särskilt med hänsyn till att befintliga sanktioner kan ändras och nya sanktioner tillkomma, bör det även fortsättningsvis finnas en mer allmänt hållen bestämmelse som gör det möjligt att vid straffmätningen uppmärksamma och beakta olika former av sanktionskumulation. Ordningen framstår som godtagbar även utifrån ett brottsofferperspektiv och innebär inte ett alltför stort avsteg från principen om att straffets stränghet ska bestämmas efter brottets svårhet. I stället handlar det om att brottet redan kan anses ha blivit delvis bestraffat genom en annan rättslig sanktion och att straffet därför bör sättas något lägre.

Eftersom den strafflindringsgrund som tar sikte på arbetsrättsliga följder m.m. tas bort och sådana följder av brottet som påverkar den tilltalades anställning, arbete eller näringsutövning inte bör utgöra grund för strafflindring (se avsnitt 9.3.5), bör det inte heller enligt den nu aktuella bestämmelsen komma i fråga att beakta att den tilltalade t.ex. har ålagts ett näringsförbud. I likhet med vad regeringen tidigare uttalat bör det vidare inte komma i fråga att med stöd av bestämmelsen beakta utvisning på grund av brott vid straffmätningen (jfr prop. 2021/22:224 s. 78, 138 och 139).

Möjligheten att vid straffmätningen beakta vissa andra rättsliga sanktioner ska inte medföra att den tilltalade blir överkompenserad. Det bör därför inte komma i fråga att ge den tilltalade strafflindring på denna grund om sanktionen har anpassats efter påföljden. Den ordningen kommer redan till uttryck i bestämmelsen genom att det anges att strafflindring enbart ska ges om straffet skulle bli oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner. Ett exempel på en rättslig sanktion som med hänsyn till detta inte bör beaktas är företagsbot (jfr 36 kap. 26 § första stycket 2 brottsbalken).

När det gäller förverkande finns inte någon motsvarande reglering som specifikt tar sikte på sanktionskumulation. Det finns dock en möjlighet, enligt 36 kap. 20 §, att inte besluta om förverkande om det är uppenbart oskäligt. Vid den bedömningen måste bl.a. beaktas vilken typ av förverkande det är fråga om. Vid förverkande av brottsvinster och oförklarade tillgångar bör det förhållandet att det rör sig om ett stort belopp eller värde i relation till brottslighetens allvar endast undantagsvis ha betydelse för förverkandefrågan (se prop. 2023/24:144 En ny förverkandelagstiftning s. 437; jfr även NJA 2016 s. 641 p. 14). Det hänger samman med att brottsvinstförverkande inte har en bestraffande utan en vinstneutraliserande funktion (se samma prop. s. 274). Genom den nya förverkandelagstiftningen har förverkandesanktionerna fått tydligare syften. Det får i sin tur betydelse vid tillämpningen av strafflindringsgrunden avseende sanktionskumulation. Eftersom påföljd och förverkande har olika funktion är utrymmet att tillämpa den aktuella strafflindringsgrunden mycket begränsat. Även i övrigt har de olika förverkandesanktioner som kan komma i fråga enligt 36 kap. brottsbalken som utgångspunkt inte en bestraffande funktion (jfr samma prop. s. 277 och 278). Vilket utrymme som finns att ge den tilltalade strafflindring vid straffmätningen på grund av en förverkandesanktion får dock ytterst bli en fråga för rättstillämpningen att avgöra.

Som framhållits i tidigare förarbeten är det lämpligt att lagstiftaren i samband med att sanktioner tillkommer eller förändras anvisar i vilket led de bör beaktas för att undvika dubbelbestraffningseffekter eller en oproportionerlig reaktion på brottet (se prop. 2014/15:37 s. 28). Ytterst är det emellertid upp till rätten att se till att den utdömda påföljden blir väl avvägd och proportionerlig.

Sammanfattningsvis bedömer regeringen att den strafflindringsgrund som avser vissa typer av sanktionskumulation fortsatt bör kunna beaktas vid straffmätningen i ett reformerat påföljdssystem. Eftersom strafflindringsgrunden knyter an till frågan om proportionalitet mellan brottets allvar och den samlade reaktionen på det rättsstridiga agerandet, är det också följdenligt och i linje med vad som sägs i avsnitt 9.2 att förhållanden som

omfattas av strafflindringsgrunden som utgångspunkt enbart ska inverka på straffmätningen.

9.3.7 Andra omständigheter av samma tyngd

Regeringens förslag

Rätten ska vid straffmätningen fortsatt kunna beakta även andra omständigheter än de särskilt angivna. Detta ska dock endast gälla en annan omständighet av samma tyngd som de omständigheter som i övrigt räknas upp i regleringen och som särskilt påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår dock inte formuleringen ”som särskilt påkallar”.

Remissinstanserna

De fåtal remissinstanser som yttrar sig är i huvudsak positiva till förslaget. *Rädda Barnen* ställer sig positiv till att det fortsatt ska finnas en mer öppen strafflindringsgrund men framhåller bl.a. att det, särskilt i ljuset av den ändring som utredningen föreslår, behöver tydliggöras att en bedömning av barnets bästa i enlighet med artikel 3 i barnkonventionen ska göras när ett barn påverkas av straffet i egenskap av gärningsperson eller som nära anhörig till den tilltalade. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* efterfrågar ledning kring hur utredningens förslag till ändring förhåller sig till tidigare praxis och om någon ändring är avsedd.

Skälen för regeringens förslag

Enligt hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 8 brottsbalken ska rätten vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar. I förarbetena anges att bestämmelsen omfattar omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens personliga situation eller omständigheter som har inträffat efter brottet och som i princip är likvärdiga med och lika tungt vägande som de omständigheter som nämns i paragrafens övriga punkter. Som exempel nämns att brott har begåtts i samband med självmordsförsök och att ett straff på ett helt oproportionerligt och orimligt sätt skulle drabba någon annan än gärningspersonen samt förhållandet att den tilltalade har ensam vårdnad om minderåriga barn. Det betonas samtidigt att det inte kan komma i fråga att beakta mer regelmässiga följder i form av negativa sociala reaktioner som drabbar den som dömts för brott. Mycket höga skadestånd i förhållande till brottets svårhet nämns i förarbetena som ytterligare en omständighet som skulle kunna beaktas med stöd av aktuell bestämmelse. (Se prop. 1987/88:120 s. 96.) Att den tilltalade har varit frihetsberövad med restriktioner under lång tid, normalt sett minst sex månader, eller att det funnits andra särskilda omständigheter under frihetsberövandet kan

också beaktas med stöd av denna punkt enligt gällande praxis (se t.ex. NJA 2024 s. 293). Risken för att bli utsatt för allvarliga repressalier till följd av uppgiftslämnande om annans brottslighet har också kunnat medföra strafflindring i vissa fall (se bl.a. NJA 2023 s. 265).

Eftersom uppräkningen av billighetsskälen är uttömmande delar regeringen utredningens bedömning att det även fortsättningsvis bör finnas en mer allmänt hållen bestämmelse, som gör det möjligt att beakta olika inte närmare angivna omständigheter som knyter an till gärningspersonens personliga förhållanden eller något som har inträffat i tiden efter brottet. En sådan ordning behövs för att undvika orimliga resultat och för att straffmätningen inte ska bli alltför fyrkantig.

Samtidigt innebär möjligheten till sådana hänsynstaganden ett avsteg från utgångspunkten om att det är brottets svårhet som ska styra straffets stränghet. För att tydligt markera att sådana hänsynstaganden utgör en avvikelse från det sagda bedömer regeringen, i likhet med utredningen, att det bör framgå av lagtexten att enbart omständigheter ”av samma tyngd” som de billighetsskäl som räknas upp i paragrafens övriga punkter ska kunna beaktas i lindrande riktning vid straffmätningen. Av samma anledning anser regeringen att det dessutom bör framgå av lagtexten att det ska vara en omständighet som ”särskilt” påkallar strafflindring.

Avsikten med tilläggen i lagtexten är att rätten ska iaktta en något större restriktivitet än hittills när det gäller att vid straffmätningen, med stöd av den aktuella punkten, beakta olika omständigheter som inte är närmare angivna. För att strafflindring ska medges bör det således krävas att det finns omständigheter av motsvarande tyngd som något av de billighetsskäl som anges i paragrafens övriga kvarvarande punkter som särskilt påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än vad straffvärdet motiverar. Som utgångspunkt ska det därmed handla om förhållanden som innebär att den tilltalade på något vis har agerat ansvarsfullt i tiden efter brottet och därför framstår som mindre klandervärd eller i anledning av brottet drabbas orimligt hårt av något annat än själva straffet. Det bör dock givetvis, liksom hittills, inte komma i fråga att mer allmänt beakta olika negativa konsekvenser av brottet, t.ex. omgivningens ogillande. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* har efterfrågat ledning kring hur lagändringen förhåller sig till tidigare praxis och om någon ändring är avsedd. Som anges ovan bör ändringen leda till att rätten vid tillämpning av strafflindringsgrunden iakttar en något större restriktivitet än hittills. Detta innebär att en viss restriktivitet bör iakttas även i förhållande till vad som följer av hittillsvarande praxis. Det gäller dels i fråga om vilka omständigheter som kan beaktas, dels i fråga om vad som krävs för att omständigheten ska få genomslag och leda till strafflindring. De närmare gränserna för detta bör dock lämpligen avgöras i rättstillämpningen.

Av betydelse i förhållande till hittillsvarande praxis är också de utgångspunkter som kommer till uttryck i avsnitt 9.2 och som innebär att en omständighet som utgångspunkt ska inverka antingen vid straffmätningen eller på bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Som sägs i nämnda avsnitt ska en omständighet inte kunna dubbelbeaktas på det sättet att den vägs in vid båda bedömningarna. Vid tillämpningen av den nu aktuella, mer allmänt hållna, strafflindringsgrunden bör det därför övervägas om förhållandet i stället är sådant att det bör beaktas vid prövningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. Förhållanden

som anknyter till hur hårt ett fängelsestraff i anstalt kan komma att drabba den tilltalade bör i första hand få betydelse som skäl för villkorligt fängelse och ska därför som utgångspunkt inte leda till strafflindring enligt den nu aktuella bestämmelsen. Exempel på sådana förhållanden är olika typer av tredjemanshänsyn och omständigheter som har att göra med den tilltalades hälsotillstånd eller livssituation i övrigt (jfr avsnitt 6.5.2).

Rädda Barnen önskar att det tydliggörs att barnets bästa ska beaktas vid påföljdsbestämningen. Högsta domstolen har i bl.a. NJA 2024 s. 642 uttalat att när påföljden för en förälder ska bestämmas kan straffets negativa konsekvenser för barnet utgöra billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § första stycket 8 brottsbalken och därmed påverka påföljdsvalet med stöd av 30 kap. 4 § brottsbalken. Enligt Högsta domstolen ska lagstiftningen i detta avseende tillämpas i ljuset av barnkonventionen och principen om barnets bästa i artikel 3 i konventionen. Enligt Högsta domstolen är en förutsättning för att hänsyn till barnet ska påverka påföljden att straffet kan antas medföra mer påtagliga negativa konsekvenser för barnet. Det är främst när en förälder, som ensam ansvarar för omvårdnaden, riskerar att dömas till fängelse som hänsyn till den tilltalades barn kan få genomslag vid påföljdsbestämningen. I det aktuella fallet beaktades förhållandet endast vid påföljdsvalet. Regeringen anser, i linje med vad som blev utfallet i Högsta domstolens avgörande, att olika typer av tredjemanshänsyn, såsom mer påtagliga negativa konsekvenser för gärningspersonens barn, i det reformerade påföljdssystemet i första hand bör beaktas som skäl för att bestämma straffet till villkorligt fängelse (jfr avsnitt 6.5.2 under rubriken ”Andra omständigheter som kan beaktas”).

I vissa fall kan det finnas skäl att göra avsteg från utgångspunkten om att en omständighet i första hand ska inverka vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt och i stället låta förhållandet inverka på straffmätningen. Detta bör emellertid endast gälla undantagsvis samt när något annat än ett längre fängelsestraff i anstalt inte kan komma i fråga, och hänsyn till omständigheten därmed inte kan tas på annat sätt. En sådan ordning är möjlig genom denna mer allmänt hållna strafflindringsgrund. Det skulle exempelvis kunna handla om att den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa, som i och för sig inte kan föranleda ett villkorligt fängelsestraff, skulle innebära att den dömde med hög grad av sannolikhet kommer att avlida under tiden i anstalt om det inte döms ut ett kortare fängelsestraff än vad brottets straffvärde motiverar.

Eftersom den strafflindringsgrund som tar sikte på arbetsrättsliga följder m.m. tas bort bör det som utgångspunkt inte komma i fråga att beakta sådana förhållanden, t.ex. avskedande, uppsägning, näringsförbud, indragning av yrkeslegitimation, auktorisation eller tillstånd, eller andra typer av arbetsrättsliga sanktioner såsom omplacering, avstängning eller löneavdrag, enligt den nu aktuella bestämmelsen. Som utgångspunkt bör det inte heller komma i fråga att med stöd av denna mer allmänt hållna punkt beakta sådana förhållanden som omfattas av de övriga hittillsvarande strafflindringsgrunder som nu tas bort och som inte längre ska inverka vid påföljdsbestämningen.

9.3.8 Utredningsmedverkan

Regeringens förslag

Strafflindringsgrunderna som innebär att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om den tilltalade har lämnat uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen av sin egen eller någon annans brottslighet ska vara kvar.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens förslag.

Remissinstanserna

Endast ett fåtal remissinstanser yttrar sig särskilt över bedömningen. *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten* instämmer i att bestämmelserna bör vara kvar och ger bl.a. uttryck för att dessa bidrar till ett effektivare utrednings- och lagföringsarbete, frigör resurser till andra brottsutredningar samt är till fördel ur ett brottsofferperspektiv. Även *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* anser att strafflindringsgrunderna om utredningsmedverkan bör vara kvar och anför bl.a. att dessa bidrar till ökad lagföring, brottsoffrets upprättelse och motverkar tystnadskulturen.

Skälen för regeringens förslag

Strafflindringsgrunderna vid utredningsmedverkan bör vara kvar

Som framgår av avsnitt 9.1 kan den tilltalade, genom bestämmelserna i hittillsvarande 29 kap. 5 a § första och andra stycket brottsbalken, ges strafflindring till följd av medverkan vid utredningen av egen eller annans brottslighet. Vid införandet av strafflindringsgrunden om utredningsmedverkan avseende egen brottslighet ansågs det som en rimlig ordning att en gärningsperson, som genom medverkan i utredningen av sin egen brottslighet ger uttryck för ansvarstagande och ånger, får tillgodoräkna sig detta förhållande vid påföljdsbestämningen. Strafflindringsgrunden motiverades vidare av att den kunde förväntas bidra till en effektivare utrednings- och lagföringsprocess och till att resurser frigörs för utredning av annan brottslighet. Även från ett brottsofferperspektiv ansågs det finnas fördelar med en sådan reglering, eftersom det för ett brottsoffer torde vara av stor betydelse, inte minst för möjligheten att bearbeta upplevelsen av brottet, att utredning och lagföring sker så tätt inpå brottet som möjligt och att ekonomiska anspråk som kan finnas från brottsoffrets sida behandlas snabbare. (Se prop. 2014/15:37 s. 14 och 18.)

Strafflindring till följd av medverkan i utredningen av annans brottslighet motiveras huvudsakligen av effektivitetsskäl. Vid införandet av bestämmelsen anfördes bl.a. att en sådan reglering kan förväntas öka incitamenten att samarbeta med de brottsbekämpande myndigheterna. Den bedömdes också kunna medföra positiva effekter för möjligheten att bryta den tystnadskultur som medför att brott som begås inom ramen för kriminella nätverk ofta är särskilt svåra att utreda. I förarbetena hänvisades

vidare till att uppfattningen i Danmark och Norge var att strafflindring för utredningsmedverkan i annans brottslighet ansågs bidra till att fler allvarliga och svårutredda brott klaras upp och att fler personer lagförs. (Se prop. 2021/22:186 s. 53–55 och 57.)

Regeringen bedömer, i likhet med utredningen, att strafflindringsgrunderna om utredningsmedverkan fortsatt har starka skäl för sig och därför bör vara kvar. Det bör alltså även i ett reformerat påföljdssystem vara möjligt att vid straffmätningen beakta utredningsmedverkan vid egen eller annans brottslighet i lindrande riktning. Utifrån ställningstagandena i avsnitt 9.2 bör den tilltalades utredningsmedverkan som utgångspunkt inverka endast på straffmätningen. Detta ligger också i linje med hur utredningsmedverkan regelmässigt hittills har beaktats i praxis (jfr NJA 2023 s. 265, NJA 2022 s. 1094 och NJA 2021 s. 525). Även i ett system med villkorligt fängelse ter det sig naturligt att förhållandet i första hand kan föranleda en reducering av straffets längd (jfr avsnitt 6.5.2).

Vissa redaktionella följdändringar

I 23 kap. 10 § femte stycket och 45 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken finns en hänvisning till hittillsvarande 29 kap. 5 a § brottsbalken. Med anledning av att reglerna om straffmätning placeras i ett nytt kapitel flyttas bestämmelserna om strafflindring vid utredningsmedverkan till 28 kap. brottsbalken (se avsnitt 6.4). Till följd av detta bör hänvisningen i nämnda paragrafer i rättegångsbalken ändras.

9.4 Oförändrade förutsättningar för att gå under straffminimum och för påföljdseftergift

9.4.1 Kravet på särskilda skäl

Regeringens förslag

Det ska vid förekomsten av en strafflindringsgrund fortsatt krävas särskilda skäl för att döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens förslag.

Remissinstanserna

De remissinstanser som yttrar sig särskilt över bedömningen, *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten*, är positiva.

Skälen för regeringens förslag

Om det finns anledning att beakta en strafflindringsgrund vid påföljdsbestämningen kan den som huvudregel få genomslag ned till den föreskrivna straffskalans miniminivå. För att med hänvisning till en strafflindringsgrund döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet

för brottet krävs, enligt andra respektive tredje stycket i hittillsvarande 29 kap. 5 § och 29 kap. 5 a § brottsbalken, att det finns särskilda skäl. I förarbetena anges att kravet på särskilda skäl innebär att restriktivitet ska iakttas med att underskrida den aktuella straffskalan för brottet. Några närmare anvisningar om vad kravet innebär och när särskilda skäl skulle kunna vara för handen ges inte. I stället har det ansetts vara en uppgift för rättstillämpningen att bestämma i vilken utsträckning bestämmelsen ska tillämpas (se prop. 1987/88:120 s. 97).

Kravet på särskilda skäl övervägdes i samband med att strafflindringsgrunden om medverkan till utredning av egen brottslighet infördes och regeringen kom då fram till att kravet bör behållas. Regeringen uttryckte i det sammanhanget förståelse för synpunkter om att ett slopande av kravet skulle riskera att öppna upp för en alltför generös tillämpning av strafflindringsgrunderna och därmed minska förutsebarheten i fråga om vilket straff som gäller för ett visst brott. Regeringen framhöll vidare att möjligheten att gå under straffminimum för ett brott med beaktande av en strafflindringsgrund utgör ett undantag från huvudregeln om att ett straff ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan. Regeringen ansåg därför att det är rimligt att utrymmet för att avvika från straffskalan begränsas till de fall där det är som mest angeläget. (Se prop. 2014/15:37 s. 35.)

Regeringen gör nu, i likhet med utredningen, ingen annan bedömning i fråga om kravet på särskilda skäl än den som gjordes i ovanstående lagstiftningsärende. Kravet är enligt regeringens mening berättigat och det är dessutom angeläget att de straffskalor som bestämts för olika brott så långt som möjligt ska gälla. Det bör alltså fortsatt krävas särskilda skäl för att gå under straffminimum med hänvisning till en strafflindringsgrund. Regeringen föreslår därmed ingen ändring av den gällande ordningen i detta avseende.

9.4.2 Påföljdseftergift

Regeringens förslag

Förutsättningarna för att meddela påföljdseftergift ska inte ändras.

Utredningens bedömning

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens förslag.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna yttrar sig inte särskilt över bedömningen. *Ekobrottsmyndigheten* och *Åklagarmyndigheten* instämmer i utredningens bedömning att förutsättningarna för att meddela påföljdseftergift inte bör ändras utan vara desamma i förhållande till kvarvarande strafflindringsgrunder.

Skälen för regeringens förslag

Som nämns i avsnitt 9.1 följer av hittillsvarande 29 kap. 6 § brottsbalken att rätten ska meddela påföljdseftergift, om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 29 kap. 5 eller 5 a § brottsbalken är uppenbart oskäligt att döma till påföljd. Påföljdseftergift är avsett för undantagsfall och stor restriktivitet ska iakttas. Vidare kan påföljdseftergift komma i fråga främst vid mindre allvarlig brottslighet. (Se prop. 1987/88:120 s. 60 och 97.) Uttalanden om påföljdseftergift har gjorts av Högsta domstolen bl.a. i NJA 2014 s. 245.

Regeringen instämmer i utredningens bedömning att det inte finns skäl att ändra förutsättningarna för att meddela påföljdseftergift. Det bör alltså fortsatt krävas att det är uppenbart oskäligt att döma till påföljd för att påföljdseftergift ska meddelas. En fortsatt restriktiv tillämpning av bestämmelsen om påföljdseftergift är motiverad.

Genom att vissa strafflindringsgrunder tas bort kommer emellertid de omständigheter som hittills omfattats av de grunder som utmönstras som utgångspunkt inte längre kunna utgöra skäl för att meddela påföljdseftergift. Regeringen delar utredningens bedömning att den begränsningen av tillämpningsområdet för bestämmelsen om påföljdseftergift framstår som följdriktig. Ingen remissinstans invänder mot detta.

10 Följdändringar i den straffprocessuella lagstiftningen och viss annan lagstiftning

10.1 Behovet av följdändringar

Regeringens förslag i denna lagrådsremiss innebär att påföljdssystemet får en i många avseenden helt ny struktur. Det föreslås nya straffmätningsregler och införandet av ett system med villkorligt fängelse. I prop. 2025/26:218 föreslår regeringen dessutom att det ska införas en ny straffskärpningsbestämmelse som tar sikte på alla brott som har ett samband med kriminella nätverk. Därutöver föreslås bl.a. en rad straffskärpningar för enskilda brott.

Straffskärpningar och förändringar av påföljdssystemet påverkar det straffprocessuella regelverket eftersom flera delar av straffprocessen utgår från straffskalan för det aktuella brottet eller vilken påföljd som kan dömas ut. Bland annat påverkas regelverket om strafföreläggande och rättens möjlighet att avgöra brottmål efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro och utan huvudförhandling. Även t.ex. regelverken om internationell straffverkställighet påverkas i de delar verkställigheten är kopplad till en viss påföljd. Vissa följdändringar i den straffprocessuella lagstiftningen och viss annan lagstiftning är alltså nödvändiga.

Utöver behovet av nödvändiga följdändringar för att de straffrättsliga förslagen ska kunna genomföras finns det, som utredningen konstaterar, ett behov av att mer övergripande se över vissa frågor i det straffprocessuella regelverket i ljuset av genomförda och pågående straffrättsliga reformer. Behovet uppmärksammas också av flera remissinstanser.

Mot den bakgrunden gav regeringen den 8 januari 2026 en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffprocessen (dir. 2026:1). Syftet med uppdraget är att åstadkomma ett modernt och ändamålsenligt regelverk som tillgodoser intresset av en effektiv lagföring av brott med bibehållen rättssäkerhet. Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

10.2 Rättegångsbalken

10.2.1 Reglerna om förutsättningar för frihetsberövande åtgärder behöver inte ändras

Regeringens bedömning

Rättegångsbalkens regler om förutsättningar för gripande, anhållande och häktning behöver inte ändras.

Utredningens bedömning

Bedömningen från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker utredningens bedömning eller har inga synpunkter på den. Några remissinstanser, bl.a. *Attunda tingsrätt*, instämmer i utredningens bedömning att det finns ett omfattande behov av följdändringar men anser att frågan inte är tillräckligt utredd.

Skälen för regeringens bedömning

Regeringen har i prop. 2025/26:218 föreslagit att presumtionen för häktning ska utvidgas till att omfatta brotten grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och hedersförtryck samt att presumtionen för häktning också ska gälla när misstanken avser försök, förberedelse eller stämpling till ett brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i fyra år.

Regeringen föreslår nu att det ska införas ett nytt system med villkorligt fängelse och att de nuvarande icke frihetsberövande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn ska utmönstras (avsnitt 6.3). Systemet ska vara utformat på det sättet att rätten, om straffvärdet är på fängelsenivå och det inte finns skäl att välja en annan påföljd än fängelse, ska döma ut ett fängelsestraff som under vissa förutsättningar kan förklaras villkorligt. Vid bedömningen ska hänsyn tas till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Enligt rättegångsbalkens regler kan frihetsberövande i form av gripande, anhållande och häktning ske även om det kan antas att det kommer att dömas ut en icke frihetsberövande påföljd. Utredningen föreslår inte någon ändring i det avseendet. Lagstiftningen föreslås alltså även framöver göra det möjligt att frihetsberöva en misstänkt person trots att det kan antas att det kommer att dömas ut en icke frihetsberövande påföljd, i form av villkorligt fängelse. Detta förutsätter naturligtvis att något av de särskilda

häktningsskälen föreligger och att åtgärden är proportionerlig (24 kap. 1 § rättegångsbalken). Sammantaget gör utredningen bedömningen att de befintliga möjligheterna till gripande, anhållande och häktning borde kunna användas i ungefär samma utsträckning som i dag, även efter införandet av ett system med villkorligt fängelse och utmönstrandet av de gamla påföljderna.

Regeringen delar utredningens bedömning att det även framöver bör finnas möjlighet till frihetsberövande av en misstänkt även i de fall påföljden på förhand kan bedömas bli lindrigare än ett fängelsestraff. Om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas till böter ska dock som huvudregel, liksom tidigare, häktning inte få ske (24 kap. 1 § fjärde stycket, se dock 24 kap. 2 § där häktning under vissa förutsättningar kan ske oberoende av brottets beskaffenhet). Som utredningen påpekar bör det, om det kan antas att det vid fällande dom kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff, i allmänhet krävas att skälen för häktning är starka för att åtgärden ska anses vara proportionerlig. Detta gäller särskilt om frihetsberövandet ska pågå under en inte helt kortvarig tid. Vid den bedömningen bör även den förväntade längden på det villkorliga fängelsestraffet få betydelse eftersom detta påverkar hur ingripande påföljden kommer att vara för den dömde. Straffets längd påverkar bl.a. hur många timmar samhällstjänst som ska utföras och kan även påverka innehållet i en tilläggssanktion i form av övervakning. Om straffet är sex månader eller mer, innefattar övervakningssanktionen som regel helghemarrest (se avsnitt 6.8.12).

10.2.2 Reglerna om åtalsunderlåtelse ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Det ska vara möjligt att besluta om åtalsunderlåtelse om det kan antas att det kan dömas ut ett villkorligt fängelsestraff utan tilläggssanktion, eller med dagsböter som tilläggssanktion, förutsatt att det i övrigt finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse.

Regeringens bedömning

Reglerna om förundersökningsbegränsning behöver inte ändras.

Utredningens förslag och bedömning

Utredningens förslag och bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna har inga synpunkter på förslaget. *Ekobrottsmyndigheten*, som inte har några invändningar mot förslaget, anför att det för en effektiv lagföring och brottsbekämpning är centralt att kunna använda förundersökningsbegränsning, bl.a. för att kunna koncen-

trera utredningsresurser till att utreda centrala aktörer och möjliggörare inom den grova organiserade brottsligheten.

Attunda tingsrätt anser att det bör göras en närmare översyn av regelverket om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning innan det föreslagna påföljdssystemet tas i bruk. Även *Lunds universitet (juridiska fakulteten*) anser att följdeffekterna av utredningens förslag inte är tillräckligt utredda eller överblickbara.

Helsingborgs kommun anför att förslagen om skärpta straff och hur flerfaldig brottslighet ska beräknas innebär att färre brott kommer att bli föremål för förundersökningsbegränsning eller åtalsunderlåtelse. *Norrköpings* tingsrätt lämnar liknande synpunkter. Helsingborgs kommun ser dock positivt på att fler brott kommer att utredas och prövas rättsligt. Även *Polismyndigheten* ser risken att utrymmet för att använda dessa verktyg minskar men konstaterar att det är svårt att förutse hur stor den minskningen kommer att bli. Minskningen riskerar dock att leda till att brottsutredningar drar ut på tiden och att färre gärningspersoner döms för brott. Polismyndigheten anser att frågan bör utredas närmare.

Skatteverket anser att det bör förtydligas vad de nya bestämmelserna om flerfaldig brottslighet får för betydelse för möjligheten att besluta om förundersökning och åtalsunderlåtelse.

Tullverket anser att det är otydligt om påverkan på möjligheterna att besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning även gäller de brott som Tullverket huvudsakligen utreder. Tullverket anmärker bl.a. att utredningen uttalar att narkotikabrott som består av ett innehav av mindre mängder för eget bruk inte ska betraktas som artbrott. Tullverket önskar ett förtydligande av om detta uttalande även innefattar motsvarande narkotikasmugglingsbrott och om uttalandet påverkar utrymmet att besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Nuvarande regler om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning

Enligt 20 kap. 7 § första stycket rättegångsbalken får åklagare besluta att underlåta åtal för brott under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts

- om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,
- om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,
- om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller
- om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Ett grundläggande krav för åtalsunderlåtelse är alltså att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts. Om detta krav är uppfyllt får åtalsunderlåtelse meddelas om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter. Som framgår ovan finns också möjlighet att besluta om åtalsunderlåtelse i situationer där det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom, men i sådana fall krävs särskilda skäl. Detta omfattar också fall när det kan antas att den villkorliga domen ska förenas

med böter. Även i andra fall än de som nyss nämnts får åtal underlåtas, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

Enligt riksåklagarens riktlinjer är utrymmet för att avstå från utredning och åtal i bötesfallen förhållandevis stort (RåR 2021:1). Utrymmet är dock något snävare vid bedömningen av om den misstänkte sannolikt skulle få villkorlig dom som påföljd. För åtalsunderlåtelse talar i allmänhet att brottet framstår som en engångsförseelse eller beror mer på okunnighet och oförstånd än nonchalans och likgiltighet. Mot åtalsunderlåtelse talar att det är fråga om återfall i brott eller om brott som varit planerat eller riktat mot en skyddslös person. När det specifikt gäller fallen med villkorlig dom anges att prognosen avseende påföljden inte behöver vara helt säker och att kravet på särskilda skäl begränsar tillämpningsområdet till fall där en rättegång om saken framstår som onödig. I riktlinjerna poängteras dock att det är viktigt att instrumentet inte används på ett sätt som avkriminaliserar en gärning eller att lika fall behandlas olika.

Det vanligaste fallet av åtalsunderlåtelse är när en redan dömd person misstänks också för annan brottslighet (20 kap. 7 § första stycket 3 rättegångsbalken). Denna regel gäller i förhållande till såväl samtidiga brott, dvs. när flera misstankar mot samma person föreligger till samtidig prövning, som nyupptäckta och nya brott, dvs. misstanke om annat brott begånget före domen respektive brott som begåtts efter en tidigare dom. När det gäller samtidiga och nyupptäckta brott finns det ofta möjlighet att begränsa en utredning så att den svarar mot två tredjedelar av den samlade brottslighetens straffvärde och ytterligare begränsning kan ske vid komplex och svårutredd brottslighet. Om det är fråga om nya brott är däremot utrymmet enligt riktlinjerna väsentligt mindre.

Förundersökning ska inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats (23 kap. 1 § rättegångsbalken). Förundersökning behöver dock inte inledas om det är uppenbart att brottet inte går att utreda. Förundersökningen ska läggas ned om det inte längre finns anledning att fullfölja den (23 kap. 4 § rättegångsbalken).

Reglerna om förundersökningsbegränsning begränsar förundersökningsplikten på så sätt att åklagaren får lägga ned en förundersökning om åklagaren bedömer att fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse och det dessutom kan antas att brottets straffvärde inte överstiger fängelse i tre månader (23 kap. 4 a § första stycket 1 rättegångsbalken). En förundersökning får också läggas ned om det kan antas att åtal för brottet inte kommer att ske till följd av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. rättegångsbalken eller om särskild åtalsprövning och inte något allmänt eller enskilt intresse därmed åsidosätts.

Reglerna om åtalsunderlåtelse ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse

Bestämmelserna om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning är delvis knutna till reglerna om påföljdsbestämning. Utredningen anser att det inte finns behov av några ändringar när det gäller reglerna om

förundersökningsbegränsning. Om villkorlig dom utmönstras ur påföljdssystemet är det däremot enligt utredningen nödvändigt med vissa ändringar i reglerna om åtalsunderlåtelse eftersom dessa regler uttryckligen nämner att åtalsunderlåtelse får beslutas om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom (under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts).

Regeringen instämmer i utredningens utgångspunkt att möjligheterna till åtalsunderlåtelse inom ramen för denna reform inte bör begränsas utan anpassas till de nya påföljdsförslagen. Med hänsyn till att stora delar av tillämpningsområdet för villkorlig dom i förening med dagsböter omfattas av tillämpningsområdet för villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion bör det vara möjligt att besluta om åtalsunderlåtelse även när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff. Detsamma gäller naturligtvis om det villkorliga fängelsestraffet inte skulle förenas med någon tilläggssanktion. Tillämpningsområdet för åtalsunderlåtelse bör ändras i enlighet med detta. Som utredningen föreslår ska det därmed vara möjligt att besluta om åtalsunderlåtelse om det kan antas att det kan dömas ut ett villkorligt fängelsestraff utan tilläggssanktion, eller med dagsböter som tilläggssanktion, förutsatt att det i övrigt finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. När det gäller reglerna om förundersökningsbegränsning delar regeringen utredningens bedömning att det inte finns behov av några ändringar.

Vissa remissinstanser, bl.a. *Attunda tingsrätt*, *Tullverket* och *Ekobrottsmyndigheten*, ser en risk för att förslagen som lämnas i denna lagrådsremiss och i prop. 2025/26:218 sammantaget minskar utrymmet för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Utöver detta påpekar Skatteverket och Tullverket att det finns vissa materiella frågor om tillämpningen av åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i respektive myndighets verksamhet som kan behöva belysas närmare.

Eftersom möjligheterna att använda åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning delvis är knutna till reglerna om påföljdsbestämning påverkas, som utredningen och flera remissinstanser konstaterar, användningen av dessa verktyg av regeringens förslag. Reglerna om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning bygger i grunden på en avvägning mellan å ena sidan intresset av att brott utreds och lagförs och å andra sidan intresset av att rättsväsendets resurser används på ett ändamålsenligt sätt. Det är viktigt med en rimlig balans mellan dessa intressen. För att säkerställa ett väl avvägt tillämpningsområde för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning behöver dessa frågor belysas närmare på ett samlat sätt, som även beaktar konsekvenserna av andra straffrättsliga reformer. Den 8 januari 2026 gav regeringen därför en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffprocessen, med särskilt fokus på de processuella konsekvenserna av genomförda och pågående straffrättsliga reformer (dir. 2026:1). Utredaren ska bl.a. analysera hur regelverket för åtalsunderlåtelse, förundersökningsbegränsning och direktavskrivning påverkas av genomförda och pågående straffrättsliga reformer och ta ställning till om reglerna bör ändras för att vara ändamålsenliga verktyg vid utredning och lagföring av brott. Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

10.2.3 Reglerna om strafföreläggande anpassas till systemet med villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Strafföreläggande ska kunna utfärdas för ett villkorligt fängelsestraff utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion, om det är sannolikt att rätten skulle döma till en sådan påföljd.

Ett strafföreläggande avseende villkorligt fängelse ska inte kunna godkännas på förhand av den misstänkte.

Tidsfristen för att klaga på ett strafföreläggande avseende villkorligt fängelse ska räknas från tiden för prövotidens början.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att tidsfristen för att klaga på ett strafföreläggande avseende villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion ska räknas från den dag det företagits en verkställighetsåtgärd med böterna hos den misstänkte.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna har inga synpunkter på förslaget. Några remissinstanser, bl.a. *Attunda tingsrätt* och *Ekobrottsmyndigheten*, anser att en följd av förslaget är att utrymmet för att utfärda strafföreläggande kommer att minska. Ekobrottsmyndigheten tillägger att det är positivt att åklagare föreslås kunna utfärda strafföreläggande för villkorligt fängelse med böter som tilläggssanktion. Vidare anser Ekobrottsmyndigheten att det under en inledande period efter ikraftträdandet kan uppstå osäkerhet kring vilken påföljd som en domstol sannolikt skulle döma ut, vilket i sig kan medföra hinder mot att utfärda strafföreläggande.

Skälen för regeringens förslag

Regelverket om strafföreläggande

Strafföreläggande innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid (48 kap. 2 § rättegångsbalken). Ett strafföreläggande får också omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet samt förverkande, annan sådan särskild rättsverkan, särskild rättsverkan i form av avgift till brottsofferfonden och kostnad för olika typer av provtagning som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning av brottet. Även villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter får föreläggas genom strafföreläggande om det är sannolikt att rätten skulle döma till sådan påföljd (48 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken). Villkorlig dom får inte föreläggas för brott som har begåtts av någon som inte fyllt 18 år eller om det finns anledning att förena den villkorliga domen med samhällstjänst. Ett strafföreläggande får innehålla ungdomstjänst för brott som begåtts av någon innan han eller hon fyllt 18 år om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. Det finns vissa andra

särskilda bestämmelser om strafföreläggande för unga lagöverträdare i 15 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Strafföreläggandet godkänns genom att den misstänkte undertecknar en förklaring att han erkänner gärningen och godtar det straff och den särskilda rättsverkan samt det enskilda anspråk som tagits upp i föreläggandet (48 kap. 9 § rättegångsbalken) eller – om strafföreläggandet avser böter – att han eller hon betalar det belopp som föreläggandet avser till behörig myndighet (48 kap. 11 §). Härigenom avstår den misstänkte från domstolsprövning.

Ett godkänt strafföreläggande gäller enligt 48 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken som en lagakraftvunnen dom. Det innebär att strafföreläggandet inte kan överklagas. Däremot kan det angripas genom en klagan enligt 59 kap. 6 § rättegångsbalken. Den som vill klaga ska göra detta skriftligen till tingsrätten som kunnat ta upp åtal för brottet (59 kap. 7 §). Skrivelsen ska ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet inte avser någon annan brottspåföljd än villkorlig dom räknas tiden från prövotidens början.

Strafföreläggande ska kunna utfärdas avseende villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion

Med hänsyn till att villkorlig dom föreslås utmönstras som påföljd är det nödvändigt att göra vissa förändringar i bestämmelserna om strafföreläggande. Framför allt behöver det övervägas om, och i så fall i vilken utsträckning, villkorligt fängelse ska kunna omfattas av ett strafföreläggande.

Det ska inledningsvis sägas att det finns vissa skillnader mellan ett villkorligt fängelsestraff och en villkorlig dom. Det villkorliga fängelsestraffet ska straffmätas och strafflängden har betydelse för både verkställighetsinnehållet och vad som ska avtjänas i anstalt, om beslutet om att straffet ska vara villkorligt upphävs (se avsnitt 6.9.4). Denna bedömning måste göras även om villkorligt fängelse skulle kunna omfattas av ett strafföreläggande i stället för att dömas ut som påföljd av domstol. Det innebär att åklagaren måste bedöma brottslighetens straffvärde. Detta görs redan i dag om åklagaren beslutar att utfärda ett strafföreläggande innehållande villkorlig dom och dagsböter. Att ett strafföreläggande skulle kunna inkludera ett villkorligt fängelsestraff innebär därför inte något större avsteg från vad som gäller i dag. Även fortsättningsvis kommer naturligtvis den misstänkte ha möjlighet att bestrida strafföreläggandet och kan därmed få sin sak prövad i domstol.

Ytterligare en aspekt som talar för att villkorligt fängelse ska kunna omfattas av strafföreläggande är effektiviseringen av domstolarnas resursanvändning. Kostnadsaspekten var ett skäl till att möjligheten att använda strafföreläggande för villkorlig dom infördes (prop. 1996/97:8 s. 17 och 18). Genom en lagändring 2023 ändrades förutsättningarna för att utfärda strafföreläggande omfattande villkorlig dom från att det skulle vara uppenbart att rätten skulle bestämma påföljden till villkorlig dom till att det skulle vara sannolikt (48 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken).

Utrymmet för att utfärda ett strafföreläggande för villkorlig dom utvidgades i och med detta.

Regeringen anser därför, i likhet med utredningen, att det bör vara möjligt att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse. Tillämpningsområdet för villkorlig dom i förening med dagsböter innefattas till stor del i det avsedda tillämpningsområdet för villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion. Därför är en rimlig utformning av reglerna att strafföreläggande får innefatta villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med böter som tilläggssanktion. I likhet med utredningen anser regeringen inte att ytterligare tilläggssanktioner till det villkorliga fängelsestraffet ska kunna omfattas av ett strafföreläggande.

Utredningen föreslår ytterligare följdändringar med anledning av förslaget. Enligt dagens regler kan ett strafföreläggande godkännas på förhand av den misstänkte, om föreläggandet inte kommer att avse villkorlig dom eller ungdomstjänst (48 kap. 10 § rättegångsbalken). I likhet med vad som gäller för villkorlig dom bör det inte vara möjligt att på förhand godkänna ett strafföreläggande som innefattar villkorligt fängelse. Vidare föreslås ändringar i möjligheten att klaga på ett strafföreläggande innehållande villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion. Enligt dagens regler finns det möjlighet att klaga på ett strafföreläggande, trots att det har godkänts. Tidsfristen för att klaga är som huvudregel ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte (59 kap. 7 § rättegångsbalken). Enligt den nuvarande regleringen betraktas dagsböter som döms ut i förening med villkorlig dom eller skyddstillsyn som ett självständigt straff och underlåtenhet att betala böterna kan därför inte leda till att den villkorliga domen eller skyddstillsynen undanröjs. Regeringen bedömer i 6.6.2 att dagsböter – i likhet med samhällstjänst och övervakning – utformas som en tilläggssanktion till villkorligt fängelse och därmed som en integrerad del av det villkorliga fängelsestraffet snarare än som ett självständigt straff. Som en följd av det anser regeringen att tidsfristen för klaga på ett strafföreläggande avseende villkorligt fängelse ska vara densamma, oavsett om straffet har förenats med en tilläggssanktion eller inte. Det innebär att tidsfristen om ett år för att klaga på strafföreläggandet ska räknas från prövotidens början.

Ett strafföreläggande är ett effektivt sätt att lagföra brottsmisstänkta personer för mindre allvarliga brott. Att brott möts av en snabb reaktion från samhället är viktigt för allmänhetens förtroende för rättsväsendet. Genom att den misstänkte har möjlighet att erkänna gärningen och godta ett strafföreläggande kan han eller hon lagföras för brottet utan att en rättegång behöver genomföras vilket sparar på rättsväsendets resurser. Som en konsekvens av bl.a. de straffskärpningar som föreslås i prop. 2025/26:218 påpekar utredningen att användningsområdet för strafföreläggande kan komma att minska. Detta påtalas också av bl.a. *Attunda tingsrätt* och *Ekobrottsmyndigheten*. För att på ett samlat sätt analysera den och andra processuella konsekvenser av genomförda och pågående straffrättsliga reformer gav regeringen den 8 januari 2026 en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffprocessen (dir. 2026:1). Syftet med uppdraget är att åstadkomma ett modernt och ändamålsenligt regelverk som tillgodoser intresset av en effektiv lagföring av brott med bibehållen rättssäkerhet. Ett av utredarens deluppdrag är att analysera hur regelverket för strafföreläggande påverkas av genomförda och pågående straffrättsliga

reformer och ta ställning till om reglerna bör ändras. Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

10.2.4 Reglerna om förordnande av offentlig försvarare anpassas till systemet med villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Offentlig försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Rätten till offentlig försvarare

Den som misstänks för brott får biträdas av försvarare vid sin talans förberedande och utförande (21 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken). Rätten att anlita en försvarare är ovillkorlig och gäller vid alla brott. Om det inte finns skäl för staten att förordna en offentlig försvarare kan den misstänkte i dessa fall anlita en s.k. privat försvarare. Offentlig försvarare ska förordnas åt den som är anhållen eller häktad om han eller hon begär det. På begäran ska också offentlig försvarare förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader (21 kap. 3 a § första stycket rättegångsbalken). Utöver detta ska offentlig försvarare förordnas i ytterligare tre situationer:

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,
2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller
3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

För ungdomar som är misstänkta för brott gäller särskilda bestämmelser om offentlig försvarare. För en misstänkt som inte har fyllt 18 år ska en offentlig försvarare förordnas om det inte är uppenbart att han eller hon saknar behov av försvarare (se 24 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). Det finns alltså en stark presumtion för att en försvarare ska förordnas för underåriga misstänkta.

Offentlig försvarare ska förordnas om det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion

Även efter införandet av villkorligt fängelse i påföljdssystemet framstår det som naturligt att offentlig försvarare förordnas i de lägen det finns tveksamhet kring påföljdsvalet. Enligt gällande regler ska en offentlig försvarare inte förordnas om den enda tveksamheten i påföljdsvalet är valet mellan dagsböter och villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. När det gäller villkorligt fängelse motsvaras den situationen av att det är tveksamt om påföljden kan stanna vid dagsböter eller om det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff med dagsböter som tilläggssanktion. Enligt utredningen kommer det i flera situationer vara närmast uppenbart vilken påföljd och eventuell tilläggssanktion som ska dömas ut, i vart fall när det gäller mindre allvarlig brottslighet. När det gäller strafflängder som understiger ett års fängelse och det inte är fråga om återfall eller artbrottslighet ska fängelsestraffet regelmässigt beslutas vara villkorligt och dagsböter väljas som tilläggssanktion. Om straffets längd kan bedömas uppgå till eller överstiga ett års fängelse eller om det är fråga om återfall eller artbrottslighet kan valet av tilläggssanktion vara mer komplicerat och eventuella tveksamheter måste avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Utredningen anser att det inte finns skäl att förordna offentlig försvarare om den enda tveksamhet som finns i påföljdsvalet är om påföljden ska bestämmas till dagsböter eller villkorligt fängelse utan tilläggs sanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion. Regeringen instämmer i detta och anser liksom utredningen att en sådan reglering skulle utgöra en omotiverad utvidgning av rätten till offentlig försvarare jämfört med vad som gäller i dag. För att i största möjliga utsträckning behålla det nuvarande systemet föreslår regeringen, liksom utredningen, att förutsättningarna för offentlig försvarare ändras endast på så sätt att förordnande ska ske om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion.

Regeringen delar utredningens slutsats att det utöver de ändringar som redovisas ovan inte finns behov av att ändra regelverket om förordnande av offentlig försvarare. Det bör dock anmärkas att det i betänkandet Rättssäkerhetens pris (SOU 2025:111) föreslås vissa lagändringar som syftar till att mer erfarna advokater ska förordnas som offentliga försvarare om uppdraget avser ett mål om allvarlig brottslighet. Betänkandet har remitterats och bereds i Regeringskansliet.

10.2.5 Villkorligt fängelse ska få dömas ut efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro

Regeringens förslag

Ett villkorligt fängelsestraff ska kunna dömas ut efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro. Detsamma ska gälla för ett beslut om att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt, förutsatt att den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna, bl.a. *Ekobrottsmyndigheten*, *Svea hovrätt och Åklagarmyndigheten,* har inga invändningar mot förslaget. *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)* anser att förslaget i praktiken får begränsad betydelse, bl.a. eftersom föreslagna straffskärpningar minskar möjligheten att avgöra mål i utevaro. *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt* lämnar liknande synpunkter.

Skälen för regeringens förslag

Utgångspunkten är att den tilltalade ska infinna sig personligen vid en huvudförhandling i brottmål. Personlig inställelse krävs dock inte om målet kan avgöras även om den tilltalade inte infinner sig vid huvudförhandlingen och hans eller hennes närvaro kan antas vara utan betydelse för utredningen (21 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken).

De närmare förutsättningarna för att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro (eller endast i närvaro av ombud) framgår av 46 kap. 15 a § rättegångsbalken. Som generell förutsättning gäller att saken ska kunna utredas tillfredsställande. Därutöver måste en av tre alternativa förutsättningar vara uppfylld. Enligt den första får det inte finnas anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst sex månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening (punkt 1). I det sammanhanget får även villkorligt medgiven frihet förverkas om det inte finns anledning att förverka en strafftid som, sammantagen med ett fängelsestraff som döms ut, överstiger sex månader. De två andra förutsättningarna avser vissa särskilda situationer då den tilltalade avvikit eller håller sig undan samt då den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig (punkt 2 och 3). I de två senare alternativen uppställs ingen begränsning i fråga om vilken påföljd som kan bli aktuell i målet.

Införandet av ett system med villkorligt fängelse tillsammans med utmönstringen av villkorlig dom och skyddstillsyn ur påföljdssystemet innebär att regeln om avgörande i utevaro behöver ändras. Regeringen instämmer i utredningens utgångspunkt att bestämmelsen även fortsätt-

ningsvis bör motsvara vad som gäller i dag. Det bör därmed vara möjligt att avgöra mål efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro om påföljden ska bestämmas till böter eller ett ovillkorligt fängelsestraff på högst sex månader. Med hänsyn till att ett villkorligt fängelsestraff motsvarar påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn bör det dessutom vara möjligt att avgöra mål i den tilltalades utevaro om det döms ut ett villkorligt fängelsestraff, oavsett strafflängd. Slutligen bör det, för att uppnå enlighet med dagens regelverk, vara möjligt att avgöra ett mål i utevaro när rätten upphäver ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelse ska vara villkorligt, förutsatt att den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader.

Som en konsekvens av de straffskärpningar som föreslås i prop. 2025/26:218 påpekar utredningen att det finns en risk för att färre mål sammantaget kan avgöras i den tilltalades utevaro, eftersom möjligheten till sådana avgöranden i många fall är knuten till påföljdsvalet. Detta förhållande lyfts också fram av flera remissinstanser, bl.a. *Malmö tingsrätt* och *Norrköpings tingsrätt*. Eftersom möjligheten att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro delvis är kopplad till den förväntade påföljden kan skärpta straff och ändringar i påföljdssystemet medföra att utrymmet för att avgöra brottmål i utevaro minskar. För att på ett samlat sätt analysera den och andra processuella konsekvenser av genomförda och pågående straffrättsliga reformer gav regeringen den 8 januari 2026 en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffprocessen (dir. 2026:1). Syftet med uppdraget är att åstadkomma ett modernt och ändamålsenligt regelverk som tillgodoser intresset av en effektiv lagföring av brott med bibehållen rättssäkerhet. Ett av utredarens deluppdrag är att analysera hur regelverket om avgörande i den tilltalades utevaro påverkas av genomförda och pågående straffrättsliga reformer och föreslå hur tillämpningsområdet kan utökas. Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

10.2.6 Villkorligt fängelse ska få dömas ut när rätten avgör målet utan huvudförhandling

Regeringens förslag

Tingsrätten ska kunna meddela dom utan huvudförhandling i mål där det inte finns anledning att döma till en annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Hovrätten ska kunna meddela dom utan huvudförhandling i mål där det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma honom eller henne till påföljd eller döma till annan påföljd än böter, fängelse som inte är villkorligt i högst sex månader eller villkorligt fängelse.

Rätten ska utan huvudförhandling kunna upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt, under förutsättning att den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har inga synpunkter på det. *Ekobrottsmyndigheten* betonar att det är angeläget att möjligheten till avgörande utan huvudförhandling införs även för villkorliga fängelsestraff eftersom det annars skulle leda till en påtaglig ökning av antalet huvudförhandlingar i domstol. *Hovrätten för Västra Sverige* anför att utökade möjligheter att avgöra mål på handlingarna är positivt och ger förutsättningar för en bra handläggningsform för varje enskilt mål. Hovrätten anser att nuvarande regler ger begränsade möjligheter att avgöra mål på handlingarna även i de fall en part motsätter sig det utan att ha några egentliga skäl för sin ståndpunkt.

Södertörns tingsrätt noterar att utredningens förslag om processrättsliga reformer endast utgår från den nuvarande ordningen och anser att det bör övervägas om villkorligt fängelse med andra tilläggssanktioner i vissa fall bör kunna dömas ut utan huvudförhandling.

Skälen för regeringens förslag

Nuvarande regelverk

Under vissa förutsättningar får ett brottmål i tingsrätten avgöras utan huvudförhandling och alltså efter endast skriftlig handläggning (45 kap. 10 a §). Rätten får meddela dom på handlingarna i ett mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Tingsrätten måste dock alltid hålla huvudförhandling i ett mål där den tilltalade inte har fyllt 18 år. Det gäller även om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter (27 § fjärde stycket lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). Förutsättningarna för hovrätten att avgöra brottmål på handlingarna framgår av 51 kap. 13 § rättegångsbalken. Tillämpningsområdet motsvarar i huvudsak det som gäller för tingsrätt.

Behovet av ändringar i tingsrättsprocessen

Förslaget om att införa villkorligt fängelse som ny påföljd och utmönstra villkorlig dom och skyddstillsyn innebär att regleringen för domstolarnas möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling behöver justeras. Som utredningen konstaterar motsvarar dagens regler vad som gäller för att åklagare ska få utfärda strafföreläggande, givet att ingen av parterna begär förhandling eller att förhandling behövs med hänsyn till utredningen i målet. Reglerna bör även fortsättningsvis korrespondera med varandra och tingsrätten bör därför fortfarande ha möjlighet att utan huvudförhandling meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till en annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion. Eftersom villkorlig dom med samhälls-

tjänst inte kommer att finnas kvar som påföljd bör paragrafen även i övrigt justeras i de delar den påföljden nämns (45 kap. 10 a § tredje stycket).

Behovet av ändringar i överrättsprocessen

Hovrättens möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling motsvarar i dag i huvudsak vad som gäller för tingsrätten (51 kap. 13 § andra stycket 3 rättegångsbalken). Därtill får hovrätten utan huvudförhandling frikänna den tilltalade och låta bli att döma till påföljd, dvs. förklara honom eller henne fri från påföljd på grund av allvarlig psykisk störning (enligt nuvarande 29 kap. 6 § brottsbalken och 30 kap. 6 § brottsbalken). En grundläggande förutsättning för att hovrätten ska få avgöra målet utan huvudförhandling är att saken kan utredas tillfredsställande. Om en part har begärt huvudförhandling ska en sådan hållas om det inte är obehövligt.

Enligt utredningen är det, bl.a. av processekonomiska skäl, inte motiverat att hovrättens möjligheter att avgöra mål ska vara lika begränsade som tingsrättens. I stället föreslår utredningen att hovrättens möjligheter till avgörande utan huvudförhandling ska motsvara tingsrättens möjlighet att avgöra mål i den tilltalades utevaro. I likhet med utredningen anser regeringen att en sådan ordning framstår som rimlig. Ingen remissinstans invänder mot förslaget. Bestämmelsen bör därför ändras på så sätt att hovrätten, som en av de i bestämmelsen angivna grunderna, får avgöra målet utan huvudförhandling om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma ut påföljd eller döma till annan påföljd än böter, fängelse som inte är villkorligt i högst sex månader eller villkorligt fängelse (51 kap. 13 § andra stycket 3 rättegångsbalken). På samma sätt som när tingsrätten får avgöra ett mål efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro bör hovrätten kunna upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt, under förutsättning att den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader (51 kap. 13 § fjärde stycket). I övrigt föreslås inga ändringar i bestämmelsen. Inte heller föreslås någon ändring av de bestämmelser som reglerar förutsättningarna för Högsta domstolen att avgöra ett mål utan huvudförhandling.

Behovet av att överväga ytterligare ändringar

Det finns flera fördelar med att kunna avgöra brottmål på handlingarna. Skriftlig handläggning kan vara processekonomiskt fördelaktigt och även till fördel för parterna genom att handläggningstiderna kan kortas. Det leder även till ökad flexibilitet för domstolarna som kan handlägga mål utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet. Det är inte sällan påföljdsvalet som avgör om ett mål kan avgöras utan huvudförhandling. Som påpekas av utredningen har förslagen i prop. 2025/26:218 samt andra straffrättsliga reformer stor betydelse för det fortsatta utrymmet att avgöra mål på handlingarna. Det finns också, som lyfts fram av *Södertörns tingsrätt*, vissa materiella frågor som kan behöva belysas framöver, t.ex. om möjligheten till avgörande utan huvudförhandling ska kunna omfatta ytterligare tilläggssanktioner till ett villkorligt fängelsestraff. För att på ett samlat sätt identifiera dessa, och andra processuella konsekvenser av genomförda och pågående straffrättsliga reformer, gav regeringen den 8 januari 2026 en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffprocessen, med särskilt fokus på de processuella konsekvenserna av

genomförda och pågående straffrättsliga reformer (dir. 2026:1). Ett av utredarens deluppdrag är att analysera hur regelverket om avgörande av brottmål på handlingarna påverkas av genomförda och pågående straffrättsliga reformer och ta ställning till om tillämpningsområdet bör utökas. Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

10.2.7 Dom i förenklad form ska kunna omfatta villkorliga fängelsestraff

Regeringens förslag

Dom i förenklad form ska få utfärdas om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till fängelse som inte är villkorligt i högst sex månader, villkorligt fängelse eller annat än fängelse.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Det anges i lag vad en dom i brottmål ska innehålla (30 kap. 5 § rättegångsbalken). Om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader, får dock domen utfärdas i förenklad form. En högre rätts dom som fastställer lägre rätts dom får också utfärdas i förenklad form (30 kap. 6 § rättegångsbalken).

Vad en förenklad dom faktiskt innebär anges inte i paragrafen. Enligt 21 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol får Domstolsverket meddela föreskrifter om utformningen av tingsrätters och hovrätters domar och beslut i brottmål. Med det stödet har Domstolsverket utfärdat föreskrifter om hur en förenklad dom bör avfattas och även utformat särskilda mallar för ändamålet. I en förenklad dom behövs inte några domskäl, men gärningsbeskrivning, brottsbenämning och lagrum behöver anges.

Enligt nuvarande regler får dom i förenklad form meddelas om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. I prop. 2025/26:132 föreslås att påföljden sluten ungdomsvård, från och med den 1 juli 2026, ska utmönstras ur påföljdssystemet. I enlighet med utredningens förslag anser regeringen att det bör vara möjligt att meddela dom i förenklad form avseende villkorligt fängelse, på samma sätt som enligt nuvarande regler är möjligt för påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. Detta bör gälla även om det villkorliga fängelsestraffet har förenats med en tilläggssanktion och oavsett vilken tilläggssanktion som

det villkorliga fängelsestraffet har förenats med. I övrigt bör tillämpningsområdet för dom i förenklad form kvarstå oförändrat.

10.2.8 Rätten ska rösta särskilt om val av påföljd samt frågan om vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med

Regeringens förslag

Rätten ska rösta särskilt angående val av påföljd, innefattande frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt, samt frågan om vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Sedan huvudförhandlingen genomförts ska rätten överlägga till dom. Om det framförs skiljaktiga meningar vid överläggningen ska omröstning ske (29 kap. 1 § rättegångsbalken). Vid omröstningen ska ledamöterna ange sin mening i de frågor som rättegången avser. Omröstningen följer ett i lag reglerat tillvägagångssätt (29 kap. 2 och 3 §§).

Det ska enligt 29 kap. 2 § rättegångsbalken i ett samlat sammanhang röstas över frågor som avser ansvar. Om det kan påverka utgången i målet ska det dock röstas särskilt om

1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådana fall ska bedömas,
2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd (även frågan om den tilltalade bör överlämnas till särskild vård av annat slag än sluten ungdomsvård),
3. frågan om påföljd, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prövotid eller verkställighet av påföljd,
4. återstående frågor som avser ansvar.

Införandet av systemet med villkorligt fängelse innebär att vissa ändringar behöver göras i omröstningsreglerna. Så som regleringen i dag är utformad ska det röstas i ett sammanhang över de flesta frågor som avser påföljd. Om påföljden bestäms till villkorligt fängelse konstaterar utredningen att det innebär att det samtidigt skulle röstas om valet av en eventuell tilläggssanktion, innan rätten övergår till att rösta om återstående frågor som avser ansvar. Då tilläggssanktionerna i det nya förslaget till påföljdssystem inte utgör föreskrifter till det villkorliga fängelsestraffet utan är en del av straffet

blir de enligt den nuvarande regleringen inte föremål för särskild omröstning. Detta skulle avvika från vad som enligt nuvarande regler är fallet med föreskrift om samhällstjänst eller böter när någon har dömts till villkorlig dom, där det enligt bestämmelsen ska röstas särskilt om vilken föreskrift som ska väljas. Regeringen delar utredningens uppfattning att en sådan ordning framstår som mindre lämplig och att det i stället bör röstas särskilt över vilken tilläggssanktion den dömde ska få. Detta beror framför allt på att en ledamot av rätten som inte instämt i att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse, utan i stället röstat för t.ex. ett ovillkorligt fängelsestraff, annars inte har möjlighet att påverka valet av tilläggssanktion eller tilläggssanktionens omfattning. Tilläggssanktionerna har dessutom olika ingripandegrad för den tilltalade och det har därmed stor betydelse vilken tilläggssanktion som väljs. Av tilläggssanktionerna anses dagsböter vara den lindrigaste medan samhällstjänst och övervakning anses jämbördiga (se avsnitt 6.6.1).

Regeringens förslag innebär alltså att omröstningsregeln i 29 kap. 2 § rättegångsbalken ändras på så sätt att rätten samlat ska rösta om val av påföljd och då även ta ställning till frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt. Därefter ska rätten rösta särskilt i frågan om vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med. I övrigt bör omröstningsreglerna vara materiellt oförändrade. Till följd av att begreppet ”överlämnas till särskild vård” utmönstras ur brottsbalken bör dock, i paragrafens tredje stycke, detta begrepp ersättas med uttrycket ”överlämnas till rättspsykiatrisk vård eller dömas till en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. brottsbalken”.

10.2.9 Rättegångsbalkens regler om förbud mot reformatio in pejus anpassas till införandet av villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Förbudet mot ändring av påföljd till klagandens nackdel i högre instans (reformatio in pejus) ska anpassas till införandet av systemet med villkorligt fängelse och utmönstringen av påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i sak överens med regeringens men har en annan redaktionell utformning.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Om den tilltalade överklagar eller åklagaren överklagar till den tilltalades förmån får högre instans inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som underinstansen

har dömt till. Utan hinder av detta får dock högre instans besluta att överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller döma till en annan påföljd om underinstansen beslutat om sådan vård (51 kap. 25 § rättegångsbalken).

Det finns tre undantag från förbudet mot reformatio in pejus. Förbudet gäller inte om

1. underinstansen har förenat en villkorlig dom eller en skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den tilltalade inte längre samtycker till föreskriften
2. underinstansen har bestämt påföljden till skyddstillsyn och den tilltalade har misskött skyddstillsynen på ett sådant sätt att det finns förutsättningar enligt 28 kap. 8 § brottsbalken att undanröja den, eller
3. det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

Förbudet mot reformatio in pejus ska gälla även i förhållande till systemet med villkorligt fängelse. För att principen ska gälla i förhållande till villkorligt fängelse krävs inte någon förändring av nuvarande reglering. En strängare eller för den tilltalade mer ingripande påföljd än villkorligt fängelse får alltså inte dömas ut av överinstansen, om endast den tilltalade överklagar eller åklagaren överklagar till den tilltalades förmån. Detta innebär att påföljden under sådana förhållanden inte får ändras till ett ovillkorligt fängelsestraff, eftersom ett straff som innebär frihetsberövande alltid måste ses som mer ingripande för den tilltalade. Domstolen ska i enlighet med detta inte heller kunna förena straffet med en tilläggssanktion, om det inte funnits någon sådan, eller välja en mer ingripande tilläggssanktion än underrätten. I det sammanhanget bör det noteras att tilläggssanktionerna är rangordnade på det sättet att dagsböter är mindre ingripande än samhällstjänst och övervakning men att samhällstjänst och övervakning är jämbördiga med varandra (se avsnitt 6.6.1 och 6.7.1). Av detta skäl utgör förbudet mot reformatio in pejus inget hinder mot att hovrätten byter tilläggssanktion från övervakning till samhällstjänst. Hovrätten får dock inte höja den utmätta strafflängden eller fastställa ett antal timmar samhällstjänst som överstiger den nivå som motsvarar strafflängden som tingsrätten mätt ut.

De reformer regeringen föreslår innebär bl.a. att samhällstjänst inte längre kommer att kräva samtycke och att villkorligt fängelse med tilläggssanktionen övervakning som huvudregel får börja verkställas först när domen fått laga kraft, till skillnad från dagens regler där föreskrift om samhällstjänst kräver samtycke och en skyddstillsyn börjar verkställas omedelbart efter domen. Enligt nuvarande regler görs undantag från förbudet mot reformatio in pejus om den tilltalade dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst och inte längre samtycker till föreskriften eller om den tilltalade dömts till skyddstillsyn men misskött denna på ett sådant sätt att det finns förutsättningar att undanröja den (52 kap. 25 § tredje stycket 1 och 2 rättegångsbalken). Reglerna om förbudet mot reformatio in pejus bör anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att dessa undantag tas bort, eftersom påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn föreslås utmönstras ur påföljdssystemet.

Som angetts ovan får högre instans utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus enligt nuvarande regler besluta att överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller döma till en annan påföljd om underinstansen beslutat om sådan vård (51 kap. 25 § första stycket rättegångsbalken). Motsvarande möjlighet bör finnas även fortsättningsvis. Till följd av att begreppet ”överlämnande till särskild vård” utmönstras ur brottsbalken bör regleringen dock utformas så att möjligheten i stället gäller överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller i fråga om att döma till en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. brottsbalken.

10.2.10 Förenklad delgivning och tillgänglighetsdelgivning ska kunna användas i mål om upphävande av villkorligt fängelse

Regeringens förslag

Det ska vara möjligt att använda förenklad delgivning och tillgänglighetsdelgivning i mål om upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, om övriga förutsättningar för delgivningssätten är uppfyllda.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Delgivningsformerna förenklad delgivning och tillgänglighetsdelgivning får under vissa förutsättningar användas även i mål om undanröjande av villkorlig dom och skyddstillsyn (33 kap. 6 a och 6 b §§ rättegångsbalken). Dessa påföljder föreslås utmönstras. Enligt regeringens förslag kan dock ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, enligt samma princip, under vissa förutsättningar upphävas och ersättas av ett ovillkorligt fängelsestraff (avsnitt 6.9.4). Som utredningen föreslår bör domstolen i sådana situationer kunna använda sig av förenklad delgivning och tillgänglighetsdelgivning. Bestämmelserna bör alltså ändras på så sätt att dessa delgivningsformer kan användas i mål om upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt.

10.3 Internationell straffverkställighet m.m.

10.3.1 Lagen om utlämning för brott

Regeringens förslag

Reglerna i utlämningslagen ska förtydligas på så sätt att det framgår att utlämning inte får ske om den person som begärs utlämnad i Sverige ska avtjäna fängelse som inte är villkorligt eller annars omhändertas på anstalt.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Förutsättningarna för utlämning för brott styrs av vilken straffskala som gäller för brottet i Sverige alternativt av den påföljd som dömts ut i den stat som ansöker om utlämning (4 § lagen [1957:668] om utlämning för brott, utlämningslagen, jfr NJA 2012 N 27 p. 2). De förslag som regeringen lämnar i lagrådsremissen påverkar inte förutsättningarna för utlämning enligt 4 §. Däremot påverkas regleringen i 11 § första stycket av förslagen. Enligt bestämmelsen får utlämning inte ske bl.a. om den person som begärs utlämnad ska undergå fängelse eller annars omhändertas på anstalt i Sverige. Eftersom begreppet fängelse föreslås omfatta såväl ovillkorligt som villkorligt fängelse, behöver det förtydligas att det som avses i paragrafen är ovillkorligt fängelse. Någon ändring behövs däremot inte i 16 § tredje stycket sista meningen, som reglerar i vilken mån tvångsmedelsbeslut gäller när det föreligger hinder mot utlämning enligt 11 § första stycket. Detta då den avgränsning som ska gälla enligt 11 §, till verkställighet av fängelse som inte är villkorligt, genom hänvisningen i 16 § får anses gälla även vid tillämpningen av den paragrafen.

10.3.2 Lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Regeringens förslag

Lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ska ändras på så sätt att samarbetet enligt lagen ska omfatta villkorliga fängelsestraff med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion i stället för villkorlig dom och skyddstillsyn.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår att lagen ska omfatta alla villkorliga fängelsestraff.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Nuvarande regler

Vid sidan av det EU-rättsliga regelverket och det nordiska samarbetet finns det ytterligare regler om internationellt rättsligt samarbete när det gäller frivårdspåföljder i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet. Lagen tillämpas i förhållande till stater som tillträtt övervakningskonventionen och andra stater med vilka Sverige ingått överenskommelse om sådant samarbete. Lagen kan också avse verkställighetssamarbete i andra fall om synnerliga skäl föreligger och regeringen ger tillstånd till det (1 §). Samarbetet avser verkställighet av frivårdspåföljder i Sverige och främmande stat (2 §).

Behovet av en ändring

En svensk dom på skyddstillsyn får enligt lagen verkställas i främmande stat (2 § 2 a). Liksom föreslås av utredningen konstaterar regeringen att införandet av ett system med villkorligt fängelse innebär att det är nödvändigt att ändra regleringen. Innehållet i en skyddstillsyn kommer att motsvaras av villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion. Hittills har samhällstjänst varit möjligt att besluta om som en föreskrift till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet har dock inte ändrats efter att möjligheten att döma till samhällstjänst infördes. När lagen infördes var uppfattningen att övervakningskonventionen utgick från att det skulle kunna vara möjligt att överflytta all form av verkställighet i frihet, inklusive en villkorlig dom som vid sidan av prövotiden inte har något verkställighetsinnehåll (prop. 1978/79:3 s. 20–22). Med hänsyn till den villkorliga domens begränsande rättsverkningar och att överförande av verkställigheten skulle vara förenat med en viss administration landade dock departementschefen i att det inte borde vara möjligt att överföra en sådan påföljd. Enligt regeringens mening finns det goda skäl för att möjliggöra även överförande av villkorligt fängelse med samhällstjänst som tilläggssanktion. Utredningen anser att det för enkelhetens skull bör föreskrivas att villkorligt fängelse får överföras, oavsett tilläggssanktion. Regeringen bedömer dock att tillämpningsområdet för lagen bör avgränsas så att endast svenska domar på villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion ska vara möjliga att föra över till en annan stat. En sådan lösning ligger närmare den nuvarande regleringen, då frivårdspåföljder utan verkställighetsinnehåll kommer falla utanför tillämpningsområdet. Det framstår också som osannolikt att villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion skulle vara aktuellt att överföra.

Lagen ger också möjlighet att överföra verkställigheten av domar på fängelse, sedan den dömde frigivits villkorligt, till och från Sverige. I ett system med villkorligt fängelse ska villkorlig frigivning endast ske vid verkställighet av ett ovillkorligt fängelsestraff. Mot denna bakgrund saknas anledning att ändra eller förtydliga exempelvis bestämmelsen i 2 § 2 b.

I 13 § anges att vissa regler i brottsbalken ska tillämpas under prövotiden. Innehållet i dessa regler, såvitt gäller verkställighet av ovillkorliga fängelsestraff, ändras inte genom regeringens förslag. För villkorligt fängelse kommer motsvarande reglering att finnas i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse, varför hänvisningar till den lagen behöver läggas till i paragrafen.

Förfarandet enligt lagen är uppbyggt på det sättet att en framställning om verkställighet ges in till Justitiedepartementet (7 §). Regeringen har sedan att pröva om framställningen ska avslås på vissa i lagen särskilt angivna avslagsgrunder. Om det är fråga om en framställning om fullständig verkställighet, dvs. att Sverige helt ska överta verkställigheten av domen, ska framställningen, om regeringen inte avslår den, överlämnas till riksåklagaren för handläggning (15 §). Därefter ska riksåklagaren ansöka hos rätten om prövning av framställningen (16 §). Om rätten bedömer att det inte finns hinder mot verkställighet, ska den bestämma en ny påföljd enligt svensk lag för brott som avses i framställningen (18 §). Den nya påföljden får dock inte innebära att den dömde berövas friheten och inte heller bestämmas till enbart böter. De påföljder som därmed har kunnat komma i fråga är i första hand skyddstillsyn eller villkorlig dom. Med det nya systemet kommer påföljden i stället att bestämmas till villkorligt fängelse. I 20 § finns en särskild reglering för situationer då en villkorlig dom eller skyddstillsyn som dömts ut enligt 18 § undanröjs, som innebär att den dömde ska tillgodoräknas ett frihetsberövande i den främmande staten i den mån det är skäligt. Även denna regel behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att ett undanröjande av en villkorlig dom eller skyddstillsyn ersätts med ett beslut om att det villkorliga fängelse-straffet inte längre ska vara villkorligt.

10.3.3 Lagstiftning om överlämnande från Sverige enligt en arresteringsorder

Regeringens bedömning

Reglerna om överlämnande från Sverige enligt en arresteringsorder behöver inte ändras.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens bedömning

Det finns regelverk för överlämnande enligt en arresteringsorder inom EU och Norden. Detta regleras bl.a. i lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder och lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder. I samband med att Förenade kungariket lämnade EU avtalades om ett särskilt regelverk för överlämnande mellan Förenade kungariket och medlemsstaterna, vilket i flera avseenden motsvarar regelverket för den europeiska arresteringsordern (se Avtalet om handel och samarbete mellan Europeiska unionen och Europeiska atomenergigemenskapen, å ena sidan, och Förenade konungariket Storbritannien och Nordirland, å andra sidan av den 30 december 2020, handels- och samarbetsavtalet). Avtalet är direkt tillämpligt i varje stat och för svenskt vidkommande kompletteras avtalet i detta hänseende av bestämmelserna i lagen (2021:709) med kompletterande bestämmelser om straffrättsligt samarbete mellan Europeiska unionen och Förenade kungariket.

Förutsättningarna för överlämnande av en person inom ramen för de olika regelverken styrs bl.a. av straffskalan för brottet i den stat som begärt överlämnande eller den påföljd som dömts ut där (2 kap. 2 § lagen om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder, 2 kap. 2 § lagen om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder och artikel 599.1 i handels- och samarbetsavtalet). De ändringar som regeringen föreslår exempelvis av straffskalorna och reglerna för straffmätningen har ingen påverkan på möjligheterna att överlämna någon från Sverige enligt de nämnda reglerna, eftersom det styrs av lagstiftningen i den utfärdande staten. Däremot kan förslagen komma att utöka möjligheterna att begära någon överlämnad till Sverige.

Inte heller förutsättningarna för att överföra verkställigheten av en frihetsberövande påföljd till Sverige i samband med att en begäran om överlämnande enligt en arresteringsorder har avslagits påverkas av regeringens förslag. Ett sådant överförande får nämligen endast avse frihetsberövande påföljder (se 7 kap. lagen om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder och 6 kap. lagen om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder).

10.3.4 Lagen om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen

Regeringens bedömning

Reglerna om förvandling av böter i lagen om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen behöver inte ändras.

Utredningens bedömning

Bedömningen från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över utredningens bedömning.

Skälen för regeringens bedömning

Inom EU finns det ett regelverk för erkännande och verkställighet av bötesstraff. Regelverket är baserat på ett rambeslut (2005/214/RIF om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande av bötesstraff) och har i svensk rätt genomförts genom lagen (2009:1427) om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen. Lagen innehåller bl.a. bestämmelser om förvandling av böter till fängelse. Om ett beslut om bötesstraff ska sändas över till en annan medlemsstat för verkställighet där får Kronofogdemyndigheten, som är behörig myndighet, inte tillåta att bötesstraffet förvandlas till fängelse eller annan påföljd i den andra medlemsstaten (2 kap. 3 §). Det anges också att bötesstraff som verkställs i Sverige efter beslut enligt lagen inte får förvandlas till fängelse (3 kap. 2 §).

Utredningen föreslår inte några ändringar i regelverket om förvandling av böter, utan dessa ska även fortsättningsvis förvandlas till ett ovillkorligt fängelsestraff. Därmed föreslår utredningen inte heller att regelverket om förvandling av bötesstraff som sänds över till eller från Sverige ska ändras. Regeringen instämmer i utredningens bedömning. Det bör dock noteras att ett bötesstraff som utgör en tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff kommer att kunna sändas över för verkställighet i andra medlemsstater, i likhet med vad som hittills har gällt när en villkorlig dom eller skyddstillsyn förenas med böter (jfr prop. 2014/15:138 s. 112).

10.3.5 Lagen om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen

Regeringens förslag

Lagen om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas att lagen ska tillämpas på domar som avser ovillkorliga fängelsestraff. Motsvarande förtydliganden ska också göras i reglerna om anpassning av en utländsk påföljd och om verkställigheten i Sverige.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår inte att det förtydligas att lagen är tillämplig på utländska fängelsestraff som är ovillkorliga.

Remissinstanserna

Ingen remissinstanserna yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Inom EU finns det ett gemensamt regelverk för erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder. På motsvarande sätt som för frivårdspåföljderna har det antagits ett rambeslut som innehåller bestämmel-

ser om när en medlemsstat får sända över en dom på frihetsberövande påföljd till en annan medlemsstat för att erkännas och verkställas där (rådets rambeslut 2008/909/RIF av den 27 november 2008 om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på brottmålsdomar avseende fängelse eller andra frihetsberövande åtgärder i syfte att verkställa dessa inom Europeiska unionen). Rambeslutet innehåller bl.a. bestämmelser om under vilka förutsättningar den mottagande medlemsstaten ska erkänna domen och verkställa påföljden. Rambeslutet har genomförts i svensk rätt genom lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen.

Införandet av ett system med villkorligt fängelse ger inte upphov till något större behov av ändringar i lagen. Det behöver dock, i enlighet med utredningens förslag, förtydligas att lagen är tillämplig på svenska fängelsestraff som är ovillkorliga (1 kap. 4 §). Regeringen anser att motsvarande förtydligande bör göras i fråga om utländska fängelsestraff (1 kap. 5 §). När ett villkorligt fängelsestraff döms ut innebär inte straffet något frihetsberövande och bör därför inte omfattas av lagens tillämpningsområde. Vidare behövs några ytterligare ändringar. Lagen innehåller bestämmelser om anpassning av den utländska påföljden (3 kap. 12 §). Det bör förtydligas att en utländsk dom på frihetsberövande påföljd endast får anpassas till de svenska frihetsberövande påföljderna, dvs. fängelse som inte är villkorligt, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring. Lagen innehåller också bestämmelser om verkställigheten i Sverige (3 kap. 21 §). Även här bör det förtydligas att verkställighet ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av de svenska frihetsberövande påföljderna.

10.3.6 Lagen om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen

Regeringens förslag

Lagen om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att villkorligt fängelse ersätter påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Det straffrättsliga samarbetet inom EU

Det straffrättsliga samarbetet inom EU bygger på principen om ömsesidigt erkännande av domar och beslut i brottmål. Utgångspunkten är att

medlemsstaterna inte ska ifrågasätta varandras domar och beslut utan i stället direkt verkställa dem, trots eventuella olikheter i medlemsstaternas materiella och processuella regleringar.

I vilken utsträckning en frivårdspåföljd får sändas över till en annan medlemsstat för att erkännas och verkställas där följer av rådets rambeslut om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på domar och övervakningsbeslut i syfte att övervaka alternativa påföljder och övervakningsåtgärder (2008/947/RIF). Där finns också bestämmelser om under vilka förutsättningar den mottagande medlemsstaten ska erkänna domen och verkställa påföljden. Rambeslutet innebär som utgångspunkt en skyldighet för den mottagande staten att erkänna och verkställa en annan stats dom. Det finns däremot ingen skyldighet för en medlemsstat att sända över en dom till en annan stat. Rambeslutet är bl.a. tillämpligt på uppskjutna påföljder, dvs. då verkställigheten av fängelse eller annan frihetsberövande åtgärd helt eller delvis villkorligt skjuts upp genom påförande av en eller flera övervakningsåtgärder (se artiklarna 2.1 b, 2.2 och 2.7).

Rambeslutet har genomförts i svensk rätt genom lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen. Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i lagen en lagakraftvunnen dom som meddelats av en svensk domstol och som avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, villkorlig dom eller skyddstillsyn (1 kap. 4 § första stycket). Med en sådan dom avses också ett beslut om villkorlig frigivning eller ett beslut som har meddelats med stöd av brottsbalken i samband med verkställigheten av en påföljd som avses i första stycket och som inte innebär att en villkorlig dom eller skyddstillsyn undanröjts eller att villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad (1 kap. 4 § andra stycket).

Lagen anpassas till systemet med villkorligt fängelse

Det står klart att det föreslagna systemet med villkorligt fängelse faller inom tillämpningsområdet för aktuellt rambeslut. Införandet av ett system med villkorligt fängelse innebär således att de nu redovisade bestämmelserna behöver ändras. Regeringen föreslår att detta bör åstadkommas genom att villkorligt fängelse ersätter villkorlig dom och skyddstillsyn och att villkorligt fängelse i det sammanhanget är att betrakta som en frivårdspåföljd (se avsnitt 6.2 och 6.3.1). Genom ändringen ska regleringen följaktligen tillämpas i förhållande till de som dömts till villkorligt fängelse eller är villkorligt frigivna. Då rambeslutet inte omfattar överförande av bötesstraff kan dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse inte föras över med stöd av lagen. Sådana böter får i stället föras över med stöd av lagen om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen.

Sedan en dom erkänts i en annan medlemsstat får Sverige i vissa fall meddela följdbeslut (2 kap. 5 §). I dessa fall ska Kriminalvården överlämna ett ärende om följdbeslut som myndigheten inte själv är behörig att besluta om till antingen övervakningsnämnden, om domen avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, eller åklagare, om domen avser villkorlig dom eller skyddstillsyn. Även den bestämmelsen behöver ändras på så sätt att villkorligt fängelse ersätter villkorlig dom och skyddstillsyn.

När en utländsk dom på frivårdspåföljd ska verkställas i Sverige finns möjlighet för Kriminalvården att besluta om att skyldigheter enligt domen ska anpassas (3 kap. 12 §). Detta ska ske om den skyldighet som den dömde ska iaktta enligt domen är oförenlig med de åligganden som följer av eller de möjligheter att meddela föreskrifter som finns i brottsbalken. Genom införandet av systemet med villkorligt fängelse ska samhällstjänst inte längre dömas ut som en särskild föreskrift till skyddstillsyn och villkorlig dom, utan samhällstjänst ska vara en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Mot denna bakgrund behöver hänvisningarna i bestämmelsen till brottsbalken justeras. Möjligheten att meddela föreskrifter i förhållande till den som avtjänar villkorligt fängelse ska inte regleras i brottsbalken, utan i den nya lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. En hänvisning till relevanta bestämmelser i denna lag bör därför också föras in i paragrafen. Liknande förändringar behövs också på andra platser i lagen som innehåller sådana hänvisningar till brottsbalken.

10.3.7 Lagen om internationell verkställighet i brottmål

Regeringens förslag

Lagen om internationell verkställighet i brottmål ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas att lagen ska tillämpas på domar som avser ovillkorliga fängelsestraff. Motsvarande förtydliganden ska också göras i reglerna om anpassning av en utländsk påföljd och om verkställigheten i Sverige.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer i huvudsak överens med regeringens. Utredningen föreslår inte att det förtydligas att lagen är tillämplig på utländska domar som avser ovillkorliga fängelsestraff.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Vid sidan av det EU-rättsliga regelverket och det nordiska samarbetet finns bestämmelser om överförande av verkställighet i brottmål i den nyligen införda lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål. Lagen innehåller bestämmelser om internationellt samarbete om verkställighet av frihetsberövande påföljder, bötesstraff och beslut om förverkande (1 kap. 1 §). Lagen innehåller således vissa regler som möjliggör överförande av fängelsestraff till och från Sverige.

Införandet av ett system med villkorligt fängelse innebär att det behöver klargöras i lagen att den ska tillämpas på ett fängelsestraff som inte är villkorligt, dvs. som utgör en frihetsberövande påföljd. Definitionen av en svensk respektive utländsk dom på frihetsberövande påföljd i lagen behöver därför justeras (1 kap. 4 § 1 och 4). Vidare finns i lagen bestämmelser om anpassning av den utländska påföljden (3 kap. 11 §). Det bör förtydligas

att en frihetsberövande påföljd endast får anpassas till de svenska frihetsberövande påföljderna, dvs. fängelse som inte är villkorligt, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring. Lagen innehåller också bestämmelser om verkställigheten i Sverige (3 kap. 20 §). Det bör förtydligas att verkställighet i Sverige ska ske i enlighet med vad som gäller enligt svenska regler vid verkställighet av dessa frihetsberövande påföljder.

I lagen finns även bestämmelser om förvandling av böter till fängelse. Enligt 4 kap. 3 § ska Kronofogdemyndigheten, i en begäran om verkställighet av ett bötesstraff i en annan stat, ange att bötesstraffet inte får förvandlas till fängelse eller annan påföljd i den andra staten. Av lagen framgår också att ett bötesstraff som verkställs i Sverige inte får förvandlas till fängelse (5 kap. 11 § andra stycket). Som framgår av avsnitt 10.3.4 föreslår utredningen inte några ändringar i regelverket om förvandling av böter, utan dessa ska även fortsättningsvis förvandlas till ett ovillkorligt fängelsestraff. Därmed föreslås inte heller att regelverket om förvandling av bötesstraff som sänds över till eller från Sverige ska ändras, vilket regeringen instämmer i. I systemet med villkorligt fängelse kommer dagsböter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse att betraktas som en integrerad del av fängelsestraffet (se avsnitt 6.6.2). Det bör dock inte utgöra hinder för att den del av domen som avser dagsböter kan sändas över för verkställighet i en annan stat med stöd av bestämmelserna om överförande av bötesstraff i 4 kap. i lagen (se prop. 2024/25:104 s. 215).

10.3.8 Lagen om nordisk verkställighet i brottmål

Regeringens förslag

Lagstiftningen om överförande av verkställighet i brottmål inom Norden ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Det ska förtydligas att regleringen som rör överförande av fängelsestraff till och från en annan nordisk stat endast avser ovillkorliga fängelsestraff.

Villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion ska kunna föras över för verkställighet i en annan nordisk stat.

Om en person ska dömas för annan brottslighet i Sverige och rätten avser att undanröja en frivårdspåföljd som dömts ut i en annan nordisk stat och bestämma en gemensam påföljd för brottsligheten i de fall verkställigheten av den nordiska påföljden inte har förts över till Sverige med stöd av lagen, ska den nordiska domen anses vara en dom på villkorligt fängelse.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer delvis överens med regeringens. Utredningens förslag utgår från lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Inom Norden kan domar och beslut i brottmål verkställas i ett annat nordiskt land med stöd av enhetlig lagstiftning i de nordiska staterna. De svenska reglerna finns i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. (1963 års lag). Regeringen har den 3 mars 2026 beslutat propositionen Nordisk verkställighet i brottmål (prop. 2025/26:144), där det bl.a. föreslås att en ny lag, lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål (nordiska verkställighetslagen), ska träda i kraft den 1 juli 2026 och ersätta 1963 års lag. Nordiska verkställighetslagen är framför allt en språklig och redaktionell modernisering av 1963 års lag. I huvudsak ändras alltså inte bestämmelserna i sak. Det föreslås dock bl.a. att tillämpningsområdet ska utökas till att omfatta frivårdspåföljder som innefattar samhällstjänst, något som innebär en skillnad mot det regelverk utredningens förslag utgår ifrån. I det följande utgår regeringen från förslaget till ny lag.

Fängelsestraff som inte är villkorliga

Nordiska verkställighetslagen innehåller bestämmelser om överförande av verkställighet av vissa frihetsberövande påföljder mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige (4 kap. och 5 kap.). Lagen omfattar svenska fängelsestraff och påföljder i de andra nordiska länderna som direkt motsvarar ett svenskt fängelsestraff, vilket framgår av 1 kap. 3 §. Andra frihetsberövande påföljder omfattas inte. Systemet med villkorligt fängelse gör att det är nödvändigt att ändra bestämmelsen i 1 kap. 3 § på så sätt att det förtydligas att med fängelse i Sverige avses i lagen fängelse som inte är villkorligt.

Frivårdspåföljder

Nordiska verkställighetslagen tillåter även överförande av frivårds-påföljder som innefattar övervakning eller samhällstjänst (6 kap. och 7 kap.). Med stöd av lagen kan verkställigheten av en skyddstillsyn med eller utan en föreskrift om samhällstjänst eller en villkorlig dom med en föreskrift om samhällstjänst överföras till en annan nordisk stat (se 6 kap. 1 § och prop. 2025/26:144 s. 133). Beslut i den andra nordiska staten som ändrar verkställigheten av den överförda påföljden eller innebär att påföljden undanröjs, gäller i Sverige (6 kap. 2 §). Som huvudregel övergår rätten att besluta om verkställigheten av påföljden till den andra nordiska staten när verkställigheten förs över. Sverige kan dock besluta om åtgärder avseende påföljden i de fall den dömde döms för ett annat brott i Sverige eller om den andra staten överlämnar en fråga om att vidta en åtgärd mot den dömde hit (6 kap. 3 §).

Om verkställigheten av en nordisk frivårdspåföljd som innefattar övervakning eller samhällstjänst överförs till Sverige (7 kap. 1 §) ska verkställighet ske enligt svenska regler, om inte något annat följer av lagen. Det som bestämts i den andra nordiska staten om prövotid, övervakningstid och samhällstjänstens omfattning samt i fråga om andra

villkor eller föreskrifter om den dömdes skyldigheter ska gälla vid verkställigheten (7 kap. 3 § första stycket). Kriminalvården får ändra eller anpassa villkor och föreskrifter som den dömde är skyldig att följa men inte på ett sätt som innebär att skyldigheten blir strängare (7 kap. 3 § andra stycket). Kriminalvården har hand om övervakningen och förordnar övervakare samt anordnar samhällstjänsten (7 kap. 2 §). Om en annan nordisk stat fattar ett beslut som ändrar verkställigheten av den överförda påföljden eller innebär att påföljden undanröjs, gäller det i Sverige (7 kap. 4 §). Det finns även en möjlighet för rätten eller Kriminalvården att överlämna prövningen av en fråga om åtgärd mot den dömde till den nordiska stat som begärt verkställighet i Sverige (7 kap. 5 §).

Eftersom systemet med villkorligt fängelse föreslås ersätta de svenska påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn krävs vissa följdändringar i nordiska verkställighetslagen. Det är inte möjligt att föra över ett bötesstraff som en skyddstillsyn förenats med till en annan nordisk stat med stöd av nordiska verkställighetslagens bestämmelser om överförande av frivårdspåföljder från Sverige. Bötesstraffet utgör en självständig påföljd i brottsbalken och omfattas inte av begreppet frivårdspåföljd i lagen (se prop. 2025/26:144 s. 133). Böter förs i stället över med stöd av de särskilda bestämmelserna om det i 2 kap. I systemet med villkorligt fängelse kommer böter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse i stället att betraktas som en del av det villkorliga fängelsestraffet (se avsnitt 6.6.2). Rätten kommer vidare att ha en möjlighet att döma ut mer än en tilläggssanktion när den dömer till villkorligt fängelse (se avsnitt 6.7.2). Mot den bakgrunden behöver det framgå av 6 kap. 1 § att enbart frivårdspåföljder med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion kan föras över med stöd av bestämmelserna i 6 kap. En annan sak är att böter som dömts ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse bör kunna föras över med stöd av bestämmelserna i 2 kap. (jfr avsnitt 10.3.4 och 10.3.6 för motsvarande resonemang i fråga om lagen om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen och lagen om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen).

När det gäller verkställighet av nordiska frivårdspåföljder i Sverige bedömer regeringen att det saknas behov av att ändra 7 kap. 1 § på samma sätt som 6 kap. 1 § eftersom den bestämmelsen ska täcka in alla de olika frivårdspåföljder som kan dömas ut i de andra nordiska staterna, som inte påverkas av införandet av ett system med villkorligt fängelse i Sverige. Om inte något annat följer av lagen ska svenska regler gälla för verkställigheten när en nordisk frivårdspåföljd har förts över hit (7 kap. 3 §).

Vad gäller sådana ändringar i verkställigheten av en överförd frivårdspåföljd som andra nordiska stater kan besluta om (6 kap. 2 § och 7 kap. 4 §) krävs inte några ändringar. Det finns skillnader i de olika staternas regelverk om beslut om åtgärd som kan fattas avseende en frivårdspåföljd. Införandet av systemet med villkorligt fängelse påverkar inte vilka typer av beslut som de andra nordiska staterna kan fatta inom ramen för sin lagstiftning. Även fortsättningsvis bör alla sådana beslut omfattas av bestämmelsen. Det inbegriper eventuella beslut som innebär att ett överfört fängelsestraff inte längre ska vara villkorligt eller att den överförda påföljden ska undanröjas eller annars verkställas i anstalt.

Slutligen ska vid tillämpningen av 10 kap. 16 § en nordisk dom på frivårdspåföljd anses vara en dom på villkorligt fängelse i stället för en dom på skyddstillsyn eller villkorlig dom.

Förvandling av böter

Nordiska verkställighetslagen innehåller bestämmelser om verkställighet av bötesstraff inom Norden. Bland annat får nordiska bötesstraff som verkställs i Sverige inte förvandlas till fängelse (3 kap. 2 § andra stycket). Utredningen föreslår inte några ändringar i regelverket om förvandling av böter, utan dessa ska även fortsättningsvis förvandlas till ett ovillkorligt fängelsestraff. Regeringen instämmer i utredningens bedömning och anser därför att inte heller regelverket om förvandling av bötesstraff som sänds över till Sverige med stöd av nordiska verkställighetslagen ska ändras.

10.4 Övriga följdändringar

10.4.1 Socialförsäkringsbalken

Regeringens förslag

Den som utför samhällstjänst som en tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff ska ingå i personkretsen för försäkrade med statligt personskadeskydd. Socialförsäkringsbalken ska i övrigt anpassas till att skyddstillsyn utmönstras som påföljd.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Den som utför samhällstjänst på grund av en föreskrift i samband med villkorlig dom eller skyddstillsyn är försäkrad för statligt personskadeskydd (7 kap. 2 § 4 socialförsäkringsbalken). Bestämmelsen bör anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att den som utför samhällstjänst som en tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff i stället ska ingå i den kretsen.

Därutöver bör vissa hänvisningar i socialförsäkringsbalken till påföljden skyddstillsyn utgå med anledning av att den påföljden föreslås utmönstras.

10.4.2 Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Regeringens förslag

I mål mot den som inte har fyllt arton år ska tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter, villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion.

Regeringens bedömning

Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare behöver i övrigt inte ändras.

Utredningens bedömning

Bedömningen från utredningen stämmer delvis överens med regeringens förslag och bedömning. Utredningen bedömer att ändringar i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare kan behövas, men att dessa frågor bör hanteras tillsammans med andra förslag på området.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt i denna del.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

För unga lagöverträdare gäller särskilda processrättsliga regler framför allt genom lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Enligt nu gällande regler ska tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening (27 §). Med hänsyn till att villkorlig dom i förening med böter motsvarar villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion och villkorlig dom utan dagsböter motsvarar villkorligt fängelse utan tilläggssanktion bör bestämmelsen justeras i enlighet med detta.

När det gäller regelverket om unga lagöverträdare bedömer utredningen att de förslag som utredningen lämnar sannolikt skapar ett behov av lagändringar. Utredningen lämnar dock inte några författningsförslag. Regeringen konstaterar att det finns pågående förslag som på olika sätt kan komma att påverka regelverket om unga lagöverträdare. Här kan nämnas att regeringen den 26 januari 2026 beslutade lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare där det föreslås bl.a. att ungdomsreduktionen avskaffas helt för unga myndiga, att ungdomsreduktionen minskas och straffmaximum höjs till fängelse i 18 år för lagöverträdare under 18 år och att straffbarhetsåldern sänks till 13 år för allvarliga brott under en period om fem år. Med hänsyn till det pågående arbetet i Regeringskansliet finns det inte skäl för att inom ramen för denna lagrådsremiss lämna några ytterligare förslag.

10.4.3 Passlagen

Regeringens förslag

Bestämmelserna om passtillstånd ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Utredningens förslag

Utredningens förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över utredningens förslag.

Skälen för regeringens förslag

Enligt passlagen (1978:302) krävs passtillstånd för den som avtjänar fängelsestraff och inte är villkorligt frigiven utom när straffet eller vården är en månad eller kortare (19 § 1). Passtillstånd krävs också för den som står under övervakning efter dom på skyddstillsyn eller efter villkorlig frigivning (19 § 2).

Reglerna i passlagen behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Det bör således, i enlighet med utredningens förslag, anges att det som avses är avtjänande av fängelsestraff som inte är villkorliga och skyddstillsyn bör ersättas med villkorligt fängelse. Eftersom tillståndskravet när det gäller villkorligt fängelse förutsätter att den dömde ska stå under övervakning, är tillståndskravet i praktiken avgränsat till fall då det villkorliga fängelsestraffet kombinerats med tilläggssanktionen övervakning.

10.4.4 Lagen om kontaktförbud

Regeringens förslag

Presumtionsregeln för kontaktförbud i lagen om kontaktförbud ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse. För fängelse som inte är villkorligt ska kontaktförbud få meddelas enligt presumtionsregeln fram till dess att påföljden helt har verkställts, dock under minst ett år från frigivningen. För fängelse som är villkorligt ska kontaktförbud få meddelas enligt presumtionsregeln senast ett år från det att domen i den del som avser påföljd har fått laga kraft mot den dömde.

Utredningens förslag och bedömning

Utredningens förslag stämmer inte överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag till ändring i lagen om kontaktförbud. Den gör dock bedömningen att införandet av ett system med villkorligt fängelse kan innebära att andra lagar behöver ändras än de för vilka förslag lämnas.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig i frågan.

Skälen för regeringens förslag

Enligt 1 a § lagen (1988:688) om kontaktförbud ska förutsättningarna för att meddela ett ordinärt kontaktförbud alltid anses uppfyllda i vissa fall, främst vid allvarlig brottslighet mot en närstående. För fängelse gäller att kontaktförbud får meddelas med stöd av denna presumtion fram till dess att påföljden helt har verkställts, dock under minst ett år från frigivningen. För annan påföljd än sluten ungdomsvård och rättspsykiatrisk vård får kontaktförbud meddelas med stöd av presumtionen senast ett år från det att domen i den del som avser påföljd har vunnit laga kraft mot den dömde. I propositionen Frihetsberövande påföljder för barn och unga (prop. 2025/26:132) föreslås att bestämmelsen ändras till följd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras. Denna ändring berör endast bestämmelsens tillämplighet i förhållande till påföljden sluten ungdomsvård.

Presumtionsregelns tillämplighet behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse. För fängelse som inte är villkorligt bör presumtionsregeln vara tillämplig i enlighet med vad som i dag gäller för fängelse, dvs. att kontaktförbud får meddelas med stöd av presumtionen fram till dess att påföljden helt verkställts, dock under minst ett år efter frigivningen. För fängelse som är villkorligt eller delvis villkorligt bör presumtionsregeln vara tillämplig i enlighet med vad som i dag gäller för icke frihetsberövande påföljder samt skyddstillsyn i förening med fängelse, dvs. att kontaktförbud får meddelas enligt presumtionsregeln senast ett år från det att domen i den del som avser påföljd har fått laga kraft mot den dömde (jfr prop. 2024/25:123 s. 49 och 50).

10.4.5 Personutredning i brottmål

Regeringens förslag

Reglerna om att Kriminalvården ska utse en förtroendeman för den tilltalade inom ramen för en särskild personutredning i brottmål ska anpassas till att villkorlig dom utmönstras som påföljd.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

En särskild personutredning enligt lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. kan användas som underlag för att avgöra påföljdsfrågan i målet. Reglerna om personutredning är utformade för en generell tillämpning med sikte på påföljdsvalet och är således i princip inte

kopplade till några specifika påföljder. I lagen finns bestämmelser om att Kriminalvården, under tiden personutredningen genomförs, får förordna en förtroendeman för den misstänkte om den misstänkte är i behov av personligt stöd eller annan hjälp (4 § första stycket). Uppdraget som förtroendeman upphör under vissa förutsättningar, bl.a. om den misstänkte frikänns eller döms till böter eller villkorlig dom.

Med hänsyn till förslaget att villkorlig dom utmönstras som påföljd bör villkorlig dom tas bort från den aktuella paragrafen.

10.4.6 Lagen om belastningsregister

Regeringens förslag

Uppgifter om den som dömts till villkorligt fängelse ska ingå i belastningsregistret. Uppgifterna ska gallras tio år efter domen eller beslutet eller, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet, fem år efter domen eller beslutet.

Lagen ska i övrigt anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

I lagen (1998:620) om belastningsregister finns bestämmelser om behandlingen av personuppgifter i belastningsregistret. Bland annat finns bestämmelser om vilka uppgifter från domar och beslut som har meddelats i Sverige som ska föras in i registret (3 §). Det handlar i huvudsak om uppgifter om den som lagförts för brott. En uppgift i belastningsregistret ska gallras efter en viss tid. Gallringstidens längd och från vilken tidpunkt den ska räknas beror på vilken påföljd det är fråga om (17 §).

Införandet av ett system med villkorligt fängelse innebär att lagen behöver ändras på så sätt att uppgifter om den som dömts till villkorligt fängelse ska ingå i belastningsregistret. Det behöver också anges när uppgifterna ska gallras från registret. I enlighet med utredningens förslag anser regeringen att det är rimligt att gallringstiden för ett villkorligt fängelsestraff ska vara densamma som en skyddstillsyn eller villkorlig dom, dvs. tio år efter domen eller beslutet eller fem år efter domen eller beslutet om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet.

Slutligen behövs det vissa andra följdändringar i lagen som föranleds av att möjligheten att som särskild påföljd överlämna den dömde till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall tas bort (17 § 7) och att möjligheten att förklara någon fri från påföljd flyttas till ett annat lagrum (17 § 10).

10.4.7 Lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

Regeringens förslag

Bestämmelsen om rätt till ersättning för den som har avtjänat viss straffrättslig påföljd i lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas att dessa regler endast avser fängelsestraff som är ovillkorliga.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget från utredningen stämmer inte överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag till ändring i lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder. Den gör dock bedömningen att införandet av ett system med villkorligt fängelse kan innebära att andra lagar behöver ändras än de för vilka förslag lämnas.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig i frågan.

Skälen för regeringens förslag

Lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder gäller ersättning från staten för skador som orsakas av frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (1 §). Bestämmelsen om rätt till ersättning för den som har avtjänat viss straffrättslig påföljd behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att det med fängelsestraff endast bör avses fängelsestraff som inte är villkorligt.

10.4.8 Utlänningslagen

Regeringens förslag

Reglerna i utlänningslagen om utvisning ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att en utlänning också ska kunna utvisas ur Sverige om domstolen upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Reglerna i samma lag om verkställighet av beslut om avvisning eller utvisning av en utlänning som har dömts till fängelse ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas att dessa regler endast avser fängelsestraff som är ovillkorliga.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget från utredningen stämmer inte överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag till ändring i reglerna om verkställighet av beslut om avvisning eller utvisning av en utlänning som

har dömts till fängelse. Vidare föreslår utredningen att regleringen i utlänningslagen ändras på så sätt att möjligheten för rätten att besluta om utvisning i samband med undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn tas bort, men lämnar inget förslag om att utvisningsfrågan ska kunna aktualiseras när rätten upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt i denna del.

Skälen för regeringens förslag

Utvisning på grund av brott

En utlänning får utvisas ur Sverige om han eller hon döms till en strängare påföljd än böter eller om en domstol undanröjer en villkorlig dom eller skyddstillsyn och dömer till en annan påföljd samt vissa andra förutsättningar är uppfyllda (8 a kap. 1 § utlänningslagen [2005:716]). I prop. 2025/26:235 föreslår regeringen bl.a. att utvisning ska kunna aktualiseras vid alla typer av talan om undanröjande av påföljd som leder till att en strängare påföljd än böter döms ut, dvs. inte enbart vid undanröjande av villkorlig dom och skyddstillsyn. Reglerna om utvisning bör anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att en utlänning också bör kunna utvisas ur Sverige om rätten upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Dessa situationer motsvarar i stor utsträckning de fall där en villkorlig dom eller skyddstillsyn undanröjs och som enligt den hittillsvarande regleringen kan leda till utvisning.

I övrigt delar regeringen utredningens bedömning att det inte behövs några ändringar i reglerna om utvisning på grund av brott med anledning av förslagen i denna lagrådsremiss.

Avvisning och utvisning av en utlänning som har dömts till fängelse

I 12 kap. utlänningslagen finns regler om verkställighet av beslut om avvisning och utvisning. Regler om avvisning och utvisning av en utlänning som är föremål för förundersökning, står under åtal eller har dömts till fängelse finns i 9 §. Ett beslut om att avvisa eller utvisa en utlänning får inte verkställas förrän utlänningen har avtjänat ett fängelsestraff som han eller hon har dömts till eller verkställigheten av fängelsestraffet har flyttats över till ett annat land (första stycket). Regeln bör anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att det anges att endast fängelsestraff som är ovillkorliga avses.

10.4.9 Häkteslagen

Regeringens förslag

Vid upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska rätten kunna besluta att den dömde ska omhändertas och förordna att omhändertagandet ska gälla till dess beslutet får laga kraft.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Häkteslagen (2010:611) gäller bl.a. den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om undanröjande av skyddstillsyn får laga kraft (1 kap. 2 § första stycket 5 häkteslagen). Införandet av villkorligt fängelse som påföljd innebär att det framöver inte kan bli aktuellt att undanröja en skyddstillsyn, men däremot att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt (se avsnitt 6.9.4). I sådana fall bör det, i likhet med vad som nu gäller vid undanröjande av skyddstillsyn, vara möjligt att omhänderta den dömde och förordna att omhändertagandet ska gälla till dess beslutet får laga kraft. Regeringen föreslår i avsnitt 6.9.7 att rätten får besluta att den dömde, i väntan på att beslutet får laga kraft, ska vara omhändertagen när rätten fattat ett beslut om att upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. I enlighet med utredningens förslag bör häkteslagens regler gälla även i dessa fall.

10.4.10 Strafftidslagen

Regeringens förslag

Strafftidslagen ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas att det som avses med fängelsestraff i den lagen är fängelsestraff som inte är villkorliga.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig i frågan.

Skälen för regeringens förslag

Strafftidslagen (2018:1251) innehåller bestämmelser om när fängelsestraff får verkställas och hur strafftid ska beräknas (1 §).

Reglerna i strafftidslagen behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse så att det framgår att det som avses med fängelsestraff i den lagen är fängelsestraff som inte är villkorliga. Andra följdändringar i strafftidslagen med anledning av införandet av ett system med villkorligt fängelse behandlas i avsnitt 6.9.7.

10.4.11 Lagen om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

Regeringens förslag

Lagen om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas i reglerna om säkerhetsregister när dessa regler endast avser ovillkorliga fängelsestraff.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget från utredningen stämmer inte överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag till ändring i lagen om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område. Den gör dock bedömningen att ändringar i den lagen kan komma att krävas.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig i frågan.

Skälen för regeringens förslag

Lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område gäller utöver brottsdatalagen (2018:1177) när någon av myndigheterna inom kriminalvården i egenskap av behörig myndighet enligt den lagen behandlar personuppgifter i syfte att verkställa häktning eller straffrättsliga påföljder eller biträda en annan behörig myndighet när den utför uppgifter för ett syfte som anges i 1 kap. 2 § brottsdatalagen (1 kap. 1 §).

Reglerna i lagen om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att det i reglerna om säkerhetsregister (4 kap.) anges att det med fängelse avses fängelse som inte är villkorligt.

10.4.12 Lagen om elektronisk kommunikation

Regeringens förslag

Lagen om elektronisk kommunikation ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas i reglerna om skyldighet att på begäran lämna ut vissa uppgifter när dessa endast avser ovillkorliga fängelsestraff.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget från utredningen stämmer inte överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag till ändring i lagen om elektronisk kommunikation. Den gör dock bedömningen att införandet av ett system

med villkorligt fängelse kan innebära att andra lagar behöver ändras än de för vilka förslag lämnas.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig i frågan.

Skälen för regeringens förslag

Lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation syftar dels till att enskilda och myndigheter ska få tillgång till säkra och effektiva elektroniska kommunikationer, dels till största möjliga utbyte för alla av elektroniska kommunikationstjänster sett till urvalet samt till deras pris, kvalitet och kapacitet (1 kap. 1 §).

Reglerna i lagen om elektronisk kommunikation behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att det i bestämmelserna om skyldighet att på begäran lämna ut vissa uppgifter (9 kap. 33 §) anges att dessa endast avser ovillkorliga fängelsestraff.

10.4.13 Lagen om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder

Regeringens förslag

Lagen om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder ska anpassas till systemet med villkorligt fängelse på så sätt att det förtydligas i reglerna om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation att dessa endast avser ovillkorliga fängelsestraff. Motsvarande förtydligande ska göras i reglerna om hemlig dataavläsning.

Utredningens förslag och bedömning

Förslaget från utredningen stämmer inte överens med regeringens. Utredningen lämnar inte något förslag till ändring i lagen om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder. Den gör dock bedömningen att införandet av ett system med villkorligt fängelse kan innebära att andra lagar behöver ändras än de för vilka förslag lämnas.

Remissinstanserna

Ingen remissinstans yttrar sig i frågan.

Skälen för regeringens förslag

Lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder innehåller bestämmelser om användning av hemliga tvångsmedel för att lokalisera personer i syfte att möjliggöra verkställighet av frihetsberövande påföljder (1 §).

Reglerna i lagen om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder behöver anpassas till systemet med villkorligt fängelse

genom att det i reglerna om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (3 §) respektive hemlig dataavläsning (4 §) anges att vad som avses med fängelse är fängelse som inte är villkorligt.

11 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

11.1 Ikraftträdande

Regeringens förslag

Lagändringarna ska träda i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Utredningens förslag

Förslaget från utredningen stämmer inte överens med regeringens. Utredningen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2028.

Remissinstanserna

Flera remissinstanser, bl.a. *Uppsala tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten*, uppehåller sig kring frågan om ikraftträdande i relation till olika konsekvenser av förslagen. Vissa av remissinstanserna, bl.a. *Justitiekanslern* och *Stockholms universitet (kriminologiska institutionen)*, påtalar att förslagen får stora konsekvenser för Kriminalvården som redan befinner sig i en mycket ansträngd situation med långvarig överbeläggning. Enligt *Kriminalvården* är myndighetens möjligheter att omhänderta aktuella förslag till den 1 januari 2028 kraftigt begränsade, med hänsyn till samtliga de förändringar som sker för närvarande. Åklagarmyndigheten framhåller t.ex. vikten av att reformerna genomförs i en sådan takt att Kriminalvården kan absorbera de ökade fängelsetalen. *Statskontoret*, som anser att konsekvensanalysen av utredningens förslag behöver utvecklas, delar inte utredningens bedömning att lagändringarna kan träda i kraft den 1 januari 2028. Enligt Statskontoret behövs det betydande kompletteringar av det underlag som utredningen har presenterat. Stockholms universitet (kriminologiska institutionen) ifrågasätter om det alls är praktiskt genomförbart att med start den 1 januari 2028 genomföra en sådan utbyggnad som kommer att krävas om förslagen genomförs.

Domstolsverket framhåller att flera av förslagen påverkar domstolarnas verksamhetsstöd Digitalt Brottmålsavgörande (DiBa) och Vera. För att nödvändiga förändringar ska hinnas med är det enligt Domstolsverket av största vikt att myndigheten ges tillräckligt med tid för sådana utvecklingsinsatser. Domstolsverket anser vidare att det är av synnerlig vikt att en straffprocessuell reform genomförs före ikraftträdandet av de förslag som presenterats i betänkandet. *Ekobrottsmyndigheten* instämmer i utredningens slutsats att en översyn av reglerna för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning behöver genomföras före ikraftträdandet. *Malmö tingsrätt*, som resonerar på samma sätt, tillägger att även utrymmet att av-

göra mål utan huvudförhandling sannolikt kommer att minska bl.a. på grund av det nya påföljdssystemet. *Svea hovrätt* är inne på att utredningens förslag om ett reformerat påföljdssystem kommer att föranleda ett omfattande behov av utbildningsinsatser inför ikraftträdandet för personal i den dömande verksamheten. *Tullverket* framhåller vikten av möjligheten att kunna besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning för att myndigheterna ska kunna prioritera och använda sina resurser på ett effektivt och rationellt sätt och anser att det regelverket bör ses över innan det nya påföljdssystemet tas i bruk för att säkerställa att myndigheterna får använda sina resurser på ett effektivt sätt.

Skälen för regeringens förslag

Regeringen delar utredningens bedömning att den nya lagstiftningen bör träda i kraft så snart som möjligt. En genomgripande reform av påföljdssystemet förutsätter dock inte bara att det vidtas ett flertal anpassningsåtgärder och utbildningsinsatser hos berörda myndigheter utan även att myndigheterna har tillräcklig kapacitet och tillräckliga resurser för att hantera reformen och det behov av t.ex. lokaler och personal som reformen kan ge upphov till. Utredningen föreslår att dess förslag som helhet ska träda i kraft den 1 januari 2028.

Som flera remissinstanser, bl.a. *Justitiekanslern* och *Brottsförebyggande rådet (Brå)*, påpekar kan de samlade förslagen förväntas få mycket stor påverkan på Kriminalvården. Myndigheten befinner sig sedan en längre tid i ett ansträngt läge med kraftig överbeläggning. Som *Åklagarmyndigheten* framför behöver genomförandet av förslagen anpassas så att Kriminalvården ges rimliga förutsättningar att omhänderta ökningen av antalet utdömda fängelseår. Samtidigt bedömer regeringen att förändringsbehovet är angeläget. Vid fastställandet av när förändringarna kan träda i kraft gäller det att finna en balans mellan dessa olika intressen.

Flera remissinstanser, bl.a. *Kriminalvården* och *Stockholms universitet (kriminologiska institutionen)*, befarar att Kriminalvården skulle ha stora svårigheter att hantera konsekvenserna av förslagen som helhet om de träder i kraft den 1 januari 2028. Regeringen, som delar den bedömningen, konstaterar att det i nuläget inte går att fastställa vid vilken tidpunkt en tillräcklig kapacitet för att omhänderta samtliga förslag är uppnådd. Därför har också regeringen sedan tidigare bedömt att den mest ändamålsenliga vägen framåt är att utredningens förslag genomförs stegvis. Det första steget i genomförandet av utredningens förslag var prop. 2025/26:218. Regeringen bedömde där att förslagen utgjorde en sådan avgränsad del av helheten att förändringarna kunde skyndas på och träda i kraft den 1 augusti 2026.

Förslagen i denna lagrådsremiss kan inte påskyndas på motsvarande sätt. Här behandlas majoriteten av utredningens förslag och dessutom flera av de förslag som utredningen bedömer får störst effekter på Kriminalvården. Detta gäller inte minst förslagen om att hela straffskalan ska användas och om skärpta straff för flerfaldig brottslighet.

Kriminalvården har upplyst att det, med hänsyn till både lokal- och personalförsörjning, kan bli mycket svårt att nå upp till den platskapacitet som skulle krävas för reformen. Kriminalvårdens möjligheter att möta platsbehovet påverkas också av vilka andra förändringar som genomförs

parallellt med förslagen i denna lagrådsremiss. Som framgår ovan bedömer regeringen att tidpunkten när Kriminalvården kommer att ha uppnått nödvändig kapacitet för att hantera förslagen i lagrådsremissen i nuläget inte kan fastställas med tillräcklig säkerhet. Detta har sin bakgrund bl.a. i Kriminalvårdens kraftiga expansion till följd av andra lagändringar som påverkar myndigheten. För att säkerställa att reformen kan hanteras av Kriminalvården när den väl träder i kraft bör lagändringarna – på motsvarande sätt som vissa av lagändringarna i propositionen Skärpta regler för villkorlig frigivning (se prop. 2025/26:34, bet. 2025/26:JuU8, rskr. 2025/26:96) – träda i kraft den dag som regeringen bestämmer. Ikraftträdandet bör ske med beaktande av vikten av förutsebarhet för enskilda och av framförhållning för berörda myndigheter, särskilt Kriminalvården. Det kan i detta sammanhang noteras att en särskild utredare i augusti 2025 fått i uppdrag att se över verkställighetslagstiftningen i syfte att underlätta Kriminalvårdens pågående expansion (dir. 2025:80). Uppdraget ska delredovisas senast den 28 april 2026 och slutredovisas senast den 28 december 2026.

Som bl.a. *Domstolsverket* och *Tullverket* framhåller är det även av synnerlig vikt att den processrättsliga lagstiftningen anpassas till de straffrättsliga reformer som regeringen genomför. Regeringen har därför även gett en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av straffprocessen, med särskilt fokus på de processuella konsekvenserna av genomförda och pågående straffrättsliga reformer. Syftet med uppdraget är att åstadkomma ett modernt och ändamålsenligt regelverk som tillgodoser intresset av en effektiv lagföring av brott med bibehållen rättssäkerhet (dir 2026:1). Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

11.2 Övergångsbestämmelser

Regeringens förslag

Övergångsbestämmelser ska införas med anledning av vissa följdändringar som föranleds av att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Av övergångsbestämmelserna ska sammanfattningsvis framgå att äldre bestämmelser fortfarande ska gälla när det gäller domar på villkorlig dom eller skyddstillsyn. Även bestämmelserna om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom ska gälla i sina äldre lydelser beträffande villkorlig dom eller skyddstillsyn. För lagändringarna i rättegångsbalken ska det införas särskilda övergångsbestämmelser som anger att äldre bestämmelser ska gälla den som får dömas, döms eller har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Vad gäller vissa av de ändrade bestämmelserna i lagstiftningen om överförande av verkställighet i brottmål ska äldre bestämmelser fortfarande gälla i fråga om domar på villkorlig dom eller skyddstillsyn. När det gäller utländska påföljder som verkställs i Sverige ska bestämmelserna gälla i äldre lydelse om ärendet om överförande av verkställighet har inletts före ikraftträdandet.

Regeringens bedömning

För övriga lagändringar behövs det inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Utredningens förslag och bedömning

Utredningens förslag och bedömning stämmer inte överens med regeringens. Utredningen föreslår att de nya bestämmelserna om att rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt och att ett villkorligt fängelsestraff får förenas med tilläggssanktioner ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet. Utredningen föreslår också att bestämmelserna om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom ska tillämpas i sina äldre lydelser endast i förhållande till påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Utredningen föreslår vidare att merparten av de processrättsliga ändringarna ska tillämpas i sina äldre lydelser beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

Remissinstanserna

Majoriteten av remissinstanserna som yttrar sig i frågan har inte några invändningar mot förslaget. *Ekobrottsmyndigheten* tillstyrker förslagen och betonar intresset av att undvika parallella system men framhåller samtidigt att villkorligt fängelse får anses vara en strängare påföljd än villkorlig dom. Flera remissinstanser, däribland *Attunda tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Solna tingsrätt* och *Åklagarmyndigheten* anser att förslaget att villkorligt fängelse ska kunna dömas ut även i förhållande till gärningar som begåtts före ikraftträdandet riskerar att ge upphov till tillämpningsproblem i förhållande till det straffrättsliga retroaktivitetsförbudet och efterlyser ytterligare vägledning kring hur reglerna är avsedda att tillämpas. *Hovrätten för Nedre Norrland* ställer sig starkt kritisk till att det nya påföljdssystemet ska tillämpas även beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Det resonemang som utredningen har fört om att förfaringssättet inte lär strida mot grundläggande rättsstatsprinciper såsom *nulla poena sine lege* och förbudet mot *reformatio in pejus* är enligt hovrätten inte tillfredsställande. Att överlämna till domstolarna att värna om dessa principer är inte heller lämpligt. Det behöver förtydligas vad som ska gälla i situationer där lägre rätt dömt ut en påföljd före ikraftträdandet och högre rätt sedan prövar överklagandet efter ikraftträdandet. Hovrätten anser vidare att övergångsbestämmelser som medger en parallell tillämpning av både det gamla och det nya påföljdssystemet är nödvändiga. Även *Solna tingsrätt* anser att det bör förtydligas vad som ska gälla i en situation där lägre rätt har dömt ut en påföljd före ikraftträdandet och högre rätt sedan prövar målet efter ikraftträdandet. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* instämmer inte i utredningens bedömningar såvitt avser behovet av övergångsreglering till ett system med villkorligt fängelse. Det är enligt hovrätten uppenbart att en tillämpning av det föreslagna påföljdssystemet i många fall kommer leda till en strängare påföljd för den enskilde än vad som följer av nuvarande system. Domstolarna kommer därmed under mycket lång tid, när påföljd ska bestämmas för brott som begåtts före ikraftträdandet, att behöva göra påföljdsbestämning enligt såväl det gamla som det nya systemet och

därefter jämföra utfallet med varandra. Endast när utfallet av den jämförelsen innebär att en påföljd enligt det nya systemet inte blir strängare än enligt det tidigare, kan det nya systemet tillämpas. Den övergångsbestämmelse som utredningen föreslagit skulle alltså få begränsad betydelse. Däremot finns det behov av en övergångsbestämmelse för de fall där påföljd ska bestämmas för brott som begåtts såväl före som efter ikraftträdandet. Även *Norrköpings tingsrätt* framhåller behovet av vägledning på hur fall ska hanteras där brott begåtts både före och efter ikraftträdandet av de nya reglerna eller där reglerna ändras mellan tingsrättens och hovrättens prövning och efterlyser konkreta exempel.

Jönköpings tingsrätt framhåller att det måste beaktas vid bestämmande av ny påföljd om ett undanröjande av ett villkorligt fängelsestraff riskerar att leda till ett högre straff än ett undanröjande av en villkorlig dom eller en skyddstillsyn.

Göteborgs tingsrätt noterar att utredningen inte lämnat några närmare anvisningar kring hur bedömningen av det gemensamma straffvärdet bör göras när det är fråga om flerfaldig brottslighet som begåtts dels före, dels efter ikraftträdandet av de föreslagna ändringarna och anser att ytterligare vägledning hade varit önskvärd.

Övriga remissinstanser yttrar sig inte särskilt över förslaget.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Allmänt om behovet av övergångsbestämmelser till förslagen om straffskärpningar

Av 2 kap. 10 § regeringsformen framgår att ingen får dömas till en svårare brottspåföljd för en gärning än vad som var föreskrivet när den begicks. En liknande bestämmelse finns i Europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), där det i artikel 7 första punkten andra meningen föreskrivs att det inte får mätas ut ett strängare straff än vad som var tillämpligt vid den tidpunkt då brottet begicks. En motsvarande bestämmelse finns även i artikel 49.1 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (Europeiska unionens stadga). Den nu beskrivna principen har kommit till uttryck i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP). Enligt paragrafens andra stycke ska straff bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte den lag som gäller när domen meddelas leder till frihet från straff eller till lindrigare straff. Denna bestämmelse anses generellt tillämplig inom straffrätten om inte något annat har föreskrivits beträffande en viss författning. Det saknas därför behov av att införa någon särskild övergångsbestämmelse vid sidan av regleringen i 5 § BrP såvitt avser de nya regler om straffmätning och påföljdseftergift som regeringen föreslår.

Särskilt om behovet av övergångsbestämmelser avseende en skärpt syn på flerfaldig brottslighet

De förslag som lämnas i lagrådsremissen om en skärpt syn på flerfaldig brottslighet innebär att det införs en särskild regel för straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet som kommer att leda till strängare straff i förhållande till dagens praxis.

Förslagen kommer alltså medföra en mer ingripande straffrättslig reaktion än vad som hade blivit fallet enligt nu gällande reglering. Om samtliga de gärningar som är föremål för samtidig prövning har begåtts innan de föreslagna reglerna trätt i kraft uppstår inga särskilda svårigheter. Av regleringen i regeringsformen och BrP följer att straffet då ska bestämmas enligt den lag som gällde när gärningarna begicks. De nya bestämmelserna ska inte tillämpas om de leder till mer ingripande resultat. Några särskilda övergångsbestämmelser om detta behövs inte.

Svårare kan det bli om de brott som föreligger till bedömning har begåtts dels före, dels efter, ikraftträdandet. Regleringen i regeringsformen och BrP är då tillämplig endast beträffande brott som begåtts före denna tidpunkt, samtidigt som det av såväl de gamla som de nya bestämmelserna följer att en gemensam påföljdsbestämning ska göras för den samlade brottsligheten. Vad gäller den situationen att den brottslighet som rätten har att pröva har begåtts såväl före som efter ikraftträdandet kan vägledning hämtas från NJA 2024 s. 117. Rättsfallet gällde bl.a. frågan om hur en straffskärpning för grov kvinnofridskränkning skulle tillämpas när den tilltalade var åtalad för enskilda gärningar som begåtts före och efter straffskärpningens ikraftträdande. Högsta domstolen kom fram till att rätten, i en sådan situation, först ska pröva om gärningarna sammantagna uppfyller förutsättningarna för att bedömas som grov kvinnofridskränkning. Om så är fallet ska rätten därefter pröva om de gärningar som har begåtts efter straffskärpningen i sig uppfyller förutsättningarna. Om rätten bedömer att de gärningar som begåtts efter ikraftträdandet inte är tillräckliga i sig har rätten att tillämpa den tidigare straffskalan för brottet. Om de senare gärningarna däremot uppfyller förutsättningarna för att bedömas som grov kvinnofridskränkning ska rätten tillämpa den skärpta straffskalan. Högsta domstolen betonar dock att det vid straffvärdebedömningen måste säkerställas att det inte uppkommer någon konflikt med retroaktivitetsförbudet avseende de gärningar som begåtts före straffskärpningens ikraftträdande. (NJA 2024 s. 117 p. 22 och 23.)

Enligt regeringen bör motsvarande princip gälla i förhållande till skärpningar i den lagstiftning som reglerar straffmätningen vid flerfaldig brottslighet. Att i en särskild övergångsbestämmelse ge närmare anvisningar om tillvägagångssättet för en sådan bedömning låter sig emellertid knappast göras. Någon särskild övergångsbestämmelse om detta bör därför inte införas.

Särskilt om behovet av övergångsbestämmelser avseende villkorligt fängelse

Ikraftträdandet av nya påföljdsalternativ och nya regler för påföljdsbestämningen aktualiserar frågor om den nya lagstiftningens tillämplighet på brott som har begåtts före ikraftträdandet och om verkställigheten av påföljder som har dömts ut före ikraftträdandet. När det gäller lagstiftningens tillämplighet på brott som har begåtts före ikraftträdandet måste – i enlighet med vad som anförs ovan – 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen beaktas. Den bestämmelsen innebär bl.a. att ingen får dömas till straff eller annan brottspåföljd för en gärning som inte var belagd med brottspåföljd när den begicks. Där anges också att brottspåföljden för gärningen inte får vara svårare än den som var föreskriven då. Som

framgår ovan finns bestämmelser av samma innebörd i artikel 7 i Europakonventionen och i artikel 49.1 i Europeiska unionens stadga. Det övergripande ändamålet med regleringen är att den som begår en handling ska ha möjlighet att förutse de straffrättsliga konsekvenserna av den. Enligt 5 § andra stycket BrP ska straffet bestämmas efter den lag som gällde när gärningen begicks, men om en annan lag gäller när domen meddelas ska dock den tillämpas om den leder till frihet från straff eller lindrigare straff.

De nyss redovisade bestämmelserna avgör alltså om de gamla eller de nya reglerna ska tillämpas när det gäller reglerna för påföljdsbestämningen. De avgör även om rätten efter ikraftträdandet ska döma ut en ny form av påföljd för brott som har begåtts före den nya lagens ikraftträdande.

Regeringens förslag att ersätta de nuvarande icke frihetsberövande påföljderna med en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt innebär en betydande förändring. De regler om påföljdsbestämning som föreslås avviker i väsentliga delar från vad som gäller i dag och innebär att domstolarna delvis kommer att ha andra faktorer att ta ställning till. För Kriminalvården innebär förslagen också stora förändringar och i någon mån en annan inriktning av myndighetens arbete.

Utredningen anser att det, i syfte att underlätta en övergång till det nya systemet, i så liten omfattning som möjligt bör bli fråga om att under övergångsperioden hantera två påföljdssystem parallellt. Det anförda är enligt utredningen särskilt angeläget eftersom ett dubbelt regelsystem annars kan komma att tillämpas under många års tid, vilket skulle göra systemet onödigt krångligt och öka risken för felaktigheter. Utredningen anser därför att de föreslagna ändringarna bör få bredast möjliga tillämpning redan när de träder i kraft. Enligt utredningen går det inte generellt att säga om det skulle bli ett strängare eller lindrigare ingripande att döma den tilltalade till villkorligt fängelse. Att det i enskilda fall döms ut ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion för ett brott som hade lett till en skyddstillsyn eller en villkorlig dom om brottet lagförts före ikraftträdandet skulle därför enligt utredningens mening inte stå i strid med legalitetsprincipens krav. Mot den bakgrunden och med beaktande av de starka praktiska skäl som talar för det anser utredningen att de nya bestämmelserna om möjligheten att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska vara tillämpliga även på brott som begåtts före ikraftträdandet. Utredningen föreslår därför att det nya påföljdssystemet i sin helhet bör göras tillämpligt på brott som begåtts före ikraftträdandet. Utredningen framhåller dock att det emellertid ytterst ankommer på rätten att i det enskilda fallet se till att påföljdsbestämningen inte står i strid med legalitetsprincipen.

Regeringen instämmer visserligen i att det utifrån ett tillämpningsperspektiv vore önskvärt med en ordning, som i syfte att såväl undvika tillämpningsproblem som för att ge snabbt genomslag för reformen, kan tillämpas redan när den träder i kraft i så stor utsträckning som möjligt. Enligt regeringen råder det – som även bl.a. *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Ekobrottsmyndigheten* framhåller – dock inte något tvivel om att villkorligt fängelse generellt sett är mer ingripande för den enskilde än vad villkorlig dom och skyddstillsyn är. Till det kommer att det enligt regeringen inte är möjligt att låta jämförelsen mellan villkorligt fängelse å ena sidan och skyddstillsyn och villkorlig dom å andra sidan göras mellan påföljdsalternativen isolerat utan att ta

hänsyn till övriga delar av reformen. De förslag som regeringen lämnar i lagrådsremissen måste alltså ses som en helhet, som även innefattar bl.a. förslagen om att hela straffskalan ska användas i fler fall och om skärpt syn på flerfaldig brottslighet. Även om det finns situationer – inte minst i förhållande till vissa artbrott med relativt låga straffvärden – där en tillämpning av de nya bestämmelserna skulle leda till ett mindre ingripande resultat jämfört med dagens lagstiftning skulle de fallen vara relativt få. Givet att en övergångsbestämmelse som innebär att den nya lagstiftningen ska tillämpas retroaktivt även i förhållande till brott som begåtts före ikraftträdandet sannolikt därmed endast skulle kunna tillämpas i begränsad utsträckning i praktiken, framstår en sådan reglering som mindre lämplig. Den materiellt straffrättsliga lagstiftningen bör därför som utgångspunkt endast tillämpas i förhållande till brott som har begåtts efter ikraftträdandet. En sådan tillämpning ligger väl i linje med 5 § andra stycket BrP och några särskilda övergångsbestämmelser i den delen behövs därför inte.

I vissa fall kommer rätten kunna konstatera att påföljden hade bestämts till (ovillkorligt) fängelse enligt en tillämpning av de regler som gällde vid tidpunkten för brottet men till villkorligt fängelse med tillämpning av de regler som gäller efter ikraftträdandet. Ett fängelsestraff som inte är villkorligt är att anse som ett svårare straff än ett villkorligt fängelsestraff. Som framgår ovan bör det framför allt kunna bli aktuellt i de fall brottets art enligt hittillsvarande lagstiftning skulle medföra att påföljden bestäms till ett kortare fängelsestraff samtidigt som det enligt den nya lagstiftningen skulle kunna dömas till villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst. Av 5 § andra stycket BrP följer då att det nya regelverket ska tillämpas på sådana brott som lagförs efter ikraftträdandet.

Det kommer att uppstå situationer där den tilltalade har begått brott såväl före som efter reformens ikraftträdande. Enligt regeringen bör motsvarande princip som i förhållande till skärpningar i den lagstiftning som reglerar straffmätningen vid flerfaldig brottslighet gälla även vid införandet av ett system med villkorligt fängelse. Om de relevanta brott som har begåtts efter ikraftträdandet ligger på bötesnivå och därmed i sig inte är av sådant allvar att de uppfyller förutsättningarna för att påföljden ska kunna bestämmas till villkorligt fängelse ska systemet med villkorligt fängelse inte tillämpas när rätten bestämmer påföljden för den samlande brottsligheten. I stället ska de påföljder och regler för påföljdsval som gällde före reformens ikraftträdande gälla. Om de brott som begåtts efter ikraftträdandet däremot är tillräckligt allvarliga får systemet med villkorligt fängelse tillämpas när rätten bestämmer påföljden för den samlande brottsligheten. Vid bestämmandet av påföljden bör då den princip som ligger bakom 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen och 5 § andra stycket BrP särskilt beaktas.

Närmare om verkställigheten av villkorlig dom och skyddstillsyn

Såväl villkorlig dom som skyddstillsyn kommer alltså att kunna dömas ut även efter att reformen har trätt i kraft. Det kommer dessutom att finnas påföljder som inte har börjat verkställas eller som inte fullt ut har verkställts när reformen träder i kraft. Det innebär att den reglering som finns beträffande framför allt villkorlig dom och skyddstillsyn som föreslås upphävas i

samband med att lagrådsremissens huvudförslag träder i kraft, ska fortsätta att gälla vid verkställighet av dessa påföljder. Övergångsbestämmelser med denna innebörd bör därför införas i de författningar där ändringar görs till följd av att påföljderna utmönstras ur påföljdssystemet.

När det gäller reglerna om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom i 34 kap. brottsbalken kommer dessa, i enlighet med 5 § andra stycket BrP, att gälla i äldre lydelse beträffande den som har begått brott innan de föreslagna lagändringarna trätt i kraft. Reglerna i 34 kap. brottsbalken bör även vara fortsatt tillämpliga beträffande villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Övergångsbestämmelser till ändringarna i rättegångsbalken

När det gäller processrättsliga regler gäller allmänt att nya bestämmelser ska tillämpas genast efter ikraftträdandet. Det innebär att de ska tillämpas på varje processuell företeelse som inträffar efter det att regleringen har trätt i kraft. Som framgår ovan kommer det dock att vara möjligt att döma till villkorlig dom och skyddstillsyn under en relativt lång tid. För att den processrättsliga lagstiftningen ska vara anpassad till den materiella regleringen bör det införas särskilda övergångsbestämmelser som anger att äldre bestämmelser ska gälla den som får dömas, döms eller har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Övergångsbestämmelser till ändringarna i lagstiftningen om överförande av verkställighet i brottmål

Regleringen i lagstiftningen om överförande av verkställighet i brottmål avser verkställighet av utdömda påföljder. Som konstaterats i tidigare lagstiftningsärenden torde de principer som ligger till grund för 2 kap. 10 § regeringsformen och 5 § andra stycket BrP därmed inte gälla. Även när det gäller ändringarna i dessa lagar bör därför utgångspunkten vara att de ändrade bestämmelserna ska gälla direkt från dagen för ikraftträdandet.

En del av ändringarna i lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet, lagen om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen och nordiska verkställighetslagen avser dock bestämmelser som reglerar verkställigheten av påföljder som dömts ut i Sverige. När det gäller dessa ändringar bör det därför föreskrivas att äldre bestämmelser fortfarande ska gälla i fråga om domar på villkorlig dom eller skyddstillsyn. När det gäller utländska påföljder som verkställs i Sverige bör bestämmelserna gälla i äldre lydelse om ärendet om överförande av verkställighet har inletts före ikraftträdandet. Detta för att Kriminalvården, redan när ärendet inleds, ska veta vilka bestämmelser som är tillämpliga vid myndighetens handläggning.

Övergångsbestämmelser till övriga följdändringar

Med anledning av införandet av ett system med villkorligt fängelse behöver vissa övriga följdändringar göras i andra författningar. Vissa av de bestämmelser som ändras i den lagstiftningen behöver gälla i sina äldre lydelser när det gäller domar på villkorlig dom och skyddstillsyn. Övergångsbestämmelser av den innebörden bör därför införas.

12 Konsekvenser av förslagen

Regeringens bedömning

Förslagen kommer vid ikraftträdande att leda till kostnadsökningar för staten. De ökade kostnaderna kommer främst att belasta Kriminalvården för bl.a. ett ökat behov av anstaltsplatser och fler transporter. Kostnaderna för Kriminalvården beräknas uppgå till cirka 36,5 miljarder kronor per år. Förslagen kan också innebära ökade kostnader för Polismyndigheten med 3,3 miljarder kronor per år, för Åklagarmyndigheten med 361 miljoner kronor per år, för Ekobrottsmyndigheten med 152 miljoner kronor per år, för Sveriges Domstolar med 1,1 miljarder kronor per år och för anslaget Rättsliga biträden m.m. med 551 miljoner kronor per år. För Sveriges Domstolar kan förslagen också innebära en ökad kostnad under det första året med ytterligare 30 miljoner kronor. Förslagen innebär också ökade kostnader för Rättsmedicinalverket, vilka beräknas uppgå till omkring 36 miljoner kronor per år, och för Socialstyrelsen med omkring 500 000 kronor per år. För övriga berörda myndigheter är de kostnadsökningar som förslagen kan komma att medföra inte större än att de kan hanteras inom befintliga ekonomiska anslag. För kommunerna får förslagen ingen eller endast en marginell påverkan på kostnaderna. Bedömningarna av förslagens konsekvenser för berörda myndigheter och för kommunerna är dock förenade med stora osäkerheter.

Konsekvenserna av förslagen för berörda myndigheter kommer att uppstå först när regeringen beslutar om ikraftträdande. Innan regeringen beslutar om datum för ikraftträdande kommer regeringen att återkomma med nödvändiga finansieringsförslag.

Utredningens bedömning

Bedömningen från utredningen stämmer delvis överens med regeringens. Utredningen beräknar att Kriminalvården kommer att behöva tillföras cirka 14,2 miljarder kronor per år avseende kostnader för anstaltsplatser om de dyrare alternativa förslagen som behandlas i denna lagrådsremiss genomförs. Av det beloppet avser 8,2 miljarder kronor förslaget om en ny reglering för straffmätning vid flerfaldig brottslighet och 6 miljarder kronor förslaget om en mer nyanserad straffmätning. Utredningen gör ingen bedömning av kostnaden för ökade transporter eller kostnader för frivården om de alternativa förslagen genomförs, men bedömer att ytterligare 586 miljoner kronor bör tillföras Kriminalvården avseende ökade kostnader för transporter av intagna till följd av de förslag utredningen står bakom och som motsvarar de förslag som behandlas i den här lagrådsremissen, dvs. ett system med villkorligt fängelse, en mer nyanserad straffmätning, en särskild regel för straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet och ändringar avseende billighetsskälen. Vidare bedömer utredningen att Kriminalvården bör tillföras ytterligare 300 miljoner kronor avseende ökade kostnader för frivården till följd av samtliga förslag som lämnas i betänkandet som utredningen står bakom, dvs. ett system med villkorligt fängelse, en bred översyn av straffskalorna

i brottsbalken och annan lagstiftning, en mer nyanserad straffmätning, en särskild regel för straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet, en skärpning av den gemensamma straffskalan för fängelse, en ny straffskärpningsbestämmelse avseende brott som har samband med kriminella nätverk eller i övrigt utgör led i organiserad brottslighet, ändringar avseende billighetsskälen och en utvidgning av presumtionen för häktning. Utredningen bedömer därutöver att det alternativa förslaget om skärpta regler för straffmätning vid flerfaldig brottslighet innebär ökade årliga kostnader för Polismyndigheten med 1,83 miljarder kronor, för Åklagarmyndigheten med 280 miljoner kronor och för Ekobrottsmyndigheten med 114 miljoner kronor, om inte förslagen ska leda till att myndigheterna behöver prioritera ner annan verksamhet. Vad gäller anslaget Rättsliga biträden m.m. bedömer utredningen att eventuella kostnadsökningar inte blir större än att de ryms inom de befintliga anslagen. Utredningen bedömer inte att förslagen förväntas få ekonomiska konsekvenser för Rättsmedicinalverket och gör ingen bedömning av vilka konsekvenser förslagen kan få för Socialstyrelsen.

Remissinstanserna

Flera remissinstanser, t.ex. *Sveriges advokatsamfund*, *Fackförbundet ST*, *Göteborgs tingsrätt*, *Göteborgs universitet (juridiska institutionen)*, *Jönköpings tingsrätt*, *Solna tingsrätt*, *Stockholms universitet (kriminologiska institutionen)*, *Tullverket* och *Svea hovrätt*, ansluter sig till det som anförs i det särskilda yttrandet i betänkandet, där tre av utredningens experter framför kritik mot förutsättningarna för utredningens arbete. Kritiken går bl.a. ut på att det inte funnits möjlighet att överblicka eller ta ställning till om de sammantagna konsekvenserna av förslagen är rimliga.

Göteborgs universitet (juridiska institutionen) anser att det saknas en tydlig helhetsbild över hur förslagen i betänkandet förhåller sig till övriga pågående och nyligen avslutade utredningar, som också innehåller omfattande ändringsförslag. Enligt universitetet hade det därför varit lämpligt med någon typ av samordning för att göra alla reformförslag och deras konsekvenser mer överskådliga. Den typen av synpunkter framförs av flera remissinstanser. *Malmö tingsrätt* anger t.ex. att det stora antalet utredningar på straffrättens område under de senaste åren medför svårigheter att ta ställning till hur olika förslag förhåller sig till varandra och att överblicka de samlade konsekvenserna av förslagen. Flera remissinstanser varnar för de samlade effekterna av förslagen. Exempelvis påtalar *Hovrätten för Västra Sverige* att förslaget om att straffskalornas spännvidd ska utnyttjas i större utsträckning, tillsammans med utredningens förslag om skärpta straffskalor, kan förväntas medföra avsevärda straffskärpningar och att det är svårt att överblicka de samlade effekterna av förslaget tillsammans med övriga förslag och parallella lagstiftningsarbeten. Liknande synpunkter förs fram av *Hovrätten över Skåne och Blekinge*. Sveriges advokatsamfund, *Södertörns tingsrätt*, *Statskontoret* och *Åklagarmyndigheten* ser ett behov av en samlad analys av såväl redan genomförd som föreslagen lagstiftning. En sådan redovisning skulle enligt Statskontoret göra det möjligt att skapa en helhetsbild av det pågående reformarbetet. Södertörns tingsrätt anser att

det är angeläget med en samlad bedömning av hur de olika förslagen förhåller sig till varandra eftersom den kumulativa effekten av samtliga reformer kan förväntas bli betydande både för domstolarna och för enskilda. Åklagarmyndigheten efterlyser dels en bredare analys av vilka effekter som utredningens förslag kan komma att få och om dessa är motiverade och önskvärda, dels en djupare analys av om förslagen är effektiva för att bekämpa den organiserade brottsligheten. Myndigheten för vidare fram att förslagen kan komma att påverka de prioriteringar som Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten gör inom sina respektive verksamheter, vilket i sin tur kan komma att påverka brottsligheten på olika sätt. Ett antal remissinstanser, bl.a. Fackförbundet ST, påtalar att regeringens alltmer repressiva kriminalpolitik utgör en tydlig förskjutning från förebyggande arbete till strängare straff. Fackförbundet ST ser allvarliga risker med en sådan förskjutning och ger uttryck för att snäva och detaljerade utredningar gör att det är svårt att få en helhetsbild av vilka effekter omläggningen av kriminalpolitiken totalt sett får. Sammantaget får förändringarna oöverskådliga effekter för landet och samhället. Enligt fackförbundet finns det en påtaglig risk för att den förda politiken påverkar demokratin och samhällskontraktet på ett negativt sätt. Fackförbundet framhåller också att straffsystemet utgör en av statens mest långtgående former av maktutövning och att det därför alltid måste finnas möjlighet till en grundlig och samlad analys av förändringar.

Brottsförebyggande rådet (*Brå*) avråder från ytterligare kraftiga ökningar av fängelseanvändningen innan konsekvenserna av redan beslutade förändringar har följts upp. *Institutet för mänskliga rättigheter* anser att det finns skäl att ifrågasätta om de mycket betydande kostnader som reformen skulle medföra går att försvara, framför allt mot bakgrund av att reformen inte förväntas leda till minskad brottslighet. Enligt institutet är det problematiskt att utredningens konsekvensbeskrivning inte analyserar vilken möjlig undanträngningseffekt den uppskattade kostnaden för förslagen kommer att ha på satsningar på åtgärder som kan förebygga brott, exempelvis skola och socialtjänst.

Kriminalvården anför att avsaknaden av fokus på den som begår brott i förlängningen kan påverka samhällsklimatet och leda till att intresset minskar från civilsamhälle, näringsliv och andra aktörer att bidra till dömdas återanpassning i samhället. Detta kan enligt Kriminalvården kräva fler och mer intensiva insatser från myndigheten för att ge dömda nödvändigt stöd i syfte att minska risken för återfall i brott, och därmed medföra ytterligare påfrestningar på myndighetens verksamhet. Enligt *Ekobrottsmyndigheten* kan den generella repressionshöjningen och förändringarna i påföljdssystemet med villkorligt fängelse antas ha en brottsförebyggande effekt. *Brottsofferjouren Sverige* (*BOJ*) anser att reformen bör kompletteras med krav på utvärdering och uppföljning, särskilt med avseende på effekterna för brottsoffer.

När det gäller förutsättningarna att hantera följderna av förslagen i betänkandet anser Kriminalvården att det behövs en utförligare konsekvensanalys än den som utredningen gjort. Detta gäller enligt Kriminalvården särskilt de praktiska konsekvenserna och förutsättningarna att omhänderta effekterna i den pressade situationen som myndigheten befinner sig i. Kriminalvården exemplifierar med att förslagen innebär praktiska utmaningar för lokal- och personalförsörjningen som riskerar att

begränsa möjligheterna för myndigheten att möta de behov som lagförslagen, tillsammans med övriga lagstiftningsförändringar, ger upphov till. Detta gäller enligt myndigheten oavsett vilka ytterligare finansiella tillskott som den får. Kriminalvården påpekar också att en kraftig och snabb ökning av platskapaciteten innebär risker för myndighetens arbetsmiljö och att förslagen kan innebära ökade risker för vålds- och hotincidenter samt otillbörlig påverkan. En sådan kraftig expansion riskerar också att ha en negativ inverkan på förutsättningarna att genomföra uppdraget att arbeta återfallsförebyggande. När det gäller de ekonomiska konsekvenserna av förslagen är det enligt Kriminalvården viktigt med en noggrann och kontinuerlig uppföljning och dialog för att säkerställa att myndigheten tilldelas nödvändiga resurser i rätt tid. Kriminalvården framhåller vidare att de antagna kostnadsökningarna är högre än vad utredningen har beräknat med hänsyn till de skärpta reglerna för villkorlig frigivning som ska träda i kraft successivt från den 1 januari 2026. Kriminalvården anger därutöver att återfallsfrekvensen hos dem som avtjänar ett straff i anstalt påverkas av anstaltsförhållandena och straffets innehåll. Det är därmed centralt att myndigheten ges tillräckliga förutsättningar att bedriva en ändamålsenlig och återfallsförebyggande kriminalvård.

Statskontoret för fram att de samhällsekonomiska effekterna av förslagen behöver analyseras och redovisas, att utredningens kostnadsbedömning behöver preciseras och utvecklas samt att konsekvenserna för Kriminalvården är ofullständigt beskrivna. *Service- och kommunikationsfacket* (*Seko*) framhåller att ett genomförande av förslagen kommer att få en stor påverkan på en redan pressad kriminalvård, varför det är viktigt att Kriminalvården får både tid och resurser för att kunna hantera ett ökat inflöde av klienter. *Justitiekanslern* resonerar på liknande sätt och anför att platsbrist på häkten och anstalter innebär en förhöjd risk för situationer som kan innebära överträdelser av medborgerliga fri- och rättigheter. Enligt Justitiekanslern leder detta i sin tur till att fler skadeståndsanspråk kan riktas mot staten på sådana grunder. *Civil Rights Defenders* och Institutet för mänskliga rättigheter ger uttryck för att utredningens förslag ytterligare skulle försvåra för Kriminalvården att efterleva Sveriges internationella åtaganden att respektera och garantera mänskliga rättigheter för frihetsberövade.

När det gäller behovet av finansiering anför t.ex. *Polismyndigheten* att det är svårt att göra en uppskattning av de ekonomiska konsekvenserna för myndigheten mot bakgrund av att det är fråga om en omfattande reform i ett tidigt skede. Tullverket och Ekobrottsmyndigheten resonerar på liknande sätt när det gäller behovet av eventuella resurstillskott till dessa myndigheter. *Rättsmedicinalverket* framhåller att förslagen kan leda till att fler personer kommer över straffvärdesträsklarna för den nya tidsobestämda frihetsberövande påföljden (säkerhetsförvaring, se prop. 2025/26:95, Säkerhetsförvaring – en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd) och således bli föremål för särskilda riskutredningar. Myndigheten bedömer därmed att reformen är kostnadsdrivande för den, samtidigt som det inte föreslås att myndigheten tillförs ytterligare medel. *Statens institutionsstyrelse* (*SiS*) anser att förslagen, utifrån en tillämpning av nuvarande bestämmelser i lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård, kan komma att innebära en ökning av antalet dömda som ska

verkställa sluten ungdomsvård samt längre verkställighetstider. Förslagen kan även medföra ett större antal placeringar vid myndigheten med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. SiS delar därför inte utredningens bedömning att kostnadsökningar för myndigheten kan hanteras inom ramen för befintliga anslag. SKR ställer sig frågande till bedömningen att kostnadsökningar för kommuner vid verkställighet av vissa ungdomspåföljder kan hanteras inom befintliga anslag. *Socialstyrelsen* anser att reformen i flera delar vilar på ofullständiga konsekvensanalyser för vård, stöd och socialtjänst. En tydligare redogörelse för kostnadsökningar kopplade till kommunernas socialtjänster efterfrågas även av bl.a. *Länsstyrelsen i Västra Götalands län*.

Majoriteten av domstolarna, bl.a. Svea hovrätt, *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Attunda tingsrätt*, Malmö tingsrätt, *Norrköpings tingsrätt*, Solna tingsrätt och Södertörns tingsrätt, delar inte utredningens bedömning att kostnadsökningarna för domstolarna med anledning av förslagen ryms inom befintliga anslag. Inte heller *Domstolsverket* delar utredningens bedömning. Domstolsverket anser att utredningens konsekvensanalys är knapphändig och att det särskilt mot den bakgrunden är svårt att förutspå de ekonomiska konsekvenserna samt därmed vilket behov av ekonomiska tillskott som är nödvändiga för anslagen Sveriges Domstolar och Rättsliga biträden m.m.

Södertörns tingsrätt anser att om de kostnadsökningar som blir en följd av förslagen inte finansieras genom ökade anslag kommer det att leda till negativa konsekvenser för enskilda, såväl misstänkta som brottsoffer, eftersom det kan innebära längre handläggningstider och potentiellt även en sämre kvalitet i dömandet. Ytterst kan det enligt tingsrätten få till följd att förtroendet för rättskipningen äventyras. Hovrätten för Nedre Norrland, som är starkt kritisk till utredningens konsekvensanalys, anser att genomgripande reformer kommer att påverka överrätterna i en mycket stor omfattning och i värsta fall få systemhotande följder eftersom flera domstolar i dag saknar domare. Göteborgs tingsrätt framhåller att det inte är rimligt att både tidigare och senare led i rättskedjan tillförs medel, men inte domstolarna. Detta riskerar enligt tingsrätten att leda till en icke önskvärd obalans i rättskedjan.

Flera remissinstanser, bl.a. Svea hovrätt, Malmö tingsrätt och *Sveriges Domareförbund*, ger uttryck för att förslagen kommer att föranleda ett stort behov av utbildningsinsatser. Vissa remissinstanser, t.ex. Attunda tingsrätt, är mot den bakgrunden inne på att det system med tillfällig personal i form av pensionerade domare, som är vanligt i dag, knappast kommer att kunna behållas. Även Domstolsverket uppmärksammar att många domstolar i stor utsträckning anlitar pensionärer och att införandet av ett nytt påföljdssystem kan leda till en temporär arbetskraftsbrist inom den dömande verksamheten. Detta kommer i sin tur att medföra längre handläggningstider. Svea hovrätt anför vidare att förändringarna under en övergångsperiod kommer att medföra att rättskipningen tar längre tid, inte enbart på grund av förändringarna i sig, utan även eftersom domstolarna kommer att behöva tillämpa både äldre och ny lagstiftning. *Helsingborgs tingsrätt* resonerar på liknande sätt. *Umeå tingsrätt* ser framför sig att rättsläget med anledning av förslagen i flera avseenden kommer att vara osäkert innan det finns stabiliserande prejudikat vilket, tillsammans med att längre straff döms ut, kan innebära fler överklaganden vilket i sin tur

innebär mer arbete för överrätterna med ökade kostnader som följd. Även Svea hovrätt och Hovrätten för Västra Sverige anser att det finns anledning att räkna med fler överklaganden och därmed en ökad måltillströmning till hovrätterna.

Norrköpings tingsrätt för fram att ett ökat genomslag för försvårande omständigheter och det nya sättet att straffmäta kommer att leda till mer omfattande bevisning och argumentation i många mål. Attunda tingsrätt har liknande synpunkter. Enligt Norrköpings tingsrätt kommer domstolarna att få hantera fler och längre förhandlingar i brottmål och kostnaderna för rättsliga biträden kan också förväntas öka.

Vissa remissinstanser, t.ex. Malmö tingsrätt och Norrköpings tingsrätt, framhåller att förslag i betänkandet kan leda till att färre mål kan avgöras på handlingarna eller i den tilltalades utevaro. Göteborgs tingsrätt pekar på att det minskade utrymmet att avgöra mål i den tilltalades utevaro bl.a. kommer att leda till fler inställda förhandlingar och fler beslut om polishämtning och häktning.

Svea hovrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt och Attunda tingsrätt ser framför sig att förslagen kommer att resultera i fler mål med frihetsberövade och därmed fler mål med frister. Enligt Göteborgs tingsrätt kan den skärpta repressionsnivån antas leda till att det blir proportionerligt med häktning i fler fall än i dag. Göteborgs tingsrätt framhåller att handläggningen av förtursmål generellt sett innebär högre kostnader. Attunda tingsrätt befarar att andra mål än förtursmål kommer att prioriteras ner och tillägger att många domstolar redan i dag har svårt att hantera det stora antalet frihetsberövade rent lokalmässigt, varför reformen bör analyseras och finansieras även från det perspektivet. Göteborgs tingsrätt framhåller att den ökade repressionsnivån torde leda till att diverse tröskelstraffvärden uppnås i fler fall, vilket kommer att påverka domstolarnas verksamhet på olika sätt. Det kan t.ex. handla om ett ökat antal mål om hemliga tvångsmedel och att frågor om utvisning aktualiseras i fler fall.

Några remissinstanser, bl.a. Sveriges Domareförbund och Domstolsverket, framhåller att domstolarnas ärendehanteringsstöd Vera och Digitalt Brottmålsavgörande (DiBa) kommer att behöva omarbetas. Sveriges Domareförbund har svårt att se att Domstolsverket har resurser att klara av att göra de förändringar som kommer att behövas.

Kammarrätten i Göteborg och *Förvaltningsrätten i Linköping* saknar en analys av vilka konsekvenser de föreslagna ändringarna kan komma att få för de allmänna förvaltningsdomstolarna i form av bl.a. måltillströmning och därmed kostnadsökningar.

Ekobrottsmyndigheten noterar att utfärdade strafföreläggande under en övergångsperiod kommer att minska och antalet förhandlingar i domstol öka samt sannolikt bli mer omfattande. Göteborgs tingsrätt resonerar på liknande sätt och anser att domstolarna måste tillföras medel till följd av konsekvenserna av ett minskat utrymme för strafföreläggande och förundersökningsbegränsning. Den typen av konsekvenser framhålls även av bl.a. Hovrätten för Västra Sverige, Malmö tingsrätt och Helsingborgs tingsrätt.

Flera remissinstanser har synpunkter på analysen av konsekvenserna för barn. *Rädda Barnen* anser att utredningens analys i denna del är undermålig. Enligt organisationen är det anmärkningsvärt att utredningen saknar en analys av hur förslagen påverkas av andra förslag i parallellt pågående

lagstiftningsärenden. Främst gäller det förslagen om att barn inte längre ska dömas till sluten ungdomsvård, sänkt straffbarhetsålder till 13 år för allvarliga brott och ändrade regler för villkorlig frigivning. Om alla dessa förslag genomförs, kommer det enligt Rädda Barnen att medföra konsekvenser för unga lagöverträdare som står i strid med barnkonventionen, som tydligt anger att barn ska sitta frihetsberövade kortast möjliga tid och ska behandlas på ett annat sätt än vuxna (artikel 37 och 40).

Även *Barnombudsmannen*, *ECPAT Sverige*, *UNICEF Sverige*, SiS och *Bufff Sverige* är kritiska till utredningens barnkonsekvensanalys. Bufff framhåller att ett fängelsestraff inte bara slår mot den som döms, utan också mot barn och familjer som ofrivilligt drabbas av konsekvenserna. Bufff uppmärksammar vidare att barn till frihetsberövade föräldrar löper en ökad risk att själva hamna i kriminalitet eller annan utsatthet senare i livet. Barnombudsmannen är också kritiska till utredningens barnrättsliga analys. Att de sammantagna konsekvenserna för barn och unga behöver analyseras ytterligare påpekas även av *Diskrimineringsombudsmannen* (*DO*). UNICEF Sverige anser att det är anmärkningsvärt att utredaren inte har gjort barn och unga delaktiga inom ramen för utredningsuppdraget. Enligt Barnombudsmannen tyder vidare forskning på att frihetsberövande påföljder leder till att återfallsrisken ökar, särskilt i fråga om unga lagöverträdare. Barnombudsmannen anser därför att ett genomförande av förslagen kan riskera att bli kontraproduktivt, vilket drabbar inte bara de barn som begår brott utan också samhället i stort, inklusive brottsoffer, såväl barn som vuxna. Rädda Barnen ifrågasätter inte behovet av extra resurser till Kriminalvården, men anser att det behöver satsas lika mycket resurser på tidiga och förebyggande insatser. Socialstyrelsen anser att det saknas en barnrättslig analys av de sammantagna konsekvenserna för barn och unga. Socialstyrelsen påtalar vidare att det är viktigt att det på sikt tas ett helhetsgrepp om hur samverkande förslag i parallellt pågående lagstiftningsärenden påverkar barn och unga och att det görs en noggrann utvärdering av de samlade effekterna i detta avseende innan förslagen tas vidare. Utöver en utvecklad barnkonsekvensanalys efterfrågar *Sveriges kristna råd* även en analys av konsekvenserna för dels personer med psykisk ohälsa och intellektuella funktionshinder, dels arbetet med andlig vård inom Kriminalvården och de intagnas rätt till religionsfrihet.

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (*Roks*) understryker behovet av att utredningen kompletteras med en tydlig konsekvensanalys utifrån våldsutsatta kvinnor och tjejers perspektiv, där fokus ligger på hur föreslagna åtgärder påverkar kvinnor, tjejer och barn som utsätts för mäns våld, särskilt i deras möjligheter att få skydd, stöd, trygghet och rättvisa.

Tullverket ser en risk för att fler förundersökningar kommer att behöva lämnas över till allmän åklagare på grund av de osäkerheter som förslagen medför både avseende bedömningen om ett brott faller inom tullåklagares talerätt och möjligheterna för tullåklagare och förundersökningsledare att fatta beslut om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning.

Skälen för regeringens bedömning

Förslagen är en del av en större helhet

Många remissinstanser, bl.a. *Sveriges advokatsamfund, Södertörns tingsrätt*, *Statskontoret* och *Åklagarmyndigheten*, är kritiska till utredningens konsekvensanalys som de anser är bristfällig i flera avseenden. Flera av remissinstanserna påtalar att förslagen innebär stora förändringar i påföljdssystemet, med betydande konsekvenser av olika slag som följd. Mot den bakgrunden anser flera av remissinstanserna att det behövs en fördjupad konsekvensanalys innan förslagen leder till lagstiftning. Flera remissinstanser framför också att det är angeläget att det görs en samlad analys av förslagens samverkande effekter med redan genomförda reformer och andra lagstiftningsförslag som bereds parallellt. Enligt bl.a. *Göteborgs universitetet (juridiska institutionen)* hade det varit lämpligt med någon typ av samordning för att göra alla reformförslag och deras konsekvenser mer överskådliga.

De förslag som behandlas i denna lagrådsremiss innebär, som flera remissinstanser lyfter, stora förändringar av straffrätten i form av ett i stora drag nytt påföljdssystem och nya regler om straffmätning. Förslagen är delar av en större helhet i en genomgripande omläggning av kriminalpolitiken som regeringen aviserat att de avser genomföra och som resulterat i flera större och mindre reformer på straffrättens område. Exempelvis ingår vissa av utredningens förslag i propositionen Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor (prop. 2025/26:218). Andra exempel på större reformer är Skärpta regler för villkorlig frigivning (prop. 2025/26:34), Säkerhetsförvaring – en ny tidsobestämd frihetsberövande påföljd (prop. 2025/26:95), Frihetsberövande påföljder för barn och unga (prop. 2025/26:132) och lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare. Regeringen har i respektive lagstiftningsärende behandlat konsekvenserna för de aktuella förslagen. Som påpekas av remissinstanserna kommer de olika reformerna att ge upphov till samverkande och kumulativa effekter som behöver analyseras och bedömas. Regeringen återkommer till detta senare i avsnitten som behandlar konsekvenser i de enskilda delarna.

Några remissinstanser, bl.a. *Brottsförebyggande rådet* (*Brå*), anser att konsekvenserna av redan beslutade förändringar bör följas upp innan ytterligare åtgärder, inklusive en ökad användning av fängelsestraff, vidtas. Enligt Brå gäller detta särskilt i förhållande till vilka konsekvenser sådana åtgärder kommer att få för barn och barnets rättigheter. Regeringen delar inte den bedömningen utan anser att förslagen i denna lagrådsremiss är angelägna åtgärder. Från samma utgångspunkter ser regeringen inte heller skäl att, som *Brottsofferjouren Sverige* (*BOJ*) anser, komplettera de förslag som läggs fram i detta sammanhang med krav på utvärdering och uppföljning. Varför en omläggning av kriminalpolitiken behövs och inriktningen för denna beskrivs i avsnitt 5.2, 5.3 och 6.1.

Flera remissinstanser, bl.a. *Institutet för mänskliga rättigheter*, påtalar att stora satsningar på straffrättsliga åtgärder kan innebära en risk för undanträngningseffekter i förhållande till andra åtgärder. Enligt regeringen råder det dock inte något motsatsförhållande mellan straffrättsliga åtgärder och satsningar på andra områden som kan förebygga brott. Tvärtom är det helt nödvändigt att regeringen också har vidtagit andra

åtgärder, vid sidan av de straffrättsliga, i det samlade arbetet mot brottsligheten. Det är av vikt att arbetet mot brottsligheten bedrivs på flera fronter samtidigt.

Regeringen kommer att återkomma gällande konsekvenserna

Som redogörs för i det föregående avsnittet framhåller ett flertal remissinstanser att det är förenat med stora svårigheter att beräkna de ekonomiska konsekvenserna av förslagen, vilket regeringen instämmer i. Det beror bl.a. på att förslagen innebär omfattande förändringar av påföljdssystemet och att det är svårt att förutse hur ett nytt påföljdssystem kommer att tillämpas i alla olika situationer som kan förekomma. Vidare är förslagen delar av en större helhet i en genomgripande omläggning av kriminalpolitiken. Bland de relevanta reformerna har endast ett fåtal trätt i kraft. Majoriteten av lagändringarna har alltså ännu inte fått genomslag, och kommer inte att få fullt genomslag i närtid, vilket försvårar bedömningen av de samverkande effekterna. Omständigheter som t.ex. brottsutvecklingen, de brottsutredande myndigheternas förutsättningar och prioriteringar samt domstolarnas tillämpning av de aktuella bestämmelserna påverkar antalet utdömda påföljder vilket försvårar bedömningen ytterligare. Som påpekas av *Umeå tingsrätt* kommer rättsläget dessutom under en period i vissa avseenden att vara osäkert innan det finns stabiliserande prejudikat, vilket ytterligare försvårar bedömningen av konsekvenserna.

En ytterligare omständighet av central betydelse är att regeringen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den dag som regeringen bestämmer (se avsnitt 11.1), med hänsyn till att Kriminalvården i nuläget inte bedöms ha tillräcklig kapacitet för att omhänderta förslagen. I budgetpropositionen för 2026 (prop. 2025/26:1, utg.omr. 4) konstaterades det inte kunna fastställas med tillräcklig säkerhet vid vilken tidpunkt Kriminalvården kommer att ha uppnått nödvändig kapacitet för att genomföra reformen. Kriminalvården bedömer att myndighetens plats- och personalbehov till följd av bl.a. förslagen i den här lagrådsremissen kommer att kunna omhändertas tidigast 2040 (se Kriminalvårdens plan för kapacitet 2026–2035, KV 2025-17447, s. 4). Under tiden mellan denna lagrådsremiss fram till den tidpunkt som Kriminalvården uppnått nödvändig kapacitet kan mycket inträffa som påverkar kostnaderna för påföljdssystemet. På straffrättens område kan lagstiftningen på såväl nationell nivå som på EU-nivå, och även rättspraxis, förändras över tid. Nya gärningar kan kriminaliseras, rekvisiten för olika brott kan ändras, brott och brottstyper kan upp- respektive nedvärderas straffvärdemässigt och straffskalor kan justeras. Sådana förändringar leder till ändrad straffmätning och därmed också ändrade påföljdsval. För att illustrera detta kan noteras att straffmassan (den totalt utdömda strafftiden) mellan 2015 och 2024 ökade med 140 procent, en utveckling som bör ses mot bakgrund av de straffskärpningar som genomförts de senaste åren (se Brå 2024, Personer lagförda för brott, s. 4).

Till detta kommer att även lagändringarna om höjningen av den andel av strafftiden som måste avtjänas innan villkorlig frigivning kan ske endast har trätt i kraft vad gäller fängelsestraff som uppgår till sex år eller mer. För fängelse på viss tid som är kortare än sex år ska lagändringarna med

hänsyn till Kriminalvårdens kapacitet träda i kraft stegvis, den dag som regeringen bestämmer (prop. 2025/26:34). Även externa faktorer som påverkar systemet, inte minst hur brottslighetens omfattning och struktur utvecklas samt det brottsförebyggande arbetet, påverkar möjligheten att bedöma konsekvenserna.

Dessa omständigheter sammantagna medför att det kommer att vara nödvändigt att följa upp bedömningen av förslagens konsekvenser inför ett beslut om ikraftträdande. Innan regeringen beslutar om datum för ikraftträdande kommer regeringen att återkomma med nödvändiga finansieringsförslag. Det ska dock tilläggas att konsekvenserna av förslagen för berörda myndigheter uppstår först när regeringen beslutar om ikraftträdande.

Kostnader och andra konsekvenser för Kriminalvården

Regeringens förslag syftar bl.a. till en mer nyanserad straffmätning och att straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ska ändras på ett sätt som innebär att tillkommande brott ges ett större genomslag. Vidare föreslås att ett nytt system med villkorligt fängelse införs. Förslagen förväntas leda till fler och längre fängelsestraff, vilket innebär ökade kostnader för Kriminalvården.

Utredningen bedömer att Kriminalvården kommer att behöva tillföras cirka 6 miljarder kronor per år för förslaget om en nyanserad straffmätning och cirka 8,2 miljarder kronor per år för förslaget om en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet. Detta är de förväntade kostnaderna när reformerna har fått fullt genomslag. Utredningen bedömer vidare att förslaget om att införa ett system med villkorligt fängelse kommer att vara kostnadsneutralt och att det saknas anledning att räkna med någon betydande effekt på Kriminalvårdens kostnader av förslaget om ändringar avseende billighetsskälen.

Kriminalvården delar inte utredningens bedömning av konsekvenserna för myndigheten. Förutom att kostnaderna för genomförandet av förslagen som helhet bedöms bli större än vad utredningen beräknat efterlyser Kriminalvården också en bredare och utförligare konsekvensanalys som beaktar även praktiska konsekvenser och myndighetens förutsättningar. Aspekter som myndigheten därvid anser behöver belysas är bl.a. risken för vålds- och hotincidenter samt för otillbörlig påverkan, arbetsmiljöaspekter samt myndighetens förutsättningar att bedriva ändamålsenlig och återfallsförebyggande kriminalvård. Även *Service- och kommunikationsfacket* (*Seko*) framhåller att ett genomförande av förslagen kommer att få stor påverkan på en redan pressad Kriminalvård. *Justitiekanslern* framhåller å sin sida att platsbrist på häkten och anstalter innebär en förhöjd risk för situationer som kan innebära överträdelser av medborgerliga fri- och rättigheter. *Civil Rights Defenders* och *Institutet för mänskliga rättigheter* betonar risken för att efterlevnaden av Sveriges internationella åtaganden äventyras.

Regeringen gör en annan bedömning än utredningen av kostnaderna för förslagen om en nyanserad straffmätning, förslaget om en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet och införandet av ett system med villkorligt fängelse. Regeringen bedömer till skillnad från

utredningen att ändringarna avseende billighetsskälen kommer att få en viss påverkan inom ramen för införandet av villkorligt fängelse.

När det gäller förslaget om en mer nyanserad straffmätning uppskattar utredningen att förslaget kommer att leda en genomsnittlig höjning av straffnivåerna med ungefär en tredjedel och att det innebär en sammanlagd ökad kostnad om cirka 6 miljarder kronor per år. Regeringen delar utredningens bedömning vad gäller höjningen av straffnivåerna. Det finns dock ett antal faktorer som gör att kostnaderna bedöms bli högre än vad utredningens bedömning.

Till en början baseras utredningens beräkningar på 2023 års straffmassa. Från 2023 till 2024 ökade straffmassan med 13 procent, vilket gör att kostnaderna enbart på grund av detta blir högre. Eftersom förslagen kommer att leda till längre strafftider kommer de också medföra att färre dömda kan undvika ett fängelsestraff som inte är villkorligt, vilket inte beaktas i tillräcklig grad i utredningens beräkningar.

Därutöver tillkommer samverkande effekter med andra lagändringar. Sedan den 1 januari 2026 gäller även att den som avtjänar ett fängelsestraff som uppgår till sex år eller mer ska friges villkorligt när tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff har avtjänats medan den som avtjänar ett fängelsestraff som är kortare än sex år ska friges villkorligt när två tredjedelar av fängelsestraffet har avtjänats (26 kap. 6 § första stycket brottsbalken). Sedan samma datum gäller också att den villkorliga frigivningen ska skjutas upp om den dömde avtjänar fängelse antingen i minst fyra år och straffet åtminstone till någon del avser brottslighet mot liv, hälsa, frihet eller frid, eller i två år och straffet åtminstone till någon del avser brott som har utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form, och det finns en konkret och beaktansvärd risk för att han eller hon begår nya brott av allvarligt slag (26 kap. 6 a § andra stycket). Eftersom förslagen om en mer nyanserad straffmätning kommer att medföra en generell höjning av strafftiderna så kommer även en större andel att avtjäna fängelsestraff som omfattas av den högre kvotdelen i 26 kap. 6 § första stycket och också ingå i den kategori dömda vars villkorliga frigivning kan skjutas upp med stöd av 26 kap. 6 a § andra stycket. Även kostnaderna för andra lagändringar som genomförts med anledning av prop. 2025/26:34 kommer att öka till följd av den nyanserade straffmätningen. Utöver dessa lagändringar tillkommer samverkande effekter bland annat i förhållande till förslagen i prop. 2025/26:218, övriga förslag som lämnas i den här lagrådsremissen men också exempelvis i förhållande till skärpningar av reglerna för osjälvständiga brottsformer (prop. 2025/26:49, Ett utvidgat straffansvar för försök, förberedelse och stämpling till brott) och de reformer som avser unga lagöverträdare (prop. 2025/26:132 och lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare).

Sammantaget bedömer regeringen att kostnaderna till följd av ett ökat behov av anstaltsplatser för förslaget om en mer nyanserad straffmätning, utan hänsyn tagen till samverkande effekter med andra lagändringar, uppgår till cirka 7,4 miljarder kronor per år när reformen har fått full effekt.

När det gäller kostnaderna för förslaget om en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet uppskattar utredningen att kostnaderna för utredningens alternativa förslag uppgår till 8,2 miljarder kronor per år, vilket bl.a. baseras på en bedömning att den genomsnittliga

straffhöjningen till följd av förslaget kommer att vara mellan 40 och 50 procent. Regeringens förslag skiljer sig i viss mån från utredningens alternativa förslag (se avsnitt 8.6). Regeringen bedömer att såväl utredningens förslag som förslaget i lagrådsremissen kommer att leda till en högre genomsnittlig straffhöjning än vad utredningen gör. I det enskilda fallet kan det handla om straff som jämfört med dagens regler blir över 100 procent längre än i dag och i de allra flesta fallen mellan 50 och 75 procent längre än i dag. På samma sätt som gäller för den nyanserade straffmätningen har utredningen inte heller i tillräcklig mån beaktat att förslaget kommer att medföra att personer som i dag döms till en frivårdspåföljd till följd av förslaget kommer att dömas till fängelse, vilket får en stor påverkan på kostnaderna.

I likhet med förslaget om en nyanserad straffmätning leder också förslaget i den här delen till att fler personer kommer att avtjäna fängelsestraff som omfattas av den högre kvotdelen för villkorlig frigivning i 26 kap. 6 § första stycket och också ingå i den kategori dömda vars villkorliga frigivning kan skjutas upp med stöd av 26 kap. 6 a § andra stycket. Därutöver tillkommer samverkande effekter med andra lagändringar. Det gäller bland annat i förhållande till förslagen i prop. 2025/26:218, övriga förslag som lämnas i den här lagrådsremissen men också t.ex. i förhållande till skärpningarna av reglerna för osjälvständiga brottsformer (prop. 2025/26:49) och de reformer som avser unga lagöverträdare (prop. 2025/26:132 och lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare).

Sammantaget bedömer regeringen att kostnaderna till följd av ett ökat behov av anstaltsplatser för förslaget om en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet, utan hänsyn tagen till samverkande effekter med andra lagändringar, uppgår till cirka 11,6 miljarder kronor per år när reformen har fått full effekt.

Vad gäller förslaget om införandet av ett system med villkorligt fängelse bedömer utredningen att förslaget är kostnadsneutralt för Kriminalvården, vilket bl.a. beror på att utredningen uppskattar att antalet kortare fängelsestraff kommer att minska på ett sätt som leder till en påtaglig minskning av kostnaderna för Kriminalvården samtidigt som antalet intagna ökar på grund av förslaget i övrigt. Regeringen delar visserligen utredningens bedömning att förslaget kan förväntas leda till färre korta ovillkorliga straff (mellan en och fem månader). Förslaget kommer dock att leda till fler medellånga fängelsestraff och regeringen delar inte utredningens bedömning att dessa effekter tar ut varandra och att systemet därför kommer att vara kostnadsneutralt. Regeringen bedömer tvärtom att det nya systemet kommer att leda till ökade kostnader, vilket framför allt handlar om att återfall kommer att behandlas strängare än i dag. Exempelvis kommer möjligheten att bestämma påföljden till ovillkorligt fängelse upprepade gånger vara väsentligt mindre än vad utrymmet är i dag för att bestämma påföljden till villkorlig dom eller skyddstillsyn upprepade gånger. Därutöver kommer den som återfaller i brott att behandlas strängare också på det sättet att det tidigare utdömda straffet ska verkställas i betydligt fler fall än en frivårdspåföljd i dagens system undanröjs. Vid sidan av detta innefattas i systemet också att billighetsskälens påverkan på straffmätningen begränsas. En försiktig bedömning är att kostnadsökningen till följd av ett ökat behov av

anstaltsplatser kommer att uppgå till åtminstone 500 miljoner kronor per år när reformen fått full effekt.

Slutligen kommer förslagen, som nämns tidigare i det här avsnittet, att medföra ett antal samverkande effekter i relation till varandra och till andra lagändringar. De samverkande effekterna är svårbedömda, vilket bland annat beror på att ett flertal straffrättsliga reformer genomförs samtidigt. De samverkande effekterna som kommer att ha störst påverkan på kostnaderna för Kriminalvården uppstår mellan förslagen i den här lagrådsremissen och förslagen i prop. 2025/26:218, förslagen i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare och de skärpta reglerna för villkorlig frigivning (prop. 2025/26:34). Därutöver kommer förslagen sannolikt att medföra att fler personer kommer att dömas till den nya påföljden säkerhetsförvaring (prop. 2025/26:95). Den som döms till säkerhetsförvaring i stället för fängelse kommer att avtjäna längre tid i kriminalvårdsanstalt och till en högre vårddygnskostnad jämfört med den som avtjänar fängelsestraff i kriminalvårdsanstalt (se prop. 2025/26:95 s. 84–87, 169 och 170). Sammantaget uppskattas dessa kostnader samt vissa samverkanseffekter mellan förslagen och övriga straffrättsliga reformer uppgå till drygt 17 miljarder kronor per år när reformen har fått full effekt.

Regeringens bedömning är således att förslagen i denna lagrådsremiss sammantaget – med beaktande av nu kända reformer – kommer att medföra ökade kostnader för Kriminalvården till följd av ett ökat behov av anstaltsplatser uppgår till omkring 36,5 miljarder kronor per år när reformen har fått full effekt.

Utöver kostnader för anstaltsplatser leder en ökning av fängelsepopulationen även till ökade kostnader för transporter, vilket inte är inräknat i kostnaden för anstaltsplatser. I betänkandet framgår att Kriminalvården uppskattar kostnaden för transporter schablonmässigt till 200 kronor för varje tillkommande vårddygn. Med utgångspunkt i den kostnaden bedömer utredningen att förslagen som utredningen står bakom och som motsvaras av de förslag som behandlas i den här lagrådsremissen, dvs. ett system med villkorligt fängelse, en mer nyanserad straffmätning, en särskild regel för straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet och ändringar avseende billighetsskälen, ger upphov till ökade transportkostnader om cirka 586 miljoner kronor. Eftersom regeringen delvis går vidare med ett förslag om en ny reglering av straffmätning vid flerfaldig brottslighet som utredningen inte står bakom och som är mer långtgående än utredningens förslag samt bedömer att förslagen i lagrådsremissen kommer att få väsentligt större effekter än vad utredningen bedömer blir följaktligen även transportkostnaderna betydligt högre. Regeringen bedömer att transportkostnaderna kommer att uppgå till omkring 2,2 miljarder kronor per år.

En annan konsekvens av längre strafftider är att prövotiden efter villkorlig frigivning blir längre. Sedan den 1 januari 2026 gäller en prövotid efter den villkorliga frigivningen som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst två år (26 kap. 10 § första stycket brottsbalken). Vid samma tidpunkt ändrades reglerna för övervakning under villkorlig frigivning på så sätt att den villkorliga frigivningen ska vara förenad med övervakning från dagen för frigivningen (26 kap. 12 §). Innan lagändringen skulle den som är villkorligt frigiven ställas under

övervakning om det behövdes för att minska risken för att han eller hon begick nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. Lagändringen bedömdes medföra en ökning av antalet villkorlig frigivna som skulle ställas under övervakning (se prop. 2025/26:34). Eftersom fängelsestraffen bedöms bli avsevärt längre kommer prövotider som överstiger två år att vara betydligt fler än tidigare. Utredningen bedömer att Kriminalvårdens kostnader kommer att öka med 300 miljoner kronor avseende kostnader för frivården till följd av samtliga förslag som lämnas i betänkandet som utredningen står bakom, vilket även omfattar förslag som behandlas i prop. 2025/26:218. Regeringen bedömer att förslagen i den här lagrådsremissen kommer att medföra en ökad kostnad för övervakning om omkring 100 miljoner kronor per år. Utöver ökade kostnader för övervakning under prövotid bedöms däremot inte antalet frivårdsklienter öka mer än endast marginellt till följd av förslagen

Som Kriminalvården framhåller i sitt remissvar står myndigheten inför stora utmaningar med en kraftig expansion och många nya lagändringar som påverkar myndigheten. Med hänsyn bl.a. till de synpunkter som framförs av Kriminalvården har regeringen valt att i detta sammanhang föreslå att lagändringarna ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer (se avsnitt 11.1) och har angett i budgetpropositionen för 2026 att ikraftträdandet bör ske med beaktande av vikten av förutsebarhet för enskilda och av framförhållning för berörda myndigheter (prop. 2025/26:1 utg.omr. 4). Konsekvenserna av förslagen för Kriminalvården uppstår först när regeringen beslutar om ikraftträdande.

Kostnader och andra konsekvenser för brottsutredande myndigheter

Utredningen bedömer att förslagen, framför allt förslaget om en ny reglering för straffmätning vid flerfaldig brottslighet, kommer att medföra att de brottsutredande myndigheterna i färre fall än i dag kan använda sig av förundersökningsbegränsning. Om förslaget inte ska leda till att myndigheterna, för att kompensera för detta, prioriterar ner utredningen av andra brottsmisstankar bedömer utredningen att det är nödvändigt att tillföra myndigheterna ökade medel. Utredningen bedömer att kostnaden för det alternativa förslaget om straffmätning vid flerfaldig brottslighet kommer att medföra ökade årliga kostnader med 1,83 miljarder kronor för Polismyndigheten, 280 miljoner kronor för Åklagarmyndigheten och 114 miljoner kronor för Ekobrottsmyndigheten. De angivna beloppen motsvarar tio procent av 2024 års anslag för Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten och tio procent av Polismyndighetens kostnad för brottsutredande verksamhet 2024. Utredningen gör ingen bedömning av om förslagen kommer att medföra ökade kostnader för Tullverket.

Åklagarmyndigheten framhåller bl.a. att förslagen kan komma att påverka de prioriteringar som Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten gör inom sina respektive verksamheter, vilket i sin tur kan komma att påverka brottsligheten på olika sätt. *Tullverket* framför liknande synpunkter men anger att det är svårt att överblicka eventuella behov av resurstillskott till verket. Vidare framhåller Tullverket att fler förundersökningar kommer att behöva lämnas över till allmän åklagare till följd av att brott som i dag leder till dagsböter framöver bedöms ha ett straffvärde på fängelsenivå.

Regeringen delar bilden av att de brottsutredande myndigheterna kan komma att behöva prioritera ner utredningar av brottsmisstankar i andra ärenden till följd av förslagen i denna lagrådsremiss efter beslut om ikraftträdande. För att undvika detta kan de brottsutredande myndigheterna komma att behöva tillföras medel. Förslagen kan vidare i vissa fall komma att leda till att brottslighet som hittills har lett till dagsböter framöver bedöms motsvara ett straffvärde på fängelsenivå. Denna effekt kan dock förväntas vara begränsad vad gäller sådana brott som Tullverket har rätt att inleda förundersökning om (se vad som uttalas om bötesbrottslighet i avsnitt 7.2.3 och 8.4). Ett något större antal ärenden kan dock, i vart fall inledningsvis, antas komma att lämnas över från Tullverket till allmän åklagare.

Polismyndighetens kostnad för brottsutredande verksamhet är högre i dag än det belopp som utredningen har utgått från. Regeringen bedömer dessutom att förslagen kommer att ha en större effekt än utredningens bedömning (se avsnittet om kostnader och andra konsekvenser för Kriminalvården). Med justering för detta kan kostnaderna för Polismyndigheten till följd av vad som föreslås i denna lagrådsremiss komma att uppgå till omkring 3,3 miljarder kronor per år.

När det gäller Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten är myndigheternas respektive anslag nu högre än de var år 2024. Med justering för detta, och för regeringens bedömning att förslagen kommer att ha en större effekt än utredningens bedömning, beräknar regeringen att kostnaden för Åklagarmyndigheten kan komma att uppgå till omkring 361 miljoner kronor per år och för Ekobrottsmyndigheten 152 miljoner kronor per år. Även för Tullverket kan förslagen komma att leda till kostnadsökningar. Kostnaderna bedöms dock inte bli större än att de ryms inom myndighetens befintliga ekonomiska anslag.

Det bör dock framhållas att regeringen, med beaktande av de processuella konsekvenserna av genomförda straffrättsliga reformer och sådana som bereds inom Regeringskansliet, har gett en utredare i uppdrag att se över det straffprocessuella regelverket (dir. 2026:1). Syftet med uppdraget är att åstadkomma ett modernt och ändamålsenligt regelverk som tillgodoser intresset av en effektiv lagföring av brott med bibehållen rättssäkerhet. Utredaren ska bl.a. överväga om reglerna om åtalsunderlåtelse, förundersökningsbegränsning och strafföreläggande bör förändras samt föreslå hur utrymmet att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro kan utökas. Uppdraget ska redovisas senast den 8 juli 2027.

Kostnader och andra konsekvenser för domstolarna och anslaget Rättsliga biträden m.m.

Utredningen konstaterar att förslaget om en ny reglering för straffmätning vid flerfaldig brottslighet kommer, om de brottsutredande myndigheterna tillförs medel för att kompensera för de omprioriteringar som kan behöva göras till följd av förslagen, leda till ökade kostnader även för domstolarna men konstaterar samtidigt att det inte är möjligt för utredningen att göra någon bedömning av kostnaderna. Utredningen bedömer vidare att förslagen kommer att beröra rättsväsendets aktörer, bl.a. domstolarna, eftersom förslagen medför behov av utbildningsinsatser samt att förändra it- och metodstöd. Enligt utredningen bedöms de initiala och övergående

kostnaderna som förslagen i det här avseendet innebär för domstolarna inte att vara större än att de kan hanteras inom befintliga anslag

Majoriteten av domstolarna, bl.a. *Svea hovrätt*, *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Attunda tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt*, *Solna tingsrätt* och *Södertörns tingsrätt*, delar inte utredningens bedömning att kostnadsökningarna för domstolarna med anledning av förslagen ryms inom befintliga anslag. Inte heller *Domstolsverket* delar utredningens bedömning. Förhållanden som domstolarna lyfter fram som kostnadsdrivande vid ett genomförande av de av utredningens förslag som behandlas i den här lagrådsremissen är bl.a. en större måltillströmning, fler förtutsmål, längre rättegångar, en ökning av antalet överklaganden, färre mål som kan avgöras på handlingarna och i utevaro och att frågor om utvisning kommer att aktualiseras i fler fall. Sådana aspekter förs fram av Svea hovrätt, *Helsingborgs tingsrätt*, *Umeå tingsrätt*, *Hovrätten för Västra Sverige*, Norrköpings tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt och Attunda tingsrätt. Södertörns tingsrätt framhåller att utebliven finansiering av förslagen kommer innebära negativa konsekvenser för enskilda, såväl misstänkta som brottsoffer, eftersom detta leder till längre handläggningstider och potentiellt även sämre kvalitet i dömandet.

Som framgår av det avsnitt som behandlar kostnader och andra konsekvenser för de brottsutredande myndigheterna bedömer regeringen att dessa myndigheter kan komma att behöva tillföras medel för att undvika att annan brottslighet prioriteras ner till följd av förslagen i den här lagrådsremissen. Regeringen delar därför domstolarnas uppfattning om att förslagen, framför allt förslaget om en ny reglering för straffmätning vid flerfaldig brottslighet, kan komma att leda till ökade kostnader för domstolarna och att domstolarna kan komma att behöva tillföras medel. På så sätt kan sådana konsekvenser som Södertörns tingsrätt pekar på undvikas. Regeringen bedömer att samma beräkningsmodell som för de brottsutredande myndigheterna kan tillämpas för Sveriges Domstolar, vilket skulle innebära en kostnadsökning om cirka 1,1 miljarder kronor per år. Samma beräkningsmodell medför att kostnaderna för anslaget Rättsliga biträden m.m. kan komma att öka med cirka 551 miljoner kronor till följd av förslagen.

Utöver de ekonomiska konsekvenserna kommer förslagen att medföra vissa utmaningar för domstolarna när det gäller domstolarnas bemanning och kompetensförsörjning. Som lyfts av bl.a. Attunda tingsrätt och Domstolsverket är det många domstolar som i dag i stor utsträckning anlitar pensionärer för att klara bemanningen, vilket myndigheterna bedömer att domstolarna inte kommer kunna fortsätta göra om ett nytt påföljdssystem införs. Hovrätten för Nedre Norrland påpekar att flera domstolar redan i dag saknar domare. Dessa frågor kommer med nödvändighet att behöva följas upp av regeringen. Mot bakgrund av bl.a. detta föreslår regeringen att förslagen ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer (se avsnitt 11.1) och regeringen har i budgetpropositionen för 2026 angett att ikraftträdandet bör ske med beaktande av vikten av förutsebarhet för enskilda och av framförhållning för berörda myndigheter (prop. 2025/26:1 utg.omr. 4).

Det bör dock även här framhållas att regeringen, med beaktande av de processuella konsekvenserna av genomförda straffrättsliga reformer och sådana som bereds inom Regeringskansliet, har gett en utredare i uppdrag

att se över det straffprocessuella regelverket och ta ställning till om det behöver förändras, se det föregående avsnittet.

Till skillnad från utredningen bedömer regeringen även att anslaget för Sveriges Domstolar kan komma att tillföras medel för att hantera framtagande av nya IT-stöd samt omarbeta domstolarnas ärendehanteringsstöd Vera och Digitalt Brottmålsavgörande (DiBa), vilket påpekas av bl.a. *Sveriges Domareförbund,* och genomföra nödvändiga utbildningsinsatser. Regeringen bedömer att kostnaderna för detta kan komma att uppgå till omkring 30 miljoner kronor.

Konsekvenserna av förslagen för Sveriges Domstolar och anslaget Rättsliga biträden m.m. uppstår först när regeringen beslutar om ikraftträdande.

Kostnader för Rättsmedicinalverket

Utredningen bedömer inte att förslagen kommer att få ekonomiska konsekvenser för Rättsmedicinalverket. *Rättsmedicinalverket* framhåller att förslagen kan leda till att fler personer kommer över straffvärdeströsklarna för den nya påföljden säkerhetsförvaring och således bli föremål för särskilda riskutredningar.

Sedan den 1 januari 2026 ska den villkorliga frigivningen skjutas upp om det finns en konkret och beaktansvärd risk för att den dömde begår nya brott av allvarligt slag, om den dömde avtjänar fängelse i minst fyra år och straffet åtminstone till någon del avser brottslighet mot liv, hälsa, frihet eller frid, eller två år och straffet åtminstone till någon del avser brott som har utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form (26 kap. 6 a § andra stycket brottsbalken). En förutsättning för att den villkorliga frigivningen ska skjutas upp på grund av återfallsrisk är alltså att den dömde avtjänar fängelsestraff av en viss längd och för viss typ av brottslighet. Eftersom förslagen i den här lagrådsremissen förväntas leda till att strafftiderna blir längre kommer också fler personer att avtjäna sådana fängelsestraff som omfattas av bestämmelsen i 26 kap. 6 a § andra stycket.

Ett beslut om uppskjuten villkorlig frigivning på grund av risk för nya brott av allvarligt slag får bara meddelas om en riskutredning enligt 12 kap. 6 § fängelselagen har inhämtats (12 kap. 7 §). En riskutredning ska utföras av Rättsmedicinalverket (12 kap. 8 §). Regeringen har i prop. 2025/26:34 gjort bedömningen att omkring 230 riskutredningar kommer att genomföras varje år när reformen i den propositionen fått full effekt. Varje riskutredning beräknas kosta omkring 100 000 kronor (se prop. 2025/26:34 s. 100). Eftersom fler personer kommer att omfattas av bestämmelsen i 26 kap. 6 a § andra stycket kan det antas att antalet riskutredningar som ska utföras varje år också kommer att öka till följd av förslaget. Regeringen bedömer att antalet riskutredningar kan komma att fördubblas när reformen har fått full effekt, vilket skulle innebära en ökad kostnad för Rättsmedicinalverket om 23 miljoner kronor per år.

Den nya påföljden säkerhetsförvaring införs den 15 april 2026 (prop. 2025/26:95, bet. 2025/26:JuU27 och rskr. 2025/26:191). En av förutsättningarna för att påföljden ska få dömas ut kommer vara att den tilltalade har begått brott som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid som är av sådant allvar att han eller hon skulle ha dömts

till fängelse i fyra år eller mer om påföljden bestäms till fängelse, om brottsligheten utgör återfall efter tidigare brottslighet, eller upprepad sådan brottslighet av sådant allvar att påföljden skulle ha bestämts till fängelse i sex år eller mer om påföljden hade bestämts till fängelse (33 kap. 1 § brottsbalken). Eftersom förslagen i den här lagrådsremissen förväntas leda till att strafftiderna blir längre antas också att fler personer kommer att uppfylla förutsättningarna för att dömas till säkerhetsförvaring.

Innan påföljden bestäms till säkerhetsförvaring ska rätten hämta in en särskild riskutredning enligt 33 kap. 3 §, om det inte är uppenbart obehövligt. En särskild riskutredning ska också hämtas in i ärenden om tillstånd till villkorad utslussning och i ärenden om förlängning av ramtiden (33 kap. 10 §). Rättsmedicinalverket ansvarar för genomförandet av särskilda riskutredningar (3 kap. 2 § lagen om verkställighet av säkerhetsförvaring). Regeringen har i prop. 2025/26:95 gjort bedömningen att omkring 70 särskilda riskutredningar kommer att genomföras varje år när reformen i den propositionen fått full effekt. Varje särskild riskutredning beräknas kosta omkring 181 500 kronor (se prop. 2025/29:95 s. 171).

Eftersom fler personer kommer att uppfylla förutsättningarna för att dömas till säkerhetsförvaring kan det antas att antalet särskilda riskutredningar som ska utföras varje år också kommer att öka till en följd av förslaget. Regeringen delar således Rättsmedicinalverkets uppfattning att förslagen kan komma att leda till att fler personer blir föremål för särskilda riskutredningar. Regeringen bedömer att antalet särskilda riskutredningar kan komma att fördubblas när reformen har fått full effekt, vilket skulle kunna innebära en ökad kostnad för Rättsmedicinalverket med 13 miljoner kronor per år.

Konsekvenserna av förslagen för Rättsmedicinalverket uppstår först när regeringen beslutar om ikraftträdande.

Kostnader för övriga berörda myndigheter och för kommunerna

Utredningen gör ingen bedömning av vilka konsekvenser förslagen kan få för Socialstyrelsen. Regeringen bedömer att förslagen kommer att leda till en fördubbling av antalet riskutredningar och särskilda riskutredningar som ska genomföras av Rättsmedicinalverket (se det föregående avsnittet). Rätten får hämta in yttrande från Socialstyrelsen över en riskutredning (6 § förordningen [2025:1421] om förfarandet vid utredningar om risken för att den dömde begår nya brott av allvarligt slag). En motsvarande reglering finns avseende särskilda riskutredningar i 8 § förordningen (2026:266) om verkställighet av säkerhetsförvaring, som träder i kraft den 15 april 2026. Förslagen i den här lagrådsremissen kan förväntas leda till en fördubbling antalet yttranden som hämtas in från Socialstyrelsen över riskutredningar och särskilda riskutredningar, vilket skulle innebära en ökad kostnad för Socialstyrelsen med omkring 500 000 kronor per år när reformen har fått full effekt. Kostnaden bedöms inte kunna rymmas inom myndighetens befintliga ekonomiska anslag. Konsekvenserna av förslagen för Socialstyrelsen uppstår först när regeringen beslutar om ikraftträdande.

Utredningen bedömer att förslagen om ändrade regler för straffmätningen innebär att straffmätningsvärdet för ett enskilt brott kommer att öka och att straffmätningsvärdet för flerfaldig brottslighet kommer att öka väsentligt. Detta kommer i sin tur att leda till att ungdomspåföljderna blir

mer ingripande, t.ex. genom att antalet timmar ungdomstjänst för ett visst brott ökar eller att en längre tid sluten ungdomsvård döms ut i förhållande till i dag. Därtill kan enligt utredningen fler personer komma att dömas till sluten ungdomsvård eftersom utrymmet att välja en annan särskild ungdomspåföljd minskar. Förslagen kan därför medföra ökade kostnader för SiS och för landets kommuner, eftersom dessa aktörer ansvarar för verkställigheten av ungdomsvård och ungdomstjänst. Kostnadsökningen är enligt utredningen mycket svår att uppskatta och kan på sikt komma att påverkas av parallella lagstiftningsärenden. Utredningens uppfattning är dock att det inte kommer att uppstå några kostnadsökningar för SiS och kommunerna som inte kan hanteras inom befintliga ekonomiska anslag. Utredningen gör ingen bedömning av vilka konsekvenser förslagen kan få för Socialstyrelsen.

SiS instämmer i utredningens bedömning att förslagen, utifrån en tillämpning av nuvarande bestämmelser i lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård, kan komma att innebära en ökning av antalet dömda som ska verkställa sluten ungdomsvård samt längre verkställighetstider. SiS påpekar även att förslagen kan medföra ett större antal placeringar vid myndigheten med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. SiS delar inte utredningens bedömning att kostnadsökningar för myndigheten kan hanteras inom ramen för befintliga ekonomiska anslag. Även *SKR* ställer sig frågande till bedömningen att kostnadsökningar för kommuner vid verkställighet av vissa ungdomspåföljder kan hanteras inom befintliga ekonomiska anslag. *Socialstyrelsen* anser att reformen i flera delar vilar på ofullständiga konsekvensanalyser för vård, stöd och socialtjänst. En tydligare redogörelse för kostnadsökningar kopplade till kommunernas socialtjänster efterfrågas även av bl.a. *Länsstyrelsen i Västra Götalands län*.

Regeringen konstaterar att det i prop. 2025/26:132 föreslås att påföljden sluten ungdomsvård ska utmönstras. Enligt förslagen kommer sluten ungdomsvård inte att dömas ut för brott begångna efter den 1 juli 2026. Förslagen som lämnas i denna lagrådsremiss kommer inte att tillämpas retroaktivt och kommer därför inte att innebära en ökning av antalet dömda som ska avtjäna sluten ungdomsvård. Förslagen bedöms inte leda till att fler personer häktas. Regeringen gör därför bedömningen att förslagen inte heller kommer att leda till ett större antal placeringar med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Däremot instämmer regeringen i utredningens bedömning att verkställighetstiderna för ungdomspåföljderna i övrigt kan förväntas öka. Samtidigt görs bedömningen att vissa som i dag döms till ungdomsvård eller ungdomstjänst kommer att dömas till ungdomsövervakning eller fängelse, som verkställs av Kriminalvården. Förslagen bedöms därför ha ingen eller marginell påverkan på SiS och kommunernas kostnader. Den kommunala finansieringsprincipen aktualiseras inte.

Övriga konsekvenser – bl.a. för mänskliga rättigheter, för barn och för jämställdheten mellan kvinnor och män

Civil Rights Defenders och *Institutet för mänskliga rättigheter* ger uttryck för att utredningens förslag ytterligare skulle försvåra för Kriminalvården att efterleva Sveriges internationella åtaganden att respektera och

garantera mänskliga rättigheter för frihetsberövade. Även *Justitiekanslern* anför att platsbrist innebär en förhöjd risk för situationer som kan innebära överträdelser av medborgerliga fri- och rättigheter.

Regeringen har, bl.a. med hänsyn till de stora utmaningar Kriminalvården står inför med en kraftig expansion och många nya lagändringar som påverkar myndigheten, valt att föreslå att lagändringarna ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer (se avsnitt 11.1). Regeringen har vidare angett i budgetpropositionen för 2026 att ikraftträdandet bör ske med beaktande av vikten av förutsebarhet för enskilda och av framförhållning för berörda myndigheter (prop. 2025/26:1 utg.omr. 4). Mot den bakgrunden bedömer regeringen att förslagen inte kommer att leda till att Kriminalvårdens möjlighet att efterleva Sveriges internationella åtaganden att respektera och garantera mänskliga rättigheter för frihetsberövade kommer att försvåras på det sätt som anförs av Civil Rights Defenders, Institutet för mänskliga rättigheter och Justitiekanslern.

Flera remissinstanser, bl.a. *Rädda Barnen*, *Barnombudsmannen*, *Brå*, *ECPAT Sverige*, *UNICEF Sverige*, *SiS*, *Bufff Sverige*, *DO* och *Sveriges kristna råd*, är kritiska till utredningens analys av konsekvenserna för barn. Invändningarna avser bl.a. avsaknaden av ett barnrättsperspektiv i utredningen och att barn och unga inte har gjorts delaktiga inom ramen för utredningsuppdraget. Synpunkterna tar vidare bl.a. sikte på att förslagen kommer leda till att det döms ut fler och längre fängelsestraff för barn och till ökade risker för återfall samt på avsaknad av vad ett frihetsberövande kan innebära för ett barn och en helhetsanalys kring de sammantagna konsekvenserna för barn av de parallellt pågående straffrättsliga lagstiftningsärendena. Det sistnämnda tar framför allt sikte på förslagen i betänkandet En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44) samt förslagen i delbetänkandet Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga (SOU 2024:39) och slutbetänkandet Straffbarhetsåldern (SOU 2025:11).

Artiklarna 1–42 i barnkonventionen gäller som svensk lag enligt lagen (2018:1197) om FN:s konvention om barnets rättigheter. Vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3). Barnkonventionen ska ses som en helhet och rättigheterna är ömsesidigt förstärkande och ska tolkas i relation till varandra. Vidare ska konsekvenserna för barnets rättigheter redovisas i alla åtgärder som påverkar dem (jfr prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter s. 77 och 92–96 och NJA 2024 s. 642).

Regeringen konstaterar att förslagen i denna lagrådsremiss aktualiserar flera av artiklarna i barnkonventionen, bl.a. artikel 3, 6, 9, 19, 37 och 40. Av artikel 19 framgår att barn ska skyddas mot alla former av våld. Enligt FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) innebär rättigheten bl.a. att det måste säkerställas att barn som är brottsoffer och vittnen till brott får skydd samt tillgång till upprättelse och gottgörelse (se Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13, 2011, Barnets rätt till frihet från alla former av våld). Vidare påminner barnrättskommittén i sina senaste sammanfattande slutsatser och rekommendationer till Sverige (CRC/C/SWE/CO/6-7) om sin allmänna kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet och uppmanar Sverige att bl.a. säkerställa att frihetsberövande endast används som sista utväg, och under kortast möjliga tid.

De lagändringar som föreslås i den här lagrådsremissen kommer bl.a. att träffa personer som begår brott mot barn och leda till längre strafftider. Lagändringarna innebär ett ökat fokus på allvaret i dessa brott och bör därmed förstärka skyddet för brottsutsatta barn. Regeringens bedömning är alltså att förslagen kan bidra till att stärka det straffrättsliga skyddet för barn och bidra till att barnets rätt till skydd mot alla former av våld enligt artikel 19 i barnkonventionen tillgodoses.

Samtidigt kommer förslagen i denna lagrådsremiss, som flera remissinstanser tar upp, leda till att barn döms till strängare påföljder och till längre fängelsestraff. Regeringen föreslår i prop. 2025/26:132 att barn och unga, i de fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas, ska dömas till fängelse i stället för sluten ungdomsvård. I lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare föreslår regeringen att straffbarhetsåldern ska sänkas till 13 år för allvarliga brott under en period om fem år samt att ungdomsreduktionen ska minskas och straffmaximum höjas till fängelse i 18 år för lagöverträdare under 18 år. Förslagen i den nämnda propositionen och lagrådsremissen tillsammans med förslagen i den här lagrådsremissen och förslagen i prop. 2025/26:218 kommer att leda till att barn och unga kommer att dömas till strängare påföljder och avtjäna längre fängelsestraff. Av artikel 37 (b) i barnkonventionen följer att frihetsberövande av barn får användas endast som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Vad som är en sista utväg eller vad som är kortast lämpliga tid framgår inte av artikeln, utan lämnas till respektive stat att avgöra. Av artikel 37 (b), läst tillsammans med bestämmelserna i artikel 40 och i viss mån artikel 9.1, följer vidare att påföljdssystemet ska innehålla alternativ som inte innebär frihetsberövande av barnet och att påföljderna ska vara inriktade mot åtgärder som främjar återanpassning av den unge till samhället (SOU 2020:63 s. 1405). Av artikel 40 följer vidare att ett barn har rätt till en värdig och barnanpassad straffrättslig process och kriminalvård. samt att barn ska behandlas på ett sätt som bl.a. tar hänsyn till barnets ålder och andra alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga. Barnrättskommittén har i sina senaste sammanfattande slutsatser och rekommendationer uppmanat Sverige att i möjligaste mån använda andra åtgärder än frihetsberövande och säkerställa att frihetsberövande endast används som sista utväg och under kortast möjliga tid. Barnrättskommittén har vidare påmint om att konventionsstater enligt artikel 41 inte bör vidta åtgärder som innebär någon försämring (Allmän kommentar nr 24, 2019, om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet).

Några av de förslag som lämnas i lagrådsremissen kan leda till längre strafftider för barn som döms för brott, vilket är negativt för barn. De negativa konsekvenser förslagen innebär får dock anses godtagbara då intresset av att höja den allmänna repressionsnivån och behovet av att tillmäta brottsofferperspektivet och samhällskyddsaspekter större betydelse bedöms väga tyngre. Det kan också framhållas att inom ramen för verkställigheten av en straffrättslig påföljd kan ett barn erbjudas behandling och stöd som kan motverka att barnet återfaller i brott och hjälpa barnet att bryta en kriminell livsstil. Det är viktigt att poängtera att vid varje åtgärd som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen. Sammantaget bedömer regeringen därför att förslagen i denna lagrådsremiss är förenliga med Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter.

En annan följd av förslagen är att barn vars föräldrar döms för brott kommer att påverkas. Exempelvis kan förslagen leda till att ett barn har sin förälder i anstalt under en längre tid, vilket kan försvåra barnets rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och att ha direkta kontakter med båda föräldrarna. Det väcker frågor om förenligheten med barnets bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen, och konventionsstaternas skyldighet enligt artikel 9 att säkerställa att barn inte skiljs från sina föräldrar mot barnets vilja, utom när det är nödvändigt för barnets bästa. I många fall när den dömde har gjort sig skyldig till exempelvis allvarliga sexualbrott eller våldsbrott – antingen mot barnet, barnets andra förälder eller mot någon annan – bedömer regeringen att det många gånger är nödvändigt för barnets bästa att skilja barnet från föräldern. Vidare väger intresset av att skydda framtida brottsoffer så pass tungt att det överväger de negativa effekterna ett frihetsberövande av en förälder kan ha för barnet.

Sveriges kristna råd ser ett behov av en analys av konsekvenserna för dels personer med psykisk ohälsa och intellektuella funktionshinder, dels arbetet med andlig vård inom Kriminalvården och de intagnas rätt till religionsfrihet. Regeringen bedömer att förslagen inte är oförenliga med dessa gruppers intressen. Det riksdagsbundna nationella målet för funktionshinderspolitiken är att med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund (prop. 2016/17:188 s. 24–26, bet. 2017/18:SoU5, rskr. 2017/18:86). Genomförandet av det nationella målet för funktionshinderspolitiken är inriktat på fyra strategiska områden: principen om universell utformning, befintliga brister i tillgängligheten, individuella stöd och lösningar för individens självständighet och att förebygga och motverka diskriminering. I sammanhanget kan framhållas att Kriminalvården omfattas av regeringens Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031 (S2021/06595). Som en del av strategin redovisar Kriminalvården hur myndigheten arbetar med att följa upp det nationella målet i enlighet med de fyra områdena (Kriminalvårdens årsredovisning 2025 s. 20–22). Enligt regeringen kommer förslagen inte heller i konflikt med religionsfriheten.

Roks understryker behovet av en tydlig konsekvensanalys utifrån våldsutsatta kvinnor och tjejers perspektiv.

Angående eventuella konsekvenser för jämställdheten konstaterar regeringen att det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är att mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och utnyttjande i prostitution och människohandel ska upphöra och att alla, oavsett kön, ska genom hela livet ha samma rätt och möjlighet till kroppslig och psykisk integritet (prop. 2025/26:1 utg.omr. 13). Delmålet omfattar alla yttringar av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor (propositionen Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken, prop. 2005/06:155 s. 51–53). Ett sjunde jämställdhetspolitiskt delmål är att hedersrelaterat våld och förtryck ska upphöra och att alla, oavsett kön, ska genom hela livet ha samma rätt och möjlighet att leva sitt liv utan att begränsas av kollektivt grundade

hedersnormer (prop. 2025/26:1 utg.omr. 13). Mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck är omfattande problem som utgör ett hinder för att uppnå ökad jämställdhet i samhället. Lagförslagen förväntas bidra till det jämställdhetspolitiska målet att mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och utnyttjande i prostitution och människohandel samt hedersrelaterat våld och förtryck ska upphöra och därigenom inverka positivt på jämställdheten.

Enligt kriminalstatistiken lagförs fler män än kvinnor för brott, vilket innebär att fler män än kvinnor kommer att beröras av de nya reglerna. Förslagen kan enligt regeringen i viss mån väntas minska de kriminella nätverkens inflytande och leda till tryggare offentliga miljöer. Det kan i sin tur gynna både kvinnor, män och barn.

Förslagen om en mer nyanserad straffmätning och en ny reglering av straffmätningen vid flerfaldig brottslighet kommer att leda till längre strafftider vilket medför en utökad personuppgiftsbehandling genom att personuppgifter kommer att behandlas under en längre tid. Detta får mot bakgrund av syftet med förslagen anses vara förenligt med proportionalitetsprincipen. Förslaget om att införa ett system med villkorligt fängelse bedöms däremot inte leda till någon ny behandling av personuppgifter.

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om verkställighet av villkorligt fängelse

I lagen, som är ny, finns bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

I 1 kap. finns inledande bestämmelser. I 2 kap. finns bestämmelser om samhällstjänst. I 3 kap. finns bestämmelser om övervakning. I 4 kap. finns bestämmelser om åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion och i 5 kap. finns övriga bestämmelser.

Tilläggssanktioner till villkorligt fängelse regleras i övrigt i 27 kap. brottsbalken, medan förutsättningarna för att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt i huvudsak regleras i 28 kap. samma balk.

1 kap. Inledande bestämmelser

Lagens innehåll

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse.

Bestämmelser om verkställighet av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse finns i bötesverkställighetslagen (1979:189).

I paragrafen anges lagens innehåll. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Inledande av verkställighet och nöjdförklaring

2 § Ett villkorligt fängelsestraff får verkställas när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse har fått laga kraft mot den dömde.

Om rätten enligt 27 kap. 3 § andra stycket brottsbalken har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen eller beslutet får det villkorliga fängelsestraffet i den del som avser övervakningen verkställas utan att domen eller beslutet har fått laga kraft.

Verkställigheten ska påbörjas så snart som möjligt efter det att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse är verkställbar mot den dömde.

Paragrafen innehåller bestämmelser om inledande av verkställighet av ett villkorligt fängelsestraff. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.1.

Av *första stycket* framgår att ett villkorligt fängelsestraff får verkställas när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse har fått laga kraft mot den dömde.

Av *andra stycket* framgår att ett villkorligt fängelsestraff, såvitt avser övervakning, får verkställas vid den tidigare tidpunkt som rätten har beslutat enligt 27 kap. 3 § andra stycket brottsbalken.

Det är från tidpunkten för laga kraft, eller den tidigare tidpunkt som rätten har beslutat, som prövotiden börjar att löpa och som en tilläggssanktion i form av samhällstjänst eller övervakning får fullgöras (se 26 kap. 5 a § brottsbalken). Vad gäller dagsböter som tilläggssanktion följer av 2 § bötesverkställighetslagen (1979:189) att uppbörd får ske så snart dom har meddelats, medan indrivning inte får ske förrän domen har fått laga kraft. Laga kraft mot den dömde kan inträda antingen genom att han eller hon lämnar nöjdförklaring och därigenom avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande i påföljdsdelen, eller genom att överklagandetiden löper ut utan att den dömde har överklagat i den delen. Att den dömde överklagar andra delar av avgörandet, t.ex. gällande skadestånd, utgör inte hinder mot verkställighet av det villkorliga fängelsestraffet. Verkställigheten hindras inte heller av att åklagaren eller målsäganden överklagar avgörandet.

Enligt vad som anges i *tredje stycket* ska verkställigheten påbörjas så snart som möjligt efter det att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse är verkställbar mot den dömde.

3 § En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse (nöjdförklaring). En sådan förklaring ska vid en dom på delvis villkorligt fängelse enligt 28 kap. 17 § brottsbalken avse även den del av straffet som inte är villkorlig.

En nöjdförklaring lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.

När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. Något vittne behövs dock inte om nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet. En nöjdförklaring ska dokumenteras.

En nöjdförklaring får inte tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser påföljden får laga kraft mot den dömde.

Paragrafen innehåller bestämmelser om nöjdförklaring. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.2.

Av *första stycket* framgår att en dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut

i den del som avser villkorligt fängelse (nöjdförklaring). En sådan förklaring ska vid en dom på delvis villkorligt fängelse avse även den del av straffet som inte är villkorlig. Genom en sådan nöjdförklaring kan den dömde åstadkomma ett lagakraftvunnet avgörande om han eller hon önskar att verkställigheten av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion ska komma i gång snabbare. Även den som har dömts till villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion kan ha ett intresse av att avge nöjdförklaring, eftersom prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet då börjar löpa direkt. En nöjdförklaring enligt bestämmelsen avser såväl det villkorliga fängelsestraffet i sig som den tilläggssanktion, eller de tilläggssanktioner, som det har förenats med.

Enligt *andra stycket* lämnas en nöjdförklaring inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Det krävs alltså att både den som tar emot nöjdförklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller domsbeviset, t.ex. i form av en utskrift eller elektroniskt, för att en nöjdförklaring ska få tas emot. Ansvaret för det vilar på den som tar emot nöjdförklaringen. Om den dömde inte har tillgång till det underlag som krävs när han eller hon vill lämna en nöjdförklaring, får Kriminalvården, om myndigheten inte har tillgång till domen eller beslutet, bistå den dömde genom att t.ex. hämta in domen eller beslutet från domstolen. Om det inte är möjligt kan den dömdes önskan att lämna en nöjdförklaring inte tillmötesgås.

Vidare anges i andra stycket att innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde. Detta ställer krav på att informationen om innebörden och verkan av en nöjdförklaring i varje enskilt fall är anpassad till den dömdes förutsättningar att ta emot informationen. Den dömde ska ha fått klart för sig dels vad reglerna om nöjdförklaring innebär, dvs. att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse inte längre kan överklagas och prövas av högre instans, dels att en nöjdförklaring som lämnats inte får tas tillbaka (se fjärde stycket). Dessutom ska den dömde ha fått klargjort för sig vad domen eller beslutet rent konkret innebär för honom eller henne, t.ex. vilket eller vilka brott som han eller hon dömts för samt det villkorliga fängelsestraffets längd och vilken tilläggssanktion som det har förenats med.

I *tredje stycket* anges att ett vittne ska närvara när en nöjdförklaring lämnas. I de fall en dom på villkorligt fängelse avkunnas efter huvudförhandlingen och den dömde samtidigt lämnar nöjdförklaring inför rätten behövs dock inte något särskilt utpekat vittne. Vidare gäller att en nöjdförklaring ska dokumenteras.

Enligt *fjärde stycket* får en nöjdförklaring inte tas tillbaka. Det innebär att den dömde sedan nöjdförklaringen väl lämnats inte kan ångra sig och återkalla förklaringen. Om den dömde har överklagat domen, ska hans eller hennes talan när det gäller påföljden anses återkallad genom nöjdförklaringen.

Vidare anges att en nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser påföljden får laga kraft mot den dömde. Det innebär att en tilläggssanktion i form av samhällstjänst eller övervakning får verkställas

(jfr 2 §) och att dagsböter som tilläggssanktion får drivas in (jfr 2 § bötesverkställighetslagen [1979:189]).

Verkställighetens mål och utformning

4 § Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av samhällstjänst och övervakning.

Av paragrafen framgår att Kriminalvården är ansvarig myndighet för verkställigheten av samhällstjänst och övervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.3.

Kriminalvårdens uppgift är att verkställa samhällstjänst eller övervakning och att kontrollera att den dömde fullgör sina skyldigheter enligt en sådan sanktion. När den dömde har fullgjort samhällstjänsten eller övervakningen har Kriminalvården fullgjort sin uppgift som verkställande myndighet, även om prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet fortfarande skulle löpa efter den tidpunkten. Kriminalvården ansvarar inte för verkställighet av en tilläggssanktion i form av dagsböter (se 1 § andra stycket).

5 § Verkställigheten ska utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och så att den dömdes anpassning i samhället även i övrigt underlättas.

Paragrafen innehåller en bestämmelse om verkställighetens övergripande mål och utformning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.3.

Enligt bestämmelsen ska verkställigheten utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och i övrigt underlättar hans eller hennes anpassning i samhället. I detta ligger att Kriminalvården utifrån underbyggd kunskap ska identifiera konkreta åtgärder som bedöms vara verkningsfulla för att understödja de skyddsfaktorer som kan antas minska risken för återfall och motverka de riskfaktorer som kan antas bidra till att den dömde på nytt gör sig skyldig till brott. På motsvarande sätt ska myndigheten identifiera konkreta åtgärder som i övrigt kan antas främja den dömdes anpassning i samhället.

6 § En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

I paragrafen tydliggörs att alla kontroll- eller tvångsåtgärder ska prövas mot proportionalitetsprincipen. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.3.

Enligt bestämmelsen får en kontroll- eller tvångsåtgärd endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas. Detta innebär att varje kontroll- eller tvångsåtgärd som vidtas under verkställigheten av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion ska föregås av en intresseavvägning där den olägenhet som åtgärden kan innebära för den enskilde ställs i relation till syftet med åtgärden. En bedömning av åtgärdens art, styrka, räckvidd och varaktighet ska göras i varje enskilt fall. Vid prövningen ska det övervägas om en mindre ingripande åtgärd kan vara tillräcklig. Kravet på proportionalitet gäller inte enbart vid det inledande beslutet, utan under hela den tid en viss åtgärd löper. En åtgärd kan framstå som motiverad

inledningsvis men inte efter en viss tid. Om det är fråga om flera åtgärder måste beaktas att dessa sammantaget inte blir alltför ingripande. Det krävs starkare skäl ju mer ingripande åtgärder som övervägs. Med kontroll- eller tvångsåtgärd avses t.ex. provtagning för kontroll av det nykterhetskravet som gäller vid utförande av samhällstjänst enligt 2 kap. 2 § eller elektronisk övervakning av en särskild föreskrift enligt 3 kap. 9 §.

7 § Kriminalvården ska upprätta en individuellt utformad verkställighetsplan för den som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning.

Vid en samhällstjänstsanktion ska verkställighetsplanen innefatta en arbetsplan och vid en övervakningssanktion ska den innefatta anvisningar för vad som ska gälla under övervakningen.

Paragrafen reglerar Kriminalvårdens skyldighet att upprätta en verkställighetsplan för den som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.3.

Av *första stycket* framgår att det alltid ska upprättas en individuellt utformad verkställighetsplan för den som dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. I båda fallen ska alltså Kriminalvården göra en planering som grundar sig på förhållanden i det enskilda fallet (jfr 5 §) och som dokumenteras samt mynnar ut i en verkställighetsplan. Vad verkställighetsplanen innehåller kan dock skilja sig åt väsentligt beroende på om det rör sig om en samhällstjänst- eller övervakningssanktion.

Av *andra stycket* följer att vid en samhällstjänstsanktion ska verkställighetsplanen innefatta en arbetsplan och vid en övervakningssanktion ska den innefatta anvisningar för vad som ska gälla under övervakningen. När det gäller samhällstjänst bör verkställighetsplanen ofta kunna vara förhållandevis kortfattad och planeringen behöver inte följa samma rutiner som för en övervakningssanktion. Vad som har framkommit under en eventuell personutredning och under det möte som Kriminalvården kallar den dömde till i samband med att verkställigheten av samhällstjänstsanktionen påbörjas kommer ofta att vara av central betydelse för planeringen. I vissa fall kan verkställighetsplanen behöva ha ett mer omfattande innehåll, exempelvis när en del av samhällstjänsten ska bestå av annan verksamhet än oavlönat arbete (jfr 2 kap. 1 § andra stycket). Kriminalvården ska dock alltid upprätta en arbetsplan för den som har fått en samhällstjänstsanktion och arbetsplanen ska tas in i verkställighetsplanen. Vid övervakning som tilläggssanktion bör verkställighetsplaneringen i huvudsak kunna göras enligt de rutiner som hittills har tillämpats för skyddstillsynsdömda. Därtill kommer att verkställighetsplanen för en övervakningssanktion vid längre strafftider bör innehålla uppgift om vad som gäller i fråga om helghemarrest eller annan hemarrest (se 3 kap. 4–7 §§).

Den dömdes allmänna skyldigheter

8 § Den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning är skyldig att

1. inställa sig hos Kriminalvården för planering och löpande uppföljning av verkställigheten,

2. medverka till att tilläggssanktionen fullgörs i enlighet med Kriminalvårdens anvisningar, och

3. hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten.

I paragrafen anges vilka allmänna krav som ställs på den dömde i samband med verkställigheten av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.4.

Den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning är, enligt *första punkten*, skyldig att inställa sig hos Kriminalvården för planering och löpande uppföljning av verkställigheten. Att den dömde inställer sig hos Kriminalvården för planering så att verkställighetsplanen kan upprättas är en förutsättning för att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion ska kunna verkställas. Dessutom kan förutsättningarna förändras under verkställighetens gång så att planeringen måste justeras. Även i sådana situationer är den dömde skyldig att vid behov och efter kallelse inställa sig hos Kriminalvården.

Av *andra punkten* framgår att den dömde också är skyldig att medverka till att tilläggssanktionen fullgörs i enlighet med Kriminalvårdens anvisningar. Eftersom en samhällstjänst- eller övervakningssanktion inte kan verkställas tvångsvis utan förutsätter den dömdes medverkan är det av avgörande vikt att den dömde följer de anvisningar som Kriminalvården lämnar om hur tilläggssanktionen ska fullgöras.

Vidare är den dömde, enligt *tredje punkten*, skyldig att hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten. Under tiden som tilläggssanktionen fullgörs måste Kriminalvården hållas informerad om sådant som kan påverka verkställigheten. Det kan exempelvis handla om att den dömde byter adress eller att hans eller hennes arbetsförmåga förändras. Skyldigheten för den dömde att hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten innefattar att den dömde på eget initiativ måste hålla myndigheten informerad om omständigheter av det nämnda slaget, så att tilläggssanktionen kan fullgöras på ett ändamålsenligt sätt.

Om den dömde inte fullgör sina skyldigheter enligt paragrafen har han eller hon brustit i de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning. Kriminalvården kan då, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, vidta åtgärder enligt 27 kap. 5 och 6 §§ och 9 § andra stycket brottsbalken. Sådana brister i fullgörandet kan också leda till att rätten upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt (se 27 kap. 7 § samma balk).

Fotografier

9 § Vid verkställighet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion får Kriminalvården ta fotografi av den dömde för biometrisk autentisering eller annan identifiering av honom eller henne.

I paragrafen finns en bestämmelse som ger Kriminalvården möjlighet att fotografera den dömde vid verkställighet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.5.

Av bestämmelsen följer att Kriminalvården får ta ett fotografi både i samband med att verkställighet av en samhällstjänst- eller övervaknings-

sanktion inleds och senare. Syftet med fotograferingen ska vara biometrisk autentisering eller annan identifiering av den dömde.

Med biometrisk autentisering avses verifiering av en persons identitet med hjälp av automatiserad teknik som baseras på mätning av fysiska karaktärsdrag hos personen, såsom ansiktsgeometri. Med verifiering menas kontroll av att en person är den som han eller hon utger sig för att vara. I praktiken är det verifiering av den dömdes identitet med hjälp av teknik för ansiktsigenkänning som kan bli aktuell. För att Kriminalvården ska få använda sådan ansiktsigenkänning krävs, enligt 2 kap. 3 § lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område, även att behandling av de biometriska uppgifter som aktualiseras är absolut nödvändig för ändamålet med behandlingen.

Med annan identifiering avses bl.a. manuell identifiering med hjälp av det fotografi som tagits.

2 kap. Samhällstjänst

1 § En samhällstjänstsanktion verkställs genom att den dömde inom prövotiden, under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete eller deltar i programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet, på tid och sätt som anvisas honom eller henne.

Endast en mindre del av samhällstjänsten får utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete.

Paragrafen innehåller bestämmelser om hur en samhällstjänstsanktion verkställs. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.6.

Enligt *första stycket* verkställs en samhällstjänstsanktion genom att den dömde, inom prövotiden under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete eller deltar i programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet, på tid och sätt som anvisas honom eller henne. Kriminalvården ansvarar för att ordna en plats där den dömde kan utföra sådant arbete. Den alternativa verksamheten kan bestå av program-verksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet som Kriminalvården anser lämplig. I samtliga fall ska syftet med verksamheten vara att få den dömde att fullgöra tilläggssanktionen samt att förebygga att han eller hon återfaller i brott och i övrigt främja hans eller hennes anpassning i samhället (jfr 1 kap. 5 §). Den eller de åtgärder som ersätter oavlönat arbete ska i ingripandegrad i huvudsak motsvara det antal timmar oavlönat arbete som ska ersättas. Vid värderingen av ingripandegraden ska såväl åtgärdens längd och intensitet som andra krav som ställs på den dömde beaktas.

I *andra stycket* anges att endast en mindre del av samhällstjänsten får utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete. Hur stor den delen ska vara får bestämmas av Kriminalvården utifrån omständigheterna i det enskilda fallet men det oavlönade arbetet bör utgöra det centrala och dominerande inslaget i sanktionen. Som utgångspunkt bör i vart fall inte mer än en femtedel av det antal timmar samhällstjänst som anges i domen fullgöras genom annan verksamhet än oavlönat arbete.

2 § Den dömde får vid fullgörandet av samhällstjänsten inte vara påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Den dömde är, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, skyldig att under verkställigheten på begäran lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av sådana medel eller varor som avses i första stycket. Elektroniska hjälpmedel får användas vid kontrollen. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

Paragrafen innehåller ett nykterhetskrav för den som utför samhällstjänst och anger under vilka förutsättningar som Kriminalvården får ta prover för kontroll av nykterhetskravet. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.7.

Enligt *första stycket* får den dömde vid fullgörandet av samhällstjänsten inte vara påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Med andra beroendeframkallande medel avses exempelvis narkotika och preparat som thinner.

I *andra stycket* anges att om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, är den dömde skyldig att under verkställigheten på begäran lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av sådana medel eller varor som avses i första stycket. Provtagningen kan ske genom att Kriminalvården utför slumpvisa kontroller vid arbetsplatsen eller efter att företrädare för arbetsplatsen underrättar Kriminalvården vid misstanke om att den dömde är påverkad av något otillåtet preparat. Den dömde kan behöva lämna prov för kontroll av nykterhet och drogfrihet inför eller under varje arbetspass. Om och på vilket sätt kontroller ska göras, prövas med beaktande av den proportionalitetsprincip som kommer till uttryck i 1 kap. 6 §. Det anges vidare att elektroniska hjälpmedel får användas vid kontrollen. Det innebär bl.a. att nykterhetskontroller kan genomföras på distans med hjälp av ansiktsigenkänning (se 1 kap. 9 §). Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

3 § Kriminalvården får förordna en eller flera personer utanför myndigheten att biträda vid kontroll av den som ska fullgöra samhällstjänst (biträdande kontrollör).

Paragrafen innehåller bestämmelser om förordnande av biträdande kontrollör. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.8.

I paragrafen anges att Kriminalvården får förordna en eller flera personer utanför myndigheten att biträda vid kontroll av den som ska fullgöra samhällstjänst (biträdande kontrollör). Regleringen möjliggör alltså för Kriminalvården att låta andra lämpliga personer än anställda vid myndigheten hjälpa till med tillsynen av den som ska fullgöra samhällstjänst. Den biträdande kontrollören kan exempelvis ges i uppgift att besöka den arbetsplats vid vilken samhällstjänsten fullgörs för att kontrollera att den dömde inställer sig där och utför de arbetsuppgifter som åläggs honom eller henne. Ansvaret för verkställigheten av samhällstjänsten ligger fortfarande på Kriminalvården även om en biträdande kontrollör förordnas.

I 4 kap. 1 § finns bestämmelser om en biträdande kontrollörs skyldighet att anmäla till Kriminalvården om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst.

4 § Om det finns särskilda skäl får Kriminalvården
1. sätta ner antalet timmar samhällstjänst, eller
2. ersätta hela eller delar av en samhällstjänst med övervakning.

Av paragrafen framgår att Kriminalvården i vissa fall får sätta ner antalet timmar samhällstjänst eller ersätta hela eller delar av sanktionen med övervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.9.

Enligt *första punkten* får Kriminalvården, om det finns särskilda skäl, sätta ner antalet timmar samhällstjänst. Särskilda skäl för att sätta ner antalet timmar kan exempelvis föreligga om det uppstår hinder mot att fullfölja samhällstjänsten hos en viss arbetsgivare, utan att det beror på den dömde, och det endast återstår några enstaka timmars arbete för den dömde att fullgöra. Kriminalvården får också göra sådana justeringar om den dömde efter domen drabbas av sjukdom eller skada som gör att han eller hon är förhindrad att fullgöra samhällstjänsten före prövotidens utgång. Även i ett sådant fall krävs det dock att det endast återstår några enstaka timmars arbete. Om de återstående timmarna är fler än så kan Kriminalvården i stället överväga att ersätta samhällstjänstsanktionen med övervakning enligt andra punkten.

Av *andra punkten* följer att Kriminalvården får ersätta hela eller delar av en samhällstjänst med övervakning. Även detta förutsätter att det finns särskilda skäl. Så kan vara fallet när den dömde, till följd av omständigheter som inte var kända under rättegången, visar sig sakna förmåga att fullgöra samhällstjänst eller om det inte går att hitta en lämplig samhällstjänstplats. Däremot ska inte ersättningsmöjligheten stå öppen för den som låter bli att utföra sin samhällstjänst trots att han eller hon har förutsättningar att göra det. Föreligger ett varaktigt hinder mot att verkställa både en samhällstjänst- och övervakningssanktion på grund av att den dömde har flyttat utomlands, aktualiseras inte heller ersättningsmöjligheten. Möjligheten att ersätta samhällstjänsten med övervakning avser alltså i princip enbart sådana fall där det i tiden efter rättegången, och av skäl som den dömde inte kan lastas för, visar sig svårt att rent praktiskt verkställa samhällstjänsten.

Ren arbetsvägran, onykterhet på arbetet eller andra liknande brister i fullgörandet av samhällstjänsten ska alltså inte kunna leda till ett byte av tilläggssanktion. I dessa fall kan det under vissa förhållanden i stället bli aktuellt för Kriminalvården att meddela den dömde en varning eller göra en anmälan till åklagare om att föra talan vid domstol om upphävande av det villkorliga fängelsestraffet (se 27 kap. 5 och 6 §§ brottsbalken).

Ett beslut om att hela eller delar av en samhällstjänstsanktion ersätts med övervakning medför att övervakare ska förordnas och verkställighetsplanen revideras samt att Kriminalvården får besluta om särskilda föreskrifter enligt 3 kap. 8 §. Övervakningen ska utformas så att den i ingripandegrad i huvudsak motsvarar det antal timmar samhällstjänst som ska ersättas. Vid värderingen av ingripandegraden i programverksamhet, vård eller behandling ska såväl åtgärdens längd och intensitet som andra

krav som ställs på den dömde beaktas. En bedömning får göras av Kriminalvården i det enskilda fallet.

3 kap. Övervakning

1 § En övervakningssanktion verkställs genom att den dömde under övervakningstiden följer den verkställighetsplan som har upprättats enligt 1 kap. 7 §.

Paragrafen innehåller grundläggande bestämmelser om verkställighet av tilläggssanktionen övervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.10.

Enligt vad som anges i paragrafen verkställs en övervakningssanktion genom att den dömde under övervakningstiden följer den I 1 kap. 8 § finns bestämmelser om de allmänna skyldigheter som gäller för den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning.

2 § Övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter.

Paragrafen innehåller bestämmelser om den dömdes delaktighet i planeringen och utformningen av övervakningen samt om samverkan med andra berörda myndigheter. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.10.

I paragrafen anges att övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter. För att övervakningssanktionen ska kunna utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och även i övrigt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället bör den dömde så långt som möjligt aktivt medverka i planeringen. En förutsättning för en ändamålsenligt utformad verkställighet och ett effektivt återfallsförebyggande arbete kan också vara en målinriktad och effektiv samverkan mellan Kriminalvården och andra berörda myndigheter. Det kan finnas behov såväl av att etablera kontakt mellan den dömde och någon annan myndighet eller något annat samhällsorgan som av att upprätthålla en redan pågående sådan kontakt. Vilka myndigheter som är berörda beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan dock antas att Kriminalvården ofta kommer ha anledning att samråda med socialtjänsten, hälso- och sjukvården, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.

3 § Kriminalvården förordnar övervakare och får förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen (biträdande övervakare).

Till övervakare ska en tjänsteman vid Kriminalvården förordnas.

I paragrafen finns bestämmelser om förordnande av övervakare och biträdande övervakare. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.4 och 6.8.11.

Enligt *första stycket* förordnar Kriminalvården övervakare och får förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen (biträdande övervakare). Uppgiften att förordna övervakare för den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning ligger alltså uteslutande på Kriminalvården. Övervakaren har såväl en kontrollerande som en stödjande funktion. Han eller hon ska vid behov bistå den dömde vid verkställigheten och samverka med andra berörda myndigheter.

Utöver den ordinarie övervakaren får Kriminalvården förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen. En biträdande övervakare kan vara en tjänsteman vid Kriminalvården eller annan lämplig person. En biträdande övervakare får förordnas utifrån den dömdes konstaterade behov och kan ofta vara en person utanför myndigheten. Kriminalvården ska pröva personens lämplighet för uppdraget som biträdande övervakare. Myndigheten behåller dock huvudansvaret för verkställigheten även om någon annan än en tjänsteman utses. I vissa fall kan det finnas behov av att i stället förordna en tjänsteman vid Kriminalvården som biträdande övervakare. Det gäller bl.a. om det finns säkerhetsmässiga risker kring klienten. Det kan också finnas anledning att förordna en tjänsteman vid myndigheten som biträdande övervakare om den ordinarie övervakaren är frånvarande under en längre tid.

Av *andra stycket* framgår att den (ordinarie) övervakare som Kriminalvården ska förordna vid en övervakningssanktion ska vara en tjänsteman vid myndigheten.

I 4 kap. 1 § finns bestämmelser om den biträdande övervakarens skyldighet att anmäla till Kriminalvården om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakningen.

4 § Om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer ska den dömde vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan arton på kvällen till klockan sju på morgonen (helghemarrest).

Helghemarresten ska gälla under lika många veckor som det antal månader fängelsestraffet uppgår till.

Om endast en del av fängelsestraffet är villkorlig ska helghemarrest gälla om den villkorliga delen av straffet uppgår till sex månader eller mer. Helghemarresten ska då gälla under lika många veckor som det antal månader straffet i den delen uppgår till.

Om den dömde med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på ett sådant sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, avser det som i denna paragraf anges om straffets längd strafftiden efter avräkning av tid för frihetsberövandet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om helghemarrest. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.12.

I *första stycket* anges att om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer ska den dömde vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan arton på kvällen till klockan sju på morgonen (helghemarrest). Den rörelseinskränkning som regleras i paragrafen utgörs av ett förbud för den dömde att lämna sin bostad under helgkvällar och helgnätter. En förutsättning för helghemarrest är att den dömde har tillgång till en bostad där rörelseinskränkningen kan efterlevas och kontrolleras. Det krävs inte att den dömde har en egen lägenhet eller liknande utan den dömde kan även vara inneboende eller bo i studentrum i en korridor med gemensamt kök. Dock bör det krävas att bostaden är av sådan beskaffenhet att den får betraktas som stadigvarande. Ett hotellrum eller liknande tillfälligt boende bör normalt inte användas för helghemarrest. Däremot finns inte något

hinder mot att helghemarrest fullgörs i en bostad av normal utformning som den dömde hyr endast under en begränsad tid.

Helghemarrest är inte uteslutet för vissa brottstyper eller för brott som riktats mot personer i den dömdes hushåll. Det krävs inte heller att den dömde har sysselsättning eller att personer som den dömde sammanbor med har samtyckt till åtgärden. Vissa familjehänsyn kan dock tala för att förbudet ska gälla vid någon annan tidpunkt än under helgen och kan således utgöra skäl för att ersätta helghemarrest med ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag (se 5 §). I vissa fall kan tredjemanshänsyn även utgöra skäl för undantag från helghemarrest enligt 7 §.

Enligt *andra stycket* ska helghemarresten gälla under lika många veckor som det antal månader fängelsestraffet uppgår till. Det innebär exempelvis att vid ett villkorligt fängelsestraff på nio månader med övervakning som tilläggssanktion ska helghemarresten pågå under nio helger. Genom att helghemarresten är mer omfattande ju längre det villkorliga fängelsestraffet är ställs ingripandegraden i proportion till det villkorliga fängelsestraffets längd. Helghemarresten ska som utgångpunkt fullgöras så tidigt som möjligt under verkställigheten av övervakningssanktionen.

I *tredje stycket* föreskrivs att om endast en del av fängelsestraffet är villkorlig ska helghemarrest gälla om den villkorliga delen av straffet är sex månader eller längre. Helghemarrest ska då gälla under lika många veckor som det antal månader straffet i den delen uppgår till. Vid delvis villkorligt fängelse är det alltså längden av den villkorliga delen som avgör om den dömde ska vara underkastad helghemarrest och i så fall under hur lång tid.

Av *fjärde stycket* framgår att det som i paragrafen anges om straffets längd avser strafftiden efter avräkning av tid för vissa frihetsberövanden. Om den dömde varit häktad eller på annat sätt frihetsberövad, på sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande skulle tillgodoräknas som verkställighet av ett ovillkorligt fängelsestraff, är det den strafftid som återstår efter avräkning för sådant frihetsberövande som avgör om helghemarrest är aktuellt och i så fall hur länge den ska pågå. Om den dömde ska stå under helghemarrest är det lämpligt att Kriminalvården i beslutet om detta anger det antal helger under vilka förbudet ska gälla och vilken eventuell avräkning som har gjorts av tid för frihetsberövande.

5 § Om det bedöms lämpligt får helghemarrest enligt 4 § ersättas med ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag (annan hemarrest).

Paragrafen innehåller bestämmelser om alternativ till helghemarrest, s.k. annan hemarrest. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.13.

I paragrafen anges att om det bedöms lämpligt ska helghemarrest enligt 4 § få ersättas med ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än lördag, söndag och måndag (annan hemarrest).

Ett byte av veckodagar som hemarresten ska fullgöras aktualiseras om den dömde i och för sig har förutsättningar att följa ett förbud mot att vistas utanför bostaden under vissa kvällar och nätter, men där det inte är lämpligt att ett sådant förbud gäller just under helgerna. Så kan exempelvis

vara fallet om den dömde har ett jobb med arbetstider under helgen och detta särskilt om det rör sig om kvälls- eller nattarbete. Också vissa familjehänsyn kan tala för att förbudet bör förläggas till någon annan tidpunkt än under helgen. Vilka veckodagar som hemarresten ska fullgöras, bör vid behov kunna variera från vecka till vecka. Annan hemarrest ska dock liksom helghemarrest alltid gälla från klockan arton på kvällen till klockan sju på morgonen.

6 § Kontrollen av att ett beslut om helghemarrest enligt 4 § eller annan hemarrest enligt 5 § följs ska göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Paragrafen innehåller bestämmelser om elektronisk kontroll vid helghemarrest och annan hemarrest. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.14.

I paragrafen anges att kontrollen av att ett beslut om helghemarrest eller annan hemarrest följs ska göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det. Om den dömde bryter mot vad som gäller för hemarresten kan Kriminalvården, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, vidta åtgärder enligt 27 kap. 5 och 6 §§ och 9 § andra stycket brottsbalken.

Om det finns särskilda skäl mot kontroll med elektroniska hjälpmedel får Kriminalvården besluta att sådana hjälpmedel inte ska användas. Det kan vara aktuellt om det, exempelvis på grund av den dömdes hälsotillstånd eller på grund av att den dömde redan är föremål för elektronisk kontroll i något annat sammanhang, framstår som onödigt eller olämpligt att elektronisk övervakning sker.

7 § Kriminalvården får besluta om undantag från vad som gäller för helghemarrest enligt 4 § eller annan hemarrest enligt 5 § om det finns särskilda skäl för det. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska Kriminalvården särskilt beakta om innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som meddelas enligt 8 § och, i fall som avses i 2 kap. 4 § 2, vad den dömde har fullgjort i form av samhällstjänst.

Paragrafen anger förutsättningarna för Kriminalvården att besluta om undantag från vad som gäller för helghemarrest och annan hemarrest. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.15.

Av *första meningen* följer att undantag från vad som gäller för helghemarrest enligt 4 § och annan hemarrest enligt 5 § får beslutas om det finns särskilda skäl för det. Möjligheten till undantag motiveras av att syftet med helghemarrest och annan hemarrest är att övervakningssanktionen ska bli lika ingripande som samhällstjänst skulle ha varit vid samma strafflängd. Om innehållet i övervakningen i ett enskilt fall redan är tillräckligt ingripande finns det inte något egentligt behov av helghemarrest eller annan hemarrest. Följden av ett beslut enligt den aktuella bestämmelsen är att den dömde inte ska stå under helghemarrest eller annan hemarrest. Kriminalvården bör – i fall där det inte finns skäl att helt undanta den dömde från helghemarrest eller annan hemarrest – kunna begränsa undantaget till att avse en viss del av hemarresten.

Enligt *andra meningen* ska Kriminalvården vid bedömningen av om det finns skäl att göra undantag från helghemarrest eller annan hemarrest

särskilt beakta om innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som meddelas enligt 8 § och, i fall som avses i 2 kap. 4 § 2, vad den dömde har fullgjort i form av samhällstjänst. Om den dömde meddelas särskilda föreskrifter med ett innehåll som är mycket ingripande kan det innebära att helghemarrest eller annan hemarrest inte behövs. En annan situation där ingripandegraden ändå kan anses tillräckligt hög är om övervakningssanktionen har ersatt en tidigare utdömd samhällstjänstsanktion och den dömde dessförinnan fullgjort ett stort antal timmar samhällstjänst. Också i vissa andra situationer kan det vara aktuellt att besluta om undantag från inskränkningarna. Det gäller bl.a. fall där starka tredjemanshänsyn gör sig gällande, exempelvis om den dömde har ett minderårigt barn med omfattande vårdbehov utanför hemmet. Särskilda skäl för undantag skulle också kunna föreligga i fall där övervakning har valts som ny tilläggssanktion i stället för dagsböter enligt 27 kap. 4 § brottsbalken och den dömde dessförinnan betalat en stor del av böterna.

Om den dömde saknar en bostad i vilken han eller hon kan fullgöra en helghemarrest eller annan hemarrest torde det regelmässigt finnas grund för vistelseföreskrifter eller andra särskilda föreskrifter. Dessa i kombination med verkställighetsinnehållet i övrigt, t.ex. program-verksamhet, bör som regel kunna göra innehållet i övervaknings-sanktionen så pass ingripande för den dömde att det finns skäl för Kriminalvården att besluta om undantag från helghemarrest eller annan hemarrest. Om det inte skulle gå att få till ett verkställighetsinnehåll som är tillräckligt ingripande kan det dock i undantagsfall bli aktuellt för Kriminalvården att anmäla till åklagare att föra talan vid domstol om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt (jfr 27 kap. 6 § tredje stycket brottsbalken).

8 § Om det behövs för att minska risken att den som står under övervakning begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, får Kriminalvården besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av honom eller henne. En särskild föreskrift ska beslutas för en viss tid, högst ett år åt gången.

En särskild föreskrift får avse

1. på vilket sätt och i vilken omfattning den dömde ska hålla kontakt med Kriminalvården eller en biträdande övervakare,
2. deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet,
3. missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling,
4. arbete, utbildning eller annan sysselsättning,
5. anvisningar om boendet,
6. vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas, eller
7. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att den dömde inte är påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Elektroniska hjälpmedel får användas vid kontrollen enligt andra stycket 7. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

En särskild föreskrift enligt andra stycket 6 får även beslutas om det kan antas behövas för att tillgodose målsägandens behov av trygghet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om särskilda föreskrifter som Kriminalvården kan meddela den som har övervakning som tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.4 och 6.8.16.

Av *första stycket* framgår att Kriminalvården får besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den som står under övervakning, om det behövs för att minska risken att han eller hon begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. Sådana föreskrifter får alltså inte beslutas i syfte att åstadkomma en skärpning av reaktionen mot den som står under övervakning. Det krävs inte att det finns någon tidigare misskötsamhet för att en föreskrift ska beslutas utan förhållandena kan vara sådana att det redan när verkställigheten ska påbörjas står klart att det finns ett behov av en eller flera särskilda föreskrifter. Uppgiften att besluta om särskilda föreskrifter för den som har dömts till villkorligt fängelse med övervakning ligger uteslutande på Kriminalvården. Rätten får inte besluta om sådana föreskrifter i en dom på villkorligt fängelse med övervakning.

Vidare anges att en särskild föreskrift ska beslutas för en viss tid, högst ett år åt gången. Det innebär inte att föreskriften alltid måste kvarstå under hela den beslutade tiden. Behovet av särskilda föreskrifter måste omprövas löpande utifrån den dömdes behov av stöd och kontroll. Om övervakningen och de föreskrifter som beslutats har fungerat utan anmärkning finns det möjlighet att efter en tid ändra föreskrifterna i syfte att minska graden av kontroll (jfr 1 kap. 6 §). Om det finns anledning till det får också tiden för en föreskrift förlängas. (Jfr 10 §.) Vad en särskild föreskrift får avse anges i sju punkter som i stora delar överensstämmer med vad som gäller i fråga om särskilda föreskrifter för den som står under övervakning efter villkorlig frigivning (jfr 26 kap. 16 § andra stycket brottsbalken).

Enligt *andra stycket första punkten* får en särskild föreskrift avse på vilket sätt och i vilken omfattning den dömde ska hålla kontakt med Kriminalvården eller en biträdande övervakare. En kontinuerlig kontakt mellan den dömde och övervakaren utgör själva grundförutsättningen för att övervakningen ska fylla sin funktion avseende hjälp, stöd och kontroll. En kontaktföreskrift kan användas i syfte att bryta en negativ utveckling av den generella kontaktskyldigheten eller i de fall den dömde i övrigt inte följer anvisningarna i verkställighetsplanen. Det kan också redan när verkställigheten ska påbörjas stå klart att en kontaktföreskrift behövs för att minska risken för att den dömde återfaller i brott. (Jfr prop. 2018/19:77 s. 61.)

I *andra punkten* anges att en särskild föreskrift får avse deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet. Det kan t.ex. handla om program som riktar sig mot en kriminell livsstil eller en viss brottstyp, såsom våldsbrott, våld i nära relation eller sexualbrott, eller mot missbruk av exempelvis droger eller alkohol. Punkten avser åtgärder som inte innebär hälso- och sjukvård. Sådana åtgärder kan dock omfattas av tredje punkten.

Tredje punkten ger föreskriftsmöjlighet i fråga om missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling. Med behandling avses även annan vård än missbruksvård eller psykiatrisk vård. Om åtgärden innefattar vård eller behandling av medicinsk karaktär krävs det att den dömde inte motsätter sig denna. Det finns dock inget hinder mot att Kriminalvården aktivt arbetar med att motivera den dömde att frivilligt delta i behandling av medicinsk karaktär mot t.ex. missbruk. Om den dömde bedöms ha ett

behov av en åtgärd enligt punkten men saknar motivation att delta i åtgärden kan det i stället bli aktuellt med en föreskrift om deltagande i ett motivationsprogram med stöd av andra punkten.

Av *fjärde punkten* framgår att en särskild föreskrift får avse arbete, utbildning eller annan sysselsättning. Den föreskriftsmöjligheten syftar främst till att åstadkomma en positiv förändring av den dömdes sociala situation, vilket i sin tur kan främja hans eller hennes anpassning i samhället och minska risken för återfall i brott. Med arbete avses avlönat arbete på grund av anställning eller annan förvärvsverksamhet. Begreppet sysselsättning ska ges en vid tolkning och en föreskrift om sysselsättning kan t.ex. avse studier, ideellt arbete i en förening eller praktik. Det avgörande är att det ur ett återfallsförebyggande perspektiv framstår som en lämplig sysselsättning och att den är möjlig att kontrollera.

Enligt *femte punkten* får en särskild föreskrift avse anvisningar om boendet. Det kan exempelvis handla om placering på ett behandlingshem eller ett annat boende som tillhandahåller stöd- och kontrollåtgärder. En föreskrift av det aktuella slaget kan vara av värde med hänsyn till den dömdes möjlighet till rehabilitering och även fylla en viktig funktion ur kontrollsynpunkt. Genom ett ordnat boende förbättras den dömdes förutsättningar att tillgodogöra sig återfallsförebyggande insatser och sköta sitt arbete eller annan sysselsättning.

I *sjätte punkten* ges möjlighet att besluta om en särskild föreskrift som avser vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas. Möjligheten kan användas bl.a. för att hålla den dömde borta från en viss miljö i syfte att t.ex. motverka återfall i brott gentemot en viss person. Den kan också användas i syfte att förhindra att den dömde uppehåller sig i en kriminell miljö där han eller hon riskerar att utsättas för sådan påverkan som är negativ för hans eller hennes anpassning i samhället. Det kan handla om ett förbud att vistas i närheten av ett brottsoffers bostad eller andra platser där risken för återfall bedöms vara särskilt stor. Det kan också handla om förbud att vistas på vissa utpekade platser där narkotikaförsäljning är vanligt förekommande eller där kriminellt belastade vistas, såsom torg, parker eller andra mötesplatser. Det kan också gälla restauranger, pubar eller liknande. Förbudet kan även avse en lokal eller en bostad som har anknytning till organiserad brottslighet eller till ett kriminellt nätverk. Om risken för återfall i brott är kopplad till att den dömde beger sig till någon annan kommun eller stadsdel, kan förbudet avse det. Platsen eller området måste anges specifikt i föreskriften och avgränsas tydligt. När det gäller föreskrifter om platser där den dömde ska vara skyldig att vistas kan det handla om att, som ett komplement till en föreskrift om boende enligt femte punkten, föreskriva en skyldighet att under vissa tider vistas i ett särskilt anvisat boende. Eftersom en vistelseföreskrift innebär en inskränkning av den dömdes rörelsefrihet ska behovet alltid prövas mot proportionalitetsprincipen (jfr 1 kap. 6 §). Om föreskriften avser en skyldighet för den dömde att vistas på viss plats eller inom ett visst område bör den regelmässigt begränsas till vissa särskilt angivna tider, t.ex. att den dömde ska vistas i bostaden under ett visst antal timmar nattetid. (Jfr prop. 2020/21:85 s. 53 och 54 samt prop. 2018/19:77 s. 62 och 63.)

Av *sjunde punkten* följer att en särskild föreskrift får avse skyldighet för den dömde att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov

för kontroll av att den dömde inte är påverkad av alkohol eller andra beroendeframkallande medel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Med andra beroendeframkallande medel avses exempelvis narkotika och preparat som thinner. Möjligheten att meddela föreskrifter om skyldighet att lämna prov för alkohol- eller drogkontroll kan vara av väsentlig betydelse för att genomföra olika typer av vård eller behandling mot missbruk. På så sätt kan efterlevnaden av en vård- eller behandlingsföreskrift kontrolleras. En kontrollföreskrift får dock ges även utan samband med en föreskrift om vård eller annan behandling enligt tredje punkten. Även om behovet normalt är mer framträdande för den som ska genomgå vård eller behandling mot missbruk kan det finnas behov av en kontrollföreskrift också i andra fall när det kan ställas krav på nykterhet, som t.ex. vid fullgörande av en föreskrift om boende, arbete eller annan programverksamhet.

Av *tredje stycket* följer att elektroniska hjälpmedel får användas vid nykterhetskontroller enligt andra stycket sjunde punkten. Det innebär bl.a. att sådana nykterhetskontroller kan genomföras på distans med hjälp av ansiktsigenkänning (jfr 1 kap. 9 §). Vidare anges att urinprov inte får tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

I *fjärde stycket* anges att en särskild föreskrift enligt andra stycket sjätte punkten även får beslutas om det kan antas behövas för att tillgodose målsägandens behov av trygghet. Det innebär att det är möjligt att besluta om en vistelseföreskrift i syfte att skydda brottsoffret, även om det inte går att identifiera ett behov utifrån återfallsrisk eller anpassningsbehov hos den dömde. För att en vistelseföreskrift ska meddelas på den grunden räcker det dock inte med en oro hos målsäganden, utan det måste finnas konkreta omständigheter som talar för att en vistelseföreskrift behövs för att skydda honom eller henne. Vid denna bedömning kan karaktären av den dömdes tidigare brottslighet beaktas, men även andra omständigheter som hänför sig till honom eller henne. Det kan vara fråga om att den dömde uttalat sig om målsäganden eller uppträtt på ett sådant sätt att det kan anses finnas en ökad risk för att den dömde kommer att utsätta honom eller henne för exempelvis förföljelse eller allvarliga trakasserier. Därutöver kan beteendemönster som har sin grund i psykisk sjukdom eller missbruk hos den dömde tala för att en sådan risk finns. Behovet av en sådan föreskrift måste också alltid prövas mot proportionalitetsprincipen. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas, enligt vad som framgår av 1 kap. 6 §. Om en vistelseföreskrift beslutas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet bör det ofta finnas ett behov av att föreskriften förenas med elektronisk övervakning (se 9 §).

9 § Om det behövs för att kontrollera att en särskild föreskrift enligt 8 § följs får Kriminalvården besluta om elektronisk övervakning.

Elektronisk övervakning får beslutas för högst sex månader åt gången.

Paragrafen innehåller bestämmelser om elektronisk övervakning för att kontrollera att en särskild föreskrift vid en övervakningssanktion följs. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.17.

I *första stycket* anges att Kriminalvården får besluta om elektronisk övervakning om det behövs för att kontrollera att en särskild föreskrift enligt 8 § följs. Ett beslut om elektronisk övervakning kan ofta vara motiverat vid föreskrifter avseende boende och vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas. Det gäller även om vistelseföreskriften beslutas i syfte att tillgodose målsägandens behov av trygghet, eftersom elektronisk övervakning i ett sådant fall ofta kan anses behövligt för att ge målsägan-den ett reellt skydd. Eftersom elektronisk övervakning är en ingripande åtgärd för den enskilde får beslut om sådan övervakning dock inte fattas slentrianmässigt. Vid bedömningen måste proportionalitetsprincipen beaktas och om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas (se 1 kap. 6 §).

Enligt *andra stycket* får elektronisk övervakning beslutas för högst sex månader åt gången. Av 10 § följer att Kriminalvården löpande ska ompröva behovet av elektronisk övervakning. Genom att elektronisk övervakning får beslutas för en period om högst sex månader åt gången understryks behovet av omprövning ytterligare. Tiden för elektronisk övervakning ska bestämmas efter omständigheterna i det enskilda fallet och med beaktande av proportionalitetsprincipen.

10 § Om det finns skäl för det får Kriminalvården under prövotiden ändra beslut enligt 3–9 §§ och enligt 27 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken, eller besluta om nya åtgärder enligt dessa bestämmelser.

Paragrafen innehåller regler om ändring av tidigare beslut och beslut om nya åtgärder vid övervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.18.

I paragrafen anges att om det finns skäl för det får Kriminalvården under prövotiden ändra beslut enligt 3–9 §§ och enligt 27 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken. Kriminalvården får också besluta om nya åtgärder enligt dessa paragrafer. Behovet av sådana åtgärder som Kriminalvården beslutar vid en övervakningssanktion ska alltså omprövas löpande. Det kan exempelvis finnas anledning att ändra tidigare beslut eller besluta om ytterligare åtgärder såväl i fråga om inskränkningar i rörelsefriheten och kontroll av, respektive undantag från, sådana inskränkningar. Detsamma gäller för särskilda föreskrifter och elektronisk övervakning vid sådana föreskrifter. Också när det gäller förordnande av övervakare och biträdande övervakare kan det finnas anledning för Kriminalvården att ompröva ett tidigare ställningstagande. Kriminalvården ska även under prövotiden kunna ändra ett tidigare beslut om att övervakningen ska upphöra före prövotidens utgång. Det innebär att Kriminalvården har en skyldighet att löpande ompröva behovet av övervakning. Om det finns skäl att exempelvis förlänga en övervakningstid som enligt ett tidigare beslut har förkortats kan Kriminalvården besluta om det.

Möjligheten att ändra ett tidigare beslut eller att besluta om nya åtgärder kräver inte att den dömde har misskött sig, utan det avgörande är personens behov av stöd och kontroll. Det kan finnas olika anledningar till ändring av tidigare beslutade åtgärder och beslut om ytterligare åtgärder. Exempelvis kan en risk- eller behovsbedömning föranleda att det efter genomförda åtgärder krävs nya åtgärder. Det kan också vara så att planerade åtgärder avbrutits eller inte har kommit till stånd. Kriminal-

vården har både en möjlighet och en skyldighet att fortlöpande pröva om beslutade åtgärder är ändamålsenliga med hänsyn till målet med verkställigheten.

4 kap. Åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion

Anmälan till Kriminalvården

1 § En biträdande kontrollör eller en biträdande övervakare ska, om han eller hon bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst respektive övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Paragrafen innehåller bestämmelser om anmälningsskyldighet för biträdande kontrollörer och biträdande övervakare. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.8 och 6.8.11.

Enligt paragrafen ska en biträdande kontrollör eller en biträdande övervakare, om han eller hon bedömer att den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst respektive övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården. Att en sådan anmälan görs är en förutsättning för att Kriminalvården ska kunna utföra sitt uppdrag som verkställande myndighet och vidta åtgärder vid brister i fullgörandet av tilläggssanktionen. När det gäller biträdande övervakare har anmälningsskyldigheten en formell betydelse endast om den biträdande övervakaren inte är en kriminalvårdstjänsteman.

2 § Den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder ska, om den dömde på ett allvarligt sätt bryter mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Paragrafen föreskriver en anmälningsskyldighet för externa vårdgivare. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.19.

Av paragrafen framgår att den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder omedelbart ska göra en anmälan till Kriminalvården, om den dömde på ett allvarligt sätt bryter mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning. Anmälningsskyldigheten gäller alltså såväl vid övervakning som vid den del av en samhällstjänst som utgörs av annan verksamhet än oavlönat arbete. Den lagstadgade anmälningsskyldigheten syftar till att möjliggöra ett snabbt ingripande från Kriminalvårdens sida i sådana situationer och att underlätta informationsutbyte. Anmälningsskyldigheten avser inte mindre förseelser, vilket markeras av att anmälan ska ske vid allvarliga åsidosättanden av de skyldigheter som gäller. Att anmälningsskyldighet föreligger förändrar inte det förhållandet att ansvaret för verkställigheten ligger på Kriminalvården och att myndigheten ska kontrollera att särskilda föreskrifter vid övervakning följs.

Varning

3 § En fråga om varning enligt 27 kap. 5 § brottsbalken ska avgöras skyndsamt.

Innan Kriminalvården meddelar en varning ska den dömde ges tillfälle att yttra sig.

En varning ska utan dröjsmål meddelas den dömde personligen. Den dömde ska också få ett skriftligt besked om varningen.

Paragrafen innehåller vissa bestämmelser om varning. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.2.

Av paragrafens *första stycke* framgår att en fråga om varning vid brister i fullgörandet av de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, ska avgöras skyndsamt. Skyndsamhetskravet hänger samman med att syftet med varningen bl.a. är att tilläggssanktionen faktiskt ska bli fullgjord inom prövotiden. Den dömde ska således så snart som möjligt få besked om vad han eller hon har att rätta sig efter.

Enligt *andra stycket* ska den dömde ges tillfälle att yttra sig innan Kriminalvården meddelar en varning.

I *tredje stycket* anges att en varning utan dröjsmål ska meddelas den dömde personligen samt att den dömde också ska få ett skriftligt besked om varningen. Om det inte är möjligt att meddela varningen personligen för att den dömde inte inställer sig till Kriminalvården efter kallelse, får det övervägas om han eller hon ska omhändertas enligt 27 kap. 9 § brottsbalken.

Omhändertagande

4 § Om Kriminalvården bedömer att övervakningsnämnd eller domstol bör fatta beslut om omhändertagande enligt 27 kap. 9 § första stycket brottsbalken, ska Kriminalvården utan dröjsmål anmäla frågan till nämnden eller, om talan har väckts vid domstol efter begäran enligt 27 kap. 6 § brottsbalken, till åklagare.

Paragrafen innehåller bestämmelser om Kriminalvårdens skyldighet att anmäla till övervakningsnämnd eller åklagare om det finns behov av att omhänderta den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

5 § Kriminalvårdens beslut om omhändertagande enligt 27 kap. 9 § andra stycket brottsbalken ska omedelbart underställas övervakningsnämnd.

Paragrafen innehåller en bestämmelse om vidare handläggning med anledning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

I paragrafen anges att Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande omedelbart ska underställas övervakningsnämnd. På så sätt säkerställs att beslutet kan bli föremål för nämndens prövning i rätt tid (se 27 kap. 9 § andra stycket brottsbalken).

5 kap. Övriga bestämmelser

Bemyndigande

1 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter om verkställighet av villkorligt fängelse och nöjdförklaring.

Paragrafen innehåller ett bemyndigande enligt vilket regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer ges möjlighet att meddela

ytterligare föreskrifter om verkställighet av villkorligt fängelse och nöjdförklaring. Det kan exempelvis vara bestämmelser om inledande av verkställigheten. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.20.

Beslut och överklagande

2 § Beslut enligt denna lag fattas av Kriminalvården. Kriminalvårdens beslut gäller omedelbart, om inte något annat beslutas.

Av paragrafen framgår att det är Kriminalvården som fattar beslut i frågor som regleras i denna lag. Vidare framgår att Kriminalvårdens beslut enligt lagen gäller omedelbart, om inte något annat beslutas. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.21.

3 § Kriminalvårdens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol om beslutet gäller

1. skyldighet att lämna prov för kontroll enligt 2 kap. 2 § andra stycket,
2. att hela eller delar av en samhällstjänst ska ersättas med övervakning enligt 2 kap. 4 § 2,
3. helghemarrest enligt 3 kap. 4 §,
4. annan hemarrest enligt 3 kap. 5 §,
5. elektroniska hjälpmedel vid kontrollen av helghemarrest och annan hemarrest enligt 3 kap. 6 §,
6. undantag från helghemarrest och annan hemarrest enligt 3 kap. 7 §,
7. särskilda föreskrifter enligt 3 kap. 8 §, eller
8. elektronisk övervakning enligt 3 kap. 9 §.

Andra beslut enligt denna lag får inte överklagas.

Ett beslut enligt första stycket överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om överklagande. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.21.

Av *första stycket* framgår att Kriminalvårdens beslut enligt lagen överklagas till allmän förvaltningsdomstol. I åtta punkter anges vilka beslut som får överklagas. Den *första punkten* avser provtagning för kontroll av det nykterhetskrav som gäller vid utförande av samhällstjänst. Den *andra punkten* gäller beslut om att hela eller delar av en samhällstjänst ska ersättas med övervakning. Den *tredje* och *fjärde punkten* avser beslut om helghemarrest respektive annan hemarrest. Av den tredje och fjärde punkten följer därmed att också den avräkning av tid för frihetsberövande som kan påverka om den dömde ska vara underkastad helghemarrest eller annan hemarrest, och i så fall hur länge, kan bli föremål för domstolens överprövning (jfr 3 kap. 4 § fjärde stycket). Den *femte* och *sjätte punkten* avser beslut om elektroniska hjälpmedel vid kontrollen av helghemarrest och annan hemarrest respektive beslut om undantag från helghemarrest och annan hemarrest. Den *sjunde punkten* tar sikte på beslut om sådana särskilda föreskrifter som kan meddelas vid en övervakningssanktion och den *åttonde punkten* avser beslut om elektronisk övervakning för kontroll av en sådan föreskrift.

I *andra stycket* tydliggörs att andra beslut enligt lagen inte får överklagas. Någon möjlighet att överklaga beslut om att förordna övervakare

och biträdande övervakare finns alltså inte. Detsamma gäller beslut om en verkställighetsplan, även om verkställighetsplanen i och för sig kan innehålla beslut som är överklagbara enligt första stycket. Inte heller beslut om en arbetsplan kan överklagas.

I *tredje stycket* anges att ett beslut enligt första stycket överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven.

Av *fjärde stycket* framgår att det krävs prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätten.

13.2 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

1 kap.

3 § Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt överlämnande till *rättspsykiatrisk* vård*, de särskilda ungdomspåföljder som anges i 32 kap*. och säkerhetsförvaring.

I paragrafen definieras begreppet påföljd för brott genom en uttömmande uppräkning av de olika påföljderna. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Paragrafen anpassas till följd av att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Vidare utmönstras begreppet överlämnande till särskild vård. I stället anges i uppräkningen att, utöver straffen böter och fängelse samt påföljden säkerhetsförvaring, avses med påföljd för brott även överlämnande till rättspsykiatrisk vård och de särskilda ungdomspåföljder som anges i 32 kap.

5 § *I fråga om förhållandet mellan påföljderna är*
– fängelse att anse som ett svårare straff än böter*,*
– säkerhetsförvaring att anse som en svårare påföljd än fängelse på viss tid, och
– fängelse på livstid att anse som en svårare påföljd än säkerhetsförvaring.

Paragrafen innehåller anvisningar om hur vissa påföljder förhåller sig till varandra i svårhetsgrad. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

I paragrafen läggs till dels att säkerhetsförvaring är att anse som en svårare påföljd än fängelse på viss tid, dels att fängelse på livstid är att anse som en svårare påföljd än säkerhetsförvaring. I dessa delar motsvarar paragrafen delvis hittillsvarande 30 kap. 1 § första stycket.

Paragrafen ändras vidare genom att det hittillsvarande andra stycket om förhållandet mellan fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och säkerhetsförvaring tas bort som en följd av att systemet med villkorligt fängelse införs. I övrigt ändras paragrafen språkligt och redaktionellt.

25 kap.

8 § Bestämmelser om uppbörd och indrivning av böter finns i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Böter som inte betalas får, om inte annat är föreskrivet, förvandlas till fängelse i lägst en och högst tre månader enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen.

Om undanröjande av dagsböter som dömts ut som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff finns särskilda bestämmelser i 27 kap. 4 §.

Paragrafen avser bl.a. uppbörd, indrivning och förvandling av böter. Övervägandena finns i avsnitt 6.7.3, 6.10.1 och 7.8.

I *tredje stycket*, som är nytt, finns en upplysning om att det i 27 kap. 4 § finns särskilda bestämmelser om undanröjande av dagsböter som dömts ut som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff.

26 kap.

Kapitlet innehåller bestämmelser om fängelsestraff. Det införs nya bestämmelser med anledning av att fängelse kan dömas ut villkorligt och vissa befintliga bestämmelser ändras. Bestämmelserna delas också in under rubriker. Således placeras 1–3 §§ under rubriken ”Om den tillämpliga straffskalan”, 4 och 5 §§ under rubriken ”Verkställighet av fängelsestraff”, de nya 5 a–5 d §§ under rubriken ”Villkorligt fängelse”, 6–9 §§ under rubriken ”Villkorlig frigivning från fängelse som inte är villkorligt”, 10–20 §§ under rubriken ”Prövotid, övervakning och särskilda föreskrifter efter villkorlig frigivning” och 21–25 §§ under rubriken ”Övriga bestämmelser”.

Om den tillämpliga straffskalan

1 § Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid enligt vad som framgår av straffskalan för brottet eller annars är särskilt föreskrivet. Fängelse på viss tid får inte understiga en månad.

I paragrafen finns allmänna bestämmelser om längden på fängelsestraff. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Det hittillsvarande andra stycket om fängelse som döms ut i förening med skyddstillsyn enligt 28 kap. 3 § tas bort som en följd av att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Även tredje stycket med en upplysning om att det i fråga om fängelse som förvandlingsstraff för böter finns särskilda föreskrifter upphävs. Upphävandet innebär inte någon ändring i sak.

2 a § Om någon omständighet som avses i *28 kap. 8 §* beaktas vid bedömningen av straffvärdet, får för brottet dömas till fängelse på viss tid som överstiger maximistraffet enligt straffskalan för brottet. Straffet får dock inte vara mer än dubbelt så högt som detta, om inte annat följer av 3 §. Det får inte heller överstiga arton år.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förhöjt straffmaximum för brott som omfattas av den särskilda straffskärpningsgrunden för brott som har samband med kriminella nätverk. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Till följd av att den nämnda straffskärpningsgrunden flyttas från 29 kap. 2 a § till 28 kap. 8 § ändras hänvisningen till bestämmelsen i denna paragraf.

Verkställighet av fängelsestraff

4 § Den som dömts till fängelse *ska* tas in i kriminalvårdsanstalt *för verkställighet av straffet* om inte annat är särskilt föreskrivet *eller rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt (villkorligt fängelse)*.

I paragrafen finns en beskrivning av hur fängelsestraff verkställs. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.1 och 6.4.

Paragrafen ändras så att huvudregeln om att den som har dömts till fängelse ska tas in i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av straffet inte gäller om rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt (villkorligt fängelse). Förutsättningarna för villkorligt fängelse framgår av 28 kap. 15–17 §§, 31 kap. 5 § och 32 kap. 5 §. Paragrafen ändras även språkligt.

5 § Om ett fängelsestraff har börjat verkställas och hovrätten skärper fängelsestraffet, ska hovrättens dom eller beslut gälla omedelbart, om inte rätten beslutar något annat.

Första stycket ska dock inte gälla i fråga om ett fängelsestraff som *är villkorligt eller* har börjat verkställas enligt lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.

Paragrafen innehåller bestämmelser om omedelbar verkställighet i fall där ett fängelsestraff har börjat verkställas och hovrätten skärper fängelsestraffet. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Andra stycket ändras genom att det anges att bestämmelserna i första stycket om omedelbar verkställighet inte heller gäller i fråga om villkorliga fängelsestraff.

Villkorligt fängelse

5 a § *Om rätten har beslutat att ett fängelsestraff ska vara villkorligt löper en prövotid under två år eller den längre tid som motsvarar straffets längd. Prövotiden räknas från den dag rättens avgörande i den del som avser påföljd får laga kraft mot den dömde.*

Om rätten enligt 27 kap. 3 § andra stycket har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen, eller att ett fängelsestraff i den del straffet inte är villkorligt får verkställas omedelbart, räknas prövotiden från dagen för domen. Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, ska inte räknas in i prövotiden.

I paragrafen, som är ny, regleras prövotiden för villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.5 och 6.4.

Enligt *första stycket* löper prövotiden för villkorligt fängelse under två år eller den längre tid som motsvarar straffets längd. Prövotiden kan alltså aldrig understiga två år. Om ett fängelsestraff undantagsvis är villkorligt trots att straffet överstiger två år, motsvarar prövotiden straffets längd. Det skulle kunna inträffa vid synnerliga skäl eller vid delvis villkorligt fängelse (jfr 28 kap. 16 och 17 §§). Utgångspunkten är att prövotiden räknas från den dag rättens avgörande i den del som avser påföljd får laga kraft mot den dömde.

Av *andra stycket* framgår att vid beslut om omedelbar övervakning räknas prövotiden från dagen för domen. Vidare framgår att detsamma gäller vid beslut om omedelbar verkställighet av den ovillkorliga delen vid delvis villkorligt fängelse enligt 28 kap. 17 §.

I andra stycket anges därutöver att tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas inte ska räknas in i prövotiden. Om högre rätt har beslutat att straffet inte får verkställas (inhibition) och därefter dömer den tilltalade till villkorligt fängelse får han eller hon alltså endast

tillgodoräkna sig den tid under vilken verkställigheten har pågått. Samma sak gäller i andra motsvarande situationer, t.ex. om hovrätten har inhiberat verkställigheten och frikänner den tilltalade varefter han eller hon döms till villkorligt fängelse av Högsta domstolen. Av 27 kap. 3 § fjärde stycket framgår att tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, inte heller ska räknas in i övervakningstiden när ett villkorligt fängelsestraff har förenats med övervakning.

5 b § *Förutsättningarna för villkorligt fängelse framgår av 28 kap. 15–17 §§, 31 kap. 5 § och 32 kap. 5 §.*

Bestämmelser om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse finns i 27 kap. och bestämmelser om valet av tilläggssanktion finns i 28 kap. 18–21 §§.

Bestämmelser om upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt finns i 27 kap. 7 § och 34 kap. 4 a §.

Paragrafen, som är ny, innehåller hänvisningar till var vissa grundläggande bestämmelser om villkorligt fängelse finns. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

I *första stycket* anges att förutsättningarna för villkorligt fängelse framgår av 28 kap. 15–17 §§, 31 kap. 5 § och 32 kap. 5 §. Där framgår i vilka fall rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt.

Andra stycket anger att bestämmelser om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse finns i 27 kap. och bestämmelser om valet av tilläggssanktion finns i 28 kap. 18–21 §§.

I *tredje stycket* ges en upplysning om att bestämmelser om när rätten får upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff finns i 27 kap. 7 § och 34 kap. 4 a §. Av de hänvisade bestämmelserna följer att villkorligheten i princip förutsätter att den dömde dels fullgör den eller de tilläggssanktioner som straffet har förenats med, dels avhåller sig från fortsatt brottslighet under prövotiden.

5 c § *Bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse finns i lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse.*

Paragrafen, som är ny, innehåller en upplysning om att bestämmelser om verkställighet av villkorligt fängelse finns i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

5 d § *Ett villkorligt fängelsestraff är helt verkställt vid prövotidens utgång om beslutet att fängelsestraffet ska vara villkorligt inte längre kan upphävas. För verkställighet av dagsböter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse gäller dock regleringen i bötesverkställighetslagen (1979:189).*

Paragrafen, som är ny, reglerar när ett villkorligt fängelsestraff är helt verkställt. Det föreskrivs vidare att regleringen i bötesverkställighetslagen (1979:189) dock gäller för verkställighet av dagsböter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.5, 6.4 och 6.6.2.

Tidpunkten när en påföljd är verkställd har betydelse bl.a. för tillämpningen av 34 kap. om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom (se 34 kap. 1 § första stycket och 4 § första stycket). Ett villkorligt fängelsestraff är

som utgångspunkt helt verkställt när prövotiden har löpt ut, dvs. i allmänhet när två år har förflutit från det att det villkorliga fängelsestraffet fick laga kraft mot den dömde (jfr 26 kap. 5 a §). Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, får emellertid rätten – på talan av åklagare – enligt 27 kap. 7 § upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Detsamma gäller om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot dessa skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid. Ett sådant upphävandebeslut får meddelas även efter prövotidens utgång, om talan om upphävande har väckts före prövotidens utgång. Om en sådan talan har väckts anses det villkorliga fängelsestraffet inte vara helt verkställt, även om prövotiden skulle löpa ut.

Vidare ska ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt under vissa förutsättningar upphävas med anledning av att den dömde begår nya brott före prövotidens utgång (se 34 kap. 4 a §). Även ett sådant upphävandebeslut kan meddelas efter att prövotiden har löpt ut, om frågan tas upp i ett mål där den tilltalade har häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång. Det innebär att frågan om ett villkorligt fängelsestraff fullt ut har verkställts inte kan bedömas slutligt förrän efter denna tidpunkt. Om beslutet om villkorlighet inte upphävs ska straffet dock anses helt verkställt vid prövotidens utgång.

Att dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse verkställs enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen innebär att verkställigheten i första hand sker genom uppbörd eller indrivning. Indrivning av böter kan pågå till dess att böterna bortfaller – dvs. preskriberas – vilket enligt 35 kap. 7 § sker tidigast när fem år har förflutit från det att domen fick laga kraft. Verkställigheten av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse kan därmed pågå under en längre tid än prövotiden. En talan om att undanröja dagsböter som inte har betalats och i stället förena ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst eller övervakning ska dock väckas före prövotidens utgång (se 27 kap. 4 § andra stycket).

Villkorlig frigivning från fängelse som inte är villkorligt

6 § *Den som avtjänar* ett tidsbestämt fängelsestraff som *inte är villkorligt ska, om straffet* uppgår till sex år eller mer, friges villkorligt *när tre fjärdedelar av straffet har avtjänats*. Den som avtjänar ett *sådant* fängelsestraff som är kortare än sex år ska friges villkorligt när två tredjedelar av *straffet* har avtjänats.

Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.

Villkorlig frigivning får inte ske från

1. ett förvandlingsstraff för böter, eller

2. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.

Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser det som sägs i första stycket om fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om villkorlig frigivning. Övervägandena finns i avsnitt 6.4, 6.5.3 och 6.11.2.

Första stycket, som anger när den dömde som utgångspunkt ska friges villkorligt från ett tidsbestämt fängelsestraff, ändras på så sätt att det framgår att vad som avses är fängelsestraff som inte är villkorliga. Det görs också vissa språkliga och redaktionella ändringar.

I *tredje stycket* tas hänvisningen till fängelse som har dömts ut enligt 28 kap. 3 § bort som en följd av att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Någon motsvarande bestämmelse om att det vid delvis villkorligt fängelse inte ska ske någon villkorlig frigivning från den ovillkorliga delen av straffet införs inte, eftersom det redan följer av att den ovillkorliga delen inte får överstiga en tredjedel av den totala strafflängden (jfr 28 kap. 17 § andra stycket). Det medför att den avtjänade tiden aldrig når upp till den strafftid efter vilken villkorlig frigivning tidigast kan ske. Således kommer den ovillkorliga delen av ett delvis villkorligt fängelsestraff alltid att ha avtjänats innan villkorlig frigivning kan bli aktuellt enligt första stycket. Stycket ändras också redaktionellt.

Fjärde stycket är nytt. Bestämmelsen reglerar hur tidpunkten för villkorlig frigivning ska beräknas vid avtjänande av ett fängelsestraff som från början har varit villkorligt men där beslutet om villkorlighet senare har upphävts. Om rätten i ett sådant fall har fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion (se 27 kap. 8 § och 34 kap. 4 b §), görs ett avdrag från strafftiden med det antal månader som enligt rättens beslut om upphävande ska avräknas. Tidpunkten för villkorlig frigivning beräknas sedan utifrån den strafftid som återstår efter denna avräkning. Det innebär att om någon exempelvis har dömts till villkorligt fängelse i sex månader och rätten i ett upphävandebeslut fastställer att två månader ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörande av tilläggssanktion beräknas tidpunkten för villkorlig frigivning utifrån en strafflängd på fyra månader. Det blir alltså inte fråga om ett tillgodoräknande såsom avtjänad tid, utan en ren avräkning på strafftiden, även om längden av det utdömda fängelsestraffet kvarstår i och för sig.

8 § Om flera fängelsestraff verkställs samtidigt, ska vid tillämpning av 6 § första stycket hänsyn tas till den sammanlagda fängelsetiden. Detta gäller dock inte tid för fängelse som verkställs

1. med tillämpning av 6 § andra stycket,
2. *efter* en dom *där rätten har beslutat att en del av straffet ska vara villkorlig* enligt 28 kap. *17* §,
3. på grund av ett beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §, eller
4. som förvandlingsstraff för böter.

Som avtjänad tid räknas även tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande.

Paragrafen innehåller bestämmelser om beräkning av tidpunkten för villkorlig frigivning om flera fängelsestraff sammanträffar på verkställighetsstadiet. Övervägandena finns i avsnitt 6.4 och 6.5.3.

I *första stycket andra meningen* finns undantag från huvudregeln att den samlade strafftiden ska ligga till grund för beslut om villkorlig frigivning

enligt 6 § första stycket i de fall flera fängelsestraff avtjänas samtidigt. Den anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att hänvisningen i *andra punkten* till fängelse som verkställs med anledning av en dom enligt 28 kap. 3 § tas bort. I stället anges det i punkten att sammanläggning inte ska göras när det gäller tid för fängelse som verkställs efter en dom där rätten har beslutat att en del av straffet ska vara villkorlig enligt 28 kap. 17 §. Det sammanhänger med att delvis villkorligt fängelse inte heller i övrigt omfattas av reglerna om villkorlig frigivning (se kommentaren till 6 § tredje stycket). Den andra punkten är dock inte tillämplig i den situationen att beslutet om villkorlighet upphävs. Skulle den villkorliga delen av fängelsestraffet upphävas beräknas tiden för villkorlig frigivning utifrån den samlade strafflängd som återstår efter avräkning med anledning av fullgörandet av en tilläggssanktion. Straffet är i en sådan situation att anse som ovillkorligt i dess helhet. Den dömde kommer i en sådan situation normalt inte att avtjäna en större del av fängelsestraffet i anstalt än om han eller hon hade dömts till ett ovillkorligt fängelsestraff.

I *andra stycket* görs en språklig ändring.

25 § Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller säkerhetsförvaring, ska livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång dom på säkerhetsförvaring och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning, ska säkerhetsförvaringen träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång en dom på fängelse på viss tid i minst två år och en dom på böter eller förvandlingsstraff för böter som har meddelats innan den förstnämnda påföljden har börjat verkställas, ska fängelsestraffet träda i stället för den andra påföljden.

Paragrafen innehåller bestämmelser om konkurrens på verkställighetsstadiet mellan en påföljd som innebär ett långvarigt frihetsberövande och andra påföljder. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Första och andra styckena anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att villkorlig dom och skyddstillsyn tas bort från uppräkningen av de påföljder som livstidsstraff respektive säkerhetsförvaring ska träda i stället för om de verkställs samtidigt.

27 kap. Om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse

Kapitlet är nytt och ersätter hittillsvarande 27 kap. (Om villkorlig dom) och 28 kap. (Om skyddstillsyn). Det benämns ”Om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse”.

I 1–3 §§ finns bestämmelser om tilläggssanktionerna till villkorligt fängelse och i 4–9 §§ finns bestämmelser om åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion.

Tilläggssanktionerna

1 § Villkorligt fängelse får förenas med en skyldighet att betala dagsböter. Antalet dagsböter ska bestämmas till lägst 30 och högst 200.

Paragrafen reglerar möjligheten att förena villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.1 och 6.6.2.

I paragrafen framgår att villkorligt fängelse får förenas med en lägst 30 och högst 200 dagsböter.

Av 28 kap. 19 § första stycket framgår att dagsböter ska väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Som framgår av kommentaren till den paragrafen får dagsböter användas som tilläggssanktion på strafflängder uppemot ett år, om varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett strängare ingripande. Dagsbotens belopp fastställs på samma sätt som när dagsböter döms ut som ett självständigt straff (se 25 kap. 2 § andra stycket). Antalet dagsböter fastställs med utgångspunkt i det villkorliga fängelsestraffets längd. En utgångspunkt kan då vara att en månads villkorligt fängelse förenas med 30 dagsböter och att antalet dagsböter sedan ökar med 10 för varje månad som fängelsestraffets längd ökar till och med fyra månader, och därefter med 20 för varje månad som fängelsestraffets längd ökar till och med elva månader.

Hur många dagsböter som ska dömas ut när straffet, för att ingripandegraden ska skärpas, förenas med mer än en tilläggssanktion enligt 28 kap. 19 § andra stycket får avgöras utifrån vad som är lämpligt i det enskilda fallet. Om dagsböter undantagsvis väljs som tilläggssanktion vid delvis villkorligt fängelse (28 kap. 17 §), får antalet dagsböter bestämmas efter längden av straffet i den del som är villkorlig.

Om den tilltalade har varit frihetsberövad med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser och detta inte redan har beaktats som skäl för att helt eller delvis göra straffet villkorligt eller vid valet av tilläggssanktion, kan det villkorliga fängelsestraffet förenas med ett lägre antal dagsböter än vad som annars hade varit aktuellt. Ett riktmärke kan då vara att ett dygns frihetsberövande medför ett avdrag med tio dagsböter. Antalet dagsböter får dock inte heller i en sådan situation understiga 30. Av 28 kap. 21 § framgår emellertid att rätten, bl.a. på grund av ett frihetsberövande, får avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med dagsböter.

2 § Villkorligt fängelse får förenas med en skyldighet att fullgöra samhällstjänst. Antalet timmar samhällstjänst ska bestämmas till lägst 40 och högst 300.

I paragrafen regleras möjligheten att förena villkorligt fängelse med samhällstjänst som tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.1 och 6.6.3.

Enligt paragrafen får villkorligt fängelse förenas med en skyldighet att fullgöra lägst 40 och högst 300 timmar samhällstjänst.

I vilka fall samhällstjänst bör väljas som tilläggssanktion framgår av 28 kap. 18–21 §§. Övervakning och samhällstjänst är likställda i ingripandegrad. Valet mellan övervakning och samhällstjänst ska i stället göras med beaktande av den tilltalades behov av stöd och kontroll och övriga omständigheter. Samhällstjänsten ska huvudsakligen bestå i att den dömde utför oavlönat arbete. En mindre del får dock utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete (se 2 kap. 1 § lagen om verkställighet av

villkorligt fängelse). När någon döms till villkorligt fängelse med samhällstjänst som tilläggssanktion bestämmer rätten antalet timmar samhällstjänst. Sedan ankommer det på Kriminalvården att bestämma om en del av samhällstjänsten ska utgöras av annat än oavlönat arbete och i så fall vad det närmare innehållet ska vara.

När antalet timmar samhällstjänst bestäms bör en månads villkorligt fängelse som utgångspunkt kunna förenas med samhällstjänst i 40 timmar. Antalet timmar kan sedan öka med 20 för varje månad som fängelsestraffets längd ökar. I de undantagsfall där villkorligt fängelse används trots att straffet är ett år eller längre och samhällstjänst väljs som tilläggssanktion bör antalet timmar vara högre än 240. Så kan vara fallet bl.a. vid synnerliga skäl eller vid delvis villkorligt fängelse (se kommentarerna till 28 kap. 16 och 17 §§). Om straffet förenas med mer än en tilläggssanktion enligt 28 kap. 19 § andra stycket, får antalet timmar samhällstjänst bestämmas så att sanktionerna tillsammans framstår som tillräckligt ingripande. Vid delvis villkorligt fängelse bör antalet timmar samhällstjänst bestämmas med beaktande av längden av straffet i den del som är villkorlig.

Om den tilltalade har varit frihetsberövad med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser och detta inte redan har beaktats som skäl för att helt eller delvis göra straffet villkorligt, kan det villkorliga fängelsestraffet förenas med ett lägre antal timmar samhällstjänst än vad som annars hade varit aktuellt. Ett riktmärke kan då vara att ett dygns frihetsberövande motsvarar en timmes samhällstjänst. Samtidigt får antalet timmar inte heller i en sådan situation understiga 40. Av 28 kap. 21 § följer emellertid att rätten, bl.a. på grund av ett frihetsberövande, får avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion – dvs. att förena straffet med dagsböter – trots att en strängare sanktion är påkallad med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

3 § Villkorligt fängelse får förenas med övervakning.

Om det finns särskilda skäl får rätten besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen och, om straffet endast är delvis villkorligt, att straffet i den del som inte är villkorlig ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft. Om domen överklagas, får högre rätt besluta att verkställigheten ska avbrytas.

Övervakningen upphör vid prövotidens utgång, eller vid den tidigare tidpunkt som Kriminalvården beslutar. Övervakningstiden får dock inte understiga ett år.

Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, räknas inte in i övervakningstiden.

Paragrafen reglerar möjligheten att förena villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.1 och 6.6.4.

I *första stycket* anges att villkorligt fängelse får förenas med övervakning. Förutsättningarna för att välja övervakning som tilläggssanktion till villkorligt fängelse regleras i 28 kap. 18–21 §§. Övervakning och samhällstjänst är likställda i ingripandegrad. Valet mellan övervakning och samhällstjänst ska i stället göras med beaktande av den tilltalades behov av stöd och kontroll och övriga omständigheter. Hur verkställigheten av övervakning som tilläggssanktion är utformad och vilka närmare

skyldigheter som kan följa med en sådan sanktion framgår av 3 kap. lagen om verkställighet av villkorligt fängelse.

Av *andra stycket första meningen* framgår att om det finns särskilda skäl får rätten besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen. Bestämmelsen kan tillämpas även i sådana fall där rätten enligt 4 § undanröjer tilläggssanktionen dagsböter och i stället förenar det villkorliga fängelsestraffet med övervakning. Om rätten inte fattar något beslut om att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen, inleds övervakningen först när rättens avgörande i påföljdsdelen har fått laga kraft mot den dömde (se 1 kap. 2 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse). Särskilda skäl kan föreligga om den tilltalade har ett pågående missbruk och det därför är angeläget att övervakningen kan inledas i direkt anslutning till domen, så att vård- eller behandlingsinsatserna kan komma i gång.

Om straffet endast delvis är villkorligt får rätten besluta att straffet i den del som inte är villkorlig ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft. Även för det ställs det upp ett krav på särskilda skäl. Ett behandlingsbehov hos den tilltalade kan medföra att den ovillkorliga delen av straffet behöver avtjänas direkt för att övervakningen ska bli meningsfull, även i fall där det inte finns skäl att hålla honom eller henne häktad. Ett beslut om omedelbar straffverkställighet får göras efter en samlad bedömning av de omständigheter som talar för och mot ett sådant beslut. Behandlingsaspekter får då beaktas och ställas mot sådana omständigheter som att den tilltalade har förnekat den aktuella brottsligheten eller det annars finns anledning att anta att han eller hon kommer att överklaga domen.

I *andra stycket andra meningen* anges att om domen överklagas, får högre rätt besluta att verkställigheten ska avbrytas. Därigenom tydliggörs att högre rätt kan besluta om inhibition när det gäller förordnanden om omedelbar övervakning och omedelbar verkställighet av straffet i den ovillkorliga delen vid delvis villkorligt fängelse. Denna möjlighet bör främst användas i situationer när det är den dömde som har överklagat och överklagandet omfattar den utdömda påföljden eftersom den som inte godtar underinstansens bedömning, utan överklagar domen, inte bör vara skyldig att efterleva avgörandet förrän det har fått laga kraft. Vid ett sådant överklagande bör högre rätt därför i allmänhet besluta om avbrytande av verkställigheten. Det gäller oavsett om underrättens beslut endast gäller omedelbar övervakning eller även, vid delvis villkorligt fängelse, att straffet i den del som inte är villkorlig ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft.

Av *tredje stycket* framgår att övervakningen som utgångspunkt upphör vid prövotidens utgång. Kriminalvården får dock besluta att den ska upphöra vid en tidigare tidpunkt, så länge övervakningen inte understiger ett år. Att kunna avsluta övervakningen innan prövotiden har gått ut gör det möjligt för Kriminalvården att anpassa övervakningen efter förhållandena i det enskilda fallet. Kriminalvården ska därför löpande under prövotiden bedöma om övervakning behövs.

I *fjärde stycket* anges att tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, inte räknas in i övervakningstiden. Om högre rätt har beslutat om inhibition och därefter dömer den tilltalade till villkorligt fängelse med övervakning, får den tilltalade alltså inte tillgodoräkna sig

den tid under vilken verkställigheten har varit avbruten. Av 26 kap. 5 a § andra stycket framgår att tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, inte heller räknas in i prövotiden.

Åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion

4 § Om ett villkorligt fängelsestraff har förenats med en skyldighet att betala dagsböter och förutsättningarna för bötesförvandling enligt 15 § bötesverkställighetslagen (1979:189) är uppfyllda, får rätten, på talan av åklagare, undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan tilläggssanktion. I ett sådant fall får rätten också förlänga prövotiden med högst två år från den dag beslutet får laga kraft mot den dömde.

Talan ska väckas före prövotidens utgång.

Paragrafen reglerar förutsättningarna för att byta tilläggssanktion om den dömde inte betalar de dagsböter som ett villkorligt fängelsestraff har förenats med. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.1.

Av *första stycket* framgår att om ett villkorligt fängelsestraff har förenats med en skyldighet att betala dagsböter och förutsättningarna för bötesförvandling enligt 15 § bötesverkställighetslagen (1979:189) är uppfyllda, får rätten, på talan av åklagare, undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan tilläggssanktion, dvs. samhällstjänst eller övervakning. Dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse verkställs i första hand enligt bötesverkställighetslagen. Om böterna inte kan drivas in och det under prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet står klart att förutsättningarna för bötesförvandling enligt den lagen är uppfyllda, dvs. om den dömde avsiktligt har undandragit sig att betala eller om det från allmän synpunkt skulle framstå som stötande att den dömde undgår bötessanktionen, kan betalningsförsummelsen leda till att åtgärder vidtas med avseende på det villkorliga fängelsestraffet.

Bestämmelsen ger inte rätten möjlighet att upphäva beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt utan prövningen avser enbart frågan om det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med en annan tilläggssanktion än böter. I valet mellan samhällstjänst och övervakning ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Samhällstjänst ska inte väljas om en sådan sanktion är olämplig för den dömde (se 28 kap. 20 §). Om det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med övervakning behöver rätten även ta ställning till om det finns skäl att besluta om övervakningen ska gälla redan från dagen för beslutet (se 3 § andra stycket).

Om samhällstjänst väljs som ny tilläggssanktion i ett fall där den dömde har betalat en del av böterna kan rätten beakta den betalningen när antalet timmar samhällstjänst bestäms. Hur stor inverkan betalningen ska ha på timantalet får avgöras efter en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Antalet timmar får dock inte understiga 40 (se 2 §). Om övervakning i stället väljs som ny tilläggssanktion har rätten inte möjlighet att beakta den delvisa betalningen. Om det villkorliga fängelsestraffet är sex månader eller längre, kan Kriminalvården dock vid verkställigheten beakta den delvisa betalningen som skäl för att besluta om undantag från helghemarrest och annan hemarrest (se 3 kap. 7 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse).

Av första stycket framgår vidare att om böterna undanröjs och en annan tilläggssanktion beslutas, får rätten också förlänga prövotiden med högst två år från den dag beslutet får laga kraft mot den dömde. En sådan förlängning kan aktualiseras om det behövs för att den dömde ska hinna fullgöra den nya tilläggssanktionen inom prövotiden. Det kan finnas anledning för rätten att hämta in yttrande från Kriminalvården i fråga om behovet av förlängning i det enskilda fallet.

I *andra stycket* anges att talan ska väckas före prövotidens utgång.

5 § Om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst får Kriminalvården meddela honom eller henne en varning.

Om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakning får Kriminalvården besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter enligt 3 kap. 8 § lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse. Om sådana åtgärder anses otillräckliga får Kriminalvården meddela den dömde en varning.

En åtgärd enligt denna paragraf får inte beslutas efter prövotidens utgång.

Paragrafen innehåller bestämmelser om Kriminalvårdens möjligheter att meddela den dömde en varning och vissa andra beslut. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.2.

I *första stycket* anges att om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst får Kriminalvården meddela honom eller henne en varning. Syftet med varningen är att påverka den dömde till att fullgöra samhällstjänstsanktionen. Ett beslut om varning är den formella åtgärd som i första hand kommer i fråga när den som har fått en sådan sanktion inte fullgör det som åligger honom eller henne. Regleringen utesluter inte att Kriminalvården, innan det blir aktuellt att meddela en varning, vidtar andra mer informella åtgärder. Beroende på vad det bristande fullgörandet beror på kan det exempelvis finnas skäl att anpassa arbetsplanen efter den dömdes förutsättningar eller att förtydliga för den dömde vilka skyldigheter som följer av samhällstjänstsanktionen.

Om den dömde fortsätter att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att en varning har meddelats kan det leda till att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt upphävs (se 6 och 7 §§). Om det är uppenbart att ett beslut om varning inte kan påverka den dömde till att utföra samhällstjänsten – t.ex. på grund av att han eller hon uttryckligen vägrar att medverka – fyller en varning inte någon praktisk funktion. Det finns inte något hinder mot att Kriminalvården i en sådan situation begär att åklagare för talan om upphävande av beslutet om villkorlighet, även om den dömde inte har meddelats en varning.

Av *andra stycket* följer att om den dömde inte fullgör de skyldigheter som gäller vid övervakning får Kriminalvården besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter enligt 3 kap. 8 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Om den som har fått övervakning som tilläggssanktion bryter mot de skyldigheter som gäller vid övervakningen kan ett första steg för att få den dömde att fullgöra sina skyldigheter vara att Kriminalvården ändrar beslutade föreskrifter eller meddelar nya föreskrifter. Sådana åtgärder kan vara av såväl kontrollerande som stödjande karaktär. Vilken sorts ändringar eller nya föreskrifter som kan bli aktuella beror på vad bristen består i och vad som kan antas vara

orsaken till den. Regleringen utesluter inte att Kriminalvården, innan det blir aktuellt att fatta beslut enligt bestämmelsen, vidtar andra mer informella åtgärder.

Vidare framgår av andra stycket att om beslut som avser föreskrifter eller villkor anses otillräckliga får Kriminalvården meddela den dömde en varning. Syftet med varningen är att påverka den dömde till att fullgöra övervakningssanktionen. Skälet till att andra åtgärder i allmänhet bör prövas först är att varning är en relativt allvarlig åtgärd som i ett senare skede dessutom kan utgöra underlag för bedömningen att den dömde på ett sådant allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt bör upphävas (se 7 § andra stycket). En varning kan exempelvis meddelas den som trots en särskild förskrift om kontaktskyldighet fortsätter att missköta kontakten med sin övervakare. Det kan också vara aktuellt t.ex. om den som har en föreskrift om missbruksvård, och kanske dessutom en föreskrift om skyldighet att lämna prover för drogkontroll, fortsätter att vara påverkad av otillåtna preparat. Om bristerna i fullgörandet helt eller delvis beror på att Kriminalvården inte får kontakt med den dömde eller att denne inte inställer sig till myndigheten efter kallelse, får det övervägas om han eller hon ska omhändertas för att varning ska kunna meddelas (se 9 §). Om det är uppenbart att ett beslut om varning inte kan påverka den dömde till att fullgöra övervakningssanktionen – t.ex. på grund av att han eller hon uttryckligen vägrar att medverka – fyller en varning inte någon praktisk funktion. Det finns inte något hinder mot att Kriminalvården i en sådan situation begär att åklagare för talan om upphävande av beslutet om villkorlighet, även om den dömde inte har meddelats en varning.

För det fall att bristen består i att den dömde bryter mot ett sådant förbud att lämna bostaden som följer av helghemarrest eller annan hemarrest bör utgångspunkten vara att beslut avseende föreskrifter eller villkor är otillräckliga. En brist av det slaget kan inte heller mötas endast med informella åtgärder. Den första åtgärd som ska vidtas i ett sådant fall är i stället att den dömde meddelas en varning. Om den dömde fortsätter att bryta mot hemarresten, trots att varning har meddelats, talar det för att han eller hon på ett sådant allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid övervakning att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt ska upphävas (se 7 § andra stycket).

Kriminalvården ska som utgångspunkt bara besluta om varning vid ett tillfälle per klient och villkorligt fängelsestraff. Om den dömde fortsätter att åsidosätta sina skyldigheter trots att varning har meddelats finns det ofta anledning för myndigheten att begära att åklagare för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt (se 6 §). Det gäller både vid samhällstjänst och övervakning.

Enligt *tredje stycket* får en åtgärd enligt paragrafen inte beslutas efter prövotidens utgång.

6 § Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Talan ska väckas före prövotidens utgång.

Första och andra styckena gäller också om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid.

Av paragrafen framgår när Kriminalvården ska begära att åklagare för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.3 och 6.9.5.

I *första stycket* anges att om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. När Kriminalvården ska avgöra om förutsättningarna för en begäran enligt bestämmelsen är uppfyllda ska i allmänhet såväl bristernas allvar som frågan om Kriminalvårdens åtgärder kan anses uttömda bedömas i ljuset av vilka åtgärder som myndigheten redan har vidtagit. Normalt krävs det att den dömde har meddelats en varning, som visat sig verkningslös, innan Kriminalvården begär att åklagare för talan om upphävande. Det kan emellertid också beaktas i vilken utsträckning Kriminalvården vid en övervakningssanktion har beslutat om att föreskrifter eller andra villkor ändras eller beslutat om nya föreskrifter. Även vissa informella åtgärder – såsom att det har gjorts anpassningar av en arbetsplan för samhällstjänst och att den dömdes skyldigheter enligt en sådan plan har förtydligats – kan ha betydelse för bedömningen. I vissa situationer kan det vara uppenbart att ett beslut om varning inte kan påverka den dömde till att fullgöra tilläggssanktionen. Så kan vara fallet om den dömde tydligt deklarerar att han eller hon inte kommer att medverka eller genom sitt agerande visar att han eller hon inte har för avsikt att följa det som gäller. I sådana situationer finns det inte något hinder mot att Kriminalvården begär att åklagare för talan om upphävande, även om den dömde inte har meddelats en varning eller varit föremål för några andra åtgärder med anledning av det bristande fullgörandet av tilläggssanktionen.

Enligt *andra stycket* ska talan väckas före prövotidens utgång. Av 38 kap. 5 § framgår att talan ska anses väckt när åklagarens ansökan om upphävande delgavs den dömde.

Av *tredje stycket* framgår att Kriminalvården skyndsamt ska begära att åklagare för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt också i den situationen att det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid. Så kan exempelvis vara fallet om den dömde befinner sig i något annat land och det inte går att överföra verkställigheten av det villkorliga fängelsestraffet dit. Även när det efter domen visar sig att en helghemarrest eller annan hemarrest inte kan verkställas, kan det i vissa fall finnas ett behov av att upphäva beslutet om villkorlighet (jfr kommentaren till 3 kap. 7 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse). Detsamma gäller när någon under prövotiden för ett villkorligt fängelsestraff dömts till ovillkorligt fängelse för nya brott och rätten avstått från att upphäva beslutet om villkorlighet för att den antagit att det ovillkorliga straffet inte skulle hindra fullgörandet av den tilläggssanktion

som det villkorliga straffet förenats med (jfr 34 kap. 4 a § första stycket 2), men det senare visar sig att det antagandet varit felaktigt. För dessa och andra liknande situationer där det inte är möjligt att verkställa en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, utan att det beror på att den dömde har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, möjliggör bestämmelsen att en talan om upphävande kan väckas. Vid en samhällstjänstsanktion kan saken i vissa fall lösas genom att Kriminalvården ersätter hela eller delar av sanktionen med övervakning eller, om endast ett fåtal timmar kvarstår, genom att Kriminalvården sätter ned antalet timmar samhällstjänst (se 2 kap. 4 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse). Den möjligheten bör då utnyttjas i stället för att Kriminalvården initierar en talan om upphävande.

Kriminalvårdens skyldighet att hos åklagaren begära att en sådan talan förs är begränsad till fall där tilläggssanktionen *till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid*. Bestämmelsen är alltså endast tillämplig vid mer långvariga hinder mot verkställighet och endast om avvikelsen är väsentlig. Om en betydande del av tilläggssanktionen har verkställts ska det inte göras någon begäran enligt bestämmelsen. Vidare krävs det för bestämmelsens tillämplighet att hindret mot verkställighet faktiskt har uppstått, vilket framgår av att det ska *ha visat sig att* tilläggssanktionen inte kan fullgöras i den mening som avses.

7 § Rätten får på talan av åklagare upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, eller om förhållandena är sådana som avses i 6 § tredje stycket. Ett sådant beslut om upphävande får meddelas endast om domen har fått laga kraft.

Vid bedömningen av om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter ska det särskilt beaktas om den dömde

1. har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att en varning har meddelats,
2. på annat sätt har gett uttryck för att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen, eller
3. vid upprepade tillfällen har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen.

Särskilda bestämmelser om brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning finns i 31 kap.

I paragrafen anges förutsättningarna för upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.4 och 6.9.5.

Enligt *första stycket* får rätten på talan av åklagare upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid samhällstjänst eller övervakning, eller om förhållandena är sådana som avses i 6 § tredje stycket. Om det väcks en talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, ska rätten endast ta ställning till om upphävande ska ske eller om yrkandet om detta ska avslås. Rätten kan alltså inte besluta om några mindre ingripande åtgärder än upphävande. Om rätten upphäver beslutet om villkorlighet ska den dömde inte längre fullgöra en tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med. Av hänvisningen till 6 § tredje stycket följer att beslut om

upphävande kan vara aktuellt inte endast vid allvarliga brister i fullgörandet av tilläggssanktionen, utan också om det, av något annat skäl har visat sig att en samhällstjänst eller övervakning till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid.

Av första stycket framgår vidare att ett upphävandebeslut får meddelas endast om domen har fått laga kraft.

I *andra stycket* anges vissa omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om den dömde har brutit mot sina skyldigheter på ett allvarligt sätt.

Av *första punkten* framgår att det särskilt ska beaktas om den dömde har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att en varning har meddelats. Om en varning har meddelats och den dömde ändå inte följer vad som gäller för honom eller henne enligt tilläggssanktionen är det ett tydligt exempel på att han eller hon har brutit mot sina skyldigheter på ett allvarligt sätt.

I den *andra punkten* anges att det särskilt ska beaktas om den dömde på annat sätt gett uttryck för att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen. Exempelvis kan det vara så att den dömde uttryckligen vägrar att medverka eller att han eller hon på något annat sätt aktivt omöjliggör att verkställigheten ens kan börja planeras. Om det som ligger den dömde till last är så flagrant kan det vara uppenbart att ett beslut om varning inte skulle påverka den dömde till att fullgöra tilläggssanktionen. En varning fyller då inte någon praktisk funktion och beslutet om villkorlighet kan upphävas även utan att det föregås av en varning eller andra åtgärder som visat sig verkningslösa. Enbart ett uttalande från den dömde av innebörden att han eller hon inte har för avsikt att rätta sig efter de skyldigheter som gäller för sanktionen räcker inte för ett upphävande. För att ett upphävande ska aktualiseras i den typen av situationer måste den dömde också rent faktiskt ha brutit mot de skyldigheter som gäller för tilläggssanktionen.

Den *tredje punkten* tar sikte på sådana fall där den dömde vid upprepade tillfällen har brutit mot de skyldigheter som gäller för sanktionen. Så kan exempelvis vara fallet om den dömde vid samhällstjänst uteblir från flera arbetspass eller under övervakningen vid upprepade tillfällen uteblir från de mötestillfällen som gäller för ett behandlingsprogram. Även i dessa fall kan det framstå som att en varning eller andra åtgärder inte fyller någon praktisk funktion. Beslutet om villkorlighet kan då många gånger upphävas utan att föregås av en varning eller annan åtgärd.

Exemplen i de tre punkterna är inte avsedda att vara uttömmande och även andra förhållanden kan anses utgöra allvarliga brister. Exempelvis kan en engångshändelse av allvarligare slag i vissa fall föranleda ett upphävandebeslut. Det skulle då kunna handla om att den dömde varit mycket våldsam, utåtagerande eller hotfull vid ett arbetspass för samhällstjänst eller mötestillfälle under övervakningen. Vid prövningen av om bristerna i fullgörandet är så allvarliga att de bör leda till att beslutet om villkorlighet upphävs måste rätten givetvis ta hänsyn till samtliga relevanta förhållanden.

I *tredje stycket* anges att det finns särskilda bestämmelser om brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning finns i 31 kap.

8 § Om rätten med stöd av 7 § upphäver ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt och den dömde delvis har fullgjort en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, ska rätten fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas med anledning av fullgörandet. Detsamma gäller om det villkorliga fängelsestraffet även är förenat med eller tidigare har varit förenat med en skyldighet att betala dagsböter och den dömde helt eller delvis har betalat böterna.

Paragrafen innehåller bestämmelser om avräkning med anledning av en tidigare delvis fullgjord tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.6.

Av paragrafens *första mening* framgåratt om den dömde har fullgjort delar av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion och om rätten med stöd av 7 § upphäver ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, ska rätten fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas med anledning av fullgörandet. Om beslutet om villkorlighet upphävs kan alltså det förhållandet att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion dessförinnan delvis har fullgjorts tillgodoräknas den dömde genom avräkning. Avräkningen ska göras i hela månader och inte i dagar. Någon avräkning för den del av prövotiden som har förflutit ska däremot inte göras. Beslutet ska grundas på en skälighetsbedömning och hur lång tid som ska avräknas får avgöras av rätten efter omständigheterna i det enskilda fallet.

När det gäller fullgjord samhällstjänst kan en utgångspunkt vara att rätten räknar om antalet timmar samhällstjänst enligt vad som är tänkt att gälla när samhällstjänst väljs som tilläggssanktion och antalet timmar bestäms (se kommentaren till 2 §). Det innebär t.ex. att om den dömde har fått ett villkorligt fängelsestraff på fyra månader med 100 timmar samhällstjänst och har utfört 40 av dessa när beslutet om villkorlighet ska upphävas avräknas två månader från fängelsestraffet. Om antalet utförda samhällstjänsttimmar i stället är färre än 40, men minst 20, kan en månad avräknas. Om den dömde har utfört ett färre antal timmar än 20 bör någon avräkning som utgångspunkt inte ske. Omvänt ska rätten inte göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på minst en månad kvarstår. Det innebär att även den som har utfört en stor andel av samhällstjänsttimmarna, men inte alla, riskerar att behöva avtjäna i vart fall en månads fängelse ovillkorligt.

Om det i stället är en övervakningssanktion som delvis har fullgjorts beror den tid som ska avräknas på dels under hur lång tid som övervakningen har pågått, dels hur ingripande innehållet i övervakningen har varit. Två månaders välskött övervakning kan som utgångspunkt motsvara en månads fängelse. Det innebär att för den som har skött övervakningen under två månader avräknas en månad från fängelsestraffet. Det sagda gäller under förutsättning att den dömde har uppfyllt inte endast den kontaktskyldighet som alltid innefattas i en övervakningssanktion, utan även de föreskrifter eller andra villkor som Kriminalvården har beslutat i det enskilda fallet. Om den dömde har stått under helghemarrest eller annan hemarrest förutsätts det också att de inskränkningarna har efterlevts för att den dömde ska anses ha skött övervakningen under en viss tid. Om övervakningen har skötts under kortare tid än två månader bör som utgångspunkt inte någon avräkning ske. Även om det nu anförda kan tjäna som utgångspunkt kan det i vissa fall också finnas skäl att beakta att en övervakningssanktion har haft ett särskilt ingripande innehåll. Det gäller

inte minst om den dömde har deltagit i programverksamhet med ett stort antal mötestimmar på kort tid. Antalet genomförda mötestimmar bör då – under förutsättning att den dömde har skött övervakningen också i övrigt – ges i vart fall samma betydelse som antalet utförda timmar samhällstjänst bör ges enligt vad som anges ovan. I likhet med vad som gäller beträffande fullgjord samhällstjänst bör rätten inte heller när det gäller övervakning göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på en månad kvarstår.

Hur stor avräkning som ska göras i en situation där den dömde har fått både en samhällstjänst- och en övervakningssanktion får avgöras av rätten med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Av paragrafens *andra mening* framgår att avräkning också ska ske om det villkorliga fängelsestraffet även är förenat med eller tidigare har varit förenat med en skyldighet att betala dagsböter och den dömde helt eller delvis har betalat böterna. En första situation där betalning av böter kan tillgodoräknas den dömde genom avräkning är alltså den att den dömde, förutom dagsböter som tilläggssanktion, också har fått en samhällstjänst- eller övervakningssanktion och beslutet om villkorlighet upphävs med anledning av att den dömde inte har fullgjort samhällstjänsten eller övervakningen. Regleringen medför att rätten kan behöva hämta in information från Polismyndigheten om hur stor del av bötesbeloppet som har flutit in. En andra situation där betalning av böter kan tillgodoräknas den dömde är om det villkorliga fängelsestraffet tidigare har varit förenat med en skyldighet att betala dagsböter. Om rätten enligt 4 § undanröjer dagsböter som tilläggssanktion och förenar det villkorliga fängelsestraffet med en annan tilläggssanktion och den dömde dessförinnan har betalat en del av böterna kan alltså betalningen beaktas genom avräkning i samband med ett senare beslut om upphävande av villkorligheten. Det gäller även om den nya tilläggssanktionen är samhällstjänst och rätten har tagit hänsyn till den delvisa betalningen vid bestämmande av antalet samhällstjänsttimmar.

När det gäller betalda böter bör en utgångspunkt kunna vara att ett belopp som motsvarar 20 dagsböter kan ge avräkning med en månad. Det innebär t.ex. att om den dömde har fått ett villkorligt fängelsestraff på fyra månader med 60 dagsböter som tilläggssanktion och tidigare har betalat ett belopp motsvarande 40 av dessa när beslutet om villkorlighet ska upphävas avräknas två månader. Om den dömde har betalat ett belopp som motsvarar ett lägre antal dagsböter än 20 bör någon avräkning som utgångspunkt inte ske. Rätten bör alltså precis som vid delvis fullgjord samhällstjänst eller övervakning inte göra en mer omfattande avräkning än att ett fängelsestraff på minst en månad kvarstår.

9 § Om det uppkommer fråga om att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller om att åtgärder som avses i 5 § ska beslutas, får övervakningsnämnden eller den domstol där talan enligt 6 § förs besluta att den dömde på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare, om omständigheterna föranleder det. Ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Under de förutsättningar som anges i första stycket får Kriminalvården besluta att tillfälligt omhänderta den dömde. Kriminalvårdens beslut gäller omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla.

Ett omhändertagande får inte pågå längre tid än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får ett nytt beslut fattas om att den dömde ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka.

Är den dömde omhändertagen när rätten med stöd av 7 § upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, får rätten besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft.

Ett omhändertagande får inte pågå efter prövotidens utgång.

I paragrafen regleras förutsättningarna för att omhänderta den dömde i avvaktan på åtgärder med anledning av bristande fullgörande av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Av *första stycket* framgår att om det uppkommer fråga om att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller om att åtgärder som avses i 5 § ska beslutas, får övervakningsnämnden besluta att den dömde på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare, om omständigheterna föranleder det. Samma möjlighet gäller för den domstol där talan om upphävande förs enligt 6 §. I båda fallen ska beslutet om omhändertagande omprövas så ofta det finns anledning till det. Behov av omhändertagande kan i första hand antas uppstå när den som har fått en övervakningssanktion undandrar sig övervakningen, bryter mot särskilda föreskrifter eller inte efterlever eventuell helghemarrest eller annan hemarrest. Det kan antas att personer som döms till villkorligt fängelse med samhällstjänst i allmänhet lever under så pass välordnade förhållanden att de sällan behöver omhändertas. Ett sådant behov kan dock uppstå om Kriminalvården inte får kontakt med den dömde eller om han eller hon inte inställer sig till myndigheten efter kallelse. Det kan också bli aktuellt med omhändertagande om den som har fått en samhällstjänstsanktion uteblir från sammanträden i övervakningsnämnden.

Enligt *andra stycket* får Kriminalvården besluta att tillfälligt omhänderta den dömde, under de förutsättningar som anges i första stycket. Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande gäller omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla. Att prövningen ska göras dagen därpå innebär att nämnden har det kommande dygnet på sig att fatta beslut. Även om fristen för övervakningsnämndens prövning går ut en söndag, annan allmän helgdag, lördag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton, ska prövningen göras den dagen (se 2 § andra stycket 3 lagen [1930:173] om beräkning av lagstadgad tid).

I *tredje stycket* anges att ett omhändertagande inte får pågå längre tid än en vecka. Om det finns synnerliga skäl får dock ett nytt beslut fattas om att den dömde ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka. Synnerliga skäl kan föreligga exempelvis om den dömde har återfallit i missbruk. Tidsfristen börjar när beslutet om omhändertagande verkställs. Om inte beslut om upphävande av villkorligheten har meddelats inom den tid som anges i bestämmelsen ska den dömde friges (jfr fjärde stycket).

Av *fjärde stycket* följer att om den dömde är omhändertagen när rätten med stöd av 7 § upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, får rätten besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft. Ett sådant beslut bör meddelas om det kan antas att

den dömde annars kommer att undandra sig verkställigheten av fängelsestraffet eller om det av annat skäl, t.ex. på grund av risk för fortsatt brottslighet, bedöms som angeläget att den dömde inte försätts på fri fot före det att verkställigheten påbörjas.

Enligt *femte stycket* får ett omhändertagande inte pågå efter prövotidens utgång.

28 kap. Om bestämmande av straff

Kapitlet är nytt och ersätter hittillsvarande 29 kap. (Om straffmätning och påföljdseftergift) och 30 kap. (Om val av påföljd). Det nya kapitlet har en annan struktur och ett modernare språk än de hittillsvarande. Det benämns ”Om bestämmande av straff”.

Flera paragrafer överensstämmer i sak med de hittillsvarande bestämmelserna. I dessa fall är författningskommentaren utformad så att det anges vilken eller vilka paragrafer i hittillsvarande kapitel som den aktuella paragrafen motsvarar. Dessutom anges hänvisningar till tidigare förarbeten. I vissa fall anges att en paragraf delvis motsvarar en paragraf i hittillsvarande kapitel. Det kan då ha gjorts en ändring i sak. Då kommenteras de sakliga skillnaderna särskilt. Detsamma gäller om en paragraf i det nya kapitlet inte har någon tidigare motsvarighet.

Kapitlets innehåll

1 § I detta kapitel finns bestämmelser om hur straff bestäms och vissa allmänna bestämmelser om bestämmande av påföljd. De allmänna bestämmelserna finns i 2–4 §§. Bestämmelser om straffmätningen finns i 5–14 §§. I 15–17 §§ finns bestämmelser om under vilka förutsättningar rätten får besluta att ett fängelsestraff helt eller delvis ska vara villkorligt och i 18–21 §§ finns bestämmelser om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Det finns en bestämmelse om påföljdseftergift i 22 §.

I paragrafen beskrivs kapitlets innehåll. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Allmänna bestämmelser

2 § Straff ska bestämmas till böter eller fängelse enligt vad som följer av detta kapitel. Förutsättningarna för att välja en annan påföljd framgår av 31–33 kap.

Av paragrafen framgår att straff ska bestämmas till böter eller fängelse enligt vad som följer av bestämmelserna i kapitlet. I paragrafen finns också en upplysning om att förutsättningarna för att välja en annan påföljd framgår av 31–33 kap. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.1 och 6.4.

3 § Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

Enligt paragrafen får ingen dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet. Bestämmelsen motsvarar hittillsvarande 30 kap. 2 §. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

4 § När någon döms för flera brott, ska rätten döma till en gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl, får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt.

När högre rätt dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt, ska brottsligheten i varje sådan dom leda till en särskild påföljd.

I paragrafen anges huvudregeln att det för flera brott ska dömas till en gemensam påföljd och när huvudregeln kan frångås. Övervägandena finns i avsnitt 6.4 och 6.10.9.

Paragrafen motsvarar delvis hittillsvarande 30 kap. 3 §. Jämfört med den regleringen tas möjligheten bort att döma till fängelse för ett eller flera brott och samtidigt döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn för brottsligheten i övrigt. I systemet med villkorligt fängelse finns i stället en möjlighet att besluta att de nuvarande icke frihetsberövande alternativen till fängelse ersätts av ett system med villkorligt fängelse. I de fall som hittills ha kunnat föranleda en tillämpning av bestämmelsen finns en möjlighet att i stället besluta att endast en del av ett fängelsestraff ska vara villkorlig (se 17 § första stycket 2).

Straffmätningen

Utgångspunkter för straffmätningen

5 § Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan med utgångspunkt i brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

I paragrafen anges utgångspunkterna för straffmätningen. Övervägandena finns i avsnitt 7.2.3.

Paragrafen motsvarar hittillsvarande 29 kap. 1 § första stycket (jfr prop. 1987/88:120 s. 77–79). Jämfört med den bestämmelsen ersätts ordet *efter* med uttrycket *med utgångspunkt i*. Ingen ändring i sak är avsedd.

Bedömningen av straffvärdet

6 § Vid bedömningen av straffvärdet för ett brott ska det beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda. Det ska också beaktas vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta och vilka avsikter eller motiv som han eller hon har haft.

De omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen.

I paragrafen regleras grunderna för bedömningen av straffvärdet. Övervägandena finns i avsnitt 7.2.

Paragrafens *första stycke* motsvarar i huvudsak hittillsvarande 29 kap. 1 § andra stycket (jfr prop. 1987/88:120 s. 80 och 81 samt prop. 2009/10:147 s. 40). Jämfört med den regleringen framgår att bestämmelserna gäller vid bedömningen av straffvärdet för *ett* brott. I 10 § finns särskilda regler som gäller vid bedömningen av straffvärdet när ett gemensamt straff för flera brott bestäms. Den aktuella regleringen har dock även betydelse i den situationen, på så sätt att rätten vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde som utgångspunkt ska lägga

samman straffvärdena för vart och ett av brotten (se vidare kommentaren till 10 §).

Jämfört med hittillsvarande reglering läggs det i *första meningen* även till en upplysning om att det är den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för *brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda*, som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet. Med begreppet brottsoffer avses den som har utsatts för ett brott. Ett brottsoffer kan exempelvis vara en målsägande vid ett vålds-, sexual- eller förmögenhetsbrott.

Andra skyddsvärda intressen än brottsoffers aktualiseras vid brott där det inte finns ett brottsoffer i en mer direkt mening, t.ex. vid narkotikabrott, skattebrott eller rattfylleri. Vilken skada som anses vara relevant för brottsligheten får då avgöras utifrån det intresse eller det värde som kränks genom brottet. I vissa fall är det inte heller möjligt att peka ut endast ett skyddsvärt intresse. Ett sådant exempel är våld mot tjänsteman. Det brottet har både den enskilda, dvs. brottsoffret, och det allmänna som skyddsobjekt.

Av *första stycket andra meningen* framgår att det, liksom enligt hittillsvarande reglering, endast är sådana omständigheter som täcks av gärningspersonens uppsåt eller, om det rör sig om ett oaktsamhetsbrott, oaktsamhet som får beaktas. När det gäller gärningspersonens avsikter eller motiv medför bestämmelsens utformning fortfarande att s.k. subjektiva överskott ska beaktas. Det kan t.ex. vara fråga om att gärningspersonen avsåg att en misshandel skulle få allvarligare effekter än vad som blev fallet.

I *andra stycket*, som saknar motsvarighet i hittillsvarande reglering, anges att de omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen.

Av bestämmelsen följer att rätten, vid bedömningen av straffvärdet, ska ta ställning till om det föreligger några omständigheter vid brottet som inte alls eller inte tillräckligt har beaktats genom rubriceringen av brottet, inklusive kvalificeringen av brottet till en viss grad. Det kan röra sig om sådana omständigheter som räknas upp i 7 och 9 §§, men även andra omständigheter. Omständigheterna ska dock vara sådana som allmänt kan beaktas inom ramen för straffvärdebedömningen (jfr första stycket).

Om det finns omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska de ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen. Regleringen innebär att kvalitativa skillnader mellan olika gärningar ska återspeglas på ett påtagligt sätt i straffvärdet. Det gäller vid såväl uppsåtliga gärningar som gärningar där det för ansvar är tillräckligt med oaktsamhet. En skillnad i kvantitet, såsom att den stulna egendomen i det ena fallet har haft ett större värde, kan få betydelse om den är sådan att den också kan sägas motsvara en skillnad i kvalitativt hänseende.

Det går inte att i generella termer ange vad ett tydligt genomslag innebär i förhållande till de enskilda brottens straffskalor. Av betydelse är bl.a. om det finns flera försvårande eller förmildrande omständigheter, med vilken styrka omständigheterna gör sig gällande i det enskilda fallet och i vilken utsträckning de har beaktats redan vid rubriceringen av brottet. Av att omständigheterna ska ges ett tydligt genomslag följer dock att minimistraffet endast ska komma till användning när det inte finns någon omständighet som går utöver förutsättningarna för att en viss straffskala är

tillämplig. Om en viss gärning ligger nära att rubriceras som en allvarligare grad av brottet i fråga, ska ett straff nära den brottstypens minimistraff eller ett straff strax därunder användas. Finns det inte någon allvarligare grad ska maximistraffet eller ett straff som är något lägre dömas ut när de omständigheter som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig är påtagligt försvårande. Så är fallet även om gärningspersonen i teorin exempelvis hade kunnat utöva ännu mer våld eller tillgodogöra sig ännu mer egendom.

Att omständigheterna ska ges ett tydligt genomslag kan i vissa fall leda till att en gärning som hittills har lett till dagsböter i stället bedöms ha ett straffvärde på fängelsenivå. I många fall ges dock just på bötesbrottnivå kvantifierbara faktorer redan enligt hittillsvarande praxis ett tydligt genomslag. I sådana fall bör bestämmelsen ges en begränsad effekt, under förutsättning att det inte i det enskilda fallet finns försvårande omständigheter i övrigt.

Ett brott som kan illustrera hur metoden ska tillämpas är rån av normalgraden. Omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den straffskalan ska vara tillämplig kan t.ex. bestå i att ett rån har utförts av flera personer, att ett vapen har använts eller att det har förekommit förnedrande inslag. I jämförelse med den lindrigast tänkbara formen av rån av normalgraden har en gärning som innefattar sådana försvårande omständigheter ett betydligt högre straffvärde. Ett annat exempel är misshandel. Misshandel föreligger bl.a. om någon tillfogat någon annan smärta eller kroppskada. Ett betydande kroppsligt obehag utgör regelmässigt ett fysiskt lidande som medför att rekvisitet smärta i misshandelsbestämmelsen är uppfyllt. Om smärtan varit stark eller ihållande bör därmed den omständigheten ges ett tydligt genomslag i straffvärdebedömningen. Normalt sett finns det också anledning att se allvarligare på en gärning som inte endast orsakat smärta utan också kroppsskada. I jämförelse med den lindrigast tänkbara formen av misshandel har en gärning som orsakat allvarlig kroppsskada ett betydligt högre straffvärde.

Ytterligare ett brott som kan illustrera bestämmelsens tillämpning är grovt rattfylleri. I fall där alkoholkoncentrationen är högre än vad som krävs för att straffskalan ska vara tillämplig bör straffvärdet bestämmas över straffminimum. En mycket hög alkoholkoncentration bör föranleda ett betydligt högre straffvärde. Finns det därutöver andra försvårande omständigheter, t.ex. att den tilltalade kört en inte obetydlig sträcka, att körningen skett på allmän väg, på ett trafikfarligt sätt eller liknande bör även dessa omständigheter ges ett tydligt genomslag. Är omständigheterna påtagligt försvårande bör den övre delen av straffskalan, inbegripet maximistraffet, användas.

Vid förmögenhetsbrott kan ett beaktansvärt högre belopp ha samma påverkan på straffvärdet. Det är dock inte endast den monetära aspekten som påverkar straffvärdet vid ekonomisk brottslighet. Andra försvårande omständigheter, som ska ges ett tydligt genomslag i straffvärdebedömningen, kan t.ex. vara att ett bokföringsbrott begåtts i syfte att tvätta pengar från narkotikaverksamhet, att ett skattebrott utgjort eller ingått som ett led i ett omfattande och välplanerat angrepp på skattesystemet, att ett bidragsbrott utgjort eller ingått som ett led i motsvarande angrepp på välfärdssystemet eller att brottsligheten i övrigt haft samhällshotande inslag.

Bestämmelsen i andra stycket är inte avsedd att minska betydelsen av den särskilda straffskärpningsgrunden i 8 §. Om det föreligger sådana synnerligen försvårande omständigheter som anges i den paragrafen ska dessa ges det genomslag i straffvärdebedömningen som anges där.

Paragrafen innehåller ingen motsvarande reglering som den i hittillsvarande 29 kap. 1 § andra stycket andra meningen om att det vid bedömningen av straffvärdet särskilt ska beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Om det finns omständigheter vid ett sådant brott som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska de dock ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen på det sätt som nyss beskrivits.

7 § Vid straffvärdebedömningen ska det, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, som försvårande särskilt beaktas om

1. den tilltalade har avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått,
2. den tilltalade har visat stor hänsynslöshet,
3. den tilltalade har utnyttjat ett numerärt överläge eller annars har utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,
4. den tilltalade har utnyttjat sin ställning eller i övrigt har missbrukat ett särskilt förtroende,
5. den tilltalade har förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. brottet har utgjort ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller om brottet har föregåtts av särskild planering,
7. ett motiv för brottet har varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, kön, könsidentitet eller könsuttryck eller annan liknande omständighet,
8. brottet har varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person,
9. brottet har begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående har innehaft ett uppdrag som förtroendevald i stat, kommun, region, Sametinget eller Europaparlamentet,
10. ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, eller
11. brottet har begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående yrkesmässigt har bedrivit nyhetsförmedling eller annan journalistik.

Paragrafen innehåller en exemplifierande uppräkning av omständigheter som, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, särskilt ska beaktas som försvårande vid bedömningen av straffvärdet. Övervägandena finns i avsnitt 7.2.3.

Paragrafen motsvarar hittillsvarande 29 kap. 2 § (jfr prop. 1987/88:120 s. 81–84, prop. 2009/10:147 s. 42–44 och prop. 2025/26:218). De ändringar som görs är endast språkliga.

I enlighet med 6 § andra stycket ska de i paragrafen uppräknade omständigheterna ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen. Se vidare kommentaren till den bestämmelsen.

8 § Vid straffvärdebedömningen ska det, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, som synnerligen försvårande beaktas om brottet har utgjort ett led i

1. en brottslighet som har utövats i organiserad form, eller

2. verksamheten inom en grupp av personer som har utövat allvarlig brottslighet.

Detsamma gäller om brottet har inneburit eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt har omfattat ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person eller en uppsåtligen framkallad fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom och brottet

1. har innefattat användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne och har begåtts på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt har omfattat att det fullbordade brottet skulle begås på ett sådant sätt, eller

2. har haft bakgrund i eller varit ägnat att framkalla en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne används.

I fall som avses i första eller andra stycket ska straffvärdet bedömas som dubbelt så högt som det annars hade varit, om inte den tilltalades roll i verksamheten eller övriga omständigheter motiverar en annan bedömning.

Paragrafen innehåller en uttömmande uppräkning av omständigheter som, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp, ska beaktas som synnerligen försvårande vid bedömningen av straffvärdet. Övervägandena finns i avsnitt 7.2.3.

Paragrafen motsvarar hittillsvarande 29 kap. 2 a § (jfr prop. 2025/26:218). De ändringar som görs är endast språkliga.

9 § Vid straffvärdebedömningen ska det, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp eller är föreskrivet för vissa fall, som förmildrande särskilt beaktas om

1. brottet har föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,

2. den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning har haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak har haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. den tilltalades handlande har stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,

4. brottet har föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller

5. gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får det dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Paragrafen innehåller en exemplifierande uppräkning av omständigheter som, vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp eller är föreskrivet för vissa fall, särskilt ska beaktas som förmildrande. Övervägandena finns i avsnitt 7.2.3.

Paragrafen motsvarar i huvudsak hittillsvarande 29 kap. 3 § (jfr prop. 1987/88:120 s. 85–88 och prop. 2009/10:147 s. 44 och 45).

Jämfört med hittillsvarande reglering framgår det av *första stycket första meningen* att omständigheterna ska beaktas vid sidan av vad som gäller i övrigt för varje brottstyp. Härmed avses främst vad som framgår direkt av straffbestämmelserna men även exempelvis av förarbeten och rättspraxis (jfr även 7 och 8 §§). Tillägget är gjort i förtydligande syfte och ingen ändring i sak är avsedd. Liksom hittills ska även beaktas vad som är föreskrivet för vissa fall (jfr prop. 1987/88:120 s. 85).

I enlighet med 6 § andra stycket ska de i paragrafen uppräknade omständigheterna ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen. Se vidare kommentaren till den bestämmelsen.

10 § När ett gemensamt straff för flera brott bestäms ska rätten vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde som utgångspunkt lägga samman straffvärdena för vart och ett av brotten. Vid bedömningen ska också brottslighetens sammantagna allvar och det samband som kan finnas mellan brotten beaktas.

Paragrafen reglerar tillvägagångssättet för bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde. Den saknar motsvarighet i det hittillsvarande regelverket. Övervägandena finns i avsnitt 8.3 och 8.4.

När ett gemensamt straff för flera brott bestäms ska rätten, enligt *första meningen*, vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde som utgångspunkt lägga samman straffvärdena för vart och ett av brotten. Utgångspunkten är därmed att straffvärdet motsvarar summan av straffvärdena för de brott som ingår i brottsligheten. Det framgår av 5 § att straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan med utgångspunkt i brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Det innebär att principerna om ekvivalens och proportionalitet ska ligga till grund för straffmätningen, både när det är fråga om ett brott och när det rör sig om flerfaldig brottslighet. Straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet ska alltså utgå från summan av straffvärdena för de brott som ingår i brottsligheten. I 6 § regleras straffvärdebedömningen när det är fråga om ett brott (se kommentaren till den paragrafen). En sammanläggning av de enskilda brottens straffvärden enligt första meningen förutsätter att det kan fastställas vilket antal brott som den tilltalade har begått. I vissa fall är det inte möjligt. Så kan vara fallet när någon döms för flera brott under en viss period, utan att det exakta antalet tillfällen är känt. I sådana undantagsfall kan en sammanläggning av enskilda straffvärden givetvis inte göras för den del av brottsligheten som inte går att bestämma till ett visst antal. Bedömningen får i så fall, beträffande den del av brottsligheten som inte går att bestämma till antal, inriktas på hela det brottsliga förfarandet enligt paragrafens andra mening. Det kan också förekomma att summan av de enskilda brottens straffvärden överstiger det högsta föreskrivna straffet enligt den gemensamma straffskalan. I sådana fall kan straffet inte bestämmas så att det motsvarar en sammanläggning av de enskilda brottens straffvärden.

Enligt *andra meningen* ska vid bedömningen också brottslighetens sammantagna allvar och det samband som kan finnas mellan brotten beaktas. Det innebär att en helhetsbedömning alltid ska göras. Avvikelser från summan av de enskilda brottens straffvärden får därmed göras om det finns anledning till det i det enskilda fallet. En liknande bedömning görs enligt rättspraxis i den hittillsvarande ordningen för att kontrollera att det straffvärde som beräknats inte framstår som oproportionerligt i förhållande till den typ av brottslighet som är aktuell (se NJA 2008 s. 359).

När det gäller den del av bedömningen som tar sikte på brottslighetens sammantagna allvar bör rätten kontrollera att summan av de enskilda straffvärdena inte avviker från straffvärdet för annan brottslighet av motsvarande allvar. Denna bestämmelse är ett uttryck för intresset av

relativ proportionalitet. Bedömningen bör göras med beaktande av straffskalan för respektive brott. Exempelvis kan summan av straffvärdena för ett mindre antal inbrottsstölder, som har ett lägsta föreskrivet fängelsestraff om ett år, motsvara straffvärdet för ett grovt rån eller en grov våldtäkt. Eftersom de senare brotten är avsevärt mycket allvarligare än inbrottsstöld bör hänsyn till brottslighetens sammantagna allvar i ett sådant fall leda till att inbrottsstölderna anses motsvara ett lägre straffvärde.

När det är fråga om brott som har ett tydligt kvantitativt inslag finns det, med hänsyn till brottslighetens sammantagna allvar, ofta anledning att jämföra med vad straffvärdet hade uppgått till om det hade rört sig om ett enda brott. Narkotikabrottslighet, ekonomisk brottslighet och sådana förmögenhetsbrott som endast leder till en ren ekonomisk skada kan ofta utgöra sådan brottslighet. Vid narkotikabrott utgör mängden narkotika, med beaktande av preparatets farlighet, ofta en viktig omständighet för straffvärdebedömningen. När det gäller ekonomisk brottslighet och många slags förmögenhetsbrott utgör den ekonomiska skadan typiskt sett en omständighet av motsvarande vikt. Andra omständigheter kan också ha stor betydelse för bedömningen av brottslighetens allvar men åtminstone på lägre straffvärdenivåer utgör en viss kvantitativ faktor ofta den viktigaste omständigheten för att bedöma brottslighetens allvar när det gäller dessa typer av brott. Det bör då beaktas att den kvantifierbara skadan eller faran ofta ges en avtagande betydelse vid bedömningen av straffvärdet för ett brott (jfr NJA 2018 s. 150). Det finns därför, vid straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet som utgörs av denna typ av brott, anledning att jämföra summan av straffvärdena för de enskilda brotten med det straffvärde som ett brott avseende samma mängd narkotika eller samma ekonomiska skada skulle motsvara. Om skillnaden framstår som omotiverat stor kan det finnas skäl att justera det sammanlagda värdet. Dessa typer av brott skiljer sig inte minst från brott som inneburit ett angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person. När det är fråga om sådana angrepp kan allvaret i brottsligheten inte på samma sätt bedömas i förhållande till en kvantitativ faktor. Det finns vid sådan brottslighet alltså ett betydligt mindre utrymme att frångå straffvärdet för de enskilda brotten.

Det finns i vissa fall skäl att beakta vilket högsta straff som gäller för de olika brott som det döms för. Ibland kan något brott ha ett maximistraff som är betydligt högre än vad som gäller för de övriga. Det kan leda till att den gemensamma straffskalan för den samlade brottsligheten blir mycket hög i jämförelse med straffskalan för merparten av brotten som begåtts. Om exempelvis någon har begått ett olaga frihetsberövande med ett straffvärde om ett års fängelse och därutöver ett mycket stort antal bedrägerier av normal svårhetsgrad skulle den samlade brottslighetens straffvärde teoretiskt sett kunna bli 18 års fängelse. Det beror på att straffskalan för olaga frihetsberövande sträcker sig till tio års fängelse och att det därutöver, med tillämpning av bestämmelserna i 26 kap. 2 §, kan bli möjligt att lägga till ytterligare åtta års fängelse. För att upprätthålla proportionaliteten i ett sådant fall bör, vid bedömningen av straffvärdet för ett mycket stort antal brott, hänsyn tas till maximistraffet för just dessa brott, även om den tilltalade också har begått något enstaka brott av allvarligare slag som ska läggas till de övriga.

Av andra meningen framgår vidare att det samband som kan finnas mellan brotten ska beaktas. Sambandet kan bestå i att brottsligheten har utövats systematiskt eller utgjorts av upprepade angrepp mot samma intresse. Sådana samband kan ge anledning till en strängare bedömning än annars. Frågor om samband kan också aktualiseras vid brottslighetskonkurrens. Det kan göra att antalet brott blir mindre relevant för straffvärdebedömningen än i normala fall.

Det framgår av 7 § 6 att det vid straffvärdebedömningen som försvårande ska beaktas om brottet har utgjort ett led i en brottslighet som utövats systematiskt. Det samband som i sådana fall finns mellan brotten kan alltså göra att straffvärdet blir högre än vad det annars hade varit. Ett systematiskt förfarande innebär därför att utrymmet blir mindre än annars att bedöma straffvärdet som lägre än vad summan av de enskilda brottens straffvärden uppgår till. Det gäller i vart fall om systematiken inte även har beaktats vid gradindelningen av de enskilda brotten.

Sambandet mellan brotten kan också bestå i att upprepade brott har begåtts mot samma intresse. Särskilt när det är fråga om upprepade angrepp mot samma person finns det anledning att se allvarligare på brottsligheten vid en helhetsbedömning än vad som följer av en sammanläggning av de enskilda straffvärdena enligt första meningen. Den fortlöpande kränkning och utsatthet som ett brottsoffer därigenom kan ha utsatts för kan göra att det finns anledning att se strängare på brottsligheten än annars. I stor utsträckning beaktas denna typ av samband redan inom ramen för särskilda brottstyper som tar sikte på upprepade kränkningar mot samma person. Det gäller t.ex. för fridskränkningsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. Det förekommer dock att upprepade kränkningar av samma person faller utanför dessa bestämmelsers tillämpningsområde, exempelvis för att brottsoffret inte ingår i den personkrets som dessa brott tar sikte på. I vissa sådana fall kan det förekomma att en sammanläggning av straffvärdena för de enskilda brotten inte fullt ut motsvarar allvaret i den samlade brottsligheten. Brottsligheten bör då kunna anses motsvara ett straffvärde som överstiger vad en sammanläggning av de enskilda straffvärdena skulle uppgå till. Den situationen uppstår framför allt när inget av de brott som upprepats mot samma person i sig har ett särskilt högt straffvärde. När de brott som har upprepats mot samma person är så allvarliga att de är att hänföra till en strängare straffskala än vad som följer av de nämnda brotten i 4 kap. finns det mera sällan anledning att bedöma straffvärdet som högre än vad en sammanläggning innebär. Straffvärdet för de brott som det i dessa fall kan röra sig om, såsom våldtäkt eller grov våldtäkt, är så högt att det finns ett mycket begränsat utrymme att se allvarligare på upprepad sådan brottslighet än vad en sammanläggning innebär.

När sambandet består i att de aktuella brotten begåtts i likartad konkurrens, dvs. när samma straffbud har överträtts flera gånger, kan det i vissa fall finnas skäl att låta antalet brott få mindre betydelse än annars. Det närmare antalet brott som bestäms kan ibland bero på mer eller mindre oförutsedda eller slumpartade förhållanden som inte har betydelse för straffvärdet. Så kan exempelvis vara fallet när en gärning pågår under en viss tid men avbryts tillfälligt med följden att det döms för mer än ett brott. Även i många andra fall kan brotten ha ett sådant starkt samband i tid och rum att det antal brott som bestäms blir av underordnad betydelse för

bedömningen av straffvärdet. När det däremot gäller brott mot liv, hälsa eller trygghet till person, där antalet personer som utsatts för brottet ofta blir avgörande för brottsantalet, bör normalt sett hela de enskilda brottens straffvärde beaktas.

Det finns också skäl att särskilt beakta om sambandet mellan brotten består i att ett eller flera brott har ingått som ett led i utövandet av ett annat brott eller om olika straffbud annars har överträtts inom ramen för ett och samma händelseförlopp, s.k. olikartad konkurrens. I sådana fall kan en viss del av brottsligheten många gånger konsumeras som subsidiär till eller medbestraffad med huvudbrottet. Om den tilltalade i stället döms för de olika brotten i konkurrens, enligt två eller flera straffbud, finns det typiskt sett skäl att beakta att det kan finnas straffvärdepåverkande omständigheter som är gemensamma för flera av brotten. Sådana omständigheter bör inte beaktas på ett sådant sätt att de får ett oproportionerligt stort genomslag. Bedömningen bör i ett sådant fall i stället oftast kunna ta sikte på brottsligheten sedd som en helhet, på liknande sätt som vid bedömningen av ett brott. Om något av brotten exempelvis är klart allvarligare än de övriga eller annars klart utmärker sig som huvudbrottet kan det emellertid ibland vara lämpligare att utgå från straffvärdet för det brottet och därefter ta ställning till i vilken mån den övriga brottsligheten tillför något försvårande.

Som ett riktmärke bör man ofta kunna utgå från att straffvärdet inte ska understiga summan av straffvärdena för de tre allvarligaste brotten. Det gäller särskilt när det är fråga om ett större antal brott som ska bedömas samtidigt.

Enligt 26 kap. 2 § fjärde stycket kan fängelse på livstid dömas ut som gemensamt straff om flera av brotten har ett maximistraff som uppgår till fängelse i tolv år. Synnerligen grov misshandel, grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn har ett sådant straffmaximum. För att påföljden ska kunna bestämmas till livstids fängelse i sådana fall måste minst två av brotten ha ett sådant maximistraff i straffskalan. Vid den konkreta straffmätningen bör det emellertid ofta krävas betydligt fler brott med detta maximistraff än så för att ett livstidsstraff ska vara motiverat. Avgörande för om ett livstidsstraff ska dömas ut är ytterst om den flerfaldiga brottslighetens sammantagna allvar är jämförbar med allvaret i enskilda brott som bestraffas med fängelse på livstid (jfr prop. 2025/26:218, s. 203). Ett exempel på när så skulle kunna vara fallet är när någon, utöver två grova våldtäkter, har gjort sig skyldig till en mängd andra allvarliga sexualbrott. Det krävs att det vid en helhetsbedömning är fråga om ett straffvärde för den samlade brottsligheten som klart överstiger det högsta tidsbestämda straffet, dvs. fängelse i 18 år, för att fängelse på livstid ska kunna bli aktuellt.

Paragrafen tillämpas i princip på samma sätt när de enskilda brottens straffvärde motsvarar ett bötesstraff som när det motsvarar ett fängelsestraff. Liksom enligt hittillsvarande ordning kan situationen uppstå att en sammanläggning av straffvärdena för vart och ett av brotten överstiger det högsta föreskrivna bötesstraffet. Om det för något av de brott som ingår i brottsligheten är föreskrivet fängelse är det möjligt att bestämma en strängare påföljd än böter. Utrymmet att bedöma att straffvärdet för flera brott, som vart och ett endast motsvarar böter, tillsammans motsvarar fängelse varierar beroende på vilken typ av

brottslighet som det är fråga om. När det är fråga om utpräglad bötesbrottslighet, såsom eget bruk av narkotika, bör straffvärdet i princip alltid anses motsvara ett bötesstraff, även när det är fråga om ett stort antal brott. Det gäller också om det varit fråga om vanemässigt bruk av narkotika. I andra fall bör ett fängelsestraff däremot kunna komma i fråga även om straffvärdet för den samlade brottsligheten med utgångspunkt i de enskilda straffvärdena endast marginellt överstiger bötesmaximum. Således kan exempelvis upprepade fall av olaga hot eller sexuella ofredanden på bötesnivå i flera fall anses jämförbara med ett enda sådant brott på fängelsenivå. Likaså bör upprepade ringa stölder ibland kunna anses lika straffvärda som en enda stöld av normal svårhetsgrad. Frågan måste alltid avgöras utifrån en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Om endast något eller ett fåtal av brotten har fängelse i straffskalan finns det endast ett begränsat utrymme att för flera bötesbrott bedöma att straffvärdet motsvarar fängelse. Om merparten eller samtliga brott har fängelse i straffskalan är utrymmet att döma till fängelse större.

Straffmätningen i övrigt

11 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. Detta gäller dock inte om det finns förutsättningar att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Det gäller inte heller om den tidigare brottsligheten i tillräcklig utsträckning kan beaktas genom att

1. det döms till ett fängelsestraff som inte är villkorligt,
2. villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad, eller
3. ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs.

Vid bedömningen av den tidigare brottslighetens betydelse för straffmätningen ska särskilt beaktas

1. vilken omfattning den tidigare brottsligheten har haft,
2. vilken tid som har förflutit mellan brotten eller mellan tidpunkten för villkorlig frigivning och den nya brottsligheten,
3. om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade, och
4. om brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig eller om den nya brottsligheten är mer allvarlig än den tidigare brottsligheten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om betydelsen av tidigare brottslighet vid straffmätningen. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.3.

Paragrafen motsvarar delvis hittillsvarande 29 kap. 4 § (jfr prop. 1987/88:120, särskilt s. 88, och prop. 2025/26:181 s. 134 och 136). *Första stycket* ändras i flera avseenden för att anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Det ändras även språkligt och redaktionellt.

I *första meningen*, som överensstämmer med den hittillsvarande regleringen, anges att rätten vid straffmätningen i skärpande riktning ska ta hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet, dvs. mäta ut ett längre fängelsestraff eller ett högre bötesstraff. Av andra och tredje meningen framgår dock att detta inte gäller i vissa fall. Bestämmelserna kan tillsammans sägas ge uttryck för en prioriteringsordning när det gäller hur tidigare brottslighet ska beaktas.

Av *andra meningen*, som saknar motsvarighet i den hittillsvarande regleringen, framgår att tidigare brottslighet inte ska beaktas vid straffmätningen om det finns förutsättningar att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. I första hand beaktas tidigare brottslighet således inom

ramen för bedömningen av ingripandegraden i ett villkorligt fängelsestraff, vanligtvis genom valet av en strängare tilläggssanktion.

Av *tredje meningen första punkten* framgår att tidigare brottslighet i andra hand ska beaktas genom att ett fängelsestraff som inte är villkorligt döms ut. Punkten ersätter den hittillsvarande regleringen i den del som avsåg att tidigare brottslighet inte ska beaktas vid straffmätningen om den i tillräcklig utsträckning beaktas vid påföljdsvalet.

Av *tredje meningen andra och tredje punkten*, varav den senare saknar motsvarighet i den hittillsvarande regleringen, framgår att tidigare brottslighet i tredje hand ska beaktas genom åtgärder som avser den tidigare utdömda påföljden. Närmare bestämt gäller det genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad eller genom att ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs.

Av regleringen i tredje meningen följer att om ett ovillkorligt fängelsestraff ska dömas ut kan återfallsskärpning till en början bli aktuell när det varken kan beslutas om förverkande av villkorligt medgiven frihet eller om upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Om den tidigare brottsligheten då inte heller är avgörande för att straffet ska dömas ut ovillkorligt, t.ex. därför att straffvärdet är så högt att villkorligt fängelse är uteslutet redan av den anledningen, kan den beaktas i skärpande riktning vid straffmätningen. Även när den tidigare brottsligheten i och för sig kan beaktas på något av de sätt som anges i första–tredje punkten, men inte i sådan utsträckning att intresset av en skärpt reaktion tillgodoses, ska ett strängare straff mätas ut. Om ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs på grund av att den dömde återfallit i brott bör det dock endast sällan bli aktuellt att mäta ut ett längre fängelsestraff med anledning av den tidigare brottsligheten. I det fallet har nämligen den tilltalade normalt inte tidigare dömts till en strängare påföljd än just villkorligt fängelse. Därför bör det förhållandet att det döms till ovillkorligt fängelse för den nya brottsligheten, i förening med att det tidigare beslutet om villkorlighet upphävs, vanligen innebära att den tidigare brottsligheten kan anses tillräckligt beaktad. Ett mycket flagrant återfall bör dock, om den tid som med anledning av upphävandet ska avtjänas ovillkorligt samtidigt är kort, kunna medföra att den tidigare brottsligheten också beaktas i skärpande riktning vid straffmätningen.

Andra stycket motsvarar hittillsvarande 29 kap. 4 § andra stycket. De ändringar som görs är endast språkliga.

12 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om

1. den tilltalade efter förmåga har försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
2. den tilltalade frivilligt har angett sig,
3. ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
4. någon annan omständighet av samma tyngd särskilt påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

Paragrafen innehåller bestämmelser om strafflindringsgrunder, s.k. billighetsskäl. Övervägandena finns i avsnitt 9.2, 9.3 och 9.4.1.

Paragrafen motsvarar delvis hittillsvarande 29 kap. 5 §. Jämfört med den regleringen ändras *första stycket* i flera avseenden. De hittillsvarande bestämmelserna i första, andra, tredje och sjätte punkterna tas bort. Det innebär att de omständigheter som tidigare omfattades av dessa bestämmelser som utgångspunkt inte längre ska beaktas vid straffmätningen. Det görs vidare vissa språkliga och redaktionella ändringar. Ändringarna i första stycket, i de avseenden de berör sakliga förhållanden, påverkar även möjligheten att meddela påföljdseftergift (jfr 22 §).

Första och *andra punkten* motsvarar hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 4 och 5 (jfr prop. 1987/88:120 s. 91 och 92). Någon ändring av vilka förhållanden som kan omfattas av bestämmelserna är inte avsedd.

Tredje punkten motsvarar till sin utformning hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 7 (jfr prop. 2014/15:37 s. 28, 29 och 40). Eftersom den strafflindringsgrund som tar sikte på arbetsrättsliga följder m.m. tas bort, ska dock sådana förhållanden inte beaktas enligt den nu aktuella punkten. Bestämmelsen får därför ett något snävare tillämpningsområde än tidigare. Exempelvis ska omständigheten att den tilltalade har meddelats näringsförbud till följd av brottet inte medföra strafflindring. Som uttalats i tidigare förarbeten är det inte heller aktuellt att beakta utvisning på grund av brott med stöd av paragrafen (jfr prop. 2021/22:224 s. 138 och 139). Liksom hittills ligger i kravet på att ett straff utmätt efter brottets straffvärde ska framstå som oproportionerligt strängt att den tilltalade inte ska bli överkompenserad. Har sanktionen anpassats efter påföljden finns det inte anledning att ta hänsyn till sanktionen även vid straffmätningen. Ett exempel på en rättslig sanktion som därför inte ska beaktas är företagsbot (jfr 36 kap. 26 § första stycket 2).

Uppräkningen av omständigheter i paragrafen är, liksom hittills, uttömmande. Genom *fjärde punkten*, som är mer öppet formulerad, ges dock rätten möjlighet att ta hänsyn även till andra omständigheter, som med samma tyngd som de förhållanden som anges i paragrafens första tre punkter särskilt påkallar strafflindring. Punkten motsvarar delvis hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 8 (jfr prop. 1987/88:120 s. 95 och 96). Bestämmelsen ändras på så sätt att det anges att enbart omständigheter *av samma tyngd* som de billighetsskäl som räknas upp i styckets övriga punkter och som *särskilt* påkallar strafflindring ska beaktas i lindrande riktning vid straffmätningen. För att strafflindring ska komma i fråga ska det som utgångspunkt handla om omständigheter som innebär att den tilltalade på något vis har agerat ansvarsfullt i tiden efter brottet eller i anledning av brottet drabbas orimligt hårt av något annat än själva straffet. Det kan exempelvis handla om att den tilltalade har varit häktad med restriktioner under lång tid eller att det funnits andra särskilda omständigheter under frihetsberövandet. Risken för att bli utsatt för allvarliga repressalier till följd av uppgiftslämnande om annans brottslighet är ytterligare ett exempel som kan medföra strafflindring i vissa fall. Detta är exempel som kan aktualisera strafflindring även enligt den hittillsvarande regleringen. Jämfört med den regleringen innebär dock den ändring som görs att rätten ska iaktta en något större restriktivitet vid tillämpningen av punkten. Det gäller dels i fråga om vilka omständigheter som kan beaktas, dels i fråga om vad som krävs för att omständigheten ska få genomslag och leda till

strafflindring. De närmare gränserna för detta får avgöras i rättstillämpningen.

Vid tillämpningen av fjärde punkten ska det därutöver övervägas om förhållandet är sådant att det i stället bör beaktas vid prövningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. Förhållanden som anknyter till hur hårt ett fängelsestraff i anstalt kan komma att drabba den tilltalade ska som utgångspunkt tillmätas betydelse som skäl för villkorligt fängelse och inte leda till strafflindring enligt nu aktuell bestämmelse. Exempel på förhållanden som i första hand ska inverka på frågan om fängelsestraffet ska vara villkorligt är olika typer av tredjemanshänsyn och omständigheter som har att göra med den tilltalades hälsotillstånd eller livssituation i övrigt (jfr kommentaren till 16 § om synnerliga skäl för villkorligt fängelse). Vid allvarligare brottslighet, när något annat än ett längre fängelsestraff i anstalt inte kan komma i fråga, kan det emellertid undantagsvis finnas skäl att göra avsteg från nu nämnda utgångspunkter och låta förhållandet inverka på straffmätningen med stöd av fjärde punkten. Så kan exempelvis vara fallet när den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa inte kan föranleda ett villkorligt fängelsestraff, trots vad som följer av 16 §.

Eftersom den strafflindringsgrund som tar sikte på arbetsrättsliga följder m.m. tas bort ska sådana förhållanden, t.ex. avskedande, uppsägning, näringsförbud, indragning av yrkeslegitimation, auktorisation eller tillstånd, eller andra typer av arbetsrättsliga sanktioner såsom omplacering, avstängning eller löneavdrag som utgångspunkt inte beaktas enligt den fjärde punkten. Detsamma gäller sådana omständigheter som omfattats av övriga strafflindringsgrunder i hittillsvarande reglering som tas bort.

Generellt för punkterna i första stycket gäller, liksom hittills, att de är avsedda att tillämpas med restriktivitet. Det krävs alltså att omständigheterna är av viss tyngd för att de med stöd av regleringen ska få inverka på straffmätningen. Till skillnad från den hittillsvarande ordningen ska en strafflindringsgrund som utgångspunkt inverka enbart på straffmätningen och inte dubbelbeaktas på det viset att den vägs in både som ett skäl för att reducera fängelsestraffets längd och som ett skäl för att fängelsestraffet ska vara villkorligt. En annan sak är att omständigheten indirekt kan få betydelse vid den senare bedömningen, nämligen om den medför att straffet inte blir längre än att villkorligt fängelse redan av det skälet kan komma i fråga (jfr 15 §).

Andra stycket motsvarar hittillsvarande 29 kap. 5 § andra stycket (jfr prop. 1987/88:120 s. 97).

13 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

Detsamma gäller om den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader eller av någon annans försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första eller andra stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

Paragrafen innehåller bestämmelser om strafflindring vid medverkan i utredningen av egen eller annans brottslighet. Övervägandena finns i avsnitt 9.2, 9.3.8 och 9.4.1.

Paragrafen motsvarar hittillsvarande 29 kap. 5 a § (jfr prop. 2014/15:37 s. 38 och 39 samt prop. 2021/22:186 s. 118–120). De ändringar som görs är endast språkliga.

Till skillnad från den hittillsvarande ordningen ska strafflindringsgrunderna som behandlas i paragrafen, liksom de omständigheter som räknas upp i 12 §, som utgångspunkt inverka enbart på straffmätningen och inte dubbelbeaktas på det viset att de vägs in både som ett skäl för att reducera fängelsestraffets längd och som ett skäl för att fängelsestraffet ska vara villkorligt. En annan sak är att omständigheten indirekt kan få betydelse vid den senare bedömningen, nämligen om den medför att straffet inte blir längre än att villkorligt fängelse redan av det skälet kan komma i fråga (jfr 15 § och kommentaren till 12 §).

14 § Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt arton år, ska hans eller hennes ungdom beaktas i skälig omfattning vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i arton år.

Paragrafen behandlar den s.k. ungdomsreduktionen och motsvarar hittillsvarande 29 kap. 7 §. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Förutsättningarna för villkorligt fängelse

15 § Rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt om straffet ändå kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till dess längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Paragrafen innehåller de grundläggande förutsättningarna för villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.5.1.

Paragrafen ger uttryck för att ett villkorligt fängelsestraff utgör en privilegiering av den tilltalade i förhållande till det ovillkorliga fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut. Särskilda regler om villkorligt fängelse finns i 31 kap. 5 § för den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i 32 kap. 5 § för unga lagöverträdare.

Med straffets längd avses längden av det fängelsestraff som har mätts ut med tillämpning av de föregående paragraferna i kapitlet. Det innebär att det är brottslighetens straffvärde, i förekommande fall reducerat med hänsyn till sådana omständigheter som i övrigt påverkar straffmätningen, som ska ligga till grund för bedömningen. Någon gräns för när villkorligt fängelse inte längre kan komma i fråga anges inte i lagtexten. Som ett riktvärde bör dock kunna gälla att ett villkorligt fängelsestraff kan anses tillräckligt ingripande om straffets längd understiger ett år (jfr prop. 1987/88:120 s. 100), förutsatt att varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet minskar utrymmet för en sådan privilegiering.

Brottslighetens art kan alltså medföra att ett villkorligt fängelsestraff får anses uteslutet även om straffet är kortare än ett år. Inte heller för den frågan anges någon uttrycklig gräns i lagtexten, men sex månader bör kunna ses som ett riktvärde för när ett villkorligt fängelsestraff inte är

tillräckligt ingripande. Om straffet understiger denna längd kan brottslighetens art i stället beaktas genom valet av en strängare tilläggssanktion (se 19 §). Är straffet sex månader eller längre bör däremot ett ovillkorligt fängelsestraff normalt dömas ut. I vissa fall kan det utmätta straffet omfatta såväl brottslighet av sådan art att det minskar utrymmet för en privilegiering som brottslighet av annat slag. Det angivna riktvärdet på sex månader bör då tillämpas i relation endast till artbrottsligheten. Om exempelvis ett åtta månader långt fängelsestraff har mätts ut men där endast en kvalitativt mindre del hänför sig till artbrottslighet bör således ett villkorligt fängelsestraff kunna anses tillräckligt ingripande. När det gäller frågan om vilka brott som bör anses vara av en sådan art att det minskar utrymmet för en privilegiering bör nuvarande praxis även fortsättningsvis vara vägledande. På liknande sätt som hittills bör frågan besvaras med utgångspunkt i den aktuella brottstypen, men slutligt avgöras efter en bedömning av den aktuella gärningens karaktär. Den närmare karaktären och omständigheterna kring brottet får då beaktas (jfr t.ex. NJA 2015 s. 386).

Även den tilltalades tidigare brottslighet ska beaktas vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt. I likhet med brottslighetens art kan tidigare brottslighet också beaktas inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff genom valet av en strängare tilläggssanktion (se 19 §). Om, och i så fall på vilket sätt, den tidigare brottsligheten ska beaktas bör i huvudsak avgöras med hänsyn till tiden mellan brotten, den tidigare och den nya brottslighetens allvar samt likheten mellan brotten (jfr 11 §). Ju snabbare någon återfaller i brott och ju allvarligare och mer likartade brotten är, desto större relevans får den tidigare brottsligheten när straffet för det nya brottet bestäms. Det bör normalt vara tiden mellan det nya brottet och den tidigare domen som beaktas. Om ett inte helt kortvarigt fängelsestraff har avtjänats med anledning av den tidigare domen, bör dock inte bara tiden mellan brotten utan även den tid som gått sedan frigivningen vara relevant för prövningen. I vissa fall, t.ex. när lång tid har förflutit mellan brottsligheten och lagföringen, bör bedömningen i stället främst utgå från när brottsligheten begicks. Vid återfall under prövotiden för villkorligt fängelse bör den tidigare brottsligheten i princip alltid anses relevant när straffet för den nya brottsligheten bestäms, om den nya brottsligheten ligger på fängelsenivå. Avgörande för om ett villkorligt fängelsestraff då kan anses tillräckligt ingripande bör normalt sett vara om det finns en möjlighet att trappa upp ingripandegraden i det villkorliga fängelsestraffet genom att förena straffet med en mer ingripande tilläggs-sanktion än den som skulle ha valts om brottet inte hade utgjort ett återfall. Om någon mer ingripande tilläggssanktion inte kan användas, bör påföljden bestämmas till ovillkorligt fängelse.

Det anförda betyder att den som tidigare har dömts till villkorligt fängelse med böter och under prövotiden återfaller i brott som i sig motiverar samma tilläggssanktion bör kunna dömas till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. Även den som redan för brottsligheten i den första domen har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning bör på nytt kunna dömas till villkorligt fängelse med någon av dessa tilläggssanktioner om den nya brottsligheten i sig endast skulle ha föranlett villkorligt fängelse med böter. Däremot bör den som tidigare har dömts till villkorligt fängelse med övervakning eller

samhällstjänst som regel dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff om han eller hon under prövotiden på nytt gör sig skyldig till brott som det bör ses lika strängt på. Likaså bör ett ovillkorligt fängelsestraff ofta anses påkallat när någon som tidigare har dömts till villkorligt fängelse och böter under prövotiden gör sig skyldig till brott som i sig ger skäl för en strängare sanktion än så. Om återfallet i en situation som den sistnämnda har en jämförelsevis låg relevans med hänsyn till tiden och likheten mellan brotten samt brottslighetens allvar, bör det emellertid finnas ett visst utrymme för att ändå besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Som framgår av 19 § andra stycket kan ingripandegraden då skärpas genom att straffet förenas med mer än en tilläggssanktion. I andra fall bör ett återfall tvärtom kunna anses vara så flagrant med hänsyn till nyss nämnda omständigheter att ett ovillkorligt fängelsestraff bör dömas ut även om det i och för sig vore möjligt att trappa upp ingripandegraden i ett villkorligt fängelsestraff genom valet av en strängare tilläggssanktion. Att det finns en strängare tilläggssanktion att tillgå kan alltså inte utan vidare medföra att den tilltalades tidigare brottslighet kan beaktas genom denna. Även i sådana fall måste rätten göra en bedömning av återfallets relevans och ta ställning till om ett villkorligt fängelsestraff är tillräckligt ingripande. Det som har angetts om brott begångna under prövotiden för villkorligt fängelse bör gälla även när någon har begått ett nytt brott efter att ha dömts till villkorligt fängelse men innan prövotiden har börjat löpa.

Även återfall som har skett efter att prövotiden för ett villkorligt fängelsestraff har löpt ut bör kunna föranleda ett strängare ingripande när det är motiverat. Liksom vid återfall före utgången av prövotiden bör den tidigare brottsligheten då kunna beaktas genom att ett nytt villkorligt fängelsestraff med en mer ingripande tilläggssanktion döms ut än vad som hade blivit aktuellt om det inte hade funnits någon tidigare brottslighet som varit relevant för bedömningen. Om det inte är möjligt att besluta om en mer ingripande tilläggssanktion, bör ett ovillkorligt fängelsestraff dömas ut. Även här kan dock möjligheten att enligt 19 § andra stycket i stället förena ett villkorligt fängelsestraff med mer än en sanktion kunna aktualiseras.

Om den tilltalade redan har dömts till villkorligt fängelse som har förenats med en strängare tilläggssanktion med anledning av tidigare brottslighet, får möjligheterna att beakta detta förhållande inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff dock i princip anses vara uttömda. Därför kan det inte annat än i undantagsfall komma i fråga att döma till villkorligt fängelse mer än två gånger i följd.

Återfaller den tilltalade i brott efter att tidigare ha dömts till ovillkorligt fängelse och återfallet äger rum inom prövotiden för villkorligt medgiven frihet, bör möjligheterna att döma ut ett villkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten vara begränsade. Detsamma gäller om det nya brottet har begåtts efter att en sådan prövotid har löpt ut, men den tidigare brottsligheten ändå bedöms som relevant. Om det nya brottet är av mindre allvarligt slag och har begåtts en förhållandevis lång tid efter domen respektive frigivningen, bör det dock finnas ett visst utrymme för villkorligt fängelse. Den tidigare brottsligheten bör då kunna beaktas genom att straffet förenas med en strängare tilläggssanktion än vad brottet i sig motiverar, eller med mer än en sanktion.

Bestämmelsen är fakultativ, men utrymmet för att avstå från att besluta att straffet ska vara villkorligt när förutsättningarna för det är uppfyllda är begränsat. I princip är det endast avsett för sådana fall där det redan på förhand kan konstateras att någon tillräckligt ingripande tilläggssanktion inte lär kunna verkställas. Så kan exempelvis vara fallet om den tilltalade utvisas genom domen eller om han eller hon endast tillfälligt vistas i Sverige och tilläggssanktionen inte kan stanna vid böter. Om det bedöms att det finns förutsättningar att överföra verkställigheten av ett villkorligt fängelsestraff med övervakning eller samhällstjänst till en annan stat bör ett villkorligt fängelsestraff dock kunna komma i fråga även i sådana fall. Att det råder en viss osäkerhet om saken bör inte utesluta att straffet görs villkorligt. Skulle det senare visa sig att bedömningen var felaktig kan beslutet om villkorlighet upphävas i en efterföljande process (se 27 kap. 6 § tredje stycket). Om en överflyttning av verkställigheten kan bli aktuell, bör möjligheterna till detta belysas redan under personutredningen (jfr prop. 2014/15:138 s. 63).

Ytterligare en situation när rätten bör kunna avstå från att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, även om ett sådant straff i och för sig kan anses vara tillräckligt ingripande, är om den tilltalade förklarar sig helt ovillig att medverka till verkställigheten av en övervaknings- eller samhällstjänstsanktion, trots att en sådan sanktion är påkallad.

16 § Om det finns synnerliga skäl får rätten besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om förutsättningarna enligt 15 § inte är uppfyllda. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten särskilt beakta om

1. den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt,
2. en påtaglig förbättring har skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet, eller
3. den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet.

Paragrafen ger möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om det finns synnerliga skäl. Övervägandena finns i avsnitt 6.5.2.

Enligt *första meningen* får rätten besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om förutsättningarna enligt 15 § inte är uppfyllda om det finns synnerliga skäl. Bestämmelsen innebär att villkorligt fängelse kan komma i fråga om skälen för ett sådant straff är mycket starka, även om straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet talar mot villkorligt fängelse.

Kravet på synnerliga skäl tar i första hand sikte på sådana personliga förhållanden som medför att den tilltalade skulle drabbas oskäligt hårt av ett ovillkorligt fängelsestraff. Det handlar alltså primärt om omständigheter som har att göra med den tilltalades hälsotillstånd eller livssituation i övrigt och som påverkas av hur straffet verkställs. Omständigheter som hänför sig till t.ex. utredningsmedverkan, eller hur sträng den samlade reaktionen blir med hänsyn även till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet ska i stället beaktas vid straffmätningen i första hand (se 12 och 13 §§).

I *andra meningen* räknas vissa omständigheter upp som ska beaktas särskilt vid bedömningen. Förekomsten av en sådan omständighet medför

dock inte utan vidare att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt. I vilken mån det finns utrymme för ett villkorligt fängelsestraff måste i stället alltid avgöras efter en avvägning mellan de skäl som talar för respektive mot ett sådant straff i det enskilda fallet. De omständigheter som räknas upp har helt eller delvis en motsvarighet i hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 2 respektive 30 kap. 9 § andra stycket 1 och 2. De hittillsvarande bestämmelserna och den föreslagna regleringen är dock avsedda att tillämpas i olika påföljdssystem och de är därför inte rakt av jämförbara. Kravet på synnerliga skäl ger uttryck för att en förhållandevis stor restriktivitet ska prägla bedömningen. De i bestämmelsen särskilt angivna omständigheterna ska därmed typiskt sett med större tyngd än i dag tala för påföljdslindring, för att de ska tillåtas inverka på påföljds-bestämningen. I undantagsfall kan dock villkorligt fängelse med tillämpning av bestämmelsen komma i fråga även vid strafflängder som uppgår till eller – när omständigheterna är synnerligen ömmande – överstiger den normala prövotiden för ett sådant straff.

I *första punkten* anges som en omständighet som särskilt ska beaktas att den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett ovillkorligt fängelsestraff. Enbart den tilltalades höga ålder bör endast sällan motivera ett villkorligt fängelsestraff när den tilltalade är under 70 år. Vidare bör det företrädesvis vara vid jämförelsevis korta eller medellånga fängelsestraff som hög ålder ensamt kan föranleda att ett fängelsestraff görs villkorligt. Ju längre straffet är desto mindre blir utrymmet för villkorligt fängelse, och det utrymmet minskar ytterligare om också brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Om straffets längd mycket påtagligt överstiger det riktvärde på ett år efter vilken straffet normalt bör dömas ut ovillkorligt, kan villkorligt fängelse endast i sällsynta undantagsfall komma i fråga, t.ex. när det rör sig om en mycket gammal person eller när också andra skäl, såsom sviktande hälsa eller att lång tid förflutit sedan brottet, mycket starkt talar för ett villkorligt fängelsestraff.

För att dålig hälsa ska beaktas som skäl för villkorligt fängelse ska det, likt vad som förutsätts för strafflindring enligt nuvarande praxis, krävas att det kan förutses att hälsotillståndet skulle medföra någon särskilt allvarlig olägenhet vid verkställigheten och därför drabba den tilltalade oskäligt hårt. Ett exempel kan vara om en funktionsnedsättning eller sjukdom skulle göra verkställigheten särskilt plågsam eller att verkställigheten skulle försämra hälsotillståndet allvarligt. Motsatsvis ska den tilltalades dåliga hälsa inte beaktas om dennes behov av behandling kan tillgodoses under verkställigheten av ett fängelsestraff eller om en fängelsevistelse annars inte kan förväntas leda till någon allvarlig försämring av hälsotillståndet. Också i dessa fall måste skälen för villkorligt fängelse vägas mot de skäl som talar i motsatt riktning.

Andra punkten avser det fallet att en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet. De förhållanden som anges där omfattas av hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 1, enligt vilken en förbättring av det angivna slaget kunde beaktas som ett särskilt skäl för skyddstillsyn i stället för fängelse.

Inte varje förbättring i den tilltalades situation är tillräcklig för att motivera ett villkorligt fängelsestraff utan det bör liksom hittills krävas att

förbättringen är påtaglig och avser sådana förhållanden som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet. Med att förbättringen är påtaglig avses att den framstår som stabil och tar sig konkreta uttryck i form av förändrade förhållanden vad gäller t.ex. missbruk, sysselsättning, bostad eller umgänge. Om den positiva utvecklingen pågått under lång tid, talar det med större styrka för ett villkorligt fängelsestraff än om förbättringen beror på förändringar som har inträffat ganska nyligen. Ett typfall då bestämmelsen kan bli tillämplig är när en person med mångårigt missbruk har begått brott för att finansiera sitt missbruk och därefter genomgått en behandling med lyckat resultat. Som framgått kan även förändringar när det gäller exempelvis arbete eller bostad beaktas om arbets- eller bostadsförhållandena kan antas ha haft samband med brottsligheten. Likaså kan det förhållandet att den tilltalade har lämnat ett kriminellt umgänge vägas in i bedömningen.

Tredje punkten, som i huvudsak motsvarar hittillsvarande 30 kap. 9 § andra stycket 2, avser den situationen att den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet. Bestämmelsen knyter an till den nyss behandlade andra punkten, men skiljer sig från denna dels på det sättet att den endast avser fall då den tilltalade vid domstillfället är föremål för behandling, dels genom att den inte kräver att förbättringen redan ska ha skett. Det bakomliggande syftet är emellertid detsamma, dvs. att påföljden inte ska spoliera en rehabilitering som är önskvärd, också från samhällssynpunkt.

Utrymmet för villkorligt fängelse med stöd av denna punkt påverkas i hög grad av behandlingens omfattning och ingripandegrad. Vid den bedömningen får rätten sätta dessa förhållanden i relation till längden av det fängelsestraff som mätts ut och – med beaktande även av brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet – ta ställning till om behandlingen är sådan att den ger utrymme för att i det enskilda fallet besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Om behandlingen innefattar en längre tids vistelse på behandlingshem är utrymmet för villkorligt fängelse större än om den sker i mindre ingripande former. Andra förhållanden som bör vägas in är hur lång tid behandlingen har pågått och hur den tilltalade så långt har genomfört den. Om en stor del av behandlingen har fullgjorts och dessutom utan några mer nämnvärda anmärkningar talar det starkare för villkorligt fängelse än om behandlingen nyligen påbörjats eller ett framgångsrikt genomförande av den framstår som mera tveksamt.

Behovet av vård eller behandling kan ofta tillgodoses inom ramen för ett ovillkorligt fängelsestraff genom att den dömde beviljas vårdvistelse (jfr kommentaren till 11 kap. 3 § fängelselagen). För att den tilltalade ska undvika ett i och för sig påkallat ovillkorligt fängelsestraff kan kraven när det gäller behandlingens innehåll, genomförande och relevans därför inte ställas alltför lågt. Av samma skäl kan villkorligt fängelse knappast komma i fråga på denna grund i sådana fall då skälen mot en sådan påföljd är särskilt starka.

Uppräkningen av vilka omständigheter som kan medföra att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt är inte uttömmande. Även andra omständigheter kan således beaktas, förutsatt att de väger lika tungt som de som anges särskilt i bestämmelsen. I undantagsfall kan t.ex. vissa tungt

vägande tredjemanshänsyn motivera ett villkorligt fängelsestraff (jfr NJA 2024 s. 642). Även omständigheter som omfattas av kvarvarande billighetsskäl och övriga strafflindringsgrunder, t.ex. det förhållandet att den tilltalade har medverkat till utredningen av brott, bör undantagsvis kunna vägas in vid bedömningen av om det föreligger synnerliga skäl för villkorligt fängelse. Utgångspunkten är dock att sådana förhållanden inte ska beaktas om de redan har getts betydelse vid straffmätningen. Ibland kan det också bli aktuellt att beakta flera omständigheter som inte var för sig, men tillsammans, har sådan tyngd att kravet på synnerliga skäl är uppfyllt. Så skulle exempelvis kunna vara fallet när lång tid har förflutit sedan brottet i förening med att det föreligger tredjemanshänsyn av inte obetydlig styrka.

17 § Rätten får besluta att en del av ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorlig (delvis villkorligt fängelse) om

1. sådana omständigheter som avses i 16 § eller andra särskilda förhållanden talar för ett villkorligt fängelsestraff, men det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet krävs att en del av straffet inte är villkorlig, eller
2. det är fråga om ett gemensamt straff för flera brott och det endast för något eller några av brotten krävs ett straff som inte är villkorligt.

Den del av straffet som inte är villkorlig ska vara lägst en månad och får inte överstiga vare sig sex månader eller en tredjedel av straffets längd.

Paragrafen reglerar delvis villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.5.3.

Av *första stycket* framgår att rätten får besluta att en del av ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorlig (delvis villkorligt fängelse) i två situationer.

Första punkten tar sikte på de s.k. intresseavvägningsfallen. Bestämmelsen är tillämplig när det i och för sig föreligger sådana omständigheter som avses i 16 § om synnerliga skäl för villkorligt fängelse, men ett i sin helhet villkorligt fängelsestraff trots det är uteslutet med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet. I en sådan situation är det i vissa fall möjligt att i stället besluta att en del av straffet ska vara villkorlig. Med hänsyn till den ytterligare skärpa som tillkommer genom den ovillkorliga delen av straffet, sträcker sig tillämpningsområdet för delvis villkorligt fängelse alltså längre än för villkorligt fängelse med stöd av 16 §. De omständigheter som kan beaktas i de båda fallen är emellertid desamma. För en närmare beskrivning av dessa omständigheter hänvisas till kommentaren till 16 §.

Bestämmelsen är också tillämplig om andra särskilda förhållanden talar för ett villkorligt fängelsestraff, men det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet krävs att en del av straffet avtjänas ovillkorligt. Det handlar alltså om omständigheter som visserligen talar särskilt för villkorligt fängelse, men som inte är fullt så kvalificerade att de uppfyller kravet på synnerliga skäl. Regleringen är i denna del framför allt avsedd för vissa fall med yngre lagöverträdare. Således bör den tilltalades låga ålder även om han eller hon är något äldre än 18 år, i förening med andra omständigheter som talar särskilt mot ett långvarigt frihetsberövande, kunna läggas till grund för ett beslut om att en del av ett fängelsestraff ska vara villkorlig. Sådana omständigheter

skulle exempelvis kunna bestå i att den unge döms för brott för första gången och ett ovillkorligt fängelsestraff motsvarande hela strafflängden riskerar att rasera en i huvudsak ordnad tillvaro. Tidigare brottslighet, i synnerhet om den har begåtts före 18-årsdagen, bör dock inte utesluta delvis villkorligt fängelse, om den tilltalades personliga förhållanden i övrigt talar starkt mot ett frihetsberövande. Har den tilltalade tidigare dömts till en ungdomspåföljd av mer ingripande slag, bör delvis villkorligt fängelse däremot sällan komma i fråga.

Att första punkten framför allt tar sikte på yngre lagöverträdare utesluter inte att den tillämpas också i andra fall. Om den tilltalade tidigare är ostraffad, och hans eller hennes personliga eller andra förhållanden med särskild styrka talar för ett villkorligt fängelsestraff, samtidigt som brottsligheten ligger nära den gräns som normalt utesluter ett villkorligt fängelsestraff, bör det således finnas ett utrymme för delvis villkorligt fängelse även om personen i fråga är äldre.

I den *andra punkten* regleras de s.k. flerbrottsfallen. Bestämmelsen är tillämplig i situationen att den tilltalade har gjort sig skyldig till dels brottslighet för vilken det med hänsyn till att det rör sig om ett återfall krävs ett kortare ovillkorligt fängelsestraff, dels annan brottslighet för vilken påföljden kan stanna vid villkorligt fängelse. Bestämmelsen bör dock endast tillämpas i sådana undantagsfall där det är fråga om en tydlig diskrepans mellan straffvärdet för den brottslighet för vilken det krävs ett ovillkorligt fängelsestraff och den övriga brottsligheten.

Enligt *andra stycket* får den del av straffet som inte är villkorlig vara lägst en månad och inte överstiga vare sig sex månader eller en tredjedel av straffets längd. Om det utmätta straffet uppgår till exempelvis ett år, kan rätten således besluta att som högst fyra månader av straffet ska vara ovillkorligt. Uppgår det utmätta straffet i stället till ett år och sex månader kan den ovillkorliga delen som högst bli sex månader. Till följd av gränsen på sex månader gäller detsamma om ett längre straff än ett år och sex månader mäts ut.

När rätten bestämmer hur stor del av straffet som ska vara villkorlig bör den i flerbrottsfallen ta skälig hänsyn till att någon villkorlig frigivning inte sker från den ovillkorliga delen av straffet (jfr kommentarerna till 26 kap. 6 och 8 §§). Som exempel kan tas det fallet att ett nio månader långt straff har mätts ut, varav tre månader avser den brottslighet för vilken det krävs ett ovillkorligt fängelsestraff. Med beaktande av att personen i fråga enligt nuvarande reglering skulle ha frigetts villkorligt efter två månader om straffet endast hade omfattat denna brottslighet, bör den villkorliga delen bestämmas till sju månader, dvs. så att två månader får avtjänas ovillkorligt.

Av lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning framgår att den ovillkorliga delen av straffet kan verkställas enligt den lagen.

Valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse

18 § Ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med någon av de tilläggssanktioner som anges i 27 kap. 1–3 §§ om inte annat följer av 21 §.

Av paragrafen framgår att ett villkorligt fängelsestraff som huvudregel ska förenas med någon av de tilläggssanktioner som anges i 27 kap. 1–3 §§, dvs. med dagsböter, samhällstjänst eller övervakning. Det framgår också att annat kan följa av 21 §, alltså att rätten i vissa fall får avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.1 och 6.6.

19 § Dagsböter ska väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Om dagsböter inte kan anses tillräckligt ingripande, ska straffet förenas med samhällstjänst eller övervakning.

Om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet eller när rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt med stöd av 16 §, får straffet förenas med mer än en tilläggssanktion.

I paragrafen regleras valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.7.1 och 6.7.2.

Av *första stycket* framgår att valet mellan å ena sidan dagsböter och å andra sidan samhällstjänst eller övervakning görs på grundval av samma kriterier som bedömningen av om straffet ska vara villkorligt. Det som ska beaktas är alltså straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Således ska dagsböter väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till dessa förhållanden. Om dagsböter inte kan anses tillräckligt ingripande, ska straffet förenas med samhällstjänst eller övervakning. Det framgår därmed att dagsböter är att anse som en mindre ingripande sanktion än samhällstjänst och övervakning. Samhällstjänst och övervakning är likställda i ingripandegrad (jfr kommentaren till 27 kap. 3 §).

Om varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett strängare ingripande, bör dagsböter anses som en tillräckligt ingripande tilläggssanktion ända upp till den gräns när villkorligt fängelse normalt inte längre kan komma i fråga, dvs. på strafflängder uppemot ett år. Är straffet ett år eller längre bör dagsböter däremot inte anses tillräckligt ingripande. Då bör utgångspunkten i stället vara att övervakning eller samhällstjänst ska väljas i de fall det trots straffets längd finns förutsättningar för villkorligt fängelse. Det innebär att straffets längd i princip inte får någon betydelse för valet av tilläggssanktion annat än när straffet har gjorts villkorligt med stöd av 16 § eller 17 § första stycket 1, dvs. när det finns synnerliga skäl för villkorligt fängelse eller vissa fall där det finns förutsättningar för ett delvis villkorligt fängelsestraff. Däremot bör antalet dagsböter alltid bestämmas med straffets längd som utgångspunkt.

Är det fråga om brottslighet vars art talar för ett strängare ingripande eller ett relevant återfall i brott, bör dagsböter inte anses tillräckligt ingripande även om straffet är kort. Då står valet i stället mellan övervakning och samhällstjänst. Som framgår av 15 § kan brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet också medföra att ett ovillkorligt fängelsestraff ska dömas ut.

Valet av tilläggssanktion och bedömningen av om straffet överhuvudtaget kan göras villkorligt är således nära sammankopplade. Exempelvis bör den som gör sig skyldig till ett brott som inte är ett artbrott vid det första tillfället kunna dömas till villkorligt fängelse med böter. Gör sig

personen i fråga skyldig till ett ytterligare sådant brott kan ingripandegraden skärpas genom att ett nytt villkorligt fängelsestraff förenas med samhällstjänst eller övervakning. Vid ett andra återfall i brottslighet av samma slag bör toleransen med personens brottslighet däremot normalt sett vara uttömd. Ovillkorligt fängelse ska då dömas ut.

Ett annat exempel är det fallet att en tidigare ostraffad person ska dömas för ett artbrott till fängelse i tre månader. Straffet bör då kunna göras villkorligt och förenas med samhällstjänst eller övervakning. Om personen därefter gör sig skyldig till ett brott som inte är av en sådan art att det ger skäl för en strängare sanktion än böter, bör påföljden på nytt kunna bestämmas till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning. Den tidigare brottsligheten beaktas då genom valet av en strängare tilläggssanktion än vad brottet i sig motiverar. Är det andra brottet i stället ett nytt brott av ungefär samma svårhet, där arten talar för ett strängare ingripande än dagsböter, finns det däremot inte någon strängare tilläggssanktion att använda för återfallet än vad som redan krävs med hänsyn till brottslighetens art. Straffet bör då bestämmas till ovillkorligt fängelse.

Att det i vissa fall kan finnas anledning att avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller att välja en mindre ingripande sanktion, framgår av 21 §.

Av *andra stycket* framgår att straffet i vissa fall får förenas med mer än en tilläggssanktion. Det gäller för det första om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet. I ett sådant fall kan det vara motiverat att förena straffet med mer än en tilläggssanktion när betydelsen av den tidigare brottsligheten är begränsad och alternativet vore ett ovillkorligt fängelsestraff. Företrädesvis är möjligheten avsedd för den situationen att den tilltalade tidigare har dömts till villkorligt fängelse med böter och därefter gör sig skyldig till ett brott som i sig föranleder en strängare sanktion. Som exempel kan nämnas att någon tidigare har dömts till ett kortare villkorligt fängelsestraff med böter för ett oaktsamt bokföringsbrott och därefter, under prövotiden, gör sig skyldig till ett grovt rattfylleri på ungefär samma straffnivå. Det senare brottet ger i sig skäl för ett villkorligt fängelsestraff med övervakning eller samhällstjänst, varför ingripandegraden inte kan skärpas med anledning av återfallet genom valet av en strängare tilläggssanktion. Samtidigt har återfallet, med hänsyn till det svaga sambandet mellan brotten och att det inte rör sig om särskilt allvarlig brottslighet, en så begränsad betydelse att ett villkorligt fängelsestraff framstår som en tillräcklig reaktion, om ett sådant straff kan ges tillräcklig skärpa.

Har brottet begåtts efter prövotiden minskar betydelsen av den tidigare brottsligheten, varför utrymmet för att döma till ett med flera tilläggssanktioner förstärkt villkorligt fängelsestraff ökar. I sådana fall bör således ett villkorligt fängelsestraff kunna komma i fråga även vid något allvarligare, och inte fullt så olikartad, brottslighet. Om återfallet inte längre bedöms ha någon betydelse för påföljdsbestämningen av den nya brottsligheten, kan ett nytt villkorligt fängelsestraff med endast en sanktion dömas ut.

Den andra situationen där straffet får förenas med mer än en tilläggssanktion är när det har gjorts villkorligt med stöd av 16 §, alltså eftersom det har funnits synnerliga skäl för villkorligt fängelse. I dessa fall får frågan om ytterligare en – eller i ytterlighetsfall två – tilläggssanktioner bör väljas,

avgöras med beaktande av styrkan i de skäl som talar för ett skärpt ingripande i det aktuella fallet. Om varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett strängare ingripande, bör det räcka med endast en tilläggssanktion, så länge straffet inte mera påtagligt överstiger den längd som normalt utesluter ett villkorligt fängelsestraff. Likaså bör en tilläggssanktion som regel anses tillräcklig om straffets längd understiger detta riktvärde. Är det fråga om ett i sammanhanget långt fängelsestraff – eller om flera omständigheter samtidigt talar för en strängare reaktion – kan däremot ytterligare en tilläggssanktion vara nödvändig. Ju starkare skälen för ett strängare ingripande är, desto mer talar det för att förena straffet med mer än en tilläggssanktion. Vid bedömningen bör även de skäl som ligger till grund för att straffet kan göras villkorligt kunna få betydelse. Om grunden är att den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet bör behandlingens innehåll och utformning kunna beaktas. I synnerhet om denna innebär att den tilltalade under en tid är intagen på ett behandlingshem bör det kunna medföra att det är tillräckligt med en tilläggssanktion, trots att de skäl som talar i motsatt riktning i och för sig är starka. Även det förhållandet att den tilltalade har varit häktad, i synnerhet om han eller hon har meddelats restriktioner, kan tala för att straffet förenas med endast en tilläggssanktion.

20 § I valet mellan samhällstjänst och övervakning, eller vid val av mer än en tilläggssanktion, ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Samhällstjänst får inte väljas om en sådan sanktion är olämplig för den tilltalade.

Paragrafen anger hur valet mellan samhällstjänst och övervakning samt valet av mer än en tilläggssanktion ska göras. Övervägandena finns i avsnitt 6.7.1 och 6.7.2.

När dagsböter inte kan anses som en tillräckligt ingripande tilläggssanktion står valet, som framgår av 19 §, mellan samhällstjänst och övervakning. Eftersom dessa sanktioner är likställda i stränghetshänseende styrs valet mellan dem inte av sådana omständigheter som har bäring på hur ingripande straffet bör vara. Valet mellan samhällstjänst och övervakning ska i stället göras med beaktande av den tilltalades behov av stöd eller kontroll och övriga omständigheter. Det blir således fråga om en helhetsbedömning där rätten, med beaktande av samtliga relevanta omständigheter, kan välja den sanktion som framstår som bäst avpassad och ändamålsenlig i det enskilda fallet.

För att samhällstjänst ska få väljas som tilläggssanktion krävs dock att en sådan sanktion inte är olämplig för den tilltalade. Den frågan får avgöras efter en samlad bedömning av den tilltalades förutsättningar och inställning till att fullgöra samhällstjänst. Ett exempel på en situation där det kan anses olämpligt med samhällstjänst är om den tilltalade saknar förmåga att arbeta, t.ex. till följd av sjukdom eller kroppsskada. Ett annat exempel på en situation där samhällstjänst kan vara olämpligt är om den tilltalade har allvarliga missbruksproblem, särskilt om missbruket är pågående. Missbruk bör dock inte utgöra ett generellt hinder mot samhällstjänst. Ytterligare en omständighet som kan innebära att samhällstjänst är olämpligt för den tilltalade är om det kan antas att en samhällstjänst-

placering skulle innebära betydande säkerhetsrisker. Så kan vara fallet om det har framkommit att den tilltalade är våldsbenägen och det kan befaras att han eller hon kommer att uppträda aggressivt på arbetsplatsen. Säkerhetsrisker kan också föreligga om den tilltalade har kopplingar till organiserad brottslighet eller våldsbejakande extremistiska miljöer. Vidare kan det förhållandet att den tilltalade aktivt motsätter sig samhällstjänst medföra att en sådan sanktion anses olämplig. Under alla förhållanden bör en ovilja att genomföra samhällstjänst i många fall kunna tala för att övervakning i stället bör väljas som tilläggssanktion även om den tilltalades samtycke inte är ett krav för samhällstjänst.

Om samhällstjänst bedöms som en olämplig sanktion för den tilltalade ska övervakning väljas som tilläggssanktion. Till skillnad från skyddstillsyn enligt de hittillsvarande reglerna förutsätter en övervakningssanktion inte att den kan antas bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. Inte heller krävs det att det finns ett övervakningsbehov. Däremot kan ett övervakningsbehov tala för att övervakning är den lämpligaste tilläggssanktionen, även om den tilltalade i och för sig har förutsättningar att genomföra samhällstjänst. Behovet kan ha sin grund i att den tilltalade har ett missbruk som kräver behandlingsinsatser eller uppvisar någon annan problematik som kan antas ha samband med den begångna brottsligheten och som adresseras i något av de påverkansprogram som Kriminalvården tillhandahåller. Även det förhållandet att den tilltalade vårdas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall kan tala för att övervakning bör väljas. Detsamma gäller om den tilltalade genomgår vård eller behandling i någon annan form, särskilt om insatsen har bidragit till att straffet har gjorts villkorligt. Också det förhållandet att den tilltalade har återfallit i brott kan tala för han eller hon bör stå under den kontroll och genomföra de stödåtgärder som en övervakning kan förenas med.

När rätten har beslutat att endast en del av straffet ska vara villkorlig enligt 17 § bör den vid valet av tilläggssanktion beakta att någon villkorlig frigivning inte sker från den ovillkorliga delen av straffet. Det förhållandet talar för att övervakning bör väljas som tilläggssanktion. Därigenom får den dömde – sedan han eller hon har avtjänat den ovillkorliga delen av straffet – det stöd och stå under den kontroll som i andra fall kan ske under prövotiden för villkorlig frigivning. Det är dock inte uteslutet att välja samhällstjänst som tilläggssanktion i sådana fall. Ibland kan behovet av de åtgärder som en övervakning inbegriper förväntas vara så begränsat att den tilläggssanktionen inte framstår som särskilt meningsfull. I ett sådant fall kan samhällstjänst vara ett lämpligare val.

Om den tilltalade har ett utpräglat behov av stöd och kontroll, bör övervakning normalt ha företräde framför samhällstjänst, i vart fall så länge han eller hon bedöms vara mottaglig för de insatser som en övervakning kan aktualisera. Ibland kan det emellertid förväntas finnas ett övervakningsbehov, men som är ganska begränsat, samtidigt som den tilltalade har förutsättningar att genomföra samhällstjänst. Då kan samhällstjänst vara den lämpligaste tilläggssanktionen.

En annan omständighet som kan ha betydelse vid valet av tilläggssanktion kan vara att den tilltalade tidigare har dömts till – eller vid domstillfället fortfarande verkställer – ett villkorligt fängelsestraff med en viss tilläggssanktion. I en sådan situation kan det vara lämpligare att ett nytt

villkorligt fängelsestraff förenas med en annan tilläggssanktion. Det förhållandet att den tilltalade redan är underställd övervakning kan således tala för att det nya straffet, om möjligt, bör förenas med samhällstjänst. Annars är risken att det sist utdömda straffet inte får någon – eller i vart fall inte en tillräcklig – praktisk betydelse. Omvänt kan det ofta vara lämpligare att tilläggssanktionen bestäms till övervakning vid återfall i brott där påföljden tidigare har bestämts till villkorligt fängelse med samhällstjänst. Några begränsningar av rättens valmöjligheter i de nu angivna situationerna finns dock inte. Rätten får välja den sanktion som vid en helhetsbedömning framstår som den lämpligaste, även om det kan innebära att tilläggssanktionen blir densamma som tidigare.

Även när rätten, med tillämpning av 19 § andra stycket, förenar straffet med mer än en tilläggssanktion ska den beakta behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter. Om samhällstjänst är olämpligt, kan endast övervakning och böter komma i fråga. Finns det däremot förutsättningar för samhällstjänst, kan den sanktionen vid sidan av en övervakning ofta vara det lämpligaste valet. Om det finns ett tydligt behov av det stöd och den kontroll som en övervakning innebär, bör som en stark utgångspunkt gälla att en av tilläggssanktionerna ska vara övervakning. Liksom i andra fall är ett övervakningsbehov dock inte någon absolut förutsättning för en sådan tilläggssanktion, men om det behovet helt saknas kan samhällstjänst och dagsböter ibland vara ett bättre val. Eftersom övervakning är en strängare tilläggssanktion än dagsböter kan dock övervakning i kombination med samhällstjänst i vissa fall krävas för att straffet ska få en tillräcklig skärpa. Det kan gälla trots att något övervakningsbehov inte kan konstateras eller att det behovet framstår som begränsat.

21 § Rätten får avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion än vad som följer av 19 § första stycket, om

1. den tilltalade med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, eller
2. det annars finns särskilda skäl mot att förena straffet med en tilläggssanktion eller för att välja en mindre ingripande sanktion.

Paragrafen reglerar möjligheten att avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion eller att välja en mindre ingripande tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.7.3.

Av paragrafen framgår att rätten får avstå från eller välja en mindre ingripande tilläggssanktion – dvs. förena straffet med dagsböter i stället för med övervakning eller samhällstjänst – i två fall.

Första punkten avser att den tilltalade med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på sätt som enligt 2 § lagen om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd. Det innebär bl.a. att frihetsberövandet, vanligen i form av gripande, anhållande eller häktning, ska ha pågått under en sammanhängande tid av minst 24 timmar. I första hand ska dock ett frihetsberövande – om det inte redan har åberopats som skäl för

att helt eller delvis göra straffet villkorligt enligt 16 § respektive 17 § – i stället inverka på ingripandegraden i tilläggssanktionen. Om dagsböter övervägs som tilläggssanktion bör utgångspunkten således vara att frihetsberövandet beaktas genom att antalet dagsböter sätts lägre än vad som annars hade varit motiverat med hänsyn till straffets längd. Om samhällstjänst är aktuellt bör ett frihetsberövande på motsvarande sätt i första hand beaktas genom att antalet timmar samhällstjänst sätts ned. Att helt avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion bör övervägas först om endast en liten del av tilläggssanktionen skulle kvarstå att fullgöra efter att frihetsberövandet har beaktats genom en sådan nedsättning (jfr kommentarerna till 27 kap. 1 och 2 §§). Om det återstående antalet dagsböter eller timmar samhällstjänst då klart skulle understiga det lägsta antal som kan dömas ut, bör rätten avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion.

I fråga om övervakning kan ett frihetsberövande inverka på ingripandegraden genom att det är den tid som kvarstår efter avräkning som läggs till grund för om, och i så fall under vilken tid, den tilltalade ska vara föremål för helghemarrest eller annan hemarrest (se 3 kap. 4 § fjärde stycket och 5 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse). När det utmätta straffets längd endast i liten utsträckning överstiger frihetsberövandet kan det dock, även när en övervakningssanktion är aktuell, finnas anledning att avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion. En utgångspunkt bör kunna vara att övervakning kan underlåtas om rätten i motsvarande situation skulle ha avstått från att förena straffet med samhällstjänst.

Det bör mer sällan bli aktuellt att förena straffet med en lindrigare tilläggssanktion, dvs. att välja dagsböter i stället för samhällstjänst eller övervakning, på grund av ett frihetsberövande. I vissa fall kan en sådan lindring av påföljden dock vara motiverad, t.ex. när ett frihetsberövande i och för sig ger skäl för en så kraftig nedsättning av antalet timmar samhällstjänst att det framstår som tveksamt att förena straffet med en sådan sanktion, samtidigt som det ändå skulle återstå så mycket att fullgöra att ett villkorligt fängelsestraff utan tilläggssanktion inte är tillräckligt ingripande. Straffet kan då i stället förenas med dagsböter.

Frågan om ett frihetsberövande ska beaktas får avgöras efter en bedömning i det enskilda fallet. Exempelvis behöver kortvariga frihetsberövanden, även om de i och för sig överstiger 24 timmar, inte få någon betydelse i de avseenden som nu behandlas. Om beslutet om villkorlighet senare skulle komma att upphävas, kommer frihetsberövandet under alla förhållanden att tillgodoräknas den dömde som avtjänad strafftid.

Enligt *andra punkten* får rätten avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande tilläggssanktion, om det annars finns särskilda skäl. Sådana skäl kan föreligga när det förekommer sådana omständigheter som avses i 12, 13 eller 16 §. Ett exempel kan vara att den tilltalades hälsotillstånd är så dåligt att han eller hon varken kan fullgöra samhällstjänst eller en övervakningssanktion på ett meningsfullt sätt. Då bör rätten i stället kunna förena straffet med dagsböter eller ytterst avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion.

Ett annat särskilt skäl mot att förena straffet med en tilläggssanktion kan, i vart fall när det är dagsböter som övervägs, vara att den tilltalade samtidigt blir skyldig att betala skadestånd med anledning av brottet. I

likhet med vad som gäller vid tillämpningen av hittillsvarande 30 kap. 8 § bör rätten dock iaktta stor restriktivitet. Endast när det rör sig om ett kraftigt skadestånd – som inte innebär att den tilltalade får betala tillbaka en vinst till följd av brottet eller liknande – och det vid en helhetsbedömning framstår som skäligt, bör det komma i fråga att avstå från att förena straffet med en tilläggssanktion av det skälet.

Påföljdseftergift

22 § Om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 12 eller 13 § är uppenbart oskäligt att döma till påföljd, ska rätten meddela påföljdseftergift.

Paragrafen anger att rätten ska meddela påföljdseftergift i vissa fall. Övervägandena finns i avsnitt 9.4.2.

Paragrafen motsvarar i huvudsak hittillsvarande 29 kap. 6 § (jfr prop. 1987/88:120 s. 97 och prop. 2021/22:186 s. 120). Jämfört med den regleringen sker hänvisning till omständigheter i 12 eller 13 §. Det innebär att möjligheten att meddela påföljdseftergift inskränks (jfr kommentaren till 12 §).

31 kap. Om *påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning*

Kapitlet ändras på så sätt att bestämmelsen i hittillsvarande 2 § om överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall upphävs, samtidigt som tre nya paragrafer införs som alla behandlar påföljdsvalet för den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Liksom hittills innehåller kapitlet även en bestämmelse om överlämnande till rättspsykiatrisk vård. Det innebär att alla bestämmelser som reglerar påföljdsvalet för den som lider, eller vid gärningstillfället led, av en allvarlig psykisk störning numera finns samlade i detta kapitel. Kapitelrubriken ändras därför till ”Om påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning”.

3 § Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarlig psykisk störning, får rätten överlämna honom *eller henne* till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till hans *eller hennes* psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han *eller hon* är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång.

Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten besluta att särskild utskrivningsprövning enligt lagen (199*1*:1129) om rättspsykiatrisk vård *ska* äga rum vid vården, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för *återfall* i brottslighet, som är av allvarligt slag.

Om det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av andra särskilda skäl är påkallat, får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård döma till annan påföljd, dock inte fängelse *som inte är villkorligt, en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. eller säkerhetsförvaring.*

I paragrafen anges förutsättningarna för överlämnande till rättspsykiatrisk vård och för att besluta om särskild utskrivningsprövning. Den innehåller också en bestämmelse om möjligheten att kombinera rättspsykiatrisk vård med annan påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.2.

Ändringarna i *första* och *andra styckena* är endast språkliga.

Enligt *tredje stycket* får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård under vissa förutsättningar även döma till annan påföljd. Tidigare har fängelse och överlämnande till annan särskild vård varit undantagna som sådana kombinationspåföljder. Till följd av att villkorligt fängelse införs i påföljdssystemet och att överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall utgår som påföljd, ändras bestämmelsen så att undantaget i stället gäller fängelse som inte är villkorligt och de särskilda ungdomspåföljder som anges i 32 kap. Dessutom utvidgas undantaget till att även omfatta säkerhetsförvaring. Det innebär att rättspsykiatrisk vård fortsättningsvis får kombineras med böter och villkorligt fängelse. När det gäller i vilka fall det kan finnas skäl att döma till villkorligt fängelse vid sidan av rättspsykiatrisk vård kan tidigare förarbetsuttalanden i fråga om att kombinera sådan vård med skyddstillsyn eller villkorlig dom tjäna som vägledning (se prop. 1990/91:58 s. 535 och 536).

4 § *Den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning får dömas till fängelse som inte är villkorligt eller säkerhetsförvaring endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta*

1. om brottet har ett högt straffvärde,

2. om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård,

3. om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, och

4. omständigheterna i övrigt.

Rätten får inte döma till fängelse som inte är villkorligt eller säkerhetsförvaring, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Detta gäller dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga på det sätt som anges i första stycket 3.

Det som sägs i första och andra styckena om att döma till fängelse som inte är villkorligt gäller också i fråga om att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § eller 34 kap. 4 a §.

Paragrafen, som är ny, anger förutsättningarna för att döma den som begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning till ovillkorligt fängelse eller säkerhetsförvaring. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.2.

Första stycket motsvarar i huvudsak hittillsvarande 30 kap. 6 § första stycket (jfr prop. 2025/26:95 s. 194 och prop. 2007/08:97 s. 37–40). I jämförelse med den bestämmelsen ändras regleringen på så sätt att det anges att kravet på synnerliga skäl för att döma den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning till fängelse gäller straff som inte är villkorliga. De omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om synnerliga skäl föreligger är desamma som enligt den nyss nämnda bestämmelsen.

Andra stycket motsvarar i huvudsak hittillsvarande 30 kap. 6 § andra stycket (jfr prop. 2025/26:95 s. 194 och prop. 2007/08:97 s. 40 och 41). I jämförelse med den bestämmelsen ändras regleringen på så sätt att det anges att förbudet mot att döma till fängelse när den tilltalade till följd av den psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd

eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, gäller straff som inte är villkorliga.

Av *tredje stycket* framgår att kravet på synnerliga skäl för ovillkorligt fängelse respektive förbudet mot en sådan påföljd gäller även när det är fråga om att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Om den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning döms till villkorligt fängelse och sedan brister i fullgörandet av tilläggssanktionen, eller om sanktionen av annat skäl inte kan fullgöras, ska frågan om upphävande således prövas både enligt de vanliga reglerna och denna paragraf. Detsamma gäller om den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning har dömts till villkorligt fängelse och sedan återfaller i brott under prövotiden, liksom om någon som i annat fall har dömts till villkorligt fängelse återfaller i brott under prövotiden och det nya brottet har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Vid bristande fullgörelse förutsätter ett upphävande därmed dels att den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de skyldigheter som gäller vid tilläggssanktionen (se 27 kap. 7 §), dels att det föreligger synnerliga skäl. Av det senare kravet följer att ett upphävande på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen endast bör komma i fråga i sällsynta undantagsfall. Vid bedömningen kan av förklarliga skäl den dömdes vårdbehov inte få samma betydelse som vid den initiala prövningen av om ovillkorligt fängelse kan komma i fråga, men i övrigt kan de omständigheter som ska beaktas enligt bestämmelsen få betydelse även i dessa fall. Således kan ett högt straffvärde tala för ett upphävande, liksom det förhållandet att den dömde själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt. Bland de övriga omständigheter som ska beaktas enligt första styckets fjärde punkt kan graden av misskötsamhet vägas in. Hänsyn bör också tas till den dömdes psykiska tillstånd under verkställigheten och sambandet mellan detta och bristerna i fullgörandet av tilläggssanktionen. När frågan om upphävande aktualiseras på grund av att sanktionen inte kan fullgöras av annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter är särskild restriktivitet påkallad.

I återfallssituationer får rätten på motsvarande sätt först pröva om det finns förutsättningar för upphävande enligt 34 kap. 4 a §, därefter om kravet på synnerliga skäl enligt förevarande paragraf är uppfyllt. Även här bör ett upphävande endast komma i fråga i sällsynta undantagsfall, i synnerhet om grunden skulle vara att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad. Främst är det således när det nya straffet hindrar fullgörandet av tilläggssanktionen – eller när båda dessa grunder föreligger – som ett upphävande kan övervägas, men även då är stor återhållsamhet påkallad. Ett exempel på när synnerliga skäl för upphävande kan föreligga är om den tidigare, men inte den nya, brottsligheten begicks under påverkan av en allvarlig psykisk störning och en betydande del av tilläggssanktionen hindras på grund av det nya, ovillkorliga, fängelsestraffet.

Om den dömde till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, följer av förbudet i andra stycket att ett upphävande överhuvudtaget inte får ske, om inte den dömde i anslutning till brottet själv har vållat sin bristande förmåga genom rus eller på något annat liknande sätt. Det gäller oavsett om det är bestämmelserna i 27 eller 34 kap. som aktualiserar frågan om upphävande och i det senare fallet oavsett om det är

den tidigare eller nya brottsligheten som har begåtts under sådana förhållanden att förbudet är tillämpligt.

Om beslutet om villkorlighet upphävs ska rätten på vanligt sätt fastställa den tid som skäligen ska avräknas från straffet med anledning av vad som har fullgjorts av tilläggssanktionen (se 27 kap. 8 § och 34 kap. 4 b §).

5 § *Om rätten i sådana fall som avses i 4 § finner att det saknas förutsättningar att döma till fängelse som inte är villkorligt får den tilltalade dömas till villkorligt fängelse oberoende av vad som anges i 28 kap. 15 §.*

Paragrafen, som är ny, innehåller en särskild bestämmelse som reglerar när den som begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning får dömas till villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.2.

Bestämmelsen medger att ett villkorligt fängelsestraff döms ut även om förutsättningarna enligt 28 kap. 15 § inte är uppfyllda, om ovillkorligt fängelse är uteslutet till följd av kravet på synnerliga skäl eller förbudet mot ett sådant straff i 4 §. Bestämmelsen gör det alltså möjligt att döma den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning till villkorligt fängelse när det varken finns förutsättningar för ett ovillkorligt fängelsestraff eller för att överlämna honom eller henne till rättspsykiatrisk vård.

Eftersom bestämmelsen innebär att villkorligt fängelse alltid kan dömas ut när det inte finns förutsättningar för ovillkorligt fängelse får bestämmelserna i 28 kap. 15–17 §§ i princip inte någon praktisk betydelse.

Om ett villkorligt fängelsestraff döms ut ska det som huvudregel förenas med en tilläggssanktion enligt de vanliga reglerna. Om böter inte kan anses tillräckligt ingripande bör i de allra flesta fall övervakning väljas, eftersom den tilltalade som regel får antas ha ett behov av det stöd och den kontroll som kan tillgodoses genom en sådan sanktion.

6 § *Om rätten i sådana fall som avses i 4 § finner att någon påföljd inte bör dömas ut, ska den tilltalade vara fri från påföljd.*

Paragrafen, som är ny, ger rätten möjlighet att låta den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning vara fri från påföljd. Paragrafen motsvarar hittillsvarande 30 kap. 6 § tredje stycket (jfr prop. 2007/08:97 s. 41). De ändringar som görs är endast språkliga och redaktionella. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.2.

32 kap. Om *påföljdsvalet* för unga *lagöverträdare*

I kapitlet finns numera huvuddelen av de bestämmelser som gäller valet av påföljd för unga lagöverträdare samlade. Kapitelrubriken ändras därför till ”Om påföljdsvalet för unga lagöverträdare”.

5 § *Den som har begått brott innan han eller hon fyllt arton år får dömas till fängelse endast om inte en särskild ungdomspåföljd enligt 1, 2 eller 3 § bör väljas eller påföljden kan stanna vid böter.*

Om påföljden bestäms till fängelse, ska rätten besluta att straffet ska vara villkorligt om det inte framstår som uppenbart otillräckligt med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den unges tidigare brottslighet. Rätten får också besluta att straffet ska vara villkorligt eller delvis villkorligt i fall som avses i

28 kap. 16 och 17 §§. Bestämmelser om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse finns i 28 kap. 18–21 §§.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om valet av fängelse som påföljd för unga lagöverträdare. Paragrafen ersätter hittillsvarande 30 kap. 5 §. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.1.

Enligt *första stycket* får den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år dömas till fängelse endast om inte en särskild ungdomspåföljd bör väljas eller påföljden kan stanna vid böter. Av bestämmelsen följer att påföljden – om inte ett bötesstraff är tillräckligt – i första hand ska bestämmas till ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning. Frågan om det finns förutsättningar för någon av dessa påföljder avgörs med tillämpning av 1, 2 och 3 §§. Först om en sådan påföljd inte kommer i fråga får ett fängelsestraff dömas ut.

Om påföljden bestäms till fängelse ska rätten, enligt *andra stycket första meningen*, besluta att straffet ska vara villkorligt om det inte framstår som uppenbart otillräckligt med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den unges tidigare brottslighet. Kravet är avsett att motsvara kravet på synnerliga skäl i hittillsvarande 30 kap. 5 § och bör, på liknande sätt som vid tillämpningen av den bestämmelsen, ofta anses uppfyllt när straffets längd uppgår till fängelse i ett år eller mer. Även de mest ingripande ungdomspåföljderna kan användas när längden av ett tänkt fängelsestraff skulle uppgå till denna nivå. För den som är under 18 år vid tidpunkten för domen kommer valet av påföljd, om den inte kan stanna vid böter, därmed i praktiken nästan alltid att stå mellan en särskild ungdomspåföljd och ovillkorligt fängelse. Endast i undantagsfall kan det således bli aktuellt att döma den som är under 18 år vid tidpunkten för domen till villkorligt fängelse.

Om den tilltalade har begått brottet före 18 års ålder, men fyllt 18 år vid tidpunkten för domen, är situationen en annan. I dessa fall krävs att det finns särskilda skäl för att ungdomstjänst eller ungdomsövervakning ska få väljas som påföljd, och i lagrådsremissen Skärpta regler för unga lagöverträdare föreslås att detsamma ska gälla i fråga om ungdomsvård. När sådana skäl inte föreligger kommer påföljden således att bestämmas till fängelse även när brottsligheten inte är särskilt allvarlig. En tillämpning av bestämmelsen i andra stycket första meningen bör då inte sällan leda till att straffet blir villkorligt.

Bedömningen av om ett villkorligt fängelsestraff framstår som uppenbart otillräckligt ska, som redan framgått, göras med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den unges tidigare brottslighet. Att kravet ofta bör anses uppfyllt när straffets längd uppgår till fängelse i ett år eller mer innebär att det framför allt har den betydelsen att utrymmet för villkorligt fängelse vid artbrottslighet och återfall i brott blir större än för vuxna lagöverträdare i motsvarande fall. Således bör villkorligt fängelse kunna komma i fråga vid artbrottslighet även när straffets längd överstiger sex månader. Likaså bör det finnas utrymme för villkorligt fängelse i många fall där ett sådant straff skulle ha varit uteslutet för en vuxen lagöverträdare med hänsyn till dennes tidigare brottslighet. När ett villkorligt fängelsestraff får anses uppenbart otillräckligt bör ytterst bli en fråga för rättstillämpningen. Nuvarande praxis i fråga om när kravet på synnerliga skäl i 30 kap. 5 § är uppfyllt bör kunna tjäna som vägledning.

Bestämmelsen i andra stycket första meningen ska tillämpas i stället för bestämmelsen i 28 kap. 15 § som anger de grundläggande förutsättningar som annars gäller för villkorligt fängelse. I övrigt gäller, som framgår av *andra stycket andra meningen,* samma regler som för vuxna lagöverträdare. Att det inte finns utrymme för villkorligt fängelse enligt bestämmelsen i andra stycket första meningen utesluter alltså inte att rätten beslutar att straffet ska vara villkorligt när det finns synnerliga skäl (se 28 kap. 16 §). Det utesluter inte heller att ett delvis villkorligt fängelsestraff döms ut om förutsättningarna för det är uppfyllda (se 28 kap. 17 §). Tvärtom kan delvis villkorligt fängelse få särskild betydelse när det gäller unga lagöverträdare (jfr kommentaren till 28 kap. 17 §).

Av *andra stycket tredje meningen* framgår att också valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse görs enligt samma regler som i andra fall.

34 kap.

Kapitlet ändras i flera avseenden till följd av att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och ett system med villkorligt fängelse införs. Dels anpassas vissa befintliga paragrafer till det nya systemet, dels införs nya bestämmelser om upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Kapitlet förses också med nya underrubriker. Under rubriken ”Grundläggande bestämmelser” samlas 1–4 §§, som i huvudsak anger förutsättningarna för att bestämma en ny påföljd, meddela en s.k. konsumtionsdom respektive att undanröja den tidigare utdömda påföljden och bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Därefter följer tre nya paragrafer, 4 a–4 c §§, som samlas under rubriken ”Upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt”. Under rubriken ”Förverkande av villkorligt medgiven frihet” placeras 5 § och under rubriken ”Ändrade förhållanden m.m.” placeras 6 och 8 §§. Den hittillsvarande 7 §, som innehöll en bestämmelse om skyddstillsyn i förening med fängelse, upphävs. Slutligen placeras 9–11 §§ under rubriken ”Särskilda bestämmelser för den som har dömts till säkerhetsförvaring”.

Grundläggande bestämmelser

1 § Om den som har dömts till fängelse eller *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* har begått ett annat brott före domen (nyupptäckt brott) eller om den dömde begår ett nytt brott efter domen men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (nytt brott), ska rätten bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten.

I stället för att bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten får rätten, i de fall som avses i 3 och 4 §§, besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den brottsligheten, eller undanröja den utdömda påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Undergår den dömde fängelse på livstid får rätten endast besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

För den som har dömts till säkerhetsförvaring finns särskilda bestämmelser i 9–11 §§.

Paragrafen innehåller grundläggande bestämmelser om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom. Övervägandena finns i avsnitt 6.4, 6.10.1 och 6.10.2.

Första stycket ändras på så sätt att villkorlig dom och skyddstillsyn utgår ur uppräkningen i den första meningen av vilka påföljder som kan aktualisera en tillämpning av bestämmelsen. Vidare ersätts uppräkningen av de olika ungdomspåföljderna i samma mening med uttrycket ”en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.”. Någon ändring i sak är i denna del inte avsedd. Förändringarna innebär att bestämmelserna i paragrafen, och följaktligen även de närmast efterföljande bestämmelserna i kapitlet, numera är tillämpliga endast om den tidigare påföljden är fängelse, ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning. Med fängelse avses även villkorliga fängelsestraff. Liksom hittills krävs dessutom att brottet har begåtts antingen före den tidigare domen (nyupptäckt brott) eller efter denna, men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (nytt brott). Ett villkorligt fängelsestraff anses som utgångspunkt helt verkställt vid prövotidens utgång (se 26 kap. 5 d §).

3 § Rätten får besluta att en tidigare utdömd påföljd ska avse också tillkommande brottslighet. Ett sådant beslut får meddelas endast om det är fråga om nyupptäckt brottslighet som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse.

Är den tidigare påföljden en *särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* får rätten, om det finns särskilda skäl för det, även i andra fall besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om under vilka förutsättningar rätten får besluta att en tidigare utdömd påföljd får omfatta även tillkommande brottslighet, s.k. konsumtionsdom. Övervägandena finns i avsnitt 6.10.1 och 6.10.3.

Paragrafen ändras på så sätt att uppräkningen i *andra stycket* av de olika ungdomspåföljderna ersätts med uttrycket ”en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.”. Någon ändring i sak är inte avsedd.

4 § Rätten får undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Ett sådant beslut får meddelas endast om det finns särskilda skäl för det samt den tidigare domen har fått laga kraft och dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts. *Är den tidigare påföljden fängelse som helt eller delvis är villkorligt får ett sådant beslut inte meddelas om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet med stöd av 4 a §.*

När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms, ska rätten ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen. Rätten får då döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om under vilka förutsättningar rätten får undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Övervägandena finns i avsnitt 6.4 och 6.10.4.

Första stycket ändras på så sätt att det i en ny tredje mening införs en bestämmelse som undantar villkorliga fängelsestraff från undanröjandemöjligheten i vissa fall. I övrigt är förutsättningarna för undanröjande oförändrade. Även när den tidigare påföljden är villkorligt fängelse krävs alltså, förutom att den tidigare domen har fått laga kraft och dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts, att det finns särskilda skäl.

Sådana skäl kan företrädesvis föreligga när ett nytt ovillkorligt fängelsestraff hindrar fullgörandet av en tilläggssanktion som det villkorliga straffet har förenats med (jfr prop. 2015/16:151 s. 90). Även i andra fall kan ett undanröjande av ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff undantagsvis vara motiverat för att uppnå ett rimligt och ändamålsenligt resultat.

Av den nya *tredje meningen* framgår att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff inte får undanröjas om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet med stöd av 4 a §. Ett upphävande enligt den paragrafen förutsätter bl.a. att det med anledning av ny brottslighet döms till ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff. Grunden för upphävande kan antingen vara att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad (4 a § första stycket 1) eller att det nya, ovillkorliga, fängelsestraffet hindrar fullgörandet av en tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenats med (4 a § första stycket 2). Som nämnts ovan kan det senare förhållandet också utgöra ett särskilt skäl för att undanröja det villkorliga fängelsestraffet. Regleringen innebär således att hinder mot fullgörande av en tilläggssanktion hanteras genom upphävande av beslutet om villkorlighet vid ny brottslighet och genom undanröjande av det villkorliga fängelsestraffet vid nyupptäckt brottslighet. Även i andra fall hanteras återfall under prövotiden för ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff genom upphävande av beslutet om villkorlighet, medan nyupptäckt brottslighet kan föranleda att det villkorliga straffet undanröjs, förutsatt att det finns särskilda skäl. Vid undanröjande ska det vidare, när påföljden för den samlade brottsligheten bestäms, göras en gemensam straffmätning av brottsligheten i de båda domarna enligt de regler som gäller vid flerfaldig brottslighet. I upphävandefallet ska straffet för den nya brottsligheten i stället mätas ut oberoende av brottsligheten i den tidigare domen.

Om någon som tidigare dömts till villkorligt fängelse ska dömas till ett ovillkorligt fängelsestraff för såväl ny som nyupptäckt brottslighet följer det av 4 a § att upphävandeinstitutet kan användas om den nya brottsligheten ensam skulle föranleda ett ovillkorligt fängelsestraff. Rätten får således fråga sig om straffet, även utan den nyupptäckta brottsligheten, skulle ha bestämts till ovillkorligt fängelse. Är svaret på frågan ja, får eventuella hinder att fullgöra den tilläggssanktion som det tidigare villkorliga straffet förenats med hanteras genom att beslutet om villkorlighet upphävs. Undantaget i tredje meningen är då alltså tillämpligt. Är svaret nej, kan däremot ett undanröjande ske. När det gemensamma straffet i ett sådant fall bestäms får rätten göra en gemensam straffmätning av den nyupptäckta och den tidigare brottsligheten och till detta lägga straffvärdet av den nya brottsligheten.

Som redan framgått får beslutet om villkorlighet upphävas endast om den nya påföljden bestäms till ovillkorligt fängelse. Ska det dömas till någon annan påföljd finns det däremot inget hinder mot undanröjande, även om det rör sig om ny brottslighet.

Andra stycket är oförändrat. Rätten ska således även fortsättningsvis ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen när påföljden för den samlade brottsligheten bestäms. Är den tidigare påföljden villkorligt fängelse, innebär det att i den mån den tilltalade har fullgjort delar av tilläggssanktionen ska det räknas av från det

gemensamma straffets längd, med följden att ett kortare straff döms ut. Samma principer för avräkning av utförd samhällstjänst respektive övervakning vid upphävande av ett beslut om villkorlighet på grund av brister i fullgörandet av sanktionen bör här kunna användas (se kommentaren till 27 kap. 8 §).

Det hittillsvarande tredje stycket, som innehöll en bestämmelse som var tillämplig i vissa fall när den tidigare påföljden var villkorlig dom eller skyddstillsyn, tas bort.

Upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt

4 a § *Om rätten med tillämpning av 1 § första stycket bestämmer påföljden till fängelse som inte, vare sig helt eller delvis, är villkorligt med anledning av brott som har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse, ska den upphäva beslutet om att straffet ska vara villkorligt om*

1. den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett fängelsestraff som inte är villkorligt för den nya brottsligheten, eller

2. det med hänsyn till verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas att en tilläggssanktion enligt 27 kap. 2 eller 3 § som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med inte kommer att fullgöras inom prövotiden.

Ett sådant beslut om upphävande får dock endast meddelas om den tidigare domen fått laga kraft och frågan tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Första och andra styckena gäller också om endast en del av ett tidigare utdömt fängelsestraff är villkorlig.

Rätten får avstå från att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff helt eller delvis ska vara villkorligt om det finns särskilda skäl.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Övervägandena finns i avsnitt 6.10.5 och 6.10.7.

Av *första stycket* framgår att ett upphävande av ett tidigare beslut om villkorlighet för det första förutsätter att det bestäms en ny påföljd i form av ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff. Rätten får alltså inte upphäva ett tidigare beslut om villkorlighet om den finner att även det nya straffet ska vara villkorligt. I ett sådant fall ska alltså det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet stå kvar. Detsamma gäller om rätten bestämmer en annan påföljd än fängelse. Inte heller om ett delvis villkorligt fängelsestraff döms ut för den nya brottsligheten är ett upphävande möjligt. Däremot finns det i en sådan situation inget som hindrar att det tidigare villkorliga fängelsestraffet undanröjs om förutsättningarna enligt 4 § är uppfyllda.

En andra förutsättning är att det tillkommande brottet har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse, dvs. att det är fråga om ny brottslighet. Det krävs givetvis också, vilket följer redan av 1 §, att brottet har begåtts före prövotidens utgång. Har brottet begåtts efter det att prövotiden löpt ut, kan beslutet om villkorlighet således inte upphävas. Däremot kan ett upphävande ske om brottet begåtts efter domen på villkorligt fängelse men innan prövotiden börjat löpa, förutsatt att domen fått laga kraft när den nya domen meddelas (se andra stycket).

En tredje förutsättning är att det ovillkorliga fängelsestraffet döms ut *med anledning av* den nya brottsligheten. Om straffet även avser ny-

upptäckt brottslighet krävs följaktligen att den nya brottsligheten i sig skulle föranleda ett ovillkorligt fängelsestraff. Rätten bör alltså fråga sig om straffet även utan den nyupptäckta brottsligheten skulle ha blivit ovillkorligt. Är svaret ja, kan ett upphävande komma i fråga. Om inte, kan ett undanröjande i stället bli aktuellt (jfr kommentaren till 4 §).

Utöver de nyss angivna förutsättningarna krävs dessutom att ytterligare en av två punkter är uppfyllda för att beslutet om villkorlighet ska upphävas.

Första punkten avser det fallet att den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Varje återfall under prövotiden som föranleder ett ovillkorligt fängelsestraff måste således inte leda till att beslutet om villkorlighet upphävs. Först om den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad på detta sätt ska ett upphävande ske. Prövningen bör göras utifrån de omständigheter som generellt sett beaktas när relevansen av tidigare brottslighet bedöms, dvs. utifrån tiden mellan brotten, brottslighetens omfattning och allvar samt likheten mellan brotten (jfr kommentaren till 28 kap. 15 §). Ett brott som begåtts mycket kort tid efter den tidigare domen talar således starkare för ett upphävande än ett brott som begåtts under slutet av prövotiden. Likaså bör återfall i mer allvarlig eller i likartad brottslighet oftare ge skäl för ett upphävande än återfall i brottslighet som är lindrigare eller av helt annat slag än den tidigare. Även antalet återfall bör tillmätas betydelse. Särskilt upprepade återfall under en och samma prövotid talar starkt för ett upphävande.

Som en utgångspunkt bör gälla att ett upphävande ska ske när den nya brottsligheten i sig ger skäl för ett ovillkorligt fängelsestraff. Så är normalt sett fallet när denna brottslighet har ett straffvärde som uppgår till fängelse i ett år eller mer eller, när det är fråga om artbrottslighet, till sex månader eller mer (jfr kommentaren till 28 kap. 15 §). Frågan måste dock alltid avgöras efter en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet.

Om den nya brottsligheten i sig inte påkallar ett ovillkorligt fängelsestraff – men ett sådant straff döms ut just på grund av att brottet utgör ett återfall – bör utrymmet för att avstå från ett upphävande vara större. Även i sådana fall måste rätten dock bedöma den tidigare brottslighetens relevans utifrån ovan angivna omständigheter. Mer flagranta återfall bör då kunna motivera att beslutet om villkorlighet upphävs trots att den tidigare brottsligheten medför att ett ovillkorligt fängelsestraff döms ut.

Andra punkten tar sikte på det fallet att det med hänsyn till verkställigheten av det nya, ovillkorliga, fängelsestraffet kan antas att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med inte kommer att fullgöras inom föreskriven prövotid. Huruvida det ovillkorliga straffet kan antas hindra fullgörandet av sanktionen får bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Av betydelse är bl.a. det nya straffets längd, vilken tilläggssanktion det rör sig om och i vilken utsträckning denna har fullgjorts vid tidpunkten för domen eller kan förväntas bli fullgjord innan verkställigheten av det ovillkorliga straffet påbörjas. Är det nya straffet långt kan det ofta antas hindra fullgörandet av sanktionen. Är straffet kort är utrymmet för att låta det tidigare villkorliga straffet ligga kvar oförändrat större. En samhällstjänst bör i ett sådant fall inte sällan kunna fullgöras även om frågan aktualiseras

i ett tidigare skede av verkställigheten, i vart fall om endast en mindre del kvarstår att utföra. Fullgörandet kan då nämligen återupptas efter det att den dömde har frigetts från det ovillkorliga straffet. Med övervakning förhåller det sig något annorlunda eftersom denna som utgångspunkt pågår under hela prövotiden Kortare avbrott som endast inkräktar på den tilltalades kontaktskyldighet med övervakaren bör dock inte anses utgöra ett sådant hinder mot fullgörandet av sanktionen som aves här. Om verkställigheten av det nya straffet skulle hindra mer väsentliga delar av övervakningen, såsom ett behandlings- eller påverkansprogram eller en helghemarrest, eller innebära ett längre avbrott, bör det däremot anses utgöra ett sådant hinder mot fullgörandet som bör leda till ett upphävande.

Ytterligare förutsättningar för upphävande finns i *andra stycket.* Där framgår att ett beslut om upphävande endast får meddelas om den tidigare domen fått laga kraft och frågan tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång. Efter denna tidpunkt kan ett upphävande alltså inte ske även om brottet i och för sig har begåtts under prövotiden.

När rätten dömer till ett nytt ovillkorligt fängelsestraff, samtidigt som den upphäver ett beslut om att ett tidigare utdömt straff ska vara villkorligt, kommer det nya straffet normalt endast avse ny brottslighet. Straffets längd ska då bestämmas oberoende av den tidigare brottsligheten. Som redan framgått kan ett upphävande emellertid komma i fråga även när den tilltalade, utöver den nya brottsligheten, ska dömas för ett nyupptäckt brott. I ett sådant fall ska den nyupptäckta brottsligheten, liksom i andra fall, straffmätas gemensamt med brottsligheten i den tidigare domen enligt reglerna för flerfaldig brottslighet. Därefter bör längden av det villkorliga straffet dras av och restvärdet läggas samman med straffvärdet för den nya brottsligheten.

Enligt *tredje stycket* gäller första och andra stycket också om endast en del av ett tidigare utdömt fängelsestraff är villkorlig. Om den som dömts till delvis villkorligt fängelse återfaller i brott efter domen men före prövotidens utgång ska rätten således, om övriga förutsättningar i första och andra stycket är uppfyllda, upphäva beslutet om villkorlighet i berörd del. Även brott som begås under verkställigheten av den ovillkorliga delen av straffet kan därmed föranleda att beslutet om villkorlighet avseende den andra delen upphävs.

Bestämmelsen är obligatorisk. Om de ovan angivna förutsättningarna är uppfyllda ska ett upphävande således ske. Om den tilltalade har återfallit i brott under parallellt löpande prövotider för villkorligt fängelse ska regleringen tillämpas i förhållande till vart och ett av besluten om villkorlighet. Om rätten upphäver beslutet om villkorlighet ska den dömde inte längre fullgöra en tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med.

I *fjärde stycket* finns dock ett undantag, som ger rätten möjlighet att avstå från upphävande om det finns särskilda skäl. Sådana skäl kan föreligga om brottet har begåtts under prövotiden såväl för villkorligt fängelse som efter villkorlig frigivning. Om upphävandefrågan då aktualiseras med anledning av att den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad enbart genom att det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten, bör ett upphävande många gånger ändå kunna underlåtas om den villkorligt medgivna friheten förverkas. Ofta bör den

tidigare brottsligheten nämligen kunna anses tillräckligt beaktad på detta sätt. Det gäller särskilt om den villkorligt medgivna friheten som förverkas överstiger den tid som, efter avräkning, skulle få avtjänas ovillkorligt vid ett upphävande.

Särskilda skäl kan även föreligga i vissa fall när brottet har begåtts under parallellt löpande prövotider för villkorligt fängelse. Då bör ett upphävande av enbart det senaste beslutet om villkorlighet i vissa fall kunna anses som en tillräcklig reaktion på återfallet, och undantaget tillämpas i förhållande till det föregående beslutet. Det gäller i synnerhet om det senast utdömda straffet är betydligt längre än det föregående, eller när det rör sig om förhållandevis glesa återfall.

En annan situation då det kan finnas särskilda skäl för att avstå från upphävande kan vara när en stor del av den tilläggssanktion som det villkorliga straffet förenats med har fullgjorts. Så kan exempelvis vara fallet när det nya, ovillkorliga, straffet kan antas hindra fullgörandet av en samhällstjänst, om det bara är några enstaka timmar av arbetet som kvarstår att utföra. När det gäller övervakning får saken avgöras genom en sammantagen bedömning där det särskilt bör beaktas i vilken utsträckning sanktionen har fullgjorts, hur den har skötts och hur långt det villkorliga fängelsestraffet är. Om övervakningen har fullgjorts i väsentliga delar, har pågått (eller utan hinder av verkställigheten av det nya straffet kan antas komma att pågå) under minst ett år och i huvudsak har skötts väl bör undantaget ofta kunna tillämpas om inte det villkorliga straffets längd talar däremot. Straffets längd kan lämpligen beaktas på det sättet att rätten gör en provisorisk avräkning för vad som fullgjorts av sanktionen. Om detta ger en avräkning på strafftiden ner till noll bör straffets längd inte anses hindra att undantaget tillämpas. Det sagda gäller under förutsättning att inte också återfallet i sig kräver ett upphävande för att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad. Mer flagranta återfall bör således föranleda att beslutet om villkorlighet upphävs även under nyss nämnda omständigheter.

Också sådana förhållanden som är hänförliga till framför allt den tilltalades livssituation, som kan vägas in i bedömningen av om straffet överhuvudtaget ska vara villkorligt kan i undantagsfall beaktas i detta sammanhang. Även om dessa omständigheter inte varit tillräckliga för att motivera ett helt eller delvis villkorligt fängelsestraff, kan de alltså utgöra särskilda skäl för att avstå från att upphäva ett tidigare beslut om villkorlighet. Även det förhållandet att den dömde var under 18 år vid det brott som föranledde det villkorliga fängelsestraffet bör, tillsammans med andra omständigheter som talar i samma riktning, någon gång kunna motivera att ett upphävande underlåts.

4 b § *Om rätten med stöd av 4 a § upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och den dömde helt eller delvis har fullgjort en tilläggssanktion, ska rätten fastställa den tid, räknad i månader, som skäligen ska avräknas med anledning av fullgörandet.*

Paragrafen, som är ny, innehåller en bestämmelse om avräkning med anledning av vad som fullgjorts av en tilläggssanktion. Övervägandena finns i avsnitt 6.10.6.

Av paragrafen framgår att rätten i samband med ett beslut om upphävande ska fastställa den tid, räknad i månader, som ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet varit förenat med. Precis som vid upphävande på grund av brister i fullgörandet ska rätten alltså inte bestämma en kortare strafftid, utan endast fastställa den tid som ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörandet.

Hur lång tid som ska avräknas bör avgöras efter i huvudsak samma principer som vid upphävande av ett beslut om villkorlighet på grund av brister i fullgörandet av tilläggssanktionen. För en närmare beskrivning av dessa principer hänvisas till kommentaren till 27 kap. 8 §. Som framgår där kan bedömningen i vissa fall, om endast en mindre del av sanktionen har fullgjorts, leda till att någon avräkning inte bör ske.

Övervakning pågår som utgångspunkt under hela prövotiden och normalt sett under en tid som överstiger straffets längd. Detta kan medföra att sanktionen inte är helt fullgjord när upphävandefrågan prövas, men ändå har fullgjorts till en sådan grad att straffet – vid en tillämpning av de vanliga avräkningsprinciperna – skulle reduceras till noll. Även i den situationen kan ett upphävande dock vara påkallat med hänsyn till att det fortsatta fullgörandet av sanktionen hindras av att det ska dömas ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. För att undvika att det villkorliga fängelsestraffet delvis efterges i en sådan situation bör rätten här inte göra en mer omfattande avräkning än att en strafftid på minst en månad kvarstår.

Motsvarande bör gälla när hela tilläggssanktionen – oberoende av vilken tilläggssanktion det rör sig om – har fullgjorts och ett upphävande är motiverat av det skälet att den tidigare brottsligheten annars inte kan anses tillräckligt beaktad. Även i ett sådant fall bör rätten kunna frångå de vanliga modellerna för avräkning och fastställa avräkningstiden så att det i vart fall kommer att återstå en månad att avtjäna i anstalt eller enligt vad som annars gäller för ovillkorliga fängelsestraff.

4 c § *Särskilda bestämmelser om brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning finns i 31 kap.*

Paragrafen, som är ny, innehåller en upplysning om att det i 31 kap. finns särskilda bestämmelser om brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Övervägandena finns i avsnitt 6.10.5 och 6.12.2.

Ändrade förhållanden m.m.

6 § Om rätten med tillämpning av 3 § eller 9 § första stycket genom dom som fått laga kraft har beslutat att fängelse, *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* eller säkerhetsförvaring som har dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och om den tidigare påföljden ändras av högre rätt genom dom som får laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare prövas på nytt. Detsamma ska gälla när *ett fängelsestraff* bestämts med tillämpning av 2 § och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid *som inte är villkorligt* eller säkerhetsförvaring ska verkställas, att den dömde har begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för något annat brott har dömts ut, och framgår

det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, ska, sedan domarna fått laga kraft, rätten efter anmälan av åklagare med tillämpning av 2 § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas. En sådan prövning hindrar inte att domen får verkställas, om inte rätten beslutar något annat.

I paragrafen finns bestämmelser om ändrade förhållanden. Övervägandena finns i avsnitt 6.4 och 6.10.8.

Första stycket ändras på så sätt att villkorlig dom och skyddstillsyn utgår ur uppräkningen i den första meningen av vilka tidigare påföljder som kan aktualisera en sådan omprövning som avses i bestämmelsen. Vidare ersätts uppräkningen av de olika ungdomspåföljderna i samma mening med uttrycket ”en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.”. Förändringarna innebär att omprövning i angivna fall ska ske när påföljden enligt den ursprungliga domen var fängelse, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller säkerhetsförvaring. Med fängelse avses även villkorliga fängelsestraff.

Även andra meningen i första stycket ändras på så sätt att villkorlig dom och skyddstillsyn utgår ur uppräkningen av vilka påföljder som kan aktualisera en sådan omprövning som avses där. Samtidigt ändras det hittillsvarande uttrycket ”påföljd avseende fängelse” i samma mening till ”ett fängelsestraff”. Omprövning ska i angivna fall således fortsättningsvis ske när den berörda påföljden är fängelse, oavsett om straffet är villkorligt eller ovillkorligt.

Andra stycket ändras endast på så sätt att det anges att det som avses är fängelsestraff på viss tid som inte är villkorliga.

35 kap.

7 § Ett bötesstraff preskriberas fem år efter det att domen har fått laga kraft. Detta gäller dock inte om den dömde inom denna tid har delgetts en ansökan om att böterna ska förvandlas till fängelse och ansökan inte har prövats slutligt. Om ansökan inte leder till att böterna förvandlas, preskriberas de när beslutet har fått laga kraft.

Ett bötesstraff preskriberas om den dömde avlider. Om domen har fått laga kraft och lös egendom har utmätts eller tagits i förvar för betalning av böterna under den dömdes livstid, ska böterna dock betalas ur egendomen.

Första och andra styckena gäller även *sådana böter som avses i 27 kap. 1 § och* vite som har dömts ut.

Paragrafen innehåller bestämmelser om preskription av bötesstraff och vite som har dömts ut. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.2.

I *tredje stycket* görs ett tillägg om att första och andra styckena även gäller sådana böter som avses i 27 kap. 1 §. Genom tillägget framgår alltså att den femåriga preskriptionstiden för böter även omfattar sådana böter som dömts ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

37 kap.

7 § Kriminalvårdens beslut i frågor som avses i 26 kap. 12 §, 13 § andra stycket, 15 § andra stycket, 16 och 17 §§ och 19 § första stycket samt *27 kap. 3 § tredje stycket och 5 §* får överklagas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den övervakade är inskriven.

I paragrafen anges vilka av Kriminalvårdens beslut som får överklagas till övervakningsnämnd. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.4 och 6.9.2.

Paragrafen ändras på så sätt att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 7 § avseende åtgärder i fråga om skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 5 § om åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Det innebär att Kriminalvårdens beslut om varning, eller såvitt avser övervakning, om ändrade föreskrifter eller andra villkor eller nya föreskrifter med anledning av att den dömde inte fullgjort sina skyldigheter, får överklagas till övervakningsnämnd. Vidare införs en hänvisning till 27 kap. 3 § tredje stycket. Det innebär att Kriminalvårdens beslut om att övervakningen ska upphöra före prövotidens utgång för den som dömts till villkorligt fängelse med övervakning, får överklagas till övervakningsnämnd. Kriminalvården kan också avslå en begäran om att förkorta övervakningstiden. Vidare kan myndigheten ändra ett tidigare beslut om att övervakningen ska upphöra före prövotidens utgång (jfr 3 kap. 10 § lagen [2026:000] om verkställighet av villkorligt fängelse). Även sådana beslut får alltså överklagas. När det gäller Kriminalvårdens beslut avseende villkorligt frigivna är paragrafen oförändrad.

11 § Beslut av en övervakningsnämnd i frågor som avses i 26 kap. 12, 16, 17, 19 och 22 §§ samt *27 kap. 3 § tredje stycket, 5* och *9 §§* får överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden ligger. Om beslutet rör frågor som avses i 26 kap. 12, 16, 17 eller 19 § eller *27 kap. 3 § tredje stycket eller 5 §*, får det överklagas *även* av Kriminalvården. Överklagandet ska ges in till övervakningsnämnden. Klagotiden räknas från den dag då den klagande fick del av beslutet. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden. Övervakningsnämnden ska dock inte vara part i domstolen.

Beslut enligt denna balk av en övervakningsnämnd i andra frågor än som avses i första stycket får inte överklagas.

Paragrafen innehåller bestämmelser om överklagande av en övervakningsnämnds beslut. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.4 och 6.9.2.

Första stycket ändras på så sätt att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 7 § avseende åtgärder i fråga om skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 5 § om åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Det innebär att en övervakningsnämnds beslut om varning, eller såvitt avser övervakning, om ändrade föreskrifter eller andra villkor eller nya föreskrifter med anledning av att den dömde inte fullgjort sina skyldigheter, får överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden ligger. Vidare införs en hänvisning till 27 kap. 3 § tredje stycket. Det innebär att en övervakningsnämnds beslut i fråga om när övervakningen ska upphöra för den som dömts till villkorligt fängelse med övervakning, får överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden ligger. Här görs också ett förtydligande när det gäller Kriminalvårdens rätt att vid sidan av den enskilde överklaga övervakningsnämndens beslut. Förtydligandet, som innebär att ordet ”även” läggs till i lagtexten, innebär inte någon ändring i sak. Första stycket ändras också på så sätt att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 11 § om omhändertagande av skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § som avser omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse.

38 kap.

3 § Fråga om åtgärd enligt 32 kap. 4 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning dömts ut.

Talan enligt *27 kap. 4 eller 6 §* väcks vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den *dömde* är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där *dom på villkorligt fängelse meddelats*.

Mål som avses i denna paragraf får också tas upp av den rätt, där brottmål mot den dömde är väckt eller där mål om åtgärd mot den dömde enligt 32 kap. 4 § redan tagits upp, eller av rätten i den ort där den dömde mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

Paragrafen innehåller forumregler för vissa mål. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.1 och 6.9.3.

I *första stycket* utgår den hittillsvarande första meningen om åtgärder avseende den som har dömts till villkorlig dom som en följd av att villkorlig dom utmönstras ur påföljdssystemet.

Andra stycket ändras så att bestämmelsen, i stället för att avse talan om undanröjande av skyddstillsyn enligt hittillsvarande 28 kap. 8 §, avser talan enligt 27 kap. 4 § om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse och talan enligt 27 kap. 6 § om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Enligt bestämmelsen ska talan i båda dessa fall väckas vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den dömde är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där dom på villkorligt fängelse meddelats.

5 § Talan som avses i 27 kap. *4* eller *6 § ska* anses *väckt när åklagarens* ansökan delgavs den dömde.

I paragrafen regleras när en talan ska anses väckt i vissa fall. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.1 och 6.9.3.

Paragrafen ändras så att den i stället för att gälla talan som avses i hittillsvarande 27 kap. 6 § respektive 28 kap. 8 § gäller talan som avses i 27 kap. 4 eller 6 §. Ändringarna innebär att en talan om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse eller en talan upphävande av ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, ska anses väckt när åklagarens ansökan delgavs den dömde. Paragrafen ändras även språkligt.

6 § Nämndemän ska delta när en tingsrätt avgör en fråga som avses i 27 kap. *4 eller 7 §*, 32 kap. 4 §, 33 kap. 6, 8 eller 9 § eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 §. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 4 §, *upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § eller* förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 5 §.

Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. *9 § första och tredje styckena* är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.

I paragrafen finns bestämmelser om domförhet för vissa fall. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.1, 6.9.4, 6.9.7 och 6.10.5.

Första stycket, som anger att nämndemän ska delta vid en tingsrätts avgörande i vissa frågor som avser en tidigare utdömd påföljd, anpassas

till det nya systemet med villkorligt fängelse. Hänvisningarna till hittillsvarande 2 och 2 a §§ tas således bort och hänvisningarna till hittillsvarande 27 kap. 6 § och 28 kap. 9 § ändras till att i stället avse 27 kap. 4 § om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse och 27 kap. 7 § om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Det görs också ett tillägg som anger att nämndemän även ska delta när en tingsrätt avgör en fråga om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a §.

Också *andra stycket*, som anger vissa fall där en tingsrätt är domför med en lagfaren domare, anpassas till det nya systemet. Detta genom att samtliga hänvisningar till hittillsvarande bestämmelser ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § första och tredje styckena. Genom den hänvisningen framgår således att en lagfaren domare vid den tingsrätt där det förs en talan om upphävande av beslutet om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt är behörig att besluta om omhändertagande av den dömde samt om förlängning av ett sådant beslut.

8 § I mål om åtgärd enligt 27 kap. *4 eller 7 §*, 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär denne att bli hörd muntligen, ska han eller hon ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 8 § ska den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

En åtgärd enligt *27 kap. 9 §* första och tredje styckena får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förfarandet vid åtgärder som avser en tidigare utdömd påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.4 och 6.9.7.

I *första stycket* ändras hänvisningarna till hittillsvarande 2 och 2 a §§, 27 kap. 2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket och 6 § samt 28 kap. 9 § till att i stället avse 27 kap. 4 § om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse och 27 kap. 7 § om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

I *andra stycket* ersätts hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 11 § första och tredje styckena av en hänvisning till 27 kap. 9 § första och tredje styckena. Genom den hänvisningen framgår således att om rätten, sedan talan väckts om upphävande av beslutet om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, finner att den dömde ska omhändertas, eller att ett tidigare beslutat omhändertagande ska förlängas, får beslut om det meddelas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.

9 § Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. *9 § första och tredje styckena* eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 § gäller omedelbart, om inte något annat beslutas. Detsamma gäller avgöranden enligt 34 kap. 5 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.

I paragrafen anges vissa fall då rättens beslut om åtgärd ska gälla omedelbart om inte något annat beslutas. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Paragrafen ändras så att hänvisningarna till hittillsvarande 27 kap. 2 a § tredje stycket och 5 § tredje stycket samt 28 kap. 11 § första och tredje styckena ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § första och tredje styckena som avser rättens beslut om omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse respektive förlängning av ett sådant beslut. Utgångs-

punkten är alltså att beslut av det angivna slaget gäller omedelbart. Vidare utgår hänvisningarna till hittillsvarande 27 kap. 6 § och 28 kap. 9 § avseende föreskrifter, övervakning och prövotid vid misskötsamhet efter villkorlig dom eller dom på skyddstillsyn.

12 § Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för den dömdes inställelse i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans eller hennes omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §*.

Paragrafen innehåller bestämmelser om polishandräckning. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Paragrafen ändras så att hänvisningarna till hittillsvarande 28 kap. 6 c och 11 §§ om omhändertagande av skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § om omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse. Genom hänvisningen framgår alltså att domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården har rätt att få handräckning av Polismyndigheten när den som dömts till villkorligt fängelse ska omhändertas.

19 § Mål om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 a och 7 §§ ska handläggas skyndsamt av domstolen. *Detsamma gäller mål om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse enligt 27 kap. 4 § samt mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 §.*

I paragrafen anges att ett skyndsamhetskrav gäller vid handläggningen av vissa mål. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.1 och 6.9.3.

Paragrafen ändras genom att det läggs till en *andra mening*, enligt vilken det införs ett skyndsamhetskrav också för mål om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse enligt 27 kap. 4 § samt mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 §.

20 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som har orsakats av den dömde vid sådant oavlönat arbete som avses i 27 kap. *2 §* samt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1.

Paragrafen innehåller ett bemyndigande för regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer att meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som orsakats av den som fullgör samhällstjänst eller ungdomstjänst. Övervägandena finns i avsnitt 6.4.

Paragrafen ändras så att hänvisningarna till hittillsvarande 27 kap. 2 a § första stycket och 28 kap. 2 a § första stycket om föreskrift om samhällstjänst vid villkorlig dom respektive skyddstillsyn ersätts av en hänvisning till 27 kap. 2 § om samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. I fråga om verkställigheten av dom på fängelse som har dömts ut enligt den upphävda 28 kap. 3 § gäller 26 kap. 6 och 8 §§ i den äldre lydelsen.

3. Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom avseende villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 26 kap. 25 § i den äldre lydelsen.

4. I fråga om verkställighet av villkorlig dom gäller de upphävda 27 kap. 2 a–6 §§.

5. I fråga om verkställighet av dom på skyddstillsyn gäller de upphävda 28 kap. 2 a, 4–6, 6 c–9 och 11 §§.

6. I fråga om den som har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 34 kap. 1, 4 och 6 §§ i den äldre lydelsen.

7. Den upphävda 34 kap. 7 § gäller i fråga om den som har dömts till skyddstillsyn som förenats med fängelse enligt den upphävda 28 kap. 3 §.

8. I fråga om villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 37 kap. 7 och 11 §§ och 38 kap. 3, 5, 6, 8, 9, 12 och 20 §§ i den äldre lydelsen.

9. Den upphävda 38 kap. 1 § gäller i fråga om den som har dömts till villkorlig dom.

10. Den upphävda 38 kap. 2 § gäller i fråga om den som har överlämnats till vård med stöd av den upphävda 31 kap. 2 §.

11. Den upphävda 38 kap. 2 a § gäller i fråga om påföljd som bestämts med tillämpning av den upphävda bestämmelsen i 29 kap. 5 § första stycket 6.

Av *första punkten* framgår att lagen träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Av *andra-elfte punkterna* framgår att de upphävda bestämmelserna eller den äldre lydelsen av bestämmelserna gäller i vissa fall. Övervägandena finns i avsnitt 11.

Vid tillämpningen av andra–elfte punkterna ska de upphävda respektive äldre lydelserna av dessa bestämmelser gälla oavsett om domen på villkorlig dom, skyddstillsyn respektive överlämnande till särskild vård meddelades före eller efter ikraftträdandet.

Eftersom ett villkorligt fängelsestraff får anses vara en mer ingripande påföljd än villkorlig dom respektive skyddstillsyn följer av regleringen i regeringsformen och lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP) att straffet ska bestämmas enligt den lag som gällde när brottet eller brottsligheten begicks. Den innebär att för brott begångna före ikraftträdandet ska påföljden bestämmas till villkorlig dom eller skyddstillsyn om en tillämpning av de äldre bestämmelserna hade lett till det påföljdsvalet. Om däremot en tillämpning av de äldre bestämmelserna hade lett till att påföljden bestämts till fängelse ska de nya bestämmelserna tillämpas om en sådan tillämpning hade lett till ett villkorligt fängelsestraff.

När rätten dömer för brott som har begåtts dels före, dels efter ikraftträdandet får rätten – om det finns förutsättningar för en icke-frihetsberövande påföljd – beroende på omständigheterna i det enskilda fallet bestämma påföljden till antingen villkorlig dom respektive skyddstillsyn eller till ett fängelsestraff som är villkorligt. I en sådan situation, liksom i andra situationer när den tilltalade ska dömas för brott som har begåtts såväl före som efter ikraftträdandet, bör den princip som ligger bakom 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen och 5 § andra stycket BrP särskilt beaktas.

13.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:1415) om ändring i brottsbalken

26 kap.

6 § *Den som avtjänar* ett tidsbestämt fängelsestraff som *inte är villkorligt ska, om straffet* uppgår till tre år eller mer*, friges villkorligt när tre fjärdedelar av straffet har avtjänats*. Den som avtjänar ett *sådant* fängelsestraff som är kortare än tre år ska friges villkorligt när två tredjedelar av *straffet* har avtjänats.

Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.

Villkorlig frigivning får inte ske från

1. ett förvandlingsstraff för böter, eller

2. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.

Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser vad som anges i första stycket om ett tidsbestämt fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om villkorlig frigivning. Övervägandena finns i avsnitt 6.4, 6.5.3 och 6.11.2.

Paragrafen ändras för att anpassas till systemet med villkorligt fängelse och med anledning av det stegvisa införandet av villkorlig frigivning efter tre fjärdedelar av strafftiden (se prop. 2025/26:34, särskilt s. 31–38). Ändringarna motsvarar dem som görs i förslaget till lag om ändring i brottsbalken (se avsnitt 13.2). Paragrafen träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

13.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:1416) om ändring i brottsbalken

26 kap.

6 § När tre fjärdedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff *som inte är villkorligt* har avtjänats ska den dömde friges villkorligt.

Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.

Villkorlig frigivning får inte ske från

1. ett förvandlingsstraff för böter, eller

2. fängelse som verkställs på grund av beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 19 § andra stycket eller 34 kap. 5 §.

Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser vad som anges i första stycket om ett tidsbestämt fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om villkorlig frigivning. Övervägandena finns i avsnitt 6.4, 6.5.3 och 6.11.2.

Paragrafen ändras för att anpassas till systemet med villkorligt fängelse och med anledning av det stegvisa införandet av villkorlig frigivning efter tre fjärdedelar av strafftiden (se prop. 2025/26:34, särskilt s. 31–38). Ändringarna motsvarar i sak dem som görs i förslaget till lag om ändring i brottsbalken (se avsnitt 13.2). Paragrafen träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

13.5 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

20 kap.

7 § Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse *inte* åsidosätts:

1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,
2. om det kan antas att påföljden skulle bli *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,
3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller
4. om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

I paragrafen regleras förutsättningarna för åklagare att besluta om åtalsunderlåtelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.2.

Första stycket andra punkten anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringen innebär att åklagare får besluta om åtalsunderlåtelse om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion. Liksom enligt hittillsvarande reglering förutsätter åtalsunderlåtelse enligt denna punkt dels att inte något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts, dels att det finns särskilda skäl.

21 kap.

3 a § Är den misstänkte anhållen eller häktad ska offentlig försvarare förordnas för honom eller henne, om han eller hon begär det. Offentlig försvarare ska också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare ska därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,
2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till en annan påföljd än böter eller *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion*, eller
3. om det i övrigt finns särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av en försvarare som han eller hon själv har utsett, ska det inte förordnas någon offentlig försvarare vid sidan av denne. Offentlig försvarare ska dock förordnas om det finns synnerliga skäl.

I paragrafen regleras förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.4.

Andra stycket andra punkten anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringen innebär att offentlig försvarare ska förordnas om det behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till en annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion.

23 kap.

10 § Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra–sjunde styckena, vem som får närvara vid ett förhör.

Vid ett förhör ska om möjligt ett trovärdigt vittne utsett av undersökningsledaren närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen och om biträdet uppfyller de krav som ställs på en försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte har rätt att själv närvara och ha sin försvarare närvarande vid ett förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 b § första stycket. Vid andra förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En försvarare som inte uppfyller de krav som ställs i 21 kap. 5 § första stycket får dock förhindras att närvara om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras eller för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Vid förhör med någon annan än den misstänkte får den misstänktes försvarare närvara om det kan ske utan men för utredningen.

Om en person förhörs i en annan förundersökning än den i vilken han eller hon är misstänkt, har personen rätt att ha sin försvarare närvarande om han eller hon medverkar i den utredningen på ett sådant sätt att *28 kap. 13 §* brottsbalken kan komma att tillämpas. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.

Ett målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid ett förhör inte får uppenbaras.

I paragrafen regleras vem som får närvara vid ett förhör under förundersökningen. Övervägandena finns i avsnitt 9.3.8.

I *femte stycket* ändras en hänvisning som en följd av att bestämmelserna om strafflindring vid utredningsmedverkan flyttas från 29 kap. 5 a § brottsbalken till 28 kap. 13 § samma balk.

29 kap.

2 § Över en fråga, som hör till rättegången, ska det röstas särskilt.

Över frågor som avser ansvar ska det röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, ska det dock röstas särskilt angående

1. frågan om den tilltalade har begått gärningen och hur denna i sådant fall ska bedömas,
2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,
3. *val av* påföljd, *innefattande frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt*,

4. frågan om ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med tilläggssanktion och vilken tilläggssanktion som i sådant fall ska väljas,

5. återstående frågor som avser ansvar.

Om någon ledamot anser att den tilltalade ska överlämnas till *rättspsykiatrisk* vård *eller dömas till en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. brottsbalken*, ska det före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

Paragrafen reglerar vilka frågor som ska vara föremål för särskild omröstning i brottmål. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.8.

Andra stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Tredje punkten ändras på så sätt att rätten ska rösta särskilt om val av påföljd, innefattande frågan om ett fängelsestraff ska vara villkorligt. I omröstningen om val av påföljd ingår liksom enligt den hittillsvarande regleringen även frågan om att låta bli att döma till påföljd, dvs. förklara den tilltalade fri från påföljd eller meddela påföljdseftergift.

Enligt *fjärde punkten*, som är ny, ska det även röstas särskilt angående frågan om ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med tilläggssanktion och vilken tilläggssanktion som i sådant fall ska väljas. Det innebär att om omröstningen om val av påföljd enligt punkten 3 resulterar i att det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff, ska det därefter röstas särskilt i frågan om valet av tilläggssanktion till det villkorliga fängelsestraffet. Den omröstningen ska avse både vilken eller vilka tilläggssanktioner det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med och hur omfattande dessa ska vara.

Tredje stycket ändras på så sätt att begreppet ”överlämnas till särskild vård”, till följd av att det utmönstras ur brottsbalken, ersätts med ”överlämnas till rättspsykiatrisk vård eller dömas till en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap. brottsbalken”.

30 kap.

6 § Om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till fängelse *som inte är villkorligt* i högst sex månader*, villkorligt fängelse eller annat än fängelse*, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket första meningen endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

Paragrafen reglerar förutsättningarna för att utfärda dom i förenklad form. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.7.

Paragrafens *första stycke* ändras på så sätt att en dom i förenklad form även kan meddelas när påföljden bestäms till villkorligt fängelse. Det görs inte någon begränsning såvitt avser det villkorliga fängelsestraffets längd eller valet av tilläggssanktion. Oavsett hur långt det villkorliga fängelsestraffet är och vilken tilläggssanktion det förenas med får alltså domen utfärdas i förenklad form, om övriga förutsättningar som anges i paragrafen är uppfyllda. Första stycket ändras också på så sätt att det anges att begränsningen till sex månader avser fängelsestraff som inte är villkorliga.

33 kap.

6 a § Bestämmelserna i 6 § andra stycket gäller även handlingar i ett mål enligt 27 kap. *7 §* brottsbalken, om informationen har delgetts den dömde personligen eller genom ljud- och bildöverföring av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att *upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förenklad delgivning. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.10.

Paragrafen anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringarna innebär att det är möjligt att använda förenklad delgivning i mål om upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Detta motsvarar hur delgivningsformen hittills har fått användas i mål om undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn.

6 b § Tillgänglighetsdelgivning enligt 52–54 §§ delgivningslagen (2010:1932) får användas för att delge

1. den misstänkte en underrättelse om slutförd förundersökning enligt 23 kap. 18 a § första stycket,
2. den tilltalade stämning och andra handlingar i ett brottmål,
3. den tilltalades vårdnadshavare stämning och andra handlingar i ett brottmål där ett enskilt anspråk har framställts med stöd av 3 kap. 5 § skadeståndslagen (1972:207), och
4. den dömde handlingar i ett mål om *upphävande* av *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* enligt 27 kap. *7 §* brottsbalken.

Informationen om tillgänglighetsdelgivning får delges av någon av de tjänstemän som anges i 6 § tredje stycket eller, i fall som avses i första stycket 4, av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att *upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*.

Paragrafen innehåller bestämmelser om tillgänglighetsdelgivning. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.10.

Paragrafen anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Ändringen i *första stycket fjärde punkten* innebär att det är möjligt att använda tillgänglighetsdelgivning i mål om upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt. Detta motsvarar hur delgivningsformen hittills har fått användas i mål om undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Andra stycket ändras på så sätt att information om tillgänglighetsdelgivning får ges av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Detta motsvarar vad som hittills gällt vid beslut att anmäla till åklagare att en villkorlig dom eller skyddstillsyn ska undanröjas.

45 kap.

4 § I stämningsansökan ska åklagaren uppge

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid, plats och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,

4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, och

5. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i *28 kap. 13* § brottsbalken ska han eller hon i stämningsansökan lämna ett förslag till påföljd.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska han eller hon i stämningsansökan lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. Åklagaren ska även lämna uppgift om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

I paragrafen regleras vad åklagaren ska uppge i stämningsansökan. Övervägandena finns i avsnitt 9.3.8.

I *andra stycket* ändras en hänvisning som en följd av att bestämmelserna om strafflindring vid utredningsmedverkan flyttas från 29 kap. 5 a § brottsbalken till 28 kap. 13 § samma balk.

10 a § Ett mål ska avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,

2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket, och

3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion*, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3, ska

1. den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling, och

2. parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.

Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken likställs med de påföljder som anges i första stycket 3, om det inte samtidigt finns anledning att förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff.

I paragrafen regleras förutsättningarna för tingsrätt att avgöra ett brottmål utan huvudförhandling. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.6.

Paragrafen anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Första stycket tredje punkten ändras på så sätt att villkorligt fängelse ersätter villkorlig dom. Ändringen innebär att rätten får avgöra mål utan huvudförhandling om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion, förutsatt att övriga förutsättningar enligt paragrafen är uppfyllda.

Andra stycket ändras endast på så sätt att sista meningen i andra punkten utgår, vilket är en följd av att villkorlig dom utmönstras som påföljd.

46 kap.

15 a § Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse *som inte är villkorligt* i högst sex månader *eller villkorligt fängelse*,

2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen, eller

3. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Första stycket 1 gäller också vid förverkande av villkorligt medgiven frihet *enligt 34 kap. 5 § brottsbalken och vid upphävande av ett beslut* om att ett *tidigare utdömt* fängelsestraff *ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § samma balk, om den sammanlagda strafftiden inte* överstiger sex månader. Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska likställas med de påföljder som anges i första stycket 1.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

I paragrafen regleras förutsättningarna för att avgöra ett brottmål efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.5.

Paragrafen anpassas till systemet med villkorligt fängelse.

Ändringarna i *första stycket första punkten* innebär att ett mål får avgöras efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro även om påföljden bestäms till villkorligt fängelse. Ett villkorligt fängelsestraff får alltså dömas ut i den tilltalades utevaro oberoende av fängelsestraffets längd och oavsett vilken tilläggssanktion straffet förenas med. Det anges också att begränsningen till sex månader avser fängelsestraff som inte är villkorliga.

Ändringen i *andra stycket* innebär att ett mål får avgöras i den tilltalades utevaro även när rätten upphäver ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt, förutsatt att den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader. Med den sammanlagda strafftiden avses i upphävandefallen den strafftid som återstår efter avräkning med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion (jfr 34 kap. 4 b § brottsbalken).

48 kap.

2 § Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid. Under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorligt fängelse*. Under de förutsättningar som anges i 4 § fjärde stycket får strafföreläggande avse ungdomstjänst. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad som bestämts enligt 14 §, som han eller hon får godkänna omedelbart eller inom en viss tid.

Om ett brott är förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också en sådan särskild rättsverkan omfattas av ett strafföreläggande eller ett föreläggande av ordningsbot. Detsamma gäller kostnad för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet. I fråga om sådan kostnad ska 31 kap. 1 § och bestämmelserna om särskild rättsverkan tillämpas.

Om ett brott är förenat med företagsbot ska boten också föreläggas genom strafföreläggande som den misstänkte får godkänna.

I paragrafen beskrivs innebörden av strafföreläggande och vad ett sådant kan innehålla. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.3.

Första stycket ändras endast på det sättet att det anges att strafföreläggande får avse villkorligt fängelse under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket.

4 § Bötesstraff får föreläggas genom strafföreläggande för brott där böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. Det finns särskilda bestämmelser om föreläggande av bötesstraff för brott som har begåtts av någon som är under arton år. Bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket brottsbalken är tillämplig vid föreläggande av bötesstraff.

Villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion får föreläggas i fall då det är sannolikt att rätten skulle döma till en sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år.

Företagsbot får föreläggas genom strafföreläggande i fall då boten inte överstiger tre miljoner kronor.

Ungdomstjänst får föreläggas genom strafföreläggande för brott som har begåtts av någon innan han eller hon har fyllt arton år under de förutsättningar som anges i 32 kap. 2 § brottsbalken. Innan ungdomstjänst föreläggs ska ett sådant yttrande som avses i 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inhämtas.

I paragrafen regleras förutsättningarna för att åklagare ska få besluta om strafföreläggande. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.3.

Andra stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringen innebär att ett strafföreläggande kan omfatta villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion om det är sannolikt att rätten skulle döma till en sådan påföljd.

10 § Ett strafföreläggande kan godkännas på förhand av den misstänkte, om föreläggandet inte kommer att avse *villkorligt fängelse* eller ungdomstjänst. Ett förhandsgodkännande ska vara skriftligt, skrivas under av den misstänkte och innehålla

1. uppgift om det brott som godkännandet avser, varvid brottets art samt tiden och platsen för brottet ska anges, och
2. uppgift om den bötespåföljd, den särskilda rättsverkan och det enskilda anspråk som den misstänkte godtar.

Om ett förhandsgodkännande lämnas elektroniskt gäller 9 § andra stycket.

Ett förhandsgodkännande av ett strafföreläggande får återkallas av den misstänkte.

Strafföreläggandet anses godkänt enligt 3 § andra stycket när det har utfärdats.

Paragrafen innehåller regler om godkännande av strafföreläggande på förhand. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.3.

Första stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringen innebär att ett strafföreläggande som avser villkorligt fängelse inte får godkännas på förhand. Detta överensstämmer med det hittillsvarande förbudet mot förhandsgodkännande av ett strafföreläggande avseende villkorlig dom.

49 kap.

5 § En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,

2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat en fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,

3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,

4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,

5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt *27 kap.* brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare eller utsett någon annan än den parten föreslagit till ett sådant uppdrag,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7, eller

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket.

I paragrafen anges vilka av tingsrättens beslut som får överklagas särskilt. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Paragrafens *sjätte punkt* anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att hänvisningen till brottsbalken ändras från 28 kap. till 27 kap. Ändringen innebär att beslut om omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse får överklagas särskilt. Det motsvarar vad som hittills har gällt för beslut om omhändertagande av den som dömts till skyddstillsyn.

51 kap.

8 § Beviljas prövningstillstånd eller krävs inte sådant tillstånd, *ska* överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid, om detta inte redan har skett eller inte behövs enligt andra stycket. I mål om allmänt åtal får överklagandet dock översändas till åklagaren utan delgivning. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet *ska* inte framgå av de handlingar som delges den tilltalade i mål om allmänt åtal.

Om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat, får hovrätten genast meddela dom i målet.

Har tingsrätten avslagit ett yrkande om en åtgärd som avses i 26–28 kap. eller upphävt ett beslut om en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills vidare. Har tingsrätten beviljat en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart besluta att tingsrättens beslut tills vidare inte får verkställas. I frågor om häktning, reseförbud eller omhändertagande enligt *27 kap.* brottsbalken får hovrätten ändra tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

Om hovrätten beslutat häkta någon som inte är personligen närvarande vid rätten, *ska* 24 kap. 17 § tredje och fjärde styckena tillämpas.

Paragrafen innehåller bestämmelser om kommunicering när en tingsrätts avgörande av saken i ett brottmål överklagas till hovrätt. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Tredje stycket tredje meningen anpassas till systemet med villkorligt fängelse genom att hänvisningen till brottsbalken ändras från 28 kap. till 27 kap. Ändringen innebär att hovrätten får ändra tingsrättens beslut om omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse, även om motparten inte hörts. Det motsvarar vad som hittills gällt för beslut om omhändertagande av den som dömts till skyddstillsyn.

Övriga ändringar är språkliga.

13 § Hovrätten får avgöra målet utan huvudförhandling, om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat.

Om saken kan utredas tillfredsställande får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling,

1. om åklagaren har överklagat endast till den tilltalades förmån,
2. om endast den tilltalade har överklagat och hans eller hennes ändringsyrkande godtas av motparten,
3. om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma ut påföljd eller döma till annan påföljd än böter*, fängelse som inte är villkorligt i högst sex månader eller villkorligt fängelse*,
4. om parterna har begärt att målet ska avgöras utan huvudförhandling, eller
5. om ingen av parterna, sedan fråga väckts om avgörande utan huvudförhandling, haft någon invändning mot detta.

Om en part har begärt huvudförhandling i fall som avses i andra stycket 1–3, ska sådan hållas, om det inte är obehövligt.

Andra stycket 3 *gäller också vid* förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 34 kap. *5 §* brottsbalken *och vid upphävande av beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § samma balk om den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader. Vite och ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska jämställas med de påföljder som anges i andra stycket 3*.

Om överklagandet avser även annat än ansvar, får målet avgöras utan huvudförhandling endast om denna talan enligt 50 kap. 13 § får prövas utan huvudförhandling.

För prövning som inte avser själva saken behöver huvudförhandling inte hållas.

Paragrafen reglerar förutsättningarna för hovrätt att avgöra brottmål utan huvudförhandling. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.6.

Genom ändringarna i *andra stycket tredje punkten* utvidgas hovrättens möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling. Punkten anpassas också till systemet med villkorligt fängelse. Ändringarna innebär att hovrätten utan huvudförhandling får döma den tilltalade till böter, fängelse som inte är villkorligt i högst sex månader eller villkorligt fängelse. Det motsvarar vad som gäller i tingsrätten vid avgörande efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro enligt 46 kap. 15 a § första stycket första punkten, se kommentaren till den bestämmelsen.

Ändringen i *fjärde stycket* innebär att hovrätten, vid upphävande av ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt, får bestämma påföljden till fängelse i högst sex månader. Begränsningen av strafftiden motsvarar vad som gäller för hovrättens möjlighet att vid

avgörande efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro förverka villkorligt medgiven frihet. Med den sammanlagda strafftiden avses i upphävandefallen den strafftid som återstår efter avräkning med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion (jfr 34 kap. 4 b § brottsbalken).

25 § Om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel får hovrätten inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna den tilltalade till *rättspsykiatrisk* vård *eller döma till en särskild ungdomspåföljd* enligt 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten *bestämt en sådan påföljd*, döma till annan påföljd.

Första stycket gäller inte om det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

Paragrafen reglerar förbudet mot reformatio in pejus. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.9.

Första stycket ändras på så sätt att begreppet ”överlämna den tilltalade till särskild vård”, till följd av att det utmönstras ur brottsbalken, ersätts med ”överlämna den tilltalade till rättspsykiatrisk vård eller döma till en särskild ungdomspåföljd”. Utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus får hovrätten således även fortsättningsvis överlämna den tilltalade till rättspsykiatrisk vård eller döma till någon av de särskilda ungdomspåföljderna i 32 kap. brottsbalken. Likaså får hovrätten, om tingsrätten bestämt påföljden till rättspsykiatrisk vård eller en särskild ungdomspåföljd, döma till en annan påföljd.

I *andra stycket*, som reglerar undantag från förbudet mot reformatio in pejus, tas hittillsvarande första och andra punkterna bort som en följd av att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet.

59 kap.

7 § Den som vill klaga på strafföreläggande *ska* göra detta skriftligen. Skrivelsen *ska* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.

Skrivelsen *ska* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet avser *villkorligt fängelse* räknas tiden från prövotidens början. I fråga om handläggningen *ska* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Bestämmelse som avser hovrätt gäller *då* i stället tingsrätten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om klagan på strafföreläggande. Övervägandena finns i avsnitt 10.2.3.

Andra stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringen innebär att tidsfristen för att klaga på ett strafföreläggande som avser villkorligt fängelse börjar löpa vid den tidpunkt då prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet inleds.

Övriga ändringar är språkliga.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. Äldre bestämmelser gäller för den som får dömas, döms eller har dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Av *första punkten* framgår att lagen träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Av *andra punkten* följer att äldre bestämmelser ska gälla för den som får dömas (jfr 20 kap. 7 §, 21 kap. 3 a §, 23 kap. 10 §, 29 kap. 2 §, 45 kap. 10 a §, 46 kap. 15 a §, 48 kap. 2, 4 och 10 §§ samt 51 kap. 13 §), döms (jfr 30 kap. 6 § och 51 kap. 13 §) eller har dömts (jfr 33 kap. 6 a och 6 b §§, 49 kap. 5 § samt 51 kap. 8 §) till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Den äldre lydelsen av dessa bestämmelser ska gälla oavsett om domen på villkorlig dom eller skyddstillsyn meddelades före eller efter ikraftträdandet.

Övervägandena finns i avsnitt 11.

13.6 Förslaget till lag om ändring i socialförsäkringsbalken

7 kap.

2 § Försäkrad för statligt personskadeskydd enligt 43 kap. är

1. den som tjänstgör enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, eller inställer sig till mönstring eller annan uttagning enligt den lagen eller genomgår militär utbildning inom Försvarsmakten som rekryt,
2. den som medverkar i räddningstjänst eller i övning med en kommunal organisation för räddningstjänst enligt lagen (2003:778) om skydd mot olyckor, eller i räddningstjänst enligt 10 kap. 1 § andra stycket luftfartslagen (2010:500),
3. den som är intagen i kriminalvårdsanstalt, i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller i ett hem som avses i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall samt den som avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende, är häktad, anhållen eller i annat fall intagen eller tagen i förvar i kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest,
4. den som utför samhällstjänst *som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff*,
5. den som utför ungdomstjänst enligt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1 brottsbalken, och
6. den som utför oavlönat arbete enligt en föreskrift som har meddelats med stöd av 2 kap. 5 § första stycket 2 lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.

I paragrafen anges vilka som omfattas av det statliga personskadeskyddet. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.1.

Första stycket fjärde punkten anpassas till systemet med villkorligt fängelse, där samhällstjänst är en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Ändringen innebär att den som utför samhällstjänst som tilläggssanktion till villkorligt fängelse omfattas av det statliga personskadeskyddet.

102 kap.

20 § När den bidragsgrundande inkomsten och reduceringsinkomsten beräknas ska den handläggande myndigheten bortse från sådan förändring i utbetalning av aktivitetsersättning, sjukersättning, pensionsförmåner, äldreförsörjningsstöd och livränta som följer av att den försäkrade

– är häktad eller likställs med att vara det enligt 106 kap. 3 a §,

– är intagen i kriminalvårdsanstalt eller likställs med att vara det enligt 106 kap. 3 b §, *eller*

– avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende eller likställs med den som gör det enligt 106 kap. 3 b §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om att den handläggande myndigheten vid beräkningen av den bidragsgrundande inkomsten och reduceringsinkomsten i vissa fall ska bortse från utbetalningar av vissa typer av ersättningar och förmåner. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.1.

Paragrafen ändras på så sätt att *sista strecksatsen*, som hittills reglerat att den försäkrade varit dömd till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan, utgår.

106 kap.

19 § *En* försäkrad som får sjukersättning eller aktivitetsersättning ska för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen *om*

1. den försäkrade enligt 11 kap. 1 § fängelselagen (2010:610) avtjänar en del av fängelsestraffet i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400), eller

2. påföljden verkställs utanför anstalt enligt 4 kap. 3 eller 4 § lagen (2026:*252*) om verkställighet av säkerhetsförvaring, om verkställigheten utanför anstalt innebär att den dömde är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen.

Paragrafen innehåller regler om att en försäkrad som får sjukersättning eller aktivitetsersättning och befinner sig på familjehem, stödboende, eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten i vissa fall ska betala för sitt uppehälle. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.1.

Paragrafen ändras på så sätt att betalningsskyldigheten till staten inte längre omfattar situationen att den enskilde vistas på boende till följd av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Ändringen är en följd av att den påföljden utmönstras ur påföljdssystemet.

27 § Den försäkrade ska betala för sitt uppehälle för varje dag som han eller hon är häktad, intagen i kriminalvårdsanstalt eller avtjänar fängelsestraff med elektronisk övervakning i kontrollerat boende.

Paragrafen innehåller regler om att en försäkrad som är häktad, intagen i anstalt eller vistas i familjehem m.m. ska betala för sitt uppehälle. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.1.

Hittillsvarande *första stycket andra punkten* och *andra stycket*, som hittills reglerat att den försäkrade ska betala för sitt uppehälle när han eller hon vistas i familjehem eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan, utgår. Ändringen är en följd av att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet.

31 § *Den* som får omställningspension, garantipension till omställningspension eller änkepension ska för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen *om*

1. *han eller hon är* pensionsberättigad enligt 11 kap. 1 § fängelselagen (2010:610) *och* avtjänar en del av fängelsestraffet i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400), eller

2. påföljden verkställs utanför anstalt enligt 4 kap. 3 eller 4 § lagen (2026:*252*) om verkställighet av säkerhetsförvaring, om verkställigheten utanför anstalt innebär att den dömde är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen.

Paragrafen innehåller regler om att den som får omställningspension, garantipension till omställningspension eller änkepension och vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten i vissa fall ska betala för sitt uppehälle. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.1.

Paragrafen ändras på så sätt att betalningsskyldigheten till staten inte längre omfattar situationen att den enskilde vistas på boende till följd av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan, eftersom den påföljden utmönstras ur påföljdssystemet.

13.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid

2 § Infaller den tid, då enligt lag eller särskild författning en åtgärd senast ska vidtas, på en söndag, annan allmän helgdag, lördag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton, får åtgärden vidtas nästa vardag.

Första stycket gäller inte i fråga om

1. de frister för häktningsframställning och häktningsförhandling som anges i 24 kap. 12 och 13 §§, 17 § fjärde stycket och 19 § rättegångsbalken,

2. den frist för sammanträde som anges i 19 § andra stycket lagen (1988:688) om kontaktförbud och som gäller

a) i ärende om kontaktförbud avseende gemensam bostad, och

b) i ärende om förbud enligt 3 kap. 5 § första stycket 2 lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder, och

3. den frist för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande som anges i 26 kap. 22 § och *27 kap. 9 §* brottsbalken.

Paragrafen reglerar den s.k. söndagsregeln. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

I *andra stycket* görs undantag från den angivna utgångspunkten beträffande fall som anges i tre olika punkter. Den *tredje punkten*, som avser fristen för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande, ändras så att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 11 § om omhändertagande av skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § om omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse.

13.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

19 § En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av påföljden, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt *27 kap. 9 §* brottsbalken.

Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömande av annan påföljd för brott *samt om undanröjande av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse eller upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömde är intagen i anstalt för verkställighet av påföljd, ska han eller hon anses som häktad för brottet.

Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömde i mål om undanröjande av *dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse* enligt 27 kap. *4 §* brottsbalken *eller mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § samma balk*, ska 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade tillämpas. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om situationer där en dömd person ska anses som häktad för brottet och om förfarandet i mål om undanröjande av påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.1, 6.9.4 och 6.9.7.

Första stycket ändras så att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 11 § om omhändertagande av skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § om omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse. Genom hänvisningen framgår alltså att om den som har dömts till villkorligt fängelse är omhändertagen och domen överklagas anses den dömde som häktad för brottet.

I *andra stycket* görs ett tillägg som innebär att det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål, om inget annat är föreskrivet, ska gälla även i mål om undanröjande av böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse eller upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Bestämmelser som innebär en särreglering i förhållande till rättegångsbalkens regler i detta avseende finns framför allt i 38 kap. 8 § brottsbalken.

Tredje stycket ändras så att *första meningen* i stället för att avse mål om undanröjande av villkorlig dom respektive skyddstillsyn enligt hittillsvarande 27 kap. 6 § och 28 kap. 8 § brottsbalken, avser mål om undanröjande av böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse enligt 27 kap. 4 § brottsbalken samt mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § samma balk.

13.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott

11 § Den som i *Sverige* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *eller henne ska avtjäna* fängelse *som inte är villkorligt* eller *annars omhändertas* på anstalt, *får inte* utlämnas så länge hindret består. *Detsamma gäller* om förundersökning *har* inletts för *ett sådant* brott.

Första stycket *hindrar inte att* utlämning *får ske* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.

Paragrafen innehåller regler om hinder mot utlämning på grund av åtgärder som föranletts av annat brott än det som utlämningsframställningen avser. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.1.

Enligt *första stycket* föreligger hinder mot utlämning bl.a. om den som utlämningsframställningen avser är dömd till fängelse i Sverige. Regleringen ändras på det sättet att det förtydligas att hinder mot utlämning endast föreligger vid fängelsestraff som inte är villkorliga. I paragrafen görs också vissa språkliga ändringar.

13.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

27 § Mål mot den som inte har fyllt arton ska, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, om möjligt sättas ut till handläggning på ett sådant sätt att målet inte drar till sig uppmärksamhet.

Rätten får i mål mot den som inte har fyllt arton år besluta att målet ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för. Om rätten anser att ett sådant beslut bör meddelas och om någon som har fyllt arton år också är tilltalad i målet, ska rätten handlägga åtalet mot den som är under arton år som ett särskilt mål, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras.

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rättens ordförande tillåta att den tilltalades anhöriga och andra vars närvaro kan väntas bli till nytta får närvara vid handläggningen.

I mål mot den som inte har fyllt arton år ska tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter*, villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion*.

Paragrafen innehåller bestämmelser om huvudförhandlingen i mål mot den som inte har fyllt 18 år. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.2.

Fjärde stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Ändringen innebär att huvudförhandling mot den som är under 18 år alltid ska hållas av tingsrätten i de fall det inte finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter, villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller villkorligt fängelse med dagsböter som tilläggssanktion.

13.11 Förslaget till lag om ändring i passlagen (1978:302)

19 § Passtillstånd krävs för den som

1. avtjänar fängelsestraff *som inte är villkorligt* och inte är villkorligt frigiven, utom när straffet är en månad eller kortare tid,
2. avtjänar säkerhetsförvaring, eller
3. står under övervakning efter dom på *villkorligt fängelse* eller efter villkorlig frigivning från fängelse.

I paragrafen regleras i vilka fall passtillstånd krävs. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.3.

Första punkten anpassa så att passtillstånd för den som avtjänar fängelsestraff endast krävs för vissa fängelsestraff där straffet inte är villkorligt.

I *tredje punkten* ändras skyddstillsyn till villkorligt fängelse eftersom påföljden skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet.

13.12 Förslaget till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

2 § Samarbete enligt denna lag avser

1. verkställighet i Sverige av

a) utländsk *brottmålsdom*, varigenom den dömde har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en prövotid undergå kriminalvård i frihet,

b) utländsk *brottmålsdom* avseende frihetsberövande påföljd, sedan den dömde enligt beslut i den främmande staten har frigivits villkorligt eller annars överförts till kriminalvård utom anstalt,

2. verkställighet i främmande stat av

a) svensk dom på *villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion*,

b) svensk dom på fängelse, sedan den dömde enligt beslut här i landet har frigivits villkorligt.

Vad som föreskrivs i denna lag om utländsk brottmålsdom gäller även i fråga om annat avgörande i främmande stat som har meddelats efter rättegång i brottmål.

I paragrafen anges vad samarbetet enligt lagen avser. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.2.

I *första stycket punkten 2 a)* ändras skyddstillsyn till villkorligt fängelse med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion. Samarbetet enligt lagen ska således i fortsättningen omfatta villkorligt fängelse. Även villkorligt fängelse som motsvarar en villkorlig dom med samhällstjänst omfattas av lagens tillämpningsområde. I paragrafen görs också vissa språkliga ändringar.

13 § I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas 26 kap. 11, 13–18 §§ och 19 § första stycket brottsbalken och *lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse*.

En föreskrift, *en skyldighet* eller ett beslut enligt 26 kap. 16 eller 17 § brottsbalken *eller 3 kap. 4, 5, 6, 7, 8 eller 9 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse* får inte innebära en skärpning i förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.

Paragrafen anger vilka svenska regler om kriminalvård i frihet som ska tillämpas vid begränsad verkställighet i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.2.

Paragrafen anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Hänvisningen till paragraferna i brottsbalken kvarstår eftersom de är relevanta även fortsättningsvis i förhållande till villkorlig frigivning. Det läggs till en hänvisning till relevanta paragrafer i lagen om verkställighet av villkorligt fängelse.

20 § *Om det beslutas att villkorligt fängelse* som *dömts ut* enligt 18 § *inte längre ska vara villkorligt ska* den dömde, i den mån det *är* skäligt, *tillgodoräknas* dels *tid som han eller hon har avtjänat* av *en* frihetsberövande påföljd som *dömts ut* genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid *under vilken* han *eller hon* med anledning av *ett* sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. *I sådana fall* får *det* bestämmas *ett* lindrigare straff än vad som är föreskrivet för *brottet*.

Paragrafen innehåller regler om tillgodoräknande av tid som frihetsberövad i den andra staten när en påföljd som dömts ut enligt 18 § undanröjs. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.2.

Paragrafen anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Enligt 18 § ska rätten, om det inte föreligger hinder mot verkställighet i Sverige, bestämma en ny påföljd enligt svensk lag för brott som avses i en framställning om fullständig verkställighet i Sverige. I de fall det dömts ut ett villkorligt fängelsestraff med stöd av 18 § och det beslutas att ett sådant fängelsestraff inte längre ska vara villkorligt ska, i likhet med vad som gäller i dag vid undanröjande av en villkorlig dom eller skyddstillsyn, den dömde i skälig mån tillgodoräknas tid som frihetsberövad i den andra staten till följd av den utländska domen eller inom ramen för rättsprocessen där. I paragrafen görs också vissa språkliga ändringar.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. För domar som avser villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 2 och 20 §§ i den äldre lydelsen.
3. För utländska påföljder som verkställs i Sverige i ärenden om överförande av verkställighet som har inletts före ikraftträdandet gäller 13 § i den äldre lydelsen.

Enligt *första punkten* träder lagen i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Enligt *andra punkten* ska bestämmelsen som anger tillämpningsområdet för lagen och bestämmelsen om tillgodoräknande av tid gälla i sina äldre lydelser beträffande domar som avser villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Enligt *tredje punkten* ska bestämmelsen om vilka svenska regler om kriminalvård i frihet som ska tillämpas vid begränsad verkställighet i Sverige gälla i sin äldre lydelse beträffande utländska påföljder som

verkställs i Sverige om ärendet om överförande av verkställighet har inletts före ikraftträdandet. Ett ärende får anses ha inletts när en begäran om överförande av verkställigheten av ett utländskt avgörande har lämnats in till Sverige.

13.13 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

15 § Om böter inte har kunnat drivas in och det beror på trots från den bötfällde, ska böterna på talan av åklagare förvandlas till fängelse *som inte är villkorligt*. Bötesförvandling ska också ske om det av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt.

Om den bötfällde, när förvandlingsstraffet ska beslutas, är skyldig att betala även andra böter än sådana som avses i första stycket, ska också dessa böter förvandlas.

Förvandlingsstraffet ska bestämmas till fängelse i lägst en och högst tre månader.

I paragrafen regleras förutsättningarna för att förvandla böter till fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.2.

I *första stycket* förtydligas att det som avses är förvandling till fängelse som inte är villkorligt.

22 § Förvandling av böter får *inte* ske av

1. böter, som har *dömts ut* för brott som enligt domen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning,

2. böter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse, eller

3. vite som har *dömts ut* för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Om hinder i andra fall mot förvandling av böter eller viten finns särskilda bestämmelser.

Paragrafen anger fall där förvandling av böter inte får ske. Övervägandena finns i avsnitt 6.6.2.

Första stycket ändras genom att det i uppräkningen av fall där bötesförvandling inte får ske läggs till en ny andra punkt som avser böter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse. I övrigt görs ändringar av språklig och redaktionell natur.

13.14 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:688) om kontaktförbud

1 a § Förutsättningarna i 1 § för att meddela ett kontaktförbud enligt den paragrafen ska alltid anses uppfyllda om

1. den som förbudet avses gälla mot har dömts för brott mot den som förbudet avses skydda,
2. brottsligheten har innefattat angrepp mot liv, hälsa, frihet eller frid,
3. brottsligheten har begåtts mot en närstående eller tidigare närstående,
4. brottslighetens straffvärde uppgår till fängelse i sex månader eller mer, och
5. det inte finns särskilda skäl mot att meddela ett kontaktförbud.

Om domen avser olaga förföljelse eller hedersförtryck enligt 4 kap. 4 b eller 4 e § brottsbalken, gäller första stycket även om de krav som följer av första stycket 3 eller 4 inte är uppfyllda.

Ett kontaktförbud får meddelas med stöd av första och andra styckena inom följande tider när den som förbudet avses gälla mot har dömts till

1. fängelse *som inte är villkorligt*, fram till dess att påföljden helt har verkställts, dock under minst ett år från frigivningen,
2. rättspsykiatrisk vård, senast ett år från det att vården har upphört,
3. *villkorligt fängelse eller* annan påföljd, senast ett år från det att domen i den del som avser påföljd har fått laga kraft mot den dömde.

Paragrafen, som innehåller en presumtion för kontaktförbud i vissa fall, ändras till följd av införandet av ett system med villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.4. Vid delvis villkorligt fängelse tillämpas den tidsfrist som gäller för villkorligt fängelse.

13.15 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning

1 § I brottmål får rätten besluta om rättspsykiatrisk undersökning i syfte att kunna bedöma

1. om det finns medicinska förutsättningar att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken, eller
2. om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i så fall tillståndets betydelse för *frågor som avses i 31 kap. 4–6 §§* brottsbalken.

Ändamålet med undersökningen ska anges i rättens beslut. Avser beslutet en undersökning enligt första stycket 1, ska det av beslutet framgå om undersökningen ska omfatta förutsättningarna för vård med särskild utskrivningsprövning. Avser beslutet en undersökning enligt första stycket 2, får rätten besluta att undersökningen ska omfatta även frågan om huruvida den misstänkte

1. till följd av störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, eller
2. i anslutning till brottet själv genom rus eller på något annat liknande sätt har vållat det tillstånd som avses i 1 eller som utgör störningen.

Paragrafen reglerar när rätten får besluta om en rättspsykiatrisk undersökning. Paragrafen ändras på så sätt att hänvisningen i första stycket andra punkten till 30 kap. 6 § brottsbalken ersätts med en hänvisning till 31 kap. 4–6 §§ brottsbalken. Övervägandena finns i avsnitt 6.12.2.

13.16 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.

1 § När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller *någon annan fråga som prövas i målet* behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om *verkställigheten av en påföljd som den misstänkte kan komma att dömas till eller tidigare har dömts till*, *ska* ett yttrande *hämtas in* från Kriminalvården.

Ett sådant yttrande behöver dock inte *hämtas in*, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den *hämtas in* på annat sätt.

Paragrafen, som reglerar när rätten ska inhämta ett yttrande från Kriminalvården, förtydligas och ändras till följd av införandet av ett system med villkorligt fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 6.13.

Av *första stycket* framgår att ett yttrande från Kriminalvården ska hämtas in om det behövs för att avgöra påföljdsfrågan eller någon annan fråga som prövas i målet. Det sistnämnda kan t.ex. avse frågor om förverkande av egendom eller utvisning på grund av brott.

Vidare ska behovet av särskild utredning avse den misstänktes personliga förhållanden eller verkställigheten av en påföljd som den misstänkte kan komma att dömas till eller tidigare har dömts till. När villkorligt fängelse kan bli aktuellt behöver domstolen, om det finns anledning att anta att tilläggssanktionen inte kan stanna vid böter, regelmässigt hämta in utredning om den misstänktes personliga förhållanden som underlag för valet mellan övervakning och samhällstjänst. Således krävs i allmänhet underlag för bedömningen av om samhällstjänst är en olämplig sanktion för den tilltalade, inbegripet hans eller hennes inställning till en sådan sanktion, liksom upplysningar om behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter av betydelse för valet av tilläggssanktion (jfr 28 kap. 18–21 §§ brottsbalken).

Om det i princip står klart att någon annan påföljd än ett ovillkorligt fängelsestraff inte kan komma i fråga behöver det som utgångspunkt inte hämtas in någon särskild personutredning. I vissa fall kan emellertid den tilltalades personliga förhållanden läggas till grund för ett beslut att straffet helt eller delvis ska vara villkorligt, trots att ett ovillkorligt fängelsestraff normalt skulle dömas ut för den aktuella brottsligheten (jfr 28 kap. 16 och 17 §§ brottsbalken). Sådana förhållanden kan också utgöra skäl för att avstå från att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggssanktion eller inverka på straffets längd. Om det finns anledning att anta att den tilltalades personliga förhållanden kan få en sådan betydelse, och kan förhållandena inte utredas tillfredställande på annat sätt, bör följaktligen ett yttrande hämtas in.

Även andra förhållanden med anknytning till den tilltalades personliga förhållanden kan ha betydelse, t.ex. sådana omständigheter som har att göra med förutsättningarna för att verkställa ett villkorligt fängelsestraff. Om den misstänkte saknar hemvist i Sverige kan det behövas upplysningar om förutsättningarna för att överföra verkställigheten. Om den misstänkte tidigare har dömts till villkorligt fängelse kan vidare uppgifter om verkställigheten av det straffet ofta vara nödvändiga, inte minst för att kunna ta ställning till om beslutet om villkorlighet ska upphävas och hur lång tid som i så fall ska avräknas med anledning av vad som fullgjorts av tilläggssanktionen.

Det nu anförda ska dock inte förstås så att ett yttrande från Kriminalvården utgör en förutsättning för att kunna döma till villkorligt fängelse med en strängare tilläggssanktion än böter. Det är rätten som avgör om en särskild personutredning behövs. Under alla förhållanden medger *andra stycket*, som endast justeras språkligt, att rätten får avstå från att hämta in ett yttrande om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig eller om den hämtas in på annat sätt.

4 § Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får Kriminalvården förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, *ska* förtroendemannen entledigas.

Ett uppdrag som förtroendeman upphör när

1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,
2. åtalet läggs ned,
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter, eller
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.

I paragrafen regleras förutsättningarna för att förordna och entlediga en förtroendeman samt när uppdraget annars upphör. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.5.

Första stycket ändras språkligt.

I *andra stycket fjärde punkten* utgår villkorlig dom. Ändringen är en följd av att den påföljden utmönstras ur påföljdssystemet.

13.17 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister

3 § Registret ska innehålla uppgifter om den som

1. genom dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har ålagts påföljd för brott,
2. har ålagts förvandlingsstraff för böter,
3. med tillämpning av *31 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd,
4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inte har åtalats för brott,
5. har meddelats
   a) kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud,
   b) tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang, dock inte tillträdesförbud enligt 9 a § i den lagen,
   c) förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder,
   d) tillträdesförbud enligt lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek, *eller*
   e) vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud, eller
6. genom dom i mål om bevistalan enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare har förklarats ha begått brott.

I paragrafen regleras vilka uppgifter belastningsregistret ska innehålla. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.6.

Hänvisningen till brottsbalken i *tredje punkten* ändras med anledning av att bestämmelserna om rättens möjlighet att förklara någon fri från påföljd flyttas till 31 kap. 6 § brottsbalken.

Fjärde punkten ändras på så sätt att den hittillsvarande hänvisningen till 46 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall tas bort. Ändringen föranleds av att det inte längre finns någon möjlighet till särskild åtalsprövning när någon som har beretts vård med stöd av den lagen misstänks för brott.

Paragrafen ändras också redaktionellt.

17 § Utöver vad som följer av 16 § ska uppgifter om

1. *fängelsestraff som inte är villkorligt* eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,

2. fängelsestraff som ska anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,

3. förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,

4. säkerhetsförvaring gallras tio år efter det att påföljden är helt verkställd,

5. *villkorligt fängelse* gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

6. ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

7. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

9. att någon enligt *31 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

a) tio år efter beslutet, eller

b) tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet,

11. beslut om kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet,

12. beslut om tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang och lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek gallras fem år efter beslutet,

13. beslut om vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud gallras

a) tio år efter beslutet, eller

b) fem år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för beslutet, och

14. att någon genom dom i mål om bevistalan har förklarats ha begått brott gallras fem år efter domen.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när uppgifter i belastningsregistret ska gallras. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.6.

Första punkten avser gallring av uppgifter om fängelse och förvandlingsstraff för böter. Punkten anpassas så att den endast omfattar fängelsestraff som inte är villkorliga.

Den hittillsvarande regleringen i *femte punkten* gäller gallring av uppgifter om skyddstillsyn och villkorlig dom. Med anledning av att påföljderna utmönstras ur påföljdssystemet ersätts denna reglering i stället med en motsvarande reglering för gallring av uppgifter om villkorligt fängelse.

Sjunde punkten utgår eftersom möjligheten att som särskilt påföljd överlämna den dömde till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall utmönstras. Till följd av att sjunde punkten utgår ändras

numreringen av de efterföljande punkterna. I *nionde punkten* ändras också hänvisningen till brottsbalken med anledning av att rättens möjlighet att förklara någon fri från påföljd i 30 kap. 6 § flyttas till 31 kap. 6 § i nämnda balk.

13.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

4 § Den som har avtjänat fängelsestraff *som inte är villkorligt*, säkerhetsförvaring eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.

I paragrafen regleras rätten till ersättning för den som har avtjänat viss straffrättslig påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.7.

Paragrafen ändras genom att det anges att med fängelsestraff avses fängelsestraff som inte är villkorligt. Ändringen är en följd av att det införs ett nytt påföljdssystem med villkorligt fängelse. Den som har avtjänat ett fängelsestraff som är villkorligt omfattas alltså inte av paragrafen.

13.19 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716)

8 a kap.

1 § En utlänning ska utvisas ur Sverige om

1. utlänningen döms för brott till en strängare påföljd än böter eller om en domstol undanröjer en påföljd som utlänningen har dömts till och dömer till en strängare påföljd än böter *eller upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt*,
2. de särskilda förutsättningarna enligt 3–6 §§ för utvisning av utlänningar som tillhör vissa personkategorier är uppfyllda, och
3. skälen som talar för utvisning väger tyngre än skälen som talar emot.

Paragrafen innehåller de grundläggande förutsättningarna för utvisning på grund av brott. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.8.

Ändringen i *första punkten* innebär att en utlänning ska utvisas ur Sverige om domstolen upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och övriga förutsättningar i paragrafen är uppfyllda.

12 kap.

9 § Ett beslut om att avvisa eller utvisa en utlänning får inte verkställas förrän utlänningen har avtjänat ett fängelsestraff *som inte är villkorligt* som han eller hon har dömts till eller verkställigheten av fängelsestraffet har flyttats över till ett annat land.

Har allmänt åtal väckts mot utlänningen, får ett beslut om avvisning eller utvisning inte verkställas förrän åtalet har prövats slutligt eller åtalet har lagts ned.

Om en förundersökning har inletts mot en utlänning om brott för vilket fängelse är föreskrivet, får ett beslut om att avvisa eller utvisa utlänningen inte verkställas förrän förundersökningen har lagts ned eller avslutats utan att allmänt åtal har väckts.

I paragrafen finns bestämmelser om verkställighet av beslut om att avvisa eller utvisa en utlänning som bl.a. står under åtal eller har dömts till fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.8.

Första stycket ändras så att det framgår att med fängelsestraff avses fängelsestraff som inte är villkorliga.

13.20 Förslaget till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)

11 kap.

3 § En frigivningsföreberedande åtgärd får inte beviljas innan minst halva strafftiden, dock minst tre månader, har avtjänats.

Om *missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts eller* det *annars* finns särskilda skäl får en sådan åtgärd beviljas trots att den tid som avses i första stycket inte har förflutit.

I paragrafen anges den tid som måste ha avtjänats innan den intagne får beviljas en frigivningsförberedande åtgärd (s.k. kvalifikationstid). Övervägandena finns i avsnitt 6.3.4.

Andra stycket ändras genom att det läggs till att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts också kan vara en grund för att en frigivningsförberedande åtgärd får beviljas, trots att den tid som avses i första stycket inte har förflutit. Ändringen föranleds av att s.k. kontraktsvård inte längre ska vara en del av påföljdssystemet, vilket innebär att personer som enligt den hittillsvarande regleringen har varit aktuella för en sådan påföljd i stället normalt kommer att dömas till ovillkorligt fängelse. Tillägget tydliggör att avsikten är att paragrafen ska kunna fånga upp fall där rätten hittills har kunnat besluta om kontraktsvård. I fall av det angivna slaget bör det ofta vara möjligt för Kriminalvården att redan under arbetet med personutredningen i brottmålet identifiera ett eventuellt behov av en frigivningsförberedande åtgärd och göra en riskbedömning.

13.21 Förslaget till lag om ändring i häkteslagen (2010:611)

1 kap.

2 § Denna lag gäller den som är

1. häktad, anhållen eller gripen på grund av misstanke om brott,
2. häktad av annan anledning än misstanke om brott,
3. intagen i ett häkte eller en polisarrest i avvaktan på att han eller hon ska förpassas till en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem,
4. tillfälligt placerad i ett häkte med stöd av fängelselagen (2010:610), eller
5. omhändertagen enligt *27 kap. 9 §* fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om *upphävande* av *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* får laga kraft.

Första stycket 1 gäller inte den som är gripen enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

I paragrafen regleras lagens tillämpningsområde. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.9.

Första stycket femte punkten ändras till följd av att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och villkorligt fängelse införs. Ändringen innebär att häkteslagen ska tillämpas på den som är omhändertagen enligt 27 kap. 9 § fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om upphävande av ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt får laga kraft.

13.22 Förslaget till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen

1 kap.

4 § Med en svensk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag en dom eller ett slutligt beslut

1. som har meddelats av en svensk domstol,
2. som avser fängelse *som inte är villkorligt,* överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring, och
3. som har fått laga kraft.

I paragrafen regleras vad som enligt lagen avses med en svensk dom på frihetsberövande påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.5.

Andra punkten ändras endast på så sätt att det förtydligas att det som avses är fängelsestraff som inte är villkorliga.

5 § Med en utländsk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag ett avgörande

1. som har meddelats efter ett straffrättsligt förfarande av en domstol i en medlemsstat inom Europeiska unionen,

2. som avser fängelse *som inte är villkorligt* eller annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den medlemsstaten, och

3. som har fått laga kraft.

I paragrafen regleras vad som enligt lagen avses med en utländsk dom på frihetsberövande påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.5.

Andra punkten ändras endast på så sätt att det anges att det som avses är fängelsestraff som inte är villkorliga.

3 kap.

12 § Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården

1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller

2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att göra en ansökan hos tingsrätten om att en ny påföljd ska bestämmas.

Beslut enligt första stycket 1 får meddelas endast om anpassningen av påföljden är av enklare slag.

En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats enligt första stycket får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

I paragrafen regleras vad som gäller om en utländsk frihetsberövande påföljd behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.5.

Tredje stycket ändras genom att det anges att i fråga om anpassning till fängelse får anpassning endast göras till fängelsestraff som inte är villkorliga.

21 § Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring, om inte annat följer av denna lag.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

I paragrafen anges vilka regler som ska tillämpas vid verkställighet i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.5.

Första stycket ändras genom att det anges att verkställighet ska ske enligt svenska regler för verkställighet av fängelsestraff som inte är villkorliga.

13.23 Förslaget till lag om ändring i lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen

1 kap.

4 § Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i denna lag en dom
1. som har meddelats av en svensk domstol,
2. som avser
a) fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, eller
b) villkorligt fängelse, och
3. som har fått laga kraft.

Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i denna lag även ett
1. beslut om villkorlig frigivning, eller
2. beslut som har meddelats med stöd av brottsbalken *eller lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse* i samband med verkställigheten av en påföljd som avses i första stycket 2 och som inte innebär att *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt upphävts* eller att villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad.

I paragrafen regleras vad som enligt lagen avses med en svensk dom på frivårdspåföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.6.

Första stycket andra punkten anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Eftersom villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras omfattas dessa påföljder inte längre av regleringen. Dessa ersätts i stället med villkorligt fängelse, som således enligt lagens terminologi ska betraktas som en frivårdspåföljd som omfattas av lagens tillämpningsområde. Dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse kan inte föras över med stöd av lagen. Sådana böter får i stället föras över med stöd av lagen (2009:1427) om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen.

Även *andra stycket andra punkten* anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Enligt denna bestämmelse har hittills gällt att även beslut som meddelas med stöd av brottsbalken under verkställigheten av en villkorlig dom eller skyddstillsyn ska omfattas av lagens tillämpningsområde. Paragrafen ändras för att i stället ta sikte på beslut som meddelas under verkställigheten av ett villkorligt fängelsestraff. Beslut som är relevanta kan meddelas både enligt bestämmelser i brottsbalken och lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse. Det kan exempelvis handla om beslut om föreskrifter som fattas med stöd av 3 kap. 8 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse. Liksom hittills har gällt för undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn omfattas inte beslut om att upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Hänvisningen till brottsbalken är alltjämt relevant också i förhållande till beslut som meddelas inom ramen för verkställighet efter villkorlig frigivning.

2 kap.

5 § Sedan domen på frivårdspåföljd har erkänts i den andra medlemsstaten, får följdbeslut meddelas i Sverige endast om den behöriga myndigheten i den andra medlemsstaten har återfört behörigheten att meddela sådana beslut hit.

Kriminalvården ska överlämna ett ärende om följdbeslut som myndigheten inte själv är behörig att besluta om, till

1. den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde övervakningen bedrevs eller kunde ha bedrivits vid tiden för beslutet om översändande enligt 2 §, om domen avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, eller
2. åklagare, om domen avser *villkorligt fängelse*.

Paragrafen innehåller regler om när och hur följdbeslut avseende en dom på frivårdspåföljd som erkänts i en annan medlemsstat får meddelas i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.6.

Andra stycket andra punkten ändras endast på så sätt att ärenden om följdbeslut, som Kriminalvården inte är behörig att besluta om, ska överlämnas till åklagare i de fall de avser villkorligt fängelse. Detta är i likhet med vad som hittills har gällt för villkorlig dom och skyddstillsyn.

3 kap.

12 § Om en skyldighet som den dömde har enligt domen på frivårdspåföljd är oförenlig med de skyldigheter som följer av eller de möjligheter att meddela föreskrifter som finns i 26 kap. 11 och 14–17 §§ *och 27 kap. 2 §* brottsbalken *och 1 kap. 5–8 §§, 2 kap. 4 § och 3 kap. 1 och 4–9 §§ lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse*, ska Kriminalvården anpassa skyldigheten.

Den anpassade skyldigheten ska så nära som möjligt motsvara det som bestämts i domen på frivårdspåföljd. Anpassningen får inte innebära att skyldigheten blir strängare än den ursprungliga skyldigheten.

Paragrafen innehåller regler om anpassning av skyldigheter i utländska domar. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.6.

Ändringar görs i *första stycket* för att anpassa paragrafen till systemet med villkorligt fängelse. Hänvisningen till 28 kap. 2 a § utgår eftersom samhällstjänst inte längre är en föreskrift till skyddstillsyn utan en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Hänvisningen till övriga paragrafer i brottsbalken kvarstår eftersom de är relevanta i förhållande till villkorlig frigivning. Det läggs till en hänvisning till 27 kap. 2 § brottsbalken och relevanta paragrafer i lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse.

13 § Verkställigheten av domen på frivårdspåföljd, i enlighet med verkställbarhetsförklaringen, ska påbörjas när beslutet enligt 9 § fått laga kraft.

Vid verkställigheten tillämpas 26 kap. 11–18 §§, 19 § första stycket och *27 kap. 5 §* brottsbalken *samt lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse*. För verkställigheten gäller även 37 och 38 kap. brottsbalken.

I paragrafen anges vilka regler som ska tillämpas för verkställigheten i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.6.

I likhet med 12 § görs ändringar i *andra stycket* för att anpassa paragrafen till systemet med villkorligt fängelse. Hänvisningen till paragraferna i 28 kap. brottsbalken utgår och i stället läggs det in hänvisningar till 27 kap. 5 § brottsbalken samt till lagen (2026:000) om verkställighet av villkorligt fängelse.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.
2. För domar som avser villkorlig dom eller skyddstillsyn gäller 1 kap. 4 § och 2 kap. 5 § i den äldre lydelsen.
3. För utländska påföljder som verkställs i Sverige i ärenden om överförande av verkställighet som har inletts före ikraftträdandet gäller 3 kap. 12 och 13 §§ i den äldre lydelsen.

Enligt *första punkten* träder lagen i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Enligt *andra punkten* ska bestämmelsen som definierar en svensk dom på frivårdspåföljd och bestämmelsen om svenska följdbeslut avseende en sådan dom sedan verkställigheten förts över till en annan medlemsstat tillämpas i sina äldre lydelser för domar som avser villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Enligt *tredje punkten* ska bestämmelserna om anpassning av en utländsk påföljd och om verkställigheten av en sådan påföljd i Sverige tillämpas i sina äldre lydelser för utländska påföljder som verkställs i Sverige om ärendet om överförande av verkställighet har inletts före ikraftträdandet. Ett ärende får anses ha inletts när en begäran om överförande av verkställigheten av ett utländskt avgörande har lämnats in till Sverige.

13.24 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande

2 § Om någon har dömts till fängelse på viss tid *som inte är villkorligt* eller till säkerhetsförvaring*, eller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt,* och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.

Tillgodoräknande ska dock inte ske om

1. tiden för frihetsberövandet redan tillgodoräknats den dömde, eller
2. den dömde samtidigt avtjänat sådan frihetsberövande påföljd i annat mål.

Villkor som uppställts vid överförande av verkställighet från en annan stat till Sverige ska gälla vid tillämpning av denna paragraf.

Paragrafen anger förutsättningarna för att ett frihetsberövande ska få tillgodoräknas som verkställighet av påföljd. I *första stycket* anges att det som avses med fängelse är fängelsestraff som inte är villkorliga. Vidare görs ett tillägg som innebär att vad som anges i bestämmelsen om tillgodoräknande också gäller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Övervägandena finns i avsnitt 6.11.1.

3 § Om någon döms till fängelse på viss tid *som inte är villkorligt, eller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt,* och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom

frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.

Om någon döms till böter, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

I paragrafen anges förutsättningarna för när ett frihetsberövande kan leda till att en påföljd förklaras helt eller delvis verkställd. I *första stycket* anges att det som avses med fängelse är fängelsestraff som inte är villkorliga. Vidare görs ett tillägg som innebär att vad som anges om möjligheten att förklara påföljden helt verkställd också gäller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Övervägandena finns i avsnitt 6.11.1.

13.25 Förslaget till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251)

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om när fängelsestraff får verkställas och hur strafftid ska beräknas.

Det som föreskrivs om fängelsestraff och strafftid i denna lag ska gälla även för säkerhetsförvaring och för tid för verkställighet av säkerhetsförvaring, om inte något annat är föreskrivet.

Det som föreskrivs om fängelsestraff i denna lag gäller endast fängelsestraff som inte är villkorliga.

Paragrafen anger strafftidslagens innehåll och tillämpningsområde. Paragrafen ändras genom att det förs in ett nytt *tredje stycke* som anger att med fängelsestraff avses i lagen fängelsestraff som inte är villkorliga. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.10.

8 § Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.

Om den dömde inte förvaras i kriminalvårdsanstalt när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet.

Paragrafen behandlar frågan om hur verkställigheten ska påbörjas om den dömde är frihetsberövad när ett fängelsestraff är verkställbart. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Första stycket ändras på så sätt att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 11 § brottsbalken om omhändertagande av skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § samma balk som avser omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse. Genom hänvisningen framgår alltså att om den som dömts till villkorligt fängelse är omhändertagen enligt den sistnämnda paragrafen när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras. För

att detta ska bli aktuellt krävs att beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt har upphävts.

Också *andra stycket*, som avser överförande till kriminalvårdsanstalt, ändras genom att hänvisningen till hittillsvarande 28 kap. 11 § brottsbalken ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § samma balk.

17 § Om inte annat framgår av särskilda bestämmelser ska strafftiden beräknas från och med den dag fängelsestraffet är verkställbart och

1. den dömde av den anledningen berövas friheten, eller
2. den dömde berövas friheten eller redan är berövad friheten som häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken.

Strafftiden ska beräknas till och med den dag den dömde blir frigiven.

Om ett fängelsestraff redan har avtjänats före den dag som avses i första stycket, ska tidpunkten för strafftidens början i stället anses vara den dag domen eller beslutet i den del som avser fängelsestraff fått laga kraft.

I paragrafen behandlas tidpunkten för strafftidens början. Övervägandena finns i avsnitt 6.9.7.

Första stycket ändras genom att hänvisningen i *andra punkten* till hittillsvarande 28 kap. 11 § brottsbalken om omhändertagande av skyddstillsynsdömda ersätts av en hänvisning till 27 kap. 9 § samma balk som avser omhändertagande av den som dömts till villkorligt fängelse.

18 § När ett fängelsestraff på viss tid verkställs ska strafftiden beräknas i dagar. Ett fängelsestraff i månader eller år ska omräknas till dagar. Med en månad ska avses trettio dagar och med ett år trehundrasextiofem dagar. Vid säkerhetsförvaring gäller motsvarande i fråga om beräkning av minimitiden och ramtiden.

Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, ska strafftiden enligt första stycket beräknas utifrån den tid som återstår efter sådan avräkning.

I paragrafen anges grunderna för strafftidsberäkningen. Övervägandena finns i avsnitt 6.11.2.

Paragrafen ändras genom att det förs in ett nytt *andra stycke*, av vilket det framgår att om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, ska strafftidsberäkningen enligt paragrafen utgå från den tid som återstår efter sådan avräkning.

13.26 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

4 kap.

2 § I säkerhetsregistret får personuppgifter behandlas om en person som är häktad eller dömd till fängelse *som inte är villkorligt* och som är eller har varit placerad på eller uppfyller kraven för att placeras på en säkerhetsavdelning.

I registret får även personuppgifter behandlas om en person som är häktad eller avtjänar ett fängelsestraff *som inte är villkorligt*, om det finns risk för att han eller hon

1. under häktning eller verkställighet av fängelsestraff begår brott som inte är ringa eller utövar brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer,
2. förbereder rymning eller försöker rymma,
3. blir föremål för fritagning,
4. bidrar till att allvarligt störa ordningen eller säkerheten på ett häkte, i en kriminalvårdsanstalt eller i en annan lokal där Kriminalvården bedriver verksamhet,
5. under häktning eller verkställighet av ett fängelsestraff utsätts för våld eller hot, eller
6. utövar våld eller hot mot eller otillbörlig påverkan på personal eller andra personer som uppehåller sig i Kriminalvårdens lokaler.

Paragrafen reglerar vilka personer som får registreras i säkerhetsregistret. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.11.

Första och andra styckena ändras genom att det anges att det som avses är fängelse som inte är villkorligt.

3 § I säkerhetsregistret får även personuppgifter behandlas om en person som avtjänar en annan påföljd än fängelse *som inte är villkorligt* inom Kriminalvården, om det finns risk för att han eller hon

1. bidrar till att allvarligt störa ordningen eller säkerheten i Kriminalvårdens lokaler,
2. under verkställighet utsätts för våld eller hot, eller
3. utövar våld eller hot mot eller otillbörlig påverkan på personal eller andra personer som uppehåller sig i Kriminalvårdens lokaler.

Paragrafen reglerar vilka personer som får registreras i säkerhetsregistret. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.11.

Paragrafen ändras genom att det anges att det som avses är fängelse som inte är villkorligt.

13.27 Förslaget till lag om ändring i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning

4 § En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser ungdomsövervakning (nöjdförklaring).

En nöjdförklaring får lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.

När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. *Något vittne behövs dock inte om nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet.* En nöjdförklaring ska dokumenteras.

En nöjdförklaring får inte tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser ungdomsövervakning får laga kraft mot den dömde.

Paragrafen innehåller bestämmelser om nöjdförklaring avseende en dom eller ett beslut som gäller ungdomsövervakning. Övervägandena finns i avsnitt 6.8.2.

Tredje stycket ändras genom att det läggs till en mening om att något vittne inte behövs om nöjdförklaringen lämnas i samband med huvudförhandlingen i brottmålet. I de fall en dom på ungdomsövervakning avkunnas efter huvudförhandlingen och den dömde samtidigt lämnar nöjdförklaring inför rätten behövs alltså inte något särskilt utpekat vittne. Ändringen är en följd av att motsvarande ska gälla vid nöjdförklaring enligt 1 kap. 3 § lagen om verkställighet av villkorligt fängelse.

13.28 Förslaget till lag om ändring i lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation

9 kap.

33 § Den som tillhandahåller ett elektroniskt kommunikationsnät eller en elektronisk kommunikationstjänst som inte är en nummeroberoende interpersonell kommunikationstjänst och som har fått del av eller tillgång till en uppgift som avses i 31 § första stycket ska på begäran lämna

1. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 till

a) en myndighet som i ett särskilt fall behöver en sådan uppgift för delgivning enligt delgivningslagen (2010:1932), om myndigheten bedömer att det kan antas att den som söks för delgivning håller sig undan eller att det annars finns synnerliga skäl,

b) Finansinspektionen, om inspektionen bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för utredningen av en misstänkt överträdelse av Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 596/2014 av den 16 april 2014 om marknadsmissbruk (marknadsmissbruksförordning) och om upphävande av Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/6/EG och kommissionens direktiv 2003/124/EG, 2003/125/EG och 2004/72/EG,

c) Finansinspektionen, om inspektionen bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn när det gäller någon av bestämmelserna i 4 a kap. 1–8 §§ lagen (2010:751) om betaltjänster eller 1 kap. 5 § eller 4 kap. 7, 8, 9, 10, 11 eller 14 § lagen (2016:1024) om verksamhet med bostadskrediter,

d) Konsumentombudsmannen, om ombudsmannen bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn enligt lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden eller marknadsföringslagen (2008:486), när det är fråga om en misstänkt överträdelse av unionslagstiftning som skyddar konsumenternas intressen enligt bilagan till Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/2394 av den 12 december 2017 om samarbete mellan de nationella myndigheter som har tillsynsansvar för konsumentskyddslagstiftningen och om upphävande av förordning (EG) nr 2006/2004,

e) Konsumentverket, om verket bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn enligt lagen (2019:59) med kompletterande bestämmelser till EU:s geoblockeringsförordning,

f) Kronofogdemyndigheten, om myndigheten behöver uppgiften i exekutiv verksamhet och myndigheten bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende,

g) Läkemedelsverket, om verket bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse i ett ärende om tillsyn när det gäller bestämmelserna om marknadsföring i 12 kap. läkemedelslagen (2015:315),

h) Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i samband med underrättelse, efterforskning eller identifiering vid olyckor eller dödsfall eller

för att myndigheten ska kunna fullgöra en uppgift som avses i 12 § polislagen (1984:387),

i) Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse *som inte är villkorligt* eller rättspsykiatrisk vård i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden,

j) Polismyndigheten eller en åklagarmyndighet, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna fullgöra en underrättelseskyldighet enligt 33 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,

k) Skatteverket, om verket bedömer att uppgiften är av väsentlig betydelse för handläggningen av ett ärende som avser kontroll av skatt eller avgift eller rätt folkbokföringsort enligt folkbokföringslagen (1991:481), och

l) Säkerhetspolisen, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i ett särskilt fall för att myndigheten ska kunna lokalisera en utlänning som inte har fullgjort sin anmälningsskyldighet enligt lagen (2022:700) om särskild kontroll av vissa utlänningar,

2. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 och som gäller brottslig verksamhet eller misstanke om brott till Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Tullverket, Åklagarmyndigheten eller någon annan myndighet som ska ingripa mot brottet eller den brottsliga verksamheten,

3. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 eller 3 till en regional alarmeringscentral som avses i lagen (1981:1104) om verksamheten hos vissa regionala alarmeringscentraler,

4. en uppgift som avses i 31 § första stycket 1 eller 3 samt uppgift om i vilket geografiskt område en viss elektronisk kommunikationsutrustning finns eller har funnits till Polismyndigheten, om myndigheten bedömer att uppgiften behövs i samband med efterforskning av personer som har försvunnit under sådana omständigheter att det kan antas att det då fanns eller fortfarande finns fara för deras liv eller allvarlig risk för deras hälsa, och

5. en uppgift som avses i 31 § första stycket 3 om vilka övriga tillhandahållare av elektroniska kommunikationsnät eller elektroniska kommunikationstjänster som har deltagit vid överföringen av ett meddelande som omfattas av ett föreläggande enligt 27 kap. 16 § rättegångsbalken att bevara en viss lagrad uppgift till den myndighet som meddelat föreläggandet.

Ersättning för att lämna ut andra uppgifter enligt första stycket 3 än lokaliseringsuppgifter ska vara skälig med hänsyn till kostnaderna för utlämnandet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om skyldighet att på begäran lämna ut vissa uppgifter som enligt 31 § första stycket omfattas av tystnadsplikt. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.12.

Paragrafens *första stycke punkten 1 i)* ändras genom att det anges att det som avses är fängelse som inte är villkorligt.

13.29 Förslaget till lag om ändring i lagen (2024:326) om hemliga tvångsmedel i syfte att verkställa frihetsberövande påföljder

3 § Ett tillstånd till hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt 27 kap. 19 § första stycket rättegångsbalken får meddelas om åtgärden är av synnerlig vikt för att kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse *som inte är villkorligt* eller rättspsykiatrisk vård i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden. Ett tillstånd får meddelas endast om den dom som ska verkställas omfattar

brott som avses i 27 kap. 19 a § andra stycket rättegångsbalken eller avser rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

Ett tillstånd enligt första stycket får endast avse ett telefonnummer eller en annan adress eller en viss elektronisk kommunikationsutrustning som

1. under den tid som tillståndet avser innehas eller har innehafts av den eftersökte eller annars kan antas ha använts eller komma att användas av den eftersökte, eller
2. det finns synnerlig anledning att anta att den eftersökte under den tid som tillståndet avser har kontaktat eller kommer att kontakta.

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation enligt första stycket får inte avse meddelanden som endast överförs eller har överförts i ett elektroniskt kommunikationsnät som med hänsyn till sin begränsade omfattning och omständigheterna i övrigt får anses vara av mindre betydelse från allmän kommunikationssynpunkt.

Paragrafen reglerar möjligheten att använda hemlig övervakning av elektronisk kommunikation för att lokalisera en person i syfte att möjliggöra verkställighet av en frihetsberövande påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.13.

Första stycket ändras genom att det anges att det som avses är fängelse som inte är villkorligt.

4 § Ett tillstånd till hemlig dataavläsning som gäller kommunikations-övervaknings- eller platsuppgifter enligt 2 § första stycket 2 eller 3 lagen (2020:62) om hemlig dataavläsning får meddelas om det är av synnerlig vikt för att kunna lokalisera en person som är dömd till fängelse *som inte är villkorligt* eller rättspsykiatrisk vård, i syfte att möjliggöra verkställighet av påföljden. Ett tillstånd får meddelas endast om den dom som ska verkställas omfattar brott som avses i 4 § lagen om hemlig dataavläsning eller avser rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

Ett tillstånd enligt första stycket får endast avse ett avläsningsbart informationssystem som

1. används, eller det finns särskild anledning att anta har använts eller kommer att användas, av den eftersökte, eller
2. det finns synnerlig anledning att anta att den eftersökte har kontaktat eller kommer att kontakta.

Paragrafen reglerar möjligheten att använda hemlig dataavläsning för att lokalisera en person i syfte att möjliggöra verkställighet av en frihetsberövande påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.4.13.

Första stycket ändras genom att det anges att det som avses är fängelse som inte är villkorligt.

13.30 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:520) om internationell verkställighet i brottmål

1 kap.

4 § I denna lag avses med

1. *svensk dom på frihetsberövande påföljd:* en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, som avser fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring,

2. *svenskt bötesstraff*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk myndighet utfärdat och godkänt strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, som avser böter enligt 25 kap. brottsbalken,

3. *svenskt beslut om förverkande*: ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, eller ett av svensk myndighet utfärdat och godkänt strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, om förverkande

a) som avser

– vinster från ett brott, eller

– egendom som någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott eller värdet av den mottagna ersättningen,

b) som avser egendom

– som har använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott,

– som har framställts genom brott,

– vars användande utgör brott,

– som någon har tagit befattning med på ett sätt som utgör brott, eller

– som på annat liknande sätt har varit föremål för brott, eller

c) som meddelats med stöd av 36 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,

4. *utländsk dom på frihetsberövande påföljd*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser fängelse *som inte är villkorligt* eller någon annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den staten,

5. *utländskt bötesstraff*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser en skyldighet för en fysisk person att betala ett penningbelopp på grund av en gärning som är straffbar i den staten,

6. *utländskt beslut om förverkande*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser ett slutligt berövande av egendom när domstolen

a) förklarat att egendomen har utgjort

– vinster från ett brott, eller

– ersättning för kostnader i samband med ett brott eller värdet av den mottagna ersättningen,

b) förklarat att förverkandet avser egendom

– som har använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott,

– som har framställts genom brott,

– vars användande utgör brott,

– som någon har tagit befattning med på ett sätt som utgör brott, eller

– som på annat liknande sätt har varit föremål för brott, eller

c) förklarat att egendomen härrör från brottslig verksamhet enligt regler som motsvarar bestämmelserna i 36 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,

7. *utländsk utevarodom*: ett avgörande enligt 4, 5 eller 6 som inte behöver ha fått laga kraft, när avgörandet har meddelats efter talan av annan än den dömde eller den som beslutet om förverkande gäller och utan att han eller hon varit personligen närvarande vid förhandling i saken inför domstol.

Avgöranden som har meddelats av en domstol i en annan stat enligt första stycket 5 och 6 a och b ska likställas med avgöranden som i den staten meddelats av en myndighet efter ett straffrättsligt förfarande, i den utsträckning det har avtalats i en internationell överenskommelse som är bindande för Sverige. Detsamma gäller sådana avgöranden som har meddelats efter ett förfarande som i den internationella överenskommelsen likställs med ett straffrättsligt förfarande.

Paragrafen innehåller definitioner av olika uttryck i lagen. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.7.

Första stycket första och fjärde punkterna ändras endast på så sätt att det anges att det som avses är fängelsestraff som inte är villkorliga.

3 kap.

11 § Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården

1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller
2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att ansöka hos rätten om att en ny påföljd ska bestämmas.

En frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse *som inte är villkorligt,* överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

I paragrafen regleras vad som gäller om en utländsk frihetsberövande påföljd behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.7.

Andra stycket ändras genom att det anges att i fråga om anpassning till fängelse får anpassning endast göras till fängelsestraff som inte är villkorliga.

20 § Verkställighet i Sverige ska ske i enlighet med vad som gäller enligt svenska regler vid verkställighet av fängelse *som inte är villkorligt,* överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller säkerhetsförvaring.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

I paragrafen anges vilka regler som ska tillämpas vid verkställighet i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.7.

Första stycket ändras genom att det anges att verkställighet ska ske enligt svenska regler för verkställighet av fängelsestraff som inte är villkorliga.

13.31 Förslaget till lag om ändring i lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning

1 kap.

1 § Denna lag är tillämplig vid verkställighet av dom på fängelse med elektronisk övervakning, dock inte fängelse som *är villkorligt eller den villkorliga delen av ett fängelsestraff som är delvis villkorligt*.

Kriminalvården ansvarar för verkställighet av fängelsestraff med stöd av denna lag.

Paragrafen beskriver lagens tillämpningsområde. Övervägandena finns i avsnitt 6.5.3.

I *första stycket* förtydligas att det som avses med fängelse är fängelsestraff som inte är helt eller delvis villkorliga. Vidare tas den del av bestämmelsen som avser fängelse som döms ut i samband med en dom på skyddstillsyn (s.k. 28:3-fängelse) bort eftersom den påföljden utmönstras.

13.32 Förslaget till lag om ändring i lagen (2026:000) om nordisk verkställighet i brottmål

1 kap.

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge om verkställighet av

– bötesstraff,
– beslut om förverkande, rättegångskostnad i brottmål, kvarstad eller vite,
– fängelsestraff, och
– frivårdspåföljder som innefattar övervakning eller samhällstjänst.

Bestämmelserna avser följande:

– verkställighet i en annan nordisk stat av ett svenskt bötesstraff eller av ett svenskt beslut om förverkande, rättegångskostnad i brottmål, kvarstad eller vite (2 kap.),
– verkställighet i Sverige av ett nordiskt bötesstraff eller av ett nordiskt beslut om förverkande, rättegångskostnad i brottmål, kvarstad eller vite (3 kap.),
– verkställighet i en annan nordisk stat av ett svenskt fängelsestraff (4 kap.),
– verkställighet i Sverige av ett nordiskt fängelsestraff (5 kap.),
– verkställighet i en annan nordisk stat av en svensk frivårdspåföljd (6 kap.),
– verkställighet i Sverige av en nordisk frivårdspåföljd (7 kap.),
– verkställighet i en annan nordisk stat av övervakning av den som villkorligt frigetts i Sverige (8 kap.),
– verkställighet i Sverige av övervakning av den som villkorligt frigetts i en annan nordisk stat (9 kap.), och
– övriga frågor (10 kap.).

Paragrafen innehåller en beskrivning av lagens tillämpningsområde och innehåll. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.8.

Andra stycket ändras på grund av att kapitelrubrikerna till 6 och 7 kap. justeras till följd av införandet av ett system med villkorligt fängelse.

3 § Med fängelse avses i denna lag fängelse *som inte är villkorligt* i Sverige, faengsel i Danmark, fängelse i Finland, fangelsi i Island och fengsel i Norge.

Paragrafen innehåller en definition av vad som i lagen avses med dom på fängelse i de nordiska staterna. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.8.

Bestämmelsen ändras så att det framgår att med fängelse avses för svensk del fängelse som inte är villkorligt.

6 kap.

1 § En i Sverige utdömd frivårdspåföljd *med* övervakning eller samhällstjänst *som tilläggssanktion* får verkställas i en annan nordisk stat om den dömde när verkställigheten ska ske

1. är bosatt i den staten,
2. avser att bosätta sig i den staten, eller
3. uppehåller sig i den staten och det är lämpligast att domen verkställs där.

Kriminalvården prövar om verkställighet ska begäras i en annan nordisk stat enligt första stycket. En begäran om verkställighet ska lämnas till en behörig myndighet i den andra nordiska staten.

Paragrafen anger när Kriminalvården får begära att en svensk frivårdspåföljd ska verkställas i en annan nordisk stat. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.8.

Första stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Böter som dömts ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse utgör en del av påföljden och inte en självständig påföljd, vilket skiljer sig från den nuvarande ordningen. Eftersom böter inte kan överföras med stöd av lagens bestämmelser om överförande av frivårdspåföljder ändras bestämmelsen så att det tydligt framgår att den endast är tillämplig på villkorligt fängelse som har dömts ut med övervakning eller samhällstjänst som tilläggssanktion. Verkställighet av böter som har dömts ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse kan dock föras över till en annan nordisk stat med stöd av 2 kap. 1 §.

10 kap.

16 § Om någon som dömts till en frivårdspåföljd i en annan nordisk stat ska dömas för annan brottslighet i Sverige, och verkställigheten av frivårdspåföljden inte har förts över till Sverige, får rätten undanröja den tidigare påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Vid rättens prövning ska 34 kap. 4 § brottsbalken tillämpas.

Vid tillämpning av första stycket ska den nordiska domen anses vara en dom på *villkorligt fängelse*.

Paragrafen reglerar möjligheten för rätten att undanröja en nordisk frivårdspåföljd som innefattar övervakning eller samhällstjänst, även om den inte verkställs i Sverige med stöd av denna lag, och bestämma en ny, gemensam påföljd, om den dömde döms för annan brottslighet i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 10.3.8.

Andra stycket anpassas till systemet med villkorligt fängelse. Vid ett undanröjande enligt första stycket ska den nordiska domen anses vara en dom på villkorligt fängelse, i stället för som hitintills en dom på skyddstillsyn eller villkorlig dom.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

2. För frivårdspåföljder som innefattar övervakning eller samhällstjänst gäller 6 kap. 1 § i den äldre lydelsen.

Enligt *första punkten* träder lagen i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Enligt *andra punkten* gäller 6 kap. 1 § i den äldre lydelsen om överförande av svenska frivårdspåföljder till en annan nordisk stat tillämpas för frivårdspåföljder som innefattar övervakning eller samhällstjänst.

Sammanfattning av betänkandet En straffreform (SOU 2025:66) i relevanta delar

Vårt uppdrag

Vår övergripande uppgift har bestått i att göra en översyn av straffskalorna och reformera påföljdssystemet. Syftet med uppdraget har varit att straffskalorna på ett bättre sätt än i dag ska återspegla brottens allvar och att påföljderna som döms ut ska framstå som rimliga och rättvisa. Inom ramen för reformen har vi bl.a. haft i uppdrag att

- genomföra en översyn av straffskalorna för de enskilda brotten och föreslå ändringar av de yttre begränsningarna för straffskalorna,
- föreslå ändringar som säkerställer en nyanserad och differentierad straffmätning där försvårande omständigheter får större genomslag,
- överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå en modell för straffmätning av flerfaldig brottslighet som innebär att de tre allvarligaste brotten räknas fullt ut och att det först därefter blir aktuellt med straffreduktion,
- överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå en straffskärpningsbestämmelse som tar sikte på alla brott som har samband med kriminella nätverk,
- överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå ändringar som innebär att billighetsskälen (29 kap. 5 § brottsbalken) utmönstras eller i vart fall ges en mer begränsad betydelse för påföljdsbestämningen,
- föreslå ändringar av påföljderna och reglerna om val av påföljd,
- föreslå ändringar som innebär att presumtionen för häktning vid allvarlig brottslighet ska gälla i fler fall, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Vårt uppdrag har inte omfattat straffansvar och påföljdsbestämning för allvarligt psykiskt störda lagöverträdare. Uppdraget har inte heller omfattat de särskilda påföljdsreglerna för unga lagöverträdare eller reglerna om villkorlig frigivning och om straffskärpning för återfall.

Utredningens förslag i relevanta delar

Ett påföljdssystem med villkorligt fängelse

Närmare om vårt uppdrag och utgångspunkter för våra överväganden

Vårt uppdrag när det gäller påföljder och val av påföljd har varit dels att föreslå ändringar av påföljderna som sådana, dels att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå ändringar av reglerna om påföljdsval där grundregeln ska vara att påföljden ska bestämmas utifrån brottets allvar i form av dess straffvärde. I uppdraget har också ingått att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå ändringar som syftar till att möjligheten att ta hänsyn till den tilltalades personliga omständigheter vid påföljdsvalet begränsas.

Vår ambition har varit att utforma påföljdssystemet med utgångspunkt i en pluralistisk syn på straff. Det innebär att systemet som helhet bör utformas utifrån att det ska uppfylla flera ändamål och med beaktande av att olika – ibland motstående – principer och intressen kan göra sig gällande och då måste balanseras mot varandra. Således bör systemet inte bara utformas så att de olika preventiva funktionerna av straff eller hot om straff tillvaratas och grundläggande principer om bl.a. proportionalitet, rättslig likabehandling och humanitet upprätthålls, utan också så att straffen blir ägnade att bidra till brottsoffers upprättelse. Detta bör leda till en ny balanspunkt i systemet, där bl.a. kravet på humanitet alltjämt är centralt, men måste ställas i relation till att straffet i högre grad ska utgöra ett led i brottsoffrets upprättelse.

Vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet ska kravet på proportionalitet, dvs. att straffet står i proportion till brottslighetens allvar, vara grundbulten. Med en sådan utgångspunkt – som i förekommande fall innebär att kränkningen av brottsoffret sätts i fokus för påföljdsbestämningen – har den straffrättsliga reaktionen enligt vår mening goda möjligheter att bidra till brottsoffrets upprättelse. Det förutsätter dock att rättens syn på kränkningens allvar också kommer till uttryck i den utdömda påföljden. En annan utgångspunkt för våra överväganden är därför att påföljderna – även när de inte är frihetsberövande – på ett tydligt sätt ska förmedla att, och i vilken utsträckning, gärningspersonen klandras för brottet. De icke frihetsberövande påföljderna bör därtill ha ett tillräckligt ingripande verkställighetsinnehåll samt vara förenade med kännbara och tydliga konsekvenser vid återfall i brott eller annan misskötsamhet. Korta fängelsestraff bör undvikas. Vidare bör påföljdssystemet och reglerna för påföljdsbestämningen förenklas och styras av enhetliga kriterier. Reglerna bör också främja en effektiv handläggning.

Våra överväganden i denna del ska ses i ljuset av de förändringar vi föreslår i fråga om straffskalorna och straffmätningen. Förslagen i de olika delarna ska alltså betraktas som en helhet, vilka tillsammans är avsedda att uppnå ändamålen med denna reform.

Ett påföljdssystem med villkorligt fängelse införs

Vi har funnit att de ovan angivna utgångspunkterna bäst kan tillgodoses om presumtionen mot fängelse (30 kap. 4 § första stycket brottsbalken) och därmed sammanhängande regler för påföljdsvalet ersätts av ett system med villkorligt fängelse. Vi föreslår därför att ett sådant system införs och att samtliga icke frihetsberövande alternativ till fängelse inordnas under det villkorliga fängelsestraffet, med följden att villkorlig dom och skyddstillsyn helt utmönstras. Det betyder att påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare i huvudsak kommer att bestå av två påföljder, böter och fängelse, och att rätten under vissa förutsättningar ska få besluta att ett fängelsestraff på viss tid, helt eller delvis, ska vara villkorligt. Att straffet är villkorligt innebär, enligt den variant av påföljdskonstruktionen som vi föreslår, att det inte ska avtjänas i kriminalvårdsanstalt eller enligt någon av de övriga verkställighetsformer som annars gäller för (ovillkorligt) fängelse. Om den dömde under en prövotid, som ska vara minst två år, återfaller i brott, eller om han eller hon brister i fullgörandet av en tilläggs-

sanktion som straffet förenats med, ska beslutet om villkorlighet kunna upphävas.

Villkorligt fängelse ska som huvudregel förenas med dagsböter, samhällstjänst eller övervakning som tilläggssanktion. Systemet utformas utifrån att samhällstjänst och övervakning är att anse som mer ingripande tilläggssanktioner än böter samt att samhällstjänst och övervakning är att anse som likställda i ingripandegrad.

Så kallad kontraktsvård och överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) utgår ur påföljdssystemet och ska således varken utgöra tilläggssanktioner till villkorligt fängelse eller på annat sätt kunna beslutas vid påföljdsbestämningen. Vård- och behandlingsbehovet hos de målgrupperna får i stället tillgodoses av Kriminalvården inom ramen för verkställigheten av ett ovillkorligt respektive villkorligt fängelsestraff. Personer som enligt den hittillsvarande regleringen hade varit aktuella för kontraktsvård kommer i det nya systemet ofta kunna avtjäna fängelsestraffet genom vårdvistelse. Intensivövervakning med elektronisk kontroll ska även fortsättningsvis vara en verkställighetsform av (ovillkorliga) fängelsestraff.

Till följd av införandet av det nya systemet struktureras brottsbalkens kapitel om påföljderna om, så att tilläggssanktioner till villkorligt fängelse behandlas i ett nytt 27 kap., bestämmande av straff behandlas i ett nytt 28 kap. och 29 och 30 kap. upphävs. Det görs också ändringar i 26 kap. brottsbalken. Vissa anpassningar görs därtill av reglerna om påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning och för unga lagöverträdare. De förstnämnda reglerna samlas alla i 31 kap. brottsbalken och de sistnämnda i 32 kap. brottsbalken. Vidare införs en ny lag om villkorligt fängelse som innehåller bestämmelser om villkorligt fängelse samt om verkställighet av samhällstjänst och övervakning som tilläggssanktioner till villkorligt fängelse.

Förutsättningarna för villkorligt fängelse

Rätten ska få besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt om straffet ändå kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Någon lagstadgad gräns eller presumtionsregel för vid vilka strafflängder ett villkorligt fängelsestraff ska anses uteslutet införs inte. Som en riktlinje bör dock gälla att ett villkorligt fängelsestraff normalt inte kan komma i fråga när det utmätta straffets längd uppgår till ett år eller mer eller, om brottsligheten är av sådan art att det minskar utrymmet för privilegiering, till sex månader eller mer. I mindre allvarliga fall, dvs. när det utmätta straffet är kortare än sex månader, ska brottslighetens art i stället beaktas inom ramen för ett villkorligt fängelsestraff genom valet av en strängare tilläggssanktion.

Frågan om den tilltalades tidigare brottslighet utesluter ett villkorligt fängelsestraff ska avgöras genom en sammanvägd bedömning av den tid som förflutit mellan brotten, den nya och den tidigare brottslighetens allvar samt likheten mellan brotten. För det fall att det nya brottet har begåtts under prövotiden för villkorligt fängelse och föranleder ett strängare straff än böter bör återfallet i princip alltid leda till en skärpt reaktion. Om den tidigare brottsligheten då inte kan beaktas inom ramen för ett villkorligt

fängelsestraff genom valet av en strängare tilläggssanktion, ska ett ovillkorligt fängelsestraff normalt dömas ut.

Om det finns synnerliga skäl ska rätten få besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet i och för sig talar för ett ovillkorligt fängelsestraff. Synnerliga skäl kan t.ex. föreligga om den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna straffet i kriminalvårdsanstalt. Andra exempel kan vara om en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med brottsligheten eller om den tilltalade undergår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med brottsligheten (jfr nuvarande 30 kap. 9 § andra stycket 1 och 2 brottsbalken). Frågan om kravet på synnerliga skäl är uppfyllt måste dock alltid avgöras genom en avvägning i det enskilda fallet mellan de skäl som talar för villkorligt fängelse och de skäl som talar däremot. Om en omständighet har beaktats vid straffmätningen ska den normalt inte beaktas vid bedömningen av om straffet ska vara villkorligt.

Rätten ska i vissa fall få besluta att en del av ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorlig (delvis villkorligt fängelse). Det gäller bl.a. i sådana fall som hittills kommit i fråga för s.k. 28:3-fängelse. Den del av straffet som inte är villkorlig ska vara lägst en månad och får inte överstiga vare sig sex månader eller en tredjedel av straffets längd. Villkorlig frigivning ska inte ske från den del av straffet som inte är villkorlig. Denna del av straffet ska dock omfattas av reglerna om verkställighet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Tilläggssanktionerna och valet av tilläggssanktion

Villkorligt fängelse ska kunna förenas med en tilläggssanktion bestående i en skyldighet att betala lägst 30 och högst 200 dagsböter, en skyldighet att utföra samhällstjänst i lägst 40 och högst 300 timmar eller övervakning.

Dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska verkställas enligt bötesverkställighetslagen (1979:189). Böterna ska dock inte kunna förvandlas till fängelse på samma sätt som fristående bötesstraff (se nedan under rubriken ”Åtgärder vid brister i fullgörandet av tilläggssanktioner”). Verkställigheten av samhällstjänst och övervakning ska Kriminalvården ansvara för.

Dagsböter ska få väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Om varken brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett strängare ingripande kan tilläggssanktionen bestämmas till böter på strafflängder uppemot ett år. Antalet dagsböter bestäms med utgångspunkt i straffets längd. Är det fråga om ett artbrott eller ett relevant återfall i brott kan böter däremot normalt sett inte komma i fråga som tilläggssanktion. Då står valet i stället mellan samhällstjänst och övervakning. Detsamma gäller i de undantagsfall där straffet gjorts villkorligt trots att det uppgår till ett år eller mer.

I valet mellan de i ingripandegrad likställda tilläggssanktionerna samhällstjänst och övervakning ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Det ställs inte något krav på den tilltalades

samtycke för att förena villkorligt fängelse med samhällstjänst. Samhällstjänst får dock inte väljas om en sådan sanktion är olämplig för den tilltalade, och vid den bedömningen kan den tilltalades inställning till att utföra samhällstjänstarbete beaktas. Om samhällstjänst bedöms olämpligt kommer valet med nödvändighet att falla på övervakning. Till skillnad från vad som har gällt avseende skyddstillsyn förutsätter en övervakningssanktion således inte att den kan antas bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. Inte heller krävs det att den tilltalade har ett övervakningsbehov. Däremot kan ett sådant behov tala för att övervakning är den lämpligaste sanktionen, även om den dömde i och för sig har förutsättningar att genomföra samhällstjänst.

Om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet eller när rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt för att det finns synnerliga skäl, ska straffet få förenas med mer än en tilläggssanktion.

I vissa undantagsfall ska rätten kunna avstå från att förena det villkorliga fängelsestraffet med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion än vad som annars skulle ha varit påkallat. Det gäller bl.a. när den tilltalade varit häktad eller på annat sätt frihetsberövad med anledning av misstanke om brott som prövats i målet.

Om det villkorliga fängelsestraffet förenas med samhällstjänst ska rätten bestämma antalet timmar samhällstjänst med utgångspunkt i straffets längd. Samhällstjänstsanktionen verkställs genom att den dömde, under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete eller deltar i programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet, på tid och sätt som Kriminalvården anvisar. Samhällstjänsten ska utföras under prövotiden och endast en mindre del av samhällstjänsten får utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete. Ett krav på nykterhet och drogfrihet ska gälla vid utförande av samhällstjänst, och Kriminalvården ska ha möjlighet att ta prover för kontroll av att det kravet efterlevs. Om det finns särskilda skäl ska Kriminalvården bl.a. kunna ersätta hela eller delar av en samhällstjänstsanktion med övervakning.

En övervakningssanktion ska i sin grundform i princip motsvara innehållet i dagens skyddstillsyn. Till detta kommer att den dömde, om det villkorliga fängelsestraffet är sex månader eller längre, som utgångspunkt ska vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan 18 på kvällen till klockan sju på morgonen (helghemarrest). Ett sådant förbud ska gälla under lika många veckor som det antal månader fängelsestraffet uppgår till. Kriminalvården ska i vissa fall kunna ersätta helghemarresten med någon annan liknande inskränkning i rörelsefriheten. Kontrollen av helghemarrest och andra liknande rörelseinskränkningar ska göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det. Kriminalvården ska i vissa fall få besluta om undantag från helghemarrest eller andra liknande inskränkningar i rörelsefriheten. Det kan bl.a. vara aktuellt i fall där innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som meddelas den dömde. Kriminalvården ska kunna meddela den som dömts till villkorligt fängelse med övervakning särskilda föreskrifter om det behövs för att minska risken att den dömde begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. Sådana föreskrifter ska däremot inte kunna beslutas av

domstolen i brottmålet. Föreskrifterna ska kunna ha i huvudsak samma innehåll som de föreskrifter som meddelas personer som står under övervakning efter villkorlig frigivning och som hittills har kunnat meddelas skyddstillsynsdömda. Liksom i dag ska Kriminalvården kunna besluta om elektronisk övervakning om det behövs för att kontrollera att en särskild föreskrift följs.

Åtgärder vid brister i fullgörandet av tilläggssanktioner

I en situation där förutsättningarna för bötesförvandling är uppfyllda avseende dagsböter som tilläggssanktion ska rätten, på talan av åklagare, kunna undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med samhällstjänst eller övervakning. I ett sådant fall ska rätten också kunna förlänga prövotiden.

Om den dömde inte fullgör sina skyldigheter till följd av samhällstjänst ska Kriminalvården kunna meddela den dömde en varning.

För det fall att den dömde inte fullgör sina skyldigheter till följd av övervakning ska Kriminalvården kunna besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter. Anses sådana åtgärder otillräckliga ska Kriminalvården kunna meddela den dömde en varning.

Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter till följd av samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Vid prövningen av om den dömde på det angivna sättet har brutit mot sina skyldigheter ska rätten särskilt beakta om den dömde har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att varning har meddelats, eller om den dömde har visat att han eller hon inte har för avsikt att följa det som gäller för honom eller henne. Också om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid ska beslutet om villkorlighet kunna upphävas.

Att rätten upphäver ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt får till följd att straffet ska avtjänas i anstalt eller enligt vad som annars gäller för fängelsestraff som inte är villkorliga. Vid ett upphävande ska rätten samtidigt fastställa den eventuella tid som skäligen bör avräknas till följd av vad som har fullgjorts av en tilläggssanktion.

När det uppkommer fråga om upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller att varning eller beslut som avser föreskrifter eller villkor ska meddelas med anledning av brister i fullgörandet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, ska den dömde kunna omhändertas på samma sätt som hittills har gällt i fråga om skyddstillsynsdömda.

Ny påföljdsbestämning efter tidigare dom

Huvuddragen i den nuvarande regleringen i 34 kap. brottsbalken om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom behålls. Även fortsättningsvis ska det som huvudregel alltså bestämmas en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten oavsett om denna är ny eller nyupptäckt. Också

förutsättningarna för att meddela s.k. konsumtionsdom respektive att undanröja den tidigare utdömda påföljden och döma till en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten ska vara desamma som hittills. Det ska dock finnas ett särskilt undantag från undanröjandemöjligheten för sådana fall som i stället kan hanteras enligt reglerna om upphävande av ett beslut om att ett tidigare fängelsestraff ska vara villkorligt (se vidare nedan). Om den tidigare påföljden är fängelse som helt eller delvis är villkorligt ska den således inte få undanröjas om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet med anledning av den tillkommande brottsligheten. Regleringen innebär att om det med anledning av den tillkommande brottsligheten krävs åtgärder såvitt avser ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff kommer det ske genom undanröjande vid nyupptäckt brottslighet och genom upphävande vid ny brottslighet.

Ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt ska upphävas om någon med anledning av ny brottslighet döms till ett i sin helhet ovillkorligt fängelsestraff. Detta under förutsättning att den tidigare domen har fått laga kraft och att frågan tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång. Dessutom krävs att 1) den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten, eller 2) det med hänsyn till verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas att den tilltalade inte inom föreskriven prövotid kommer att fullgöra en samhällstjänst- eller övervakningssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med. Rätten får dock avstå från att upphäva beslutet om villkorlighet om det finns särskilda skäl.

Om beslutet om villkorlighet upphävs ska rätten, liksom när upphävandet sker på grund av brister i fullgörandet av en tilläggssanktion som det villkorliga straffet förenats med, fastställa den eventuella tid som skäligen bör avräknas till följd av vad som har fullgjorts av tilläggssanktionen.

När högre rätt dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt bör brottsligheten i varje sådan dom även fortsättningsvis leda till en särskild påföljd.

Hela straffskalan ska komma till användning

I vårt uppdrag har ingått att överväga och föreslå ändringar för att uppnå en differentierad straffmätning där försvårande omständigheter får större genomslag. Dessutom har vi haft att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå ändringar som säkerställer att brott som innebär angrepp mot person och brott som ger upphov till personskador, exempelvis vålds- och sexualbrott, såväl uppsåtliga som oaktsamma, straffvärdemässigt värderas strängare än i dag. Avsikten är enligt direktiven att straffskalans spännvidd ska utnyttjas i betydligt större utsträckning än i dag. Det anges att den övre halvan av straffskalan inte bör vara reserverad enbart för vissa särskilt allvarliga gärningar, utan att straffvärdet även i andra fall bör kunna ligga i mitten eller den övre delen av straffskalan.

Straffskalornas utformning bygger på att de ska ha en tillräcklig spännvidd för att kunna omfatta de gärningar som kan förutses bli aktuella

att rubricera som brottet i fråga. I det ligger att det faktiskt också kan förväntas finnas gärningar som straffvärdemässigt borde placeras ut inom ramen för hela straffskalan. Det kan uttryckas som att det finns ett intresse av att hela den praktiskt tillämpbara straffskalans spännvidd bör komma till användning. Med den praktiskt tillämpbara straffskalan avses den del av straffskalan som inte överlappar straffet för en grövre svårhetsgrad av brottet i fråga. En på detta sätt nyanserad straffmätning tillgodoses bäst genom ändringar i de allmänna bestämmelserna om straffvärde i brottsbalken.

Det finns ett flertal olika tänkbara modeller för att tillgodose intresset av att hela straffskalan kommer till användning. Vi har analyserat ett flertal sådana modeller, bl.a. straffmätnings- eller straffvärdestationer, olika typer av riktlinjer, angivande av normalstraff i förarbetena och uppdelningar av straffskalorna i olika delar eller att en viss startpunkt skulle anges för bedömningen. Analysen utvisar betydelsen av att straffvärdebedömningen kan göras på ett nyanserat sätt av domstolarna, utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. En sådan modell har bäst förutsättningar att tillgodose intresset av att hela straffskalan kommer till användning. Att i en alltför hög grad styra domstolarnas bedömningar är inte förenligt med att bedömningen av straffvärdet ska kunna vara nyanserad och beakta de specifika omständigheterna som är för handen i den situation som är föremål för bedömning.

Vi föreslår att det i de allmänna bestämmelserna om straffvärde i brottsbalken ska klargöras att det är den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet. På det sättet inskärps betydelsen av dessa skyddsvärda intressen vid straffvärdebedömningen. Vi ser också ett värde i att begreppet brottsoffer introduceras i lagtexten.

Därutöver föreslår vi en bestämmelse som anger att de omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen, med beaktande av intresset av att hela straffskalan kommer till användning. Bestämmelsen utgör en nyansering och vidareutveckling av den nuvarande metoden för att bedöma straffvärdet. Domstolen har att på ett omsorgsfullt sätt analysera omständigheterna vid brottet och identifiera moment som är av betydelse för straffvärdet. I alla de fall där moment som är av betydelse för bedömningen identifieras ska det få en tydlig påverkan på bedömningen av straffvärdet. Syftet är att hela straffskalan ska komma till användning. Den övre delen av straffskalan ska inte vara reserverad för exceptionella fall, utan ska tillämpas i de fall där omständigheterna är påtagligt försvårande.

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet

Närmare om vårt uppdrag och behovet av en reform

Vårt uppdrag i fråga om straffmätningen av flerfaldig brottslighet har gått ut på att föreslå förändringar av reglerna som medför att varje brott får betydelse för den samlade brottslighetens straffvärde. Mer precist har uppdraget i denna del varit att överväga och, oavsett ställningstagande i

sak, föreslå en modell för straffmätning av flerfaldig brottslighet som innebär att de tre allvarligaste brotten räknas fullt ut och att det först därefter blir aktuellt med viss straffreduktion. Vi har därtill varit ålagda att föreslå ytterligare begränsningar av straffreduktionerna vid allvarliga brott mot person.

I uppdraget har också ingått att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå ändringar av den gemensamma straffskalan i syfte att möjliggöra att livstids fängelse ska kunna komma i fråga för vissa allvarliga fall av upprepade vålds- och sexualbrott. Enligt direktiven bör det även vara möjligt att döma ut längre tidsbegränsade fängelsestraff vid flerfaldig brottslighet än vad som hittills varit fallet.

I dag finns ingen särskild bestämmelse som reglerar straffmätningen av flerfaldig brottslighet. Detta görs dock sedan länge med tillämpning av den s.k. asperationsprincipen. I praxis har vissa modeller för asperationsprincipens tillämpning utvecklats som går ut på att den samlade brottslighetens straffvärde som utgångspunkt räknas fram genom att olika kvotdelar av de enskilda brottens straffvärden läggs samman. Även om dessa modeller har förenklat rättstillämpningen och gjort den mer enhetlig, har de medfört dels att det i hög utsträckning aspereras på ett likartat sätt trots att skälen för asperation inte alltid är lika starka, dels att varje tillkommande brott efter hand får en mycket liten – så småningom praktiskt sett ingen – inverkan på det totala straffet. Det har i sin tur lett till att den gemensamma straffskalans övre del sällan, och dess straffmaximum närapå aldrig, kommer till användning. Förutom att det därigenom etableras ett nytt straffmaximum som är lägre än det som lagstiftaren har bestämt, kan denna praxis ifrågasättas på den grunden att den riskerar att undergräva straffets förmåga att ge brottsoffer upprättelse och skada straffsystemets legitimitet. Det bör därför införas en särskild regel för straffmätningen av flerfaldig brottslighet som ger ett ökat genomslag för tillkommande brott och inbjuder till mer nyanserade bedömningar.

En särskild regel för straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet

En sådan regel som efterfrågas i våra direktiv, som innebär att det isolerade straffvärdet för de tre allvarligaste brotten läggs samman (kumuleras), skulle visserligen uppnå ändamålet att öka genomslaget för tillkommande brott, i vart fall när brottsligheten inte är alltför omfattade. Emellertid skulle den också vara förenad med flera och betydande nackdelar, vilka i mångt och mycket bottnar i att modellen blir alltför mekanisk och riktar in bedömningen mot antalsräkningen eller hur brottsligheten rättsligt etiketteras i stället för på vad gärningspersonen faktiskt har gjort. Därför kan den bl.a. leda till att flera lindrigare brott bestraffas strängare än brottslighet som kvalitativt sett är betydligt allvarligare. Den kan också resultera i att straffvärdeomständigheter beaktas dubbelt, t.ex. när ett eller flera av brotten ingått som ett led i ett annat. Vidare skulle den i vissa fall medföra att den tillgängliga straffskalan förbrukas alltför snabbt, bl.a. med följden att brottslighet av avsevärt olika svårhet kommer att bestraffas på samma nivå. Därtill befäster den närmast tanken om att det ges ”mängdrabatter”, om än först efter tre brott. Av i huvudsak dessa skäl kan vi inte förorda en sådan lösning. I enlighet med våra direktiv lämnar vi

dock ett alternativt förslag av den innebörden, som alltså inte följer av våra ställningstaganden.

I stället föreslår vi en regel som innebär att den samlade brottslighetens straffvärde ska bedömas så att det svarar mot brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar. Sådana brott som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person ska vid den bedömningen som utgångspunkt ges fullt genomslag. Det betyder att varje sådant brott normalt sett ska beaktas med det straffvärde som brottet skulle ha åsatts om det bedömts oberoende av övriga brott, dvs. med sitt fulla, isolerade, straffvärde (se vidare nedan).

Av regleringen följer att straffvärdet ska återspegla allvaret i brottsligheten sedd som helhet. Bestämmelsen ger följaktligen uttryck för principerna om proportionalitet och ekvivalens och de särskilda överväganden dessa kräver vid bedömningen av straffvärdet för flerfaldig brottslighet. Bestämmelsen ska tillämpas i ljuset av de skärpningar av den gemensamma straffskalan som vi samtidigt föreslår (se nedan). Tillsammans är dessa ändringar avsedda att leda till en skärpt straffmätning av flerfaldig brottslighet.

Bedömningen ska göras med utgångspunkt i den sammantagna skada, kränkning eller fara som gärningarna inneburit. Därutöver ska den tilltalades insikter, avsikter och motiv och eventuellt förekommande straffskärpnings- eller strafflindringsgrunder beaktas. I princip bör det praktiska tillvägagångssättet inte på något avgörande sätt skilja sig från det som används vid värderingen av enstaka brott. Således får domstolen, med beaktande av samtliga relevanta omständigheter, bedöma var på den tillämpliga straffskalan brottsligheten bör placeras utifrån hur denna som helhet förhåller sig till andra, mer eller mindre straffvärda, fall. Ibland kan det dock vara mer ändamålsenligt att, på liknande sätt som enligt nuvarande praxis, utgå från straffvärdet för det allvarligaste brottet och till det lägga en andel av straffvärdet för vart och ett av de tillkommande brotten. Till skillnad från i dag bör andelen dock normalt inte avta. I de fall där brotten inte inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person bör som en allmän tumregel gälla att det till straffvärdet för det allvarligaste brottet ska läggas hälften av det isolerade straffvärdet för varje tillkommande brott. Tillämpningen måste dock alltid anpassas efter den aktuella situationen, varvid bl.a. brottslighetens skyddsintressen och karaktär samt brottens relativa svårhet och inbördes samband kan få betydelse. Domstolen måste också alltid försäkra sig om att slutresultatet står i rimlig proportion, inte bara till den brottslighet som är aktuell, utan också till straffnivåerna för andra typer av brott eller kombinationer av brott.

I fråga om brott som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person föreslår vi, som framgått, att dessa som utgångspunkt ska ges fullt genomslag vid bedömningen. Bestämmelsen kan sägas ställa upp en presumtion för att brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar i dessa fall svarar mot ett kumulerat värde. I linje med det kan presumtionen frångås när en kumulation inte kan anses leda till ett sådant resultat. Företrädesvis bör det kunna bli aktuellt i vissa fall när det finns ett samband mellan brotten, särskilt när ett eller flera av brotten ingått som ett led i ett annat eller brotten annars begåtts inom ramen för samma händelseförlopp. Men också i andra fall kan presumtionen behöva frångås för att undvika påtagliga missförhållanden mellan straffnivåerna för olika

typer av brott. Den klara utgångspunkten är dock att ett resultat som återspeglar brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar uppnås om varje brott som omfattas av bestämmelsen ges fullt genomslag.

Billighetsskälen, andra strafflindringsgrunder och påföljdseftergift

Närmare om vårt uppdrag och utgångspunkterna för våra överväganden

I vårt uppdrag har ingått att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå ändringar som innebär att billighetsskälen utmönstras eller i vart fall ges en mer begränsad betydelse för påföljdsbestämningen. Enligt direktiven bör bestämmelserna om strafflindring vid utredningsmedverkan vara kvar.

Vid påföljdsbestämningen ska domstolen beakta vissa strafflindringsgrunder, bl.a. s.k. billighetsskäl. Det är fråga om omständigheter, som saknar betydelse vid straffvärdebedömningen, men som vid påföljdsbestämningen verkar i lindrande riktning och som främst anknyter till gärningspersonens personliga förhållanden eller något som har inträffat i tiden efter brottet. Det kan handla om att brottet får vissa negativa konsekvenser för den tilltalade, exempelvis uppsägning från arbetet, eller att verkställigheten av påföljden påverkar den tilltalade särskilt hårt på grund av den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa. Andra strafflindringsgrunder, som inte brukar benämnas som billighetsskäl, tar sikte på den tilltalades medverkan i utredningen av egen eller annans brottslighet. I dagens påföljdssystem kan strafflindringsgrunderna inverka både på straffmätningen, dvs. straffets längd, och valet av påföljd samt i undantagsfall leda till att någon påföljd inte döms ut, s.k. påföljdseftergift.

Vilka strafflindringsgrunder som har ansetts rimliga och rättvisa att beakta vid påföljdsbestämningen har varierat över tid. När vi nu ser över påföljdssystemet och bl.a. föreslår ett system med villkorligt fängelse, har det också framstått som påkallat att överväga vilken betydelse billighetsskälen och övriga strafflindringsgrunder ska ha vid påföljdsbestämningen och om vissa billighetsskäl ska tas bort. Strafflindringsgrunderna utgör ett avsteg från principen om att straffets stränghet ska bestämmas utifrån brottets allvar. Ett sådant avsteg kan i vissa fall ha starka skäl för sig och i andra fall är skälen inte så tungt vägande att ett avsteg framstår som motiverat. Vår ambition i den här delen har varit att hitta en ny balanspunkt mellan de hänsyn till främst gärningspersonens intressen som billighetsskälen ger uttryck för och de andra intressen som straffet ska tillgodose, bl.a. intresset av att brottsoffret får upprättelse.

Vissa billighetsskäl tas bort och betydelsen av kvarvarande skäl tydliggörs och begränsas

Vi föreslår att tre billighetsskäl tas bort, nämligen de som innebär att domstolen vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om

den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks (s.k. sen lagföring), eller

den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning.

Vi föreslår också att ytterligare ett billighetsskäl, som tar sikte på att fängelsestraffets längd kan reduceras med hänsyn till den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa, ska tas bort. I den delen föreslår vi dock att en liknande grund i stället införs i en ny bestämmelse i brottsbalken som innebär att den tilltalades höga ålder eller dåliga hälsa som utgångspunkt ska beaktas av domstolen vid bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Vad gäller övriga billighetsskäl gör vi bedömningen att dessa bör vara kvar. Det innebär att domstolen fortsättningsvis i lindrande riktning vid straffmätningen i skälig omfattning ska beakta om

- den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
- den tilltalade frivilligt angett sig,
- ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet (s.k. sanktionskumulation), eller
- någon annan omständighet av samma tyngd påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

I den sistnämnda bestämmelsen görs ett tillägg (se den kursiverade texten ovan) som innebär att domstolen ska iaktta en något större restriktivitet än tidigare när det gäller att vid straffmätningen beakta olika i lagtext inte närmare angivna omständigheter som knyter an till gärningspersonens personliga förhållanden eller något som har inträffat i tiden efter brottet. Som ett led i den bedömningen ska domstolen även pröva frågan om omständigheten ska inverka på fängelsestraffets längd eller bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. Omständigheter som innebär att den tilltalade på något vis har agerat ansvarsfullt i tiden efter brottet och därför framstår som mindre klandervärd eller i anledning av brottet drabbas orimligt hårt av något annat än själva straffet ska som utgångspunkt beaktas enbart vid straffmätningen. Förhållanden som anknyter till hur hårt ett fängelsestraff i anstalt kan komma att drabba den tilltalade ska som utgångspunkt få betydelse som skäl för villkorligt fängelse och ska då inte leda till en reduktion av fängelsestraffets längd.

De strafflindringsgrunder som tar sikte på den tilltalades medverkan i utredningen av egen eller annans brottslighet ska vara kvar. Även den bestämmelse som avser påföljdseftergift lämnas oförändrad. Våra förslag om att vissa strafflindringsgrunder ska tas bort innebär emellertid att möjligheten att meddela påföljdseftergift inskränks.

Regelverket utformas så att det tydligt framgår om en strafflindringsgrund i första hand ska inverka på straffmätningen eller på bedömningen av om fängelsestraffet ska vara villkorligt. På så vis kan kvarvarande strafflindringsgrunder tillåtas inverka på påföljdsbestämningen på ett mer förutsebart och ändamålsenligt sätt. Härigenom säkerställs också

att strafflindringsgrunderna inte får ett större genomslag vid påföljdsbestämningen än vad som är motiverat.

Följdändringar i den straffprocessuella lagstiftningen m.m.

Våra förslag innebär att påföljdssystemet får en helt ny struktur med bl.a. nya regler för straffmätningen och införandet av villkorligt fängelse. Flera straffprocessuella regler behöver därför med nödvändighet ändras. De förslag vi lämnar berör bl.a. hemliga tvångsmedel, åtalsunderlåtelse, strafföreläggande, förordnande av offentlig försvarare, avgörande efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro, avgörande utan huvudförhandling, dom i förenklad form, omröstningsregler, förbudet mot reformatio in pejus samt ett antal följdändringar i lagstiftning kopplad till internationellt samarbete. Förslagen bedömer vi vara fullständiga på så sätt att de möjliggör att våra materiella straffrättsliga förslag kan genomföras. Förslagens effekter i förhållande till de straffprocessuella reglerna skulle enligt vår mening dock behöva analyseras djupare.

Ikraftträdande

Vi bedömer att de nya bestämmelserna kan träda i kraft tidigast den 1 januari 2028. Vi föreslår därför detta datum för ikraftträdande.

Betänkandets lagförslag i relevanta delar

Förslag till lag (2028:000) om villkorligt fängelse

Härigenom föreskrivs följande.

1 kap. Inledande bestämmelser

Lagens innehåll

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om villkorligt fängelse samt om verkställighet av samhällstjänst och övervakning som tilläggssanktioner till villkorligt fängelse.

Bestämmelser om verkställighet av dagsböter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse finns i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Inledande av verkställighet och nöjdförklaring

2 § En tilläggssanktion i form av samhällstjänst eller övervakning får verkställas när en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse med en sådan sanktion har fått laga kraft mot den dömde, eller vid den tidigare tidpunkt som rätten har beslutat enligt 27 kap. 3 § andra stycket brottsbalken.

Verkställigheten ska påbörjas så snart som möjligt efter det att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse är verkställbar mot den dömde.

3 § En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser villkorligt fängelse (nöjdförklaring).

En nöjdförklaring lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.

När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. Något vittne behövs dock inte om nöjdförklaringen lämnas vid huvudförhandling i brottmålet. En nöjdförklaring ska dokumenteras.

En nöjdförklaring får inte tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser villkorligt fängelse med tilläggssanktion får laga kraft mot den dömde.

4 § Om domstol med tillämpning av 27 kap. 7 § eller 34 kap. 4 a–4 c §§ brottsbalken upphäver ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, ska den dömde inte längre fullgöra den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med.

Verkställighetens mål och utformning vid samhällstjänst och övervakning

5 § Kriminalvården ansvarar för verkställighet av samhällstjänst och övervakning.

6 § Verkställigheten ska så långt som möjligt utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömde återfaller i brott och att hans eller hennes anpassning i samhället även i övrigt främjas.

7 § En kontroll- eller tvångsåtgärd enligt denna lag får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

8 § Kriminalvården ska upprätta en individuellt utformad verkställighetsplan för den dömde.

Vid en samhällstjänstsanktion ska verkställighetsplanen innefatta en arbetsplan och vid en övervakningssanktion ska den innefatta anvisningar för vad som ska gälla under övervakningen.

Den dömdes allmänna skyldigheter

9 § Den som har dömts till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller övervakning är skyldig att

1. inställa sig hos Kriminalvården för planering och löpande uppföljning av verkställigheten,
2. medverka till att tilläggssanktionen fullgörs i enlighet med Kriminalvårdens anvisningar, och
3. hålla Kriminalvården underrättad om förhållanden som har betydelse för verkställigheten.

Ansiktsbilder

10 § Vid verkställighet av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion får Kriminalvården ta en digital bild av den dömdes ansikte (ansiktsbild), i syfte att underlätta identifieringen av honom eller henne. Ansiktsbilden får endast användas vid automatisk autentisering eller vid annan identifiering eller kontroll enligt denna lag.

En ansiktsbild som tagits enligt första stycket får inte behandlas längre än två år efter det att den senaste domen på villkorligt fängelse helt har verkställts eller upphört av annat skäl.

Ansiktsbilder och biometriska data som skapats vid en automatisk autentisering enligt första stycket ska raderas senast en vecka efter autentiseringstillfället, eller, vid en prövning enligt 27 kap. brottsbalken, så snart beslutet har fått laga kraft.

2 kap. Samhällstjänst

1 § En samhällstjänstsanktion verkställs genom att den dömde, under det antal timmar som anges i domen, utför oavlönat arbete eller deltar i programverksamhet, behandling eller annan särskilt anordnad verksamhet, på tid och sätt som anvisas honom eller henne.

Endast en mindre del av samhällstjänsten får utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete.

2 § Samhällstjänsten ska utföras under prövotiden.

3 § Den dömde får vid utförandet av samhällstjänsten inte vara påverkad av narkotika, alkohol, något annat berusningsmedel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl är den dömde skyldig att på begäran lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon vid utförandet av samhällstjänsten inte är påverkad av något sådant medel eller någon sådan vara som avses i första stycket. Elektroniska hjälpmedel får användas vid kontrollen. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

4 § Kriminalvården får förordna en eller flera personer att biträda vid kontroll av den som ska utföra samhällstjänst (biträdande kontrollör).

5 § Om det finns särskilda skäl får Kriminalvården

1. ändra eller upphäva en samhällstjänstsanktion, eller
2. ersätta hela eller delar av en samhällstjänstsanktion med övervakning enligt 3 kap.

3 kap. Övervakning

1 § En övervakningssanktion verkställs genom att den dömde under prövotiden, eller under den kortare tid som följer av ett beslut enligt 27 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken, följer den verkställighetsplan som har upprättats enligt 1 kap. 8 §. Den övervakade är också skyldig att inställa sig hos Kriminalvården efter kallelse och hålla kontakt med övervakaren enligt dennes anvisningar.

2 § Övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömde och i samverkan med berörda myndigheter.

3 § Kriminalvården förordnar övervakare och får förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen (biträdande övervakare).

Till övervakare ska förordnas en tjänsteman vid Kriminalvården. Till biträdande övervakare kan förordnas en tjänsteman vid Kriminalvården eller annan lämplig person.

4 § Om det villkorliga fängelsestraffet är sex månader eller längre ska den dömde, under den tid som framgår av andra stycket, vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från klockan arton på kvällen till klockan sju på morgonen (helghemarrest).

Ett förbud enligt första stycket ska gälla under lika många veckor som det antal månader fängelsestraffet uppgår till.

Om endast en del av fängelsestraffet är villkorlig ska ett förbud enligt första stycket gälla om den villkorliga delen av straffet är sex månader eller längre och under lika många veckor som det antal månader straffet i den delen uppgår till.

Om den dömde med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, avser vad som i denna paragraf anges om straffets längd strafftiden efter avräkning av tid för frihetsberövandet.

5 § Om helghemarrest enligt 4 § inte bedöms lämpligt med hänsyn till den dömdes personliga förhållanden eller om en annan inskränkning i rörelsefriheten annars bedöms vara mer ändamålsenlig, får förbudet ersättas med

1. ett förbud att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot andra veckodagar än som anges i 4 § första stycket,
2. ett förbud att under vissa tider vistas på en särskilt angiven plats eller inom ett särskilt angivet område,
3. ett förbud att under vissa tider lämna ett särskilt angivet område, eller
4. en skyldighet att under vissa tider uppehålla sig på en särskilt angiven plats.

Inskränkningarna i rörelsefriheten enligt första stycket ska i huvudsak vara lika ingripande som ett förbud enligt 4 § och får inte vara mer ingripande än ett sådant förbud. Om det behövs för att inskränkningarna ska vara tillräckligt ingripande eller om det annars bedöms lämpligt, får flera inskränkningar som anges i första stycket kombineras.

6 § Kontrollen av att inskränkningarna i rörelsefriheten enligt 4 och 5 §§ följs ska göras med elektroniska hjälpmedel, om det inte finns särskilda skäl mot det.

7 § Kriminalvården får besluta om undantag från inskränkningarna i rörelsefriheten enligt 4 och 5 §§ om det finns särskilda skäl för det. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska Kriminalvården särskilt beakta om innehållet i övervakningen ändå är tillräckligt ingripande med hänsyn till särskilda föreskrifter som meddelas enligt 8 § och, i fall som avses i 2 kap. 5 § 2, vad den dömde har fullgjort i form av samhällstjänst.

8 § Om det behövs för att minska risken att den dömde begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, får Kriminalvården besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den dömde. En sådan föreskrift ska beslutas för en viss tid, högst ett år åt gången.

En särskild föreskrift får avse

1. på vilket sätt och i vilken omfattning den dömde ska hålla kontakt med Kriminalvården eller en biträdande övervakare,
2. deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet,

3. missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling,

4. arbete, utbildning eller annan sysselsättning, och att den dömde ska underrätta Kriminalvården om han eller hon uteblivit från sysselsättningen,

5. kontrollerat boende eller andra anvisningar om boendet,

6. vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas, eller

7. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att den dömde inte är påverkad av narkotika, alkohol, något annat berusningsmedel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska.

En föreskrift enligt andra stycket 6 får även beslutas om det kan antas behövas för att tillgodose målsägandens behov av trygghet.

9 § Om det behövs för att kontrollera att en föreskrift enligt 8 § följs får Kriminalvården besluta om elektronisk övervakning.

Elektronisk övervakning får beslutas för högst sex månader åt gången.

10 § Kriminalvården får under prövotiden ändra beslut enligt 3–9 §§, eller besluta om nya åtgärder enligt dessa bestämmelser, om det finns skäl för det.

4 kap. Åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion

Anmälan till Kriminalvården

1 § En biträdande kontrollör eller en biträdande övervakare ska, om han eller hon finner att den dömde åsidosätter sin skyldighet att fullgöra en tilläggssanktion i form av samhällstjänst respektive övervakning, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

2 § Den som ansvarar för vård, behandling eller motsvarande åtgärder vid övervakning ska, om den dömde allvarligt åsidosätter de skyldigheter som gäller för fullgörandet av tilläggssanktionen, omedelbart anmäla det till Kriminalvården.

Varning

3 § En fråga om varning enligt 27 kap. 5 § brottsbalken ska avgöras skyndsamt.

Innan Kriminalvården meddelar en varning ska den dömde beredas tillfälle att yttra sig.

En varning ska utan dröjsmål meddelas den dömde personligen. Den dömde ska också få ett skriftligt besked om varningen.

Omhändertagande

4 § Om Kriminalvården bedömer att övervakningsnämnd eller domstol bör fatta beslut om omhändertagande enligt 27 kap. 9 § första stycket brottsbalken, ska Kriminalvården utan dröjsmål anmäla frågan till nämnden eller, om talan har väckts vid domstol efter begäran enligt 27 kap. 6 § brottsbalken, till åklagare.

5 § Kriminalvårdens beslut om omhändertagande enligt 27 kap. 9 § andra stycket brottsbalken ska omedelbart underställas övervakningsnämnd.

5 kap. Övriga bestämmelser

Bemyndigande

1 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter om villkorligt fängelse samt om verkställighet av samhällstjänst och övervakning som tilläggssanktioner till villkorligt fängelse.

Beslut och överklagande

2 § Beslut enligt denna lag fattas av Kriminalvården, om inte annat följer av lagen. Besluten gäller omedelbart, om inte något annat beslutas.

3 § Kriminalvårdens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol om beslutet gäller

1. skyldighet att lämna prov för kontroll enligt 2 kap. 3 § andra stycket,
2. att hela eller delar av en samhällstjänstsanktion ska ersättas med övervakning enligt 2 kap. 5 § 2,
3. helghemarrest enligt 3 kap. 4 §,
4. andra inskränkningar i rörelsefriheten enligt 3 kap. 5 §,
5. särskilda föreskrifter enligt 3 kap. 8 §, eller
6. elektronisk övervakning enligt 3 kap. 9 § för kontroll av en särskild föreskrift.

Andra beslut enligt denna lag får inte överklagas.

Ett beslut överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets det frivårdskontor finns där den dömde är inskriven.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken[1]

dels att 26 kap. 3 a §, 27 kap., 28 kap., 29 kap., 30 kap., 31 kap. 2 §, 34 kap. 7 § och 38 kap. 1, 2 och 2 a §§ ska upphöra att gälla,

dels att 1 kap. 3 och 5 §§ (…) 25 kap. 8 §, 26 kap. 1, (…) 4, 5, 6, 8 och 25 §§, 31 kap. 3 §, 32 kap. 5 §, 34 kap. 1, 3, 4 och 6 §§, 35 kap. 7 §, 37 kap. 7 och 11 §§ och 38 kap. 3, 5, 6, 8, 9, 12, 19 och 20 §§ och rubrikerna till 31 och 32 kap. ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya kapitel, 27 och 28 kap., 13 nya paragrafer, 26 kap. 2 a och 5 a–5 d §§, 31 kap. 4–6 §§ och 34 kap. 4 a–4 e §§, och närmast före 26 kap. 1, 4, 5 a och 6 §§ och 34 kap. 1, 4 a och 6 §§ nya rubriker av följande lydelse,

dels att det ska införas en ny rubrik närmast före 26 kap. 10 § som ska lyda ”Prövotid, övervakning och särskilda föreskrifter efter villkorlig frigivning”, en ny rubrik närmast före 26 kap. 21 § som ska lyda ”Övriga bestämmelser” och en ny rubrik närmast före 34 kap. 5 § som ska lyda ”Förverkande av villkorligt medgiven frihet”.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
3 §[2]	
Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.	Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt överlämnande till rättspsykiatrisk vård och de särskilda ungdomspåföljder som anges i 32 kap.
5 §[3]	
Fängelse är att anse som ett *svårare* straff än böter.	Fängelse är att anse som ett *strängare* straff än böter.

[1] Senaste lydelse av

(…)	28 kap. 6 c § 2019:464	30 kap. 3 § 2016:491
27 kap. 1 § 1988:942	28 kap. 7 § 2021:249	30 kap. 4 § 2022:792
27 kap. 2 § 1991:240	28 kap. 8 § 2021:249	30 kap. 5 § 2021:1103
27 kap. 2 a § 1998:604	28 kap. 9 § 2020:373	30 kap. 6 § 2008:320
27 kap. 4 § 2005:967	28 kap. 11 § 2022:930	30 kap. 7 § 1998:604
27 kap. 5 § 1987:761	29 kap. 1 § 2010:370	30 kap. 8 § 2017:442
27 kap. 6 § 2016:491	29 kap. 2 § 2023:494	30 kap. 9 § 1998:604
28 kap. 1 § 1988:942	29 kap. 2 a § 2023:257	30 kap. 10 § 1988:942
28 kap. 2 § 1991:240	29 kap. 3 § 2010:370	30 kap. 11 § 1988:942
28 kap. 2 a § 2021:249	29 kap. 4 § 2010:370	31 kap. 2 § 2001:457
28 kap. 3 § 1998:604	29 kap. 5 § 2022:1016	34 kap. 7 § 2016:491
28 kap. 4 § 1983:240	29 kap. 5 a § 2022:792	38 kap. 1 § 2020:617
28 kap. 5 § 2021:249	29 kap. 6 § 2022:792	38 kap. 2 § 2006:891
28 kap. 5 a § 2021:249	29 kap. 7 § 2021:1103	38 kap. 2 a § 2018:1253.
28 kap. 6 § 2021:249	30 kap. 1 § 2006:891	
28 kap. 6 b § 2019:464	30 kap. 2 § 1988:942	

[2] Senaste lydelse 1988:942.

[3] Senaste lydelse 1988:942. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.

Om förhållandet mellan fängelse samt villkorlig dom och skyddstillsyn föreskrivs i 30 kap. 1 §.	

25 kap.

8 §[4]

Om uppbörd och indrivning av böter finns bestämmelser i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Böter som inte betalas får, om inte annat är föreskrivet, förvandlas till fängelse i lägst *fjorton dagar* och högst tre månader enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen.	Böter som inte betalas får, om inte annat är föreskrivet, förvandlas till fängelse i lägst *en* och högst tre månader enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen.
	Om undanröjande av böter som dömts ut som tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff finns särskilda bestämmelser i 27 kap. 4 §.

26 kap.

Om den tillämpliga straffskalan

1 §[5]

Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid enligt vad som är föreskrivet *för brottet*.	Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid enligt vad som *framgår av straffskalan för brottet eller annars* är *särskilt* föreskrivet. *Fängelse på viss tid får inte understiga en månad.*
Fängelse på viss tid får inte understiga fjorton dagar och inte överstiga tio år. Om fängelse på längre tid än tio år och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 2, 3 eller 3 a §, får dock fängelse på viss tid bestämmas till högst arton år. När fängelse i förening med skyddstillsyn döms ut enligt 28 kap. 3 § gäller i fråga om tiden för fängelsestraffet vad som föreskrivs i den paragrafen.	

I fråga om fängelse som förvandlingsstraff för böter finns särskilda föreskrifter.

[4] Senaste lydelse 1991:240.

[5] Senaste lydelse 2023:257. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.

2 a §

Om någon omständighet som avses i 28 kap. 8 § beaktas vid bedömningen av straffvärdet, får för brottet dömas till fängelse på viss tid som överstiger maximistraffet enligt straffskalan för brottet. Straffet får dock inte överstiga maximistraffet med mer än det dubbla. Det får inte heller överstiga arton år.

Verkställighet av fängelsestraff

4 §[6]

Den som dömts till fängelse *skall för verkställighet av straffet* tas in i kriminalvårdsanstalt om inte annat är särskilt föreskrivet.

Den som dömts till fängelse *ska* tas in i kriminalvårdsanstalt *för verkställighet av straffet* om inte annat är särskilt föreskrivet *eller rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt (villkorligt fängelse)*.

Det finns särskilda bestämmelser om att fängelsestraff som inte är villkorliga kan verkställas i häkte, genom intensivövervakning med elektronisk kontroll, genom en utslussningsåtgärd eller under prövotid för villkorlig frigivning.

5 §[7]

Om ett fängelsestraff har börjat verkställas och hovrätten skärper fängelsestraffet, ska hovrättens dom eller beslut gälla omedelbart, om inte rätten beslutar något annat.

Första stycket ska dock inte gälla i fråga om ett fängelsestraff som har börjat verkställas enligt lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Första stycket ska dock inte gälla i fråga om ett fängelsestraff som *är villkorligt eller* har börjat verkställas enligt lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Villkorligt fängelse

5 a §

Om rätten har beslutat att ett fängelsestraff ska vara villkorligt löper en prövotid under två år eller, om fängelsestraffet är längre än två år, under en tid som motsvarar

[6] Senaste lydelse 2018:1253.
[7] Ibid.

straffets längd. Prövotiden räknas från den dag rättens avgörande i den del som avser påföljd får laga kraft mot den dömde.

Om rätten enligt 27 kap. 3 § andra stycket har beslutat att den dömde ska stå under övervakning från dagen för domen, eller att ett fängelsestraff i den del straffet inte är villkorligt får verkställas omedelbart, räknas prövotiden från dagen för domen. Tid under vilken högre rätt har beslutat att verkställigheten ska avbrytas, ska inte räknas in i prövotiden.

5 b §

Förutsättningarna för villkorligt fängelse framgår av 28 kap. 15–17 §§, 31 kap. 5 § och 32 kap. 5 §.

Bestämmelser om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse finns i 27 kap. och om valet av tilläggssanktion i 28 kap. 18–21 §§.

Bestämmelser om när rätten kan upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt när den dömde har brustit i fullgörandet av en tilläggssanktion eller under prövotiden återfallit i brott finns i 27 kap. 7 § och 34 kap. 4 a–4 c §§.

5 c §

Närmare bestämmelser om villkorligt fängelse samt om verkställighet av samhällstjänst och övervakning som tilläggssanktioner till villkorligt fängelse finns i lagen (2028:000) om villkorligt fängelse.

5 d §

Ett villkorligt fängelsestraff är helt verkställt vid prövotidens utgång om beslutet att fängelsestraffet ska vara villkorligt inte längre kan upphävas. För verkställighet av dagsböter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse gäller dock regleringen i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Villkorlig frigivning från fängelse som inte är villkorligt	
6 §[8]	
När två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff, dock minst trettio dagar, har avtjänats ska den dömde friges villkorligt.	När två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff *som inte är villkorligt*, dock minst trettio dagar, har avtjänats ska den dömde friges villkorligt.
Om en utländsk dom verkställs i Sverige och det framgår att den dömde kommer att vara frihetsberövad under avsevärt längre tid än om verkställighet hade skett i den andra staten, ska villkorlig frigivning ske vid en tidigare tidpunkt än vad som följer av första stycket.	
Villkorlig frigivning *får* inte ske från *fängelse som har dömts ut enligt 28 kap. 3 § eller* från ett förvandlingsstraff för böter.	Villkorlig frigivning *ska* inte ske från ett förvandlingsstraff för böter.
	Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, avser vad som anges i första stycket om ett tidsbestämt fängelsestraff den strafftid som återstår efter sådan avräkning.
8 §[9]	
Om flera fängelsestraff verkställs samtidigt, ska vid tillämpning av 6 § första stycket hänsyn tas till den sammanlagda fängelsetiden. Detta gäller dock inte tid för fängelse som verkställs med tillämpning av 6 § andra stycket *eller* som *dömts ut enligt 28 kap. 3 § eller* förvandlingsstraff för böter.	Om flera fängelsestraff verkställs samtidigt, ska vid tillämpning av 6 § första stycket hänsyn tas till den sammanlagda fängelsetiden. Detta gäller dock inte tid för fängelse som verkställs *1.* med tillämpning av 6 § andra stycket*,* *2.* som förvandlingsstraff för böter*, eller* *3. efter en dom där rätten har beslutat att en del av straffet ska vara villkorlig enligt 28 kap. 17 §.*
Såsom avtjänad tid räknas även tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i lagen (2018:1250) om till-	*Som* avtjänad tid räknas även tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i lagen (2018:1250) om till-

[8] Senaste lydelse 2018:1253.
[9] Senaste lydelse 2018:1253.

godoräknande av tid för frihetsberövande.	godoräknande av tid för frihetsberövande.

25 §[10]

Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, *villkorlig dom, skyddstillsyn*, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård, ska livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.	Förekommer till verkställighet på en gång dom på fängelse på livstid och dom på böter, förvandlingsstraff för böter, fängelse på viss tid, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård, ska livstidsstraffet träda i stället för den andra påföljden.

Förekommer till verkställighet på en gång en dom på fängelse på viss tid i minst två år och en dom på böter eller förvandlingsstraff för böter som har meddelats innan den förstnämnda påföljden har börjat verkställas, ska fängelsestraffet träda i stället för den andra påföljden.

27 kap. Om tilläggssanktioner till villkorligt fängelse

Tilläggssanktionerna

1 § Villkorligt fängelse får förenas med en skyldighet att betala dagsböter. Antalet dagsböter ska bestämmas till lägst 30 och högst 200.

2 § Villkorligt fängelse får förenas med en skyldighet att utföra samhällstjänst. Antalet timmar samhällstjänst ska bestämmas till lägst 40 och högst 300.

3 § Villkorligt fängelse får förenas med övervakning.

Om det finns särskilda skäl får rätten besluta att den dömde ska stå under övervakning redan från dagen för domen och, om straffet endast är delvis villkorligt, att straffet i den andra delen ska börja avtjänas trots att domen inte har fått laga kraft. Om domen överklagas, kan högre rätt besluta att verkställigheten ska avbrytas.

Övervakningen upphör vid prövotidens utgång, eller vid den tidigare tidpunkt som Kriminalvården beslutar. Övervakningstiden får dock inte understiga ett år.

Tid under vilken högre rätt beslutat att verkställigheten ska avbrytas, räknas inte in i övervakningstiden.

Åtgärder vid brister i fullgörandet av en tilläggssanktion

4 § Om det villkorliga fängelsestraffet har förenats med en skyldighet att betala dagsböter och förutsättningarna för bötesförvandling enligt 15 § bötesverkställighetslagen (1979:189) är uppfyllda, får rätten, på talan av åklagare, undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan tilläggssanktion enligt 2 eller 3 §.

[10] Senaste lydelse 2020:617.

I ett sådant fall får rätten också förlänga prövotiden med högst två år från den dag beslutet får laga kraft mot den dömde.

Åtgärd enligt första stycket får inte beslutas efter prövotidens utgång.

5 § Om den dömde inte fullgör sina skyldigheter till följd av samhällstjänst får Kriminalvården meddela den dömde en varning.

Om den dömde inte fullgör sina skyldigheter till följd av övervakning får Kriminalvården besluta att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta nya föreskrifter enligt 3 kap. 8 § lagen om villkorligt fängelse. Om sådana åtgärder anses otillräckliga får Kriminalvården meddela den dömde en varning.

Åtgärd enligt denna paragraf får inte beslutas efter prövotidens utgång.

6 § Om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter till följd av samhällstjänst eller övervakning och det kan antas att han eller hon inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta, ska myndigheten skyndsamt begära att åklagare vid domstol för talan om upphävande av beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Talan ska anhängiggöras före prövotidens utgång.

Vad som anges i första och andra stycket gäller också om det, av något annat skäl än att den dömde har brutit mot sina skyldigheter, har visat sig att en samhällstjänst- eller övervakningssanktion till väsentlig del inte kan fullgöras inom skälig tid.

7 § Rätten får på talan av åklagare upphäva ett beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot sina skyldigheter till följd av samhällstjänst eller övervakning, eller om förhållandena är sådana som avses i 6 § tredje stycket. Ett sådant beslut om upphävande får meddelas endast om domen har fått laga kraft.

Vid prövningen av om den dömde på sätt som avses i första stycket har brutit mot sina skyldigheter ska det särskilt beaktas om den dömde har fortsatt att bryta mot det som gäller för honom eller henne trots att varning har meddelats, eller om den dömde har visat att han eller hon inte har för avsikt att följa det som gäller för honom eller henne.

Särskilda bestämmelser finns i 31 kap. avseende brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

8 § Om den dömde har fullgjort delar av en samhällstjänst- eller övervakningssanktion, och detta skäligen bör tillgodoräknas honom eller henne, ska rätten i ett beslut enligt 7 § fastställa den tid, räknad i månader, som ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörandet. Detsamma gäller om straffet tidigare varit förenat med en skyldighet att betala dagsböter och den dömde delvis har betalat böterna, eller om straffet utöver samhällstjänst eller övervakning är förenat med en sådan skyldighet och böterna har betalats helt eller delvis.

9 § Om det uppkommer fråga om upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, eller att åtgärder som avses i 5 § ska beslutas, får övervakningsnämnden eller den domstol där talan enligt 6 § förs, om omständigheterna föranleder det, besluta att den dömde på

lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare. Ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Under de förutsättningar som anges i första stycket får Kriminalvården besluta att tillfälligt omhänderta den dömde. Kriminalvårdens beslut gäller omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla.

Ett omhändertagande får inte pågå längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får ett nytt beslut fattas om att den dömde ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka.

Är den dömde omhändertagen när domstolen upphäver beslutet om att fängelsestraffet ska vara villkorligt, får domstolen besluta att den dömde ska vara omhändertagen till dess beslutet får laga kraft.

Ett omhändertagande får inte pågå efter prövotidens utgång.

28 kap. Om bestämmande av straff

Kapitlets innehåll

1 § I detta kapitel finns bestämmelser om hur straff bestäms. Allmänna bestämmelser finns i 2–4 §§. Bestämmelser om bedömningen av straffvärdet finns i 5–10 §§ och om sådana omständigheter som därutöver påverkar straffmätningen i 11–14 §§. I 15–21 §§ finns bestämmelser om under vilka förutsättningar rätten får besluta att ett fängelsestraff helt eller delvis ska vara villkorligt och om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Slutligen finns en bestämmelse om påföljdseftergift i 22 §.

Allmänna bestämmelser

2 § Straff ska bestämmas till böter eller fängelse enligt vad som följer av bestämmelserna i detta kapitel. Förutsättningarna för att välja en annan påföljd framgår av 31 och 32 kap.

3 § Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

4 § När någon döms för flera brott, ska rätten döma till en gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt.

När högre rätt dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt, ska brottsligheten i varje sådan dom leda till en särskild påföljd.

Straffmätningen

Utgångspunkter för straffmätningen

5 § Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, mätas ut inom ramen för den tillämpliga straffskalan med utgångspunkt i brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Grunderna för bedömningen av straffvärdet

6 § Vid bedömningen av straffvärdet för ett brott ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för brottsoffret eller de andra intressen som straffbestämmelsen ska skydda. Det ska också beaktas vad den tilltalade insett eller borde ha insett om det som sägs i första meningen och vilka avsikter eller motiv som han eller hon haft.

De omständigheter vid brottet som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig ska ges ett tydligt genomslag vid straffvärdebedömningen, med beaktande av intresset av att hela straffskalan kommer till användning.

Försvårande och förmildrande omständigheter

7 § Vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp ska det som försvårande särskilt beaktas om

1. den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått,
2. den tilltalade visat stor hänsynslöshet,
3. den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,
4. den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,
5. den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,
7. ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, kön, könsidentitet eller könsuttryck eller annan liknande omständighet,
8. brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person,
9. brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående innehaft ett uppdrag som förtroendevald i stat, kommun, region, Sametinget eller Europaparlamentet,
10. ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, eller
11. brottet begåtts mot en person på grund av att han eller hon eller någon närstående yrkesmässigt bedrivit nyhetsförmedling eller annan journalistik.

8 § Vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp ska det som synnerligen försvårande beaktas om brottet ingått som ett led i verksamheten inom en grupp av personer som utövar allvarlig brottslighet. I ett sådant fall ska straffvärdet höjas med upp till det dubbla.

Vad som anges i första stycket gäller även i annat fall än som avses där, om brottet innefattat, eller skulle ha innefattat, användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats, och brottet inneburit, eller skulle ha inneburit,

1. ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person, eller

2. en fara, som framkallats uppsåtligen, för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom.

9 § Vid sidan av vad som i övrigt gäller för varje brottstyp ska det som förmildrande särskilt beaktas om

1. brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,

2. den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,

4. brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller

5. gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Bedömningen av straffvärdet för flera brott

10 § När ett gemensamt straff för flera brott mäts ut ska den samlade brottslighetens straffvärde bedömas så att det svarar mot brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar. Vid den bedömningen ska sådana brott som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person som utgångspunkt ges fullt genomslag.

Straffskärpning om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott

11 § Utöver brottets straffvärde ska rätten vid straffmätningen i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Detta gäller dock inte om den tidigare brottsligheten kan beaktas

1. vid val av tilläggssanktion till villkorligt fängelse, eller

2. i tillräcklig utsträckning vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad eller att ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs.

Vid bedömningen av den tidigare brottslighetens betydelse för straffmätningen ska särskilt beaktas

1. vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft,

2. vilken tid som förflutit mellan brotten eller mellan tidpunkten för villkorlig frigivning och den nya brottsligheten,

3. om den tidigare och den nya brottsligheten är likartad, och

4. om brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig eller om den nya brottsligheten är mer allvarlig än den tidigare brottsligheten.

Omständigheter som kan medföra att den tilltalade får ett lägre straff än vad brottets straffvärde motiverar

12 § Utöver brottets straffvärde ska rätten vid straffmätningen i skälig omfattning beakta om

1. den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
2. den tilltalade frivilligt angett sig,
3. ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
4. någon annan omständighet av samma tyngd påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

13 § Utöver brottets straffvärde ska rätten vid straffmätningen i skälig omfattning beakta om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

Detsamma gäller om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader eller av någon annans försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första eller andra stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

Beaktande av den tilltalades ungdom

14 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjugoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får det dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Första stycket gäller inte för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år, om

1. det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år,
2. det är fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott som avses i 1, eller
3. brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.

Förutsättningar för villkorligt fängelse

15 § Rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt om straffet ändå kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet.

Särskilda regler finns i 31 kap. för den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i 32 kap. för unga lagöverträdare.

16 § Om det finns synnerliga skäl får rätten besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt även om förutsättningarna enligt 15 § inte är uppfyllda. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten särskilt beakta om

1. den tilltalade på grund av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av att avtjäna straffet i kriminalvårdsanstalt,
2. en påtaglig förbättring skett av den tilltalades personliga eller sociala situation i något hänseende som kan antas ha haft samband med hans eller hennes brottslighet, eller
3. den tilltalade genomgår behandling för missbruk eller annat förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet.

Att rätten i fall som avses i första stycket får förena straffet med mer än en tilläggssanktion framgår av 19 § andra stycket.

17 § Rätten får besluta att en del av ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorlig (delvis villkorligt fängelse) om

1. sådana omständigheter som avses i 16 § eller andra särskilda förhållanden talar för ett villkorligt fängelsestraff, men det med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den tilltalades tidigare brottslighet krävs att en del av straffet avtjänas i kriminalvårdsanstalt eller enligt vad som annars gäller för fängelsestraff som inte är villkorliga, eller
2. det är fråga om ett gemensamt straff för flera brott och endast något eller några av brotten påkallar ett straff som inte är villkorligt.

Den del av straffet som inte är villkorlig ska vara lägst en månad och får inte överstiga vare sig sex månader eller en tredjedel av straffets längd.

Valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse

18 § Ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med någon av de tilläggssanktioner som anges i 27 kap. 1–3 §§ om inte annat följer av 21 §.

19 § Dagsböter får väljas som tilläggssanktion om en sådan sanktion kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art och den tilltalades tidigare brottslighet. Om dagsböter inte kan anses tillräckligt ingripande ska straffet förenas med samhällstjänst eller övervakning.

Om det behövs för att skärpa ingripandegraden med anledning av den tilltalades tidigare brottslighet eller när rätten har beslutat att straffet ska vara villkorligt med stöd av 16 §, får straffet förenas med mer än en tilläggssanktion.

20 § I valet mellan samhällstjänst och övervakning, eller vid val av mer än en tilläggssanktion, ska behovet av stöd eller kontroll och övriga omständigheter beaktas. Samhällstjänst får inte väljas om en sådan sanktion är olämplig för den tilltalade.

21 § Rätten får avstå från att förena det villkorliga fängelsestraffet med en tilläggssanktion, eller välja en mindre ingripande sanktion än vad som följer av 19 § första stycket, om

1. den tilltalade med anledning av brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit berövad friheten på sätt som enligt 2 § lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, eller
2. det annars finns särskilda skäl mot att förena straffet med en tilläggssanktion eller för att välja en mindre ingripande sanktion.

Påföljdseftergift

22 § Om det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 12 och 13 §§ är uppenbart oskäligt att döma till påföljd, ska rätten meddela påföljdseftergift.

31 kap.

Om *överlämnande till särskild vård i vissa fall*

Om *påföljdsvalet för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning*

3 §[11]

Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarlig psykisk störning, får rätten överlämna honom till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till *hans* psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång.

Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten besluta att särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård *skall* äga rum vid vården, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för *att han återfaller* i brottslighet, som är av allvarligt slag.

Om det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av

Lider den som har begått ett brott, för vilket påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter, av en allvarlig psykisk störning, får rätten överlämna honom *eller henne* till rättspsykiatrisk vård, om det med hänsyn till *personens* psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat att han *eller hon* är intagen på en sjukvårdsinrättning för psykiatrisk vård, som är förenad med frihetsberövande och annat tvång.

Har brottet begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, får rätten besluta att särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård *ska* äga rum vid vården, om det till följd av den psykiska störningen finns risk för *återfall* i brottslighet, som är av allvarligt slag.

Om det med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet eller av

[11] Senaste lydelse 1991:1138.

andra särskilda skäl är påkallat, får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård döma till annan påföljd, dock inte fängelse eller *överlämnande till annan särskild vård*.

andra särskilda skäl är påkallat, får rätten i samband med överlämnande till rättspsykiatrisk vård döma till annan påföljd, dock inte fängelse *som inte är villkorligt* eller *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.*

4 §[12]

Den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning får dömas till fängelse som inte är villkorligt endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta

1. om brottet har ett högt straffvärde,

2. om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård,

3. om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, samt

4. omständigheterna i övrigt.

Rätten får inte döma till fängelse som inte är villkorligt, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Detta gäller dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga på det sätt som anges i första stycket 3.

Vad som sägs i första och andra stycket om att döma till fängelse som inte är villkorligt gäller också i fråga om att upphäva ett beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § eller 34 kap. 4 a–4 c §§.

5 §

Om rätten i fall som avses i 4 § finner att det saknas förutsättningar att döma till fängelse som inte är

[12] Tidigare 31 kap. 4 § upphävd genom 1991:1138.

villkorligt får den tilltalade dömas till villkorligt fängelse oberoende av vad som anges i 28 kap. 15 §.

6 §

Om rätten i fall som avses i 4 § finner att någon påföljd inte bör dömas ut, ska den tilltalade vara fri från påföljd.

32 kap.

Om *överlämnande till särskild vård* för unga

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner *rätten med tillämpning av 30 kap.* att påföljden bör bestämmas till fängelse*, skall* den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet, finns särskilda skäl däremot.

Om *påföljdsvalet* för unga *lagöverträdare*

5 §[13]

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om inte en särskild ungdomspåföljd enligt 1–3 a §§ bör väljas eller påföljden kan stanna vid böter. Rätten ska besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt om inte straffet då blir uppenbart otillräckligt med hänsyn till straffets längd, brottslighetens art eller den unges tidigare brottslighet.

Om rätten vid tillämpningen av första stycket finner att påföljden bör bestämmas till fängelse *som inte är villkorligt ska* den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet, finns särskilda skäl däremot.

Rätten får bestämma tiden för sluten ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst fyra år.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

[13] Senaste lydelse 2006:891.

34 kap.

Grundläggande bestämmelser

1 §[14]

Om den som har dömts till fängelse, *villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning* eller *sluten ungdomsvård* har begått ett annat brott före domen (nyupptäckt brott) eller om den dömde begår ett nytt brott efter domen men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (nytt brott), ska rätten bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten.

Om den som har dömts till fängelse eller *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* har begått ett annat brott före domen (nyupptäckt brott) eller om den dömde begår ett nytt brott efter domen men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (nytt brott), ska rätten bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten.

I stället för att bestämma en ny påföljd för den tillkommande brottsligheten får rätten, i de fall som avses i 3 och 4 §§, besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den brottsligheten, eller undanröja den utdömda påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Undergår den dömde fängelse på livstid får rätten endast besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

3 §[15]

Rätten får besluta att en tidigare utdömd påföljd ska avse också tillkommande brottslighet. Ett sådant beslut får meddelas endast om det är fråga om nyupptäckt brottslighet som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse.

Är den tidigare påföljden *ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård*, får rätten, om det finns särskilda skäl för det, även i andra fall besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

Är den tidigare påföljden en *särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.*, får rätten, om det finns särskilda skäl för det, även i andra fall besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också den tillkommande brottsligheten.

4 §[16]

Rätten får undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Ett sådant beslut får

Om inte annat följer av tredje stycket får rätten undanröja en tidigare utdömd påföljd och döma till gemensam påföljd för den samlade

[14] Senaste lydelse 2020:617.
[15] Senaste lydelse 2020:617.
[16] Senaste lydelse 2019:464.

meddelas endast om det finns särskilda skäl för det samt den tidigare domen har fått laga kraft och dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts.

brottsligheten. Ett sådant beslut får meddelas endast om det finns särskilda skäl för det samt den tidigare domen har fått laga kraft och dom meddelas innan den tidigare påföljden helt har verkställts.

När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms, ska rätten ta skälig hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen. Rätten får då döma till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet.

Om fängelse döms ut och en uppgift som avses i 27 kap. 2 a § andra stycket, 28 kap. 2 a § andra stycket eller 28 kap. 6 b § första stycket har lämnats, ska detta beaktas när straffets längd bestäms.

Är den tidigare påföljden fängelse som helt eller delvis är villkorligt får ett beslut enligt första stycket inte meddelas om det finns förutsättningar för att upphäva beslutet om villkorlighet med stöd av 4 a §.

Upphävande av beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt

4 a §

Om någon med tillämpning av 1 § första stycket döms till fängelse som inte till någon del är villkorligt med anledning av brott som har begåtts efter en tidigare dom på villkorligt fängelse men före prövotidens utgång ska rätten upphäva beslutet om att det tidigare straffet ska vara villkorligt om

1. den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett fängelsestraff som inte är villkorligt för den nya brottsligheten, eller

2. det med hänsyn till verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas att den tilltalade inte inom föreskriven prövotid kommer att fullgöra en tilläggssanktion enligt 27 kap. 2 eller 3 § som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med.

Upphävande enligt första stycket får dock endast beslutas om den tidigare domen fått laga kraft och frågan tas upp i ett mål där den tilltalade häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Särskilda bestämmelser finns i 31 kap. avseende brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

4 b §

Om 4 a § första stycket 1 kan tillämpas beträffande flera villkorliga fängelsestraff ska rätten i första hand upphäva beslutet om villkorlighet i den senaste domen. Kan den tidigare brottsligheten inte anses tillräckligt beaktad genom ett sådant upphävande ska rätten även upphäva beslutet om villkorlighet i föregående dom.

Om 4 a § första stycket 2 kan tillämpas beträffande flera villkorliga fängelsestraff ska rätten upphäva vart och ett av besluten om villkorlighet.

4 c §

Vad som sägs i 4 a och 4 b §§ gäller också om endast en del av ett tidigare fängelsestraff är villkorlig.

4 d §

Om den dömde helt eller delvis har fullgjort en tilläggssanktion, och detta skäligen bör tillgodoräknas honom eller henne, ska rätten i ett beslut om upphävande fastställa den tid, räknad i månader, som ska avräknas från fängelsestraffet med anledning av fullgörandet.

4 e §

Rätten får avstå från att upphäva ett beslut om att straffet ska vara villkorligt om det finns särskilda skäl.

6 §[17]

Om rätten med tillämpning av 3 § genom dom som fått laga kraft har beslutat att fängelse, *villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning* eller *sluten ungdomsvård* som dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och om den tidigare påföljden ändras av högre rätt genom dom som får laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare prövas på nytt. Detsamma ska gälla, när påföljd avseende fängelse*, villkorlig dom, skyddstillsyn* eller sluten ungdomsvård bestämts med tillämpning av 2 § och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid eller sluten ungdomsvård ska verkställas, att den dömde begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för något annat brott har dömts ut, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, ska, sedan domarna fått laga kraft, rätten efter anmälan av åklagare med tillämpning av 2 § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas. En sådan prövning hindrar inte att domen får verkställas, om inte rätten beslutar något annat.

Om rätten med tillämpning av 3 § genom dom som fått laga kraft har beslutat att fängelse eller *en särskild ungdomspåföljd enligt 32 kap.* som dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och om den tidigare påföljden ändras av högre rätt genom dom som får laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare prövas på nytt. Detsamma ska gälla, när påföljd avseende fängelse eller sluten ungdomsvård bestämts med tillämpning av 2 § och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid *som inte är villkorligt* eller sluten ungdomsvård ska verkställas, att den dömde begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för något annat brott har dömts ut, och framgår det inte av domarna att den andra påföljden har beaktats, ska, sedan domarna fått laga kraft, rätten efter anmälan av åklagare med tillämpning av 2 § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den dom som sist ska verkställas. En sådan prövning hindrar inte att domen får verkställas, om inte rätten beslutar något annat.

35 kap.

7 §[18]

Ett bötesstraff preskriberas fem år efter det att domen har fått laga kraft. Detta gäller dock inte om den dömde inom denna tid har delgetts en ansökan om att böterna ska förvandlas till fängelse och ansökan inte har prövats slutligt. Om ansökan inte leder till att böterna förvandlas, preskriberas de när beslutet har fått laga kraft.

[17] Senaste lydelse 2020:617.
[18] Senaste lydelse 2025:151.

Ett bötesstraff preskriberas om den dömde avlider. Om domen har fått laga kraft och lös egendom har utmätts eller tagits i förvar för betalning av böterna under den dömdes livstid, ska böterna dock betalas ur egendomen.	
Första och andra styckena gäller även vite som har dömts ut.	Första och andra styckena gäller även *sådana böter som avses i 27 kap. 1 § och* vite som har dömts ut.
37 kap.	
7 §[19]	
Kriminalvårdens beslut i frågor som avses i 26 kap. 12 § första stycket, 13 § andra stycket, 15 § andra stycket, 16 och 17 §§ och 19 § första stycket samt *28 kap. 7 §* får överklagas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den övervakade är inskriven.	Kriminalvårdens beslut i frågor som avses i 26 kap. 12 § första stycket, 13 § andra stycket, 15 § andra stycket, 16 och 17 §§ och 19 § första stycket samt *27 kap. 5 §* får överklagas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor ligger där den övervakade är inskriven.
11 §[20]	
Beslut av en övervakningsnämnd i frågor som avses i 26 kap. 12 § första stycket, 16, 17, 19 och 22 §§ samt *28 kap. 7* och *11 §§* får överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden ligger. Om beslutet rör frågor som avses i 26 kap. 12 § första stycket, 16, 17 eller 19 § eller *28 kap. 7 §*, får det överklagas av Kriminalvården. Överklagandet ska ges in till övervakningsnämnden. Klagotiden räknas från den dag då den klagande fick del av beslutet. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden. Övervakningsnämnden ska dock inte vara part i domstolen.	Beslut av en övervakningsnämnd i frågor som avses i 26 kap. 12 § första stycket, 16, 17, 19 och 22 §§ samt *27 kap. 5* och *9 §§* får överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden ligger. Om beslutet rör frågor som avses i 26 kap. 12 § första stycket, 16, 17 eller 19 § eller *27 kap. 5 §*, får det överklagas *även* av Kriminalvården. Överklagandet ska ges in till övervakningsnämnden. Klagotiden räknas från den dag då den klagande fick del av beslutet. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden. Övervakningsnämnden ska dock inte vara part i domstolen.
Beslut enligt denna balk av en övervakningsnämnd i andra frågor än som avses i första stycket får inte överklagas.	

[19] Senaste lydelse 2021:249.
[20] Ibid.

38 kap.

3 §[21]

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där villkorlig dom meddelats. Fråga om åtgärd enligt 32 kap. 4 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning dömts ut.

Fråga om åtgärd enligt 32 kap. 4 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning dömts ut.

Talan enligt *28 kap. 8 §* väcks vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den *skyddstillsynsdömde* är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där *skyddstillsyn dömts ut*.

Talan enligt *27 kap. 4 eller 6 §* väcks vid den tingsrätt, inom vars område det frivårdskontor ligger där den *dömde* är inskriven, eller vid den rätt som först avgjort det mål där *dom på villkorligt fängelse meddelats*.

Mål som avses i denna paragraf får också tas upp av den rätt, där brottmål mot den dömde är väckt eller där mål om åtgärd mot den dömde enligt 32 kap. 4 § redan tagits upp, eller av rätten i den ort där den dömde mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

5 §[22]

Talan som avses i 27 kap. 6 § *eller 28 kap. 8 § skall* anses anhängiggjord, då ansökan om målets upptagande delgavs den dömde.

Talan som avses i 27 kap. 6 § *ska* anses anhängiggjord, då ansökan om målets upptagande delgavs den dömde.

6 §[23]

Nämndemän ska delta när en tingsrätt avgör en fråga som avses i *2 eller 2 a § eller i* 27 kap. *6 §, 28 kap. 9 §,* 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 §. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 4 §, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 5 §.

Nämndemän ska delta när en tingsrätt avgör en fråga som avses i 27 kap. *4 eller 7 §*, 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 §. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 4 §, *upphävande av ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a §,* förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 5 §.

Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. *2 a § tredje stycket*

Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. *9 §* första och tredje

[21] Senaste lydelse 2021:249.
[22] Senaste lydelse 1981:211.
[23] Senaste lydelse 2022:930.

eller 5 § tredje stycket eller 28 kap. 11 § första och tredje styckena, är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.	styckena är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.
8 §[24]	
I mål om åtgärd enligt *2 eller 2 a § eller* 27 kap. *2 a § tredje stycket, 5 § tredje stycket eller 6 §, 28 kap. 9 §,* 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär denne att bli hörd muntligen, ska han eller hon ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 8 § ska den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.	I mål om åtgärd enligt 27 kap. *4 eller 7 §*, 32 kap. 4 § eller 34 kap. 6 § andra stycket ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär denne att bli hörd muntligen, ska han eller hon ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 8 § ska den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.
En åtgärd enligt *28 kap. 11 §* första och tredje styckena får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.	En åtgärd enligt *27 kap. 9 §* första och tredje styckena får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.
9 §[25]	
Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. *2 a § tredje stycket eller 5 § tredje stycket, 28 kap. 11 §* första och tredje styckena eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 § gäller omedelbart, om inte något annat beslutas. Detsamma gäller avgöranden enligt *27 kap. 6 §, 28 kap. 9 § eller* 34 kap. 5 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.	Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. *9 §* första och tredje styckena eller 34 kap. 6 § andra stycket eller 8 § gäller omedelbart, om inte något annat beslutas. Detsamma gäller avgöranden enligt 34 kap. 5 § angående föreskrifter, övervakning eller prövotid.
12 §[26]	
Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för den dömdes inställelse i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans eller hennes omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 6 c § eller 11 §*.	Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för den dömdes inställelse i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans eller hennes omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §*.

[24] Senaste lydelse 2022:930.
[25] Ibid.
[26] Senaste lydelse 2019:464.

19 §[27]

Mål om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 a och 7 §§ ska handläggas skyndsamt av domstolen.	Mål om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 a och 7 §§ ska handläggas skyndsamt av domstolen. *Detsamma gäller mål om undanröjande av böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse enligt 27 kap. 4 § samt mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 §.*

20 §[28]

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som har orsakats av den dömde vid sådant oavlönat arbete som avses i 27 kap. *2 a § första stycket, 28 kap. 2 a § första stycket* samt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1.	Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som har orsakats av den dömde vid sådant oavlönat arbete som avses i 27 kap. *2 §* samt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelserna i 26 kap. 6, 8 och 25 §§ i sina äldre lydelser ska tillämpas för påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
3. Bestämmelserna i 2 a–6 §§ i det upphävda 27 kap. ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
4. Bestämmelserna i 27 kap. och 28 kap. 3, 4 och 15–21 §§ ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.
5. Bestämmelserna i 2 a, 4–6, 6 c och 7–11 §§ i det upphävda 28 kap. ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
6. Bestämmelserna i 31 kap. 3 § och 32 kap. 5 § i sina nya lydelser samt bestämmelserna i 31 kap. 4–6 §§ ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.
7. Bestämmelserna i 34 kap. 1–4 och 6 §§ i sina äldre lydelser ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
8. Den upphävda bestämmelsen i 34 kap. 7 § ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
9. Bestämmelserna i 37 kap. 7 och 11 §§ samt 38 kap. 3, 5, 6, 8, 9, 12, 19 och 20 §§ i sina äldre lydelser ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.
10. De upphävda bestämmelserna i 38 kap. 1–2 a §§ ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[27] Senaste lydelse 2021:249.
[28] Senaste lydelse 2006:892.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 20 kap. 7 §, 21 kap. 3 a §, 23 kap. 10 § (…) 29 kap. 2 §, 30 kap. 6 §, 33 kap. 6 a och 6 b §§, 45 kap. 4 och 10 a §§, 46 kap. 15 a §, 48 kap. 2, 4 och 10 §§, 49 kap. 5 §, 51 kap. 8, 13 och 25 §§ och 59 kap. 7 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

20 kap.

7 §[1]

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts:

1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,

2. om det kan antas att *påföljden* skulle *bli villkorlig dom* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,	2. om det kan antas att *det* skulle *dömas ut ett villkorligt fängelsestraff utan tilläggssanktion eller med dagsböter som tilläggssanktion* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,

3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller

4. om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

21 kap.

3 a §[2]

Är den misstänkte anhållen eller häktad ska offentlig försvarare förordnas för honom eller henne, om han eller hon begär det. Offentlig försvarare ska också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare ska därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till en annan	2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till en annan

[1] Senaste lydelse 1997:726.
[2] Senaste lydelse 2019:263.

påföljd än böter eller *villkorlig dom* eller *sådana påföljder i förening*, eller	påföljd än böter eller *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion* eller *med dagsböter som tilläggssanktion*, eller

3. om det i övrigt finns särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av en försvarare som han eller hon själv har utsett, ska det inte förordnas någon offentlig försvarare vid sidan av denne. Offentlig försvarare ska dock förordnas om det finns synnerliga skäl.

23 kap.

10 §[3]

Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra-sjunde styckena, vem som får närvara vid ett förhör.

Vid ett förhör ska om möjligt ett trovärdigt vittne utsett av undersökningsledaren närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen och om biträdet uppfyller de krav som ställs på en försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte har rätt att själv närvara och ha sin försvarare närvarande vid ett förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 b § första stycket. Vid andra förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En försvarare som inte uppfyller de krav som ställs i 21 kap. 5 § första stycket får dock förhindras att närvara om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras eller för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Vid förhör med någon annan än den misstänkte får den misstänktes försvarare närvara om det kan ske utan men för utredningen.

Om en person förhörs i en annan förundersökning än den i vilken han eller hon är misstänkt, har personen rätt att ha sin försvarare närvarande om han eller hon medverkar i den utredningen på ett sådant sätt att *29 kap. 5 a §* brottsbalken kan komma att tillämpas. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.	Om en person förhörs i en annan förundersökning än den i vilken han eller hon är misstänkt, har personen rätt att ha sin försvarare närvarande om han eller hon medverkar i den utredningen på ett sådant sätt att *28 kap. 13 §* brottsbalken kan komma att tillämpas. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.

Ett målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid ett förhör inte får uppenbaras.

[3] Senaste lydelse 2022:791.

29 kap.

2 §[4]

Över fråga, som hör till rättegången, *skall* röstas särskilt.	Över fråga, som hör till rättegången, *ska* röstas särskilt.
Över frågor som avser ansvar *skall* röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, *skall* dock röstas särskilt angående	Över frågor som avser ansvar *ska* röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, *ska* dock röstas särskilt angående
1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådant fall *skall* bedömas,	1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådant fall *ska* bedömas,
2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,	
3. *frågan om* påföljd*, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prövotid eller verkställighet av påföljd*,	3. *val av* påföljd, *innefattande frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt*,
	4. frågan om vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med,
4. återstående frågor som avser ansvar.	*5.* återstående frågor som avser ansvar.
Anser någon ledamot att den tilltalade *skall* överlämnas till *särskild* vård *av annat slag än* som avses i 32 kap. *5 §* brottsbalken, *skall* före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.	Anser någon ledamot att den tilltalade *ska* överlämnas till *rättspsykiatrisk* vård *eller dömas till en särskild ungdomspåföljd* som avses i 32 kap. brottsbalken *av annat slag än sluten ungdomsvård*, *ska* före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

30 kap.

6 §[5]

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms *brottspåföljden* till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller *till* fängelse *i* högst sex månader*, får domen utfärdas i förenklad form*. *Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.*	*Domen får utfärdas i förenklad form om* den tilltalade *har* erkänt gärningen och *påföljden* bestäms till
	1. annat än fängelse eller sluten ungdomsvård*,* eller
	2. fängelse *och fängelsestraffet uppgår till* högst sex månader *eller döms ut villkorligt*.
	Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

[4] Senaste lydelse 2006:890.
[5] Senaste lydelse 1998:605.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket *första meningen* endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.	Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

33 kap.

6 a §[6]

Bestämmelserna i 6 § andra stycket gäller även handlingar i ett mål enligt 27 kap. *6 § eller 28 kap. 9 §* brottsbalken, om informationen har delgetts den dömde personligen eller genom ljud- och bildöverföring av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att *anmäla till åklagare, eller* begära att åklagare för talan om*,* att *den villkorliga domen eller skyddstillsynen* ska *undanröjas*.	Bestämmelserna i 6 § andra stycket gäller även handlingar i ett mål enligt 27 kap. *7 §* brottsbalken, om informationen har delgetts den dömde personligen eller genom ljud- och bildöverföring av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att *upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff* ska *vara villkorligt*.

6 b §[7]

Tillgänglighetsdelgivning enligt 52–54 §§ delgivningslagen (2010:1932) får användas för att delge

1. den misstänkte en underrättelse om slutförd förundersökning enligt 23 kap. 18 a § första stycket,
2. den tilltalade stämning och andra handlingar i ett brottmål, och

3. den dömde handlingar i ett mål om *undanröjande* av *villkorlig dom* enligt 27 kap. *6 §* brottsbalken *eller av skyddstillsyn enligt 28 kap. 9 § samma balk*.	3. den dömde handlingar i ett mål om *upphävande* av *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* enligt 27 kap. *7 §* brottsbalken.
Informationen om tillgänglighetsdelgivning får delges av någon av de tjänstemän som anges i 6 § tredje stycket eller, i fall som avses i första stycket 3, av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att *anmäla till åklagare, eller* begära att åklagare för talan om*,* att *påföljden* ska *undanröjas*.	Informationen om tillgänglighetsdelgivning får delges av någon av de tjänstemän som anges i 6 § tredje stycket eller, i fall som avses i första stycket 3, av en anställd inom Kriminalvården med anledning av myndighetens beslut att begära att åklagare för talan om att *upphäva ett beslut om att ett fängelsestraff* ska *vara villkorligt*.

[6] Senaste lydelse 2022:1532.
[7] Senaste lydelse 2022:1532.

45 kap.

4 §[8]

I stämningsansökan ska åklagaren uppge

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid, plats och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,
4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, och
5. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i *29 kap. 5 a* § brottsbalken ska han eller hon i stämningsansökan lämna ett förslag till påföljd.

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i *28 kap. 13* § brottsbalken ska han eller hon i stämningsansökan lämna ett förslag till påföljd.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska han eller hon i stämningsansökan lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. Åklagaren ska även lämna uppgift om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

10 a §[9]

Ett mål ska avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,
2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket, och

3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller *villkorlig dom* eller *sådana påföljder i förening*, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion* eller *med dagsböter som tilläggssanktion*, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3, ska

1. den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling, och
2. parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.

[8] Senaste lydelse 2022:791.
[9] Senaste lydelse 2021:1095.

Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken likställs med de påföljder som anges i första stycket 3, om det inte samtidigt finns anledning att förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff. *Det som sägs i första stycket 3 om villkorlig dom gäller inte villkorlig dom som förenas med föreskrift om samhällstjänst.*	Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken likställs med de påföljder som anges i första stycket 3, om det inte samtidigt finns anledning att förverka villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff.

46 kap.

15 a §[10]

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse *i* högst sex månader, *villkorlig dom* eller *skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening*,	1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter *eller* fängelse, *där fängelsestraffet uppgår till* högst sex månader eller *beslutas vara villkorligt*,
2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller	2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen, eller

3. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Första stycket 1 gäller också vid förverkande av villkorligt medgiven frihet *från fängelse* om *det inte finns anledning* att *förverka en strafftid som, sammantagen med* ett fängelsestraff *som döms ut,* överstiger sex månader. Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska likställas med de påföljder som anges i första stycket 1.	Första stycket 1 gäller också vid förverkande av villkorligt medgiven frihet *enligt 34 kap. 5 § brottsbalken och vid upphävande av ett beslut* om att ett *tidigare utdömt* fängelsestraff *ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § brottsbalken, om den sammanlagda strafftiden inte* överstiger sex månader. Ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska likställas med de påföljder som anges i första stycket 1.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

48 kap.

2 §[11]

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör	Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör

[10] Senaste lydelse 2018:120.
[11] Senaste lydelse 2023:311.

föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid. Under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorlig dom eller en sådan påföljd i förening med böter*. Under de förutsättningar som anges i 4 § fjärde stycket får strafföreläggande avse ungdomstjänst. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid. Under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorligt fängelse*. Under de förutsättningar som anges i 4 § fjärde stycket får strafföreläggande avse ungdomstjänst. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad som bestämts enligt 14 §, som han eller hon får godkänna omedelbart eller inom en viss tid.

Om ett brott är förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också en sådan särskild rättsverkan omfattas av ett strafföreläggande eller ett föreläggande av ordningsbot. Detsamma gäller kostnad för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet. I fråga om sådan kostnad ska 31 kap. 1 § och bestämmelserna om särskild rättsverkan tillämpas.

Om ett brott är förenat med företagsbot ska boten också föreläggas genom strafföreläggande som den misstänkte får godkänna.

4 §[12]

Bötesstraff får föreläggas genom strafföreläggande för brott där böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. Det finns särskilda bestämmelser om föreläggande av bötesstraff för brott som har begåtts av någon som är under arton år. Bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket brottsbalken är tillämplig vid föreläggande av bötesstraff.

Villkorlig dom eller *sådan påföljd i förening med böter* får föreläggas *genom strafföreläggande* i fall då det är sannolikt att rätten skulle döma till sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år *eller om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst*.

Villkorligt fängelse utan tilläggssanktion eller *med dagsböter som tilläggssanktion* får föreläggas i fall då det är sannolikt att rätten skulle döma till en sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år.

Företagsbot får föreläggas genom strafföreläggande i fall då boten inte överstiger tre miljoner kronor.

Ungdomstjänst får föreläggas genom strafföreläggande för brott som har begåtts av någon innan han eller hon har fyllt arton år under de förutsättningar som anges i 32 kap. 2 § brottsbalken. Innan ungdomstjänst

[12] Senaste lydelse 2023:311.

föreläggs ska ett sådant yttrande som avses i 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inhämtas.

10 §[13]

Ett strafföreläggande kan godkännas på förhand av den misstänkte, om föreläggandet inte kommer att avse *villkorlig dom* eller ungdomstjänst. Ett förhandsgodkännande ska vara skriftligt, skrivas under av den misstänkte och innehålla

Ett strafföreläggande kan godkännas på förhand av den misstänkte, om föreläggandet inte kommer att avse *villkorligt fängelse* eller ungdomstjänst. Ett förhandsgodkännande ska vara skriftligt, skrivas under av den misstänkte och innehålla

1. uppgift om det brott som godkännandet avser, varvid brottets art samt tiden och platsen för brottet ska anges, och
2. uppgift om den bötespåföljd, den särskilda rättsverkan och det enskilda anspråk som den misstänkte godtar.

Om ett förhandsgodkännande lämnas elektroniskt gäller 9 § andra stycket.

Ett förhandsgodkännande av ett strafföreläggande får återkallas av den misstänkte.

Strafföreläggandet anses godkänt enligt 3 § andra stycket när det har utfärdats.

49 kap.

5 §[14]

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,
2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat en fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,
3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 4 § första stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,
4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,
5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som

[13] Ibid.
[14] Senaste lydelse 2018:1909.

avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt *28 kap.* brottsbalken,	avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt *27 kap.* brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare eller utsett någon annan än den parten föreslagit till ett sådant uppdrag,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7, eller

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part ska betalas av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket.

51 kap.

8 §[15]

Beviljas prövningstillstånd eller krävs inte sådant tillstånd, *skall* överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid, om detta inte redan har skett eller inte behövs enligt andra stycket. I mål om allmänt åtal får överklagandet dock översändas till åklagaren utan delgivning. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet *skall* inte framgå av de handlingar som delges den tilltalade i mål om allmänt åtal.	Beviljas prövningstillstånd eller krävs inte sådant tillstånd, *ska* överklagandet delges motparten med föreläggande att svara skriftligen inom en viss tid, om detta inte redan har skett eller inte behövs enligt andra stycket. I mål om allmänt åtal får överklagandet dock översändas till åklagaren utan delgivning. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet *ska* inte framgå av de handlingar som delges den tilltalade i mål om allmänt åtal.

Om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat, får hovrätten genast meddela dom i målet.

Har tingsrätten avslagit ett yrkande om en åtgärd som avses i 26–28 kap. eller upphävt ett beslut om en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills vidare. Har tingsrätten beviljat en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart besluta att tingsrättens beslut tills vidare inte får verkställas. I frågor om häktning, reseförbud eller omhändertagande enligt *28 kap.* brottsbalken får hovrätten ändra tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.	Har tingsrätten avslagit ett yrkande om en åtgärd som avses i 26–28 kap. eller upphävt ett beslut om en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills vidare. Har tingsrätten beviljat en sådan åtgärd, får hovrätten omedelbart besluta att tingsrättens beslut tills vidare inte får verkställas. I frågor om häktning, reseförbud eller omhändertagande enligt *27 kap.* brottsbalken får hovrätten ändra tingsrättens beslut även om motparten inte hörts.

Om hovrätten beslutat häkta någon som inte är personligen närvarande vid rätten, skall 24 kap. 17 § tredje och fjärde styckena tillämpas.

[15] Senaste lydelse 2005:683.

13 §[16]

Hovrätten får avgöra målet utan huvudförhandling, om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat.

Om saken kan utredas tillfredsställande får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling,

1. om åklagaren har överklagat endast till den tilltalades förmån,

2. om endast den tilltalade har överklagat och hans eller hennes ändringsyrkande godtas av motparten,

3. om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma ut påföljd eller döma till annan påföljd än böter eller *villkorlig dom* eller *sådana påföljder i förening*,	3. om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma ut påföljd eller döma till annan påföljd än böter eller *fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst sex månader* eller *döms ut villkorligt*,

4. om parterna har begärt att målet ska avgöras utan huvudförhandling, eller

5. om ingen av parterna, sedan fråga väckts om avgörande utan huvudförhandling, haft någon invändning mot detta.

Om en part har begärt huvudförhandling i fall som avses i andra stycket 1–3, ska sådan hållas, om det inte är obehövligt.

Med de påföljder som anges i andra stycket 3 *likställs vite och, om det inte samtidigt är fråga om* förverkande av villkorligt medgiven frihet *från fängelsestraff, beslut* enligt 34 kap. *3 §* brottsbalken. *Det som sägs i andra stycket 3 om villkorlig dom gäller inte villkorlig dom som förenas med föreskrift om samhällstjänst*.	*Andra* stycket 3 *gäller också vid* förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 34 kap. *5 §* brottsbalken *och vid upphävande av beslut om att ett tidigare utdömt fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 34 kap. 4 a § brottsbalken, om den sammanlagda strafftiden inte överstiger sex månader. Vite och ett beslut enligt 34 kap. 3 § brottsbalken ska likställas med de påföljder som anges i andra stycket 3*.

Om överklagandet avser även annat än ansvar, får målet avgöras utan huvudförhandling endast om denna talan enligt 50 kap. 13 § får prövas utan huvudförhandling.

För prövning som inte avser själva saken behöver huvudförhandling inte hållas.

25 §[17]

Om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel får hovrätten inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

[16] Senaste lydelse 2016:492.
[17] Senaste lydelse 2022:1082.

Vid tillämpningen av första stycket ska sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken jämställas med fängelse.	Vid tillämpningen av första stycket ska sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken jämställas med fängelse *som inte är villkorligt*.
Första stycket gäller inte om *1. tingsrätten har förenat en villkorlig dom eller en skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den tilltalade inte längre samtycker till föreskriften,* *2. tingsrätten har bestämt påföljden till skyddstillsyn och den tilltalade har misskött skyddstillsynen på ett sådant sätt att det finns förutsättningar enligt 28 kap. 8 § brottsbalken att undanröja den, eller* *3.* det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.	Första stycket gäller inte om det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

59 kap.

7 §[18]

Den som vill klaga på strafföreläggande *skall* göra detta skriftligen. Skrivelsen *skall* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.	Den som vill klaga på strafföreläggande *ska* göra detta skriftligen. Skrivelsen *ska* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.
Skrivelsen *skall* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet *inte* avser *någon annan brottspåföljd än villkorlig dom* räknas tiden från prövotidens början. I fråga om handläggningen *skall* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Bestämmelse som avser hovrätt gäller *därvid* i stället tingsrätten.	Skrivelsen *ska* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet avser *villkorligt fängelse utan tilläggssanktion* räknas tiden från prövotidens början. I fråga om handläggningen *ska* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Bestämmelse som avser hovrätt gäller *då* i stället tingsrätten.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Bestämmelserna i 33 kap. 6 a och 6 b §§, 49 kap. 5 § och 51 kap. 8 § i sina äldre lydelser ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[18] Senaste lydelse 1996:1462.

3. Bestämmelserna i 51 kap. 25 § tredje stycket ska tillämpas i sina äldre lydelser om den överklagade domen har meddelats före ikraftträdandet.

4. Bestämmelserna i 59 kap. 7 § ska tillämpas i sina äldre lydelser såvitt avser strafföreläggande som utfärdats före ikraftträdandet.

Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 2 §, 102 kap. 20 §, 106 kap. 19, 27 och 31 §§ socialförsäkringsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

7 kap.

2 §[1]

Försäkrad för statligt personskadeskydd enligt 43 kap. är

1. den som tjänstgör enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt, eller inställer sig till mönstring eller annan uttagning enligt den lagen eller genomgår militär utbildning inom Försvarsmakten som rekryt,

2. den som medverkar i räddningstjänst eller i övning med en kommunal organisation för räddningstjänst enligt lagen (2003:778) om skydd mot olyckor, eller i räddningstjänst enligt 10 kap. 1 § andra stycket luftfartslagen (2010:500),

3. den som är intagen för vård i kriminalvårdsanstalt, i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller i ett hem som avses i 22 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall samt den som är häktad eller anhållen eller i annat fall intagen eller tagen i förvar i kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest,

4. den som utför samhällstjänst *på grund* av *en föreskrift som har meddelats med stöd av 27 kap. 2 a § eller 28 kap. 2 a § brottsbalken*,	4. den som utför samhällstjänst *till följd* av *dom på villkorligt fängelse*,

5. den som utför ungdomstjänst enligt 32 kap. 2 § eller 3 § första stycket 1 brottsbalken, och

6. den som utför oavlönat arbete enligt en föreskrift som har meddelats med stöd av 8 § första stycket 2 lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Lydelse enligt prop. 2024/25:89 *Föreslagen lydelse*

102 kap.

20 §[2]

När den bidragsgrundande inkomsten och reduceringsinkomsten beräknas ska den handläggande myndigheten bortse från sådan förändring i utbetalning av aktivitetsersättning, sjukersättning, pensionsförmåner, äldreförsörjningsstöd och livränta som föranleds av att den försäkrade

– är häktad,

– är intagen i kriminalvårdsanstalt,

– är intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av sluten ungdomsvård*, eller*	– är intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av sluten ungdomsvård.

[1] Senaste lydelse 2010:1308.

[2] Senaste lydelse 2025:000.

– på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan vistas i ett sådant familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende som avses i socialtjänstlagen (2025:000).

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
106 kap.	
19 §[3]	
Om en försäkrad som får sjukersättning eller aktivitetsersättning vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av *skyddstillsyn med särskild behandlingsplan,* ska han eller hon för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen. *Detsamma gäller för tid när den försäkrade vistas utanför anstalt enligt 11 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).*	Om en försäkrad som får sjukersättning eller aktivitetsersättning vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av *vårdvistelse enligt 11 kap. 3 § fängelselagen (2010:610)* ska han eller hon för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen.
27 §[4]	
Den försäkrade ska betala för sitt uppehälle för varje dag som han eller hon *1.* är häktad eller intagen i anstalt*, eller* *2. vistas i familjehem eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan*. *Vid vistelse i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende gäller detta endast när staten bekostar vistelsen.*	Den försäkrade ska betala för sitt uppehälle för varje dag som han eller hon är häktad eller intagen i anstalt.
31 §[5]	
Om den som får omställningspension, garantipension till omställningspension eller änkepension vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund av	Om den som får omställningspension, garantipension till omställningspension eller änkepension vistas i ett familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende inom socialtjänsten på grund

[3] Senaste lydelse 2015:983.
[4] Ändringen innebär bl.a. att andra stycket tas bort.
[5] Senaste lydelse 2015:983.

skyddstillsyn med särskild behandlingsplan ska han eller hon för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen. *Detsamma gäller för tid när en pensionsberättigad vistas utanför anstalt enligt 11 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).*	*vårdvistelse enligt 11 kap. 3 § fängelselagen (2010:610)* ska han eller hon för varje dag betala för sitt uppehälle när staten bekostar vistelsen.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelserna 7 kap. 2 §, 102 kap. 20 §, 106 kap. 19, 27 och 31 §§ ska tillämpas i sin äldre lydelse beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

Förslag till lag om ändring i lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §[1]	
Infaller den tid, då enligt lag eller särskild författning en åtgärd senast ska vidtas, på en söndag, annan allmän helgdag, lördag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton, får åtgärden vidtas nästa vardag.	
Första stycket gäller inte i fråga om	
1. de frister för häktningsframställning och häktningsförhandling som anges i 24 kap. 12 och 13 §§, 17 § fjärde stycket och 19 § rättegångsbalken,	
2. den frist för sammanträde som anges i 19 § andra stycket lagen (1988:688) om kontaktförbud och som gäller	
a) i ärende om kontaktförbud avseende gemensam bostad, och	
b) i ärende om förbud enligt 3 kap. 5 § första stycket 2 lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder, och	
3. den frist för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande som anges i 26 kap. 22 § och *28 kap. 11 §* brottsbalken.	3. den frist för övervakningsnämndens prövning av Kriminalvårdens beslut om tillfälligt omhändertagande som anges i 26 kap. 22 § och *27 kap. 9 §* brottsbalken.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelsen i 2 § i sin äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[1] Senaste lydelse 2022:931.

Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	19 §[1]
En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken för verkställighet av påföljden, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt *28 kap. 11 §* brottsbalken.	En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken för verkställighet av påföljden, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt *27 kap. 9 §* brottsbalken.
Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömande av annan påföljd för brott eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömde är intagen i anstalt eller i särskilt ungdomshem som avses i första stycket, för verkställighet av påföljd, ska han eller hon anses som häktad för brottet.	Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömande av annan påföljd för brott *samt om undanröjande av böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse eller upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömde är intagen i anstalt eller i särskilt ungdomshem som avses i första stycket, för verkställighet av påföljd, ska han eller hon anses som häktad för brottet.
Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömde i mål om undanröjande av *påföljd* enligt 27 kap. *6 § eller 28 kap. 8 §* brottsbalken, ska 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade *tillämpas*. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i	Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömde i mål om undanröjande av *böter som tilläggssanktion till villkorligt fängelse* enligt 27 kap. *4 §* brottsbalken *eller mål om upphävande av beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt 27 kap. 7 § brottsbalken*, ska 31 kap. rätte-

[1] Senaste lydelse 2018:534.

fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.	gångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade *tillämpas*. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelsen i 19 § i sin äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott

Härigenom föreskrivs att 11 § lagen (1957:668) om utlämning för brott ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
11 §[1]	
Den som *här* i *riket* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *skall undergå* fängelse eller *eljest omhändertagas* på anstalt, *må ej* utlämnas så länge hindret består. *Samma lag vare*, om förundersökning inletts för brott som nyss nämnts.	Den som i *Sverige* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *eller henne ska avtjäna* fängelse *som inte är villkorligt* eller *annars omhändertas* på anstalt, *får inte* utlämnas så länge hindret består. *Detsamma gäller*, om förundersökning *har* inletts för brott som nyss nämnts.
Utan hinder av vad i första stycket *sägs må* utlämning *äga rum* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.	Utan hinder av vad *som föreskrivs* i första stycket *får* utlämning *ske* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

[1] Senaste lydelse 1975:292.

Förslag till lag om ändring i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.

Härigenom föreskrivs att 6, 8, 9, 12 och 14–16 §§ lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
6 §[1]	
Bifalles framställning om verkställighet *här* i *riket*, *skall* i beslutet *därom* det *ådömda* straffet omvandlas till fängelse på lika lång tid.	Bifalles framställning om verkställighet i *Sverige*, *ska* i beslutet *om detta* det *utdömda* straffet omvandlas till fängelse på lika lång tid. *Det får inte beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.*
8 §[2]	
En i Sverige meddelad dom, genom vilken någon dömts till fängelse, får verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge, om den dömde när verkställighet ska äga rum är medborgare eller har hemvist i den andra staten. Uppehåller han eller hon sig i någon av nämnda stater, får domen även verkställas där, om det med hänsyn till omständigheterna bedöms lämpligast.	En i Sverige meddelad dom, genom vilken någon dömts till fängelse *som inte är villkorligt*, får verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge, om den dömde när verkställighet ska äga rum är medborgare eller har hemvist i den andra staten. Uppehåller han eller hon sig i någon av nämnda stater, får domen även verkställas där, om det med hänsyn till omständigheterna bedöms lämpligast.

Bifalls en framställning om verkställighet av domen i den andra staten, ska Kriminalvården vid behov ombesörja att den dömde överförs till den staten. Vid en sådan transport tillämpas följande bestämmelser i häkteslagen (2010:611):

– 4 kap. 4 § om kroppsvisitation,

– 4 kap. 10 § första stycket om användning av fängsel, och

– 8 kap. 2 a § om möjligheten att i vissa fall begära hjälp av Polismyndigheten.

Påträffas den dömde i Sverige före frigivningen, får Polismyndigheten på begäran av en myndighet i den andra staten eller med anledning av en där utfärdad efterlysning ombesörja att han eller hon överförs till den staten för verkställighet av straffet.

Om det är nödvändigt för att en transport ska kunna genomföras, får den dömde hållas i förvar av Polismyndigheten, dock längst under 48 timmar.

[1] Senaste lydelse 1964:548.
[2] Senaste lydelse 2017:140.

Ska den dömde enligt vad som nu har sagts överföras från Sverige till den andra staten, anses den tid, under vilken han eller hon för ändamålet har varit omhändertagen av svensk myndighet, som strafftid.

9 §[3]

Om någon, som i Sverige har dömts till fängelse, ska överföras till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av domen, ska som villkor uppställas att han eller hon dels inte får åtalas eller straffas för något annat brott som begåtts före överförandet, dels inte får vidareöverlämnas eller vidareutlämnas till en stat utanför Norden. Det gäller dock inte om den dömde har samtyckt till åtgärden eller haft möjlighet att lämna den mottagande nordiska staten men inte gjort detta inom 45 dagar efter sitt slutliga frigivande eller har återvänt dit efter att ha lämnat landet.

Om någon, som i Sverige har dömts till fängelse *som inte är villkorligt*, ska överföras till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av domen, ska som villkor uppställas att han eller hon dels inte får åtalas eller straffas för något annat brott som begåtts före överförandet, dels inte får vidareöverlämnas eller vidareutlämnas till en stat utanför Norden. Det gäller dock inte om den dömde har samtyckt till åtgärden eller haft möjlighet att lämna den mottagande nordiska staten men inte gjort detta inom 45 dagar efter sitt slutliga frigivande eller har återvänt dit efter att ha lämnat landet.

På framställning av den mottagande nordiska staten kan avsteg från villkoret beviljas. Om framställningen gäller åtal eller straff för något annat brott som begåtts före överförandet, ska 5 kap. 7 § lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder tillämpas. Prövningen ska även omfatta om ett överlämnande för gärningen hade kunnat beviljas enligt 2 kap. 5 § 1–3 samma lag. Om framställningen gäller vidareöverlämnande eller vidareutlämning till en stat utanför Norden, ska 6 kap. 8 § lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder eller 24 § lagen (1957:668) om utlämning för brott tillämpas. Behörig tingsrätt vid prövning enligt arresteringsorderlagen är Stockholms tingsrätt.

Första och andra styckena gäller inte om den dömde enligt vad därom är föreskrivet ska utvisas från Sverige och *därvid* får befordras till den andra staten.

Första och andra styckena gäller inte om den dömde enligt vad därom är föreskrivet ska utvisas från Sverige och *då* får befordras till den andra staten.

12 §[4]

Det som är bestämt om prövotid och övervakningstid i den stat där domen meddelats ska gälla på samma sätt som om domen meddelats i Sverige. De föreskrifter

Det som är bestämt om prövotid och övervakningstid i den stat där domen meddelats ska gälla på samma sätt som om domen meddelats i Sverige. De föreskrifter

[3] Senaste lydelse 2011:1167.
[4] Senaste lydelse 2021:444.

angående den dömdes skyldigheter som har meddelats i anslutning till domen ska gälla, om inte Kriminalvården beslutar något annat. I övrigt ska det som gäller enligt svensk lag om *skyddstillsyn* tillämpas.	angående den dömdes skyldigheter som har meddelats i anslutning till domen ska gälla, om inte Kriminalvården beslutar något annat. I övrigt ska det som gäller enligt svensk lag om *villkorligt fängelse med övervakning som tilläggssanktion* tillämpas.

Beslutas i Danmark, Finland, Island eller Norge ändrade bestämmelser angående domen eller om förverkande av anståndet, ska beslutet gälla i Sverige.

14 §[5]

Om någon, som villkorligt *dömts* i Danmark, Finland, Island eller Norge, *här* i *riket* övertygas om annat brott som begåtts under prövotiden eller före dess början, *må* rätten, *ändå att* övervakning i anledning av den tidigare domen *ej* anordnats här, undanröja den *ådömda* påföljden och för brotten döma till gemensam påföljd. *Därvid skall den* tidigare domen anses som dom *å skyddstillsyn*.	Om någon, som *dömts* villkorligt i Danmark, Finland, Island eller Norge, i Sverige övertygas om annat brott som begåtts under prövotiden eller före dess början, *får* rätten, *även om* övervakning i anledning av den tidigare domen *inte har* anordnats här, undanröja den *utdömda* påföljden och för brotten döma till gemensam påföljd. *Den* tidigare domen *ska då* anses som *en* dom *på villkorligt fängelse*.

15 §[6]

Övervakning av den som i Sverige dömts till *skyddstillsyn* får överflyttas till Danmark, Finland, Island eller Norge.	Övervakning av den som i Sverige dömts till *villkorligt fängelse med övervakning som tilläggs-sanktion* får överflyttas till Danmark, Finland, Island eller Norge.
Beslutas i den andra staten ändrade bestämmelser avseende *skyddstillsynen*, ska beslutet gälla i Sverige.	Beslutas i den andra staten ändrade bestämmelser avseende *övervakningen*, ska beslutet gälla i Sverige.
Även om övervakningen överflyttats får åtgärd i fråga om *skyddstillsynen* beslutas i Sverige, om den dömde döms i Sverige för ett annat brott eller om behörig myndighet i Danmark, Finland, Island eller Norge hänskjuter ett ärende om sådan åtgärd till en svensk myndighet. Ett sådant	Även om övervakningen överflyttats får åtgärd i fråga om *det villkorliga fängelsestraffet* beslutas i Sverige, om den dömde döms i Sverige för ett annat brott eller om behörig myndighet i Danmark, Finland, Island eller Norge hänskjuter ett ärende om sådan åtgärd till en svensk myndighet. Ett sådant

[5] Senaste lydelse 1964:548.
[6] Senaste lydelse 2021:444.

hänskjutet ärende tas upp av Kriminalvården.	hänskjutet ärende tas upp av Kriminalvården.
16 §[7]	
Har i Danmark, Finland, Island eller Norge *beslutats undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn,* som *ådömts här* i *riket, skall beslutet äga giltighet* här.	*Ett* i Danmark, Finland, Island eller Norge *meddelat beslut om att ett villkorligt fängelsestraff* som *dömts ut* i *Sverige inte längre ska vara villkorligt, ska undanröjas eller annars verkställas i anstalt*, *ska gälla* här.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelserna i 12 och 14–16 §§ i sina äldre lydelser ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[7] Senaste lydelse 1964:548.

Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302)

Härigenom föreskrivs att 19 § passlagen (1978:302) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
19 §[1]	
Passtillstånd fordras för den som	
1. avtjänar fängelsestraff och inte är villkorligt frigiven, eller genomgår sluten ungdomsvård, utom när straffet eller vården är en månad *eller kortare tid*, eller	1. avtjänar fängelsestraff *som inte är villkorligt* och inte är villkorligt frigiven, eller genomgår sluten ungdomsvård, utom när straffet eller vården är en månad, eller
2. står under övervakning efter dom på *skyddstillsyn* eller efter villkorlig frigivning från fängelse.	2. står under övervakning efter dom på *villkorligt fängelse* eller efter villkorlig frigivning från fängelse.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelserna i 19 § i sina äldre lydelser ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[1] Senaste lydelse 2005:655.

Förslag till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Härigenom föreskrivs att 2, 13 och 20 §§ lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §[1]	
Samarbete enligt denna lag avser	
1. verkställighet i Sverige av	
a) utländsk brottsmålsdom, varigenom den dömde har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en prövotid undergå kriminalvård i frihet,	
b) utländsk brottsmålsdom avseende frihetsberövande påföljd, sedan den dömde enligt beslut i den främmande staten har frigivits villkorligt eller annars överförts till kriminalvård utom anstalt,	
2. verkställighet i främmande stat av	
a) svensk dom på *skyddstillsyn*,	a) svensk dom på *villkorligt fängelse*,
b) svensk dom på fängelse, sedan den dömde enligt beslut här i landet har frigivits villkorligt.	
Vad som föreskrivs i denna lag om utländsk brottmålsdom gäller även i fråga om annat avgörande i främmande stat som har meddelats efter rättegång i brottmål.	
13 §[2]	
I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas 26 kap. 11, 13–18 §§ och 19 § första stycket brottsbalken.	I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas 26 kap. 11, 13–18 §§ och 19 § första stycket brottsbalken och *lagen (2028:000) om villkorligt fängelse*.
En föreskrift eller ett beslut enligt 26 kap. 16 eller 17 § brottsbalken får inte innebära en skärpning i förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.	En föreskrift, *skyldighet,* eller ett beslut enligt 26 kap. 16 eller 17 § brottsbalken *eller 3 kap. 4–9 §§ lagen (2028:000) om villkorligt fängelse* får inte innebära en skärpning i förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.
20 §	
Undanröjs villkorlig dom eller skyddstillsyn, som har ådömts enligt 18 §, och döms i stället till fängelse på viss tid, skall den dömde, i den mån det *med hänsyn till om-*	*Om det beslutas att ett villkorligt fängelsestraff som dömts ut enligt 18 § inte längre ska vara villkorligt ska* den dömde, i den mån det *är* skäligt, *tillgodoräknas* dels *tid som*

[1] Senaste lydelse 1981:222.
[2] Senaste lydelse 2021:445.

ständigheterna prövas skäligt, *räknas till godo* dels *vad han kan ha utstått* av frihetsberövande påföljd som *ådömts* genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid *varunder* han med anledning av sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. *Därvid* får *bestämmas* lindrigare straff än vad som är föreskrivet för *gärningen*.	*han eller hon har avtjänat* av *en* frihetsberövande påföljd som *dömts ut* genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid *under vilken* han *eller hon* med anledning av sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. *I sådana fall* får *det fastställas ett* lindrigare straff än vad som är föreskrivet för *brottet*.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelserna i 2, 13 och 20 §§ i sina äldre lydelser ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs att 15 och 22 §§ bötesverkställighetslagen (1979:189) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
15 §[1]	
Om böter inte har kunnat drivas in och det beror på trots från den bötfällde, ska böterna på talan av åklagare förvandlas till fängelse. Bötesförvandling ska också ske om det av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt.	Om böter inte har kunnat drivas in och det beror på trots från den bötfällde, ska böterna på talan av åklagare förvandlas till fängelse *som inte är villkorligt*. Bötesförvandling ska också ske om det av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt.
Om den bötfällde, när förvandlingsstraffet ska beslutas, är skyldig att betala även andra böter än sådana som avses i första stycket, ska också dessa böter förvandlas.	
Förvandlingsstraffet ska bestämmas till fängelse i lägst *fjorton dagar* och högst tre månader.	Förvandlingsstraffet ska bestämmas till fängelse i lägst *en* och högst tre månader.
22 §[2]	
Förvandling av böter får *ej* ske av	Förvandling av böter får *inte* ske av
1. böter, som har *ådömts* för brott som enligt domen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning,	1. böter, som har *dömts ut* för brott som enligt domen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning,
	2. böter som utgör tilläggssanktion till villkorligt fängelse, eller
2. vite som har *utdömts* för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.	*3.* vite som har *dömts ut* för underlåtenhet att fullgöra dom eller beslut rörande saken i mål som har handlagts enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.
Om hinder i andra fall mot förvandling av böter eller viten finns särskilda bestämmelser.	

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

[1] Senaste lydelse 2020:1074.
[2] Senaste lydelse 1991:1140.

Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 46 § lagen (1988:870)[1] om vård av missbrukare i vissa fall ska upphöra att gälla vid utgången av den 31 december 2027.

[1] Senaste lydelse av 46 § 2005:467.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

1 §[1]

I brottmål får rätten besluta om rättspsykiatrisk undersökning i syfte att kunna bedöma

1. om det finns medicinska förutsättningar att överlämna den misstänkte till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken, eller

2. om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i så fall tillståndets betydelse för *frågan om påföljdsvalet enligt 30 kap. 6 § brottsbalken*.	2. om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning och i så fall tillståndets betydelse för *frågor som avses i 31 kap. 4–6 §§ brottsbalken*.

Ändamålet med undersökningen ska anges i rättens beslut. Avser beslutet en undersökning enligt första stycket 1, ska det av beslutet framgå om undersökningen ska omfatta förutsättningarna för vård med särskild utskrivningsprövning. Avser beslutet en undersökning enligt första stycket 2, får rätten besluta att undersökningen ska omfatta även frågan om huruvida den misstänkte

1. till följd av störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt, eller

2. i anslutning till brottet själv genom rus eller på något annat liknande sätt har vållat det tillstånd som avses i 1 eller som utgör störningen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

[1] Senaste lydelse 2008:321.

Förslag till lag om ändring i lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.

Härigenom föreskrivs att 1 och 4 §§ lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 §[1]	
När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller *annars* behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om *åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet*, *skall* ett yttrande inhämtas från Kriminalvården.	När det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller *någon annan fråga som prövas i målet* behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om *verkställigheten av en påföljd som den misstänkte kan komma att dömas till eller tidigare har dömts till*, *ska* ett yttrande inhämtas från Kriminalvården.

Ett sådant yttrande behöver dock inte inhämtas, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om den inhämtas på annat sätt.

4 §[2]

Visar det sig under utredningen att den misstänkte behöver personligt stöd eller annan hjälp, får Kriminalvården förordna en förtroendeman för honom, om han samtycker till det. Om den misstänkte begär det, skall förtroendemannen entledigas.

Ett uppdrag som förtroendeman upphör när

1. förundersökningen avslutas utan att åtal väcks,
2. åtalet läggs ned,
3. dom meddelas varigenom den misstänkte frikänns eller förklaras fri från påföljd eller påföljd efterges,
4. dom meddelas varigenom den misstänkte döms till böter *eller villkorlig dom*, eller
5. verkställbar dom rörande annan påföljd föreligger mot den misstänkte.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

[1] Senaste lydelse 2005:980.
[2] Ibid.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll

Härigenom föreskrivs att 1 § lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	1 §[1]
Denna lag är tillämplig vid verkställighet av dom på fängelse*, dock inte fängelse som ådömts enligt 28 kap. 3 § brottsbalken,* om den dömde *skall* avtjäna fängelse i högst sex månader.	Denna lag är tillämplig vid verkställighet av dom på fängelse *som inte är villkorligt* om den dömde *ska* avtjäna fängelse i högst sex månader. *Den är också tillämplig om domen avser fängelse som endast till viss del inte är villkorligt och då vid verkställighet av straffet i den delen.*

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelsen i 1 § i sin äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[1] Senaste lydelse 2005:42.

Förslag till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister

Härigenom föreskrivs att 3 och 17 §§ lagen (1998:620) om belastningsregister ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

3 §[1]

Registret ska innehålla uppgifter om den som

1. genom dom, beslut, strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har ålagts påföljd för brott,

2. har ålagts förvandlingsstraff för böter,

3. med tillämpning av *30 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd,	3. med tillämpning av *31 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd,
4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare *eller 46 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall inte har åtalats för brott*,	4. på grund av åklagares beslut enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken, 9 eller 17 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, eller

5. har meddelats

a) kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud,

b) tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang, dock inte tillträdesförbud enligt 9 a § i den lagen,

c) förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder,

d) tillträdesförbud enligt lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek, eller

e) vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud.

17 §[2]

Utöver vad som följer av 16 § ska uppgifter om

1. *fängelse- eller* förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,	1. *fängelsestraff som inte är villkorligt* eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,

2. fängelsestraff som ska anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,

3. förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,

4. *skyddstillsyn eller villkorlig dom* gallras	4. *fängelsestraff som beslutats vara villkorligt* gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

[1] Senaste lydelse 2024:8.
[2] Senaste lydelse 2025:159.

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

5. sluten ungdomsvård gallras tio år efter det att påföljden helt verkställts,

6. ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

7. överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

8. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

9. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

10. att någon enligt *30 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

a) tio år efter domen eller beslutet, eller

b) fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

11. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

a) tio år efter beslutet, eller

b) tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet,

12. beslut om kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet,

13. beslut om tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang och lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek gallras fem år efter beslutet, och

14. beslut om vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud gallras

7. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

9. att någon enligt *31 kap. 6 §* brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

11. beslut om kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet,

12. beslut om tillträdesförbud enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang och lagen (2021:34) om tillträdesförbud till butiker, badanläggningar och bibliotek gallras fem år efter beslutet, och

13. beslut om vistelseförbud enligt lagen (2024:7) om preventiva vistelseförbud gallras

a) tio år efter beslutet, eller

b) fem år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för beslutet.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Bestämmelserna i 3 § ska tillämpas i sina äldre lydelser beträffande domar och beslut som meddelats före ikraftträdandet.

3. Bestämmelserna i 17 § ska tillämpas i sina äldre lydelser beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i utlänningslagen (2005:716)

Härigenom föreskrivs att 8 a kap. 1 § utlänningslagen (2005:716) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8 a kap.	
1 §[1]	
En utlänning får utvisas ur Sverige om han eller hon döms för brott till en strängare påföljd än böter*, eller om en domstol undanröjer en villkorlig dom eller skyddstillsyn som utlänningen har dömts till och dömer till en annan påföljd,* och	En utlänning får utvisas ur Sverige om han eller hon döms för brott till en strängare påföljd än böter och

1. gärningen är av sådant slag och övriga omständigheter är sådana att det kan antas att han eller hon kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet här i landet, eller

2. brottet har ett straffvärde som motsvarar fängelse i minst sex månader eller som annars är av sådan karaktär att utlänningen inte bör få stanna kvar i Sverige.

I 4–7 §§ finns särskilda bestämmelser om utvisning av personer som tillhör vissa personkategorier.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Bestämmelsen i 8 a kap. 1 § ska tillämpas i sin äldre lydelse beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[1] Senaste lydelse 2022:1015.

Förslag till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)

Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 3 § fängelselagen (2010:610) ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2024/25:89	*Föreslagen lydelse*
11 kap.	
3 §[1]	
Vårdvistelse innebär att en intagen är placerad i ett sådant hem som avses i 9 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:000).	
Vårdvistelse får beviljas en intagen som har behov av vård eller behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel eller mot något annat särskilt förhållande som kan antas ha samband med hans eller hennes brottslighet, om det inte finns någon beaktansvärd risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt allvarligt missköta sig.	
	Om missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till att brottet har begåtts, talar detta särskilt för att vårdvistelse ska beviljas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

[1] Senaste lydelse 2025:000.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i häkteslagen (2010:611)

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 2 § häkteslagen (2010:611) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
2 §[1]	
Denna lag gäller den som är	
1. häktad, anhållen eller gripen på grund av misstanke om brott,	
2. häktad av annan anledning än misstanke om brott,	
3. intagen i ett häkte eller en polisarrest i avvaktan på att han eller hon ska förpassas till en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem,	
4. tillfälligt placerad i ett häkte med stöd av fängelselagen (2010:610), eller	
5. omhändertagen enligt *28 kap. 11 §* fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om *undanröjande* av *skyddstillsyn* får laga kraft.	5. omhändertagen enligt *27 kap. 9 §* fjärde stycket brottsbalken i avvaktan på att ett beslut om *upphävande* av *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt* får laga kraft.

Första stycket 1 gäller inte den som är gripen enligt 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelsen i 1 kap. 2 § ska tillämpas i sin äldre lydelse beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[1] Senaste lydelse 2022:932.

Förslag till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 § och 3 kap. 12 och 21 §§ lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
4 §	
Med en svensk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag en dom eller ett slutligt beslut	
1. som har meddelats av en svensk domstol,	
2. som avser fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller sluten ungdomsvård, och	2. som avser fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller sluten ungdomsvård, och
3. som har fått laga kraft.	
3 kap.	
12 §	
Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården	
1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller	
2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att göra en ansökan hos tingsrätten om att en ny påföljd ska bestämmas.	
Beslut enligt första stycket 1 får meddelas endast om anpassningen av påföljden är av enklare slag.	
En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller sluten ungdomsvård.	En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse *som inte är villkorligt*, överlämnande till rättspsykiatrisk vård eller sluten ungdomsvård.
En frihetsberövande påföljd som har anpassats enligt första stycket får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.	
21 §[1]	
Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse, sluten ungdomsvård eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård, om inte annat följer av denna lag.	Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse *som inte är villkorligt*, sluten ungdomsvård eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård, om inte annat följer av denna lag.

[1] Senaste lydelse 2018:1261.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

Förslag till lag om ändring i lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 §, 2 kap. 5 § och 3 kap. 12 och 13 §§ lagen (2015:650) om erkännande och verkställighet av frivårdspåföljder inom Europeiska unionen ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 kap.	
4 §	
Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i denna lag en dom	
1. som har meddelats av en svensk domstol,	
2. som avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, *villkorlig dom eller skyddstillsyn*, och	2. som avser fängelse i de fall *straffet har beslutats vara villkorligt eller* den dömde villkorligt frigetts, och
3. som har fått laga kraft.	
Med en svensk dom på frivårdspåföljd avses i denna lag även ett	
1. beslut om villkorlig frigivning, eller	
2. beslut som har meddelats med stöd av brottsbalken i samband med verkställigheten av en påföljd som avses i första stycket 2 och som inte innebär att *en villkorlig dom eller skyddstillsyn undanröjts* eller att villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad.	2. beslut som har meddelats med stöd av brottsbalken *eller lagen (2028:000) om villkorligt fängelse* i samband med verkställigheten av en påföljd som avses i första stycket 2 och som inte innebär att *ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt upphävs* eller att villkorligt medgiven frihet förklarats förverkad.
2 kap.	
5 §[1]	
Sedan domen på frivårdspåföljd har erkänts i den andra medlemsstaten, får följdbeslut meddelas i Sverige endast om den behöriga myndigheten i den andra medlemsstaten har återfört behörigheten att meddela sådana beslut hit.	
Kriminalvården ska överlämna ett ärende om följdbeslut som myndigheten inte själv är behörig att besluta om, till	
1. den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde övervakningen bedrevs eller kunde ha bedrivits vid tiden för beslutet om översändande enligt 2 §, om domen avser fängelse i de fall den dömde villkorligt frigetts, eller	
2. åklagare, om domen avser *villkorlig dom eller skyddstillsyn*.	2. åklagare, om domen avser *villkorligt fängelse*.

[1] Senaste lydelse 2021:447.

3 kap.

12 §[2]

Om en skyldighet som den dömde har enligt domen på frivårdspåföljd är oförenlig med de skyldigheter som följer av eller de möjligheter att meddela föreskrifter som finns i 26 kap. 11 och 14–17 §§ eller i *28 kap. 2 a §* brottsbalken, ska Kriminalvården anpassa skyldigheten.	Om en skyldighet som den dömde har enligt domen på frivårdspåföljd är oförenlig med de skyldigheter som följer av eller de möjligheter att meddela föreskrifter som finns i 26 kap. 11 och 14–17 §§ eller i *27 kap. 2 §* brottsbalken *och i 1 kap. 6–9 §§, 2 kap. 5 §, 3 kap. 1, 4–9 §§ lagen (2028:000) om villkorligt fängelse*, ska Kriminalvården anpassa skyldigheten.

Den anpassade skyldigheten ska så nära som möjligt motsvara det som bestämts i domen på frivårdspåföljd. Anpassningen får inte innebära att skyldigheten blir strängare än den ursprungliga skyldigheten.

13 §[3]

Verkställigheten av domen på frivårdspåföljd, i enlighet med verkställbarhetsförklaringen, ska påbörjas när beslutet enligt 9 § fått laga kraft.

Vid verkställigheten tillämpas 26 kap. 11–18 §§ *och* 19 § första stycket och *28 kap. 2 a § tredje stycket, 5 a och 7 §§* brottsbalken. För verkställigheten gäller även 37 och 38 kap. brottsbalken.	Vid verkställigheten tillämpas 26 kap. 11–18 §§, 19 § första stycket och *27 kap. 5 §* brottsbalken *samt lagen (2028:000) om villkorligt fängelse*. För verkställigheten gäller även 37 och 38 kap. brottsbalken.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelserna i 1 kap. 4 §, 2 kap. 5 § och 3 kap. 12 och 13 §§ ska tillämpas i sina äldre lydelser beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

[2] Senaste lydelse 2021:447.
[3] Ibid.

Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande

Härigenom föreskrivs att 2 och 3 §§ lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §	
Om någon har dömts till fängelse på viss tid eller till sluten ungdomsvård och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.	Om någon har dömts till fängelse *som inte är villkorligt* på viss tid eller till sluten ungdomsvård*, eller om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt,* och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.

Tillgodoräknande ska dock inte ske om

1. tiden för frihetsberövandet redan tillgodoräknats den dömde, eller
2. den dömde samtidigt avtjänat sådan frihetsberövande påföljd i annat mål.

Villkor som uppställts vid överförande av verkställighet från en annan stat till Sverige ska gälla vid tillämpning av denna paragraf.

3 §[1]	
Om någon döms till fängelse på viss tid eller till sluten ungdomsvård och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.	Om någon döms till fängelse *som inte är villkorligt* på viss tid eller till sluten ungdomsvård och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.

Om någon döms till böter, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden

[1] Senaste lydelse 2020:621.

avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

Förslag till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251)

Härigenom föreskrivs att 1, 8, 17 och 18 §§ strafftidslagen (2018:1251) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 §	
Denna lag innehåller bestämmelser om när fängelsestraff får verkställas och hur strafftid ska beräknas.	Denna lag innehåller bestämmelser om när fängelsestraff får verkställas och hur strafftid ska beräknas. *Vad som i denna lag är föreskrivet om fängelsestraff gäller endast fängelsestraff som inte är villkorliga.*
8 §[1]	
Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 11 §* brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.	Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.
Om den dömde inte förvaras i kriminalvårdsanstalt när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 11 §* brottsbalken i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet.	Om den dömde inte förvaras i kriminalvårdsanstalt när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet.
17 §[2]	
Om inte annat framgår av särskilda bestämmelser ska strafftiden beräknas från och med den dag fängelsestraffet är verkställbart och	
1. den dömde av den anledningen berövas friheten, eller	
2. den dömde berövas friheten eller redan är berövad friheten som häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *28 kap. 11 §* brottsbalken.	2. den dömde berövas friheten eller redan är berövad friheten som häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller *27 kap. 9 §* brottsbalken.

[1] Senaste lydelse 2022:933.
[2] Senaste lydelse 2022:933.

Strafftiden ska beräknas till och med den dag den dömde blir frigiven.

Om ett fängelsestraff redan har avtjänats före den dag som avses i första stycket, ska tidpunkten för strafftidens början i stället anses vara den dag domen eller beslutet i den del som avser fängelsestraff fått laga kraft.

18 §

När ett fängelsestraff på viss tid verkställs ska strafftiden beräknas i dagar. Ett fängelsestraff i månader eller år ska omräknas till dagar. Med en månad ska avses trettio dagar och med ett år trehundrasextiofem dagar.

Om rätten har upphävt ett beslut om att ett fängelsestraff ska vara villkorligt och fastställt en tid som ska avräknas från straffet med anledning av vad den dömde har fullgjort av en tilläggssanktion, ska strafftiden enligt första stycket beräknas utifrån den tid som återstår efter sådan avräkning.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Bestämmelserna i 8 och 17 §§ ska tillämpas i sin äldre lydelse beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 2 § lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
5 kap.	
2 §	
Dna-registret får innehålla dna-profiler från prov som har tagits med stöd av 28 kap. rättegångsbalken och som avser personer som	
1. genom en dom som fått laga kraft har dömts till annan påföljd än böter, eller	
2. har godkänt strafföreläggande som avser *villkorlig dom*.	2. har godkänt strafföreläggande som avser *villkorligt fängelse*.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Bestämmelsen i 5 kap. 2 § ska tillämpas i sin äldre lydelse beträffande strafföreläggande som utfärdats före ikraftträdandet.

Bilaga 2

Förslag till lag om ändring i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4 §	
En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser ungdomsövervakning (nöjdförklaring).	
En nöjdförklaring får lämnas inför den domstol som har meddelat domen eller beslutet eller inför Kriminalvården. En nöjdförklaring får inte tas emot utan att både den som tar emot förklaringen och den dömde har tillgång till domen, beslutet eller rättens bevis om utgången i målet som rör den dömde (domsbevis). Innan en nöjdförklaring lämnas ska den som tar emot förklaringen på lämpligt sätt ha klargjort innebörden och verkan av nöjdförklaringen för den dömde.	
När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. En nöjdförklaring ska dokumenteras.	När en nöjdförklaring lämnas ska ett vittne närvara. *Något vittne behövs dock inte om nöjdförklaringen lämnas vid huvudförhandling i brottmålet.* En nöjdförklaring ska dokumenteras.
En nöjdförklaring får inte tas tillbaka. En nöjdförklaring innebär att domen eller beslutet i den del som avser ungdomsövervakning får laga kraft mot den dömde.	

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

Förslag till lag om ändring i lagen (2025:000) om internationell verkställighet i brottmål

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 § och 3 kap. 11 och 20 §§ lagen (2025:000) om internationell verkställighet i brottmål ska ha följande lydelse.

Lydelse enligt prop. 2024/25:104	*Föreslagen lydelse*

1 kap.

4 §[1]

I denna lag avses med

1. *svensk dom på frihetsberövande påföljd*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, som avser fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård,	1. *svensk dom på frihetsberövande påföljd*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, som avser fängelse *som inte är villkorligt* eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård,

2. *svenskt bötesstraff*: en av svensk domstol meddelad lagakraftvunnen dom, eller ett av svensk myndighet utfärdat och godkänt strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, som avser böter enligt 25 kap. brottsbalken,

3. *svenskt beslut om förverkande*: ett av svensk domstol meddelat lagakraftvunnet beslut, eller ett av svensk myndighet utfärdat och godkänt strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot, om förverkande

a) som avser

– vinster från ett brott, eller

– egendom som någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott eller värdet av den mottagna ersättningen,

b) som avser egendom

– som har använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott,

– som har framställts genom brott,

– vars användande utgör brott,

– som någon har tagit befattning med på ett sätt som utgör brott, eller

– som på annat liknande sätt har varit föremål för brott, eller

c) som meddelats med stöd av 36 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,

4. *utländsk dom på frihetsberövande påföljd*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser fängelse eller någon annan frihetsberövande åtgärd under en begränsad eller obegränsad tid på grund av en gärning som är straffbar i den staten,

5. *utländskt bötesstraff*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser en skyldighet för en fysisk person att betala ett penningbelopp på grund av en gärning som är straffbar i den staten,

[1] Senaste lydelse 2025:000.

6. *utländskt beslut om förverkande*: ett lagakraftvunnet avgörande som efter ett straffrättsligt förfarande har meddelats av en domstol i en annan stat och som avser ett slutligt berövande av egendom när domstolen

a) förklarat att egendomen har utgjort

– vinster från ett brott, eller

– ersättning för kostnader i samband med ett brott eller värdet av den mottagna ersättningen,

b) förklarat att förverkandet avser egendom

– som har använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott,

– som har framställts genom brott,

– vars användande utgör brott,

– som någon har tagit befattning med på ett sätt som utgör brott, eller

– som på annat liknande sätt har varit föremål för brott, eller

c) förklarat att egendomen härrör från brottslig verksamhet enligt regler som motsvarar bestämmelserna i 36 kap. 5 eller 6 § brottsbalken,

7. *utländsk utevarodom*: ett avgörande enligt 4, 5 eller 6 som inte behöver ha fått laga kraft, när avgörandet har meddelats efter talan av annan än den dömde eller den som beslutet om förverkande gäller och utan att han eller hon varit personligen närvarande vid förhandling i saken inför domstol.

Avgöranden som har meddelats av en domstol i en annan stat enligt första stycket 5 och 6 a och b ska likställas med avgöranden som i den staten meddelats av en myndighet efter ett straffrättsligt förfarande, i den utsträckning det har avtalats i en internationell överenskommelse som är bindande för Sverige. Detsamma gäller sådana avgöranden som har meddelats efter ett förfarande som i den internationella överenskommelsen likställs med ett straffrättsligt förfarande.

3 kap.

11 §

Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården

1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller

2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att ansöka hos rätten om att en ny påföljd ska bestämmas.

En frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård.	En frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse *som inte är villkorligt* eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

20 §

Verkställighet i Sverige ska ske i enlighet med vad som gäller enligt svenska regler vid verkställighet av fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård.	Verkställighet i Sverige ska ske i enlighet med vad som gäller enligt svenska regler vid verkställighet av fängelse *som inte är villkorligt* eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten. Bilaga 2

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Alvesta kommun, Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket, Arvika kommun, Attunda tingsrätt, Barnombudsmannen, Bodens kommun, Bollnäs kommun, Bris – Barnens Rätt i Samhället, Brottsförebyggande rådet, Brottsofferjouren Sverige, Brottsoffermyndigheten, Bufff Sverige (Barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse, häkte eller frivård), Centrum för rättvisa, Civil Rights Defenders, Danderyds kommun, Diskrimineringsombudsmannen, Domstolsverket, ECPAT Sverige, Ekobrottsmyndigheten, Enköpings kommun, Eksjö kommun, Fackförbundet ST, Falu kommun, Fryshuset, Funktionsrätt Sverige, Föreningen Sveriges socialchefer, Förvaltningsrätten i Uppsala, Förvaltningsrätten i Linköping, Gullspångs kommun, Gävle kommun, Göteborgs tingsrätt, Göteborgs universitet (juridiska institutionen), Halmstads kommun, Helsingborgs kommun, Helsingborgs tingsrätt, Hovrätten för Nedre Norrland, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Huddinge kommun, Human Rights Watch Sverige, Högskolan i Gävle (Avdelningen för socialt arbete, kriminologi och folkhälsovetenskap), Höörs kommun, Institutet för mänskliga rättigheter, Integritetsskyddsmyndigheten, Justitiekanslern, Jämställdhetsmyndigheten, Jönköpings tingsrätt, Kalmar kommun, Kammarrätten i Göteborg, Karlskoga kommun, Knas Hemma, Kramfors kommun, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Kustbevakningen, Köpings kommun, Linköpings universitet (Barnafrid – nationellt centrum för kunskap om våld mot barn), Ljusdals kommun, LSU (Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer), Luleå tingsrätt, Lunds universitet (juridiska fakulteten), Lycksele kommun, Länsstyrelsen i Gävleborgs län, Länsstyrelsen i Hallands län, Länsstyrelsen i Skåne län, Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Västerbottens län, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Malmö tingsrätt, Mariestads kommun, Migrationsverket, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Mörbylånga kommun, Nacka kommun, Norrköpings tingsrätt, Nykvarns kommun, Partille kommun, Polismyndigheten, Region Blekinge, Region Gotland, Region Norrbotten, Region Stockholm, Riksdagens ombudsmän (JO), Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, Riksförbundet FUB, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Riksorganisationen GAPF – Glöm aldrig Pela och Fadime, Rädda Barnen, Rädda Barnens ungdomsförbund (RBUF), Rättsmedicinalverket, Saco-S, Sandvikens kommun, Seko Kriminalvård, Skatteverket, Socialstyrelsen, Solna tingsrätt, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Statens institutionsstyrelse (SiS), Statens skolinspektion, Statens skolverk, Statskontoret, Stockholms stad, Stockholms universitet (juridiska institutionen och Kriminologiska institutionen), Strömstads kommun, Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Domareförbund, Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Sveriges kristna råd, Sveriges Kvinnoorganisationer, Säkerhetspolisen, Södertörns tingsrätt, Tullverket, Tyresö kommun, Umeå tingsrätt, Umeå universitet (juridiska institutionen), Uppsala universitet (juridiska institutionen och Nationellt centrum för kvinnofrid), Uppsala tingsrätt,

UNICEF Sverige, Unizon, Åklagarmyndigheten, Östersunds kommun, Övervakningsnämnden Gävle och Övervakningsnämnden Stockholm.

Yttrande har också inkommit från Equmeniakyrkan, Försäkringskassan, Livsmedelshandlarna, Svensk Handel, Svenska Taxiförbundet, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Verdandi (arbetarnas socialpolitiska organisation).

Arvika kommun, Gullspångs kommun, Halmstads kommun, Kalmar kommun, Köpings kommun, Region Stockholm, Riksdagens ombudsmän (JO), Skolverket och Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid [NCK]) har avstått från att yttra sig.

Övervakningsnämnden Malmö har inte inkommit med något yttrande.